

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВОЛОСЮК МАРИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 338.2

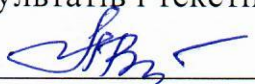
ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством
Галузь знань 08 – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 М.В. Волосюк

*Ідентифіковано за змістом і
іншими примірниками, що
були надані до редакції
Всесвітній секретар
А.В. Р. Авсугин*

Тернопіль – 2024

АНОТАЦІЯ

Волошук М.В. Державна регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2024.

Дисертація спрямована на обґрунтування наукових засад та методологічних положень, вироблення наукових та практичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку» окреслено теоретичні засади та з'ясовано суть місцевого економічного розвитку як об'єкту управлінського впливу, узагальнено концепції забезпечення місцевого економічного розвитку, їх доповнено та розширено з точки зору інституційного підходу, а також закладено теоретико-методологічні засади механізму забезпечення місцевого економічного розвитку з метою поглиблення наукової бази управління розвитком територій.

В контексті вдосконалення теоретичних засад запропоновано розглядати місцевий економічний розвиток як процес кількісних та якісних змін на рівні територіальної громади, що забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування з метою досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади. Причому економіка в «місцевому економічному розвитку» як об'єкті управлінського впливу підкреслює важливість виявлення та використання місцевих ресурсів та можливостей для створення й розширення бізнесу, підтримки підприємницьких ініціатив, полегшення доступу до ринків та створення клімату, сприятливого для інвестицій та ділової активності.

При доповненні і розширенні концепції забезпечення місцевого економічного розвитку запропоновано дефініцію з точки зору інституційного підходу. Забезпечення місцевого економічного розвитку розглядається нами як система публічно-управлінських дій, заходів і рішень, що спрямовані на створення умов для зростання локальної економічної активності та задоволення місцевих інтересів. Наголошено, що етапами забезпечення місцевого економічного розвитку є: 1) визначення цілей і завдань та показників ефективності на основі національних пріоритетів; 2) розробка загальнорегіональних концепцій (уявлень), що використовуються для моделювання масштабу різних комбінацій інструментів державної політики щодо регіонального розвитку; 3) планування (моделювання) цього процесу в громадах з вибором індивідуальних інструментів місцевого економічного розвитку.

З метою поглиблення наукової бази управління розвитком територій, проведено групування існуючих методологічних підходів, за результатами якого виокремлено базові (гіпотетико-дедуктивний, історичний, діалектичний, соціологічний, системний, інституційний, порівняльний, статистичний, прогностичний, структурно-функціональний, ситуаційний) та модернізовані (програмно-цільовий, синергетичний, ресурсний, управлінсько-логістичний, комплексний, когерентний) методологічні підходи.

Запропоновано авторську методологію дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку – контекстно-системний методологічний підхід, що дозволяє оцінювати результативність державної регіональної політики з використанням розробленої системи індикаторів та комплексно моніторити місцеву економічну діяльність, та містить наступні методи дослідження для вирішення конкретних завдань забезпечення місцевого економічного розвитку: I - визначення конкретних характеристик місцевого економічного розвитку; II – оцінка спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку. Обидва методи в дослідженні можуть

відігравати важливу роль у наданні інформації особам, які приймають рішення в управлінні політикою місцевого економічного розвитку.

У другому розділі «Методологія та інституційне забезпечення державної регіональної політики» проведено теоретико-методологічний та інституційний аналіз системної генези державної регіональної політики, досліджено підходи до управління економічним розвитком територій для створення підґрунтя формування механізму управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови в Україні та ідентифіковано передумови формування, напрямів та завдань державної регіональної політики України для виокремлення основних проблем і викликів.

В ході аналізу генези державної регіональної політики шляхом використання теоретико-методологічного підходу та його методів ретроспективної систематизації наукових концепцій, виявлено процес розвитку від «старої» парадигми регіональної політики до «нової» парадигми з перспективним підходом до управління регіональним розвитком, яка в сучасних умовах дозволяє більш ефективно використовувати потенціал регіонів та підвищити їхню конкурентоспроможність. Однак, для успішної реалізації цієї концепції необхідно враховувати специфіку кожного регіону та забезпечувати тісну співпрацю між усіма зацікавленими сторонами. «Нова» (сучасна) парадигма регіональної політики має місцевий науковий підхід (контекстно-залежний).

З точки зору інституційного підходу, регіональна політика Європейського Союзу дотримується зазначеного місцевого прояву. Новим управлінським підходом у політиці згуртованості ЄС є розвиток місцевого потенціалу та співпраця з партнерами, тобто залучення місцевої влади до реалізації політики згуртованості.

Обґрунтовано, що поняття «державна регіональна політика» є однією з ключових наукових категорій і сьогодні залишається предметом дискусій через наявність фактично двох підходів до розуміння сутності цієї категорії.

Тобто мова йде не про єдину концепцію. З одного боку, державна регіональна політика розуміється як інструмент досягнення цілей держави щодо регіонального розвитку або як політична мета, а з іншого боку, це реалізація наданих регіонам прав та повноважень, спрямованих на вирівнювання регіональних соціально-економічних диспропорцій шляхом певного методичного та методологічного інструментарію.

Для створення підґрунтя формування механізму управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови в Україні, систематизовано основні наукові підходи до управління економічним розвитком територій, якими є: інституційний, кластерний та ресурсний підходи. Причому кожний з підходів управління вимагає активної державної регіональної політики, яка забезпечуватиме планування, організацію, мотивацію та контроль з метою забезпечення місцевого економічного розвитку.

У процесі ідентифікації передумов формування, напрямів та завдань державної регіональної політики України виокремлено основні проблеми і виклики, які впливають на формування сучасної вітчизняної регіональної політики. Оскільки державна регіональна політика, як напрям державної діяльності, визначає загальний вектор управління економічним розвитком територій, як процесу прийняття рішень та дій, то територіальний економічний розвиток, у свою чергу, визначається конкретними діями, спрямованими на реалізацію цієї політики. В умовах сучасних викликів фокус державної регіональної політики України зміщується на: формування системи доброго врядування регіональним та місцевим розвитком; стратегування соціально-економічного розвитку громад та територій; забезпечення місцевого економічного розвитку з урахуванням функціональних типів територій; посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів задля ефективного впровадження державної регіональної політики; безпековий пріоритет у відновленні та розвитку територій.

У третьому розділі «Характеристика механізму забезпечення місцевого економічного розвитку в системі державної регіональної політики» проведено аналіз тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку для виявлення спроможності територіальних громад до нього та підготовки пропозицій і рекомендацій посадовим особам, ідентифіковано протиріччя і дисбаланси управління розвитком територій для переосмислення державної регіональної політики та проведено аналіз ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку для прогнозування регіонального розвитку внаслідок впливу економічних, соціальних та екологічних факторів.

В результаті аналізу тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку на прикладі територіальних громад Миколаївської області України, з використанням авторської методології контекстно-системного підходу (на основі оцінювання екстрактивних та регулятивних характеристик територіальних громад регіону, рейтингового дослідження «жорстких» та «м'яких» характеристик забезпечення місцевого економічного розвитку серед міських, селищних та сільських громад та стану безпеки мешканців в територіальних громадах), визначено критерії оцінювання кожної місцевої характеристики для вимірювання спроможності до місцевого економічного розвитку в громадах області. Відповідно до зазначених 15 характеристик та їхнього оцінювання за наведеними критеріями, сформовано рейтинг територіальних громад області за спроможністю до місцевого економічного розвитку. Окрім органів місцевого самоврядування, представників місцевого бізнес-сектору та громадськості, такий аналіз може бути рекомендований регіональним суб'єктам та стейкхолдерам для ухвалення відповідного рішення щодо регіональної політики та подальшого впровадження її через модернізацію планувальних документів регіону.

З метою переосмислення державної регіональної політики в напрямку місцевого економічного розвитку, за якого можливе забезпечення основи для заповнення інституційних прогалів, вирівнювання дисбалансів, встановлення

пріоритетів та розширення масштабів на різні типи українських громад та територій, ідентифіковано протиріччя та дисбаланси, що перешкоджають формуванню ефективної системи інституційного забезпечення управління розвитком територій, а саме: 1) на вищому інституційному рівні не сформована владна вертикаль; 2) не сформована платформа управління для стимулювання співробітництва територіальних громад; 3) відсутня повноцінна система моніторингу впливів реформ, що відбуваються з 2014 року; 4) агенції регіонального розвитку не стали активними учасниками цього процесу на місцях; 5) недостатня увага з боку органів державної, регіональної влади, органів місцевого самоврядування приділяється економічній безпеці.

В ході аналізу ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку на основі методики статистичного прогнозування (використання кореляційного та регресійного аналізу, дослідження мультиколінеарності, методу найменших квадратів, побудови лінійних та нелінійних однофакторних моделей), методики машинного навчання (к-найближчих сусідів та методу дерева рішень), виявлено вплив на розвиток Миколаївської області ряду факторів з економічної, соціальної та екологічної груп факторів. На основі аналізу зроблено висновок про неефективність сучасної регіональної політики через переважання промисловості в економіці регіону, неврахування усіх соціальних факторів впливу на якість життя населення та екологічні виклики.

Проведений аналіз можна рекомендувати департаментам економічного розвитку для обґрунтування стратегічних рішень на рівні регіону. В перспективі для більш об'єктивної картини та прийняття більш обґрунтованих публічних рішень, варто застосовувати комплексний підхід, поєднуючи методи статистичного прогнозування з експертними оцінками.

У четвертому розділі «Концепція модернізації державної регіональної політики в контексті забезпечення місцевого економічного розвитку» розроблено концептуальну модель сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку, побудовано механізм

управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови в Україні та розроблено механізм координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з точки зору стратегічного підходу.

У перспективах повоєнного відновлення, забезпечення місцевого економічного розвитку залежить від здатності регіонів розвивати нові види економічної діяльності. Дослідження, які проведені у попередніх розділах, продемонстрували необхідність модернізації моделі державної регіональної політики на принципах диверсифікації. На основі методів контент-аналізу та порівняльного аналізу, оцінено процеси диверсифікації у 25 регіонах України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). Дослідження наявних галузей спеціалізації та майбутніх структурних змін на основі SMART-спеціалізації продемонстрували прагнення українських регіонів до диверсифікованої економіки. Диверсифікована регіональна економіка, на відміну від концентрованої, є менш вразливою до впливу зовнішніх шоків у певних секторах та забезпечує стійкий регіональний розвиток на основі інноваційного підходу.

Для відкриття широких перспектив у цьому напрямі, запропоновано формування розвитку функціональних типів територій України через призму економічної диверсифікації та надано конкретні пропозиції щодо узгоджених зусиль усіх учасників економічного життя у процесі диверсифікації регіонального розвитку. Підкреслено активну роль держави у цьому процесі, запропоновано організаційну модель впровадження державної регіональної політики.

З метою модернізації державної регіональної політики розроблено концептуальну модель сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку, що ґрунтується на принципах економічної диверсифікації, інституційно-інноваційному механізмі управління розвитком територій, контекстно-системному та територіальному підходах до забезпечення місцевого економічного розвитку та інституційній

структурі, що забезпечує внутрішню цілісність моделі сучасної державної регіональної політики. Причому особлива увага приділяється імплементації економічної безпеки, як фундаментального фактору забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад та їх подальшого сталого розвитку, у систему стратегічного управління громадою.

В основу рекомендованої концептуальної моделі покладено авторську методологію дослідження, що ґрунтується на комплементарності теоретичних підвалин сучасної державної регіональної політики, окреслених принципах та меті концепції, методах дослідження, підходах та основних блоках забезпечення місцевого економічного розвитку, а також механізмі управління місцевим економічним розвитком.

Для управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови розроблено інституційно-інноваційний механізм. Новим управлінським підходом в процесі його застосування є виконання ролей інститутами різних ієрархічних рівнів, що залучають їх до ефективної реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку: на національному рівні – державницька роль, на регіональному рівні – суб'єктна роль, на місцевому рівні – лідерська роль. Саме ці ролі вказують на цінності, відносини, правила, традиції, практики, окремі ініціативи забезпечення місцевого економічного розвитку.

У зв'язку з цим постала необхідність зробити внесок у більш системне розуміння того, як має координуватися діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку. Для цього запропоновано стратегічний підхід. Ключовим фактором у стратегічному підході є інституційне середовище, на яке спрямований механізм координації політики, а у центр прийняття рішень поставлений місцевий економічний розвиток, який є об'єктом координації. Архітектура управління стратегіями розвитку територій значною мірою спирається на функціонування вертикальних і горизонтальних механізмів координації. Визначено координаційні зв'язки у процесі забезпечення місцевого

економічного розвитку, це: підсилення, сумісність, конективність та зворотній зв'язок. Як інструмент горизонтальної координації територіальних і секторальних політик запропоновано спільні програми для вирішення складних проблем та досягнення цілей місцевого економічного розвитку.

У п'ятому розділі «Інструментарій сучасної державної регіональної політики» сформовано рекомендації щодо технологій стимулювання місцевого економічного розвитку в контексті державної регіональної політики України, побудовано механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій України з метою їх економічного оздоровлення та надано пропозиції щодо забезпечення соціального розвитку територій через систему економічних інструментів.

В контексті сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку можливе через залучення інвестицій для реалізації інноваційних проєктів. Тому до технологій стимулювання відносимо: створення сприятливого інноваційного клімату у місцевому контексті; залучення різноманітних інвестицій з урахуванням як потреб і можливостей інвесторів, так і потреб, цінностей та місцевих активів громади; підтримку малого та середнього інноваційного бізнесу у міських територіальних громадах; співпрацю органів влади з науковими установами та університетами; smart-спеціалізацію як стратегічний підхід до місцевого економічного розвитку.

Пошуки пріоритетних напрямів управління місцевим економічним розвитком у повоєнній перспективі привели до висновків про переосмислення поглядів на неокуповані морські та прибережні простори України. Надано наукову характеристику приморського регіону з точки зору економічно-господарського підходу. Із врахуванням правових умов воєнного стану та перспектив повоєнних очікувань, запропоновано вектори модернізації економічного розвитку приморських територій України в контексті сталої «блакитної» економіки ЄС.

Розроблено механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій, що передбачає його модернізацію через оновлення цілей розвитку, створення та підтримку екосистеми місцевих суб'єктів «блакитної» економіки, раціональне використання місцевих активів приморських територій, впровадження стратегічних та тактичних інструментів економічного розвитку задля економічного оздоровлення приморських територій України. Ці перетворення надають широкі можливості для застосування абсолютно нових рішень в економіці: розробку та впровадження нових технологій замкнутого циклу на основі інтеграції виробництва у приморських регіонах; підвищення продуктивності приморських територій; інвестиційну привабливість ефективного використання морських та прибережних ресурсів; розвиток «морської» культури населення. Щоб забезпечити зацікавленість громад та ефективно залучення до «блакитної» економіки, управлінські рішення повинні враховувати та вирішувати проблеми спроможності в громадах: інституційної, фінансової та кадрової, а також використовувати економічні важелі для покращення соціального благополуччя мешканців.

Для досягнення належного рівня добробуту населення, покращення соціального благополуччя мешканців місцевих громад, рекомендовано впровадження системи економічних інструментів соціального розвитку територій. До системи належать наступні групи економічних інструментів: публічні інвестиції; місцева податкова політика; кредитно-інвестиційна політика; соціальні програми; соціальне партнерство; соціальне підприємництво.

Отримані автором результати апробовані й доведені до рівня конкретних методичних і практичних рекомендацій, які використані для модернізації державної регіональної політики в контексті забезпечення місцевого економічного розвитку у роботі Департаменту економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної військової адміністрації; Воскресенської селищної ради Миколаївської області; Первомайської

селищної військової адміністрації Миколаївської області; Костянтинівської сільської ради Миколаївської області; Єланецької селищної ради Миколаївської області; Степівської сільської ради Миколаївської області; Новоодеської міської ради Миколаївської області; Горохівської сільської військової адміністрації Миколаївської області; Чорноморської сільської ради Миколаївської області; Експертно-громадської ради виконкому Миколаївської міської ради; Миколаївського регіонального центру підвищення кваліфікації; Запорізького регіонального центру підвищення кваліфікації.

Ключові слова: державна регіональна політика, місцевий економічний розвиток, інституційне забезпечення, регулювання та підтримка економічного розвитку територій, координація, післявоєнне відновлення, територіальні громади, приморські території, економічна диверсифікація, smart-спеціалізація, економічна безпека, добре демократичне врядування.

ABSTRACT

M. Volosiuk. State regional policy for ensuring local economic development. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of PhD (Doctor of Sciences) in the specialty 08.00.03 «Economics and management of the national economy». – Western Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2024.

The dissertation is aimed at substantiating scientific foundations and methodological provisions, developing of the scientific and practical recommendations for the formation and implementation of state regional policy to ensure local economic development.

In the first chapter, «Theoretical and Methodological Foundations of the Study of the Mechanism for Ensuring Local Economic Development», outlines the theoretical foundations and clarifies the essence of local economic development as

an object of managerial influence, summarizes the concepts of ensuring local economic development, supplements and expands them from the point of view of the institutional approach, and lays the theoretical and methodological foundations of the mechanism for ensuring local economic development in order to deepen the scientific basis for managing territorial development.

In the context of improving the theoretical foundations, it is proposed to consider local economic development as a process of quantitative and qualitative changes at the level of a territorial community, which is ensured by state regional policy and implemented by the local self-government system in order to achieve an appropriate level of well-being of the population and ensure the economic security of the territorial society. Moreover, the economy in «local economic development» as an object of managerial influence emphasizes the importance of identifying and using local resources and opportunities to create and expand a business, support entrepreneurial initiatives, facilitate access to markets and create a climate favorable for investment and business activity.

In addition to and expansion of the concepts of ensuring local economic development, a definition is proposed from the point of view of the institutional approach. We consider ensuring local economic development as a system of public-management actions, measures and decisions aimed at creating conditions for the growth of local economic activity and satisfying local interests. It is noted that the stages of ensuring local economic development are: 1) defining goals and objectives and performance indicators based on national priorities; 2) developing pan-regional concepts (ideas) used to model the scale of various combinations of public policy instruments for regional development; 3) planning (modeling) this process in communities with the choice of individual instruments of local economic development.

In order to deepen the scientific base of territorial development management, a grouping of existing methodological approaches was carried out, based on the results of which basic (hypothetical-deductive, historical, dialectical, sociological, systemic, institutional, comparative, statistical, prognostic, structural-functional,

situational) and modernized (program-target, synergistic, resource, management-
logistic, complex, coherent) methodological approaches.

The author's methodology for researching the mechanism of ensuring local economic development is proposed - a context-system methodological approach that allows comprehensive research of local economic activity and the activity of the public administration system at the level of specific characteristics, and contains the following research methods for solving specific tasks of ensuring local economic development: I - definition specific characteristics of local economic development; II - assessment of the ability to ensure local economic development. Both research methods can play an important role in providing information to decision-makers in local economic development policy management.

In the second chapter, «Methodology and institutional support of state regional policy», a theoretical-methodological and institutional analysis of the systemic genesis of state regional policy was carried out, approaches to managing the economic development of territories were investigated to create a basis for the formation of a mechanism for managing local economic development in the conditions of post-war reconstruction in Ukraine, and prerequisites were identified formation, directions and tasks of the state regional policy of Ukraine to highlight the main problems and challenges.

During the analysis of the genesis of state regional policy by using the theoretical and methodological approach and its methods of retrospective systematization of scientific concepts, the process of development from the «old» paradigm of regional policy to the «new» paradigm with a perspective approach to regional development management, which in modern conditions allows more effectively use the potential of regions and increase their competitiveness. However, for the successful implementation of this concept, it is necessary to take into account the specifics of each region and ensure close cooperation between all interested parties. The «new» (modern) paradigm of regional policy has a local scientific approach (context-dependent).

From the point of view of the institutional approach, the regional policy of the European Union adheres to the specified local manifestation. A new management approach in the EU cohesion policy is the development of local potential and cooperation with partners, that is, the involvement of local authorities in the implementation of the cohesion policy.

It is substantiated that the concept of «state regional policy» is one of the key scientific categories and remains a subject of debate today due to the presence of two approaches to understanding the essence of this category. That is, we are not talking about a single concept. On the one hand, the state regional policy is understood as a tool for achieving the goals of the state regarding regional development or as a political goal, and on the other hand, it is the implementation of the rights and powers granted to the regions aimed at equalizing regional socio-economic disparities through a certain methodical and methodological toolkit.

To create a foundation for the formation of a mechanism for managing local economic development in the conditions of post-war reconstruction in Ukraine, the main scientific approaches to managing the economic development of territories are systematized, which are: institutional, cluster and resource approaches. Moreover, each management approach requires an active state regional policy that will ensure planning, organization, motivation and control in order to ensure local economic development.

In the process of identifying the prerequisites for the formation, directions and tasks of the state regional policy of Ukraine, the main problems and challenges that affect the formation of modern domestic regional policy are highlighted. Since state regional policy, as a direction of state activity, determines the general vector of management of the economic development of territories, as a process of decision-making and actions, then territorial economic development, in turn, is determined by specific actions aimed at the implementation of this policy. In the conditions of modern challenges, the focus of the state regional policy of Ukraine is shifting to: formation of a system of good governance of regional and local development; strategizing the socio-economic development of communities and territories;

provision of local economic development taking into account functional types of territories; strengthening the institutional capacity of the regional and local levels for the effective implementation of state regional policy; security priority in the restoration and development of territories.

In the third chapter, «Characteristics of the mechanism for ensuring local economic development in the system of state regional policy», an analysis of trends and factors of local economic development was carried out to identify the capacity of territorial communities for it and to prepare proposals and recommendations for officials, identified contradictions and imbalances in the management of territorial development for the rethinking of state regional policies, and an analysis of the effectiveness of the state regional policy of ensuring local economic development was carried out to forecast regional development due to the influence of economic, social and environmental factors.

As a result of the analysis of trends and factors of local economic development on the example of territorial communities of the Mykolaiv region of Ukraine, using the author's methodology of the context-system approach (based on the assessment of extractive and regulatory characteristics of territorial communities of the region, rating research of «hard» and «soft» characteristics of provision local economic development among urban, village and rural communities and the state of security of residents in territorial communities), the criteria for evaluating each local characteristic for measuring the capacity for local economic development in the communities of the region are defined. In accordance with the specified 15 characteristics and their evaluation according to the given criteria, a rating of territorial communities of the region based on the capacity for local economic development was formed. In addition to local self-government bodies, representatives of the local business sector and the public, such an analysis can be recommended to regional entities and stakeholders for making an appropriate decision on regional policy and its further implementation through the modernization of planning documents of the region.

With the aim of rethinking the state regional policy in the direction of local economic development, under which it is possible to provide a basis for filling institutional gaps, leveling imbalances, setting priorities and expanding the scale to different types of Ukrainian communities and territories, contradictions and imbalances that prevent the formation of an effective system of institutional support have been identified management of the development of territories, namely: 1) at the highest institutional level, the power vertical has not been formed; 2) the management platform for stimulating the cooperation of territorial communities has not been formed; 3) there is no full-fledged system for monitoring the effects of reforms taking place since 2014; 4) regional development agencies did not become active participants in this process on the ground; 5) insufficient attention is paid to economic security by the state, regional authorities, and local self-government bodies.

During the analysis of the effectiveness of the state regional policy of ensuring local economic development based on statistical forecasting techniques (use of correlation and regression analysis, multicollinearity research, the method of least squares, construction of linear and non-linear univariate models), machine learning techniques (k-nearest neighbors and the decision tree method), the influence of a number of factors from the economic, social and environmental groups of factors on the development of the Mykolaiv region was revealed. Based on the analysis, a conclusion was made about the inefficiency of modern regional policy due to the predominance of industry in the regional economy, the failure to take into account all social factors affecting the quality of life of the population and environmental challenges.

The conducted analysis can be recommended to departments of economic development to substantiate strategic decisions at the regional level. In the future, for a more objective picture and making more informed public decisions, it is worth applying a comprehensive approach, combining statistical forecasting methods with expert assessments.

In the fourth chapter, «The concept of modernization of state regional policy in the context of ensuring local economic development», a conceptual model of modern state regional policy of ensuring local economic development was developed, a mechanism for managing local economic development in the conditions of post-war reconstruction in Ukraine was built, and a mechanism for coordinating the activities of state authorities and bodies was developed local self-government from the point of view of a strategic approach.

In the perspective of post-war recovery, ensuring local economic development depends on the ability of regions to develop new types of economic activity. The studies conducted in the previous sections demonstrated the need to modernize the state regional policy model based on the principles of diversification. On the basis of methods of content analysis and comparative analysis, the processes of diversification in 25 regions of Ukraine were evaluated (without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol). The study of existing specialization fields and future structural changes based on SMART specialization demonstrated the desire of Ukrainian regions for a diversified economy. A diversified regional economy, unlike a concentrated one, is less vulnerable to the impact of external shocks in certain sectors and ensures sustainable regional development based on an innovative approach.

In order to open broad perspectives in this direction, the formation of the development of functional types of territories of Ukraine through the prism of economic diversification is proposed, and concrete proposals are given regarding the concerted efforts of all participants of economic life in the process of diversification of regional development. The active role of the state in this process is emphasized, and an organizational model for the implementation of state regional policy is proposed.

In order to conceptualize the modernization of state regional policy, a model of modern state regional policy for local economic development was developed, which is based on the principles of economic diversification, an institutional and innovative mechanism for managing the development of territories, contextual-

systemic and territorial approaches to ensuring local economic development, and a structure that ensures internal the integrity of the model of modern state regional policy. Moreover, special attention is paid to the implementation of economic security, as a fundamental factor of ensuring the post-war recovery of territorial communities and their further sustainable development, into the system of strategic management of the community.

The recommended conceptual model is based on the author's research methodology, which is based on the complementarity of the theoretical foundations of modern state regional policy, outlined principles and goals of the concept, research methods, approaches and main blocks of ensuring local economic development, as well as the mechanism of local economic development management.

An institutional and innovative mechanism was developed to manage local economic development in the conditions of post-war reconstruction. A new management approach in the process of its application is the performance of roles by institutions of different hierarchical levels, which involve them in the effective implementation of the state regional policy of ensuring local economic development: at the national level - a statesman's role, at the regional level - a subject role, at the local level - a leadership role. It is these roles that indicate values, relationships, rules, traditions, practices, individual initiatives to ensure local economic development.

In this regard, it became necessary to contribute to a more systematic understanding of how the activities of state authorities and local self-government bodies should be coordinated in ensuring local economic development. For this, a strategic approach is proposed. The key factor in the strategic approach is the institutional environment to which the policy coordination mechanism is directed, and local economic development, which is the object of coordination, is at the center of decision-making. The management architecture of territorial development strategies is largely based on the functioning of vertical and horizontal coordination mechanisms. Coordinating links in the process of ensuring local economic

development are defined, namely: reinforcement, compatibility, connectivity and feedback. As a tool for horizontal coordination of territorial and sectoral policies, joint programs are proposed for solving complex problems and achieving the goals of local economic development.

In the fifth section, «Toolkit of modern state regional policy», recommendations were made on technologies for stimulating local economic development in the context of the state regional policy of Ukraine, a mechanism was built to ensure the economic development of the coastal territories of Ukraine with the aim of their economic improvement, and proposals were made to ensure the social development of the territories through the system economic instruments.

In the context of modern state regional policy, stimulation of local economic development is possible through the attraction of investments for the implementation of innovative projects. Therefore, stimulation technologies include: creation of a favorable innovation climate in the local context; attraction of various investments, taking into account the needs and opportunities of investors, as well as the needs, values and local assets of the community; support of small and medium-sized innovative businesses in urban territorial communities; cooperation of authorities with scientific institutions and universities; smart specialization as a strategic approach to local economic development..

The search for priority directions for managing local economic development in the post-war perspective led to the conclusion of a rethinking of views on the unoccupied sea and coastal areas of Ukraine. A scientific description of the seaside region from the point of view of the economic and economic approach is given. Taking into account the legal conditions of martial law and the prospects of post-war expectations, the vectors of modernization of the economic development of the coastal territories of Ukraine in the context of the sustainable «blue» economy of the EU are proposed.

A mechanism for ensuring the economic development of the coastal areas has been developed, which involves its modernization through the updating of development goals, the creation and support of an ecosystem of local entities of the

«blue» economy, the rational use of local assets of the coastal areas, the introduction of strategic and tactical tools of economic development for the economic improvement of the coastal areas of Ukraine. These transformations provide ample opportunities for the application of completely new solutions in the economy: the development and implementation of new closed-loop technologies based on the integration of production in coastal regions; increasing the productivity of coastal areas; investment attractiveness of effective use of marine and coastal resources; development of the «sea» culture of the population. In order to ensure community interest and effective involvement in the «blue» economy, management decisions must take into account and address community capacity issues: institutional, financial, and personnel, as well as use economic levers to improve the social well-being of residents.

In order to achieve the appropriate level of well-being of the population and improve the social well-being of residents of local communities, it is recommended to introduce a system of economic tools for the social development of territories. The following groups of economic instruments belong to the system: public investments; local tax policy; credit and investment policy; social programs; social partnership; social entrepreneurship.

The results obtained by the author were tested and brought to the level of specific methodological and practical recommendations, which were used to modernize state regional policy in the context of ensuring local economic development in the work of the Department of Economic Development and Regional Policy of the Mykolaiv Regional Military Administration; Voskresensk settlement council of the Mykolaiv region; Pervomaysk settlement military administration of the Mykolaiv region; Kostyantynivska village council of the Mykolaiv region; Yelanets settlement council of the Mykolaiv region; Stepivska village council of the Mykolaiv region; Nova Odesa city council of the Mykolaiv region; Horohivska village military administration of the Mykolaiv region; Chornomorska village council of the Mykolaiv Region; Expert Public Council of the Executive Committee

of Mykolaiv city council; Mykolayiv regional center for professional development; Zaporizhzhia regional center for professional development.

Key words: state regional policy, local economic development, institutional support, regulation and support of economic development of territories, coordination, post-war reconstruction, territorial communities, coastal territories, economic diversification, smart specialization, economic security, good democratic governance.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. **Волосюк М.В.**, Вдовиченко Л.Ю. Морегосподарський комплекс: проблеми розвитку та регулювання: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 152с. ISBN 978-617-673-675-3 (6,9 друк. арк., особистий внесок автора: окреслення інституційних та організаційно-економічних засад розвитку морегосподарського комплексу; дослідження світового та вітчизняного досвіду регіонального розвитку приморських територій; діагностика морегосподарського комплексу України; визначення проблем розвитку морегосподарського комплексу в контексті сучасної регіональної політики України – 4 друк. арк.)

2. **Volosiuk M.**, Sirenko I. Комплексна безпека як складова відновлення та розвитку українських громад. *International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia. 2023. 1438p., pp. 1316-1334. ISSN 1512-4916. DOI 10.5281/zenodo.7825520.* (65,4 друк. арк., особистий внесок автора: вступ; сучасні виклики та нові підходи в державній регіональній політиці України; особливості стратегування українських громад в умовах воєнного стану – 0,5 друк. арк.)

3. **Volosiuk M.**, Monastyrskiy G., Sirenko I., Fedenchuk S., Kisilevych V. (2024). The Interaction between Regional Policy and Economic Development. *Economic Affairs*, Vol. 69 (Special Issue), pp. 381-388. DOI: <http://doi.org/10.46852/0424-2513.1.2024.40> URL: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv69n1z14.pdf> Scopus (0,4 друк. арк., особистий внесок автора: запропоновано концепцію регіональної політики, спрямовану на максимальну ефективну реалізацію природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу регіону шляхом ефективних управлінських рішень – 0,1 друк. арк.)

4. **Volosiuk, M.,** Kharytonov, O., Kotsur, V., Monastyrskiy, G., & Ovsianiuk-Berdadina, O. (2024). Managing economic operations in the face of military and political turmoil: evaluating the public sector's role. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0724. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0724> URL: <https://malque.pub/ojs/index.php/msj/article/view/2990> Scopus (0,4 друк. арк., особистий внесок автора: окреслено підходи до управління економікою в умовах військової та політичної кризи – 0,1 друк. арк.)

5. **Volosiuk M.,** Vdovychenko L., Sirenko I. (2022). Maritime clusters as an innovative form of development of coastal regions of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 8. Number 2. 44-50 pages. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-44-50>. Web of Science Core Collection (0,3 друк. арк., особистий внесок автора: окреслено етапи формування морегосподарського кластера у приморському регіоні; запропоновано функціональний поділ морегосподарських кластерів – 0,15 друк. арк.)

6. Волосюк М.В. Економічний розвиток прибережних територій в контексті сталої «блакитної» економіки. *Бізнес Інформ*. 2024. №4. С. 54-62. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-54-62> (0,41 друк .арк.)

7. **Волосюк М.В.,** Степаненко Т.О., Максимова І.І. Економічні механізми стимулювання зелених інвестицій та підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-127> (0,41 друк. арк., особистий внесок автора: встановлено основні економічні механізми стимулювання зелених інвестицій та підприємництва: фінансові стимули, регулювання та стандарти в економіці, торговельні механізми викидів, публічні закупівлі, програми підтримки та консультації; визначено, що вплив економічного спаду на викиди парникових газів матиме значні довгострокові наслідки у зв'язку зі специфічними характеристиками відновлення різних секторів економіки після війни – 0,14 друк. арк.)

8. **Волосюк М.В.,** Прокопович Л.Б. Модель прогнозування витрат на інноваційну діяльність у промисловому секторі України. *Бізнес Інформ*. 2023.

№5. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-73-79> (0,32 друк. арк., особистий внесок автора: проаналізовано залежність витрат інноваційної діяльності від групи факторів - 0,16 друк. арк.)

9. Монастирський Г.Л., **Волосюк М.В.** Гармонізація соціальних та економічних складових розвитку інфраструктури територіальних громад. *Проблеми економіки*. 2023. №1(55). С.86-95. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-86-95> (0,45 друк. арк., особистий внесок автора: визначено роль системи охорони здоров'я, освіти, житлово-комунального господарства та сфери культури у місцевому економічному розвитку; досліджено територіальні громади Миколаївської області України в розрізі соціальних та економічних складових розвитку їхньої інфраструктури та його гармонізації із місцевим економічним розвитком; надано рекомендації щодо узгодженості стратегічних напрямів розвитку територіальної громади та місцевих інфраструктурних підприємств– 0,22 друк. арк.)

10. Волосюк М.В. Концептуалізація забезпечення місцевого економічного розвитку: зарубіжний досвід і можливості його адаптації в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. №12. С.154-163. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-154-163> (0,45 друк. арк.)

11. Монастирський Г.Л., **Волосюк М.В.** Диверсифікація державної політики управління місцевим економічним розвитком. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. Випуск 2(88). С.22-29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-2-3>. (0,36 друк. арк., особистий внесок автора: проведено ретроспективний аналіз державної регіональної політики України; охарактеризовано сучасні управлінські підходи до територіального розвитку та зроблено висновки щодо запровадження в сучасних реаліях безпекової складової управління місцевим економічним розвитком; представлено модель диверсифікації державної політики управління місцевим економічним розвитком як компроміс між координацією з боку держави та місцевим економічним розвитком, який варто враховувати при відновленні потенціалу території – 0,18 друк. арк.)

12. Монастирський Г., **Волосюк М.** Інституційні дисбаланси моделі управління розвитком території. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 4. С. 23–37. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.04.023> (0,68 друк. арк., особистий внесок автора: доведено, що децентралізація передусім обумовлена задекларованою державною регіональною політикою, яка визначає масштаби та темпи реформ, і що зв'язок між децентралізацією та розвитком територій є неоднозначним, оскільки в умовах нової державної регіональної політики проблеми інституційного забезпечення управління розвитком територій призводять до протиріч і дисбалансів – 0,34 друк. арк)

13. **Волосюк М.В.**, Сіренко І.В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку. *Економіка та держава: науково-практичний журнал*. 2021. № 6. С.105-109. DOI: [10.32702/23066806.2021.6.105](https://doi.org/10.32702/23066806.2021.6.105) (0,23 друк. арк., особистий внесок автора: надано авторське визначення «економічної безпеки територіальної громади» та запропоновано розглядати її у сукупності складових: ресурсно-фінансової, бюджетної, кадрової та інвестиційно-інноваційної; на основі аналізу концептуальних підходів та специфіки життєдіяльності територіальної громади, охарактеризовано кожен складову економічної безпеки– 0,12 друк. арк)

14. Вдовиченко Л.Ю., **Волосюк М.В.** Теоретико-методологічні аспекти формування механізму стратегічного управління економічною безпекою підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. №10. С.469–477. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-469-477> (0,4 друк. арк., особистий внесок автора: узагальнено поняття економічної безпеки підприємства та системи економічної безпеки підприємства; зазначено методологічні аспекти формування механізму стратегічного управління економічної безпеки підприємства– 0,2 друк. арк)

15. Волосюк М.В. Реіндустріалізація України як передумова економічного зростання. *Бізнес Інформ*. 2020. №4. С.63-70. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-63-70> (0,4 друк. арк.)

16. Філіппова С.В., **Волосюк М.В.** Щодо питання нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2019. № 2(8). С.50-58. URL: <https://economics.opu.ua/> DOI: 10.5281/zenodo.3566993 (0,4 друк. арк., особистий внесок автора: досліджено еволюційний шлях добровільного об'єднання територіальних громад; запропоновано при переході до другого етапу децентралізації – формування системи адміністративно-територіального устрою районного рівня – зважити на об'єднання територіальних громад за принципом спроможності – 0,2 друк. арк.)

17. Лі Інін, Захарін С.В., **Волосюк М.В.** Перспективи зростання торгово-економічного співробітництва Китайської Народної Республіки та України в контексті реалізації ініціативи «Один пояс – Один шлях». *Економіка та держава: науково-практичний журнал*. 2018. №5. С.14-16. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2018/5.pdf (0,14 друк. арк., особистий внесок автора: подано оцінку перспектив розширення китайсько-українського торгово-економічного співробітництва. – 0,05 друк. арк.)

18. Лі Інін, Захарін С.В., **Волосюк М.В.** Активізація та підвищення ефективності китайсько-українського інвестиційного співробітництва в контексті реалізації ініціативи «Один пояс – Один шлях». *Бізнес Інформ*. 2018. №1. С.42-47. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-1_0-pages-42_47.pdf (0,32 друк. арк., особистий внесок автора: проаналізовано сучасні тенденції інвестиційного співробітництва між Україною та КНР; описано зміст ініціативи «Один пояс – Один шлях». – 0,11 друк. арк.)

19. Вдовиченко Л.Ю., **Волосюк М.В.** Пропозиції щодо створення в Україні державної інформаційної бази приморських регіонів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 6. С. 74-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_6_13 (0,27 друк. арк., особистий внесок автора: визначено інструменти механізму

інформаційних відносин суб'єктів регуляторної діяльності у сфері морегосподарювання – 0,14 друк. арк.)

20. Вдовиченко Л.Ю., **Волосюк М.В.** Стан і тенденції розвитку підприємств морегосподарського комплексу (на прикладі Миколаївської області). *Бізнес Інформ.* 2016. №12. С.77-82. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-12_0-pages-77_82.pdf (0,27 друк. арк., особистий внесок автора: досліджено сучасний стан функціонування підприємств морегосподарського комплексу та пріоритетні напрями їх інвестиційної діяльності на рівні Миколаївського регіону; запропоновано оперативні цілі, завдання та індикатори реалізації цих заходів для підприємств морегосподарського комплексу на регіональному рівні – 0,15 друк. арк.)

21. Vdovychenko L.Yu., **Volosiuk M.V.** Problems of state regulatory activities in the field of sea farming of Ukraine. *Shipbuilding & Marine Infrastructure.* 2016. № 1-2 (5). 97-107. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/00936956-4475-4605-87d7-c54913387a9a/content> (0,5 друк. арк., особистий внесок автора: визначено проблеми існуючого в Україні процесу здійснення регуляторної діяльності у сфері морегосподарювання – 0,2 друк. арк.)

22. **Волосюк М.В.**, Вдовиченко Л.Ю. Функціональна структура морегосподарського комплексу України. *Бізнес Інформ.* 2016. №2. С. 14-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000565285> (0,32 друк. арк., особистий внесок автора: розширено зміст поняття морегосподарського комплексу; запропоновано функціональну структуру морегосподарського комплексу України, яка, на відміну від відомих, обумовлює можливість її розширення за рахунок інфраструктур акваторіального та територіального розвитку – 0,2 друк. арк.)

23. **Волосюк М.В.**, Жигалкін Ю.О. Державна політика регіонального розвитку приморських територій. *Наукові праці: науково-методичний журнал.* Вип. 253. Т. 265. Серія «Економіка». Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра

Могили, 2015. С.83-87. URL: <http://economy.chdu.edu.ua/article/viewFile/108162/103154> (0,23 друк. арк., особистий внесок автора: систематизовано основні напрями реалізації політики приморських регіонів країн ЄС; представлено перспективи удосконалення державної політики регіонального розвитку приморських територій – 0,18 друк. арк.)

24. Волосюк М.В. Потенціал морегосподарського комплексу – резерв економічного розвитку України. *Збірник наукових праць НУК*. Миколаїв: НУК 2014. №1 (451). С.17-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpruk_2014_1_5 (0,31 друк.арк.)

25. Волосюк М.В. Напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. *Проблеми науки*. 2012. № 12. С.19-23. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51124/04-Volosiuk.pdf?sequence=1> (0,23 друк. арк.)

26. Скупський Р.М., **Волосюк М.В.** Конкуентоспроможність аграрного сектора економіки як похідна інноваційного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С.150-154. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-11_0-pages-150_154.pdf (0,23 друк. арк., особистий внесок автора: розглянуто теоретичні та методологічні положення щодо обґрунтування сутності конкурентних переваг і конкурентоспроможності національного АПК на засадах інноваційного розвитку – 0,11 друк. арк.)

27. **Волосюк М.В.**, Вдовиченко Л.Ю. Шляхи модернізації існуючої моделі державної регуляторної політики в Україні. *Економічний вісник університету: збірник наук. праць*. Переяслав-Хмельницький: Вид-во ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2012. Випуск 18/3. С.59-62. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c9aba78-4b9a-4d5f-a654-3394d97d9cf6/content> (0,2 друк. арк., особистий внесок автора:

порівняльний аналіз побудови системи місцевого самоврядування України та Польщі – 0,1 друк. арк.)

28. **Волосяк М.В.**, Вдовиченко Л.Ю. Рекомендації щодо вдосконалення регуляторної політики на етапі проведення адміністративної реформи центральних та місцевих органів виконавчої влади. *Економіст*. 2011. №7. С.32-35. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/items/52b5343a-1bad-4fe8-ac2a-50fdde623721> (0,2 друк. арк., особистий внесок автора: визначено недоліки існуючої системи розробки, прийняття та контролю результативності регуляторних актів – 0,1 друк. арк.)

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

29. Kharichkov S.K., **Volosiuk M.V.**, Lukianova Yu.O. Innovative trends in management of the development of Ukrainian port infrastructure (section 4.3). Innovative management: theoretical, methodical, and applied grounds / Iliashenko S.M., Strielkowski W (eds.). Prague: Prague Institute for Qualification Enhancement, 2018. 296p., pp. 151-159. ISBN 978-80-906210-1-5 (13,45 друк. арк., особистий внесок автора: визначення напрямів покращення якості портової інфраструктури України – 0,4 друк. арк.)

30. Волосяк М.В. Інвестиції як інструмент місцевого економічного розвитку: посібник. Миколаїв: ФОП Швець В.М. 2020. 96с. ISBN 978-617-7421-45-9 (4,36 друк. арк.).

31. Волосяк М.В. Інституційно-інноваційний розвиток територій в умовах нової регіональної політики України. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2024р., м. Полтава). Полтава: ПДАУ. 2024. С.148-152. (0,23 друк. арк.)

32. Волосяк М.В. Перспективи «блакитної» трансформації економіки прибережних територій. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*: матеріали доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (16 травня 2024р., м. Тернопіль). Тернопіль: ЗУНУ. 2024. С.23-25. (0,14 друк. арк.)

33. Волосюк М.В. Формальні та неформальні інститути у забезпеченні економічного розвитку територій. *Актуальні вектори відновлювальної трансформації економіки України*: збірник матеріалів наукових економічних читань. (30 листопада – 01 грудня 2023р., м. Миколаїв). Миколаїв: НУК, 2023. Том 1. С.54-58. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Thesis_FEM2023_Vol1.pdf (0,23 друк. арк.)

34. Волосюк М.В. Особливості сучасної державної політики регіонального розвитку. *Проблеми управління економічним потенціалом регіонів*: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запорізький національний університет. (31 жовтня 2023р., м. Запоріжжя). Запоріжжя: ЗНУ, 2023. С.8-10. (0,14 друк. арк.)

35. Волосюк М.В. Пріоритети державної регіональної політики України в контексті викликів воєнного стану та повоєнної відбудови. *Забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку територій і громад в Україні*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю. (4 травня 2023р., м. Дніпро) / за заг. ред. І.А. Чикаренко; Т.В. Маматової. Дніпро: НТУ «Дніпровська політехніка», 2023. С.56-58. URL: <https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/ConfDUMS-040523.pdf> (0,14 друк. арк.)

36. Волосюк М.В. Особливості стратегування регіонального та місцевого відновлення і розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*: матеріали доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (04 травня 2023р., м. Тернопіль). Тернопіль: ЗУНУ. 2023. С.30-33. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48083> (0,18 друк. арк.)

37. Волосюк М.В. Трансформація державної регіональної політики управління розвитком громад у контексті викликів воєнного стану та післявоєнної відбудови. *Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (21 вересня 2022р., м. Харків). Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2022. С.129-131. (0,14 друк. арк.)

38. **Волосюк М.В.** Внесок імпакт-інвестування у економічні можливості територіальних громад. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (9 червня 2022р., Миколаїв-с.Коблеве). Миколаїв: МНАУ. 2022. С.74-77. (0,18 друк. арк.)

39. **Волосюк М.В.,** Богач Ю.А. Локальна комунікаційна політика в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України*: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (31 травня 2022р., м. Тернопіль). Тернопіль: ЗУНУ. 2022. С.86-88. (0,14 друк. арк., особистий внесок автора: запропоновано напрями локальної комунікаційної політики в умовах сучасних викликів – 0,07 друк. арк.)

40. **Волосюк М.В.,** Дудюк О.Л. Ефективні комунікації в системі забезпечення місцевого економічного розвитку. *Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту*: матеріали XI Міжнародної науково–практичної конференції (27 травня 2022р., м. Одеса). Одеса: Державний університет «Одеська політехніка». 2022. С.72-73. (0,1 друк. арк., особистий внесок автора: запропоновано напрями комунікативної роботи між ОМС, представниками бізнес-сектору, мешканцями громади – 0,05 друк. арк.)

41. **Волосюк М.В.,** Смородінов І.П. Європейський досвід кластерної організації морегосподарського комплексу. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (16 квітня 2021р., м. Дніпро). Дніпро: Університет митної справи та фінансів. 2021. С. 649-651. (0,14 друк. арк., особистий внесок автора: визначено роль морських кластерів в країнах ЄС; розглянуто можливості адаптації зарубіжного досвіду в Україні – 0,07 друк. арк.)

42. **Волосюк М.В.** Економіка моря в контексті цілей сталого розвитку. *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці*: матеріали XI Міжнародної

науково-технічної конференції, в 2ч. Ч.2. (24-25 вересня 2020р., м. Миколаїв). Миколаїв: НУК. 2020. С.230-233. (0,18 друк. арк.)

43. Волосюк М.В. Специфіка вітчизняної промисловості в контексті реіндустріалізації України. *Проблеми розвитку регіонів: промислові і економічні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (28 травня 2020р., м. Первомайськ). Первомайськ: ПФ НУК. 2020. С.78-81. (0,18 друк. арк.)

44. Волосюк М.В. Роль інноваційно-технологічної складової у забезпеченні економічної безпеки та конкурентоспроможності держави. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи вирішення*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-22 травня 2020р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол.: Є.М. Палига, Я.Я. Пушак та ін. Львів: Укр. акад. друкарства, 2020. С.21-24. (0,18 друк. арк.)

45. **Волосюк М.В.**, Богач Ю.А. Роль корпоративної соціальної відповідальності у місцевому економічному розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки*: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (15 травня 2020р., м. Тернопіль) / Відп. за вип.: М.М. Шкільняк. Тернопіль: ТНЕУ. Частина 1. С.30-33. (0,18 друк. арк., особистий внесок автора: розглянуто переваги корпоративної соціальної відповідальності як інструменту сталого розвитку території – 0,09 друк. арк.)

46. Волосюк М.В. Морська економіка: нові виклики та реалії. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та проблеми*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. (19 квітня 2019р., м. Одеса). Одеса: МГУ, 2019. С.24-27. (0,18 друк. арк.)

47. Вдовиченко Л.Ю., **Волосюк М.В.** Механізм стратегічного управління економічною безпекою підприємства. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики*: матеріали Всеукраїнської

науково-практичної конференції. (19 квітня 2019р., м. Львів). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.19-21. (0,14 друк. арк., особистий внесок автора: визначено принципи механізму стратегічного управління економічною безпекою підприємства – 0,07 друк. арк.)

48. Волосюк М.В. «Маріотизм» як новітня концепція економічного розвитку. *Україна – морська держава: стратегія реалізації економічного потенціалу*: матеріали Всеукраїнських економічних читань з міжнародною участю (13-14 листопада, 2018р., м. Миколаїв). Миколаїв: НУК, 2018р. С.12-13. (0,1 друк. арк.)

49. Волосюк М.В. Морегосподарський потенціал як характеристика конкурентоспроможності приморських територій. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. (01-09 листопада 2015р., Будапешт – Прага – Київ). Київ: КНЛУ, 2015р., НДІЕР, 2015р. С.88-92. (0,1 друк. арк.)

50. Волосюк М.В. Регіональний аспект розвитку морегосподарського комплексу. *Економічні проблеми розвитку промисловості регіону*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференція, (22-23 травня 2014р., м. Первомайськ). Первомайськ: ППН НУК, 2014р. С.20-24 (0,1 друк. арк.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	37
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	53
1.1. Місцевий економічний розвиток як об’єкт управлінського впливу: теоретичні засади.....	53
1.2. Концептуальні засади забезпечення місцевого економічного розвитку: ієрархічний підхід.....	82
1.3. Методологічна база та логіка дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку.....	109
Висновки до Розділу 1.....	127
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ...	130
2.1. Системна генеза державної регіональної політики.....	130
2.2. Управління економічним розвитком територій як складова державної регіональної політики.....	152
2.3. Передумови формування, напрями та завдання державної регіональної політики України.....	185
Висновки до Розділу 2.....	212
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	215
3.1. Тенденції та чинники місцевого економічного розвитку в сучасних реаліях.....	215
3.2. Інституційні бар’єри модернізації механізму забезпечення місцевого економічного розвитку.....	276
3.3. Аналіз ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку.....	290
Висновки до Розділу 3.....	325
РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	329

4.1. Модель сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку на принципах диверсифікації.....	329
4.2. Механізм управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови.....	363
4.3. Стратегічний підхід до координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку.....	381
Висновки до Розділу 4.....	391
РОЗДІЛ 5. ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	393
5.1. Технології стимулювання місцевого економічного розвитку в контексті державної регіональної політики України.....	393
5.2. Механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій.....	403
5.3. Система економічних інструментів соціального розвитку територій.....	431
Висновки до Розділу 5.....	443
ВИСНОВКИ.....	443
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	452
ДОДАТКИ.....	514

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Питання державної регіональної політики є одними з найактуальніших у всьому світі. Більшість країн стикаються з проблемою нерівномірного регіонального розвитку, що призводить до соціальної напруги у суспільстві, міграції населення та інших негативних наслідків. Крім того, зміна клімату та посилення глобалізаційних процесів ставлять перед регіонами нові виклики, які потребують адаптації та розробки нових стратегічних пріоритетів. Світова академічна спільнота проводить активні дослідження та розробляє різноманітні концептуальні підходи до вирішення проблем регіонального розвитку.

На національному рівні «План відновлення України» та оновлена «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027рр.» є основою для побудови нової, модернізованої та європейської України, оскільки обидва документи мають спільну мету - відновити зруйноване, розвинути економіку та покращити життя українців. План відновлення України, як масштабний документ, визначає загальні пріоритети для всієї країни, а Державна стратегія регіонального розвитку відіграє в цьому процесі ключову роль, оскільки саме на рівні регіонів та громад відбуватиметься безпосередня реалізація планів відновлення. Для України, яка перебуває в умовах правового режиму воєнного стану, саме державна регіональна політика стає основним інструментом збереження цілісності національної економіки та формування потенціалу для її подальшого розвитку та повоєнного відновлення.

Країни Європейського Союзу у 2021 році обрали шлях регіонального розвитку через нову Політику згуртованості. Європейський Союз має чітке усвідомлення, що саме розвиток місцевого потенціалу, залучення місцевої влади до реалізації політики згуртованості призведе до зменшення розриву між рівнями розвитку різних регіонів, покращення життя населення, підвищення конкурентоспроможності країн, зміцнення соціальної згуртованості та підвищення довіри до державних інституцій.

В Україні, що прагне до євроінтеграції, важливо створити сприятливі умови для гідного життя в децентралізованому, конкурентоспроможному суспільстві. Це має включати низку заходів щодо відновлення постраждалих від війни територій, забезпечення можливостей для повернення тих, хто виїхав, а також підтримку тих, хто повернувся з фронту. Країна повинна ефективно використовувати внутрішній потенціал своїх регіонів, а їх спеціалізація та тісна співпраця, як всередині України, так і з європейськими партнерами, сприятимуть прискоренню зростання та сталому розвитку в інтересах кожного громадянина.

Такий розвиток можна забезпечити лише завдяки виваженій державній регіональній політиці, яка поєднуватиме власне політику держави та політику регіонів в забезпеченні їх подальшого збалансованого розвитку. Це надскладне завдання, оскільки вимагає врахування багатьох факторів, а саме:

- 1) різноманітності регіонів, що визначають пріоритети їхнього розвитку;
- 2) конкуренції регіонів за обмежені державні ресурси, що ускладнює досягнення балансу інтересів;
- 3) зміни державних пріоритетів під впливом різних факторів, що вимагає постійного коригування регіональних стратегій;
- 4) відсутності детальної інформації щодо потенціалу регіонів, що ускладнює об'єктивну оцінку їхніх потреб;
- 5) недостатню координацію дій між різними рівнями влади, що призводить до розпорошення ресурсів та неефективного використання коштів;
- 6) застарілі інституційні механізми, що можуть перешкоджати ефективній реалізації державної регіональної політики.

Оскільки рушійною силою збалансованого розвитку будь-якого регіону є місцева економіка, а її потенціал – це ключ до економічної стійкості та підвищення добробуту населення, то фокусом уваги державних регіональних політик країн світу є забезпечення розвитку місцевих економік, що є складним і багатогранним процесом, який потребує комплексних досліджень та реальних пропозицій щодо механізмів, методів, інструментарію його забезпечення.

Україна, в правових умовах війни, плануванні повоєнного відновлення та одночасного євроінтеграційного руху, стикнулася з рядом нових викликів, які потребують модернізації державної регіональної політики в контексті забезпечення місцевого економічного розвитку. Міжнародне співтовариство має чітке усвідомлення, що саме українські регіони і громади - рушії стійкого розвитку та економічного зростання. Зважаючи на європейський підхід щодо принципів регіонального розвитку, місцеві та регіональні інститути відіграватимуть провідну роль у повоєнному відновленні України.

Загалом проблема регіонального та місцевого розвитку сьогодні є вкрай актуальною серед вітчизняних та зарубіжних вчених. Безпосередньо вивченням питань регіональної політики та розвитку присвячені наукові праці зарубіжних дослідників, серед яких: H.W. Armstrong, D. Antonescu, B. Asheim, J. Bachtler, P. Balland, R. Boschma, R. Camagni, R. Capello, J.V. Dijk, M. Ferry, H. Folmer, R. Hall, A. Lagendijk, T. Vanthillo, H.W. Yeung, D. Yuill та інші. Серед українських науковців, які досліджують актуальні питання регіональної політики та розвитку, слід виділити: В. Адамик, С. Білу, А. Васіну, О. Бобровську, В. Борщевського, В. Воротіна, Н. Гавкалову, З. Герасимчук, М. Долішнього, О. Дудкіну, Я. Жаліла, І. Іртищеву, В. Кравців, В. Куйбиду, О. Лайка, А. Мельник, І. Сторонянську, А. Ткачука, Т. Уманець, С. Шульц та інших. Необхідність та специфіку розвитку муніципальних утворень досліджують у своїх працях: W. Bartlett, K. Birkhölzer, E.J. Blakely, R. Brol, C. Curtis, D. Fleszer, S. Garcia-Ayllon, Z. Hermansons, N.G. Leigh, A. Liu, F. Saito, J. Zaucha та інші. Наукові засади місцевого розвитку обґрунтували також вітчизняні вчені, серед яких: Н. Антонюк, О. Берданова, Я. Білоус, К. Бліщук, О. Бородіна, В. Брич, О. Васильєва, Н. Васильєва, Т. Васильців, Н. Гринчук, Н. Дацій, В. Жук, Ю. Іванов, О. Іванова, І. Ковтун, Н. Лисяк, В. Медвідь, А. Мокій, Г. Монастирський, М. Пітюлич, І. Прокопа, З. Сірик, М. Хвесик, М. Шкільняк.

Однак важливим є дослідити та переосмислити сучасну регіональну політику крізь призму місцевого економічного розвитку. Цьому приділено

недостатньо уваги у наукових дослідженнях та відсутня концепція модернізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку. Невирішеність зазначених теоретичних, методологічних та організаційних проблем зумовила вибір мети й основних завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи Західноукраїнського національного університету за такими темами: «Механізм активізації бізнес-середовища як суб'єкта трансформації міст України на засадах сталого розвитку та впровадження смарт-технологій» (державний реєстраційний номер 0119U101365), в якій автором надано пропозиції щодо диверсифікації регіонального розвитку на засадах знаходження компромісу між сталим розвитком, інклюзивним розвитком та SMART-спеціалізацією при розробці та реалізації програми відбудови громад та територій; «Розроблення програми підвищення ефективності управління розвитком територіальної громади в умовах сучасних загроз» (номер державної реєстрації 0122U200784), в якій автором ідентифіковано зарубіжний досвід забезпечення місцевого економічного розвитку та сформовано пропозиції щодо його адаптації в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку.

Реалізація мети дослідження зумовила об'єктивну необхідність визначення і вирішення певного комплексу завдань, зокрема:

- окреслення теоретичних засад та з'ясування суті місцевого економічного розвитку як об'єкту управлінського впливу;
- узагальнення концепцій забезпечення місцевого економічного розвитку, їх доповнення та розширення з точки зору інституційного підходу;

- закладення теоретико-методологічних засад механізму забезпечення місцевого економічного розвитку з метою поглиблення наукової бази управління розвитком територій;
- проведення теоретико-методологічного та інституційного аналізу системної генези державної регіональної політики;
- дослідження підходів до управління економічним розвитком територій для створення підґрунтя формування механізму управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови в Україні;
- ідентифікація передумов формування, напрямів та завдань державної регіональної політики України для виокремлення основних проблем і викликів;
- проведення аналізу тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку для виявлення спроможності територіальних громад до нього та підготовки пропозицій і рекомендацій посадовим особам;
- ідентифікація протиріч і дисбалансів управління розвитком територій для переосмислення державної регіональної політики;
- проведення аналізу ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку для прогнозування регіонального розвитку внаслідок впливу економічних, соціальних та екологічних факторів;
- розробка концептуальної моделі сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку;
- побудова механізму управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови в Україні;
- розробка механізму координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з точки зору стратегічного підходу;

- формування рекомендацій щодо технологій стимулювання місцевого економічного розвитку в контексті державної регіональної політики України;
- побудова механізму забезпечення економічного розвитку приморських територій України з метою їх економічного оздоровлення;
- надання пропозицій щодо забезпечення соціального розвитку територій через систему економічних інструментів.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації державної регіональної політики.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні й прикладні засади забезпечення місцевого економічного розвитку за допомогою інструментарію державної регіональної політики як складової економічної політики держави та власне політики регіонів.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети у дисертаційній роботі використано: системний, інституційний, структурний підходи для обґрунтування місця державної регіональної політики в економічній політиці держави, виокремлення її основних підсистем та механізму реалізації в сучасних умовах, розробки концептуальних основ забезпечення місцевого економічного розвитку; широкий спектр загальнонаукових та конкретних методів дослідження.

Зокрема, в процесі дослідження використано: загальнологічні методи (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії, моделювання, абстрагування та узагальнення) для обґрунтування та поглиблення наукового базису дослідження; групування – для виокремлення груп методологічних підходів та методів забезпечення місцевого економічного розвитку; структурний аналіз - для обґрунтування інструментарію управління економічним розвитком територій, ідентифікації протиріч та дисбалансів, що перешкоджають формуванню ефективної системи інституційного забезпечення управління розвитком територій; ретроспективний аналіз – для ідентифікації передумов формування, напрямів та завдань державної регіональної політики України;

нормативний аналіз – для моніторингу чинного законодавства України та Європейського Союзу в галузі регіональної політики; факторний аналіз – для вивчення тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку на прикладі територіальних громад Миколаївської області України; авторський контекстно-системний аналіз – для вимірювання спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку в громадах Миколаївської області та їхнього оцінювання за наведеними критеріями; кореляційно-регресивний аналіз, методи статистичного прогнозування та машинного навчання – для моделювання впливу факторів на розвиток Миколаївської області; контент-аналіз – для оцінювання процесів диверсифікації регіонального розвитку та рейтингування територій.

Інформаційну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців з проблематики формування та реалізації державної регіональної політики і забезпечення місцевого економічного розвитку; вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти, що регламентують реалізацію державної регіональної політики; матеріали Міністерства економіки України, Міністерства розвитку громад та територій України; інформація Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Миколаївській області, органів місцевого самоврядування Миколаївської області; аналітичні та інформаційні видання професійних організацій; Інтернет-ресурси.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку. Так, у дисертації:

вперше:

розроблено концептуальну модель сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку, що ґрунтується на принципах економічної диверсифікації, інституційно-інноваційному механізмі управління розвитком територій, контекстно-системному та

територіальному підходах до забезпечення місцевого економічного розвитку та інституційній структурі, що забезпечує внутрішню цілісність моделі сучасної державної регіональної політики. Реалізація цієї моделі дасть змогу імплементувати вітчизняну регіональну політику у політику згуртованості ЄС та забезпечити повоєнне відновлення українських територіальних громад та їх подальший сталий розвиток;

сформовано методологічний підхід до дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку, що дозволяє оцінювати результативність державної регіональної політики з використанням розробленої системи індикаторів та комплексно моніторити місцеву економічну діяльність. Контекстно-системний підхід у поєднанні з іншими базовими та модернізованими підходами допоможе аналізувати будь-яку ситуацію в межах окремо взятої системи (територіальної громади), виявляти проблеми та напрацьовувати механізм їх вирішення.

удосконалено:

науковий базис дослідження щодо визначень «місцевий економічний розвиток», «забезпечення місцевого економічного розвитку», що дало змогу встановити сутнісні дефініції дослідження. Зокрема, місцевий економічний розвиток, на відміну від існуючих підходів, запропоновано розглядати як об'єкт управлінського впливу, що є процесом кількісних та якісних змін на рівні територіальної громади, що забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування з метою досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади. Забезпечення місцевого економічного розвитку розглядається нами як система публічно-управлінських дій, заходів і рішень, що спрямовані на створення умов для зростання локальної економічної активності та задоволення місцевих інтересів;

структуру інституційного забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах післявоєнної відбудови України шляхом запровадження

інституційно-інноваційного механізму, що дасть змогу заповнити інституційні прогалини та вирівняти інституційні дисбаланси, оскільки елементи інституційно-інноваційного механізму управління містять функціональне навантаження, що спонукає органи влади до певних дій в процесі його застосування, а також новий управлінський підхід - виконання ролей інститутами різних ієрархічних рівнів, що залучають їх до ефективної реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку. Ці ролі вказують на цінності, відносини, правила, традиції, практики, окремі ініціативи забезпечення місцевого економічного розвитку;

механізм координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на основі стратегічного підходу, де у центр прийняття рішень поставлений місцевий економічний розвиток, який є об'єктом координації, а архітектура управління стратегіями розвитку територій спирається на координаційні зв'язки у процесі забезпечення місцевого економічного розвитку: підсилення, сумісність, конективність та зворотній зв'язок;

функціональні механізми управління економічним розвитком територій шляхом розробки механізму забезпечення економічного розвитку приморських територій, що передбачає його модернізацію через оновлення цілей розвитку, створення та підтримку екосистеми місцевих суб'єктів «блакитної» економіки, раціональне використання місцевих активів приморських територій, впровадження стратегічних та тактичних інструментів економічного розвитку задля економічного оздоровлення приморських територій України.

набули подальшого розвитку:

науковий базис дослідження щодо приморських регіонів України як об'єктів державної регіональної політики. Увага акцентується на економічно-господарському підході до управління економічним розвитком приморської

території через зосередження всіх галузей морегосподарської діяльності, які розглядаються для розвитку прибережної зони в цілому;

організаційно-наукові засади використання інструментарію управління економічним розвитком територій шляхом наступних напрямів реалізації нової регіональної політики України у повоєнний період: формування системи доброго врядування регіональним та місцевим розвитком; стратегування соціально-економічного розвитку громад та територій; забезпечення місцевого економічного розвитку з урахуванням функціональних типів територій; посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів задля ефективного впровадження державної регіональної політики; безпековий пріоритет у відновленні та розвитку територій;

прогнозування регіонального розвитку на основі визначення впливу на нього ряду економічних, соціальних та екологічних факторів, що ще раз підтверджує, що управління розвитком територій має ґрунтуватися на принципах сталості. Причому вплив трьох груп факторів може відрізнитися в різних регіонах за силою та напрямком впливу, а також за конкретними факторами впливу;

інструментарій сучасної державної регіональної політики шляхом використання запропонованих технологій стимулювання місцевого економічного розвитку: створення сприятливого інноваційного клімату у місцевому контексті; залучення різноманітних інвестицій з урахуванням як потреб і можливостей інвесторів, так і потреб, цінностей та місцевих активів громади; підтримка малого та середнього інноваційного бізнесу у міських територіальних громадах; співпраця органів влади з науковими установами та університетами; smart-спеціалізація як стратегічний підхід до місцевого економічного розвитку;

організаційно-наукові підходи до забезпечення належного рівня добробуту населення, покращення соціального благополуччя мешканців місцевих громад шляхом використання запропонованих рекомендацій впровадження системи економічних інструментів підтримки соціального

розвитку територій з використанням інструментів монетарної, інвестиційної політики, державного і місцевого програмування; соціального партнерства та соціального підприємництва.

Практичне і загальнонаукове значення отриманих результатів полягає у тому, що вони апробовані та доведені до рівня конкретних методичних і практичних рекомендацій. Зокрема, напрацювання щодо здійснення моніторингу місцевого економічного розвитку територіальних громад Миколаївської області та аналізу ефективності державної регіональної політики при подальшому коригуванні Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2027 року включно, впроваджені в роботу Департаменту економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної військової адміністрації (довідка № 162/1-01.01-19 від 03.06.2024р.); пропозиції щодо розробки проєкту Стратегії відновлення та розвитку, формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, ідентифікації ключових проблем громади, формування стратегічних та операційних цілей, розробки Плану заходів впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Воскресенської селищної територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 1073/02-54 від 05.06.2023р.); пропозиції щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, налагодження партнерських відносин між представниками бізнес-сектору, громади та місцевою владою, формування стратегічних та операційних цілей, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Первомайської селищної територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 662/02-10 від 28.11.2023р.); пропозиції щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, формування стратегічних та операційних цілей, пошуку джерел наповнення місцевого бюджету і підвищення фінансової спроможності громади, впроваджені під час

розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Костянтинівської сільської територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 397 від 19.12.2023р.); пропозиції щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, формування Молодіжної ради як консультативно-дорадчого органу при селищній раді, розробки стратегічних та операційних цілей, що сприятимуть місцевому економічному розвитку, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Єланецької селищної територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 1487/12-22 від 21.12.2023р.); пропозиції щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, ідентифікації ключових проблем, вивчення потреб бенефіціарів, формування стратегічних, оперативних цілей та завдань розвитку, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Степівської сільської територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 181/02-15 від 08.02.2024р.); пропозиції щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, ідентифікації ключових проблем, вивчення потреб бенефіціарів, формування стратегічних, оперативних цілей та технічних завдань, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Новоодеської міської територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 107 від 20.02.2024р.); пропозиції щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, вивчення потреб бенефіціарів, формування стратегічних, оперативних цілей та завдань розвитку, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Горохівської сільської територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 261/01-02-29/24 від 18.03.2024р.); пропозиції щодо формування структури та

змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу, формування стратегічних та операційних цілей, пошуку джерел наповнення місцевого бюджету і підвищення фінансової спроможності громади, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Чорноморської сільської територіальної громади Миколаївської області (акт про впровадження № 159/04.03 від 27.03.2024р.); напрацювання щодо структури та змістовного наповнення концепції Миколаївського індустріального парку для місцевого економічного розвитку, формування місії та завдань індустріального парку, опитування мешканців м. Миколаєва та представників бізнесу з метою залучення громадськості до формування концепції, впроваджені під час розроблення, обговорення та затвердження концепції Миколаївського індустріального парку Експертно-громадською радою виконкому Миколаївської міської ради (акт про впровадження № ЕГР/2024-010 від 28.02.2024р.); результати дисертаційної роботи впровадженні в систему підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад Миколаївського регіонального центру підвищення кваліфікації при розробці та реалізації загальних професійних (сертифікатних) програм, загальних короткострокових програм, спеціальної програми підвищення кваліфікації, при укладанні та виданні посібника «Інвестиції як інструмент місцевого економічного розвитку» для депутатів місцевих рад, представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, активних громадян міст, селищ, сіл, об'єднаних територіальних громад (акт про впровадження № 129/01-14/2024 від 20.05.2024р.); результати дисертаційної роботи впровадженні в систему професійного навчання державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад у Запорізькому регіональному центрі підвищення кваліфікації при розробці та реалізації модулів загальних професійних (сертифікатних) програм, загальних короткострокових програм підвищення кваліфікації, при розробці та запровадженні у навчальну

діяльність Центру посібника «Аналіз державної політики. Практика підготовки аналітичних документів» (довідка № 105/03-19 від 22.05.2024р.). Основні положення та отримані результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (довідка № 66-02/2360 від 21.06.2024р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної наукової роботи здобувача, в якій викладено авторський підхід до формування та реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку. Автором особисто розроблено наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї й положення, які належать дисертанту. Внесок автора у публікаціях, підготовлених у співавторстві, визначено окремо у списку праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертації доповідалися, обговорювалися та отримали схвальні відгуки на 20 науково-практичних конференціях: VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні проблеми розвитку промисловості регіону» (м. Первомайськ, 2014р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (Будапешт-Прага-Київ, 2015р.); Всеукраїнських економічних читаннях з міжнародною участю «Україна – морська держава: стратегія реалізації економічного потенціалу» (м. Миколаїв, 2018р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики» (м. Львів, 2019р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та проблеми» (м. Одеса, 2019р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки» (м. Тернопіль, 2020р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів

підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи вирішення» (м. Львів, 2020р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 100-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Первомайськ, 2020р.); XI Міжнародній науково-технічній конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці» (м. Миколаїв, 2020р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах» (м. Дніпро, 2021р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (м. Одеса, 2022р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України» (м. Тернопіль, 2022р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти» (м. Миколаїв-с. Коблеве, 2022р.); IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки» (м. Харків, 2022р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів» (м. Тернопіль, 2023р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку територій і громад в Україні» (м. Дніпро, 2023р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми управління економічним потенціалом регіонів» (м. Запоріжжя, 2023р.); Всеукраїнських наукових економічних читаннях «Актуальні вектори відновлювальної трансформації економіки України» (м. Миколаїв, 2023р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів» (м. Тернопіль, 2024р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (Полтава, 2024р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 50 наукових публікаціях, з них: 28 публікацій, в яких відображено основні наукові результати, в тому числі 2 монографії у співавторстві (4 розділи монографій підготовлено одноосібно і 3 – у співавторстві); 3 статті у наукових періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз Scopus (2 статті у виданні з квантилем Q3-Q4) та Web of Science Core Collection (1 стаття); 23 статті у наукових виданнях, що включені до переліку наукових фахових видань України, 22 наукові публікації, у т.ч. 1 посібник, які додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг опублікованих праць становить 24,09 друк. арк., особисто автору належить 17,06 друк. арк., серед них: наукових праць, в яких розкрито основні результати наукових досліджень за темою дисертації, – 13,91 друк. арк.; наукових праць, що додатково відображають наукові результати дисертації, – 3,15 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації становить 416 сторінок друкованого тексту. Загальний обсяг роботи складає 554 сторінки друкованого тексту. Наукова праця містить 61 таблицю (з них 25 таблиць розміщено на окремих сторінках), 64 рисунки (з них 15 рисунків розміщено на окремих сторінках) та 4 додатки на 40 сторінках. Список використаних джерел налічує 533 найменувань і охоплює 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Місцевий економічний розвиток як об'єкт управлінського впливу: теоретичні засади

Теорія місцевого економічного розвитку є мультидисциплінарним продуктом численних теорій, отриманих з регіональної економіки, планування, управління ресурсами та економічної географії. Крім того, місцевий економічний розвиток – це складне поєднання теоретичних концепцій та накопиченого досвіду практичної діяльності. Місцевий економічний розвиток є переважно діяльністю державних та місцевих органів влади. Таким чином, він виступає предметом конкуренції у передвиборчих агітаціях. Як зазначається у [98], місцевий економічний розвиток підлягає звичайним політичним іграм з метою максимізації влади, захисту прав, максимізації ресурсів тощо. Основна увага українських науковців зосереджується сьогодні на інструментарії, через який забезпечується місцевий економічний розвиток органами місцевого самоврядування, що представляє собою комплексну систему взаємопов'язаних та взаємозалежних інструментів, застосування яких спрямоване на ефективне досягнення цілей територіальних громад [386, с.17].

В основі дефініції «місцевий економічний розвиток» лежить його контекст, який обумовлює глибинне розуміння його сутності через з'єднання «розвитку», «економічного розвитку», «місцевого розвитку» (рис. 1.1).

Як зазначає О.М. Вініченко [215], термін «розвиток» «став одним з найважливіших понять економіки. Він почав вивчатися «під впливом

об'єктивних обставин та отримав поширення на макрорівні та мікрорівні» [215, с.50].

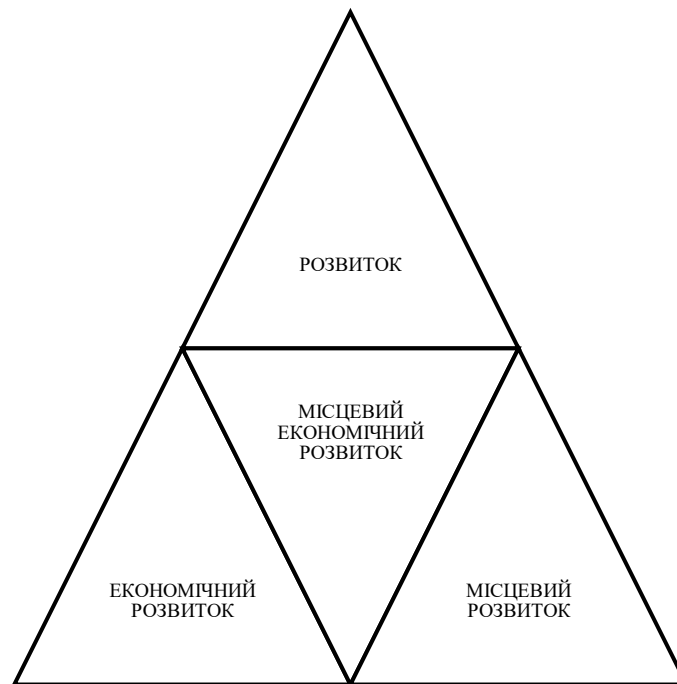

Рис. 1.1. Контекст місцевого економічного розвитку

Розвиток – це філософська категорія, яка співвідноситься з поняттями «зміна» та «рух». Діалектика [271] звертає увагу на складний, заперечливий характер будь-якого розвитку. «Рух за своїм обсягом значно ширший ніж розвиток, але розвиток за своїм конкретним змістом багатший ніж рух. Розвитку притаманні такі риси (саме вони і відрізняють його від феномену руху):

- а) скерованість у часі - від минулого через сучасність до майбутнього;
- б) незворотність процесу, тобто реальні предмети, явища, що змінюються, є неповторними у своїх індивідуальних рисах;
- в) поява в процесі розвитку нового, тобто того, що не існувало раніше;
- г) закономірний характер розвитку, підпорядкованість його певним законам» [271, с.160].

Отже, з погляду діалектики, «розвиток являє собою певну форму зміни взагалі, особливий вид руху, якому притаманні закономірні, спрямовані, незворотні, якісні зміни матеріальних об'єктів» [271, с.160].

Для цього дослідження нам важливі два висновки діалектики: 1) розвиток породжує «нову якість»; 2) не усякий рух та не усі зміни зумовлюють розвиток.

Метафізика, як протилежний діалектиці метод мислення, розглядає розвиток «як просте, кількісне зростання того самого, тільки як зменшення або збільшення, як повторення тих самих станів. Іншими словами, «кількісне перетворення існуючого без наступного необхідного стрибкоподібного розвитку, коли виникає нова якість на основі кількісних змін» [477]. Це фактично заперечення розвитку.

Філософський енциклопедичний словник [512] тлумачить «розвиток як незворотню, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів» [512, с.555], підкреслюючи наступні стадії розвитку: прогресивну і регресивну, з точки зору виникнення нового, а також – еволюційну та революційну, в залежності від глибини і швидкості змін.

Новий тлумачний словник української мови [395] трактує термін «розвиток як процес росту, розмах, розквіт, процвітання» [395, с.148]. Проте це звичне розуміння «розвитку» є не зовсім вірним, оскільки «одновекторного руху чи лінійного розвитку в економіці не існує, незалежно від її типу» [528, с.216].

Основні підходи до розуміння категорії «розвитку» виділила С.П. Дунда [299]: «через вивчення і виділення властивостей систем, що розвиваються; через формування трактувань даної дефініції; як порівняльної характеристики об'єкта» [299]. Вітчизняні науковці, вносячи нові характеристики до сутності категорії розвиток, розглядають його як «системний процес безкінечності і безперервності закономірних якісних змін» [477, с.19]; як «процес сукупних змін у соціально-економічній системі» [316, с.36]; як «системну складову, яка розглядається в якості певних зв'язків сукупності інших складових системи» [215, с.53]; як «незворотно-направлені зміни у системі, що відбуваються як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий» [347].

С.А. Сегеда [477] у своєму науковому дослідженні вказує на некоректність визначення розвитку як зміни лише матеріальної складової. Автор, погоджуючись з тим, що будь-який розвиток базується на матеріальних чинниках, зазначає, що «розвиток людини, суспільства, економіки, мистецтва, науки, культури, медицини, техніки та інших галузей неможливі без ідей. А ідея - це результат розумової діяльності людини, її мислення. І саме ідея завдяки інтелектуальним здібностям людини (розуму) перетворюється на матеріальний об'єкт. Звідси виходить, що ідеалістична і матеріалістична площини розвитку є невід'ємними і взаємообумовлюючими» [477, с.16].

Як бачимо, переважна більшість існуючих визначень категорії «розвиток» характеризуються різноманітними змінами, що призводять до оновлення якісного стану об'єкту.

Серед існуючих видів розвитку домінуючим є економічний розвиток як основа для усіх інших видів розвитку. Проблемам економічного розвитку суспільства, країни, регіону, галузі, громади, підприємства присвячено чимало наукових публікацій, розроблено різні концепції розвитку, а також запропоновані різноманітні стратегії розвитку. Ідеї, викладені А. Смітом у «Дослідженні про природу і причини багатства народів» [489], відобразили розвиток людства на багато століть вперед. Визнання праці основою економічного розвитку і сьогодні є вкрай актуальним у західній економічній традиції.

Зміни, що лежать в основі економічного розвитку «відбуваються з певними часовими проміжками – циклічно, хвилеподібно» [528, с.216]. Циклічну теорію економічного розвитку вперше обґрунтував український вчений М.І. Туган-Барановський. У науковому дослідженні С. Злупка [322] зазначено, що «органічною складовою теорії економічної кон'юнктури М. Туган-Барановського є теорія інновацій, пов'язана із споживанням капіталу. У фазі піднесення споживання капіталу йде швидше, ніж його утворення. Періодичні кризи викликаються періодичною зміною розширення і скорочення виробництва основного капіталу» [322, с.335]. У подальшому ця

теорія була розвинена російським вченим М.Д. Кондратьєвим, який «обґрунтував існування нерівномірності, хвилеподібності економічного розвитку» [251]. Вчений пов'язував економічний розвиток саме з діловими циклами, що спричинені змінами технологічних укладів під впливом науково-технічного прогресу.

Системну теорію економічного розвитку оприлюднив 110 років тому еволюціоніст, австро-американський вчений Й. Шумпетер [532]. Економічний розвиток, - пише Ю.М. Бажал, спираючись на теорію Й. Шумпетера, - це не просто поняття, а «окреме явище, цілком відмінне від того, що можна спостерігати в економічному колообігу чи прагненні до рівноваги. Це спонтанні й дискретні зміни у шляхах перебігу економічного життя, порушення рівноваги, які назавжди змінюють і замінюють попередній стан рівноваги. Ці спонтанні й дискретні зміни каналів економічного колообігу та зміщення центрів рівноваги з'являються у сфері промисловості та комерції, але не у сфері потреб споживачів у кінцевих продуктах, де трапляються спонтанні й дискретні зміни смаків споживачів» [173, с.15]. Тим самим науковець підкреслив динамічний характер економічного розвитку, згідно теорії Й. Шумпетера.

Відомою теорією циклічного розвитку через трансформації є теорія американського економіста В. Ростоу [123]. Аналіз розвитку суспільства науковець здійснює на основі п'яти стадій економічного зростання: «традиційне суспільство; стадія створення передумов для підйому; стадія зрушення; стадія зростання; період високого рівня масового споживання». Як зазначає Л.К. Феофанов [508], спираючись на теорію В. Ростоу, «теорія стадій економічного зростання дуже близька розподілу всесвітньої історії на традиційне, індустріальне й постіндустріальне суспільство. Одна із причин цього полягає в тому, що в основу періодизації покладений розвиток знарядь праці. В. Ростоу пояснює, що в підсумку, розходження між традиційним і сучасним суспільством полягає в тому, що рівень капіталовкладень у традиційному суспільстві є низьким відносно приросту населення» [508, с.25].

«У пізніших свої працях В. Ростоу додав ще шосту фазу розвитку суспільства – пошук якості життя» [391, с.5].

Таким чином, процес економічного розвитку має довгостроковий, динамічний, нерівномірний, багатоаспектний характер. Науково-технічний прогрес є самобутньою формою забезпечення поетапного економічного розвитку, при чому на кожному етапі спостерігається підвищення добробуту суспільства.

Втім, у процесі еволюції розуміння сутності «економічний розвиток» не завжди перебувало у центрі уваги наукових шкіл. Так класична політекономія направляє дослідження на економічний розвиток, а вже предметом досліджень кейнсіанства, некейнсіанства та неокласичної школи є економічне зростання. Представників як традиційного, так і сучасного інституціоналізму цікавить економічний розвиток, оскільки «інститути є цементувальним базисом економічної системи, визначають магістральний напрям її розвитку та розвитку її окремих складових...» [254, с.56]. Економічний розвиток, в свою чергу, обумовлює інституціональні зміни.

Отже, взаємопов'язаним поняттям з категорією «економічний розвиток» є поняття «економічне зростання». Це структурна складова економічного розвитку, що показує його кількісну динаміку. Розглянемо погляди вчених на спільні та відмінні риси цих двох дефініцій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Спільні та відмінні ознаки категорій «економічний розвиток» та «економічне зростання»

Автор	Ознаки	Економічний розвиток	Економічне зростання
Білопольський М.Г., Харченко В.А. [187]	<i>спільні</i>	незамінна роль в економічній теорії, економічній думці	
	<i>відмінні</i>	процес, що містить початок і кінець, коли досягнуто цілі розвитку	удосконалення в процесі розвитку
Червяков І.М. [519]	<i>спільні</i>	взаємна обумовленість цих процесів	
	<i>відмінні</i>	зміна економіки взагалі, «перехід від одного її якісного стану до іншого»	прояв економічного розвитку

		якісне економічне зростання	кількісний економічний розвиток
Штулер І.Ю. [528]	<i>спільні</i>	взаємопов'язані та взаємозалежні	
	<i>відмінні</i>	містить економічне зростання	є вужчим ніж поняття «економічний розвиток»
Мельник Г.В., Чемерис С.Т. [373]	<i>відмінні</i>	є визначальним етапом у процесі постійних економічних змін, еволюції господарювання суспільства	збільшення реального «ВВП країни в певному періоді порівняно з іншим періодом»
	<i>спільні</i>	економічне зростання – основа економічного розвитку	
	<i>відмінні</i>	розглядається частіше в суспільному аспекті (матеріальному, духовно-моральному тощо)	виражається конкретним числом, ключовим в даному випадку є економічний аспект
Єфремова Н.Ф., Коваленко О.В. [307]	<i>спільні</i>	значно впливає на природне середовище	
	<i>відмінні</i>	основоположні поняття: мета, завдання, мотивація, ціннісні орієнтації, інститути	основоположні поняття: умови та фактори визначальні, обумовлюючі та обмежуючі
	<i>відмінні</i>	двояка роль людини: як фактор виробництва і як критерій розвитку	праця людини як критерій збільшення ВВП на душу населення
Глуха Г.Я. [260]	<i>спільні</i>	можуть мати однакові показники та однакові фактори	
	<i>відмінні</i>	поняття більш широке, оскільки, розвиток охоплює не тільки розширення, але й звуження масштабів виробництва	базова складова економічного розвитку, яка проявляється у «динаміці якісних та кількісних показників під впливом екзогенних та ендегенних факторів економічного, організаційного, структурного, інституціонального характеру»
Богун М.М. [192]	<i>спільні</i>	однакові фактори: ресурсні, виробничі, мотиваційні, структурні, ринкові, інституційні	

	<i>відмінні</i>	розвиток поєднанні економічним зростанням; без зростання	буває: у з економічним зростанням; негативний; економічного зростання	економічне зростання: на основі або в поєднанні з розвитком; без розвитку; при регресивному розвитку

Ряд вчених заперечують безумовний зв'язок економічного розвитку та економічного зростання. «Як може існувати розвиток без зростання, так і може бути зростання без розвитку» [260, с.36], - зазначає Г.Я. Глуха. У своєму науковому дослідженні Г.В. Мельник та Є.Т. Чемерис [373] обґрунтовують цей парадокс тим, що «поняття *зростання без розвитку* застосовують по відношенню до країн, що розвиваються, де зростання не супроводжується підвищенням рівня життя громадян. Поняття *розвиток без зростання* можна застосувати до розвинених країн. Тут забезпечено високий рівень життя населення, при виробництві використовувалися новітні досягнення НТП» [373, с.53]. На нашу думку, цей парадокс вимагає критичного осмислення, оскільки одностороннє економічне зростання в довгостроковій перспективі матиме «ефект бомби уповільненої дії» з подальшими структурними перекосами та поглибленням диференціації соціального-економічного розвитку, у тому числі регіонального.

Теоретико-методологічні розвідки вітчизняної науки спрямовані на пошук нових підходів та моделей економічного розвитку України. Як зазначає О.В. Пирог [418], усі моделі економічного розвитку «враховують фактори, що впливають та визначають цей розвиток в умовах постіндустріального суспільства» [418, с.40], тобто є рушійними силами вітчизняного економічного розвитку.

Після моделювання розвитку перехідної економіки 1990-х рр., впродовж 2000-х рр. перевага надавалася екзогенізації економіки України, як процесу впливу зовнішніх факторів на економічний розвиток в умовах поглиблення глобалізації. Зважаючи на визначальні фактори економічного розвитку в цей період можна виділити такі моделі:

- експортоорієнтована (О.І. Давидович), «з метою оптимізації іноземного інвестування, орієнтованого на інноваційно-технологічні пріоритети розвитку» [268];
- експорторозширювальна (М. Мунько) «зادля самодостатнього пожвавлення економічного зростання» [389];
- «випереджаючого» економічного зростання (М.В. Лизун) із застосуванням політики «точок зростання» для економічного розвитку [350];
- соціально-орієнтована (В.П. Дикань), що «заснована на принципах поваги людської гідності, соціальної справедливості та стабільності, причому ці орієнтири повинні стати основою соціального прогресу України» [290, с.18].

Наступний період економічного розвитку України 2010-2014рр. ознаменувався модернізацією економіки і характеризується в дослідженнях вітчизняних науковців ендогенізацією, як процесом «активізації внутрішніх факторів та зменшення впливу зовнішніх на економічний розвиток». Тут можна виділити наступні моделі економічного розвитку:

- інноваційна (В.Д. Базилевич), «зумовлена необхідністю підвищення конкурентоспроможності України в глобальному середовищі на основі подолання ресурсних обмежень та сировинної спрямованості економіки» [302, с.544];
- «економіка знань» (В.М. Геєць, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал), де методологічним ядром «виступають не характеристики функціонування окремих галузей, пов'язаних з виробництвом знань у різноманітних проявах, а кінцевий синергетичний результат – комерціалізація знань для забезпечення економічного розвитку» [301];
- інвестиційна (А.С. Гальчинський), на основі якої «стимулюється перманентне прискорення економічної динаміки» [253];
- інноваційно-інвестиційна (Б.Є. Кваснюк, С.В. Захарін, В.Л. Осецький), з огляду на те, «що інноваційна домінанта посилює ефект

інвестиційної політики, є чинником зростання інвестиційної активності, інструментом економічної, технологічної й соціальної спрямованості» [466; 317; 399].

Наступний етап економічного розвитку України 2015-2021рр. ознаменувався інституалізацією економіки. «Сенс інституційного підходу полягає в тому, щоб не обмежуватися аналізом економічних категорій і процесів в чистому вигляді, а включити в аналіз інститути та процеси інституціоналізації, таким чином враховуючи позаекономічні фактори» [379, с.10]. Українська академічна наука спрямувала дослідження сутності, мети, завдань, факторів економічного розвитку на основі концепції інституціоналізму, підкреслюючи важливу роль інститутів, у т.ч. діяльність органів публічної влади, а також економічної та політичної компоненти інституціонального середовища в економічному розвитку країни.

У науковому дослідженні за редакцією О.М. Алімова, А.І. Даниленка, В.М. Трегобчука [303] під інституціональним забезпеченням економічного розвитку розуміються «дії влади, спрямовані на установлення інститутів (норм і правил) і порядку їх дотримання» [303, с.14]. Відкидаючи абсолютний «етатизм», вчені стверджують, що економічний «розвиток неможливий в державі, інтереси якої не тотожні інтересам нації та суспільства», при цьому надаючи державі роль «головного координуючого і спрямовуючого центру, який в інтересах суспільства в цілому активно впливає на економічні і соціальні процеси, що відбуваються в ньому» [303, с.35]. Як підкреслює І.Ю. Штулер [529], роль держави розуміється «не в кейнсіанському і не марксистському сенсі, а саме в процесі безперервної взаємодії господарюючих суб'єктів, що відбувається в таких фазах, як виробництво, розподіл, обмін та споживання благ, держава повинна здійснювати селекцію інститутів та протидіяти опортуністичній поведінці фірм та індивідів» [529, с.47].

З цих позицій виділено три напрями забезпечення економічного розвитку:

- «розвиток інститутів державного регулювання економіки для використання усієї сукупності регулюючих форм і методів» [303, с.38-39];
- удосконалення інститутів ринкового саморегулювання; забезпечення стабільності на основі завершення розбудови ринкової інфраструктури;
- розвиток інститутів, спрямованих на соціальну орієнтацію економічного розвитку.

Академік НАН України В. Геєць [256] до ендогенних факторів успішності вітчизняного економічного розвитку в рамках інституціоналізму відносить: розвиток державних правил та законів; традиції та цінності, властиві українському народу; «розвиток інституційного простору на засадах політичної довіри в напрямі його інклюзивності; створення середовища недержавних громадянських ініціатив, які можуть бути як унормованими, так і формуватися в мережевому просторі, підкреслюючи при цьому, що необхідний результат досягається на засадах політичної та економічної конкуренції, оскільки остання формує основу для інституційної обумовленості» [256, с.163-164].

Колектив вчених під керівництвом О.В. Прокопенка, В.І. Ляшенка, В.А. Омеляненка [330] наголошують на формуванні інноваційної моделі розвитку в рамках інституціоналізму. У науковій праці [330] здійснено «аналіз інституціонального забезпечення інноваційного розвитку в Україні за групами інститутів інноваційної системи, а саме: інститути державного регулювання в сфері інновацій, інститути генерації та споживання інновацій, інститути ринкової інфраструктури в сфері інновацій, інститути кадрового забезпечення в інноваційній сфері» [330, с.76-96], тим самим підкреслено, що «запорукою розвитку країни в довгостроковій перспективі стане побудова ефективної національної інноваційної системи» [330, с.96], тобто побудова зв'язків в рамках інституціонального середовища між учасниками інноваційного процесу.

Член-кореспондент НАН України А.А. Гриценко [463] наголошує на реконструктивному економічному розвитку, тобто «який досягається на основі якісної перебудови несучих конструкцій економіки, корінної зміни її структури. Він може бути досягнутий як за економічного зростання, так і за нульових, і навіть від'ємних темпів зростання економіки» [463, с.10]. Основоположними векторами реконструктивного розвитку економіки вчений вважає інтровертність, інноваційність та інклюзивність.

Ю.Л. Рудь [471] пропонує діалектичну модель всеосяжного розвитку національної економіки», в якій усі попередні здобутки зберігаються та покладені в основу. Всеосяжний економічний розвиток, на думку вченого, виражається через всеосяжне економічне зростання, «має враховувати об'єктивні закономірності динамічних процесів соціально-економічної системи, ґрунтуватись на виваженій оцінці рушійних сил (імперативів), джерел, ресурсів, екзогенних й ендогенних факторів» [471]. Мета запропонованої моделі – «підвищення добробуту населення та безпечного людського розвитку в умовах вільного ринку та конкуренції на галузевих ринках» [471].

Отже, погоджуємось з думкою Г.Я. Глухої [260], що «останні дослідження інституційних основ економічного розвитку вказують на те, що його основною сучасною ознакою є визнання економічного розвитку як особливої гілки універсальної еволюції» [260, с.36]. Важливою особливістю сучасного інституціонального етапу економічного розвитку є диференціація його рівнів.

Підсумовуючи вищезазначене, розглянемо взаємозв'язок інституціонального та економічного розвитку (рис. 1.2). На нашу думку, не є однозначним те, що інституціональні зміни обумовлюють економічний розвиток і створення інституцій сприяє економічній діяльності. В свою чергу, економічний розвиток країни змінює інституції в напрямку підвищення їх якості, доступності та створення нових можливостей для країни.

Рис. 1.2. Взаємозв'язок інституціонального та економічного розвитку
[Складено автором]

Розвиток є важливою характеристикою території. У процесі нашого наукового дослідження оперуємо поняттям «територія», поділяючи наукову думку R. Samagni та R. Capello [27] щодо коректності цього, оскільки «територія є кращим терміном, ніж (абстрактний) «простір» або (внутрішньо однорідний) «регіон», якщо мова йде про систему локальної виробничої діяльності, традицій, навичок, культурних елементів та цінностей, правил і практик, що визначають модель місцевого управління, наявності місцевого капіталу та зовнішніх ефектів» [27]. Для того, щоб говорити про місцевий розвиток, потрібно визначити, в чому його сутність, Місцевий розвиток (так само, як і регіональний) стосується території, а отже є територіальним розвитком. Виділимо визначальні ознаки розвитку територій.

Першою ознакою розвитку територій є використання різноманітних ресурсів, що стосуються конкретної території, за допомогою ефективних інституційних механізмів та інструментів управління. Такий розвиток територій називають ендегенно-орієнтованим, тобто в його основі лежить раціональне використання та нарощення внутрішнього потенціалу території, пошук невикористаних джерел та незадіяних ресурсів зростання. Використання внутрішнього потенціалу регіональної економіки сприяє рівномірному економічному зростанню, завдяки наявності ефекту масштабу виробництва в рамках регіону, інновацій та досвіду. Інструментами при цьому можуть бути державно-приватне партнерство, муніципально-приватне партнерство, державне некомерційне партнерство тощо.

Другою ознакою розвитку територій є те, що поступальні зусилля місцевого розвитку мають потенціал покращити масштаби та ефективність зусиль національного розвитку. Як зазначено у [189], усі підходи до забезпечення економічного розвитку території та управління ним повинні спрямовуватися на вирішення стратегічного завдання – збільшення регіонального внеску в економічне зростання України. Інші цілі будуть досягатися в контексті вирішення цього ключового завдання і будуть результатом здійснення стратегічної мети управління розвитком територій [189, с.219].

Третьою визначальною характеристикою територіального розвитку є організація його управління органами влади в сучасних умовах. Тоді визначають територіальний розвиток як просторовий розвиток певної території [366] або інтегрований розвиток самоврядних територій [205] або сталий просторовий розвиток [182], наголошуючи на системі або платформі формуванні економічного, екологічного та соціального розвитку територій.

Четверта ознака розвитку територій є наслідком третьої, а саме: розвиток території залежить від громадськості, а точніше від взаємодії органів влади, бізнесу та громадськості для налагодження конструктивного взаємовигідного діалогу щодо пріоритетів розвитку територій. Як зазначає В.

Слюсаренко [487], тристороннє партнерство з суто соціально-політичного переростає у партнерство держави-бізнесу-третього сектору на всіх рівнях державності та громадського суспільства. Автор надає концептуальну модель інституційного забезпечення тристороннього партнерства, яка полягає у створенні ефективних структур, які будуть представляти органи державної влади, представники малого, середнього та великого бізнесу, громадські діячі та представники громади [487, с.101]. На думку дослідника, це дозволить сформувати тристоронні територіальні ради, які на основі визначених пріоритетів будуть встановлювати кінцеву мету розвитку регіону. Досягненню мети будуть сприяти громадські слухання та громадська експертиза [487, с.100].

Отже, відмова від централізованої логіки адміністративно-територіального устрою України у 2014 році [449] призвели до того, що місцевий розвиток набуває особливого значення.

Варто зазначити, що практики – представники органів місцевого самоврядування – часто ототожнюють місцевий розвиток із розвитком економіки або розвитком місцевого бізнесу, не беручи до уваги, наприклад, соціальні, культурні, політичні та інші аспекти. Це і зрозуміло, адже в основі місцевих інтересів лежить необхідність забезпечення найкращих умов життя населення, що пов'язане з економічним розвитком.

Перед словом «розвиток» прикметник «місцевий» (англ. – local) часто розглядають як відмінну характеристику, що стосується певної території, поєднання на цій території людських, економічних, географічних і просторових факторів. Додаючи дефініцію «розвиток» як безперервний процес змін, під «місцевим розвитком» розуміємо процес мобілізації місцевих ресурсів задля оновлення якісного стану місцевості. Напрошується висновок, що місцевий розвиток якимось чином стимулюється. Тобто особливістю місцевого розвитку є наявність інституційного інструментарію місцевого адміністрування та управління.

Сучасні визначення «місцевого розвитку» відрізняються, створюючи дві основні тенденції (або вектори) (рис. 1.3).

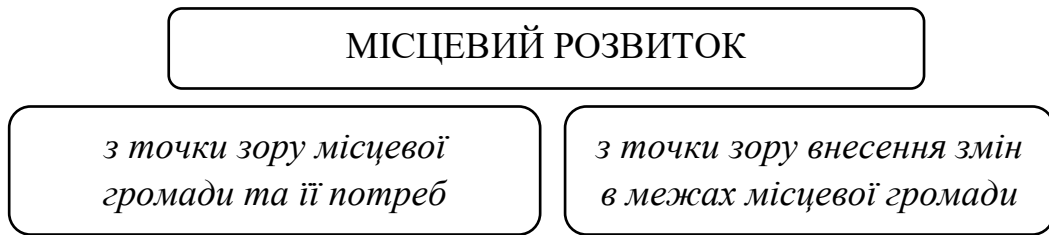

Рис. 1.3. Вектори дефініції місцевого розвитку [127]

Перший вектор дослідження місцевого розвитку (рис. 1.3) спрямований на тих, кому розвиток може принести користь, вигоди. Значимість місцевої громади визначається особливим ставленням до території, де вона проживає. «Територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [445], базовий рівень адміністративно-територіального устрою України. Жителі, що ведуть своє повсякденне життя у своїй територіальній громаді, більше уваги приділяють своєму найближчому сусідству (тобто всередині локального розташування), тому що саме в цьому районі вирішується більшість їхніх проблем та приймається більшість рішень щодо них.

Іншими словами, місцевий розвиток пов'язаний із державної політикою адміністративно-територіальної та фінансової децентралізації, що являє собою «по-перше, процес передачі (реформування) повноважень та фінансових ресурсів державного сектору з загальнодержавного на субнаціональний та місцевий рівень; по-друге, результат таких реформ, який оцінюється обсягом повноважень та фінансових ресурсів, делегованих на нижчі адміністративні рівні відносно їх загального обсягу у державному секторі» [499, с.19].

Одним з викликів, що стоять перед демократичними країнами світу є те, як змінити роль держави в сучасних політичних та економічних умовах, що

постійно змінюються. «Ідеальну державу часто характеризують як демократичну, а також як державу розвитку. Основні характеристики демократичної держави розвитку включають: широку участь; економічне зростання; перерозподільну політику на користь бідних; чутливість. Для досягнення такого ідеального стану часто найбільш бажаною вважається децентралізація» [124]. Сьогодні в багатьох частинах світу впроваджуються різні форми заходів з децентралізації. Є надія, що децентралізовані держави виправдають великі очікування, відображаючи вимоги нашого часу. Що стосується місцевого розвитку, очікується, що децентралізовані держави зменшать бідність, зробивши державні послуги більш чутливими до потреб людей.

Країни Європейського Союзу мають давні традиції втручання у місцевий розвиток через програми та проекти, які координуються місцевими громадами, та спрямовані, головним чином, на сприяння розвитку сільської місцевості (The new common agricultural policy) [138; 24] та забезпечення базової інфраструктури (Major Projects), що приносять користь державам-членам Європейського Союзу та їх громадянам, створюючи кращу інфраструктуру, здоровіше довкілля, нові робочі місця та нові можливості для бізнесу [90].

В Україні децентралізаційні перетворення 2014-2019рр. започаткували правові основи нової моделі управління територіальним розвитком. Згідно Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [449], базовим рівнем адміністративно-територіального устрою України стали громади, які повинні шляхом прийняття ефективних управлінських рішень органами місцевого самоврядування визначати напрями економічного розвитку власних територій. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [435] визначив правовідносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, завдяки яким громади мають використовувати потенціал території задля забезпечення

місцевого розвитку. Зміни до норм Бюджетного [428; 429] і Податкового [434] кодексів України розширили фінансову спроможність новоутворених громад. У 2019 році Кабінет Міністрів України оголосив перехід до нового етапу децентралізації 2020-2021рр., серед основних завдань якого: затвердження нової територіальної основи країни, закріплення фінансової самодостатності місцевого самоврядування, формування ефективної системи управління територією, що сприяє її розвитку.

Сприяння територіальному розвитку потребує розвитку місцевих органів влади, які мають адміністративну та фінансову автономність і підзвітність, оскільки сама децентралізаційна реформа буде сприйматися як розширення повноважень місцевої влади, а отже і можливостей місцевих жителів розвивати, фінансувати та впроваджувати місцеву (локальну) політику.

В цьому контексті заслуговує на увагу дослідження К. Закоморної [314] щодо принципу муніципальної автономії територіальних громад, який містить зміцнення організаційної, правової та фінансової спроможності місцевого самоврядування. Авторка наголошує на пошуку нових інноваційних форм врядування і можливість членів територіальної громади безпосередньо вибрати варіант організаційної форми життєдіяльності громади та фінансової спроможності муніципалітетів [314, с.146], при цьому підкреслюючи, що, незважаючи на конституційні гарантії самостійності, вітчизняне місцеве самоврядування значною мірою залишається додатком державної влади, слабким і політично, і економічно. Справа не лише у небажанні держави вибудовувати з громадами справжні партнерські відносини, а й у слабкій організації самих громад, що і не дивно у патерналістському суспільстві [314, с.143].

Отже, узагальнюючи наукові дослідження, можемо визначити зв'язок між децентралізацією та місцевим розвитком як неоднозначний (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Взаємозв'язок державної політики децентралізації та місцевого розвитку*

Вплив децентралізаційної політики на місцевий розвиток	Позитивні наслідки реформ	Перешкоди місцевому розвитку
1	2	3
Удосконалення правової бази	Внесення змін до Конституцій, прийняття Законів щодо зміцнення спроможності місцевого самоврядування	Між законодавчою базою та практикою існує великий розрив
Виникнення місцевого публічного сектору	Зміни в інституційному ландшафті країни	Відсутність ефективної системи інтеграції місцевого сектору в публічний простір
Місцеві органи влади як індивідуальні політичні гравці	Прагнення місцевих органів влади стати індивідуальними представниками політичної спільноти з додаванням власної цінності в місцевий розвиток	Обмеженість виконання завдань через привласнення органів влади місцевими елітами, звідси, загальна нестабільність, слабе управління та вплив на місцевий розвиток
Залучення громадян та партисипація	Стимулювання громадян «брати участь у формуванні та реалізації місцевої політики»	Недосконалість впровадження механізмів участі, недовіра представників місцевої влади до «колективного розуму», соціальна апатія громадян
Партнерство між неурядовими організаціями та органами місцевого самоврядування	Неурядові організації є джерелом ресурсів для місцевого управління, тим самим розбудовуючи дієздатні місцеві органи влади	Наявність конфліктів, а не партнерства у відносинах між неурядовими організаціями та органами місцевого самоврядування
Функціонування асоціацій органів «місцевого самоврядування»	Об'єднання органів місцевого самоврядування в асоціації на різних ієрархічних рівнях для збереження, захисту та сприяння місцевого розвитку	Домінування центральних органів влади; слабка незалежність асоціацій місцевого самоврядування

1	2	3
Набуття знань та досвіду посадовцями органів місцевого самоврядування	Посадовці органів місцевого самоврядування матимуть кращі знання про свою місцевість, набуватимуть досвіду управління, налагоджуватимуть ділові контакти, що дозволить їм приймати ефективні рішення	Адміністративний потенціал на місцевому рівні часто дуже обмежений через недостатню кількість персоналу, недосвідчений персонал та/або неадекватні фінансові ресурси

* Узагальнено за [14; 126; 134; 314]

Як зазначається у [134], «децентралізація обумовлена державною політикою, а не цілями місцевого розвитку», тому хід децентралізаційних реформ в країні «визначається балансом сил між різними залученими зацікавленими сторонами та їхньою відносною здатністю вести переговори та формувати розробку та впровадження державної політики» [134].

Отже, місцевий розвиток, з точки зору місцевої громади та її потреб, має базуватися на потенціалі даної адміністративно-територіальної одиниці, створюватися різними суб'єктами, діяльність яких має базуватися на принципах взаємовигідного партнерства, залучатиме усіх зацікавлених осіб до участі у формуванні та реалізації місцевої політики. Беззаперечну роль в місцевому розвитку має відігравати місцева влада.

Другий вектор визначення місцевого розвитку (рис. 1.3) зосереджений на внесенні змін в межах місцевої громади. Тут наукові дослідження зосереджуються на наслідках трансформацій, що відбуваються в результаті розвитку на місцевому (локальному) рівні.

Серед великої кількості досліджень, присвячених змінам, що відбуваються в результаті місцевого розвитку, та їх наслідкам, можна виділити наступні концептуальні напрями:

1. Сталий розвиток території у розумінні адаптації тривимірного (економічного, екологічного, соціального) підходу до індивідуального контексту місцевих громад:

- «процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи» (З.В. Герасимчук) [257];
- «основа стратегії розвитку аграрного сектора» (М.А. Хвесик, Ю.М. Хвесик) [514];
- «середовище взаємодії аграрних підприємств та сільських територій» (В.Ю. Медвідь, І.І. Коблянська, Ю.І. Данько) [368];
- збалансований розвиток «міста заради задоволення потреб теперішніх і майбутніх поколінь його мешканців» (Н.В. Павліха, М.В. Войчук) [405];
- ефективне «управління економікою та фінансово-бюджетним потенціалом тих територіальних громад, де ведеться видобуток вуглеводнів, поряд з демократичними практиками публічного управління» (В.В. Борщевський, О.Б. Василиця, В.В. Засадко) [199].

Сталий розвиток як нову парадигму світового розвитку оголошено наприкінці ХХ століття у «Порядку денному на ХХІ століття в Ріо-де-Жанейро» у 1992р. А у 2015р. в Нью-Йорку було затверджено перелік нових орієнтирів світового розвитку у вигляді 17 цілей і 169 конкретних завдань у «Резолюції Генеральної асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [149]. Україна також є учасником цього «глобального процесу. У вересні 2017 року побачила світ Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [518] з урахуванням специфіки національного розвитку, а 30 вересня 2019 року Президент України підписав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [453]. Отже, сталий розвиток є основою змін за рішенням міжнародних спільнот та інститутів, а ініціатором його в певній країні стає держава.

Ієрархія прийняття рішень щодо змін на місцевому рівні підкреслюється в науковому дослідженні колективом вчених під керівництвом О.Ю. Бобровської, Т.А. Крушельницької, М.А. Латиніна [426]: «сталий розвиток територій стає базовою ланкою суспільного розвитку у відповідності з

вимогами світової спільноти, національними потребами та місцевими можливостями соціо-еколого-економічної системи» [426, с.19].

Як зазначають О.І. Васильєва та Н.В. Васильєва [209], саме «об'єднання трьох структурних підсистем: економіки, соціуму та екології, збалансованість цих різних і водночас взаємопов'язаних напрямів та їх впровадження у конкретні заходи» створюють концепцію сталого розвитку [209, с.77].

Також заслуговують на увагу висновки науковців щодо правомірності концепції сталого розвитку. Як зазначає М.Б. Нагара [390], «поняття «розвитку» і «сталості» у певній мірі заперечують одне одному, адже розвиток не може бути сталим» [392, с.38]. Разом з тим наголошується на сталості розвитку з точки зору певного часового проміжку, безпеки та можливості вирішувати місцеві проблеми.

2. Людиноцентричний розвиток території у розумінні пріоритетної значущості людського фактору серед усіх інших детермінант місцевого розвитку:

- «застосування місцевих територіально локалізованих соціальних кластерів для стимулювання локального (перш за все, ендогенного) розвитку» (Е.М. Лібанова) [355];
- зміцнення локального партнерства задля «стимулювання економічного зростання на місцевому рівні» (С.О. Біла) [492];
- «концепція узгодження інтересів стейкхолдерів та реалізація комплексної стратегії розвитку сільських територій в контексті вдосконалення трудового потенціалу» (О.Ю. Єрмаков) [306];
- «формування соціального статусу підприємця та його тісний зв'язок із розвитком сільської громади, перспективність територій як місця реалізації бізнес ідей» (Ю.М. Лопатинський) [354].

Пошук ефективного інструментарію підвищення якості життя людини призвели до трансформації людиноцентричного підходу у місцевому розвитку у концепцію інклюзивного розвитку.

3. Інклюзивний розвиток території у розумінні включення усіх без винятку соціальних груп як зацікавлених сторін у місцевому розвитку:

- «моделювання розвитку економіки за рахунок використання внутрішніх ресурсів, що на відміну від існуючих, базуються на принципах територіальної інтегративності, багаторівненості та сталого розвитку й спираються на залучення положень комплексності та ймовірної позасезонності» (М.Д. Балджи та ін.) [326];
- «інклюзивний сільський розвиток» (О.М. Бородіна, І.В. Прокопа) [196], (Т.О. Зінчук та ін) [502];
- зростання добробуту на основі інклюзивних інновацій, при реалізації яких «виникають соціальні вигоди за рахунок створення можливостей для працевлаштування і вирішення конкретних проблем, що стоять перед малозабезпеченими групами населення», «формування інклюзивної бізнес-моделі» (М.І. Мельник та ін.) [327];
- інклюзивне рекреаційне природокористування «для забезпечення суспільно значимих та індивідуальних рекреаційних потреб, які позитивно впливають на добробут та якість життя людей» (Л.М. Черчик) [520];
- «організація життєвого простору територіальних громад на основі принципів інклюзивного дизайну» (А. Жуковська) [312].

«Інклюзивний розвиток вперше з'явився в публікаціях Азіатського банку розвитку як стратегія забезпечення справедливості та розширення прав та можливостей, заснована на скороченні бідності, розвитку людського та соціального капіталу, гендерному розвитку та соціальному захисті» [338, с.106].

Інклюзивний розвиток пов'язаний з рівністю та одночасно з ресурсозабезпеченням території, оскільки включаються соціальні групи, які раніше не долучалися до місцевого розвитку. Інклюзивний розвиток включає

як аспекти участі (партисипації), так і можливості, пов'язані з місцевим розвитком. А також інклюзивний розвиток тісно пов'язаний зі сталим розвитком, оскільки потужною глобальною основою для нього стала саме Резолюція, «що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року» [143]. Іншими словами, інклюзивний розвиток є складним, багатовимірним, комплексним і таким, що впливає на вибір місцевої політики.

4. «SMART-спеціалізація» території у розумінні інноваційних змін, орієнтованих на оптимізацію процесів і вдосконалення управління наявними місцевими ресурсами:

- «вдосконалення існуючих методів стимулювання економічного розвитку шляхом зростання конкуренції та інноваційного підприємництва» (Я. Бжуска, Я. Пика) [181];
- активізація «структурних змін в економіці регіону з орієнтацією на перспективу, тобто формування такої економічної структури регіону, яка дозволить реалізувати сильні сторони регіональної економіки, спираючись на чинники зростання» (В.Я. Брич, П.Р. Пуцентейло та ін.) [202];
- «трансформація всіх сфер сталого розвитку територіальних громад, інноваційних змін у прийнятті управлінських рішень» (О.І. Васильєва, Н.В. Васильєва) [208];
- «стратегія економічного розвитку SMART growth допоможе розставити пріоритети у планах і визначити маловідомі результати, які можуть наблизити територіальні громади до їх економічних, соціальних і екологічних цілей; повинна підтримувати підприємства і працівників, покращувати якість життя» (Ю.А. Кормишкін) [343];
- визначення можливостей «до генерації нових видів діяльності через виявлення пріоритетів локальної концентрації і максимально ефективного використання ресурсів» (Х.О. Патицька) [410];

- «використання технологій Smart City для розвитку туризму, що є важливою складовою суспільного та господарського життя міст» (А.А. Рябєв та ін.) [472];
- «шлях у майбутнє, що забезпечує якісне повсякденне життя мешканців, об'єднуючи фактори добробуту, а саме: технології та комунікації в інфраструктурі, освіті, водопостачанні, правоохоронних органах тощо» (В.В. Варук) [207].

Значне поширення цифрових технологій у різних сферах життя населення у 2000-х роках призвело до появи європейської концепції «Smart City» або «Розумне Місто». За визначенням Європейської Комісії – «це місце, де традиційні мережі та послуги стають більш ефективними за допомогою цифрових рішень на благо його жителів і бізнесу. Розумне місто виходить за рамки використання цифрових технологій для кращого використання ресурсів і зменшення викидів. Це означає розумніші міські транспортні мережі, модернізоване водопостачання та утилізацію відходів, а також більш ефективні способи освітлення та опалення будівель. Це також означає більш інтерактивну та чуйну міську адміністрацію, безпечніші громадські місця та задоволення потреб старіючого населення» [130].

Як зазначає А.О. Андрієнко, «у загальному розумінні це муніципальна система, яка дозволяє якнайефективніше використання існуючих ресурсів міських служб і забезпечення максимальної безпеки міського життя, постійно нарощує число та якість надаваних населенню послуг, забезпечуючи стійке середовище, яке сприяє підвищенню комфорту та якості життя» [168, с.31].

Наразі в країнах ЄС вже діє четверта версія моделі «European Smart Cities 4.0» (2015) [49]. Основний фокус цієї версії спрямований на побудову ланцюга «розумна економіка – розумне управління – розумні люди – розумна мобільність – розумне довкілля – розумне життя» [49] не тільки у «глобальних» мегаполісах, але й у середніх містах, оскільки виклики, що стоять перед ними є певною мірою недослідженими. Містам середнього розміру доводиться справлятися з конкуренцією великих мегаполісів, вони

виявляються менш добре оснащеними з точки зору критичної маси, ресурсів та організаційної спроможності.

Цікавим та актуальним з цього приводу є дослідження S. Garcia-Ayllon та J.L. Miralles [54], які, підкреслюючи, що в усьому світі з'явилися численні протоколи для розвитку «розумних» процесів у містах, наголошують на переході «від міського масштабу до регіонального масштабу та розгорненні SMART-політики в інтегрованому вигляді на так званих «розумних територіях» [54]. Еволюцію концепції від «SMART-міста» до «SMART-території» вважають необхідною й інші європейські дослідники. Так M. Garcia [53] зазначає, що «поточна тенденція є обов'язковою, оскільки в розвинених країнах не так важливо будувати нову інфраструктуру, а досліджувати можливе продовження терміну її корисного використання та відстоювати новий підхід до проектування, заснований на критеріях стійкості» [53].

Компліментарність європейської політики згуртованості, регіонального розвитку та інновацій із моделями Європейського Союзу, які базуються на «розумному зростанні», «зеленому зростанні» та «інклюзивному зростанні», спрямована на розширення прав та можливостей, забезпечення безпечного простору, дружнього до європейського суспільства та кожної людини, забезпечення сталого розвитку.

У цьому контексті місцевий розвиток – це безперервний процес соціальних, економічних, політичних, культурних, екологічних змін, який створює певні просторові ефекти або спричиняє просторові наслідки, що виникають у результаті реалізації публічних рішень. Багато рішень обумовлені різними інтересами і не завжди пов'язані з місцевим розвитком, тому він є спонтанним і незбалансованим. Це пояснюється тим, що можливості зростання територій відрізняються навіть в межах одного регіону, що створює диспропорції в рівнях розвитку територіальних громад. Враховуючи різні траєкторії місцевого розвитку, варто створювати умови для місцевого економічного розвитку, концентруючись на унікальних

компетенціях, технологіях, конкурентних перевагах та ресурсах територіальних громад.

Отже, *місцевий економічний розвиток*, згідно його контексту, є складовою місцевого розвитку, відбувається на місцевому (локальному) рівні, в зоні адміністрування громад, які, згідно «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014р.» [449], є «одинацями базового рівня адміністративно-територіального устрою України».

Об'єкт нашого дослідження потребує категоріального осмислення сутності місцевого економічного розвитку в сучасній науці та практиці міжнародних організацій, що розглядають місцевий економічний розвиток як процес, і як діяльність (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Концептуальні підходи до розуміння сутності місцевого економічного розвитку

Категоріальна ознака	Джерело	Дефініція
1	2	3
<i>Місцевий економічний розвиток як процес</i>	The World Bank (2002) [88]	процес, у якому громадськість, бізнес і неурядові партнери спільно працюють над створенням «кращих умов для економічного зростання та створення робочих місць»
	UN-Habitat (2005) [139]	процес участі, у якому місцеві жителі з усіх секторів працюють разом, щоб стимулювати місцеву комерційну діяльність, що призводить до міцної та стійкої економіки
	Edward J. Blakely, Nancey G. Leigh (2013) [18]	«процес, основним завданням якого є максимальне використання людських і природних ресурсів місцевості для створення потрібної кількості робочих місць та забезпечення належного рівня добробуту у цій місцевості»
	The International Economic Development Council (IEDC) [292]	«процес, у рамках якого партнери з державних / муніципальних, ділових і неурядових кіл працюють разом задля створення кращих умов для економічного зростання та нових робочих місць»

Продовження табл. 1.3

1	2	3
<i>Місцевий економічний розвиток як діяльність</i>	R. Brol (1998) [25]	збалансована діяльність місцевої «громади та влади, спрямована на створення нових і вдосконалення існуючих конкурентних переваг та формування сприятливих умов для місцевої економіки, гарантування просторового та екологічного порядку»
	Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2013) [40]	наскрізна та інтегрована діяльність, де фізичний розвиток місця пов'язаний з громадськими послугами, управлінням місцем та більш широкими рушійними силами змін, такими як зайнятість, навички, інвестиції, підприємництво, інновації, продуктивність, якість життя та позиціонування

Як зазначає D. Fleszer [52], «місцевий розвиток у його загальному значенні найчастіше функціонує стосовно таких понять, як місцевість, локалізм, місцева громада, місцеве самоврядування, місцеві суб'єкти життя, місцеві дії та локальна система» [52]. Як бачимо із табл. 1.3, поняття «місцевий економічний розвиток» не має однозначного визначення, однак можна вказати спільний елемент, який виникає в кожній спробі визначити предмет проблеми. Економіка в «місцевому економічному розвитку» підкреслює важливість виявлення та використання місцевих ресурсів та можливостей для створення й розширення бізнесу, підтримки підприємницьких ініціатив, полегшення доступу до ринків та створення клімату, сприятливого для інвестицій та ділової активності. Головними рушійними силами місцевого економічного розвитку є зацікавлені у вищезазначеному сторони в громадах.

«Застосування терміну «громада» в розумінні територіального утворення, яке закріплено національним законодавством [430; 435; 445], визначає рівень, нижчий за регіональний, та має місцеве самоврядування», знаходимо й у вітчизняних наукових дослідженнях [167; 282; 506 та ін.]. Наразі очікується «інституційне завершення адміністративно-територіальної

реформи та реформування моделі управління місцевим розвитком, що вимагатиме внесення змін до Конституції України та законодавчого наповнення демократичних принципів ефективного місцевого розвитку» [383, с.66]. Проект «змін до Конституції України в частині децентралізації влади» [323] вже підготовлено і чекає проходження наступних етапів. Одним з важливих концептуальних питань є «подвійна природа громади». Громада «є одночасно адміністративно-територіальною одиницею та сукупністю мешканців, які проживають на її території» [323], що є традиційним для Європейського конституційного права.

Підтримуємо думку Т.Є. Кубая [348], що розглядати громаду потрібно як «соціальну систему локального характеру, спроможну реалізовувати управлінську функцію. Територіальна громада одночасно виступає як продукт інтеграційної ініціативи її членів, так і результат управлінської волі держави» [348, с.191]. Отже, як соціальна система, територіальна громада має просторовий та часовий виміри розвитку, а також характеризується специфічними характеристиками організації господарської діяльності на певній території.

У той же час, розглядаючи територіальну громаду як соціально-економічну систему локального характеру, вважаємо, що громади спроможні бути рушіями місцевого економічного розвитку, оскільки вони є будівельними блоками держав та регіонів, забезпечуючи основи для економічного зростання та соціальної стійкості.

Згідно статті 140 Конституції України, територіальною громадою здійснюється «місцеве самоврядування «в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, тобто через певний структурно-організаційний механізм, який називається системою місцевого самоврядування» [348]. До основних повноважень системи місцевого самоврядування належить запровадження, здійснення місцевого економічного розвитку [449]. Розширення повноважень на місцях успішно надає місцевій

владі автономію, можливості та ресурси, які раніше були для них недоступні, дозволяючи мобілізувати їх для місцевого економічного розвитку.

Отже, місцевий економічний розвиток реалізується, передусім, на рівні територіальних громад. Тому розглядаємо його як *процес кількісних та якісних змін на рівні територіальної громади, що забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування з метою досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади.*

1.2. Концептуальні засади забезпечення місцевого економічного розвитку: ієрархічний підхід

Місцевий економічний розвиток робить важливий внесок у ефективність національної економіки і стає все більш важливим із зростанням глобальної конкуренції, мобільності населення, технічного прогресу і, як наслідок, регіональних відмінностей та диспропорцій.

Ефективний місцевий розвиток може зменшити нерівність між регіонами, збільшити кількість місцевих робочих місць та підприємств, збільшити загальний обсяг інвестицій приватного сектору, покращити обмін інформацією з інвесторами та забудовниками, а також підвищити послідовність та впевненість у розробці місцевої стратегії розвитку. Надалі це може привести до більш точного оцінювання наявних місцевих економічних ресурсів (активів) і конкурентних переваг, а також до більш надійної оцінки стратегії розвитку.

Проте успіх місцевого економічного розвитку залежить від низки рамкових умов, інституційного потенціалу, інтелекту, втручання керівництва та інструментів розвитку, які поєднуються при розробці та реалізації стратегій місцевого розвитку. Мери, голови громад, виборні та призначені державні службовці, посадовці, які очолюють різні місцеві установи та громадські організації, можуть впливати на результати державної політики та спільних

місцевих ініціатив, особливо, якщо вони вкладають свій час та енергію в організацію місцевого розвитку та залучення можливостей та інтересів приватного та державного секторів.

Ієрархічний підхід до забезпечення місцевого економічного розвитку передбачає структуровану та організовану систему, де різні рівні влади та організації працюють разом для досягнення економічного зростання та належного рівня добробуту населення. Цей підхід часто передбачає низхідну структуру, де суб'єкти вищого рівня надають керівництво, ресурси та підтримку суб'єктам нижчого рівня. Однак, щоб уникнути бюрократичних проблем та надмірної залежності суб'єктів нижчого рівня від суб'єктів вищого рівня щодо ресурсів і підтримки, що обмежує їх здатність проявляти ініціативу, впроваджувати інновації тощо, вважаємо необхідним доповнити ієрархічний підхід висхідною структурою - «знизу вгору», коли місцеві громади та підприємства беруть на себе провідну роль у визначенні своїх потреб економічного розвитку та впровадженні публічних-управлінських рішень. Ключовими компонентами ієрархічного підходу забезпечення місцевого економічного розвитку є: на національному рівні – визначення загальної економічної політики та формування нормативної бази для місцевого економічного розвитку; на регіональному рівні – забезпечення місцевого економічного розвитку шляхом впровадження державної регіональної політики; на місцевому рівні – реалізація конкретних ініціатив місцевого економічного розвитку шляхом використання відповідного інструментарію; агенції регіонального розвитку, місцеві асоціації, експерти та інші організації економічного розвитку – сприяння економічному розвитку на місцевому рівні; бізнес-сектор – рушійна сила місцевого економічного розвитку, створення робочих місць, отримання прибутку та внесок у загальну економічну безпеку громади.

Забезпечення місцевого економічного розвитку розглядається нами як система публічно-управлінських дій, заходів і рішень, що спрямовані на створення умов для зростання економічної активності та задоволення

місцевих (локальних) інтересів. Забезпечення місцевого економічного розвитку припускає:

- створення необхідного для цього нормативно-правового поля;
- створення відповідних інститутів на центральному, регіональному та місцевому рівнях та координація їх діяльності;
- запровадження механізмів врегулювання зобов'язань та інтересів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій та громадськості;
- запровадження інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку, визначених у законодавчому порядку.

Поступ на національному рівні до місцевого економічного розвитку демонструє помітні відмінності у всьому світі. Країни мають різні пріоритети, плани та сфери діяльності у місцевому економічному розвитку. Таким чином, першим етапом ієрархічного підходу до забезпечення місцевого економічного розвитку є визначення цілей і завдань та показників ефективності на основі національних пріоритетів. Крім того, на цьому етапі обираються програми, які можна використовувати для досягнення визначених цілей і завдань, а це може сприяти інклюзивному обговоренню національних реформ за участю багатьох учасників. Результати багатоцільового пошуку можуть бути корисними для розробки політики забезпечення місцевого економічного розвитку, оскільки вони прозорі, актуальні для політики та пропонують варіанти, а не рекомендації.

Далі, наступним етапом ієрархічного підходу до забезпечення місцевого економічного розвитку є розробка загальнорегіональних концепцій (уявлень), що використовуються для моделювання масштабу різних комбінацій інструментів державної політики щодо регіонального розвитку. Розробка концепцій регіонального розвитку може мати сотні варіантів політики через складність багатогалузевої економіки регіонів країни, багатовимірний характер інструментів політики та різноманітність цілей регіонального розвитку.

Третій етап забезпечення місцевого економічного розвитку передбачає планування (моделювання) цього процесу в громадах з вибором індивідуальних інструментів місцевого економічного розвитку. Згодом можна впровадити новий або модифікований інструментарій для досягнення стратегічних цілей розвитку громади. Нові або переглянуті інструменти мають бути інтегровані в інклюзивні обговорення та спільне реформування місцевого економічного розвитку.

Концептуальні основи забезпечення місцевого економічного розвитку закладені в дослідженнях зарубіжних вчених та експертів. Можна зазначити, що історія зростання економік США, Канади та європейських країн – це еволюція удосконалення місцевого економічного розвитку. Сучасна концепція забезпечення місцевого економічного розвитку полягає у врахуванні економічних реалій глобалізації, збалансованості інтересів широкого кола всіх зацікавлених осіб та партнерів, плануванні та стратегічному характері ініціатив та відсутності уніфікації підходів до місцевого економічного розвитку.

На сучасному етапі розвитку економіка США регулярно стикається з рецесіями, екстремальними кліматичними явищами, зривами ланцюжків поставок та іншими викликами, які непропорційно впливають на деякі місцеві економіки і ще більше випробовують здатність нації адаптуватися та підтримувати економічну стійкість у довгостроковій перспективі. Тому в умовах сучасних викликів відбулися зміни у державній підтримці місцевого економічного розвитку [87] (рис. 1.4).

Як бачимо, політика забезпечення місцевого економічного розвитку має виконувати дві важливі функції. З одного боку, органи місцевого самоврядування є важливими для реалізації національних програм економічного розвитку. Державним інститутам не вистачає спроможності охопити реалізацію програм по всій країні. Таким чином, вони повинні покладатися на місцеві органи влади для виконання багатьох заходів, які зазвичай включаються до національних програм.

Рис. 1.4. Забезпечення місцевого економічного розвитку у США [87]

З іншого боку, органи місцевого самоврядування мають проводити свою політику економічного розвитку. Хоча ця політика має бути узгоджена з

національною політикою, вона також має відображати місцеві можливості та виклики, у тому числі наявність та кваліфікацію місцевої робочої сили, доступність інфраструктури, а також їх адміністративні та фінансові можливості.

Через цю складність неможливо розробити єдиної схеми забезпечення економічного розвитку на місцевому рівні, яку можна було б застосовувати де завгодно. Чим точніше державна політика відповідає як національним пріоритетам, так і конкретним місцевим можливостям та викликам, тим більша ймовірність її успіху.

На державному рівні в США є чітке усвідомлення, що федеральний уряд відіграє вирішальну та унікальну роль у місцевому економічному розвитку [87]. Він розробляє політики різного впливу на регіони країни на основі їх економічних реалій.

Керівники державного та приватного секторів у багатьох регіонах США визначили унікальні можливості з високим потенціалом, а також прогалини у місцевій економіці, які їх стримують. Їм потрібні адекватні ресурси для розвитку та поєднання своїх економічних та інших активів таким чином, щоб вивести їх на нову економічну траєкторію [87].

Значущим партнером для регіонів США виступає Адміністрація економічного розвитку (Economic Development Administration (EDA)), яка «через Програму досліджень і національної технічної допомоги фінансує розробку та розповсюдження нових інструментів для практиків економічного розвитку та політиків, які можуть використовуватися для прийняття обґрунтованих рішень щодо розвитку» [401]. Іншими словами, це єдина державна агенція, маючи у своїй структурі шість регіональних офісів, зосереджена виключно на регіональному економічному розвитку, працює безпосередньо з громадами та регіонами, щоб допомогти їм створити потенціал для економічного розвитку на основі умов і потреб місцевого бізнесу. EDA надає регіонам і громадам фінансову допомогу для економічного

розвитку, щоб вони могли заохочувати інновації та підприємництво в найкращий для них спосіб.

Напрями забезпечення економічного розвитку		
Сприяння відновленню регіональних економік	Комплексне стратегування економічного розвитку	Підвищення конкурентоспроможності регіонів
Інструменти економічного розвитку		
National Economic Resilience Data Explorator (NERDE) Консолідація інформації про критерії економічної кризи, вплив COVID-19 на місцеву економіку, а також існування та появу промислових кластерів на регіональному рівні	CEDS Central, Stronger CEDS, Stronger Regions Розробка ефективних, технічно обґрунтованих стратегій, що спрямовують економічний розвиток, за допомогою тренінгів, технічної допомоги, вебінарів, публікацій тощо	APRED Картографічний інструмент для вивчення профілів стійкості до катастроф і вразливості округів Сполучених Штатів
		U.S. Cluster Mapping Інструмент картографування кластерів та дані про регіональне бізнес-середовище для сприяння економічному зростанню та національній конкурентоспроможності
Economic Development Writing & Lecture Series Розробка серії навчальних матеріалів щодо поточного стану економічного розвитку, особливо в невеликих містах і сільських територіях	CEDS Library – Stats America Пошуковий доступ до комплексних стратегій економічного розвитку за регіонами по всій країні	USA Competes Інструмент розширення можливостей регіонів для підвищення їх глобальної конкурентоспроможності через міжнародне залучення
Revolving Loan Fund Program Створення револьверного кредитного фонду, який забезпечує доступ до гнучкого джерела капіталу, яке можна використовувати в поєднанні з більш звичайними джерелами для розвитку та розширення місцевого малого бізнесу	Nuclear Power Plants and the CEDS Національний аналіз інтеграції потенціалу електростанцій ядерними громадами у власні стратегії розвитку	

Рис. 1.5. Пріоритети забезпечення регіонального економічного розвитку у США [401]

В умовах сучасних викликів основні напрями та інструменти забезпечення регіонального економічного розвитку в США представлені на рис. 1.5. Як бачимо з рис. 1.5, реформи останніх років у США визнали

необхідність розширення повноважень EDA у напрямку відновлення регіональних економік, оскільки економіка США не монолітна, а представлена системою регіональних економік; у напрямках комплексного стратегування економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіонів, оскільки саме регіони є центрами конкуренції в новій глобальній економіці, тому їм потрібні різні стратегії, інструменти та ресурси, а їхні програми розгортаються в різних масштабах.

Схожий інститут забезпечення місцевого економічного розвитку працює і в Канаді. Департамент регіонального та місцевого розвитку Канади (The Regional and Local Development Department) здійснює програми, що обслуговують три основні сектори:

- регіональний розвиток;
- місцевий розвиток;
- розвиток бізнесу [402].

Ключовою частиною забезпечення місцевого економічного розвитку є канадські агенції регіонального розвитку (RDA). Їх діяльність спрямована на розвиток семи територій Канади і процвітання місцевих громад. RDA тісно співпрацюють з підприємствами та інноваторами у своїх регіонах, щоб сприяти економічному зростанню, яке створює більше добре оплачуваних робочих місць. Фінансування ініціатив в регіонах відбувається за рахунок бюджетного Плану інновацій та навичок уряду Канади (Canada's Innovation and Skills Plan), частиною якого є RDA (рис. 1.6).

Цікавим концептуальним напрямом забезпечення місцевого економічного розвитку територій Канади в сучасних умовах є *концепція економічної самодостатності*. Вона полягає в:

- усвідомленні важливості місцевої економіки для громади;
- пов'язуванні успіхів місцевих проєктів із потребами громади;
- використанні різних моделей економічного розвитку (ринкова економіка, соціальна економіка, циркулярна економіка, економіка благ, економіка громад) [118].

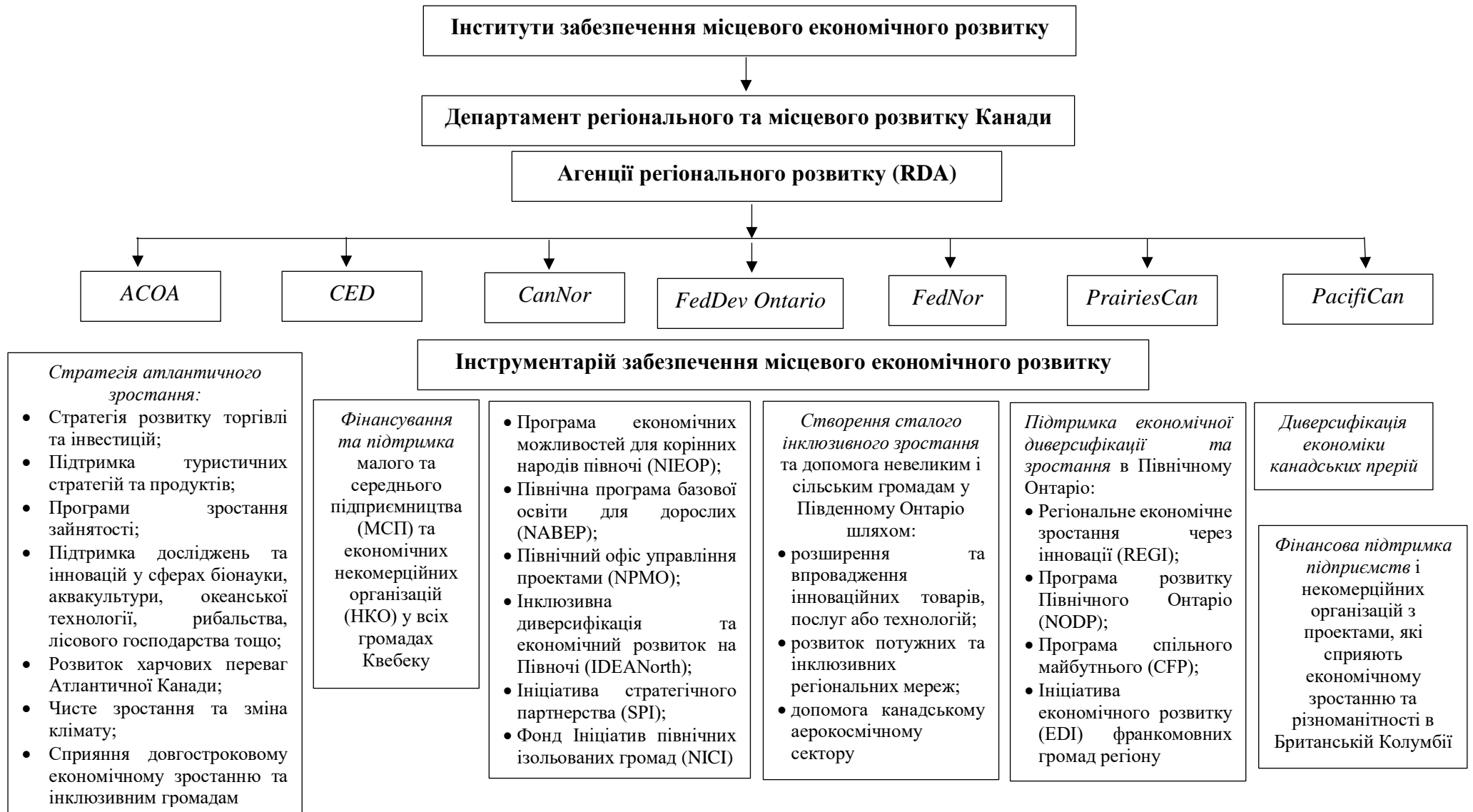

Рис. 1.6. Забезпечення регіонального і локального розвитку у Канаді [166]

Концепція економічної самодостатності (Economic Self-Sufficiency) полягає у тому, щоб створити місцеву економіку, яка забезпечує «усе, достатньо для всіх, назавжди» [125]. Іншими словами, місцеві економіки повинні прагнути універсалізувати матеріальний рівень життя, достатній для хорошого життя, але який є екологічно стійким у далекому майбутньому. Як тільки це буде досягнуто, подальше зростання матеріальних благ не буде економічним пріоритетом і потребуватиме свідомого стримування. Як зазначає А. Samuel [125], «для індивідів та економік, які вже споживають надмірно, досягнення достатнього рівня означає не просто опір подальшому зростанню, а спочатку вступ у фазу запланованого економічного спаду. Після досягнення стійкої достатності, процвітання слід шукати в різних нематеріальних формах благополуччя, таких як соціальні відносини, зв'язок з природою, громадська участь тощо.

Немає обмежень для різноманітності якісного покращення життя в самодостатній економіці, але для досягнення стійкості матеріальні стандарти життя не повинні бути спрямовані на споживчий достаток, а лише на те, що є мінімально достатнім для повноцінного життя» [125, с. 69].

Найчастіше концепцію економічної самодостатності території пов'язують з її сталим розвитком [72], тобто «як засіб і мету переходу до більш сталої економіки» [79]. Досягнення стану самодостатності є бажаним як з точки зору екосистем, так і з точки зору соціальних та економічних систем території.

Незважаючи на популярність, концепція економічної самодостатності була піддана критиці за те, що її важко визначити і ще важче оцінити [68]. Однак, ряд вчених [148] «визначили фактори забезпечення економічної самодостатності територіальної громади: нерухомі ресурси (природні ресурси, основні фонди, соціальна сфера); людські ресурси; комерційна інфраструктура; комунікаційна інфраструктура території; розвиток підприємницької діяльності та інших форм господарювання» [148], а також запропонували розраховувати узагальнений інтегральний індекс забезпечення

економічної самодостатності територіальної громади на основі індексної моделі, яка складається з шести інтегральних показників забезпеченості територіальної громади. Зазначимо, що такий систематичний процес оцінювання економічної самодостатності територіальних громад може стати ефективним управлінським інструментом, але є сумніви щодо універсалізації такої методики для усіх територіальних громад.

Варто відмітити також концепцію економічного самозабезпечення громади (Economic Self-Reliance). Як зазначає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) [65], «самозабезпечення базується на сильних соціальних структурах і зростаючих рівнях економічної активності, а також на соціальних та економічних зв'язках жителів та біженців з місцевими громадами. Соціальна самозабезпеченість означає здатність громади функціонувати з певним рівнем згуртованості, соціальної відповідальності та взаємної залежності, приймати рішення, мобілізувати ресурси, розбудовувати та максимізувати міжособистісну здатність вирішувати проблеми та ініціативи для взаємної вигоди. Економічна самозабезпеченість базується на доступі до матеріальних і грошових активів і управлінні ними» [65].

На думку Paul C. Godfrey [60], «економічна самозабезпеченість представляє інший спосіб мислення про процеси та результати економічного розвитку. Ця концепція передбачає здатність накопичувати й утримувати економічні ресурси, що перевищують основні потреби громади» [60, с.7]. Іншими словами, громади, які є економічно самозабезпеченими мають більшу стійкість до негативних економічних подій.

Обидві концепції – і економічної самодостатності, і економічної самозабезпеченості – не передбачають ізоляції та тільки внутрішньої орієнтації місцевого економічного розвитку. Тут мається на увазі зменшення залежності від державних дотацій, субвенцій, інших економік тощо. Але, щоб громада була справді самодостатньою, вона повинна мати диверсифіковану та всеохоплюючу економічну структуру, що буде виробляти засоби виробництва

та предмети споживання в достатній кількості, щоб задовольнити споживчий попит та покращення добробуту місцевих жителів.

Забезпечення місцевого економічного розвитку в Польщі залежить від економічної політики, яку проводять органи державної влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях. На національному рівні економічна політика може мати дві основні цілі: довгострокову - забезпечення найвищого рівня економічного розвитку та середньо- і короткострокову - усунення надмірних коливань економічного зростання, спричинених наслідками ділового циклу, економічної нестабільності чи інших потрясінь, пов'язаних із раптовими коливаннями попиту чи пропозиції. Водночас, після початку реформи децентралізації (1999), місцева влада, зокрема на рівні муніципалітетів, отримала нові інструменти впливу на місцевий розвиток.

Ці інструменти визначено як у публічному праві Польщі, так і в стандартах державного управління, які впроваджує місцева влада, основним інструментом якої є стратегія місцевого розвитку.

Концептуальна модель забезпечення місцевого економічного розвитку в Республіці Польща (рис. 1.7) – це децентралізована система розробки та реалізації державної регіональної політики, де головну роль відіграють воєводські органи самоврядування з активним залученням місцевих органів влади. Слід відмітити також значну підтримку від Європейського Союзу, як на початку впровадження змін в адміністративно-територіальному устрої Польщі, так і подальшу фінансову допомогу в реалізації стратегічних цілей місцевого економічного розвитку.

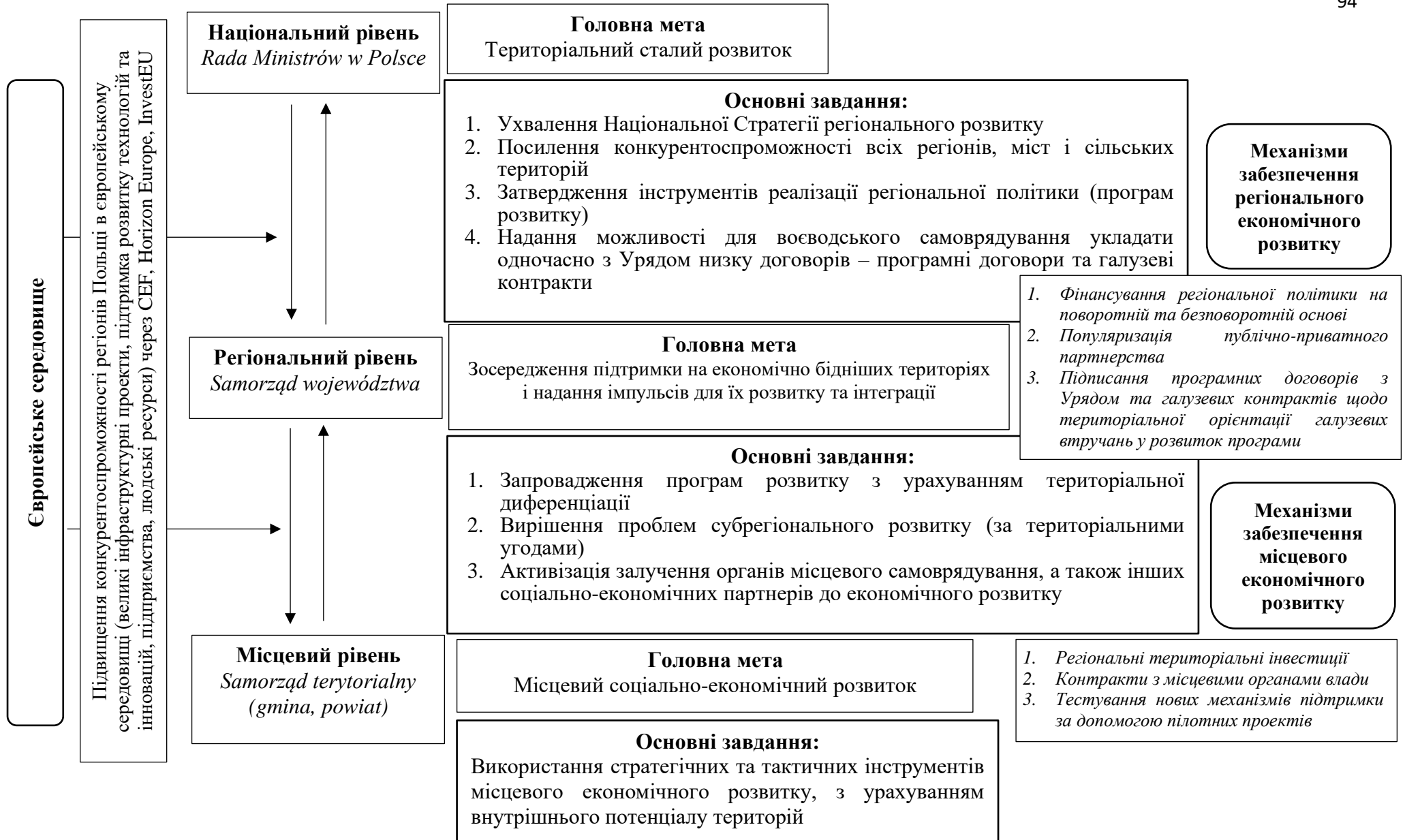

Рис. 1.7. Концептуальна модель забезпечення місцевого економічного розвитку в Республіці Польща [101]

Як зазначається у Національній Стратегії регіонального розвитку-2030 [100], «польські регіони відрізняються за своїм потенціалом, бар'єрами та викликами, з якими вони стикаються. Ця різноманітність означає відповідним чином адаптоване державне втручання». До 2030 року на національному рівні планується підтримка міст, що сприяє формуванню конкурентного потенціалу регіонів – «найбільших агломерацій, міст середнього розміру та малих міст із функціональним зв'язком із сільською територією, незалежно від їхнього розміру, розташування чи їхніх соціальних, економічних та адміністративних функцій», а також забезпечення умов для економічного розвитку сільської місцевості через «заплановане втручання регіональної політики, що стосується різних типів сільських територій і відрізнятиметься не лише залежно від рівня їхнього розвитку, а й від функцій, які вони виконують» [100, с.23].

Що стосується місцевого рівня, то, як зазначає M.W. Sienkiewicz (2014) [128], «забезпечення економічного розвитку на місцевому рівні в Польщі, в основному, пов'язане з діяльністю місцевих органів влади в межах покладених на них завдань і повноважень. Це також означає створення конкретних можливостей для розвитку економіки та умов для розвитку діючих там суб'єктів господарювання» [128, с.409]. Дослідник вважає, що «міське самоврядування в Польщі має правові, організаційні та інституційні можливості для створення економічного розвитку. Ефективність діяльності значною мірою залежить від ставлення місцевої влади, її обізнаності, знань та вмінь» [128, с.424].

Подальші дослідження щодо забезпечення місцевого економічного розвитку в Польщі спрямовані на визначенні підходів місцевої влади до цього процесу, і є важливими для практиків та політиків, які керують процесом забезпечення місцевого економічного розвитку, оскільки вказують на складові цього процесу та взаємозв'язки між ними. Заслужують на увагу наукові праці наступних дослідників:

- 1) J. Przywojska, A. Podgórnjak-Krzykacz [116], де увага зосереджена на ревіталізації місцевої економіки, а також доведена необхідність активізації бізнес-спільноти у місцевому економічному розвитку;
- 2) Wanda Biedka, Mikołaj Herbst, Jakub Rok, Piotr Wójcik [16], в якій доводиться позитивний вплив інвестицій в людський капітал на місцеві доходи та місцевий економічний розвиток;
- 3) Monika Banaszewska, Ivo Bischoff, Eva Bode, Aneta Chodakowska [13], де доведено, що міжмуніципальна співпраця (ММС) у політиці забезпечення місцевого економічного розвитку має позитивний вплив на місцеві економічні показники і знижує місцевий рівень безробіття;
- 4) Paweł Churski, Tomasz Herodowicz, Barbara Konecka-Szydłowska, Robert Perdał [29], в якій стверджується, що «забезпечення місцевого розвитку повинно бути зосереджено на розкритті невикористаного та сплячого потенціалу та посиленні невикористаних можливостей. І перш за все воно має прагнути розширити можливості місцевих зацікавлених сторін для проектування майбутнього розвитку території, незалежно від її поточного рівня розвитку. Важливо, що це вимагає не збільшення обсягу втручань, а покращення їх якості, здебільшого визначеної інституційними факторами»;
- 5) Renata Marks-Bielska, Magdalena Wojarska, Wiesława Lizinska, Karolina Babuchowska [91], де на основі проведення регресійного аналізу виявлено наявність взаємодії між інституційною ефективністю та місцевим економічним розвитком. Доведено, що «ефективно діє місцева влада, яка, прагнучи покращити соціально-економічну ситуацію, максимально використовує внутрішній потенціал, підкріплюючи свої зусилля оптимальною комбінацією інструментів. Така влада будує партнерські стосунки з різними категоріями зацікавлених сторін (підприємцями, потенційними інвесторами, неурядовими організаціями) і здатна оперативно та компетентно реагувати на потреби, про які вони сигналізують. Вона уміло визначає свої цілі, одночасно залучаючи до цього процесу місцеву громаду, і після того, як цілі визначені,

то швидко та без зайвих зволікань приймає рішення для досягнення поставлених цілей».

Підсумовуючи вищезазначене, звернемо увагу на єдності в дослідженнях польських вчених та експертів щодо зосередженні місцевих органів влади на сильних сторонах території, які є результатом внутрішнього потенціалу, а також на активізації використання різних інструментів при проведенні власної політики забезпечення місцевого економічного розвитку.

Слід зазначити, що жодна тема в концепціях забезпечення економічних реформ України не відрізнялась понятійними розривами так, як питання про забезпечення економічного розвитку міст, сіл або територій. Зрозуміло, що еволюція територіальної громади в Україні відбувалася сторіччями, а забезпечення розвитку громади диктувалося способом її виробництва та економічною базою. Ієрархічний підхід до місцевого розвитку (у тому числі економічного) знаходимо в історичних дослідженнях. Так, О.О. Верлан, В.А. Малюська [214] відмічають, що ще «за часів Київської Русі різні форми місцевого самоврядування (сільська, міська та регіональна) складаються та розвиваються на основі звичаєвого права. Так, на рівні регіону елементи самоврядування знаходили свій вияв у вічах» [214, с.271]. Економічну основу міського самоврядування становила міська корпоративна власність, у тому числі й на землю. Міська громада самостійно встановлювала правила господарювання, міські податки, платежі та інші повинності. Суб'єктом сільського самоврядування виступала сільська громада - верв, яка об'єднувала жителів кількох сусідніх сіл. Мала землю у корпоративній власності, представляла своїх громадян у відносинах з іншими громадами, феодалами, державною владою».

З 2014 року в численних публікаціях українських авторів питання забезпечення місцевого розвитку проводилося в трьох напрямках. *Перший* – розвивався в рамках особливостей забезпечення розвитку сільських територій. *Другий* концептуальний напрям базується в основному навколо питань про економічний розвиток міст (агломерацій). На сьогодні такий розподіл

концепцій актуальний не лише для України. Як зазначають В.В. Борщевський, І.Р. Залуцький, Ю.І. Присяжнюк [200], «на жаль, Україна до цього часу значною мірою розвивається в руслі економічних стереотипів і рудиментів радянської доби, що відкидає сільські територіальні громади на периферію економічного розвитку. Особливо відчутно це спостерігається в сільській місцевості, значно віддаленій від великих міських агломерацій» [200, с.74]. У США, як це зазначалося вище, на різних ієрархічних рівнях управління намагаються дотримуватися широких підходів до економічного розвитку, незважаючи на фальшиву бінарність «місто-сіло», яка пронизує сьогодні увесь політичний дискурс. У науковому дослідженні американських експертів [87] зауважується, що «насправді сільські керівники мають ті ж проблеми, що й їхні міські колеги. Наприклад, сільські громади стають більш розмаїтими в расовому та економічному відношенні, у той час як вони борються з якістю освіти, неадекватними доходами для працівників та їхніх сімей, а також проблемами в доступі до медичних послуг, вартості та результатах. Видобувна природа багатьох сільських господарств залишає занадто мало багатства та прийняття економічних рішень самими громадами. Як і міста, сільські громади мають внутрішній потенціал, готовий до використання, але надто часто невикористовуваний. І село, і місто взаємозалежні таким чином, що застарілі практики економічного розвитку сьогодні майже не визнаються, не кажучи вже про те, щоб спиратися на них» [87].

Третій напрям наукових пошуків стосується концепцій просторового (територіального) розвитку, він є універсальним в контексті системи інструментів державної політики забезпечення, незалежно від виду територіальної громади та специфіки її діяльності.

Отже, представники *першого* концептуального напрямку акцентують увагу на механізмах забезпечення розвитку сільських територіальних громад. О.М. Бородіна, І.В. Прокопа [195] визначають сільські громади як «дійових суб'єктів сільського розвитку», а їх становлення як «один з напрямів соціоекономічної модернізації аграрного сектору», підкреслюючи взаємну

адаптацію аграрного розвитку і саморозвитку громади. В той же час забезпечення розвитку сільської громади покладається на систему державних органів виконавчої влади, на чолі яких стоїть Державне агентство сільського розвитку, яке реалізує політику «у сфері розвитку села на засадах державно-приватного партнерства» [195, с.61-62, 67-69]. Профільним органом державної виконавчої влади у виконанні завдань сільського розвитку слід визначити Мінагрополітики».

Слід зауважити, що така концепція взаємоузгодження аграрної політики, політики розвитку села, а також регіональної політики не є зовсім новою. Як зазначає Ю. Малько [363], «сучасна політика розвитку сільських територіальних громад у країнах-членах ЄС сформувалася як відокремлений напрям Спільної аграрної політики ЄС, яка протягом тривалого періоду часу реформувалася та вдосконалювалася, неухильно перетворюючись з політики підтримки сільськогосподарського виробництва на політику сільського розвитку» [363]. При чому вона також міцно взаємопов'язана з регіональною політикою ЄС.

Проте, на думку В.В. Борщевського, І.Р. Залуцького, Ю.І. Присяжнюка [200], не варто копіювати ті інституційні норми, «які діють у сучасних економічних реаліях країн-членів» [200, с.77] Європейського Союзу. Автори пропонують «насамперед забезпечити реалізацію принципів субсидіарності, збалансованого розвитку та багатофункціональності сільської економіки, які мають створити необхідний інституційний ґрунт для підвищення життєздатності сільських територіальних громад України» [200, с.77], а також розрізняти механізми і засоби стимулювання розвитку сільських територіальних громад і міст, тому що «їх об'єднання здатне завдати більше шкоди, аніж принести користі, особливо з погляду ефективності використання наявного людського потенціалу та соціального капіталу українського села» [200, с.77].

Тему багатофункціонального розвитку сільських територій продовжують у своїх дослідженнях і інші вчені [261; 382; 422; 522]. Такий

розвиток «сприяє вирішенню соціальних проблем сільських громад, зокрема, безробіття та бідності, а також формування додаткових доходів населення. Поширення обслуговуючих та суміжних суб'єктів підприємництва завдяки інформаційній, інфраструктурній, фінансовій та інвестиційній підтримці є механізмом становлення самодостатнього комплексу та подальшого соціально-економічного розвитку місцевості» [522, с.137]. Ця концепція трактується з двох боків. Якщо мова йде про забезпечення соціальних функцій в розвитку села, то вони «спрямовані на створення привабливих умов на селі для проживання, відпочинку і лікування, підтримку культурних цінностей, пов'язаних з сільським життям тощо» [382, с.122]. З іншого боку, ця концепція пов'язується з розміщенням на всіх сільських територіях «несільськогосподарських видів діяльності, таких як: туристична діяльність, розвиток народних «промислів, діяльність у сфері мистецтва, національної культури та етнічної спадщини» [522, с.138], виробництво енергії з відновлюваних джерел, «розвитком мешканцями села несільськогосподарського бізнесу, що не є об'єктом аграрної політики» [261].

Багато українських вчених [297; 310; 360; 392; 414; 469; 493; 495; 527] наполягають на забезпеченні розвитку сільських територій на засадах сталості. В цьому контексті вченими розглядаються наступні підходи і моделі забезпечення розвитку:

- формування родових садиб в Україні, що відкриває «значні перспективи для відродження сільських територій на засадах саморозвитку» [469, с.50; 265, с.225]; «селозберігаюча модель» [310];
- «розвиток сільської місцевості як системи соціально-економічного простору, що містить взаємодіючі функціональні підсистеми, і, у зв'язку з цим, удосконалення положень державної економічної політики» [297, с.438-439];
- «утворення спроможних сільських територіальних громад шляхом ресурсного забезпечення та відрегульованого законодавства, розробки і

реалізації політики сталого розвитку сільських територій України» [527, с.32-33; 495, с.148; 360, с.160; 493; 392]

Таким чином, сприяння розвитку сільських територій потребує: покращення економічних можливостей села (підвищення сільськогосподарського доходу, розвиток несільськогосподарського доходу, вдосконалення та розвиток інфраструктури); збереження навколишнього середовища; розвиток людського потенціалу; удосконалення державної політики з розвитку сільських територій; активної участі сільських жителів у проектах та ініціативах розвитку (рис. 1.8).

Представники *другого* концептуального напрямку розглядають міста з точки зору системного підходу та акцентують увагу, здебільшого, на політиці та інструментарії забезпечення сталого розвитку міст (рис. 1.8). Так, розглядаючи місто як систему, А.В. Ковалевська, С.В. Зеленський, Р.В. Петрова [334], наголошують на впровадженні концепції стійкого розвитку та взаємодії усіх суб'єктів інституційного середовища системи у його функціонування. «Впровадження принципів сталого розвитку, відбудування стратегії розвитку міста має засновуватися на партнерстві усіх зацікавлених суб'єктів - органів влади різних рівнів (в першу чергу, місцевого самоврядування) і членів територіальної громади (які представлені різноманітними об'єднаннями та угруповуваннями, найбільш вагомими з яких є громадські організації)» [334, с.73].

Т.М. Громова [266] у своєму науковому дослідженні наголошує на тому, що обов'язковим етапом забезпечення сталого економічного розвитку міста (як складної структурованої системи) є виважене стратегічне «планування, що являє собою системний шлях до управління змінами та досягнення консенсусу в громаді» [266, с.16-17].

В межах цієї концепції Н.В. Павліха, М.В. Войчук [405] пропонують «застосування синергетичного підходу до вивчення проблематики управління сталим розвитком міста, що дозволяє виявити міжсередовищні інтеграційні

закономірності самоорганізації розвитку міста як складної соціо-економіко-екологічної системи» [405, с.30].

Н.М. Лисяк [351], узагальнивши зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку міст, запропонувала концепцію інтегрованого розвитку урбанізованих систем як «якісний результат діяльності і розвитку, регулювання урбанізаційних процесів у зростанні та забезпечення інтегрованого розвитку на основі узгодження цілей і потенціалу місцевих ресурсів» [351, с.336]. Подана концепція базується на принципах:

- «підвищення універсалізації - орієнтує систему на єдину цілісність, різноманітність і множинність її функцій;
- оптимізації відносини міст і оточення - впливає з необхідності формування організаційно-економічного механізму, який гармонізує їх взаємодію на засадах вигідного співробітництва та співіснування;
- соціально-економічних і просторових узгодженостей - передбачає єдність соціально-економічних і просторових цілей урбанізованої системи як умови підвищення ефективності розвитку;
- проблемно-пріоритетної орієнтованості - орієнтує на виявлення проблем та вибір пріоритетів на основі реальних фінансових, технічних та інституційних (правових) можливостей;
- гнучкості - передбачає своєчасне реагування на проблеми і виклики, можливості коригування підходів щодо інтегрованого розвитку урбанізованої системи на основі зміни концепцій та планування;
- екологізації - тісне пов'язання з поняттям сталості та стійкості (усталеності), яке в урбаністиці отримує широке вживання» [351, с.292-309].

Варто зазначити, що ці принципи є актуальними для забезпечення інтегрованого розвитку не тільки урбанізованих систем, або сільських територій, але також і для регіонів.

В умовах повномасштабної військової агресії проти України, вітчизняні дослідники [480] наголошують на необхідності реалізації «державної політики забезпечення безпеки урбанізованих територій, яка вирішує сукупність

проблем щодо подолання наслідків урбанізації з одного боку та протидії і запобіганню загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища» [480, с.123].

Г.О. Тютюнник та Л.Є. Купінець [503] зазначають, що повоєнне відновлення дозволить українським містам «стати динамічними фундаторами інноваційної архітектури». Автори у своєму дослідженні визначили принципи, задачі та інструменти повоєнного відродження міст України, тим самим пропонуючи новий погляд на місто «як природно-господарську систему, інноваційне середовище задля забезпечення сталого, екологоорієнтованого, інклюзивного та креативного розвитку існування і життєдіяльності людини, який повинен ґрунтуватися на відповідному науковому концепті, що охоплює міждисциплінарні дослідження та поєднання поглядів органів державної влади, проектувальників, дослідників і місцевої громади» [503, с.74].

Розвиток *третього* концептуального напрямку наукових пошуків щодо місцевого розвитку бере свій початок від економічної географії (рис. 1.8). Причому сам термін «просторовий розвиток» започатковано європейськими (французькими) та канадськими науковцями у 70-х роках ХХ століття, а пізніше він утвердився і в США. На думку О.М. Ткачука, О.П. Недбалюка [502] «просторова парадигма має системно поєднати та гармонізувати природні, економічні та суспільні елементи оточуючого середовища» [502, с.85]. Автори пропонують концепцію просторової сутності територіальної громади, а також модель просторової оптимізації суспільного життя держави на основі формування територіальних громад.

В контексті управління просторовим розвитком цікавим є наукове дослідження В.І. Павлова, В.І. Гринчуцького, В.С. Кравців, Н.В. Павліхи [406], які пропонують концепцію просторового облаштування, що передбачає «здійснення просторового планування, просторової організації й просторового регулювання сталого розвитку регіонів» [406, с.158].

Ю. Іванов, О. Іванова, В. Лаптев [325] наголошують, що саме «просторовий розвиток має забезпечити формування геопростору громади, при якому можуть бути використані всі конкурентні переваги території для

формування самодостатності територіальної громади та забезпечення гідного рівня життя населення громади» [325, с.43]. Дослідники пропонують концепцію просторового розвитку територіальних громад в Україні на основі їхньої самодостатності.

Рис. 1.8. Концептуальні напрями та підходи забезпечення місцевого розвитку*

* Узагальнено автором за [177; 195; 200; 258; 259; 261; 297; 325; 351; 360; 382; 405; 406; 422; 469; 480; 495; 503; 522; 527]

Нами вже зазначалося, що у світовій науці найчастіше економічну самодостатність території пов'язують з її сталим розвитком [72; 79]. Ю.

Іванов, О. Іванова, В. Лаптев [325] передумовою просторового розвитку вважають «наявність стратегічного потенціалу громади: природні, трудові, виробничі, екологічні та інші ресурси», а також пропонують використовувати комплексний підхід щодо забезпечення та державної підтримки просторового розвитку територіальних громад, який розглядається з різних точок зору: як діяльність держави щодо управління територією, як організацію ухвалення управлінських рішень на певній території, як модернізацію адміністративно-територіального устрою [325, с.48-50] (рис. 1.8).

Аналіз вітчизняних концепцій забезпечення місцевого економічного розвитку в контексті ієрархічного підходу показав, що в основі цього процесу лежать змістовні дослідження його систематизації в умовах децентралізації влади в Україні.

Так Н.П. Мацелюх та М.А. Корж [367] розглянули забезпечення сталого економічного розвитку України на національному, регіональному та місцевому рівнях та обґрунтували підходи, компоненти та базові елементи забезпечення економічного розвитку (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Концепція забезпечення «національного інтегрованого сталого розвитку»*

<i>Ієрархічні рівні</i>		
<i>Національний рівень</i>	<i>Регіональний рівень</i>	<i>Місцевий рівень</i>
1	2	3
<u>Концепція Сталого розвитку для України:</u> «цілеспрямоване вдосконалення регулюючих механізмів, що виникли в ході трансформації нашої країни, з одночасним забезпеченням економічних, політичних і громадських свобод»	<u>Концепція комплексного (інтегрованого) регіонального розвитку:</u> «кожний рівень і кожний компонент зберігає свої акценти паралельно з досягненням синергетичних ефектів за рахунок взаємодії у вигляді сталого розвитку та покращення якості життя, і підкреслює два виміри інтегрованості: горизонтальний	<u>Моделювання розвитку місцевої економіки для забезпечення</u> індивідуального підходу, що «побудований на діагностиці і розвитку конкурентних переваг окремо взятого міста, громади і містить дієві механізми впровадження новітніх інвестиційних і інноваційних практик»

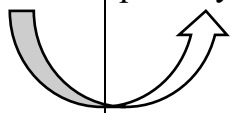
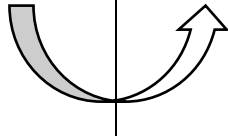
1	2	3
	(інтегрованість компонентів стратегії та галузей) і вертикальний (узгодження регіональних планів розвитку з ієрархічно вищим системами)»	

* Складено автором на основі [367]

О.П. Крайник [345] демонструє взаємозв'язок регіонального та місцевого розвитку, які загалом забезпечують розвиток національної економіки. Дослідниця вважає ключовим аспектом в цьому процесі «взаємодію державних і місцевих органів влади, самоврядування, бізнесу, громадськості та населення», підкреслюючи зміну парадигми управління економічними процесами [345, с.9-10] (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Напрями реалізації державної політики регіонального та місцевого економічного розвитку*

<i>Ієрархічні рівні</i>		
<i>Національний рівень</i>	<i>Регіональний рівень</i>	<i>Місцевий рівень</i>
Удосконалення державної регуляторної політики, прийняття відповідних законодавчих актів	Прийняття регуляторних актів на регіональному рівні з урахуванням пріоритетів розвитку регіону	Розвиток територіальних громад з урахуванням конкретних потреб та їхньої оцінки

* Складено автором на основі [345]

Запропонована у табл. 1.5 структура може допомогти визначити закономірності основних тенденцій регіонального і місцевого розвитку, які збалансують наслідки державних реформ, висвітлять ризики, вказавши розвинені території і території-аутсайтери, і, таким чином, допоможуть зміцнити державну політику економічного розвитку.

В умовах повномасштабної військової агресії проти України, вітчизняні дослідники [340] наголошують, що «Україна має напрацювати власний дієвий механізм організації управління розвитком територій для громад, які будуть рушієм розвитку економіки».

Сьогодні керівництво країни має чітке усвідомлення щодо неперервності та системності розпочатих у 2014-2015рр. реформ: децентралізаційної та низки пов'язаних із нею секторальних реформ. Конкретні «принципи Лугано» [105] дали поштовх для розробки Плану відновлення України [420] та прийняття ряду нормативно-правових актів щодо повоєнного відновлення громад та територій, серед яких Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [431] та «Про засади державної регіональної політики» в новій редакції [437], Програма з відновлення України Міністерства розвитку громад та територій України [454], Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад [441]. Ці та інші перетворення вкрай необхідні для забезпечення першочергових завдань уряду України, одним з яких є «інтеграція України в ЄС та НАТО», в рамках якого наша держава зобов'язана гармонізувати свою законодавчу базу з європейською, в тому числі на принципах сталого розвитку.

В академічних та експертних колах обговорюються питання продовження децентралізаційної реформи, перспектив розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану та під час повоєнного відновлення. І це вимагає спільного стратегічного підходу до прийняття рішень у сфері сталого розвитку з партнерством, що охоплює уряд, громадянське суспільство, неурядові організації, наукову спільноту та приватний сектор. Такий альянс у поєднанні з розробкою політики, спрямованої на «визначення першочергових завдань і пошуку підходів, методів та інструментів, які мають допомогти органам місцевого

самоврядування, з одного боку, забезпечити їх максимальну ефективність в управлінні ресурсним потенціалом відповідних територій, а, з іншого, налагодити координацію діяльності всіх владних інституцій» [340], може допомогти Україні рухатися до більш сталого майбутнього.

Г.В. Кондратьєва [340], наголошуючи на безперспективності «вмонтовування територіальних громад в жорстку вертикаль владної ієрархії», пропонує в контексті сучасних викликів підхід до організації управління розвитком територій (рис.1.9).

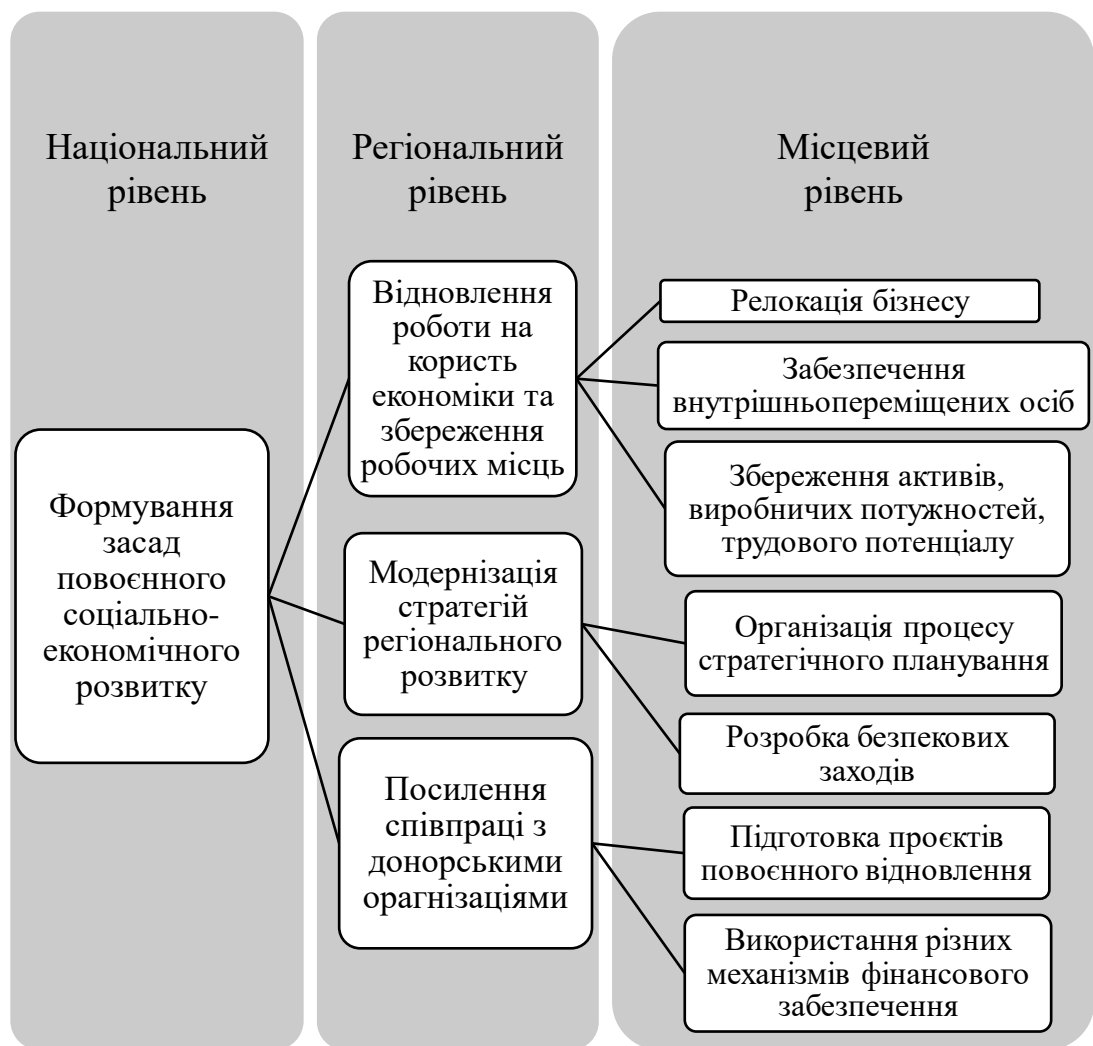

Рис. 1.9. Концептуальний підхід до забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах воєнного стану та у повоєнний період

* Складено автором на основі [340]

Резюмуючи концептуальні напрями та підходи забезпечення місцевого економічного розвитку, зазначимо, що, в умовах певної концептуальної невизначеності, для України необхідним кроком на шляху до сталого та безпечного майбутнього є розробка послідовної, гнучкої, динамічної державної політики у сфері забезпечення місцевого економічного розвитку, яка враховуватиме багатогранність цього явища, перспективні тенденції змін в соціально-економічному просторі, особливостей економічного стану територій та знайде своє відображення у громадській свідомості.

1.3. Методологічна база та логіка дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку

Дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку передбачає, з одного боку, опрацювання існуючої методологічної бази для наукового пізнання цього процесу, з іншого боку, формування оригінальної методології, що дасть змогу висунути гіпотезу й перевірити практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта. Під *методологією дослідження* розуміємо логічно організовану форму наукового пізнання, що містить методи та засоби його проведення.

Логіка наукового пізнання механізму забезпечення місцевого економічного розвитку базуватиметься на непорушному втіленні принципів наукових досліджень, окреслених у [339]:

- «сходження від абстрактного до конкретного;
- єдність початку дослідження та початку розвитку об'єкта;
- збіг логічного та історичного;
- збіг законів розвитку об'єкта та законів його пізнання» [339, с.66].

Зокрема, базою побудови нашого дослідження є сукупність фундаментальних теоретичних положень, законів та понять, прикладів досліджень, методологічного та методичного інструментарію (рис. 1.10).

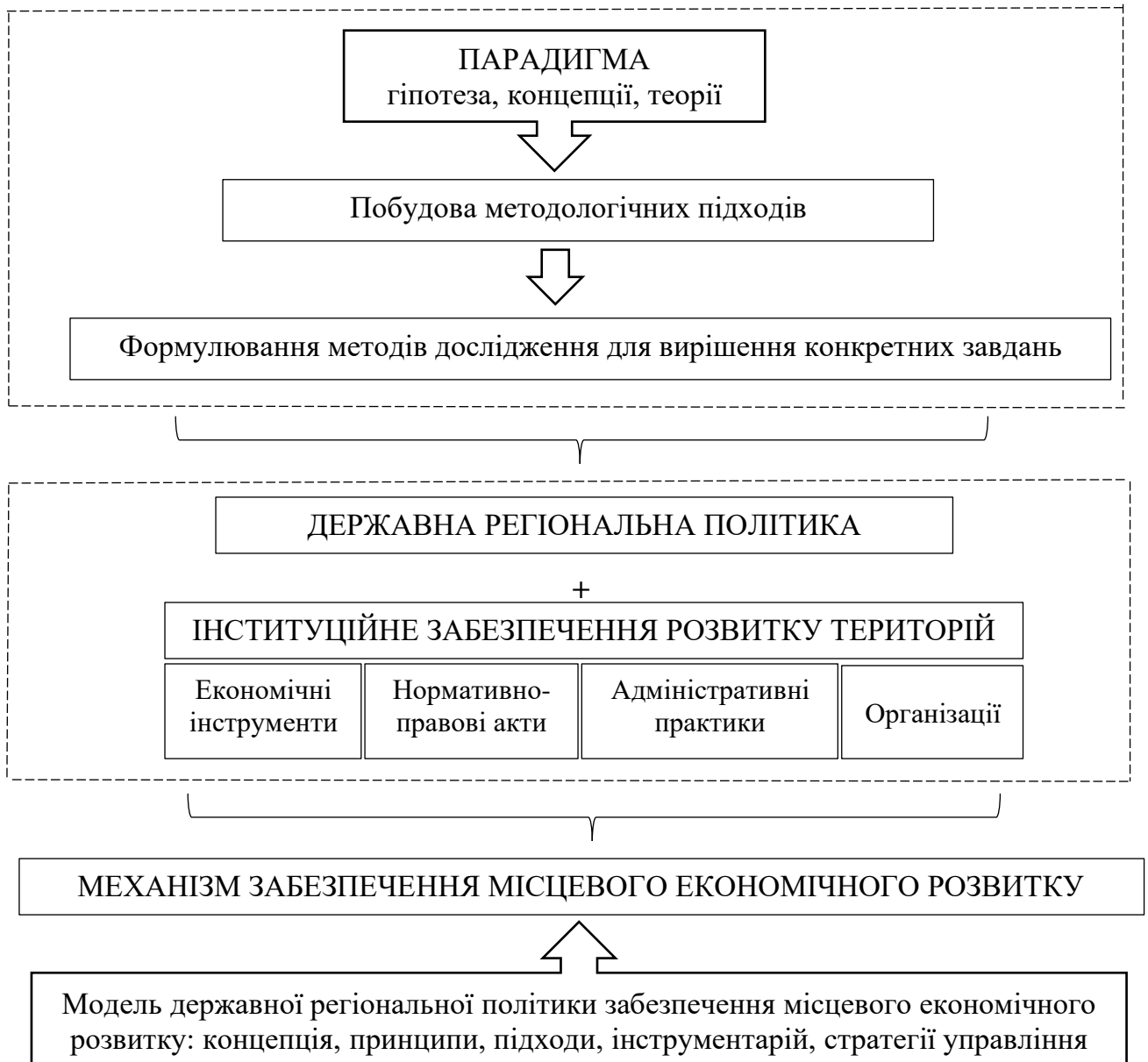

Рис. 1.10. Методологічна база дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку [Складено автором]

Гіпотеза цього наукового дослідження: за умови переосмислення державної регіональної політики в напрямку місцевого економічного розвитку можливе забезпечення основи для заповнення інституційних прогалів, вирівнювання дисбалансів, встановлення пріоритетів та розширення масштабів на різні типи українських громад та територій. На основі цього в даному науковому дослідженні запропонуємо концепцію модернізації

державної регіональної політики в контексті забезпечення місцевого економічного розвитку.

Складність та багатогранність місцевого економічного розвитку вимагає вивчення елементів у їхній сукупності та взаємообумовленості. Тому розглядатимемо механізм забезпечення місцевого економічного розвитку не як відокремлене явище від цілісної системи державного управління та регулювання, а як сукупність взаємозумовлених елементів, де кожний елемент має певне місце і визначену функцію (рис. 1.10).

Питанням методології забезпечення місцевого економічного розвитку приділено небагато уваги в наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених. Натомість досить широко вивчаються методологічні аспекти управління розвитком територій. В якості базових методологічних підходів пропонуються: гіпотетико-дедуктивний, історичний, діалектичний, соціологічний, системний, інституційний, порівняльний, статистичний, прогностичний, структурно-функціональний, ситуаційний підходи до пізнання. Існуючі напрацювання є важливими з огляду на те, що сформувані оригінальну методологію дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку без детального їх вивчення, неможливо.

«Інструментом обґрунтування готового, наявного знання» називає В.М. Козаков [339] гіпотетико-дедуктивний метод наукового дослідження процесів публічного управління. Він полягає у виведенні з наукового припущення (гіпотези) дослідження умовиводів щодо досліджуваного об'єкта. Дедуктивне підтвердження запропонованої дослідницької гіпотези як підтверджує правильність формування його методології, обґрунтованість висновків, так і дозволяє запропонувати та перевірити практичні рекомендації щодо вдосконалення досліджуваного об'єкта.

Вивчення економічного досвіду та сучасних проблем економічного розвитку, проведення порівняльного історико-економічного аналізу дозволяють забезпечити єдність історії та економічної практики, ефективно входження економічної науки у сьогодення.

В цьому контексті заслуговує на увагу дослідження розвитку територій з точки зору історико-економічного аспекту Н.І. Волкової [377, с.46]. Авторка визначає основні етапи розвитку територій у зв'язку з факторами розвитку економічної діяльності суспільства та виділяє «певні визначальні риси сучасної фази господарського розвитку» [377, с.49]. Н.В. Дацій та ін. [273] у своєму науковому дослідженні наголошують, що «еволюція економічного розвитку не може відволіктися від свідомої діяльності людей, що становить такий еволюційний ряд: функціонування – економічний та соціальний розвиток – сприятливий (позитивний) імідж території – рівень життя населення» [273, с.41-42].

Таким чином, історичний (еволюційний) методологічний підхід дослідження дає можливість зіставити в часі усі обставини розвитку територій з урахуванням впливу розвитку економіки та технологій.

Обґрунтовуючи використання діалектичного підходу в дослідженні забезпечення місцевого економічного розвитку, варто зазначити, що саме діалектика визначила характер, риси та прояви будь-якого розвитку. Оскільки діалектичний підхід дослідження має на увазі пошук компромісу, синтез фактів, поглядів і цілей протилежних точок зору, він є корисним для формулювання гнучких стратегій, необхідних для досягнення цілей за мінливих зовнішніх умов розвитку.

В. Смесова [488] підкреслює очевидну необхідність одночасного застосування діалектичного та еволюційного (історичного) підходів в контексті дослідження економічного розвитку, оскільки «через еволюційний підхід виявляються не тільки причинно-наслідкові зв'язки всередині конструкції «економічні відносини - економічні інтереси», але й зв'язки між цією конструкцією та всією економічною системою (іншими її елементами). Відповідно, виходять на поверхню протиріччя між ними, конкретизуються кількісні та якісні зміни, які їх обумовлюють, а також наслідки еволюційних змін для цієї системи» [488, с.19].

На нашу думку, дослідження забезпечення місцевого економічного розвитку має поєднувати не лише історичний та діалектичний підходи, а ще й соціологічний. «Соціологічний підхід розглядає громаду як соціальну систему та концентрується на соціальних взаємозв'язках в громаді, як групових так і загальних, в межах та поза межами громади», наголошує Н.В. Дацій [272, с.336]. Дослідниця стверджує, що, оскільки «розвиток громади починається в щоденному житті місцевих людей, то до процесу розвитку територіальних громад і розуміння всіх аспектів, повинні бути безпосередньо залучені їх члени» [272, с.340].

Варто зазначити, що дослідження забезпечення місцевого економічного розвитку з точки зору соціологічного підходу є вкрай важливим щодо аналізу потреб бенефіціарів при стратегічному плануванні розвитку територіальних громад, тобто ідентифікація потреб мешканців з різних соціальних груп, представників бізнес-сектору, громадських організацій дає можливість громаді мобілізувати зусилля для забезпечення нагальних потреб.

Для комплексного розуміння механізму забезпечення місцевого економічного розвитку ряд авторів [169; 188; 413; 515] вважає доцільним розглядати його з точки зору системного підходу. Частково це обумовлюється концепцією сталого розвитку і того, яку роль відіграє в ньому економічне зростання. З іншого боку, системний підхід в економічній науці базується на категорії «система», що має на увазі упорядковані та взаємопов'язані елементи одного цілого як об'єкти управлінського впливу.

Розглядаючи будь-яку територію як соціо-еколого-економічну систему, що має «певні територіальні межі і внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, а, з іншого боку, як складову єдиного соціо-еколого-економічного простору регіону та всієї країни», Н. Хижнякова [515] пропонує здійснювати дослідження розвитку територій з точки зору системного підходу. Метою такого дослідження, на думку авторки, є «встановлення наявного стану (рівня) розвитку певної території, а також проблем та перспектив її розвитку» [515, с.67]. У цьому випадку удосконалення методології дослідження розвитку

територій полягає у сукупності методів формування та обробки інформації, що характеризує розвиток певної території. Це дає можливість «прийняття якісних управлінських рішень та забезпечення високого рівня якості життя в усіх територіальних громадах та регіонах країни» [515, с.67].

А.В. Переверзева [413] визначає територіальні громади як складні соціально-економічні регіональні підсистеми і пропонує для прийняття обґрунтованих управлінських рішень в масштабі реального часу когнітивне моделювання розвитку, що дозволяє «комплексно і ґрунтовно аналізувати громаду, встановлювати зв'язки між факторами впливу на розвиток, проводити сценарне моделювання для виявлення «вузьких» місць розвитку громади, спираючись на когнітивні причинно-наслідкові зв'язки в економічній, соціальній та інших системах громади» [413, с.68].

У свою чергу Я.Ю. Білоус [188] розглядає проблематику організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальних громад через застосування системного підходу. Авторка виділяє змістовні ознаки організаційно-економічного забезпечення територіальних громад, а саме: «система, процес управління, відносини, створення умов, поєднання, організаційна та економічна складова, сукупність заходів, засобів, елементів та підсистем» [188], з чим ми погоджуємось. У науковому дослідженні [188] територіальна громада представлена як організаційна та економічна підсистема. З огляду на це, механізм управління місцевим економічним розвитком має повною мірою реалізовувати державну регіональну політику в територіальній громаді, використовуючи її ресурсний потенціал та враховуючи місцеві проблеми і потреби.

Отже, згідно системного підходу, економічний принцип залишається актуальним у місцевому економічному розвитку, але його слід враховувати та доповнювати соціальним та екологічним прогресом, через їхню взаємозалежність та неподільність. Водночас досягнення місцевого економічного розвитку передбачає серйозні зміни в людських можливостях, соціальних, правових та політичних інститутах.

Обґрунтовуючи використання інституційного методологічного підходу щодо забезпечення місцевого економічного розвитку, відзначимо, що інституційні чинники пов'язані з управлінням, регулюванням окремих сфер, складових, сторін, елементів соціально-економічних взаємин у адміністративно-територіальних одиницях (регіонах, громадах). Задля задоволення суспільних потреб необхідні організовані дії та їх регулювання, координація через певні процедури, пов'язані з нормами і правилами, їх прийняття та практичне застосування. На думку С. Корнієвського [344], застосування інституціонального підходу в дослідженні територіального розвитку «забезпечує більш високий рівень теоретичного узагальнення феномену управління територіями та надає можливість пояснити деякі речі краще, ніж інші методи. При такому підході, коли інститути розглядаються не як чинники, а як власне зміст державно-управлінських відносин, виникає завдання їх виявлення, а також вивчення закономірностей функціонування» [344, с.56].

Порівняльний метод наукового дослідження дає можливість проаналізувати та порівняти існуючі теорії, що визначають вплив державної регіональної політики на формування й реалізацію механізму забезпечення місцевого економічного розвитку. Статистичний метод дозволяє виявити реальні і точні факти економічного, соціального та політичного стану територіальної громади на конкретних етапах, оцінити їх у динаміці, зіставити ці факти з окремими явищами публічно-управлінського та адміністративного впливу на систему суспільних цінностей. Прогностичний метод дозволяє визначити більш віддалені перспективи місцевого економічного розвитку громади та обґрунтувати їх вплив на вдосконалення механізму його забезпечення в умовах війни та повоєнної відбудови.

У процесі наукового дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку важливим є використання структурно-функціонального методу. Оскільки такий механізм розглядається нами як система публічно-управлінських дій, заходів і рішень, що спрямовані на

створення умов для зростання економічної активності та задоволення місцевих інтересів, то структурно-функціональний метод надасть можливість виявити регулятивну природу цього механізму. Він може бути застосований для вирішення низки управлінських завдань: встановлення зв'язку між внутрішньою структурою управління та функціями, що виконуються як усією системою в цілому, так і окремими її елементами; розробка структури органу місцевої влади залежно від виконуваних функцій; визначення чисельності управлінського персоналу залежно від низки конкретних чинників та ін.

Структурно-функціональний метод визначив сучасні напрями наукових досліджень, що втілюються:

- в аналізі «функціональних залежностей взаємодії складових структури управління територіальною громадою» та дозволили встановити «вплив віртуальної структури неформальних комунікацій на результати діяльності ОМС» [409, с.102];
- у відображенні процесу вирішення завдань стратегічного планування розвитку територіальних громад та обґрунтували «необхідність формування стратегій розвитку на основі міжрівневої інтеграції системи державного управління» [516, с.84];
- у визначенні «об'єктивних критеріїв віднесення територій України до певних категорій, зважаючи на ступінь руйнувань та втрат населення» та довели, «необхідність визначення складових ресурсного потенціалу територіального управління, їх мобілізації, пошуку нових та доступних, розробки процедур та механізмів узгодження дій суб'єктів публічного управління стосовно використання ресурсів для відновлення України» [264, с.350].

Іншими словами, цей метод дозволяє проаналізувати зміст, функції, структуру публічного управління та встановити, зрозуміти та описати роль територіального управління у процесі забезпечення місцевого економічного розвитку, уточнити функції кожної з владних підсистем у цьому процесі, оцінити результати управлінського впливу та вдосконалити його.

Оскільки структурно-функціональний метод пізнання носить реактивний характер, то логічним продовженням його може виступати ситуаційний підхід, який можна використовувати у забезпеченні місцевого економічного розвитку для ефективного досягнення цілей в залежності від ситуації, що склалася.

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних систем слід говорити про зростання нестабільності та мінливості, тому саме в стратегічному спрямуванні регіонального та місцевого розвитку науковцями використовується ситуаційний підхід до механізму забезпечення розвитку територій. Так Т.М. Кришталь, Н.Ф. Чечетова, В.В. Гончарук [346] наголошують, що «в підході до регіонального розвитку обов'язково мають бути сценарні варіанти розвитку потенціалу, що залежать від ситуаційних факторів. Сценарний підхід має на увазі залежність кінцевих результатів циклу змін від реалізації факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на економічні процеси в соціально-економічній системі і визначають інвестиційну привабливість регіону» [346, с. 36-37].

Розглядаючи сталий розвиток сільських територій, В. Жук [309] також наполягає на застосуванні ситуаційного підходу в стратегічному управлінні: «у межах ситуаційного підходу процес управління територіями має враховувати специфічні прийоми в управлінні для досягнення економічного зростання сільської території. Конкретний набір обставин і поставлена стратегічна мета сільської території мають впливати на формування управлінських рішень органів місцевого самоврядування, залежно від актуальної ситуації» [309, с.36].

Таким чином, ситуаційний підхід в управлінні розвитком територій доповнює системний та структурно-функціональний методи пізнання та дозволяють ухвалювати управлінські рішення задля забезпечення найкращого досягнення стратегічних цілей.

Окрім традиційних методологічних підходів управління розвитком територій у наукових дослідженнях пропонується модернізоване методологічне підґрунтя пізнання, а саме:

- програмно-цільовий підхід, в контексті сучасної концепції «results-based management». «Звільнений від невластивих йому політичних функцій і використовуваний як апробований інструмент організаційних технологій, підходить до вирішення проблеми з системних позицій. Програмно-цільовий підхід органічно поєднує артикульовану проблему і комплекс регулюючих впливів, що веде до її вирішення, одночасно залучаючи до її вирішення все коло взаємодіючих економічних агентів» (М.Р. Ковальський, 2019) [336];

- синергетичний підхід, «в контексті розвитку економічного потенціалу територіальної громади та здатності до раціонального поєднання та використання ресурсного забезпечення, до взаємодії влади, громади і бізнесу, до створення дієвих механізмів управління» (І.Б. Ковтун, Т.В. Терещенко, 2021) [337];

- ресурсний та управлінсько-логістичний підходи, «в контексті практичної реалізації парадигми демократичного врядування, оскільки саме наявність і розвиток, особливо унікальних ресурсів, з урахуванням чинників часу і простору, дасть змогу вирішити поставлені завдання» (Н.М. Гринчук, 2022) [264];

- комплексний підхід «до управління економічним розвитком територіальних громад як комплекс заходів щодо забезпечення економічного зростання території в умовах децентралізації, враховуючи сучасні зовнішні та внутрішні виклики» (Т.А. Сахно, 2023) [476].

Таким чином, на основі вивчення різноманітних наукових досліджень, можемо систематизувати методологічні підходи до управління розвитком територій (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Побудова методологічних підходів до дослідження управління розвитком територій*

Методологічні підходи	Значення	Синергія
<i>Базові методологічні підходи</i>		
гіпотетико-дедуктивний	підтверджує правильність формування методології, дозволяє обґрунтувати висновки, надає можливість перевірити практичні рекомендації	дають можливість мобілізувати зусилля для забезпечення нагальних потреб території
історичний (еволюційний)	дає можливість зіставити в часі усі обставини розвитку територій з урахуванням впливу розвитку економіки та технологій	
діалектичний	є корисним для формування гнучких стратегій, необхідних для досягнення цілей за мінливих зовнішніх умов розвитку	
соціологічний	є вкрай важливим щодо аналізу потреб бенефіціарів при стратегічному плануванні розвитку територіальних громад	
системний	економічний принцип залишається актуальним у місцевому економічному розвитку, але його слід враховувати та доповнювати соціальним та екологічним прогресом, через їхню взаємозалежність та неподільність	механізм управління місцевим економічним розвитком має повною мірою реалізовувати державну регіональну політику в територіальній громаді, використовуючи її ресурсний потенціал та враховуючи місцеві проблеми і потреби
інституційний	забезпечення місцевого економічного розвитку, пов'язано з управлінням, регулюванням окремих сфер, складових, сторін, елементів соціально-економічних взаємин у адміністративно-територіальних одиницях	
порівняльний	аналіз і порівняння існуючих теорій, що визначають вплив державної регіональної політики на формування й реалізацію механізму забезпечення місцевого економічного розвитку	встановлення закономірностей та залежностей в управлінських процесах
статистичний	дозволяє виявити реальні і точні факти економічного, соціального та політичного стану територіальної	

	громади на конкретних етапах, оцінити їх у динаміці	
прогностичний	дозволяє визначити більш віддалені перспективи місцевого економічного розвитку	
структурно-функціональний	може бути застосований для вирішення конкретних управлінських завдань	дозволяють ухвалювати управлінські рішення задля забезпечення найкращого досягнення стратегічних цілей
ситуаційний	можна використовувати у забезпеченні місцевого економічного розвитку для ефективного досягнення цілей в залежності від ситуації, що склалася	
<i>Модернізовані методологічні підходи</i>		
програмно-цільовий	втілення управлінських рішень, оформлених у вигляді стратегій та програм, що дозволяє вирішувати актуальні проблеми громад	ухвалення та реалізація публічних рішень задля відновлення та місцевого економічного розвитку із залученням громадськості до прийняття рішень та контролю влади
синергетичний	для раціонального поєднання та використання ресурсного забезпечення, взаємодії влади, громади і бізнесу, створення дієвих механізмів управління	
ресурсний	врахування та використання унікальних ресурсів громади для відновлення України	
управлінсько-логістичний	практична реалізація парадигми демократичного врядування	
комплексний	забезпечення економічного зростання території в умовах децентралізації, враховуючи сучасні зовнішні та внутрішні виклики	
когерентний	створення умов для самодостатнього, інтегрованого, інклюзивного та збалансованого розвитку територіально-суспільних систем різного рівня (територіальних громад, міст, регіонів)	
<i>Авторське бачення методології дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку</i>		

контекстно-системний	дозволяє комплексно дослідити місцеву економічну діяльність і діяльність системи публічного управління на рівні конкретних характеристик	у поєднанні з іншими базовими та модернізованими підходами допоможе аналізувати будь-яку ситуацію в межах окремо взятої системи (територіальної громади), виявити характер проблем входу, процесу і виходу

* Складено автором на основі власних досліджень та з використанням [169; 188; 264; 272; 309; 336; 337; 339; 344; 346; 375; 377; 409; 413; 476; 488; 515; 516]

Водночас, у наукових дослідженнях та експертних розробках пропонуються *методи дослідження для вирішення конкретних завдань* забезпечення місцевого економічного розвитку (табл. 1.7). Їх можна поділити на три групи:

I – методи оцінювання проблем і потреб всередині територій.

Це сукупність методів і підходів, які дозволяють виявляти проблеми громади, аналізувати їх і приймати рішення, що впливають на життя в громаді. Здебільшого такі методики засновані на експертних дослідженнях та аналізі, опитуванні всередині територіальних громад, ранжуванні та порівнянні територіальних громад за певними показниками. Основною метою цих методик є встановлення поточного стану розвитку та конкурентних переваг території (громади, міста, регіону). Різні варіації методів оцінювання проблем і потреб всередині територій дозволяють підготувати та адаптувати до певної території аналітичні дослідження, такі як «профіль громад», «економічний профіль громади», соціально-економічний аналіз громади (регіону) при стратегічному плануванні тощо.

II – методи оцінювання діяльності публічного управління (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Методи дослідження для вирішення конкретних завдань забезпечення місцевого економічного розвитку

Підхід	Методологія	Індикатори оцінювання	Завдання дослідження
<i>I – методи оцінювання проблем і потреб всередині територій</i>			
Експертне дослідження	Оцінювання проблем розвитку територіальних громад	1) «Площа територіальної громади 2) Чисельність мешканців 3) Обсяги у бюджеті громади власних ресурсів з розрахунку на одного мешканця 4) Залежність громади від держбюджету, рівень її економічної самодостатності 5) Витрати громади на управлінський персонал 6) Капітальні видатки з розрахунку на одного мешканця (без субвенцій із державного бюджету)»	Визначення перспектив територіальної громади та ефективності місцевих управлінських рішень
Дослідження за результатами опитування	Оцінка територіальною громадою власних потреб	1) «Лінії часу – аналіз ситуації, 2) Картування – графічна презентація уявлень про об'єкти і процеси, 3) Майстерня – залучення мешканців до виявлення і групування потреб, 4) Матриця – визначення пріоритетності потреб»	Виявлення проблем та потреб територіальної громади
Рейтингове дослідження	«Аналіз ієрархій як система вибору напряму розвитку територіальних громад, ґрунтуючись на їх ресурсах»	1) «Ресурси; 2) Централізоване водопостачання та водовідведення; 3) Рівень громадської активності; 4) Стан доріг; 5) Якість покриття мобільного та Інтернет-зв'язку»	Порівняння аналітичних показників однієї територіальної громади з аналогічними показниками іншої
<i>II – методи оцінювання діяльності публічного управління</i>			
Експертне дослідження	Оцінка впливу децентралізаційних процесів на соціально-економічний розвиток територіальних громад	1) Чисельність населення 2) Площа територіальної громади 3) Фінансова спроможність 4) Ризики децентралізації	Визначення ступеня досягнення цілей реформи децентралізації

Експертне дослідження; Дослідження діяльності	«Критеріальна оцінка рівня ефективності стратегії розвитку територіальної громади»	Усі структурні елементи стратегії розвитку територіальної громади	Обґрунтування планових документів розвитку територіальної громади
<i>III – методи оцінювання впливу управлінських рішень на місцевий розвиток</i>			
Змішана процедура дослідження	«Порівняльний аналіз результативності і ефективності функціонування територіальної громади»	1) «місце, яке громада займає в множині інших; 2) скільки і яких територіальних громад в регіоні є самодостатніми; 3) скільки і яких територіальних громад в регіоні є дотаційними; 4) скільки і яких територіальних громад в регіоні, будучи дотаційними, самостійно утримують орган управління; 5) скільки і яких територіальних громад в регіоні виживають тільки за рахунок державних дотацій»	Визначення ефективності управлінської діяльності на місцевому рівні
<i>Авторська методика дослідження забезпечення місцевого економічного розвитку</i>			
I - Визначення конкретних характеристик місцевого економічного розвитку II – Оцінка спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку	Контекстно-системний підхід	1) аналіз тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку за «жорсткими» характеристиками; 2) аналіз тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку за «м'якими» характеристиками; 3) аналіз тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку за регулятивними характеристиками; 4) урахування безпекового фактору на територіях; 5) рейтингова оцінка спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку	Обидва підходи в дослідженні можуть відігравати важливу роль у наданні інформації особам, які приймають рішення в управлінні політикою місцевого економічного розвитку

* Систематизовано автором на основі [21; 23; 171; 183; 252; 281; 287; 356; 515] та власних досліджень

Це сукупність методів, що дозволяють діагностувати діяльність публічного управління та відповідальність за забезпечення місцевого економічного розвитку. В основі таких методик оцінювання – експертні дослідження, аналіз діяльності органів місцевої та регіональної влади. Якщо попередня методика використовується на початковому етапі формування місцевого проєкту, то методи оцінювання діяльності публічного управління застосовуються як моніторинг на різних етапах його реалізації.

III – методи оцінювання впливу управлінських рішень на місцевий розвиток (табл. 1.7).

Це сукупність методів, які дозволяють оцінити досягнення цілей посадовими особами та органами місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку. Такі методики засновані на змішаних процедурах дослідження, що містять ранжування та порівняння результативності та ефективності публічного управління в територіальних громадах. Ці методи дозволяють оцінити спроможність територіальної громади: фінансову, інституційну, кадрову, та визначити ефективність управлінської діяльності на місцевому рівні.

Оскільки системний аналіз став узагальнюючою методологією дослідження складних соціально-економічних та управлінських систем, а також є найбільш надійною концептуальною основою сучасного менеджменту і інструментарієм для дослідження проблем, то в якості методології дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку пропонуємо *контекстно-системний підхід* (табл. 1.6). Він дозволяє комплексно оцінити будь-яку виробничо-господарську діяльність і діяльність системи управління на рівні конкретних характеристик. Це допоможе аналізувати будь-яку ситуацію в межах окремо взятої системи, виявити характер проблем входу, процесу і виходу. Місцевий зміст в економічному розвитку створює багато викликів для державної регіональної політики, оскільки це передбачає розробку відповідних нормативних актів і рамок, а

застосування контекстно-системного підходу дозволяє найкращим чином організувати процес ухвалення рішень на всіх рівнях в системі управління.

В рамках контекстно-системного підходу виділимо наступні характеристики системи, що представляє собою територіальна громада:

- 1) екстрактивні (використання ресурсів для розвитку);
- 2) регулятивні (організації та механізми, що здійснюють забезпечення економічного розвитку);
- 3) дистрибутивні (розподіл статусних позицій та матеріальних благ);
- 4) атрибутивні (оцінка впливу програм на зміни в місцевому розвитку).

Використання ресурсів для розвитку являє собою обсяг матеріальних та людських ресурсів, які влада може витягнути з внутрішнього та зовнішнього середовища, щоб створити основу для підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності та конкурентоспроможності.

Це особливо актуально для так званих «ресурсних» територій та громад. Громади з аграрною, лісною та гірничою промисловістю, прибережні громади є різноманітними, але вони мають такі спільні характеристики як «швидкоплинність, недостатні інвестиції в місцеву інфраструктуру та послуги та відсутність альтернативних економічних можливостей» [99]. Зміни стану ресурсів, можливостей працевлаштування та заробітної плати, у свою чергу, впливають на добробут громади, який залежить як від ресурсів для задоволення основних потреб, так і від зайнятості як джерела доходу.

Для цього потрібні регулятивні організації, а також належним чином створені інструменти, які дозволять здійснити місцевий економічний розвиток. *Регулятивні характеристики* системи стосуються здійснення контролю над поведінкою індивідів та груп. Іншими словами, екстрактивні та регулятивні характеристики взаємозалежні. Регулювання потребує ресурсів, і навпаки. Без належного балансу одна складова може призвести до руйнації іншої.

Дистрибутивні характеристики системи передбачають надання послуг, товарів, коштів, статусних позицій окремим особам та групам. Розподіл можна

розглядати на основі різноманітності, загальної площі території, якісно-кількісного складу трудових ресурсів, груп населення, впливу та витрат. Ця характеристика повинна підтримувати певний зв'язок із екстрактивною та регулятивною складовими. Багато чого залежить від здатності системи територіальної громади реагувати на різноманітні вимоги, виклики, кризи.

М. Jenal, M. Liesner [78] визначають *атрибуцію* як «причинно-наслідковий зв'язок між спостережуваними (або очікуваними) змінами та конкретним втручанням. Атрибуція стосується того, що слід зарахувати за спостережувані зміни або досягнуті результати» [78, с.5]. Автори стверджують, що вимірювати атрибуцію надто складно, тому замість неї оцінюють внесок програм регіонального та місцевого розвитку.

Під час воєнного стану системи територіальних громад є більш екстрактивними та регулятивними, і менш дистрибутивними. Але в період повоєнної відбудови дистрибутивні та атрибутивні контексти мають виходити на перший план, а екстрактивні та регулятивні мають бути підпорядкованими їм.

Отже, в якості методів дослідження забезпечення місцевого економічного розвитку пропонуємо зв'язок двох взаємодоповнюючих підходів - визначення інструментів державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку та оцінку механізмів економічної діяльності на місцевому рівні (табл. 1.7). Таке дослідження зосереджено на зовнішніх впливах і внутрішніх засобах економічної діяльності задля місцевого економічного розвитку. Крім цього, обидва підходи в дослідженні можуть відігравати важливу роль у наданні інформації особам, які приймають рішення в управлінні політикою місцевого економічного розвитку.

Висновки до Розділу 1

Дослідження множини теоретичних концепцій та висновків накопиченого досвіду практичної діяльності дозволило систематизувати теоретичні засади місцевого економічного розвитку.

В основі дефініції «місцевий економічний розвиток» лежить його контекст, який обумовлює глибинне розуміння його сутності через з'єднання «розвитку», «економічного розвитку», «місцевого розвитку».

«Розвиток» характеризуються різноманітними змінами, що призводять до оновлення якісного стану об'єкту.

Основи «економічного розвитку» закладено у концепціях А. Сміта, М.І. Туган-Барановського, М.Д. Кондратьєва, Й. Шумпетера, В. Ростю. Причому у світової академічної спільноти є чітке усвідомлення, що саме науково-технічний прогрес, технології та інновації є умовою забезпечення поетапного економічного розвитку, і на кожному етапі спостерігається підвищення добробуту суспільства.

Взаємопов'язаним поняттям з категорією «економічний розвиток» є поняття «економічне зростання». Світова академічна спільнота визначає спільні та відмінні риси цих двох дефініцій та обґрунтовує економічний феномен «зростання без розвитку та розвиток без зростання». Ми розглядаємо економічне зростання як структурну складову економічного розвитку, що показує його кількісну динаміку. Вважаємо, що економічне зростання без розвитку призведе до структурних перекосів економіки та поглибленню диференціації економічного розвитку, у тому числі регіонального.

Теоретико-методологічні розвідки вітчизняної науки спрямовані на пошук нових підходів та моделей економічного розвитку України, серед яких: експортоорієнтована, експортрозширювальна, випереджаючого економічного зростання («точки зростання»), соціально-орієнтована, інноваційна, «економіка знань», інвестиційна, інноваційно-інвестиційна, інституціональна моделі.

«Місцевий розвиток» (так само, як і регіональний) стосується території, а отже є територіальним розвитком. Сучасні визначення «місцевого розвитку» відрізняються, створюючи два основних вектори: 1) з точки зору місцевої громади та її потреб; 2) з точки зору змін, що відбуваються в результаті місцевого розвитку та їх наслідків. Серед великої кількості досліджень, присвячених змінам, що відбуваються в результаті місцевого розвитку, можна виділити наступні концептуальні напрями: сталий розвиток території; людиноцентричний розвиток території; інклюзивний розвиток території; «SMART-спеціалізація» території.

Місцевий економічний розвиток, згідно його контексту, є складовою місцевого розвитку, відбувається на місцевому рівні, в зоні адміністрування громад. Економіка в «місцевому економічному розвитку» підкреслює важливість виявлення та використання місцевих ресурсів та можливостей для створення й розширення бізнесу, підтримки підприємницьких ініціатив, полегшення доступу до ринків та створення клімату, сприятливого для інвестицій та ділової активності. Місцевий економічний розвиток - процес кількісних та якісних змін на рівні територіальної громади, що забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування з метою досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади.

Вітчизняні вчені виділяють наступні напрями забезпечення місцевого економічного розвитку в Україні: 1. Забезпечення розвитку сільських територій. 2. Економічний розвиток міст (агломерацій). 3. Просторовий (територіальний) розвиток.

Забезпечення місцевого економічного розвитку розглядається нами як система публічно-управлінських дій, заходів і рішень, що спрямовані на створення умов для зростання економічної активності та задоволення місцевих (локальних) інтересів. Етапи забезпечення місцевого економічного розвитку: 1) визначення цілей і завдань та показників ефективності на основі національних пріоритетів; 2) розробка загально регіональних концепцій

(уявлень), що використовуються для моделювання масштабу різних комбінацій інструментів державної політики щодо регіонального розвитку; 3) планування (моделювання) цього процесу в громадах з вибором індивідуальних інструментів місцевого економічного розвитку.

Методологічною базою дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку є базові та модернізовані методологічні підходи. Авторське бачення методології дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку – контекстно-системний методологічний підхід, що дозволяє комплексно дослідити місцеву економічну діяльність і діяльність системи публічного управління на рівні конкретних характеристик, та містить наступні методи дослідження для вирішення конкретних завдань забезпечення місцевого економічного розвитку: I - визначення конкретних характеристик місцевого економічного розвитку; II – оцінка спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку. Обидва методи в дослідженні можуть відігравати важливу роль у наданні інформації особам, які приймають рішення в управлінні політикою місцевого економічного розвитку.

Основні положення першого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [156; 224; 226; 238; 391].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Системна генеза державної регіональної політики

Впродовж перших двох десятиліть ХХІ століття у численних академічних та експертних публікаціях, виступах урядовців та представників громадських інститутів регулярно використовується термін «державна політика» з метою вдосконалення її формування та реалізації у різних сферах та галузях. Крім того, у вітчизняній науковій літературі досі дискусійними залишаються питання щодо відокремлення або уподібнення змісту понять «державна політика» та «публічна політика».

У 2000-х рр. ряд вітчизняних вчених сформуваали характерні особливості державної політики у контексті посткомуністичної реальності. О.П. Дем'янчук [276] визначив державну політику як «наміри уряду вжити певних заходів загального характеру для вирішення якихось значних державних завдань, тобто, для здійснення державної влади» [276, с.31]. Однак, державна політика не стосується того, що органи влади мають намір зробити для досягнення поставлених цілей. В даному випадку ми можемо говорити про декларацію намірів або бажань. Як зазначає Adam A. Anyebe [6], «державна політика – це фактичний розподіл ресурсів, представлений проектами та програмами, призначеними для реагування на передбачувані суспільні проблеми та виклики, які потребують дій уряду для їх вирішення. Іншими словами, це означає жорсткі моделі розподілу ресурсів, представлені проектами та програмами, призначеними для відповіді на сприйняті суспільні запити» [6, с.8].

В. Тертичка [500] окреслює державну політику як «відносно стабільну, організовану й цілеспрямовану діяльність/бездіяльність державних

інституцій, здійснювану ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства» [500, с.82].

С. Телешун [496] розкриває сутність публічної політики передусім з політологічної точки зору, поєднуючи державно-управлінський підхід з політичними процесами, як «легітимний спосіб формування стратегічних політико-економічних рішень та публічне схвалення політики як засобів проведення державної політики» [496, с.40]

У 2010-2022 рр. державна політика розглядається академічним та експертним середовищем через задоволення потреб громадян, тобто як певна стратегія для розв'язання значущих суспільних питань.

Ю.В. Палагнюк [408], ототожнюючи поняття «державна політика» та «публічна політика» визначає їх як «стратегічний курс, що спрямований на розвиток держави, її окремих сфер, та який дотримуються органи державного управління та громадськість» [408, с.66].

Державну політику, як «план, курс дій держави», та її напрями системно репрезентував авторський колектив під керівництвом Ю.В. Ковбасюка [277]. У дослідженні зазначено, що «під державною політикою слід розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни. Визначальним для державної політики є результат її реалізації, тобто кількісний вимір її цілей» [277, с.8].

Авторський колектив під керівництвом Л.В. Гонюкової та В.М. Козакова [295] підкреслює схожість за змістом з терміном «державна політика» термінів «програма», «стратегія» [295, с.17]. Крім того, науковцями визначено характерні для державної політики «предметно-проблемні риси», а саме:

- «державна політика – це цілеспрямована діяльність/бездіяльність, що розробляється для досягнення поставленої мети (хоча не завжди досягає задекларованого);
- охоплює не окремі абстрактні рішення, а цілеспрямовані напрями чи моделі діяльності/бездіяльності урядовців, розробку політики її впровадження;
- є відповіддю на суспільні вимоги чи вимоги діяльності/бездіяльності учасників процесу політики: законодавців, чиновників, груп інтересів, громадян та ін.;
- це дієвість/пасивність державних інституцій, а не їх плани (голослівна декларація); саме така політика аналізується, досліджується й оцінюється;
- може бути позитивною, коли певні проблеми вирішуються, й негативною (за умови дії/бездіяльності, недосягнення поставленої мети чи досягнення протилежного);
- заснована на законі, тобто вона має бути легітимною; у сучасному суспільстві фіскальні, регулятивні чи контрольні дії сприймаються як легітимні, і все ж легітимність є необхідною але недостатньою умовою ефективної державної політики;
- ґрунтується на монополії держави на законний примус чи насильство, тобто державні органи використовують певний набір інструментів для досягнення мети політики;
- слід розрізняти просто рішення й політику» [295, с.23-24].

На наш погляд, до цього переліку можна додати наступні характеристики:

- спирається на потреби бенефіціарів, таким чином поєднуючи об'єктивні тенденції розвитку держави та суб'єктивні інтереси людей в державі, сприяючи підвищенню якості життя громадян;
- визначає державні стратегічні завдання у відповідному напрямі.

Ці характеристики спонукають нас розглядати державну політику в її секторальних аспектах, а саме в напрямі «державної регіональної політики», який потребує багатостороннього дослідження.

При дослідженні генези державної регіональної політики нами використаний, з одного боку, теоретико-методологічний підхід та його методи ретроспективної систематизації наукових концепцій, а з іншого боку, інституційний підхід забезпечення державної регіональної політики як системи заходів державної влади з її реалізації.

Основним елементом державної регіональної політики є регіон.

З точки зору територіального підходу, ми розглядаємо «регіон» як однорідну адміністративно-територіальну одиницю держави. Серед регіонів є соціальні, економічні, інфраструктурні та природні потенційні відмінності, які зумовлюють певні розбіжності у рівні розвитку та потребують спеціальних заходів для їх зменшення в рамках державної регіональної політики.

Європейське наукове середовище розмежовує «стару парадигму» (традиційну, класичну) та «нову парадигму» (сучасну) регіональної політики, наголошуючи, що «стара парадигма» базувалася «на прийнятті рішень центральним урядом або зовнішніми агентствами «зверху вниз», при цьому ігнорувалися змішані, інтегровані та/або «знизу вгору» підходи» [155]. При цьому підкреслюються різні підходи в регіональній політиці країн Заходу, як от: «у європейських країнах ключові елементи політики регіонального розвитку старої парадигми ґрунтувалися на інфраструктурних проектах, таких як дороги, залізниці, портова інфраструктура та санітарія у відсталих і периферійних регіонах, створення робочих місць через індустріалізацію на основі державної допомоги та стратегії внутрішніх інвестицій» [155], в той же час «у США регіональна політика та регіональна нерівність не вважається суспільним пріоритетом. Регіональна політика США в основному має форму стимулювання підприємництва на рівні міста та зменшення расової та класової сегрегації» [42].

В цьому контексті науковці розглядають регіональну політику держави з точки зору теорій регіонального розвитку, оскільки, починаючи з 1930-х років, регіональні політики в європейських країнах розроблялися та впроваджувалися згідно з *концепцією збалансованості економічної ефективності та соціальної справедливості*. Підтвердження цього знаходимо у наступних наукових працях зарубіжних дослідників:

- «регіональна політика зазвичай ґрунтується на теоріях регіонального розвитку» [42];
- «у формуванні регіональної політики відіграють роль принаймні сім споріднених теорій регіонального зростання» [7];
- «регіональна політика відіграє важливу європейську та національну роль у мобілізації місцевих ресурсів і зосереджена на економічному та соціальному внутрішньому розвитку» [5].

Спрямованість «старої парадигми» регіональної політики націлена на сприяння збільшенню зовнішніх інвестицій, створення робочих місць та забезпечення інфраструктури для економічного розвитку.

У першому десятиріччі XXI століття прослідковуються еволюційні концептуальні зміни у баченні сутності та спрямованості державної регіональної політики. Вважається, що певні взаємопов'язані чинники стимулювали нові підходи в регіональній політиці, а саме:

- 1) зростає визнання того, що через регіональні особливості та складність політики, її необхідно розробляти та формувати саме на регіональному рівні [85];
- 2) глобалізаційні процеси розкрили важливість місцевих особливостей і активів, на яких базується конкурентоспроможність регіонів [163];
- 3) зростає тенденція до децентралізації різних повноважень, пов'язаних зі сферами розвитку, тобто в регіонах з'явилися більше можливостей для формування індивідуальної політики [28];
- 4) впровадження стратегічних методів сприяє регіональному економічному розвитку [153];

5) посилюється спрямованість регіональної політики «знизу вгору», що сприяє формуванню місцевих партнерств [10].

У зв'язку з цим, «нова парадигма» регіональної політики ґрунтується на формуванні чинників конкурентоспроможності кожного регіону, таких як «сприяння формуванню інноваційного середовища, створення міжрегіональних мереж і кластерів, підвищення якості людського капіталу та сприяння розвитку підприємництва» [153], фактично ставлячи під сумнів неоліберальні підходи до регіонального зростання та розвитку.

Починаючи з 1980-х років, інновації дедалі більше входять у політику регіонального розвитку. Виникнення та розвиток «кластерних» підходів тісно переплели галузеву та регіональну політику. Європейські регіони тепер працюють над посиленням узгодження регіональної, промислової та науково-технічної політики.

Що стосується координації регіональної політики, різні автори вказують на важливість багаторівневого управління для підтримки регіонального розвитку в країнах Європейського Союзу. Потрібно зазначити, що *концепція багаторівневого управління*, починаючи з 2000-х років, значно розвинулася з точки зору:

- масштабів та географічного охоплення:

Підхід багаторівневого управління наголошує на складних взаємодіях між різними рівнями влади: центральним, регіональним та місцевим. Однак ця концепція вже виходить за рамки діяльності органів влади. У процесі формування регіональної політики та різних її компонентів беруть участь неурядові організації, приватні суб'єкти господарювання, громадські активісти та ін.

- вимірювання:

Dorothee Allain-Dupré [3] вказує на складність вимірювання багаторівневого управління, оскільки воно охоплює взаємозалежні виміри: фінансовий, адміністративний, політичний. Однак вимірювання повноважень різних рівнів влади відбувається через «Індекс регіональної влади (RAI),

вперше розроблений у 2010 році, та Індекс місцевої автономії (LAI), який був розроблена за тією ж методологією, що й RAI. RAI широко визнаний як найповніший набір показників для вимірювання повноважень регіонів, оскільки він виходить за рамки фіскальних показників і включає показники, пов'язані з організаціями та установами, масштабом політики, представництвом, законотворчістю, виконавчим контролем і конституційною реформою» [3, с.806].

- впровадження:

Так, у своєму науковому дослідженні Giancarlo Cotella, Umberto Janin Rivolin, Elena Pede, Maurizio Pioletti [34] наголошують на необхідності впровадження типології багаторівневого управління регіональним розвитком в ЄС, що складається з груп країн, які «демонструють найвищий потенціал для використання синергії між внутрішньою політикою просторового розвитку та політикою згуртованості ЄС» [34, с.209-214].

Порівняльні характеристики «старої» та «нової» парадигм регіональної політики представлені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняльні характеристики «старої» та «нової» парадигм
регіональної політики*

Характеристики	<i>Регіональна політика</i>	
	«Стара парадигма» (традиційна, класична)	«Нова парадигма» (сучасна)
1	2	3
<i>Концептуальні основи</i>	Теорії промислового розташування (розміщення продуктивних сил)	Регіональні теорії, регіональний потенціал: інноваційне середовище, мережі, кластери
<i>Науковий підхід</i>	Універсальний	Місцевий (контекстно-залежний)
<i>Суб'єкти політики</i>	Розробка регіональної політики центральним урядом «згори вниз»	Коллективна розробка регіональної політики різними рівнями влади та різними зацікавленими сторонами

1	2	3
<i>Мета, політики</i>	Справедливість через збалансований регіональний розвиток	Підвищення конкурентоспроможності та справедливості
<i>Сфера дії</i>	Секторальний підхід з обмеженим набором секторів (промислова політика)	Інтегровані та комплексні проекти розвитку з ширшим охопленням політик
<i>Просторова орієнтація</i>	Орієнтований на відстаючі регіони в межах адміністративних областей	Загальнорегіональна спрямованість, а орієнтація – на функціональні зони
<i>Фокусування</i>	Екзогенні інвестиції та трансфери	Ендогенні місцеві активи та знання
<i>Інструменти</i>	Стимулювання шляхом субсидіювання і державної допомоги, спрямованій на жорстку інфраструктуру та стратегічно важливий бізнес	Стратегічне планування, програмування розвитку зі змішаними інвестиціями як у жорстку, так і у м'яку інфраструктуру
<i>Оцінювання результатів</i>	Поточна оцінка, вимірювані результати	Попереднє, проміжне та фактичне оцінювання; багатовимірність та труднощі при вимірюванні результатів

* Узагальнено автором з використанням [10; 34; 153]

В рамках «нової парадигми» регіональної політики (табл. 2.1) формується інноваційний підхід у розумінні та управлінні регіональним розвитком – це концепція регіону «як квазікорпорації». Ця концепція передбачає, що регіон, подібно до великої корпорації, має свою власну економічну стратегію, активи, зобов'язання та прагне досягнення певних цілей.

Тоді з точки зору економіки та управління, розглядаємо «регіон» не лише як адміністративно-територіальну одиницю держави, а й як активного учасника ринку, який має власні інтереси та прагне до максимального використання свого потенціалу, розробляє свою власну економічну стратегію, спрямовану на досягнення конкурентоспроможності та сталого розвитку, володіє різноманітними активами (природні ресурси, інфраструктура, людський капітал) та має певні зобов'язання перед своїми мешканцями,

співпрацює з іншими регіонами, державою та приватним сектором для досягнення спільних цілей. На основі цього регіональна політика може активно використовувати ширшій інструментарій, позичаючи його у корпоративного управління, для свого розвитку, а саме: стратегічні інструменти (стратегічне планування, територіальний маркетинг і брендинг, визначення конкурентних переваг); залучення інвестицій (створення інвестиційно привабливого клімату, встановлення тісних партнерських відносин з інвесторами для спільної реалізації проектів, активна промоція регіону на міжнародних інвестиційних форумах та в спеціалізованих виданнях); розвиток людського капіталу (підготовка кадрів, інвестиції в освіту, яка відповідає потребам регіонального ринку праці, створення сприятливих умов для життя); співпраця з бізнесом (створення дорадчо-консультативних рад, спрощення адміністративних процедур, підтримка малого і середнього підприємництва); і найактуальніше у сучасних умовах – міжнародна співпраця (участь регіону у міжнародних проектах, приєднання до міжнародних асоціацій).

Отже, теоретико-методологічний підхід дослідження генези державної регіональної політики продемонстрував її процес розвитку від «старої» до «нової» парадигми з перспективним підходом до управління регіональним розвитком, яка в сучасних умовах дозволяє більш ефективно використовувати потенціал регіонів та підвищити їхню конкурентоспроможність. Однак, для успішної реалізації цієї концепції необхідно враховувати специфіку кожного регіону та забезпечувати тісну співпрацю між усіма зацікавленими сторонами.

Далі, вважаємо за необхідне розглянути зародження та процес розвитку державної регіональної політики з точки зору інституційного підходу, тобто як систему заходів державної влади з її реалізації.

Будь-яка держава, а тим більше держава з досить значною територією, стикається з проблемами нерівномірного розвитку різних її територій. Це цілком природно з точки зору географії. Природні відмінності змушують уряди держав формувати свою політику розвитку в такий спосіб, аби не

стимулювати додаткових розривів в якості життя між різними територіями, стримувати масову міграцію з таких територій у столицю чи великі міста. У деяких великих країнах до причин міжрегіональних відмінностей також додаються ще складніші причини - етнічний, релігійний, мовний склад населення тощо.

Рання історія Європейського Союзу (спочатку Європейського економічного співтовариства - European Economic Community, ЕЕС) демонструє основний політичний пріоритет свого функціонування – «розвиток шляхом зменшення відмінностей, що існують між різними регіонами, і відсталості менш сприятливих регіонів» (1957р.) [144]. Ця політична заява про наміри існувала протягом тривалого часу, близько трьох десятиліть, і реалізовувалася через «оперативну регіональну політику». Результатами такої політики стали:

- створення у 1968р. нової адміністративної інституції – Генерального Директорату регіональної політики Directorate-General for Regional Policy (DG REGIO) (сьогодні - Генеральний Директорат регіональної та міської політики) [121], що відповідає та проводить політику ЄС щодо регіонів і міст;
- створення фінансових інструментів (таких, як Європейський фонд регіонального розвитку у 1975р. - European Regional Development Fund (ERDF)) з метою виправлення регіональних дисбалансів, які виникли в регіонах, залежних від сільського господарства, або під впливом промислових змін і структурного безробіття;
- покриття витрат на національні інвестиції в регіонах держав-членів Співтовариства;
- системні заходи щодо вільного пересування товарів і послуг, робочої сили та капіталу в межах Співтовариства задля прогресу у європейській регіональній політиці (табл. 2.2).

Однак недоліки «оперативної регіональної політики» в країнах Європейського економічного співтовариства призвели на початок 1987р. до

втрати довіри до неї. Як зазначає R. Hall [63], «оперативній регіональній політиці» бракувало «по-перше, європейського бачення питань регіонального розвитку - ресурси розподілялися відповідно до фіксованих національних квот; по-друге, - справжнього регіонального виміру – регіональна та місцева влади були відсутні у розробці та реалізації політики» [63, с.13].

Розуміння першого недоліку «оперативної регіональної політики» прослідковується у «Третій періодичній доповіді про соціально-економічне становище та розвиток регіонів» [47], підготовлену Генеральним Директоратом регіональної та міської політики ЄС у 1987р. Цей звіт заклав основу для справжнього європейського бачення регіональних проблем і вперше запропонував типологію регіонів, які заслуговують на європейську допомогу:

- «регіони, що відстають;
- промислові регіони, що занепадають;
- сільськогосподарські регіони;
- міські проблемні регіони;
- периферійні регіони та острови;
- прикордонні регіони» [47].

Програми допомоги вищезначеним територіям мали реалізовуватися протягом 1989-1993 рр., однак згодом було ухвалено тільки чотири напрями фінансування: регіони, що відстають; промислові регіони, що занепадають; сільські регіони та проблеми ринку праці.

Другий недолік «оперативної регіональної політики» виправився у новій регіональній політиці ЄС періоду 1988-1993рр., що відрізнялася новими підходами до управління та адміністрування, а саме розробкою власної системи управління. Було зроблено перші кроки в напрямку розвитку врядування через запровадження концепції багаторівневої моделі управління та партнерства. Таким чином, почалася тісна співпраця між європейським рівнем, представленим Європейською Комісією, та всіма відповідними органами влади на національному, регіональному та місцевому рівнях держав-

членів у концепції та реалізації програм (вибір пріоритетів, підбір індивідуальних проектів, моніторинг).

Вперше було визначено, що ресурси на реалізацію цілей регіональної політики ЄС надаються через розробку середньострокових комплексних програм. Також з метою вирішення проблеми недостатності впливу або «непомітності дій ЄС», «держави-члени були зобов'язані продемонструвати через свої публічні рахунки «додатковість» європейських ресурсів, щоб показати, що інвестиції від європейських фондів стоять на першому місці» [63] (табл. 2.2).

В подальшому важливим стало зміцнити, об'єднати європейські країни: як розвинуті, так і ті, що мають їх наздоганяти у своєму економічному розвитку. У 1992 році на європейському рівні було створено Фонд згуртованості як інструмент допомоги найбільш біднішим європейським країнами, хоча пізніше він був зареєстрований як одне з джерел фінансування регіональних програм у країнах ЄС, де відбувається необхідне фінансове втручання [32].

Маючи ресурси такого масштабу, Європейський Союз фактично фінансував основну частку національних бюджетів у таких ключових сферах, як транспортна інфраструктура. У цей період система управління була змінена з метою запровадження посиленого акценту на концепцію «внесок-результати», з новими положеннями в законодавстві, які вимагають вимірювання результатів у порівнянні із заздалегідь визначеними цілями (табл. 2.2).

Наступні роки становлення регіональної політики країн ЄС характеризувалися потужним фінансуванням згуртованості, регіонального розвитку та сільського господарства нових держав-членів, оскільки увага на початку 2000-х була переключена на підготовку до розширення з наміром залучення кількох країн Центральної та Східної Європи. Тому запроваджувалися обмеження у фінансуванні розвитку регіонів, чітко

визначалися регіони, що «мають право на підтримку» і фокус уваги змістився до таких пріоритетів:

- «підтримка регіонів, що відстають;
- підтримка районів, які зазнають економічних і соціальних змін у промисловому секторі та секторі послуг, сільських районів, що занепадають, міських районів, що перебувають у складних умовах, та депресивних районів, залежних від рибальства;
- адаптація та модернізація систем освіти, професійної підготовки та зайнятості» [63] (табл. 2.2).

В період 2007-2013рр. регіональна політика разом із сільськогосподарською політикою ЄС становили найбільшу частку фінансування, однак неспроможність конкурувати з США, Японією та країнами Азії, що розвивалися прискореними темпами, у традиційних галузях промисловості з точки зору інновацій, призвела до висновків щодо неефективності регіональної політики ЄС для вирішення проблем конкурентоспроможності. Виявилося, що партнерські домовленості Європейської Комісії, адаптація пріоритетів регіональної політики до задоволення потреб регіонів, значна децентралізація у відборі проєктів фінансування, попередній розподіл ресурсів між тими, хто «менше потребує» і «більше потребує», є абсолютно негнучкими підходами в сучасних умовах.

Тому політика згуртованості та регіонального розвитку тепер мала зосереджуватися на «конкурентоспроможності та створенні нових робочих місць». Крім того, регіональна політика поєднувалася тепер с галузевої (секторальною) політикою у фінансуванні з метою забезпечення конкурентоспроможності секторів економіки та створення робочих місць. Щоб покращити результати, країни-члени також наполягали на вдосконаленні систем управління та контролю (аудиту) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Системна генеза державної регіональної політики: інституційний аспект

Моделі регіональної політики ЄС	Управління	Напрями діяльності	Інструментарій реалізації
1957-1987 «Оперативна регіональна політика»	Заснування Генерального Директорату регіональної та міської політики, як головної інституції, що відповідає за політику ЄС щодо регіонів і міст	• Зменшення географічної невідповідності; • Забезпечення єдності та гармонійного розвитку регіональних економік; • Спільна сільськогосподарська політика ЄС	Створення європейських фінансових фондів з метою виправлення регіональних дисбалансів держав-членів ЕЕС
1988-1993 Нова політика: одночасно «європейська» та «регіональна»	Запровадження концепції багаторівневої моделі управління та партнерства	• Розвиток інфраструктурної сфери; • Продуктивні інвестиції; • Розвиток людського капіталу	• Розробка середньострокових комплексних програм; • Публічність і прозорість публічних фінансів держав-членів
1994-1999 Консолідуюча модель регіональної політики	Зміцнення системи управління; акцент на концепції «внесок-результати»	• Конкурентна політика та політика державних закупівель; • Рівні можливості; • Довкілля	• Створення Фонду згуртованості; • Розвиток галузевих громадських ініціатив; • Адаптація пріоритетів регіональної політики до задоволення потреб регіонів
2000-2006 Регіональна політика для розширеного ЄС	Враховання браку інституційної та адміністративної спроможності в нових країнах-членах ЄС; плавне пристосування до вибіркової фінансової підтримки регіонального розвитку країн ЄС	• Транскордонне співробітництво; • Підтримка регіонів, що перебувають у складних умовах, занепадають, депресивних; • Модернізація систем освіти, професійної підготовки та зайнятості	• Обмеження трансфертів до національних бюджетів на рівні 4% національного ВВП; • Скорочення галузевих громадських ініціатив; • Перехід на семирічне фінансове планування в рамках зростання ролі фінансового менеджменту та контролю

Продовження табл. 2.2

Моделі регіональної політики ЄС	Управління	Напрями діяльності	Інструментарій реалізації
2007-2013 Поєднання регіональної та галузевої (секторальної) політики	Сприяння співробітництву між регіонами в різних державах-членах	• Забезпечення конкурентоспроможності секторів економіки та створення робочих місць; • Інвестиції в науково-дослідні розробки та інновації; • Інвестиції в ІКТ та людський капітал	• Перебалансування фінансових ресурсів на користь галузевої (секторальної) політики; • Інтеграція різних європейських потоків фінансування для інвестицій
2014-2020 Переконсолідація регіональної політики	Посилення інституційної спроможності органів державної влади та зацікавлених сторін та ефективного державного управління; впровадження «економічного управління»	• Центральна та Східна Європа; • Економічний розвиток; • Соціальний розвиток; • Ринок праці та безробіття	• Створення Connecting Europe Facility – галузевого фонду для фінансування інвестиційних проєктів; • Стратегічне планування інвестицій (координація між різними європейськими потоками фінансування);
2021-т.ч. Нова політика згуртованості	Розвиток місцевого потенціалу та співпраця з партнерами всередині та за межами держав-членів як горизонтальні дії	• Конкурентоспроможність секторів економіки; • Екологічна економіка; • Згуртована Європа; • Соціальна та інклюзивна Європа; • Сприяння сталому та інтегрованому розвитку всіх типів територій	• Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) • Європейський соціальний фонд + (ESF+) • Фонд згуртованості • Фонд справедливого переходу (JTF) • Європейський фонд мореплавства, рибальства та аквакультури (EMFAF) • Фонд надання притулку та міграції (AMIF) • Фонд внутрішньої безпеки (ISF) • Прикордонний контроль та візовий інструмент (BMVI)

*Складено автором за [44-47; 63; 121]

Подальший перехід від географічного спрямування регіональної політики до секторального ознаменувався створенням нового галузевого фонду Connecting Europe Facility (CEF), для фінансування інвестиційних проектів переважно в транспортному секторі. Сьогодні CEF є «ключовим інструментом фінансування ЄС для сприяння зростанню, створенню робочих місць і конкурентоспроможності через інвестиції в інфраструктуру на європейському рівні» [33]. Основними діючими програмами для фінансування в наш час є Програма фінансування ЄС для енергетики «CEF Energy», Програма фінансування реалізації політики європейської транспортної інфраструктури «CEF Transport», Програма фінансування інфраструктури цифрового підключення транспортних та енергетичних мереж «CEF Digital» [33].

Однак безсумнівним є факт додержання Європейським Союзом географічно орієнтованого забезпечення конкурентоспроможності і розуміння того, що «згуртованість і регіональна політика - це єдиний доступний механізм перерозподілу фінансування» [63] і концентрації ресурсів (табл. 2.2). Тому є необхідність впровадження «надійного економічного управління», щоб забезпечити більшу узгодженість між макроекономічною політикою на національному рівні та інвестиціями через європейські програми. Таке управління має подвійний характер: з одного боку, дає змогу швидко втрутитися для коригування національної стратегії та програм фінансування. З іншого боку, «економічне управління» передбачає можливість призупинення трансфертів, якщо держава-член не вживає коригувальних заходів у контексті процедур економічного управління ЄС.

На відміну від напрямів регіональної політики ЄС до 2020 року, нова регіональна політика на період 2021-2027рр. містить усього п'ять політичних цілей (табл. 2.2), що мають на меті виправити дисбаланс між країнами та регіонами ЄС. До них належать:

- «більш конкурентоспроможна та розумніша Європа;

- екологічна економіка з низьким вмістом вуглецю, яка переходить до чистої економіки з нульовим вмістом вуглецю;
- більш поєднана Європа шляхом підвищення мобільності;
- більш соціальна та інклюзивна Європа;
- Європа ближча до громадян шляхом сприяння сталому та інтегрованому розвитку всіх типів територій» [121].

Цілі нової регіональної політики Європейського Союзу гарантують, що території зможуть краще використовувати свій потенціал шляхом узгодження місцевого розвитку з цілями ЄС і забезпечення використання державних інвестицій для задоволення потреб громадян.

Новим підходом в управлінні (табл. 2.2) є залучення місцевої влади до реалізації політики згуртованості. Це буде зроблено за допомогою підходу «знизу вгору» та партнерства між місцевою владою та іншими зацікавленими сторонами в рамках інтегрованих територіальних інструментів, таких як «Місцевий розвиток під керівництвом громади» та «Інтегровані територіальні інвестиції» [121].

Як бачимо, після 2020р. у «новій парадигмі» регіональної політики реалізується *концепція територіальної згуртованості* (вперше сформована ще у 1988 році як головний інструмент політики ЄС для виправлення дисбалансів територіального розвитку на рівні ЄС). Сучасні наукові дискусії [37; 96; 152] характеризують її як європейську, розпливчасту, слабо виражену, багатовимірну та важку для впровадження та вимірювання.

У науковому дослідженні E. Medeiros, J. Zaucha, D. Ciołek [96], систематизовано наукові підходи щодо сутності концепції територіальної згуртованості, що представлено на рис. 2.1.

Як зазначають дослідники [96], різноманітний набір визначень сутності політики згуртованості (рис. 2.1) демонструє гармонійний, ефективний, збалансований, кооперативний, інтегрований, інклюзивний та сталий регіональний розвиток.

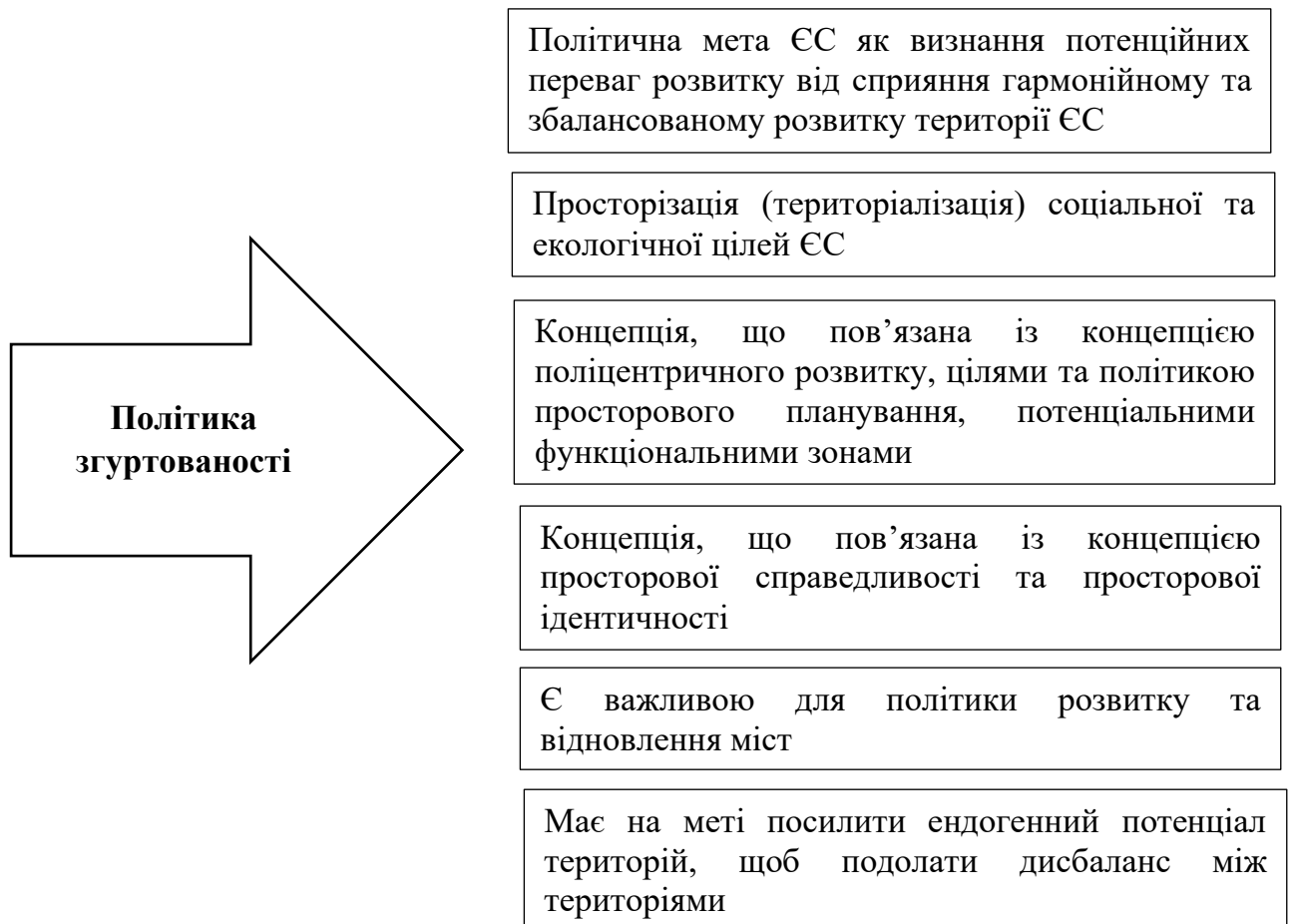

Рис. 2.1. Наукові підходи щодо сутності політики згуртованості (Узагальнено автором з використанням [96])

Нова політика згуртованості широко обговорюється у наукових колах, а контекст її реалізації та оцінювання є предметом суперечок, оскільки регіони від самого початку мають різні умови для розвитку, специфіку та різний рівень розвитку на сьогодні. Оскільки політика згуртованості є багатовимірною, ряд авторів [26; 94; 165] розглядають її комплексно, як *процес сприяння згуртованості та збалансованості території* шляхом:

- a) «підтримки зменшення соціально-економічних територіальних дисбалансів;
- b) сприяння екологічній стійкості;
- c) зміцнення та вдосконалення процесів територіального співробітництва/управління;
- d) зміцнення та встановлення більш поліцентричної міської системи» [94].

Отже, можна стверджувати, що нова політика згуртованості країн Європейського Союзу базується на таких основних принципах (рис. 2.2):

1. Зміцнення регіональної конкурентоспроможності на основі «розумної спеціалізації».

Європейський Союз неодноразово заявляє про узгодженість між політикою згуртованості (Cohesion Policy), стратегіями розумної спеціалізації (Smart Specialization Strategies) та Порядком денним ООН до 2030 року (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) [143]. Як зазначають Alexandra Polido, Sara Moreno Pires, Carlos Rodrigues, Filipe Teles [114], «розумна спеціалізація - це стратегічний підхід до планування регіонального економічного розвитку, спрямований на економічну диверсифікацію, що підтримується технологічними, практичними та науково обґрунтованими інноваціями, використовуючи висхідний підхід. Цей підхід має сильний акцент на економічному зростанні і пов'язаний з наукою про інноваційні системи, зокрема про регіональні інноваційні системи» [114].

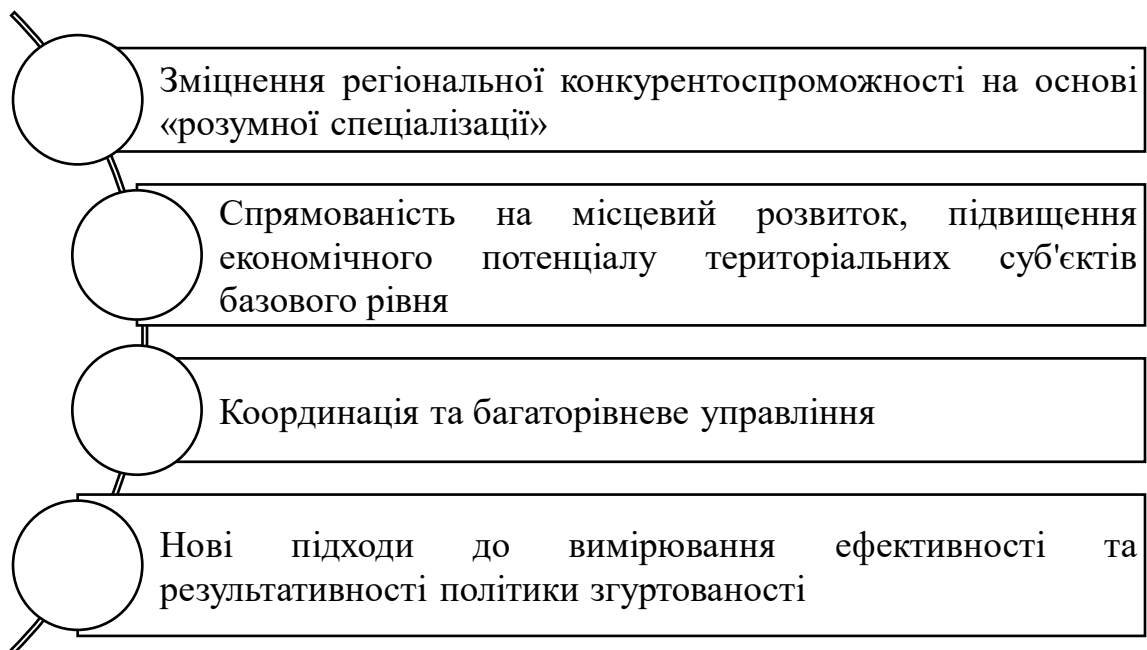

Рис. 2.2. Принципи нової політики згуртованості [Складено автором]

«Стратегії регіонального конкурентоспроможного розвитку стають все більш актуальними, маючи можливість отримати конкурентні переваги та

відповідати на виклики сучасної економіки, заснованої на знаннях, творчості та технологіях» [107, с.237-238].

2. Спрямованість на місцевий розвиток, підвищення економічного потенціалу територій базового рівня.

Вже більш ніж 20 років місцевий розвиток є одним з інструментів європейської політики згуртованості. Варто зазначити, що активність використання цього інструменту є періодичною. У 90-х роках ХХ століття цей напрямок активно і успішно просувався (інноваційні управлінські дії, пілотні проєкти, програми громадських ініціатив). У 2000-х роках увага була більше звернена на конкурентоспроможність у глобалізованому середовищі та економіку знань. Але вже наприкінці 2000-х років, як відповідь на серйозні екологічні, соціальні та економічні проблеми та невизначеність, місцевий розвиток був визнаний таким, що здатний посилити згуртованість країн ЄС та сприяти досягненню Цілей сталого розвитку.

3. Координація та багаторівневе управління.

Європейські дослідники сходяться на думці, що координація є центральною проблемою сучасної регіональної політики, яка є політикою держави щодо прискорення розвитку окремих територій країни. «Незважаючи на різноманітність форм, акцент у багатьох країнах протягом останніх десятиліть змінився від компенсаційної політики, що ведеться згори вниз, запровадженої державою для «відсталих» регіонів, до ширшої групи місцевих заходів, що визначають нові цілі, нові одиниці втручання, нові стратегії та нових акторів» [51].

«Координація регіональної політики має як вертикальні, так і горизонтальні виміри» [58]. Вертикальний вимір стосується зв'язків між вищими та нижчими рівнями влади, включаючи їхні інституційні, фінансові та інформаційні аспекти. Горизонтальний вимір стосується домовленостей про співпрацю між суб'єктами певного рівня (регіонами, муніципалітетами тощо), а також взаємодії між органами державного управління та іншими стейкхолдерами/учасниками.

«Вертикальну» координацію можна загалом визначити як сприяння ефективності та стійкості в багаторівневих системах. Її найбільш традиційним визначенням є «використання повноважень, оскільки органи та підрозділи вищого рівня здійснюють владу над органами та підрозділами нижчого рівня, і таким чином нав'язують стратегічний вибір з огляду на забезпечення загальної узгодженості дій і результатів» [58, с.3]. Вертикальна координація є також основним питанням в дослідженнях про багаторівневе управління економічним розвитком територій, що містить «п'ять рівнів: глобальний, макроекономічний, мезоекономічний, локальний та мікрорівень» [384, с.169].

Парадигма сталого розвитку зробила очевидною необхідність «горизонтальної» координації, де основна увага приділяється діалогам, обміну досвідом та ідеями, спроможності різних зацікавлених сторін брати участь у процесах прийняття рішень і сприяти реалізації регіональної політики. «Горизонтальна координація може стосуватися як координації між суб'єктами, що працюють на одному територіальному рівні, так і між секторами» [57, с.3].

Отже, вертикальна координація стосується відносин між територіальними рівнями, а горизонтальна координація стосується взаємодії між суб'єктами на певному територіальному рівні.

Розрізняють «жорстку» та «м'яку» координацію регіональної політики. «Жорстка» координація політики, як правило, базується на принципі «згори вниз», ієрархічному встановленні правових норм або законодавчих норм. Вищий рівень запроваджує юридично обов'язкову стратегічну мету, перекладену на індивідуальні цілі. Реалізація політики посилюється нормативними актами, а невиконання тягне за собою санкції. Більш «м'які» форми координації сприяють періодичному обміну думками та інформацією через мережі або переговори (що призводить до компромісу чи консенсусу через спільні стратегії, угоди чи угоди)» [92].

Концепція багаторівневого управління виникла на початку 1990-х рр. (табл. 2.2), коли процес регіоналізації змістив політичну владу в країнах ЄС з

національного рівня до регіональних рівнів та збільшив повноваження та участь регіонів у справах Європейського Союзу. Іншими словами фокус регіональної політики змістився з прийняття рішень національними урядами на розподіл повноважень між різними рівнями управління від розробки регіональної політики до її впровадження.

Варто зазначити, що регіони не отримали значного впливу на справи ЄС, однак вони стали невід'ємною та важливою ланкою національних урядів в рамках багаторівневої політичної системи ЄС.

У новій політиці згуртованості, згідно European Committee on Democracy and Governance (CDDG) [11], «багаторівневе врядування - це модель врядування, яка охоплює центральні, регіональні та місцеві органи влади, а також організації громадянського суспільства. Спосіб його організації може сильно відрізнятись від однієї країни до іншої. В ідеалі він включає елемент «знизу вгору» та передбачає встановлення процесів участі для спільного створення політики, співпраці та координації між усіма відповідними органами державної влади на всіх рівнях управління та з усіма відповідними зацікавленими сторонами в сферах спільної компетенції або спільного інтересу» [11].

4. Нові підходи до вимірювання ефективності та результативності політики згуртованості.

Наукове середовище пропонує для аналізу результативності та ефективності такої моделі регіональної політики використовувати наступні виміри:

- 1) «територіальну ефективність, територіальну якість, територіальну ідентичність» [26];
- 2) «територіалізацію політики; територіальну корисність; територіальну столицю» [165];
- 3) «соціально-економічну згуртованість; екологічну стійкість; територіальне співробітництво та управління; морфологічну поліцентричність» [96].

Отже, зазнавши тривалу історичну еволюцію, поняття «державна регіональна політика» є однією з ключових наукових категорій і сьогодні залишається предметом дискусій через наявність фактично двох підходів до розуміння сутності цієї категорії. Тобто мова йде не про єдину концепцію. З одного боку, державна регіональна політика розуміється як інструмент досягнення цілей держави щодо регіонального розвитку або як політична мета, а з іншого боку, це реалізація наданих регіонам прав та повноважень, спрямованих на вирівнювання регіональних соціально-економічних диспропорцій шляхом певного методичного та методологічного інструментарію.

Регіональна політика Європейського Союзу зосереджена здебільшого на довгострокових викликах щодо економічного розвитку та стійкості. Однак на національних рівнях домінують нагальні проблеми у короткостроковому періоді, і вони є ключовими рушійними силами, що впливають на процеси регіональної політики країн ЄС.

2.2. Управління економічним розвитком територій як складова державної регіональної політики

Концепція управління розвитком територій на регіональному рівні чітко відображає аспекти економічної політики, у той же час вона носить ідеографічний характер, тобто має бути пристосована до особливостей даних регіонів, відповідно до конкретних проблем кожного регіону.

Економічний розвиток територій визначається «управлінським взаємозв'язком між суб'єктом та об'єктом управління у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання, який підтримується низкою додаткових елементів системи, таких як фінансові, інституційні, регулятивні, інформаційні тощо. При цьому управління розвитком територіальних систем

потребує вироблення обґрунтованих методів, принципів, функцій управління як з боку держави, так і з боку органів місцевого самоврядування» [55, с.24].

Зазначимо, що в умовах поглиблення децентралізаційної реформи увесь важіль управлінського впливу переноситься на регіональний рівень. Саме на ньому «приймаються життєво важливі рішення для забезпечення ефективного розвитку територій. При цьому органам місцевого самоврядування відводиться першочергове значення у прийнятті ключових управлінських рішень» [189, с.218].

Однак, оскільки економічні показники територіальних громад формують економічні показники областей, а ті, у свою чергу, країни, то, як зазначають В.В. Дятлова та Ю.В. Дятлова [300], «взаємодія центральних та місцевих органів влади базується на розумінні рівнів відповідності та залежності стратегій розвитку, прийняття рішень на державному рівні щодо політики, регіональному - щодо майна, органів місцевого самоврядування - щодо використання доходів територій у відповідності до регіонального бюджету» [300, с.37]. Відповідно, на практиці цілі стратегій розвитку стратегічної тріади «держава-регіон-громада» не повністю відповідають одне одному.

О. Bobrovska, M. Durman, T. Kravchenko, A. Nekriach, O. Diegtiar [20] систематизували напрацювання щодо цілей управління економічним розвитком територій. Це: 1) підвищення рівня життя населення; 2) економіка як потужний фактор суспільного розвитку з особливим наголосом на розподілі багатства; 3) ототожнення економічного розвитку з соціальною диференціацією, яка виникає внаслідок глобальних трансформацій у сучасному світовому просторі.

«Універсальною метою управління економічним розвитком територій має бути своєчасне державне втручання в розвиток територіальних систем, якщо є реальна або потенційна загроза їхній економіці» [55, с.25], зазначає Л. Газуда.

К. Бліщук наголошує, що «усі підходи до забезпечення економічного розвитку території та управління ним повинні спрямовуватися на вирішення стратегічного завдання - збільшення регіонального внеску в економічне зростання України. Інші цілі будуть досягатися в контексті вирішення цього ключового завдання і будуть результатом здійснення стратегічної мети управління розвитком територій» [189, с.219].

Отже, управління економічним розвитком територій є складовою економічного управління територіями і означає систематизований процес впливу на формування та досягнення стратегічних економічних цілей шляхом забезпечення сприятливих змін.

Як влучно зазначили вітчизняні науковці М. Миколайчук, Г. Куспляк, І. Куспляк [100] в рамках концепції сталого розвитку громад, «вплив процесів, що відбуваються в державі, здійснюється через реалізацію економічних відносин між державою та громадами, що дає змогу для сталого розвитку виявляти та використовувати необхідні ресурси (природні, трудові, фінансові та інші), а їх вибір залежить від цілей і завдань регіональної політики, поточна ситуація та розвиток галузевих реформ» [100, с.122].

Тобто ефективність та спроможність держави забезпечити конструктивну взаємодію економічних агентів у ракурсі використання ресурсів та задоволення потреб залежить від інститутів, як формальних, так і неформальних. Інститути потребують інституцій (правил, норм, формальних і неформальних зв'язків, обмежень), які структурують взаємодію та забезпечують управління економічним розвитком.

Таким чином, виникає нагальна потреба зрозуміти, як інституції впливають на зміни, як інституції формують регіональний та місцевий розвиток. Вважаємо доцільним досліджувати управління економічним розвитком територій в контексті інституційних сфер (рис. 2.3).

Перша сфера дослідження (рис. 2.3) - *динаміка інституційних змін* - припускає вивчення ступеня, до якого інституційні зміни впливають на регіональні та місцеві економічні показники, зосереджуючись, зокрема, на

впливі інституційних змін у регіонах, що відстають і занепадають, є фундаментальним для розуміння економічного розвитку територій.

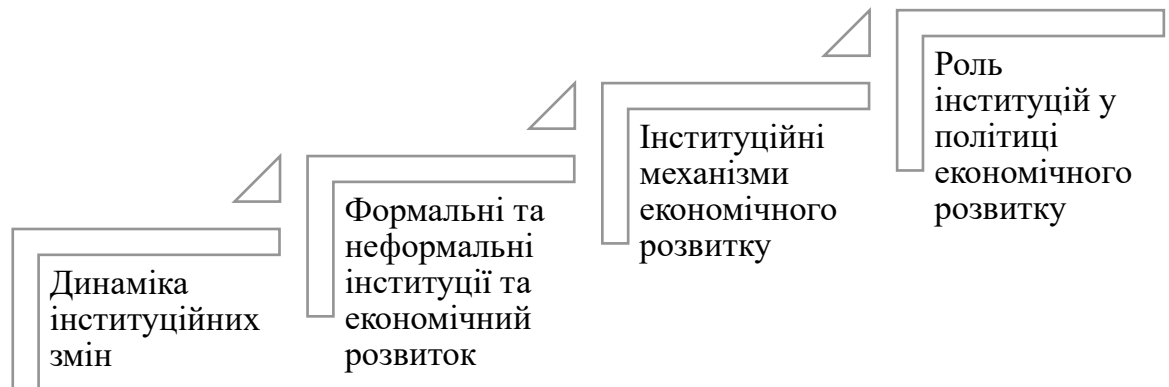

Рис. 2.3. Управління економічним розвитком територій з точки зору інституційного підходу (Узагальнено автором з використанням [122])

Інститути є основоположними для економічного розвитку і одночасно важливими для нього. Авторський колектив ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» [329] стверджує, що «не існує інститутів розвитку як таких, існують інститути, які можуть виконувати функції як розвитку, так і деструкції. На першому етапі існування певного інституту він виконує функцію розвитку. На другому стає нейтральним щодо функціонування системи. На третьому перетворюються на інститут деструкції» [329, с.307]. Таким чином, зазначає В.М. Семцов [479], «економічні інститути можуть як сприяти досягненню еволюційного розвитку та/або ефективного використанню ресурсів, так і навпаки: сприяти виникненню інволюції, що проявляється в атрофії економічних зв'язків, занепаді тощо» [479, с.132].

У різноманітних наукових дослідженнях знаходимо шляхи підвищення інституційної якості через «формування законодавчої складової, що окреслює регіональну політику, з відповідними організаційними структурами як на державному, так і регіональному рівнях» [258], або «посилення інституційного вектора в забезпеченні економічної безпеки територій» [255],

або шляхом «інституційного стимулювання сталого розвитку» [257], або увага приділяється визначенню того, як інституції розвиваються разом, щоб «забезпечити чітке функціонування інституцій на всіх територіальних рівнях, координацію багаторівневої системи формування та реалізації нової державної регіональної політики» [459]. Деякі автори приділяють більше уваги «інституційній стабільності», ніж інституційним змінам [412].

Важливим є дослідження того, як інституційні зміни визначають економічну ефективність на менш розвинених або постконфліктних територіях. У цьому відношенні велику роль відіграють окремі сфери впливу інституцій: «сприяння регіональному розвитку відповідно до рівнів NUTS, посилення ролі стратегування регіонального та територіального розвитку на загальнонаціональному рівні, на рівнях регіону та громади» [358]; «створення належних інституційних інструментів підтримки регіональних інноваційних екосистем, підвищення ролі науки в забезпеченні інноваційного поступу країни» [419]; «узгодження нормативно-правового забезпечення щодо економічного розвитку, відбудови територій, управління постраждалими територіями тощо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення» [217].

Інституційні зміни, перетворення та трансформації є основою модернізації управління економічним розвитком територій. В рамках модернізаційної парадигми Г.Л. Монастирський [384] наголошує, що «управління економічним розвитком територій обов'язково повинно орієнтуватися на інноваційні наукові напрацювання, які можуть максимально врахувати ситуативні характеристики певного середовища. Це дозволяє територіальній спільноті перейти на якісно новий рівень розвитку, що є необхідним в умовах прискореної динаміки зовнішнього середовища» [384, с.172-173]. «Інституційна модернізація» безумовно розглядається О.О. Ляховець [357] як «економічний розвиток, що передбачає зміну інститутів у коротко-або довгостроковому періоді і залежить від множин факторів» [357, с.9]. На підтримку модернізаційних економічних процесів має бути

спрямована децентралізаційна реформа, стверджують С.В. Тютюнникова та О.В. Бервено [504], оскільки «інноваційна діяльність тяжіє до регіоналізації». Дослідниці наголошують на вибудовуванні «комплементарного взаємозв'язку модернізації та децентралізації задля зростання ефективності територіального економічного розвитку» [504, с.35-37].

Окрім питань інституційного прогресу, важливо також звернути увагу на інституційні перешкоди для економічного розвитку територій. У такому разі розвиток спрямований регресивно. Оскільки економічний розвиток обумовлює інституційні зміни, то виникає питання щодо ефективності проведення інституційних реформ або ефективності функціонування інституцій. У цьому контексті найбільшою перешкодою для реформ V. Polterovich [115] вважає виникнення в управлінні економічним розвитком «інституційних пасток», тобто функціонування негативних стійких норм і правил (інституцій), які перешкоджають переходу до сталого розвитку.

Економічні та інституційні процеси не обов'язково розвиваються з однаковою швидкістю, оскільки інституції піддаються більшій інерції. Як наслідок, інерційні інституції можуть відставати від сучасних вимог управління економічним розвитком територій. Таким чином виникають небажані наслідки функціонування інституцій, що називаються «негативними інституційними зовнішніми ефектами». Для того, щоб їх подолати доцільним вбачається створення нових інституцій або «імпорт» вже існуючих, а надалі такий цикл може повторюватися багаторазово.

Як зазначає В.М. Семцов [479], «на впровадження нових інститутів можуть суттєво впливати діючі інститути, а тому безумовно, що під час імплантації інституційних інновацій слід враховувати їх специфіку та взаємозв'язок із вже існуючими нормами та правилами поведінки» [479, с.133].

Варто зазначити, що, з одного боку, є необхідність безперервного та успішного процесу інституційного вдосконалення в управлінні економічним розвитком територій, а з іншого, велика кількість «інституційних пасток»

може перейти в «інституційну патологію». На думку J.A. Alonso [4], «інституційні патології» виникають в двох випадках, коли «інституційна структура чинить опір змінам та підтримує застарілі інститути» та коли «формальні інституції, як правило, будуються на слабкій основі, погано впроваджені в суспільство та піддаються регулярним (іноді косметичним) змінам, що ускладнює прийняття нових правил» [4].

В останньому випадку ми можемо говорити про наявність «інституційних дисбалансів» в управлінні економічним розвитком територій.

На нашу думку, «інституційні дисбаланси» в управлінні економічним розвитком територій можуть бути вирішені не «жорсткими» характеристиками економічного розвитку, а вирівняні ефективною державною регіональною політикою.

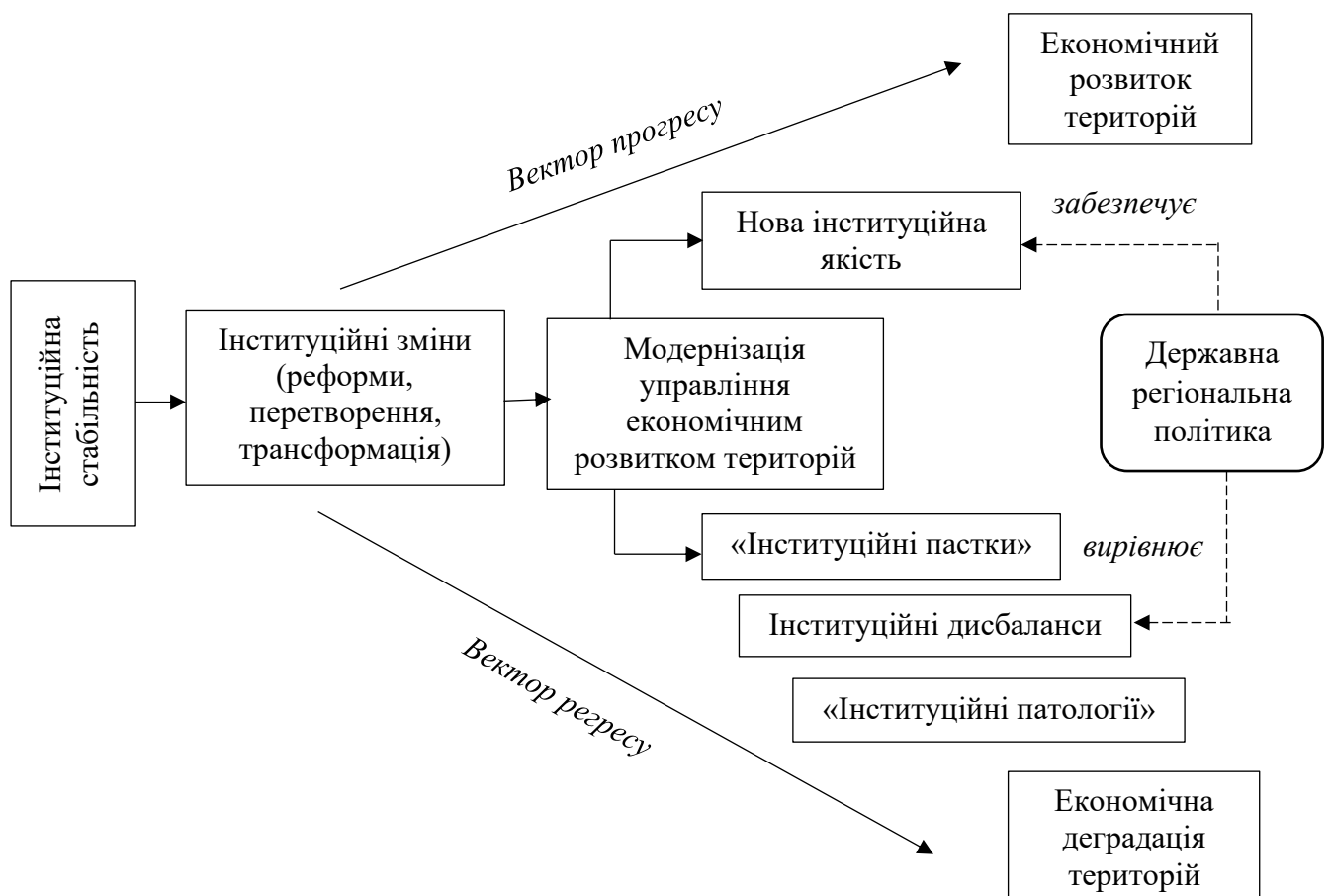

Рис. 2.4. Динаміка інституційних змін в контексті управління економічним розвитком територій [Складено автором на основі власних досліджень]

Децентралізація не може замінити цілісну державну регіональну політику, яка має включати розуміння ролі територій у загальній моделі управління розвитком. Однак домінуючою сьогодні стає потреба в інституційному забезпеченні взаємозв'язку розвитку громад та регіонів, на території яких вони знаходяться (рис. 2.4).

Друга сфера дослідження (рис. 2.3) - *формальні та неформальні інститути та економічний розвиток* – характеризується вивченням інституцій [396]. Формальні інституції в основному пов'язані з повноваженнями, якістю та компетенціями місцевої та регіональної влади, тоді як неформальні інституції занепокоєні тим, як такі фактори, як цінності, людський капітал, толерантність, прозорість, різноманітність, типи територій тощо впливають на економічну ефективність на місцевому рівні. Над першим було проведено набагато більше роботи, ніж над другим, а це означає, що існує потреба відновити цей баланс, щоб отримати повніше уявлення про те, як місцеві установи формують економічні показники.

Як ми з'ясували вище, інституційна якість офіційних інститутів (органів державної, регіональної та місцевої влади) може суттєво вплинути на економічний розвиток територій. Про це свідчать і багато наукових досліджень вітчизняних та іноземних науковців.

Так, в контексті модернізації управління економічним розвитком територій Г.Л. Монастирський [384] розділяє офіційні інститути та інституції на три рівні (центральний, регіональний, місцевий), де на «місцевому рівні» визначає залучених до управління економічним розвитком: «органи місцевого самоврядування базового рівня, територіальну громаду, політичні партії та громадські організації, а також керівників підприємницького сектору» [384, с.172].

О. Bobrovska, М. Durman, Т. Kravchenko, А. Nekriach, О. Diegtiar [20], в рамках розроблення системи управління соціально-економічним розвитком територій, систематизували функціональні обов'язки суб'єктів прийняття управлінських рішень на різних рівнях і етапах та координацію їх роботи з

іншими акторами у економічному розвитку. До суб'єктів соціально-економічного розвитку територій науковці віднесли: «органи державної влади, муніципальну владу, депутатів місцевих рад, консультативну раду (професіоналів, науковців, викладачів університетів), представників промисловості та бізнес-груп, осіб, які проживають / працюють на території, ЗМІ» [20].

К. Бліщук [189] у контексті економічного розвитку територій систематизувала функціональні обов'язки та завдання саме регіональних органів управління у складі управлінських функцій: планування, організації, мотивації, координації та контролю [189, с.221].

Н.А. Антонюк, О.С. Процюк, В.В. Любка, Ю.-Д.Р. Жеребух, В.Б. Савка [169] звертають увагу на управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в контексті основних проблем та загроз розвитку, що безумовно є вкрай актуальним, і переконують, що «процес розвитку інституту територіальних громад напряму пов'язаний із проблемою захоплення фінансово-економічного регулятора депутатами місцевих рад, які одночасно є агентами ринку» [169, с.219]. Дослідники пропонують державній владі запровадити систему «ефективних механізмів контролю та / або запровадження дієвих інструментів протидії дисфункціям в системі органів місцевої влади» [169, с.223].

Важливу роль в управлінні економічним розвитком територій, наряду із формальними інститутами, можуть відігравати неформальні інститути – регіональні та місцеві організації громадянського суспільства (громадські організації, мережі підприємців, адвокаційні групи, аналітичні центри, місцеві об'єднання громадян, асоціації тощо). Термін «неформальні інститути» в жодному разі не означає незаконність. У науковому дослідженні Y. Huang, D. Xue, G. Huang [71] обґрунтовано, що «неформальність – це, швидше, процес дерегуляції держави. Формальність і неформальність пов'язані між собою, і одне може стати іншим, пересуваючи межу між ними, стаючи континуумом.

Неформальний сектор знаходиться в межах держави, а не поза нею, і є дерегульованою системою, а не нерегульованою» [71, с.23].

Однак, як зазначає А. Rodríguez-Pose [122], «через труднощі у визначенні та введенні їх в дію, дослідження, зосереджені на тому, як неформальні інститути впливають на економічні показники на регіональному рівні, є набагато обмеженішими, ніж ті, що мають справу з формальними інститутами» [122].

Рис. 2.5. Формальні і неформальні інституції у забезпеченні економічного розвитку територій [Складено автором на основі власних досліджень]

В умовах децентралізації повноважень, відповідальності та співпраці, формальні та неформальні інститути співіснують і взаємодіють один з одним (рис. 2.5). Останнім часом така концепція є популярною у наукових дослідженнях регіонального економічного розвитку, однак їй все ще бракує міцних теоретичних основ. Проте, на нашу думку, невід'ємною частиною нової інституційної перспективи у забезпеченні економічного розвитку територій є: недостатність зосередження лише на удосконаленні формальних інститутів, врахування ролі неформальних інститутів, та їхня взаємодія.

Формальні інститути мають бути пристосовані до місцевого контексту і забезпечувати управління економічним розвитком території через «офіційні» форми: закони, договори, положення, рекомендації, вимоги, обмеження, правила та норми. Неформальні інститути грають доповнюючу роль в управлінні економічним розвитком територій, сприяючи йому через меморандуми, кодекси, обмін знаннями та інноваціями, соціальні мережі, комунікації, існуючі моделі поведінки, цінності та традиції.

Однак варто враховувати у деяких випадках негативний вплив неформальних інститутів на економічний розвиток територій, який проявляється у: корупції та клієнтелізмі, коли доступ до ресурсів та їх розподіл залежить від особистих зв'язків, а не від професійних якостей, що гальмує розвиток конкуренції та інновацій; сприяння розвитку тіньової економіки; недотримання законів та правил; надання переваги певним групам населення, що закріплює соціальну нерівність; опір змінам, що ускладнює впровадження нових управлінських технологій та методів.

Отже, взаємодія формальних та неформальних інститутів у забезпеченні економічного розвитку територій є складним та багатогранним питанням, яке потребує комплексного підходу. Для успішного економічного розвитку територій необхідно створювати сприятливе інституційне середовище, в якому формальні та неформальні інститути доповнюють один одного і сприяють досягненню спільних цілей через: прозорість та відкритість,

посилення відповідальності, розвиток громадянського суспільства, впровадження сучасних методів публічного управління.

Третя сфера дослідження (рис. 2.3) - *інституційні механізми економічного розвитку* – передбачає детальне вивчення механізмів, за допомогою яких формальні та неформальні інститути впливають на ефективність місцевої та регіональної економіки. Кінцевою метою має бути виявлення інституційних закономірностей, які сприяють стійкому успіху чи невдачі різних типів територій, водночас розкриваючи інституційні відмінності, які впливають і визначають економічну ефективність громад і регіонів. Таким чином, у процесі дослідження необхідно зрозуміти, як та які інституційні механізми формують стимули для ведення економічної діяльності на регіональному рівні та впливають на здатність різних територій адаптуватися та змінюватися. Як зазначає М. Storper [131], «це вимагає глибокого занурення в економічні, соціальні, політичні та культурні процеси, які взаємодіють, утворюючи складні місцеві екосистеми та приносячи значно різну економічну віддачу» [131, с.249].

Регіони та громади вже більше двох десятиліть є центром теорій та практик економічного розвитку, і з кожним роком все більше привертають увагу як центри соціально-економічних досліджень. Зіткнувшись із постійною необхідністю адаптуватися та змінюватися у відповідь на нові та невизначені обставини, включаючи появу потужних сил глобалізації, просторове переміщення промислового виробництва та нові моделі міжнародної міграції та торгівлі, території по всьому світу прагнули розробити стратегії розвитку, щоб реструктурувати свої економічні засади, для того, щоб залишатися конкурентоспроможними та стійкими. Однак в Україні негативно впливає на сталий розвиток і конкурентоспроможність повномасштабне військове вторгнення, «оскільки порушує нормальне функціонування суспільства та економіки» [100, с.124].

В умовах сьогодення науковці та експерти шукають ефективні підходи до управління економічним розвитком територій, спираючись на тенденції

розвитку світової економіки, а також враховуючи ключові процеси, що відбуваються в державах та регіонах, у т.ч. реалії воєнного стану та перспективи повоєнної відбудови в Україні. На проактивному, а не реактивному, управлінні місцевим розвитком наголошує С.В. Зеленський [321].

Управління економічним розвитком територій в контексті державної регіональної політики містить (рис. 2.6):

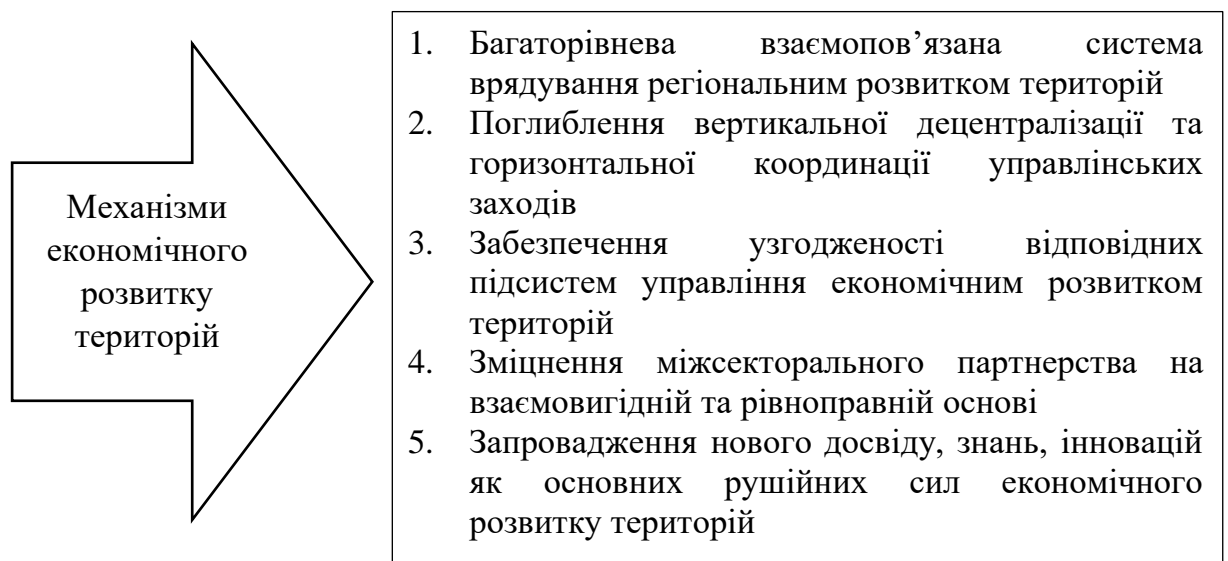

Рис. 2.6. Інституційні механізми економічного розвитку [Складено автором на основі власних досліджень]

1) Багаторівневу взаємопов'язану систему врядування регіональним розвитком територій як сукупність стратегій, програм, планів, проєктів і дій. Вони є горизонтально інтегрованими, тобто стосуються економічного розвитку територій, а також - вертикально інтегрованими між різними рівнями управління та між секторами, за участі центральної, регіональної та місцевої влади та всіх заінтересованих сторін. При цьому, необхідно забезпечити «першочергову роль місцевої влади у формуванні стратегії регіонального розвитку та надання їй достатньої кількості інструментів для реалізації цієї стратегії» [305, с.69].

Найважливішим механізмом управління розвитком територій В.С. Шибанін, В.В. Уманська, Г.О. Решетілов [148] вважають «вибір стратегії, тактики та інструментів реалізації регіональної політики держави» [148, с.28]. Науковці пояснюють потребу в застосуванні стратегічного планування в системі державної регіональної політики «низькою ефективністю традиційних методів, а саме таких, як пряме субсидування регіонів з державного бюджету чи встановлення пільгових режимів» [148, с.30]. Вирішення актуальних регіональних та місцевих проблем можливо забезпечити через розробку сучасної стратегії і тактики дій.

2) Поглиблення вертикальної децентралізації та горизонтальної координації управлінських заходів.

На центральному рівні управління, органи державної влади є відповідальними за широкі рамки державної регіональної політики та значну частку фінансування; органам регіональної влади надано повноваження розробляти стратегії, програми та керувати наданням послуг відповідно до їх уявлень про потреби місцевих бенефіціарів в рамках державної регіональної політики. Надаючи органам місцевого самоврядування більше повноважень для проведення місцевої політики розвитку та розробки власних платформ, передача повноважень пропонує можливості для координації з іншими державними установами та неурядовими організаціями.

3) Забезпечення узгодженості відповідних підсистем управління економічним розвитком територій:

- планувальних (державна регіональна стратегія, стратегія розвитку області та стратегія відновлення та розвитку громади, державні цільові програми, регіональні та місцеві цільові програми, проєкти розвитку регіонів та громад, схематичне планування просторового розвитку на національному, регіональному та місцевому рівнях);
- правових (узгодженість законодавства, що формує юридичну рамку та впливає на регіональний розвиток – статусного, ресурсного, для регіонального розвитку, для просторового планування);

- координаційних (залучення громадськості до формування та реалізації публічних рішень, комунікації, інклюзія та безбар'єрність, взаємодія зі стейкхолдерами);

- фінансових (бюджетних, інвестиційних, кредитних, грантових).

4) Зміцнення міжсекторального партнерства на взаємовигідній та рівноправній основі.

Під міжсекторальним партнерством розуміємо конструктивну взаємодію органів влади, представників бізнес-сектору та громадськості в управлінні розвитком території. Щоб така взаємодія відбулася, необхідно, на думку А. Шинкарьова [524], «визнання рівнозначної участі в прийнятті рішень та незалежності кожного з учасників» [524, с.173-174].

5) Запровадження нового досвіду, знань, інновацій як основних рушійних сил економічного розвитку територій

Варто зазначити, що за останні десятиліття наукові дослідження взаємозв'язку інновацій та розвитку територій є досить суттєвими. Численні публікації останніх років поглибили різні аспекти цієї теми. Завдяки запровадженню нових знань, досвіду та інновацій створюються відповідні умови для економічного розвитку територій, не зважаючи на традиційні фактори розвитку як вигідне географічне розташування або наявність природних ресурсів. У дослідженнях [18; 70] доведено, що в сучасних економіках розвитком рухають «організація, ноу-хау, лідерство, освіта та інновації». На рис. 2.7 представлено, як змінилися підходи до економічного розвитку територій завдяки новим рушійним силам.

Щодо *ролі інституцій у політиці економічного розвитку* (рис. 2.3), то в українських реаліях потрібна більш систематична робота для перетворення аналізу ролі інституцій в економічному розвитку у життєздатні політичні рекомендації, які можна було б використовувати при розробці та реалізації державної регіональної політики. Необхідно зосередити особливу увагу на розробці точних і дієвих керівних принципів політики, щоб допомогти підвищити віддачу від конкретної політики розвитку.

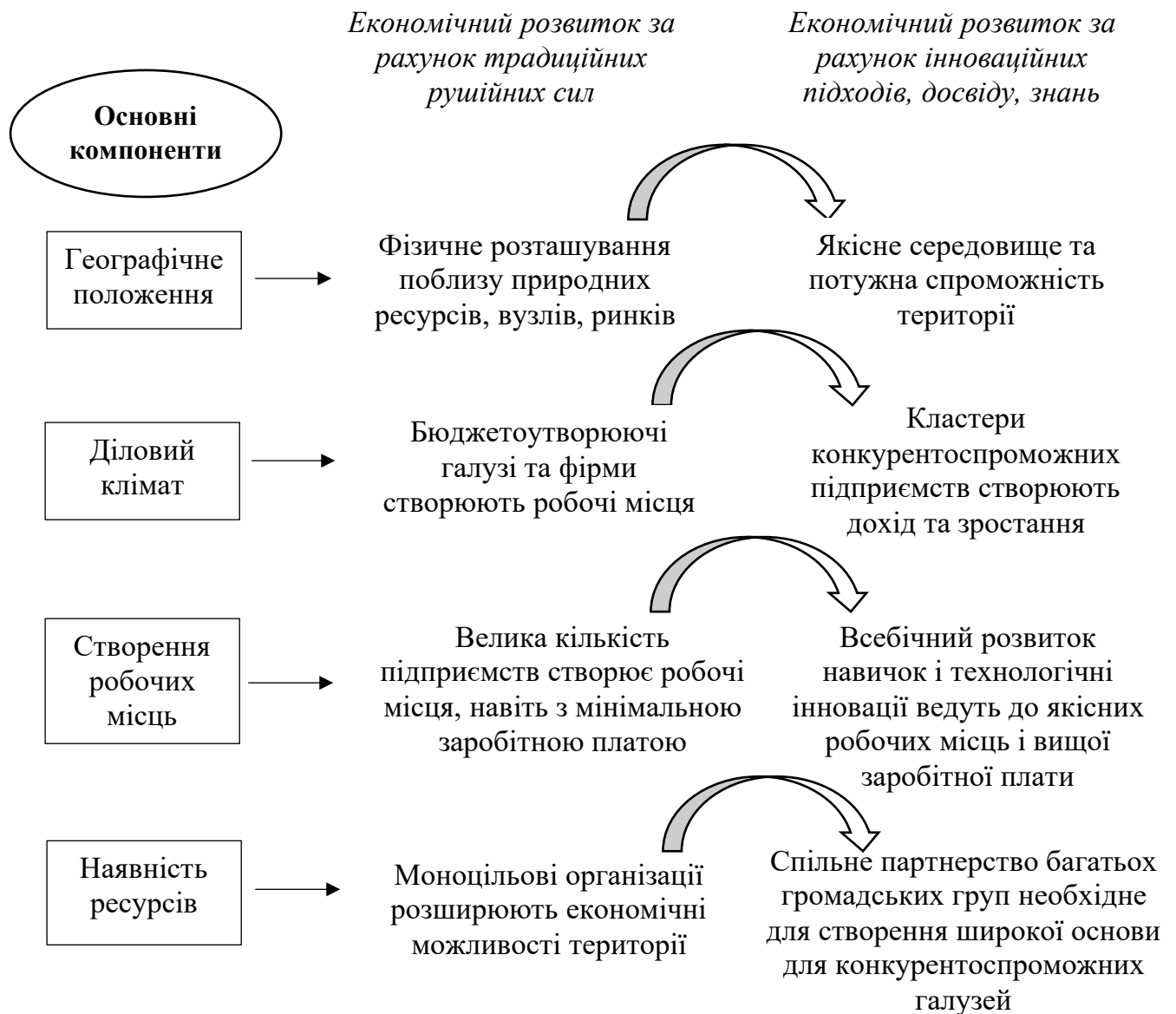

Рис. 2.7. Порівняння традиційних та інноваційних рушійних сил, що примножують економічний розвиток територій (Систематизовано автором з використанням [18;70])

Отже, ми розглянули інституційний підхід до управління економічним розвитком територій. Однак не знижується популярність *кластерного підходу* в управлінні економічним розвитком територій, хоча він не є новим ні для країн світу, ні для України, оскільки завдяки такому підходу «існує можливість створення оптимальних умов для розвитку економіки окремих регіонів» [189, с.218], а також окремих напрямів в межах сталого розвитку територій. Кластери можна описати як «географічну концентрацію

взаємопов'язаних компаній та установ у певній галузі», згідно з класичним визначенням професора М. Портера.

Так, Л. Горошкова, С. Лісовський, Є Хлобистов [263] на прикладі Херсонської області України обґрунтували доцільність «використання кластерного підходу у процесі створення територіальних громад та їх об'єднань. Об'єднання територіальних громад має на меті стимулювати їх розвиток, раціональне використання наявних та потенційних ресурсів, забезпечення спільної інвестиційної діяльності та проєктування» [263, с.33].

О.О. Павленко, В.В. Мартинець, С.М. Рибальченко [404] вважають, що «завдання влади при використанні кластерного підходу на певній території - виявити основні кластери, в яких зацікавлена територіальна громада, через формування механізму в законодавчому плані, наявного інтелектуального і науково-освітнього потенціалу, матеріально-технічних та інших ресурсів, визначення стратегічних основ розвитку» [404, с.63]. Цієї ж думки дотримується Ю.В. Шпак [526], наголошуючи, що «методи й інструменти щодо виявлення, підтримки та стимулювання кожного кластера мають бути індивідуальними і залежати насамперед від бажання та кваліфікації кадрів регіональних органів влади» [526, с.189].

А.М. Бричко [203] характеризує кластерний підхід як публічний інструмент державної регіональної політики і зазначає, що «публічний формат кластерного підходу орієнтований на забезпечення процесів взаємодії між об'єднаннями, передбачає поєднання і взаємне доповнення ресурсних потенціалів, забезпечує формування публічних інтересів та задоволення суспільних благ суб'єктів кластерних об'єднань» [203, с.565-566].

В умовах воєнного стану в Україні кластерний підхід вкрай актуальним вважає Г. Мазур [359]. Науковець обґрунтовує, що «реалізація регіонального кластера з метою формування достатнього рівня продовольчої безпеки є ефективним інструментом, адже має низку переваг порівняно з іншими організаційними формами. В умовах воєнного стану створення регіонального кластера дозволить створити більш надійну платформу для створення

продовольчих запасів регіону та раціонального розподілу продовольчих ресурсів серед населення та розвинути експортні можливості регіону» [359, с.48], і пропонує заснувати кластер регіональної продовольчої безпеки на основі спеціального відділу, створеного в удосконаленій організаційній структурі Вінницької обласної військової адміністрації.

Європейський Союз має чіткі погляди щодо важливості кластерів в управлінні економічним розвитком територій. Більш того, мова йде про кластерну політику держав-членів ЄС на національному, регіональному та місцевому рівнях. Кожні два роки, починаючи з 2008р. Європейська Комісія організовує Європейську кластерну конференцію, щоб підкреслити роль промислових кластерів у реалізації на місцях основних політичних пріоритетів, пов'язаних з промисловістю.

Підсумковий звіт Європейської комісії про кластерну політику в Європі та пріоритетних третіх країнах [133] демонструє важливість підтримки економічного зростання та розвитку територій на основі кластерних політик країн ЄС-27, країн COSME, а також пріоритетних третіх країн, до яких віднесено і Україну. Причому «з 56 проаналізованих країн мають спеціальну кластерну політику на національному та/або регіональному рівнях, більшість проаналізованих країн забезпечують підтримку кластерів через спеціальні програми чи ініціативи. У межах ЄС-27 це стосується переважно більших країн ЄС (Німеччина, Франція, Іспанія, Італія, Польща), а також ЄС-27, які мають критичну масу активних кластерних організацій (Австралія, Нідерланди, Бельгія). В інших випадках підтримка кластерів є частиною інших широких або галузевих політик, таких як регіональні стратегії інтелектуальної спеціалізації (SI, RO), морська політика (MT), політика SME (CZ) або політика в галузі науки, технологій та інновацій (LT)» [133]. У звіті зазначено, що Україна має більш загальну політику підтримки зростання та розвитку без спеціальної кластерної політики на національному чи регіональному рівнях.

Сьогодні в Україні мала кількість кластерів (а саме, Український кластер автомобільної промисловості та мобільності) сертифіковані за європейськими

критеріями якості кластерів [31]. Так само не ведеться аналіз внеску вітчизняних кластерів у конкурентоспроможність національної та регіональних економік за рахунок створення інноваційних продуктів та конкурентних переваг для вітчизняних промислових підприємств. Серед кластерних ініціатив популярними в Україні є регіональні ІТ-кластери та різноманітні галузеві кластери (в агропромисловому секторі – виробництво і переробка, виробництві оборонної техніки, машинобудуванні, морегосподарському комплексу та ін.).

Кластерний рух в Україні, що розпочався у 1997-1998 рр. у Хмельницькій області, отримав «друге дихання» у 2020 році через створення кластерного комітету на Платформі промислових та хай-тек секторів Industry 4 Ukraine. Під час повномасштабної війни, у 2022 році, цим комітетом ініційоване створення Українського кластерного альянсу (УКА), до якого входять наступні кластери України (табл. 2.3).

Дані табл. 2.3 демонструють як національний, так і регіональний і галузевий підходи до утворення кластерів в Україні. Більш того, частина кластерів не зосереджена на якомусь конкретному секторі і носить міжгалузевий характер, або не прив'язані до конкретного регіону і мають всеукраїнські цілі. Кластерні ініціативи, таким чином, є відносно галузевими утвореннями, оскільки підтримують регіональний розвиток та інновації. Варто зазначити, що вітчизняні кластерні ініціативи відрізняються за цілями та спрямованістю функціонування. Серед основних цілей створення та функціонування вітчизняних кластерів можна виділити: підвищення конкурентоспроможності галузі; стимулювання інновацій, НДДКР, впровадження технологій; розширення масштабів збуту продукції і розвиток компаній; сприяння сталому розвитку регіону; сприяння розвитку підприємництва, стартапів (рис. 2.8).

Таблиця 2.3

Огляд кластерних ініціатив України за галузевим та регіональним розподілом*

№	Кластери, бізнес-об'єднання, асоціації, спілки	Галузь, вид економічної діяльності	Регіон України, в якому представленні учасники кластеру	Цілі створення кластеру
1.	Харківський кластер ІАМ	Інжиніринг – Автоматизація – Машинобудування	Харківська область	Комплексне впровадження інноваційних рішень у промисловість Харківського регіону
2.	Асоціація «підприємств промислової автоматизації України»	Промислова автоматизація – ІТ-технології	Київська, Харківська, Запорізька, Миколаївська, Одеська області	Продовження та посилення широкої просвітньої програми ринку в сучасних технологіях промислової автоматизації та ІТ, Індустрії 4.0.
3.	Вінницький кластер приладобудування та автоматизації	Приладобудування	Вінницька область	Створення і реалізації проектів та програм промислового, науково-дослідницького, освітнього розвитку Вінницького регіону
4.	Запорізький кластер ІАМ	Інжиніринг – Автоматизація – Машинобудування	Запорізька область	Вирішення значущих завдань галузі машинобудування та сприяння зростанню економічного потенціалу міста Запоріжжя та регіону
5.	Київський хайтек кластер	ІТ-технології, інноваційні та креативні технології	Київська область	Створення сприятливих умов для розвитку інноваційного бізнесу
6.	Український кластер автобудування та мобільності	Автомобільна індустрія	Київська, Дніпропетровська, Львівська, Івано-Франківська, Житомирська, Запорізька, Вінницька області	Розвиток української автомобільної та мобільної екосистеми
7.	Всеукраїнське об'єднання інноваційно-космічних кластерів	Космічна галузь	Одеська, Дніпропетровська області	Сприяння розвитку інноваційно-космічних технологій

Продовження табл. 2.3

8.	Рівненський міжрегіональний медичний кластер	Медична галузь	Рівненська область	Розбудова екосистеми здоров'я
9.	Львівський кластер медичного бізнесу	Медична галузь	Львівська область	Формування м. Львова як медичного центру Східної Європи
10.	Львівський кластер енергетичного приладобудування	Енергетичне приладобудування	Львівська область	Створення і реалізації проектів та програм промислового та науково-дослідницького розвитку
11.	ГС «МСПКУ»	Птахівництво, виробництво кормів, кормових добавок, ветпрепаратів	Харківська, Полтавська, Сумська, Донецька, Луганська, Черкаська, Київська, Львівська, Одеська області	Забезпечення конкурентних переваг виробничої та фінансової діяльності членів спілки, отримання маркетингових переваг по асортименту та збуту продукції, забезпечення максимальної прибутковості бізнесу
12.	Kharkiv IT-cluster	ІТ-технології	Харківська область	Розвиток екосистеми для технологічного бізнесу
13.	Українська Харчова Асоціація (U-Food) (2020)	Харчова промисловість	області України	Пошук імпортерів та просування українських харчових продуктів на закордонних ринках
14.	Podillya Fashion Cluster	Легка промисловість	Хмельницька область	Об'єднання зацікавлених сторін для виробництва спортивного і туристичного одягу на Хмельниччині
15.	Українська асоціація меблевиків	Меблева галузь	області України	Створення кращого меблевого середовища в Україні
16.	Український ВудХауз Кластер (ГС)	Деревообробна промисловість	області України	Підтримка української економіки та сталого майбутнього на основі ЦСР; впровадження інновацій у галузі та розвитку експорту дерев'яних будинків на європейський та світовий ринки
17.	Український кластер кібербезпеки	Кібербезпека України	області України	Залучення та просування освіти в середніх школах, університетах і сприяння інноваційним заходам для підвищення освітніх стандартів та

Продовження табл. 2.3

				обізнаності в Україні у сфері кібербезпеки
18.	Кластер технологій передових матеріалів	Вітрогенерація – Енергетична – Аерокосмічна – Нафтогазова – Автомобільна – Медична галузі	області України	Створення інноваційних рішень та сприяння зростанню українських підприємств
19.	Морський Кластер України	Морегосподарський комплекс Військово-морський підкластер	Миколаївська, Одеська області	Сприяння розвитку української морської економіки шляхом консолідації компаній морської індустрії
20.	Кластер виробників медичного обладнання «ПроМедВир»	Медична галузь	області України	Створення екосистеми виробників продуктів медичного призначення, наукових інституцій, центрів реабілітації, практикуючих лікарів та медичного консалтингу для розробки, впровадження інноваційних технологій, удосконалення продуктів і процесів в хірургії, ортопедії та травматології
21.	Науковий Кластер «Наукові Парки України»	Наукові розробки і дослідження	Київська, Полтавська, Одеська, Харківська області	Впровадження економічно успішних моделей розвитку наукових парків України; перетворення наукових розробок університетів в успішні проєкти; перетворення університетів України на центри інновацій світового рівня
22.	ГС Українська асоціація стартапів	Консалтинг, сприяння інноваціям і підприємництву	області України	Допомога стартапам отримати фінансування та побудувати дієву стратегію виходу на ринок або масштабування бізнесу

Продовження табл. 2.3

23.	ГС Регіональний керамічний кластер «Кераміка Донеччини»	Будівельні матеріали – Керамічна промисловість	Донецька область	Підтримка і розвитку кераміки Донеччини
24.	ГС «Сумський машинобудівний кластер енергетичного обладнання»	Енергетика – Машинобудування - Хімічна та нафтогазова інженерія Машинобудування - Інжиніринг	Сумська область	Сприяння зростанню економічного потенціалу м. Суми та Сумської області через підвищення конкурентоспроможності її учасників та розвитку інноваційної екосистеми промислових підприємств, профільних закладів вищої освіти та наукових установ регіону
25.	Проектно-освітній центр «Агенти змін» Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (ПНУ)	Наукові розробки і дослідження	Івано-Франківська область	Забезпечення кваліфікованими кадрами ОМС для формування і реалізації регіональної політики та управління регіональним розвитком на основі проектного підходу
26.	Кластерна ініціатива «Теплоенергетичний кластер»	Теплоенергетична галузь	області України	Створення та просування конкурентоспроможного продукту на експортних ринках спільними зусиллями учасників; створення комплексних енергоефективних рішень та ноу-хау у теплозабезпеченні в Україні та світі
27.	Івано-Франківська бізнес-асоціація	Бізнес різних галузей та видів економічної діяльності	Івано-Франківська область	Лобіювання, адвокація та захист економічних, правових, соціальних та інших інтересів членів асоціації; зростання добробуту та якості життя громади через створення можливостей для розвитку компаній та побудови партнерств

*Складено автором згідно [147]

Однак через відсутність системного, довгострокового, інноваційного бачення розвитку кластерів як органами влади (нормативно-правове забезпечення, інституційне партнерство), так і представниками бізнес-сектору (забезпечення кадрами, освіта та навчання кращим практикам, створення фондів розвитку), неможлива побудова дійсно сталої кластерної екосистеми, що вирішувала б проблеми економічного зростання, кількості робочих місць тощо.

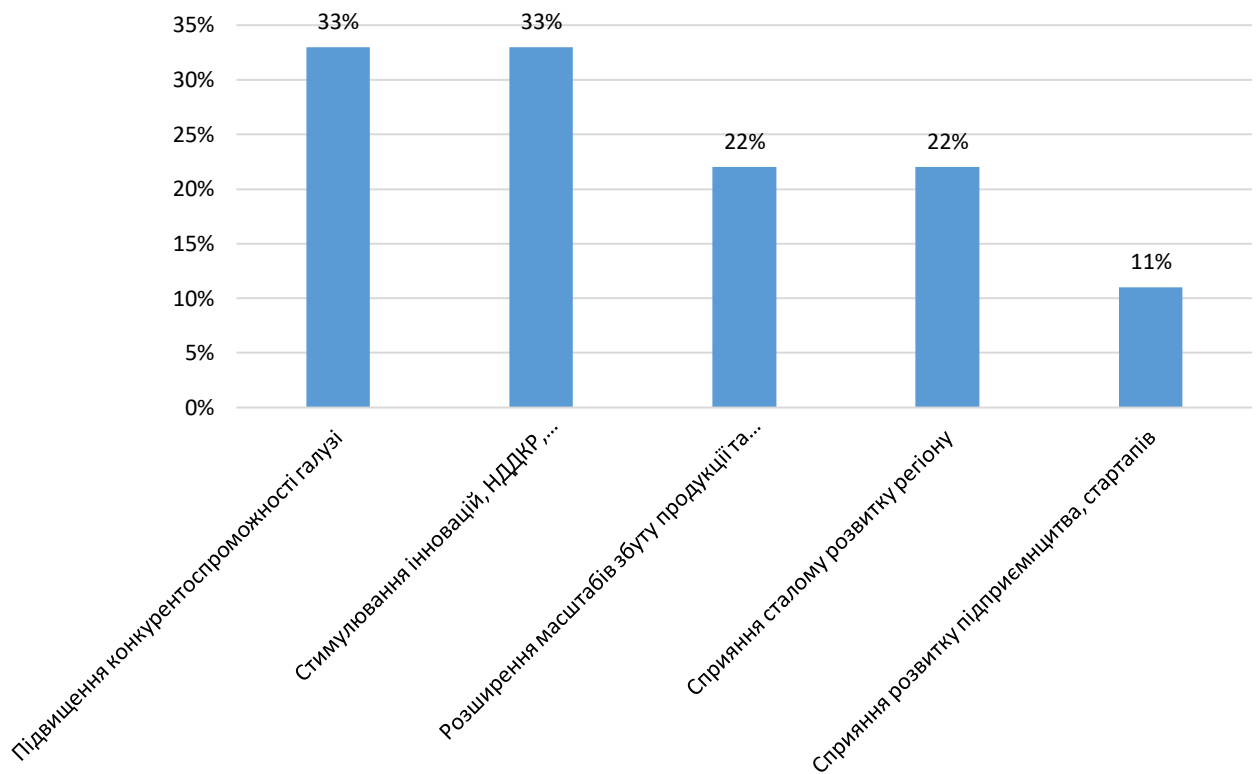

Рис. 2.8. Цілі та спрямованість створення і функціонування вітчизняних кластерних ініціатив [Систематизовано автором]

Зарубіжні дослідники високо оцінюють роль кластерного підходу в управлінні економічним розвитком територій. В умовах польської економіки, вважає М. Sitkowski [30], кластерний підхід може бути використаний на будь-якому етапі стратегічного управління розвитком території «як інструмент реалізації стратегічного бачення її розвитку» [30]. Українські науковці [93] також поділяють цю точку зору, наголошуючи на перевагах кластерного підходу до управління економічним розвитком територій у повоєнний період.

На нашу думку, дослідження кластерного підходу до управління економічним розвитком територій має відбуватися на трьох рівнях: національному, регіональному та місцевому (рис. 2.9).

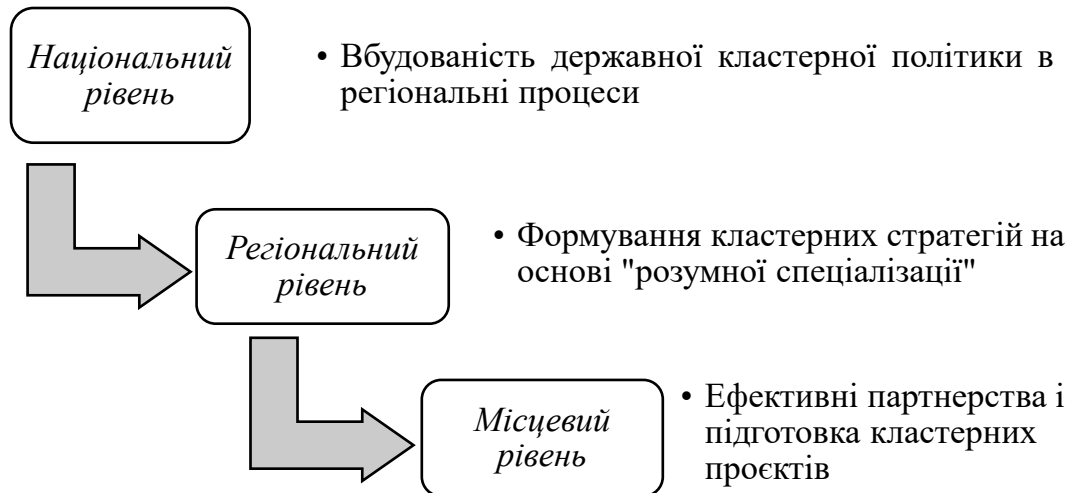

Рис. 2.9. Управління економічним розвитком територій з точки зору кластерного підходу (Узагальнено автором згідно [103; 108])

Перша сфера дослідження (рис. 2.9) – *вбудованість державної кластерної політики в регіональні процеси* - припускає проактивну позицію держави у стимулюванні розвитку кластерів та заохочує процеси регіонального відновлення та регіонального економічного розвитку. Якщо наукові дослідження 1990-2000-х років були спрямовані на суто галузеву кластеризацію та наголошували на важливості горизонтального спілкування і співпраці, то сьогодні мова йде про «подвійний підхід» у кластерній політиці. З одного боку, йдеться про «споріднені галузі» в одному кластері (наприклад, біотехнології і фармацевтика) та просування їх оновленої конкурентоспроможності шляхом ускладнення економіки [8]. З іншого боку, сприяння цьому відбувається за рахунок «розумної» або «інтелектуальної» спеціалізації регіонів, щоб уникнути неефективності та деструктивної конкуренції всередині спільного ринку. Як зазначає M.D. Parrilli [108], «подвійний підхід виходить за рамки горизонтального типу політики,

водночас впроваджуючи вертикальні політики, які допомагають створити більш конкретні навички та здібності у вибраному регіоні із загальним фокусом на формування ефективної та специфічної для регіону екосистеми інновацій, що залежить від низових процесів підприємницького відкриття, а не від державного планувальника» [108].

Вітчизняні науковці О.В. Самборський та П.В. Гласов [474] підкреслюють взаємозв'язок державної кластерної політики із промисловою, регіональною політиками, політикою підтримки малого бізнесу, по залученню іноземних і внутрішніх інвестицій, інноваційною, науково-технічною, освітньою та ін.

Саме поєднання цих політик вимагає наявності інтегрованої структури (в Україні на сьогодні координаційним центром розвитку кластерних ініціатив є «Український кластерний альянс»), у функції якої входить створення середовища знань (в рамках кластерної, регіональної, інноваційної політики); впровадження ініціатив, спрямованих на сталий та безпечний розвиток регіонів; оцінка кластерної політики (її впливу на регіональний економічний розвиток).

Друга сфера дослідження кластерного підходу до управління економічним розвитком територій (рис. 2.9) – *формування кластерних стратегій на основі «розумної спеціалізації»* - наголошує на стратегічних основах просування інновацій та регіонального економічного розвитку. Для довгострокового регіонального розвитку важливими є окреслення стратегічних напрямів для запобігання непередбачуваних обставин при формуванні кластерів підприємств «споріднених галузей», їх заохочення до інновацій, навчання та розвитку. «Розумна» спеціалізація є базовою концепцією довгострокового регіонального розвитку, яка одночасно містить як економічний, так і просторовий зміст, створює конкурентні переваги, поєднуючи економічні переваги з перевагами промислової агломерації, притаманній певній території.

Одним з важливих питань 9-ї Європейської кластерної конференції, що відбулася у Брюсселі в травні 2024 року і мала на меті підкреслити життєво важливу роль кластерів у просуванні промислових пріоритетів ЄС [43], стало - підтримка регіональними органами влади та організаціями розвитку кластерів на всіх етапах трансформації та інноваційних екосистем у малонаселених, видобувних та інших регіонах з особливими умовами для розвитку. Така політика прагне запропонувати механізми підтримки для менш розвинених або менш привілейованих територій, які потребують зовнішнього стимулу для економічного зростання.

Цікавим є досвід Норвегії, де кластерні стратегії отримали помітну та впливову роль у регіональному розвитку [77]. Норвезька кластерна політика заснована на кластерних програмах, що підтримують три види кластерів: нові, незрілі кластери на ранній стадії розвитку; зрілі кластери із сильною міжнародною позицією; потенційні кластери. Норвезькі науковці R. Njøes S-E. Jakobsen [103], підкреслюючи два крайні стани регіональної економіки від «статичної» ситуації і відсутності динаміки до змін і розвитку, пропонують альтернативні варіанти розвитку регіональної економіки: 1) регіональне розширення, коли «галузі та кластери в регіоні розвиваються за добре встановленими технологічними траєкторіями»; 2) оновлення регіонального шляху, коли «запроваджуються нові суміжні види діяльності, освоюються нові ринки та розвивається структура галузі в регіоні» [103].

Отже, перша альтернатива у перспективі може призвести регіональну економіку до занепаду, оскільки певний час вона зосереджена на кількох галузях промисловості, що в кластері мають економічні вигоди від близькості розташування, однак може перетворитися на «ситуацію негативної прив'язки», «коли система перестає розвиватися».

Друга стратегічна альтернатива має високий ступінь новизни. Як зазначають автори, «важливою рушійною силою регіонального оновлення є диверсифікація місцевих фірм або їх розгалуження на суміжні види діяльності та сектори. Можливості для регіонального оновлення збільшуються, коли

галузева структура регіону включає пов'язане різноманіття, тобто регіон має широкий спектр галузей, які технологічно пов'язані» [103]. Ця ж думка підкреслюється і в посібнику R. Boschma та K. Frenken [22]: «чим більша кількість технологічно пов'язаних секторів у регіоні, тим більша різноманітність у пов'язаних секторах, тим більше можливостей для навчання є для секторів у цьому регіоні, і тим більше міжгалузевих переливів знань, що призведе до вищого регіонального зростання» [22].

Таким чином, через призму кластерного підходу можна спрогнозувати вітчизняний регіональний економічний розвиток. Основним питанням тут є стимулювання розширення інноваційних промислових структур для досягнення довгострокового зростання та сталого розвитку регіонів.

У своєму науковому дослідженні С. Філатов, В. Філатова [509] дослідили вплив кластерного руху в Україні на її регіональний розвиток. Вчені дійшли висновку про «опосередкований вплив кластерних ініціатив на високі показники економічного зростання в ряді регіонів: Вінницькій, Сумській, Хмельницькій, Чернігівській областях за період 2010-2020рр.» [509]. Автори вважають, що такі результати отримані через важкість проведення оцінки кластерної політики та її впливу на регіональний економічний розвиток.

Тому формування кластерних стратегій на регіональному рівні, на нашу думку, має охопити як дослідження та аналіз функціонування кластерів в регіонах, альтернативні сценарії і стратегічні напрями регіонального розвитку з урахуванням впливу діяльності кластерів на території.

Третя сфера дослідження кластерного підходу до управління економічним розвитком територій (рис. 2.9) – *ефективні партнерства і підготовка кластерних проєктів* – розглядає кластерні проєкти, по-перше, як інструменти для оптимізації ланцюжків доданої вартості, а, по-друге, як джерела місцевих інноваційних екосистем, оскільки у своїй основі кластерна політика спрямована на стимулювання інновацій та довгострокове економічне зростання.

Звісно, не усі інструменти економічної політики є на місцевому рівні. Тим не менш, місцеве управління має зосереджуватися на підтримці інноваційної екосистеми, усуненні «вузьких місць», щоб не перешкоджати динаміці інноваційних підприємств. Тут найважливішим завданням є розробка ідентичності кластерного проєкту; сприяння зв'язкам між традиційними галузями; залучення різноманітних стейкхолдерів (зацікавлених сторін з приватного сектору, як корпорацій так і стартапів, університетів та науково-дослідних установ, інвесторів, організацій громадянського суспільства, представників медіа) для реалізації кластерного підходу на місцевому рівні; стимулювання і сприяння розвитку інноваційної інфраструктури і платформ для систематизації технологій та тенденцій ринку для учасників кластеру.

Отже, кластерний підхід до управління економічним розвитком територій «вимагає від нас виходу за рамки політичного сприйняття кластерів як спеціалізованих організацій, натомість кластери слід розглядати як регіональні сузір'я споріднених акторів із багаторівневими зв'язками, оскільки така концепція передбачає економічне оновлення, пов'язане з регіональним зростанням» [8].

До складного та двовимірного підходу в управлінні економічним розвитком територіальних одиниць науковці також відносять *ресурсний підхід*, сутність якого полягає як у сукупності та доступності різноманітних ресурсів на певній території, що є необхідним чинником при аналізі та оцінюванні її конкурентоспроможності, так і у наявності активної політики, яка забезпечуватиме планування, залучення, нагромадження, спрямованість, ефективне використання та контроль ресурсів задля економічного розвитку:

Концепція ресурсного підходу до розвитку територій розглядається з економічної точки зору як наявність ресурсів на території, їх класифікація та склад:

- «територіальний капітал - набір локалізованих активів - природних, людських, штучних, організаційних, реляційних і когнітивних – які

становлять конкурентний потенціал даної території» (R. Camagni, R. Capello) [27];

- «сукупність ресурсів, що використовуються чи можуть використовуватися організацією для здійснення своєї діяльності» (А. Мельник, О. Оболенський, А. Васіна, Л. Гордієнко) [372];
- «наявні елементи системи, на основі яких вона функціонує та розвивається і які в умовах конкретної ситуації доцільні для застосування як засоби досягнення цілей» (Д. Савчук) [473].

З позицій публічного управління концепція ресурсного підходу розглядається як:

1) ресурсне забезпечення при формуванні політики та стратегій розвитку територій:

- «сукупність методів, засобів і заходів органів влади щодо створення умов для найповнішого задоволення потреб територіальної громади, гарантування збалансованості завдань органів публічного управління та ресурсів, наявних для їх виконання» (О. Ольшанський) [397];
- «системна діяльність з мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу ресурсів» (О. Берданова) [179].

2) ототожнення «ресурсного забезпечення» та «ресурсного потенціалу», що носить дискусійний характер:

- «сукупність внутрішніх та зовнішніх можливостей розвитку територіальної громади природно-кліматичного, фінансового, економіко-виробничого, соціально-інфраструктурного, управлінського, людського й туристично-рекреаційного характеру формування, які є наявними або можуть бути мобілізованими чи відтвореними у майбутньому та дозволяють забезпечувати соціально-економічний і людський розвиток громади з максимальним задоволенням її потреб» (З. Сірик, О. Панухник, Р. Білик) [483].

3) управління ресурсами територій, «стратегія ресурсного забезпечення»:

- «чітка політика органу місцевого самоврядування щодо ресурсозабезпечення, ресурсовикористання і ресурсоефективності, яка б базувалась на сучасних наукових підходах, враховувала її ресурсні можливості; будувалась на певних засадничих принципах, наприклад, імпортозаміщення, збалансованості; ефективності, синергізму, економічності, оптимізації структури, комплементарності, ощадливості; була основою для відповідного механізму управління» (А. Мельник) [370];
- «комплекс довгострокових цілей, завдань і напрямів дій органів влади і економічних агентів по саморозвитку потенціалів на основі відтворення ресурсів, їх цільового, раціонального і ефективного використання» (С. Богуславська, Н. Овсюк) [193].

4) «ресурсний регіон» - «територія, яка активно керується розумною комбінацією економічного потенціалу (наприклад, забезпечення територіальним капіталом), просторових мереж з точки зору доступності та зв'язку (наприклад, умови розташування, доступ до кіберпростору), історико-культурними механізмами підтримки (наприклад, дух підприємництва), екологічно стійкими умовами якості та освітніми і творчими засобами (наприклад, заклади вищої освіти)» (Р. Nijkamp) [102].

Остання концепція, що запропонована польським дослідником Р. Nijkamp, сприймає як належне те, що кожен регіон має портфель можливостей розвитку та умов (ресурсів або можливостей), які слід поєднувати та оптимізувати для забезпечення найвищих регіональних економічних і соціальних показників. Така концептуалізація поєднує елементи інституційного, кластерного та ресурсного підходів в управлінні економічним розвитком територій.

Багато наукових досліджень присвячено «ресурсному менеджменту», в яких зроблено акцент на механізмах управління базовими та найважливішими ресурсами територій. А. Мельник [370] до таких ресурсів відносить: людські, фінансові, інвестиційні, виробничі, інфраструктурні, ресурси соціального

сектору, природні, інформаційні, інноваційні [370, с.15-16]. О. Ольшанський [397] систематизував ресурси території за видами та забезпеченням розвитку: «природні (у т.ч. рекреаційні), людські (у т.ч. інтелектуальні), матеріально-технічні (у т.ч. інноваційні), фінансові (у т.ч. інвестиційні), інформаційні (у т.ч. віртуальні), нематеріальні (у т.ч. компетентнісні)» [397, с.221]. О. Берданова [179] поділяє ресурси територій на матеріальні та нематеріальні, наголошуючи на інвентаризації, створенні інформаційної бази для аналізу та моніторингу та підготовці документів щодо ресурсного потенціалу території [179, с.4].

Оскільки конкурентоспроможність території полягає не в чистій наявності кількості населення, а у кваліфікованій робочій силі, не у доступності природних чи фінансових ресурсів, а у зв'язаності та реляційності, то сучасні наукові доробки присвячені виробленню політики забезпечення економічного розвитку територій через мобілізацію усіх доступних та залучених ресурсів.

Так науковці приділяють багато уваги ролі органів влади у розробленні та реалізації механізмів залучення та управління інвестиціями, формуванню привабливого інвестиційного клімату та реалізації інвестиційного потенціалу, оскільки інвестиційний ресурс формує конкурентні переваги територій. У науковому дослідженні І. Іртищевої, І. Крамаренко, С. Шульц та ін. [76] обґрунтовується механізм формування сприятливого інвестиційного клімату для економічного розвитку, а також систематизовано «економічні, інституційно-правові та організаційно-управлінські механізми та інструменти реалізації, спрямовані на покращення інвестиційного клімату в Україні та створення умов для зростання інвестиційного потенціалу та його ефективного перетворення в інвестиційний продукт» [76, с.779].

В. Борщевський, В. Чемерис, Н. Хомюк, В. Люблін [197] задля формування та розвитку фінансово-інвестиційного потенціалу на регіональному рівні пропонують «інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний та кластерний механізми». Водночас вчені

наголошують, що «ефективність застосування кожного з цих механізмів залежить від типу регіону та стратегічних цілей і тактичних завдань, які стоять перед ним у контексті нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу» [197, с.213].

Механізм управління реалізацією інвестиційного потенціалу територіальної громади та роль і місце в ньому управлінського впливу розглядають П.В. Жук та З.О. Сірик [311], наголошуючи що «основна мета управлінських дій має полягати у стимулюванні та заохоченні діяльності інвесторів» [311, с.20].

Сьогодні на усіх ієрархічних рівнях потрібні ресурси для перемоги та ресурси для відновлення українських територій. А для органів місцевого самоврядування основними питаннями мають бути наступні: Що буде сприяти перемозі? Що буде сприяти розвитку у довгостроковій перспективі?

Наукові дослідження, серед яких [80], демонструють, по-перше, що функціонують численні інституції, які «створюють сприятливі умов для розвитку інноваційного середовища, підтримки досліджень і розробок, стимулювання підприємницької діяльності та привабливості країни для інвестицій» [80, с.32]. По-друге, застосування саме інноваційних підходів у розвиток інфраструктури, економіки та соціально-культурної сфери є надзвичайно актуальним в контексті повоєнного відновлення. Тобто інновації для розвитку територій можуть включати різні типи: технологічні, організаційні, соціальні.

На нашу думку, на рівні територіальних громад інституційні інновації відіграють домінуючу роль, оскільки вони безпосередньо пов'язані з управлінням цими територіями, а, отже, мають вплив і на забезпечення їхнього розвитку. Якщо регіони традиційно вважаються стратегічним середовищем для «розумної спеціалізації», то інституційно-інноваційний розвиток громад може бути результатом діяльності як приватного, так і публічного секторів, які прагнуть встановити пріоритетні програми та правила, сприяють і спрямовують регіональні та національні інновації відповідно до глобальних

правил економіки, що необхідно враховувати при виробленні державної регіональної політики.

Отже, управління економічним розвитком територій як складова державної регіональної політики – це процес адаптації до конкретних умов, оскільки кожен регіон має свою самобутність та унікальні економічні і соціальні особливості. Тому важливо дослідити передумови формування, напрями та завдання державної регіональної політики України для виокремлення основних проблем і викликів, що впливають на регіональний розвиток та потребу в індивідуальному підході.

2.3. Передумови формування, напрями та завдання державної регіональної політики України

При дослідженні аспектів формування, напрямів та завдань державної регіональної політики України, ми виходили з того, що моделі управління в публічному секторі створюються в результаті багаторічного розвитку теорії та практики управління, а також аналізу досвіду та спостережень у публічному секторі. Вони складаються з різноманітних концепцій, стратегій, законодавчих рамок та інструментів.

Сучасний стан і специфіка державної регіональної політики в Україні є результатом тривалих трансформаційних процесів. Наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. вітчизняна регіональна політика сприймалася як інструмент згладжування диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, в основному за рахунок дотацій територіям, що мали певні проблеми розвитку («депресивні» території). Проведення такої політики вимагало централізованої системи планування та керування з чітко зазначеними цілями та завданнями для кожного рівня влади.

З середини 2000-х рр. державна регіональна політика ставала все більш різнобічною, враховувала зміни в глобальній економіці, перехід

цивілізованого світу до постіндустріальної формації, а у зв'язку з цим, до посилення процесів децентралізації та локалізації господарської діяльності.

Закономірно, що виникла нова концепція державної регіональної політики, яка орієнтується на децентралізацію влади та співробітництво між різними її рівнями. У Законі України «Про засади державної регіональної політики» [437] визначено, що державна регіональна політика – це система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України. Тобто, перш за все, наголошується на «узгодженні дій регіонів і центральної влади щодо самих регіонів» [349, с.15].

Після ухвалення у 2014 році Верховною Радою України Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [449] й низки Законів [206; 425; 437], які покликані сприяти її реалізації, в Україні почалася реформа державного управління, метою якої є надання територіальним громадам більшої самостійності. Разом з отриманням значних фінансових можливостей і зростанням спроможності територіальних громад зростає також і їхня відповідальність, в тому числі – щодо гарантій безпеки мешканців та гостей цих громад. Державна влада, з одного боку, виявляє готовність співпрацювати з громадами і розділити з ними повноваження та відповідальність у сферах надання послуг та безпеки, а з іншого – не готова надавати громадам повну організаційну самостійність у питаннях гарантування власної безпеки у жодному з її аспектів. Відомі 12 напрямів реформи децентралізації: освіта; охорона здоров'я; соціальний захист; місцеві бюджети, місцеві податки і збори; адміністративно-територіальний устрій, система територіальної організації виконавчої влади; містобудування, архітектура; земельні відносини; інфраструктура; навколишнє середовище та використання природних ресурсів; культура; житлово-комунальне господарство; центри надання адміністративних послуг.

Основна ідея державної регіональної політики, що зазначена у Державній Стратегії регіонального розвитку до 2020 року [439], - розвиток та єдність, орієнтовані на людину. Підтвердженням цього може слугувати План заходів з реалізації другого етапу Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [285], яким передбачено ряд заходів центральних органів виконавчої влади, що мають безпосередній вплив на регіональний розвиток, та заходів місцевого значення, які спрямовані на розвиток окремих адміністративно-територіальних одиниць, зокрема програми регіонального розвитку «Розвиток людського потенціалу», «Інноваційна економіка та інвестиції», «Сільський розвиток», «Загальноукраїнська солідарність» та ін.

Зрозуміло, що державна регіональна політика в Україні не може зводитися лише до реформи адміністративно-територіального устрою, однак без проведення реформування територіальної організації влади і системного розуміння місця громад у регіональному розвитку неможливо досягти економічного зростання і розвитку держави загалом у сучасних умовах.

Перший етап децентралізаційної реформи в Україні мав принципові умови її проведення:

- реформування повинно відбуватися шляхом добровільного об'єднання територіальних громад;
- нові об'єднанні територіальні громади повинні бути спроможними [368, с.26].

У Постанові Кабінету Міністрів України [439] визначено, що спроможні територіальні громади – це територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [440].

У наукових дослідженнях років першого етапу реформи децентралізації все більше починають звертати увагу на інші складові спроможності територіальної громади. Так, М. Бриль, О. Врублевський та ін. [507], вводячи поняття «успішна територіальна громада», крім вищезазначених ознак, пропонують оцінити вплив локальної ідентичності на згуртованість об'єднаної територіальної громади, розглядають питання рівня довіри між владою і громадою. Ці два фактори справді відіграють ключову роль у формуванні успішної громади. Однак, на нашу думку, важливими для успішності є також економічний розвиток, економічна безпека, соціальна інфраструктура, інноваційність тощо.

В.Ю. Медвідь, І.І. Коблянська, Ю.І. Данько [368] застосовують поняття «самодостатньої територіальної громади» як такої, що має величезну територію, розвинену соціальну інфраструктуру, необхідний кадровий потенціал, матеріальні та фінансові ресурси, достатні для вирішення питань місцевого значення в інтересах жителів громади, підкреслюючи при цьому, що самодостатня територіальна громада має бути спроможна в процесі свого функціонування не тільки задовольняти поточні потреби, але й створювати умови для подальшого успішного соціально-економічного розвитку [368, с.27]. Позитивним у даному дослідженні є комплексний підхід до самодостатності громади, який охоплює широкий спектр аспектів самодостатності, акцентується на потребах громади, а також перспективах розвитку. Однак подана оцінка самодостатності громади потребує уточнень та доповнень. Ми не погоджуємось з аспектом самодостатності щодо розміру території громади. Не завжди велика територія є гарантією самодостатності. Малі громади можуть бути більш ефективними за рахунок тісніших зв'язків між мешканцями та органами влади. Важливіша не стільки площа, скільки доступність до різноманітних ресурсів та оптимальне співвідношення між населенням і територією. Далі, поняття «достатні ресурси» взагалі є відносним. Необхідно визначати критерії оцінки достатності ресурсів для конкретної громади. Це стосується і кадрового потенціалу. Недостатньо

говорити про його «необхідність». Важливим є уточнення, які саме компетенції та навички необхідна для розвитку громади. Доцільніше звернути увагу на питання підготовки кадрів та їх мотивації.

У лютому 2017р. у суспільну та наукову дискусію було введено поняття «розумне зростання громад», яке базується на п'яти принципах розумного зростання, а саме: розумної освіти, розумної місцевої економіки, розумної організації життєвого простору, розумного використання ресурсів та охорони довкілля, розумних людей [380, с.93]. Такий підхід має значний вплив на спроможність громад шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, створення інноваційної екосистеми в громаді, покращення якості життя мешканців, збільшення привабливості для інвесторів, підвищення стійкості до економічних криз та кліматичних змін.

І.Л. Гурняк, О.І. Дацко, О.І. Яремчук [267] доводять, що територіальна громада є суб'єктом підприємницької діяльності й елементом економічної системи держави, яка для забезпечення своєї економічної самодостатності і ефективності має продукувати не лише додану вартість, але й економічну додану вартість (новостворений актив або частина якогось активу, який запущений у суспільний обіг, набув суспільної значущості і ринкової вартості) [267, с.45]. Цю думку підтримують і автори наукового дослідження [167], які наполягають на доцільності розглядати показники підприємницької та інвестиційної активності, а також економічної активності населення в якості критеріїв оцінки спроможності територіальних громад. Останній критерій є важливим, оскільки 60% податку на доходи фізичних осіб залишаються у розпорядженні територіальних громад [167, с.64].

Для надання нового поштовху розвитку спроможних об'єднаних територіальних громад, перш за все необхідно оцінити та узагальнити процеси об'єднання територіальних громад в Україні (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Формування об'єднаних територіальних громад*

Тип об'єднаної територіальної громади	Механізм об'єднання	Переваги	Недоліки
<i>Організація адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (громад) з точки зору визначення повноважень</i>			
Варіант 1 Не передбачає змін адміністративно-територіального устрою	Перерозподіл повноважень та відповідальності без укрупнення та об'єднання громад	• можливість здійснювати оптимізацію мережі соціальних закладів на території району; • проведення заходів не вимагає великих інвестицій	• домінуюча централізація адміністративних функцій щодо публічних послуг сільських районів; • конфлікт між районним рівнем та містами районного значення; • дублювання повноважень
Варіант 2 Передбачає несуттєві зміни в адміністративно-територіальному устрої	Укрупнення шляхом добровільного об'єднання громад та розподіл функцій залежно від наявних договірних відносин	• зміцнення самоврядування частини сільських та міських громад; • створення умов для активізації участі членів громад у вирішенні місцевих питань; • проведення заходів не вимагає великих інвестицій	• інертність існуючих сільських громад, брак кваліфікованих кадрів; • неможливість визначити єдині бюджетні нормативи; • високий рівень переадресації трансфертів між громадами
Варіант 3 Мережа адміністративно-територіальних одиниць змінюється кардинально. Межі районів змінюються в деяких випадках	Укрупнення громад шляхом централізованого об'єднання в тому числі примусове	• створення умов для забезпечення рівних стандартів послуг на території держави у всіх громадах і районах; • високий рівень субсидіарності при наданні послуг; • чіткий розподіл повноважень між рівнями самоврядування	• серйозні капіталовкладення для проведення заходів; • нестійкість створення громад від демографічних та економічних факторів; • труднощі при формуванні дохідної частини бюджету у зв'язку з міграцією працездатного населення
Варіант 4 Кардинальна зміна адміністративної мережі як на базовому, так і на районному рівнях	Розукрупнення існуючих районів до рівня мінімально можливого для виконання делегованих повноважень та формування громад навколо центрів економічного розвитку	• тенденції до підвищення доходності громад у розрахунку на мешканця; • поєднання в рамках адміністративно-територіальної одиниці інтересів бізнесу та рівнів надання послуг; • можливість оптимізації мережі соціальних закладів як на території громади, так і району; • можливість врегулювання повного циклу життя в рамках адміністративно-територіальної одиниці	• більші відстані до центру громади; • конфліктність на перехідному етапі між громадами та районними адміністраціями
<i>Формування територіальних громад з точки зору економічного розвитку сільських територій</i>			
Приміські сільські території	Розташування поблизу великих міст	• близькість ринків збуту сільсько-господарської продукції;	• фактичне поглинання містом;

Продовження табл. 2.5

		• додаткові можливості для працевлаштування місцевого населення; • значний потенціал для залучення іноземних інвестицій; • додаткові можливості для наповнення місцевого бюджету	• виснажливе використання природних ресурсів на користь міста; • екологічні проблеми
Прикордонні сільські території	Розташування в безпосередній близькості від кордону держави	• відкритість до транскордонного співробітництва; • проходження через територію громади інформаційних, економічних, культурних та інших потоків; • реалізація спільних проектів розвитку	• високий рівень міграції населення; • частково або повністю нелегальна транскордонна економічна діяльність
Аграрні сільські території багатоземельні	Локалізація в областях, де переважає великотоварне сільськогосподарське виробництво (агрохолдінги)	• значний потенціал для залучення інвестицій; • інноваційний розвиток; • наявність робочих місць	• успішність здійснення адміністративно-територіальної реформи залежить від реалізації інтересів великих аграрних виробників
- малоземельні	Локалізація в областях, де аграрний потенціал формується в сегменті особистих господарств населення	• самозайнятість, самозабезпеченість	• високий рівень подрібненості територій та малочисельності мешканців
Периферійні сільські території	Розташування переважно у депресивних зонах, включаючи передгірні та гірські	• перспективи залучення інвестицій в туристично-рекреаційну сферу, відпочинкову індустрію, народні промисли тощо	• недостатність людського капіталу для забезпечення динамічного інноваційного розвитку
<i>Моделювання об'єднання територіальних громад з точки зору розвитку взаємовідносин між окремими населеними пунктами та їх мешканцями</i>			
Шлях 1. Відсторонення	Мешканці віддалених населених пунктів – «пасивні спостерігачі» і не приймають участі у розвитку громади		• неможливість залучення мешканців віддалених, економічно відсталих сіл / селищ до реалізації планів розвитку ОТГ
Шлях 2. Відокремлення	Існування відокремлених груп всередині громади зі своїми інтересам	• наявність в громаді успішних соціальних груп	• успішні соціальні групи не мають потреби у взаємодії з усіма громадами
Шлях 3. Злиття - поглинання	Переміщення мешканців до адміністративного центру об'єднаної територіальної громади	• незначна міграція активної молоді за кордон або в іншу обласний центр	• адаптування молоді до звичаїв, цінностей домінуючої міської культури, поступове зникнення сіл і сільського стилю життя
Шлях 4. Об'єднання - включення	Окремі населені пункти об'єднуються в єдину громаду на принципах взаєморозуміння, згуртованості, злагоди і довіри. На цій підставі розвивається виробнича кооперація	• включення кожного члена окремих населених пунктів громади у взаємодію, яка безпосередньо сприятиме досягненню спільних соціально значимих результатів	

* Складено автором на основі власних досліджень

Аналіз наукових досліджень дозволяє нам підсумувати погляди вчених на ознаки спроможної територіальної громади, які склалися в результаті оцінювання першого етапу децентралізації. На нашу думку, чинниками об'єднання спроможних територіальних громад є:

- формування ефективної співпраці між різними рівнями влади;
- фахова підготовка кадрів для роботи в нових умовах, знання новітніх технологій управління місцевим розвитком та відповідні навички, які дозволяють застосовувати ці знання в умовах конкретної громади;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва (у т.ч. інноваційного), збереження та розширення наявних суб'єктів господарювання в територіальній громаді;
- просування інвестиційних можливостей території;
- формування нової соціальної політики, за якої активні мешканці громади відчуватимуть необхідність у налагодженні стосунків, позитивної взаємодії та підвищенні рівня довіри між жителями територіальної громади.

Вважаємо, що основним пріоритетом соціально-економічного зростання територіальних громад повинна стати їх конкурентоспроможність, оскільки і спроможність, і конкурентоспроможність важливі для розвитку територіальних громад. Спроможність є необхідною, але не достатньою умовою для конкурентоспроможності. Громада може бути самодостатньою, але не мати конкурентних переваг. З іншого боку, конкурентоспроможність неможлива без певного рівня спроможності.

Спроможність та конкурентоспроможність територіальних громад – це два взаємопов'язані, але не ідентичні поняття, які відіграють ключову роль у їхньому розвитку. Обидва поняття передбачають здатність громади до довгострокового розвитку, адаптації до змін та досягнення поставлених цілей; залежать від багатьох факторів, таких як економічний розвиток, соціальна сфера, інфраструктура, управління, природні ресурси, локальна ідентичність

та згуртованість тощо; є ключовими для забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Відмінності в цих характеристиках полягають у:

1) фокусуванні:

- спроможність фокусується на внутрішніх ресурсах та потенціалі громади, її здатності самостійно вирішувати проблеми та забезпечувати базові потреби населення;
- конкурентоспроможність більше орієнтована на зовнішнє середовище, здатність громади успішно конкурувати з іншими громадами за інвестиції, ресурси та населення.

2) вимірюванні:

- спроможність оцінюється за допомогою таких показників, як рівень життя населення, розвиток інфраструктури, якість управління тощо;
- конкурентоспроможність оцінюється за допомогою більш складних індексів, які враховують економічні, соціальні, інституційні та інші фактори.

3) меті:

- спроможність спрямована на забезпечення самодостатності громади та підвищення якості життя її мешканців;
- конкурентоспроможність спрямована на приваблення інвестицій, створення нових робочих місць та підвищення рівня життя.

Для досягнення успіху громада повинна прагнути до гармонійного поєднання цих двох характеристик. Це передбачає не лише розвиток внутрішнього потенціалу, але й активну участь у конкурентній боротьбі за ресурси та можливості.

Оскільки процес укрупнення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня впливає на трансформацію територіального устрою і

субрегіонального рівня, то це потребувало переформатування системи органів влади на районному рівні.

У 2019 році Міністерство регіонального розвитку розробило Методику формування нових районів [376], яку спрямувало обласним державним адміністраціям у вигляді рекомендацій для врахування у роботі. Згідно із запропонованою Методикою [376], «кожна одиниця адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня (ОСР) утворюється в межах Автономної Республіки Крим, однієї області та складається з територій кількох сільських, селищних, міських територіальних громад. Чисельність постійного населення ОСР становить не менше 150 тис. осіб» [376, с.3].

Міністерством розвитку громад та територій України був запропонований загальний алгоритм реформування районного рівня:

- I. «Завершити моделювання об'єднаних територіальних громад для кожної області;
- II. Провести аналіз територіальної організації влади та мережі госпітальних округів області;
- III. Змоделювати систему нових районів для кожної області».

«Під спроможною одиницею адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня (спроможна ОСР) розуміється об'єднання спроможних територіальних громад, представництво їх інтересів на регіональному рівні» [376].

На другому етапі реформування місцевого самоврядування в Україні (2020-2021рр.) відбулося переформатування системи органів влади на районному рівні, на основі Постанови Верховної Ради України № 3650. Реорганізація територіально-адміністративних одиниць субрегіонального рівня в напрямку їх укрупнення за ознакою спроможності розпочалася з грудня 2020 року, після того, як набув чинності закон про розмежування повноважень і ресурсів між районами та громадами від 17.11.2020 року [430].

Вітчизняним науковим середовищем «державна регіональна політика» розглядається як управлінська сфера діяльності в територіальному та компонентному аспектах, а також у вертикальному та горизонтальному вимірах. «Регіональна політика регламентується законами й спрямовується на вирішення державних, суспільних і громадських проблем та досягнення і реалізацію загальнозначущих цілей розвитку регіону і його окремих сфер. У той же час регіональна політика узгоджується з державною політикою, даючи змогу суб'єктам державної влади виконувати свої управлінські завдання, використовуючи правові, економічні, адміністративні засоби й методи впливу, спираючись на ресурси, які є в їх розпорядженні» [331, с.38-39].

У цьому контексті загальновідомими є наукові погляди академіка НАН України М.І. Долішнього [293] та його послідовників [530] щодо розмежування широкого та вузького розуміння цієї категорії. В широкому розумінні – «це політика, яку здійснює держава по відношенню до регіонів, і самі регіони в межах наданих їм прав і повноважень. У вузькому розумінні – регіональна політика зводиться виключно до дій держави» [293, с.14-15].

Авторський колектив на чолі із З. Варналієм [278] поєднує широкий і вузький підходи до розуміння державної регіональної політики, визначивши її як «сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми. Державна регіональна політика є невід'ємною складовою політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до державної стратегії розвитку» [278, с.28].

Оскільки державна регіональна політика є основою для управління економічним розвитком територій, то територіальний економічний розвиток, у свою чергу, комплексно визначає пріоритети регіональної політики та шляхи їх реалізації, про що свідчать наукові дослідження до децентралізаційної реформи, в період I та II етапу реформи децентралізації, що розглядали управління економічним розвитком територій через призму завдань, які державна регіональна політика спрямована вирішити (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Концептуальний фокус державної регіональної політики в управлінні економічним розвитком територій України*

Пріоритети державної регіональної політики	Шляхи реалізації	Автор
1	2	3
Регулювання регіонального соціально-економічного розвитку	забезпечення інвестиційно-інноваційної привабливості регіонів	В. Воротін, Я. Жаліло та ін. (2010)
	зниження регіональної асиметрії на основі активізації внутрішніх ресурсів регіонів	О. Дудкіна, П. Дудкін (2012)
	забезпечення комплексного розвитку економіки територій	Н. Гавкалова та ін. (2013)
Адаптація регіональної політики до викликів глобалізації	модернізація механізмів регіональної політики та вдосконалення системи інституційного забезпечення регіонального розвитку, задіяння нових форм міжрегіонального співробітництва	А. Мельник, В. Адамик (2013)
	впровадження на регіональному рівні тих заходів соціально-економічної політики, які спрямовані на відкритість до співпраці з іноземними партнерами, розвиток конкуренції та підприємництва, прозорість прийняття управлінських рішень і вільний рух людей і товарів	В.В. Борщевський (2021)
	формування міжнародних кластерів для реалізації економічної регіональної політики та забезпечення регіонального розвитку на основі агентно-процесного підходу	М.С. Пашкевич, С.М. Шагоян (2022)
Управління економічною безпекою регіонів	формування організаційно-управлінського механізму забезпечення економічної безпеки регіону	В.В. Дикань, О.Ю. Александрова (2017)
	реалізація державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону та формування умов його економічної безпеки	Р.Р. Білик, Н.В. Філіпчук (2019)
	формування механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки як на центральному, так і на регіональному	Н.О. Петренко, О.А. Поліщук (2020)

1	2	3
	рівнях влади комплексно, системно, варіативно	
Формування самодостатності регіонів	забезпечення економічної самодостатності за рахунок підвищення ефективності використання ресурсної бази територій, поглиблення спеціалізації, розширення взаємодії суб'єктів господарської діяльності, формування конкурентоспроможних регіональних ринків, подолання територіальних диспропорцій	Т.В. Уманець, Л.С. Шаталова (2015)
	фінансова децентралізація регіонів через реформування податково-бюджетних відносин між центром та регіонами	Н. Белікова, О. Іванова (2016)
	створення самодостатніх потужних регіонів, з тільки їм притаманною специфікою, культурними та мовними традиціями, міцною економікою та можливостями для самоврядування	А. Диганова (2018)
Активізація сталого розвитку регіонів	задоволення конкретних соціальних, екологічних та економічних потреб через стимулюючий вплив на господарюючі структури регіону для вироблення внутрішньої мотивації до забезпечення системою сталого розвитку	О. Дороховський, О. Радзієвський (2019)
	проведення політики активізації точок зростання, розробка механізму взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування щодо активізації територіальних точок зростання	Т.Г. Бондарук (2021)
	формування інноваційної моделі сталого розвитку регіонів, яка охоплює основні принципи, критерії, механізми та інструменти реалізації цілей сталого розвитку у регіонах, що можуть бути інтегрованими в системи управління державними і регіональними проектами на різних рівнях	Г.Ю. Карпенко (2022)

* Систематизовано автором з використанням [180; 186; 194; 198; 279; 288; 289; 294; 298; 332; 371; 411; 417; 505; 506]

Реформа децентралізації якраз запустила в Україні процеси, які мали за мету підвищити можливості регіонів і територіальних громад у задоволенні викликів їхнього сталого розвитку. У 2022 році очікувалися внесення зміни до Конституції України щодо децентралізації, які необхідні для подальшого поглиблення реформи та її завершення.

Проте агресивна політика російської федерації, що призвела до відкритого повномасштабного вторгнення, жахливі наслідки цього вторгнення створюють і для України у цілому, і для територіальних громад, навіть які не постраждали прямо від воєнних дій, нові складні проблеми. Повномасштабна збройна агресія росії проти України призвела до гуманітарної катастрофи, втрати людського, соціального, фізичного капіталу, руйнування багатьох галузей промисловості. Регіони України стикнулися з низкою особливо гострих і складних соціальних, економічних та інституційних викликів. На державному рівні є чітке усвідомлення, що перші кроки у трансформації державної регіональної політики з метою вирішення нагальних проблем (повоєнна відбудова, повернення людей, відновлення економіки та сприяння згуртованості українського простору), потрібно робити вже сьогодні.

Державна регіональна політика реалізується через розробку, ухвалення та практичне впровадження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр., яка визначає:

- «основні тенденції та проблеми соціально-економічного розвитку регіонів у контексті загальнодержавних викликів;
- стратегічне бачення регіонального розвитку та держави в цілому;
- пріоритети регіонального розвитку на період до 2027 року;
- функціональні типи територій в контексті особливостей розвитку відповідних регіонів та макрорегіонів;
- механізм реалізації стратегії;
- оперативні цілі та основні завдання, що забезпечують досягнення стратегічних цілей тощо» [438].

Але виклики, що постали перед Україною (рис. 2.10), змінили і підходи до формування та практичного впровадження державної регіональної політики.

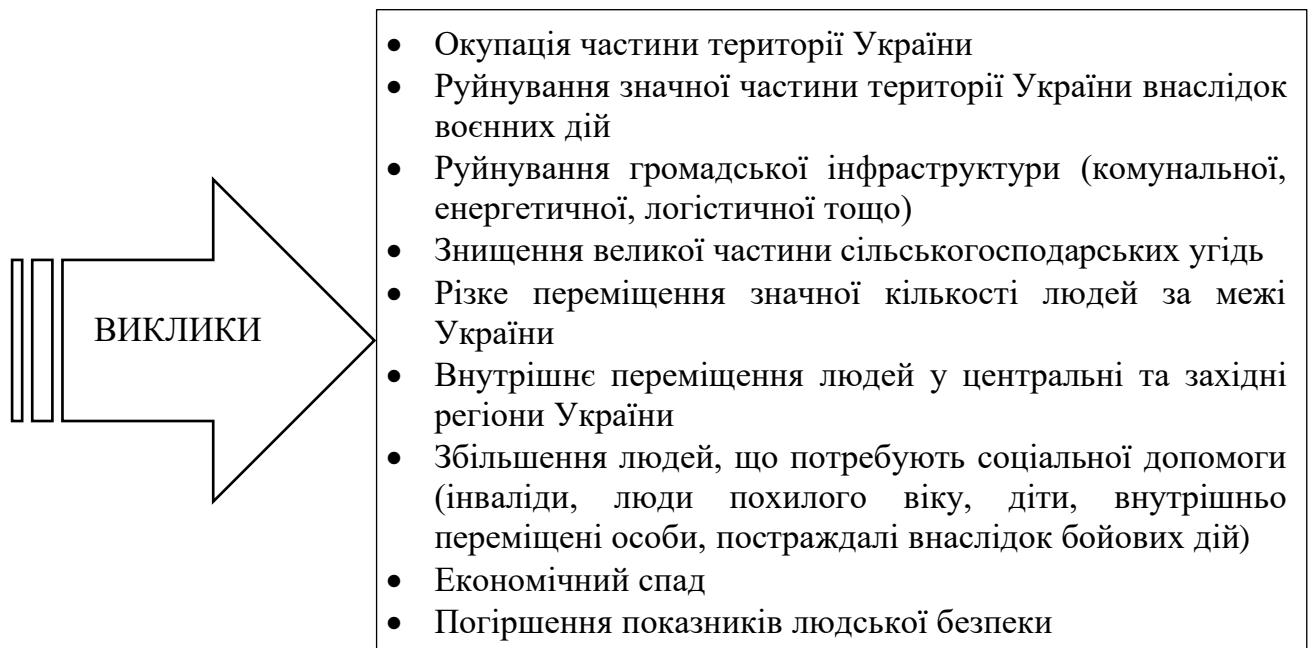

Рис. 2.10. Сучасні виклики, що впливають на формування та впровадження державної регіональної політики України [Складено автором на основі власних досліджень]

В умовах одночасного захисту від збройної агресії проти України, дії правового режиму воєнного стану, планування повоєнного відновлення та європейської інтеграції, все більше уваги приділяється ефективності реалізації нової регіональної політики, що була запроваджена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [431] у липні 2022 року.

Ми чітко бачимо еволюцію в концептуальній основі державної регіональної політики розвитку від регіональних атрибутів, таких як витрати виробництва, наявність трудових ресурсів та виробничої інфраструктури, до регіональних можливостей, які підкреслюють наявність сприятливого інвестиційного клімату, інноваційного середовища, кластерів та міжрегіонального співробітництва. Наразі фокус зміщується на питання

трансформації системи стратегічного планування, фінансування, інституційної розбудови та зміцнення, створення системи моніторингу та оцінки відновлення і розвитку кожної громади й регіону. Крім того, Україна розраховує на зовнішню допомогу, яка може відігравати суттєву роль у підтримці відбудови.

Багато соціальних та економічних наслідків воєнного стану та пов'язані з ними обмеження проявляються на місцевому рівні, тому органи місцевого самоврядування працюють над регулюванням використання громадського простору, громадського транспорту, місцевого бізнесу, дистанційної освіти тощо. У державній регіональній політиці продовжується тренд на посилення ролі місцевого самоврядування. Отже, нова регіональна політика України у повоєнний період має базуватися на реалізації таких напрямів (рис. 2.11).

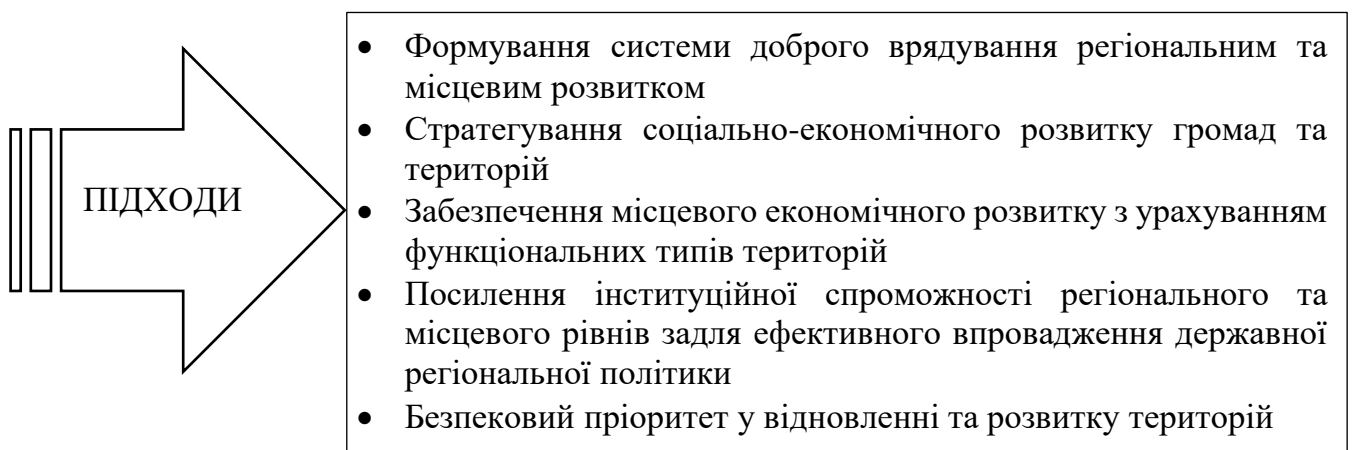

Рис. 2.11. Напрями реалізації нової регіональної політики України у повоєнний період [Складено автором на основі власних досліджень]

Новітньою моделлю управління регіональним та місцевим розвитком є *добре врядування*. Це «переорієнтація органів влади та органів місцевого самоврядування у процесі прийняття і реалізації рішень та політик з одноосібного управління на процес взаємодії та співробітництва із бізнесом та інститутами громадянського суспільства і населенням (багатовекторне, вертикальне і горизонтальне, співробітництво, децентралізація влади,

деконцентрація й делегування повноважень) для досягнення у визначені строки оптимального для всіх заінтересованих сторін, за наявних умов, результату» [178, с.6].

Концепція «доброго врядування» пройшла свій еволюційний шлях з 1980-х-1990-х років, і стала третьою парадигмою управління державою після публічного управління та нового публічного менеджменту. Ряд міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Програма розвитку ООН, Організація економічного співробітництва і розвитку запропонували як інструмент забезпечення досягнення країнами цілей розвитку - добре врядування. Як зазначає T.G. Weiss [161], «Світовий банк визначив «неналежне управління» як персоналізацію влади, відсутність прав людини, ендемічну корупцію та невибрані і непідзвітні уряди. Отже, добре врядування має бути природною протилежністю» [161, с.796].

Ця концепція базується на засадах партисипативної демократії і спирається на теорії та практики публічного управління, а також досвід численних адміністративних реформ та спостереження у галузях економіки, юриспруденції, політології, соціології тощо. Добре врядування стало політичною та економічною умовою для належного двостороннього та багатостороннього фінансування для країн, що розвиваються, та колишніх соціалістичних країн.

У лютому 2014 року Комітет міністрів Ради Європи визначив 12 принципів доброго врядування, що мають бути впроваджені на європейському, національному та місцевому рівнях, а саме «участь громадян у прийнятті рішень; чутливість; ефективність і результативність; відкритість та прозорість; верховенство права; етична поведінка; компетенції та спроможність; інновації та відкритість до змін; сталий розвиток; добре управління фінансами, міжмуніципальна співпраця; права людини; підзвітність» [1].

Формування системи доброго (належного) врядування регіональним та місцевим розвитком є одним з головних підходів в реалізації нової

регіональної політики України. Оскільки, по-перше, це вимога на всіх рівнях публічного управління. На місцевому рівні це є фундаментально важливим, оскільки органи місцевого самоврядування є найближчими до громадян установами, які забезпечують їх основними послугами, і на цьому рівні вони можуть найкраще відчутти причетність до публічної діяльності.

По-друге, це процес реалізації публічної влади, що базується на підходах до формування відкритого, демократичного і справедливого суспільства та відповідній системі принципів, має ознаки результативного управління та скерований на забезпечення ефективних партнерських взаємовідносин між органами публічної влади, інституціями громадянського суспільства і суб'єктами приватного права щодо управління суспільним розвитком.

Україна розпочала свій шлях до впровадження доброго врядування на усіх рівнях публічного управління з 2009 року, коли наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України [450] було утворено робочу групу з питань впровадження в Україні Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні [132].

У 2015-2018рр. Асоціація міст України, Норвезька асоціація місцевих і регіональних влад та Норвезький інститут міських та регіональних досліджень за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Норвегії реалізували проєкт «Партисипативна демократія та обґрунтовані рішення на місцевому рівні в Україні». В рамках проєкту було підготовлено та видано однойменний посібник, де містяться відповіді на питання для депутатів місцевих рад об'єднаних територіальних громад [457].

На основі вітчизняних наукових та експертних напрацювань у 2016 році були затверджені загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Впродовж 2015-2023 років були затверджені:

- Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля [443];

- зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо механізмів громадської участі [444];
- зміни до Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики [436];
- зміни до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [432];
- Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 роки [], де є чітке усвідомлення, що «належне врядування є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави, розвитку її економіки та передумовою європейської інтеграції» [286].

В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, на тих територіях, де це є можливим, необхідно розвивати засади доброго врядування та партисипативної демократії. Розуміння цього є як в українській сторони, так і у посадових осіб та експертів Ради Європи. За період повномасштабної військової агресії проти України були проведені ініціативи щодо вирішення поточних викликів доброго демократичного врядування:

1) 29 червня 2022р. - представники Генерального директорату з питань демократії Ради Європи, Міністерства розвитку громад та територій України, Центральної виборчої комісії та народні депутати Верховної Ради України обговорили спільну ініціативу «Добре демократичне врядування в Україні: рух вперед у повоєнний період», спрямовану на вдосконалення законодавства та практики для перезавантаження доброго демократичного врядування. Ця ініціатива заснована на пріоритетах Плану відновлення від наслідків війни, розробленого Національною радою при Президентові України;

2) 8-9 листопада 2022р. - відбувся Діалог високого рівня у м. Страсбурзі (Франція) «Добре демократичне врядування в Україні» з метою досягти загальної згоди між ключовими національними заінтересованими сторонами щодо подальших дій стосовно вдосконалення законодавчої бази у

питаннях багаторівневого врядування та виборів у світлі європейських стандартів та належних практик;

3) 14 грудня 2022р. - Комітет міністрів Ради Європи ухвалив новий План дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та реконструкція» на 2023 - 2026 роки, в рамках якого передбачається реалізація наступного проекту виборчої співпраці на «підтримку демократичних післявоєнних виборів в Україні»;

4) 28 лютого 2023р. – відбувся Форум «Децентралізація 2023. Законодавчий порядок денний в умовах війни», що організували Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України спільно з ГО «ДЕСПРО» за підтримки Проєкту USAID «ГОВЕРЛА», де піднімалися питання законодавчої регламентації розмежування повноважень, нагляду за законністю рішень на місцях, функціонування місцевих військових адміністрацій, наповнення місцевих бюджетів, заробітної плати службовців органів місцевого самоврядування, офісів реформ у громадах, міжнародного партнерства;

5) 12 серпня 2023р. – Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України презентувало проєкт Дорожньої карти реалізації реформи місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, що ґрунтується на досягненнях Діалогу високого рівня «Добре демократичне врядування в Україні: досягнення, виклики та шлях вперед у повоєнний період». Одним з головних завдань відновлення місцевого самоврядування у повоєнний час є «залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях».

Отже, формування системи доброго врядування в Україні розглядається не лише як засіб розширення демократичного простору та активного залучення громадськості до публічної діяльності, але й для місцевого економічного розвитку. Прозорість та підзвітність влади, участь громадян у прийнятті рішень, верховенство права тощо - вже самі по собі є гідними

цілями, але реформи доброго врядування з часом також стануть важливим фактором підтримки місцевого економічного розвитку.

Стратегування соціально-економічного розвитку громад та територій в напрямках реалізації нової регіональної політики України є обов'язковим інструментом місцевого економічного розвитку.

Процес формування та реалізації стратегій залежить від змін суспільно-політичної та економічної ситуації в країні, що зумовлює необхідність періодичного оновлення методичного забезпечення розробки стратегій. Стратегування набуло важливості в рамках цих змін, зокрема через доцільність планування сталого розвитку, а також через потребу у більшій безпеці територій. Стратегування соціально-економічного розвитку громад та територій можна визначити як досить різноманітну планувальну діяльність. Територіальний розвиток характеризується комплексом просторових, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших факторів, які необхідно враховувати в процесі стратегічного планування, тож для громад і регіонів розробляється не один, а ціла низка планувальних документів, кожен з яких має своє цільове призначення. У сукупності вони утворюють цілісну систему планування розвитку територій.

Поява в Україні великої кількості законів та нормативно-правових актів щодо стратегічного планування розвитку територій обумовлена плануванням повоєнного відновлення та одночасним євроінтеграційним рухом країни. За період повномасштабної військової агресії проти України були проведені законодавчі ініціативи щодо приведення у відповідність до європейської практики стратегічного планування вітчизняної нормативно-правової бази:

1) 09 липня 2022р. - Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [431]. Фактично цей Закон затвердив основні засади нової регіональної політики України. Головним нововведенням цього закону стало обов'язкове стратегічне планування розвитку на рівні територіальних громад. Попередня редакція Закону «Про

засади державної регіональної політики» [437] обмежувалась двома обов'язковими рівнями – державним та регіональним. Закон наголошує на необхідності логічної цілісності так званої «стратегічної тріади»: стратегії розвитку територіальних громад мають розроблятися з урахуванням пріоритетів і цілей держави та відповідних регіонів. Крім цього, в правових умовах воєнного стану наголошується саме на стратегіях відновлення та розвитку територій.

2) 14 жовтня 2022р. – Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них» [444]. Одночасно з розробкою (модернізацією) стратегічних планів передбачається програмування комплексного відновлення територій, «що постраждали внаслідок збройної агресії проти України або які є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових явищ» [444]. На нашу думку, сьогодні існує дуже серйозна загроза, що стратегічне планування зміщується в бік містобудування та суто інфраструктурного підходу, оскільки, по-перше, в цій методиці [444] вказана кореляція з Державною стратегією регіонального розвитку [438] і не вказана кореляція з регіональними чи місцевими стратегіями; по-друге, як стратегія відновлення та розвитку, так і програма комплексного відновлення території повинні бути другим етапом після детального аналізу на основі регіональної і місцевої статистики; по-третє, регіональна влада, на жаль, має дуже мало механізмів моніторингу, контролю, того, що відбувається в місцевих громадах, і на жаль, не може зупинити певні дії, якщо навіть в них є нелогічність, необ'єктивність, заангажованість.

3) 21 грудня 2022р. - Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад» [441].

Крім цього, ще в липні 2021р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» [432]. Як синонім слів «містобудівна документація» сьогодні в Україні використовується європейське словосполучення «просторове планування». Це спроба суспільства впливати на розподіл ресурсів та людської діяльності на основі принципів сталого розвитку. Сьогодні в громадах має бути Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, куди входить комплекс документів просторового планування. Територіальні громади тепер мають привести у відповідність до цього закону усю землевпорядну документацію.

4) 19 грудня 2023р. – презентація проєкту змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. У проєкті сформовано нові виклики, що постали перед регіонами і на їх основі встановлено нові пріоритети планування. Звісно, основними пріоритетами виступають безпека; повернення людей; відновлення/модернізація інфраструктури під повернення людей; відновлення економічної активності; ефективне управління.

Забезпечення місцевого економічного розвитку з урахуванням функціональних типів територій є важливим напрямом реалізації нової регіональної політики України. За умов повномасштабної війни Законом внесено нову функціональну типологію територій України. Це «території відновлення»; «території з особливими умовами для розвитку»; «території сталого розвитку»; «полюси економічного зростання» [431].

З європейського досвіду зазначимо, що Політика згуртованості ЄС прагне зменшити диспропорції між рівнями розвитку регіонів, зосереджуючись на найменш розвинених регіонах. Основні територіальні типології випливають з адміністративних кордонів, однак навіть однакові адміністративні одиниці відрізняються за географічними, історичними, демографічними факторами, стикаються з конкретними проблемами, мають специфічні виклики і потреби, що впливає на забезпечення економічного розвитку таких територій.

У Посібнику з територіальних типологій [137] зазначені типи територій країн ЄС для вирішення викликів і проблем, знаходження спільних рішень для різних територій (рис. 2.12). Крім цього у Посібнику [137] зазначено індикатори, за якими території можна віднести до того чи іншого типу.

Місцеві типології	• агломерації • середні та малі міста • села • зони комунації • функціональні зони • прибережні території
Регіональні типології	• місто-сільська типологія • столичні регіони • прибережні регіони
Інші регіональні типології	• гірські території • острівні території • прикордонні регіони • малонаселені регіони • найбільш віддалені регіони

Рис. 2.12. Територіальні типології країн Європейського Союзу [137]

В Україні, після внесення нової функціональної типології територій [431], оприлюднено Постанову КМУ, якою затверджений порядок визначення функціональних типів територій [442], а саме, визначення територій відновлення, а також порядок розроблення планів щодо відновлення та розвитку регіонів і громад. На нашу думку, згідно цієї Постанови, усі території України (за виключенням можливо 3-5%) можуть бути віднесені до «територій відновлення». Однак необхідність забезпечення місцевого економічного розвитку на основі територіальних типологій полягає у тому, щоб для різних типів територій підготувати і ухвалити державні програми регіонального розвитку, тому що якщо ми їх не розуміємо, як має працювати економіка, як мають жити люди, наприклад, у прикордонних територіях, де є сьогодні велика небезпека, то така регіональна політика не буде ефективною. Тому

чотири запропонованих функціональних типи територій («території відновлення»; «території з особливими умовами для розвитку»; «території сталого розвитку»; «полюси економічного зростання») варто додатково прокласифікувати (навіть «території відновлення» в залежності від ступеня ураження), для того щоб створити ефективний механізм забезпечення регіонального розвитку кожної території, який відповідатиме європейським підходам.

Цікавою є точка зору Товариства дослідників України щодо функціональної типології територій, що відображається у інтерактивному ГІС-довіднику [460]. Дослідники поділили усі індикатори, на основі яких визначаються функціональні типи територій, на «стимулюючі, тобто такі, збільшення значення яких позитивно впливає на розвиток / відновлення територій, та дестимулюючі, якщо збільшення значення індикатора негативно впливає на розвиток / відновлення територій». І за цими ознаками поділили території України на:

- «території відновлення;
- регіональні полюси зростання;
- території з особливими умовами для розвитку: громади з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, громади з природними обмеженнями, з демографічними обмеженнями, з безпековими обмеженнями, з міжнародними обмеженнями;
- території сталого розвитку;
- додаткові функціональні типи територій: міські та сільські, прибережні території морів, природоохоронні, території у межах міжнародних транспортних коридорів» [460].

Посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів задля ефективного впровадження державної регіональної політики. Нами вже зазначалися масштабні дослідження протягом останніх років щодо впливу інститутів на економічний розвиток. Цей великий обсяг наукових досліджень, з одного боку, має нечіткі та всеохоплюючі концепції, що

ускладнює послідовну інституційну структуру, а, з іншого боку, точні ролі інституцій у регіональному відновленні та розвитку України все ще мало зрозумілі.

Як посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів, так і *безпеку у відновленні та розвитку територій* визначено пріоритетами оновленої Державної Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027рр. Нова редакція ДСРР-2027 [398] визначає як стратегічну мету «посилення соціально-гуманітарної, економічної, просторової згуртованості України, зростання рівня безпеки і добробуту її громадян шляхом відновлення інфраструктури та модернізації економіки за принципом «краще, ніж було», ефективного використання внутрішнього потенціалу територій, розвитку системи демократичного, децентралізованого та інклюзивного багаторівневого врядування» [398].

З урахуванням повномасштабного військового вторгнення в Україну та здобуття нашою державою статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, у Державній Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027рр. у серпні 2024р. були оновлені оперативні цілі та завдання реалізації. Пріоритетами регіонального розвитку до 2027 року визначено:

1. «Сприяння економічному розвитку регіонів через залучення інвестицій для реалізації інноваційних проєктів.
2. Розвиток людського капіталу, відновлення підприємництва та зростання економіки на основі внутрішнього потенціалу територій.
3. Розбудова партнерств, розвиток міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва.
4. Створення безпекових та соціально-економічних умов для повернення громадян України в регіони та територіальні громади.
5. Відновлення та розвиток системи надання соціальних послуг на регіональному та місцевому рівні.

6. Розвиток інституційної спроможності територіальних громад та регіонів у сферах стратегічного планування, проєктного менеджменту, цифровізації, антикорупції.

7. Розвиток багаторівневого врядування, наближення системи управління регіональним розвитком до процедур та кращих практик ЄС.

8. Залучення громадян до прийняття рішень на державному, регіональному та місцевому рівні.

9. Відновлення та розвиток інфраструктури на принципах прозорості, сталості, інклюзивності, енергоефективності, підзвітності, адаптації до зміни клімату, стійкості до безпекових загроз та економічної доцільності.

10. Відновлення балансу екосистем, постраждалих від збройної агресії» [398].

Як бачимо оголошені пріоритети регіонального розвитку України сприяють досягненню сталого розвитку територій та побудові ефективної системи освоєння фінансових ресурсів, виділених по Програмі фінансової підтримки України від Європейського Союзу Ukraine Facility [421], що є важливим аспектом процесу євроінтеграції. Відповідність вимогам ЄС є не лише предметом переговорів про вступ, але й постійного моніторингу та оцінки з боку Європейської Комісії під час виконання програм. Без узгодження правил, які вимагає чи оскаржує Європейська комісія, програми та проєкти не можуть бути реалізовані.

Таким чином, державна регіональна політика України, як сукупність взаємопов'язаних державних заходів впливу на регіональні процеси для забезпечення місцевого економічного розвитку, вимагає кардинального реформування, що включає обґрунтовану увагу до різних функціональних типів територій, визначення місцевих економічних проблем, покращення доступу до різноманітних джерел фінансування для органів місцевого самоврядування та бізнесу, формування системи доброго демократичного врядування.

Висновки до Розділу 2

У вітчизняній науковій літературі досі дискусійними залишаються питання щодо відокремлення або уподібнення змісту понять «державна політика» та «публічна політика».

До 2010 року українські вчені розглядали державну політику через призму поєднання державно-управлінських підходів із політичними процесами. У 2010-2022 рр. державна політика розглядається вітчизняним академічним та експертним середовищем через задоволення потреб громадян, тобто як певна стратегія для розв'язання значущих суспільних питань. Як і зарубіжні колеги, українські науковці розуміють державну політику як фактичний розподіл ресурсів, представлений проектами та програмами, та окреслюють характерні риси, до яких ми додали наступні характеристики: 1) державна політика спирається на потреби бенефіціарів, таким чином поєднуючи об'єктивні тенденції розвитку держави та суб'єктивні інтереси людей в державі, сприяючи підвищенню якості життя громадян; 2) державна політика визначає державні стратегічні завдання у відповідному напрямі.

При дослідженні державної регіональної політики нами використаний, з одного боку, теоретико-методологічний підхід та його методи ретроспективної систематизації наукових концепцій, а з іншого боку, інституційний підхід забезпечення державної регіональної політики як системи заходів державної влади з її реалізації.

Світова академічна спільнота розглядає регіональну політику держави з точки зору теорій регіонального розвитку. Парадигми регіональної політики США та країн Європейського Союзу мають різні підходи. «Стара парадигма» (традиційна, класична) регіональної політики має універсальний науковий підхід; «нова парадигма» (сучасна) регіональної політики має місцевий науковий підхід (контекстно-залежний).

З точки зору інституційного підходу, забезпечення державної регіональної політики у європейських країнах розпочалося ще за часів ранньої історії Європейського Союзу (1957р.) і до сьогодні пройшло наступні етапи

реалізації: «оперативна регіональна політика» (1957-1987); «нова політика: одночасно «європейська» та «регіональна» (1988-1993); консолідуюча модель регіональної політики (1994-1999); регіональна політика для розширеного ЄС (2000-2006); поєднання регіональної та галузевої (секторальної) політики (2007-2013); переконсолідація регіональної політики (2014-2020); нова політика згуртованості (2021-т.ч.).

Нова політика згуртованості широко обговорюється у наукових колах, а контекст її реалізації та оцінювання є предметом суперечок, оскільки сучасні наукові дискусії характеризують її як європейську, розпливчасту, слабо виражену, багатовимірну та важку для впровадження та вимірювання.

Новим управлінським підходом у політиці згуртованості ЄС є розвиток місцевого потенціалу та співпраця з партнерами, тобто залучення місцевої влади до реалізації політики згуртованості.

Управління економічним розвитком територій є складовою економічного управління територіями і означає систематизований процес впливу на формування та досягнення стратегічних економічних цілей шляхом забезпечення сприятливих змін.

З точки зору інституційного підходу, управління економічним розвитком територій містить наступні сфери: 1) динаміку інституційних змін; 2) вивчення формальних та неформальних інституцій; 3) дослідження інституційних механізмів економічного розвитку; 4) визначення ролі інституцій у політиці економічного розвитку.

З точки зору кластерного підходу, управління економічним розвитком територій містить наступні сфери: 1) вбудованість державної кластерної політики в регіональні процеси; 2) формування кластерних стратегій на основі «розумної спеціалізації»; 3) ефективні партнерства та підготовка кластерних проєктів.

З точки зору ресурсного підходу, управління економічним розвитком територій має двовимірний характер, сутність якого полягає як у сукупності та доступності різноманітних ресурсів на певній території, так і у наявності

активної державної регіональної політики, яка забезпечуватиме планування, залучення, нагромадження, спрямованість, ефективне використання та контроль ресурсів задля економічного розвитку.

Сучасний стан і специфіка державної регіональної політики в Україні є результатом тривалих трансформаційних процесів, оскільки пройшла етапи: «згладжування диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів», «адаптації до викликів глобалізації», два етапи децентралізаційної реформи та локалізації господарської діяльності, «формування економічної самодостатності», «активізації сталого розвитку».

Оскільки державна регіональна політика, як напрям державної діяльності, визначає загальний вектор управління економічним розвитком територій, як процесу прийняття рішень та дій, то територіальний економічний розвиток, у свою чергу, визначається конкретними діями, спрямованими на реалізацію цієї політики. В умовах сучасних викликів фокус державної регіональної політики України зміщується на: формування системи доброго врядування регіональним та місцевим розвитком; стратегування соціально-економічного розвитку громад та територій; забезпечення місцевого економічного розвитку з урахуванням функціональних типів територій; посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів задля ефективного впровадження державної регіональної політики; безпековий пріоритет у відновленні та розвитку територій. Крім того, Україна розраховує на зовнішню допомогу регіонам, яка може відігравати суттєву роль у підтримці повоєнного відновлення.

Основні положення другого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [157; 159; 160; 227; 230; 231; 240; 247; 356; 357; 521].

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Тенденції та чинники місцевого економічного розвитку в сучасних реаліях

В цьому розділі дослідження ми поставили за мету – визначити характер та наслідки існуючого механізму забезпечення місцевого економічного розвитку, який реалізується органами місцевого самоврядування в Україні, в загальній системі державної регіональної політики. У зв'язку з цим, виникає питання чи ефективно місцева влада використовує інструменти публічного управління для сприяння місцевому економічному розвитку. Окрім цього, варто проаналізувати інструменти забезпечення місцевого економічного розвитку, які потенційно можуть бути використані органами місцевого самоврядування в Україні.

Місцевий економічний розвиток - це процес кількісних та якісних змін на рівні територіальної громади, що забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування з метою досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади. Кількісні зміни містять: збільшення у власних доходах бюджету органу самоврядування місцевих податків, збільшення робочих місць, збільшення доходів підприємств, зростання інвестиційних вливань, виробництва товарів та послуг, рівня споживання тощо. Якісні зміни, як рефлексія попередніх процесів, стосуються підвищення рівня конкурентоспроможності економічної діяльності і модернізації її структури, збільшення участі у доходній частині бюджету малих та середніх підприємств, технічного і технологічного прогресу

(інновацій), підвищення кваліфікації місцевої робочої сили, творення системи економічної безпеки громади тощо.

Базою нашого дослідження є територіальні громади Миколаївської області, що є одним з найбільш постраждалих від бойових дій регіонів, наряду із Донецькою, Харківською, Луганською, Запорізькою, Київською та Чернігівською областями України. На основі аналізу практичних і доступних джерел серед багатьох можна виділити конкретні інструменти для створення ефективного механізму місцевого економічного розвитку.

У складі Миколаївського регіону України налічується 52 територіальні громади як базові одиниці адміністративно-територіального поділу області, серед них: 9 – міських, 14 – селищних, 29 – сільських територіальних громад (рис. 3.1).

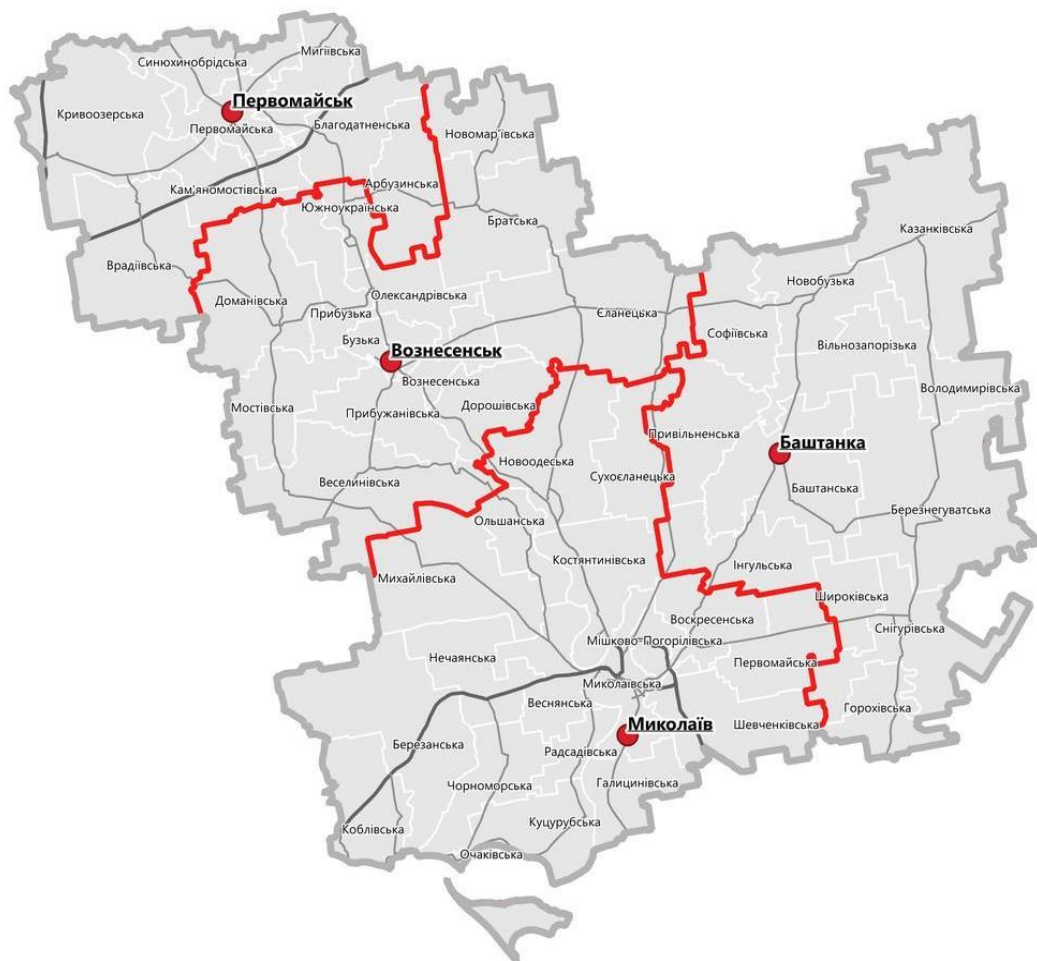

Рис. 3.1. Адміністративно-територіальний устрій Миколаївської області за районами та територіальними громадами

Органи місцевого самоврядування є основною ланкою, яка забезпечує отримання мешканцями територіальних громад найбільш необхідних публічних послуг. Для виконання повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування, вони повинні мати, крім нематеріальних активів, належний потенціал розвитку, а саме: економічний, трудовий, інфраструктурний та природно-ресурсний. Лише за наявності певної ресурсної бази органи місцевого самоврядування зможуть забезпечити якісне та своєчасне виконання власних та делегованих державою повноважень.

В рамках контекстно-системного підходу визначимо екстрактивні характеристики територіальних громад, тобто наявний обсяг ресурсів, які громади можуть використовувати задля підвищення власної конкурентоспроможності. Тенденції соціальної характеристики територіальних громад Миколаївського регіону представлені у табл. 3.1.

Як бачимо з табл. 3.1, *показники щільності населення* (фактична чисельність населення громади, без урахування внутрішньо переміщених осіб, які не оселилися на постійній основі, поділена на площу території громади) демонструють найнижчий рівень щільності населення у сільських територіальних громадах Миколаївської області.

Високу щільність населення мають Миколаївська, Вознесенська, Южноукраїнська та Первомайська міські територіальні громади області. Це означає концентрацію економічної активності саме в цих міських територіальних громадах, оскільки висока щільність населення тісно пов'язана з концентрацією праці та капіталу на території і впливає на місцевий економічний розвиток. Однак Світовий Банк [38] відмічає обмеження і винятки щодо такого твердження: «деякі з найбільш густонаселених територій у світі мають відносно невелику територію та високий рівень урбанізації, причому економічно спеціалізоване міське населення також використовує сільські ресурси за межами території» [38].

Таблиця 3.1

Соціальна характеристика територіальних громад Миколаївського регіону*

№	Територіальна громада	Тип	Кількість населених пунктів	Площа, км ²	Населення осіб на 01.01.23	Щільність населення, осіб/км ²
1.	Єланецька	селищна	34	1016	14379	14,2
2.	Інгульська	сільська	15	478	8275	17,3
3.	Арбузинська	селищна	13	430	10046	23,4
4.	Баштанська	міська	26	762	21612	28,4
5.	Березанська	селищна	35	882	13492	15,3
6.	Березнегуватська	селищна	41	1260	18734	14,9
7.	Благодатненська	сільська	12	404	5580	13,8
8.	Братська	селищна	34	708	11761	16,6
9.	Бузька	сільська	9	313	5218	16,7
10.	Веселинівська	селищна	44	907	17414	19,2
11.	Веснянська	сільська	17	348	8584	24,7
12.	Вознесенська	міська	3	91	34789	382,3
13.	Володимирівська	сільська	17	347	3292	9,5
14.	Воскресенська	селищна	9	327	14792	45,2
15.	Врадіївська	селищна	37	801	16309	20,4
16.	Вільнозапорізька	сільська	22	367	5420	15,1
17.	Галицинівська	сільська	6	310	7385	23,8
18.	Горохівська	сільська	19	298	7134	23,9
19.	Доманівська	селищна	31	729	14398	19,8
20.	Дорошівська	сільська	8	357	5349	15,0
21.	Казанківська	селищна	54	1003	14488	14,4
22.	Кам'яномостівська	сільська	15	330	7199	21,8
23.	Коблівська	сільська	12	397	7670	19,3
24.	Костянтинівська	сільська	11	468	9522	20,3
25.	Кривоозерська	селищна	27	813	23090	28,4

Продовження табл. 3.1

26.	Куцурубська	сільська	12	366	7458	20,4
27.	Мигіївська	сільська	13	395	8087	20,5
28.	Миколаївська	міська	1	317	470011	1482,7
29.	Мостівська	сільська	18	426	4367	10,3
30.	Мішково-Погорілівська	сільська	7	129	7063	54,8
31.	Нечаянська	сільська	13	254	4176	16,4
32.	Новобузька	міська	12	449	18078	40,3
33.	Новомар'ївська	сільська	26	423	4863	11,5
34.	Новоодеська	міська	16	619	17209	27,8
35.	Олександрівська	селищна	8	287	8897	31,0
36.	Ольшанська	селищна	13	245	8942	36,5
37.	Очаківська	міська	4	135	14346	106,3
38.	Первомайська	міська	7	280	69256	247,3
39.	Первомайська	селищна	11	390	9225	23,7
40.	Прибужанівська	сільська	20	366	7551	20,6
41.	Прибузька	сільська	13	300	4931	16,4
42.	Привільненська	сільська	19	467	5568	12,0
43.	Радсадівська	сільська	6	146	4060	27,8
44.	Синюхинобрідська	сільська	17	343	5646	16,5
45.	Снігурівська	міська	23	636	22729	35,7
46.	Софіївська	сільська	24	427	5541	13,0
47.	Степівська	сільська	16	707	8756	12,4
48.	Сухоєланецька	сільська	15	372	4743	12,8
49.	Чорноморська	сільська	13	351	5214	14,9
50.	Шевченківська	сільська	21	517	14184	27,4
51.	Широківська	сільська	7	216	3363	15,6
52.	Южноукраїнська	міська	5	156	41625	266,8

* Складено автором з використанням [394]

У науковому дослідженні С.А. Романюк [468] підкреслює, що «Світовий Банк за своєю методологією здійснює заміщення щільності ВВП на локальному рівні показником щільності населення», оскільки валовий внутрішній продукт як головний показник економічної активності не розраховується на рівні нижче регіонального (як валовий регіональний продукт).

Що стосується *природних ресурсів* територіальних громад (табл. 3.2), то показники наявності сільськогосподарських угідь, що є важливим для розвитку та диверсифікації агропромислового комплексу, є найнижчими у Куцурубській сільській, Миколаївській, Первомайській міських та інших, тобто в громадах, які є міськими промисловими або в прибережних громадах. Найвищі частки лісового фонду мають Володимирівська (10,58%), Привільненська (8,24%) сільські територіальні громади Баштанського району, Бузька (12,2%) сільська, Олександрівська (8,47%) селищна громада Вознесенського району та Врадіївська (8,3%) селищна громада Первомайського району Миколаївської області, тобто громади розташовані на північному сході та північному заході регіону.

Щодо *фінансових ресурсів* для розвитку територіальних громад Миколаївської області (табл. 3.3), варто проаналізувати наявні дані: загальні доходи територіальних громад у вигляді надходжень до загального фонду місцевих бюджетів, а також доходи на 1 мешканця; частку місцевих податків і зборів у загальних доходах громад Миколаївської області; обсяг міжбюджетних трансфертів: базові та реверсні дотації з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.

Лідирує по доходах загального фонду місцевого бюджету Миколаївська міська територіальна громада (понад 4 млрд. у 2023р.). Порівняно високі доходи мають Южноукраїнська, Первомайська, Вознесенська, Очаківська та Баштанська міські територіальні громади (з рівнем доходів понад 200 млн.грн. за 2023 рік) (Додаток А, табл. А1).

Таблиця 3.2

Природні ресурси територіальних громад Миколаївського регіону*

№	Територіальна громада	Тип	Сільськогосподарські угіддя		Водні ресурси		Лісовий фонд	
			га	%	га	%	га	%
1.	Єланецька	селищна	93196,6325	91,58	1094,6003	1,08	4084	4,01
2.	Інгульська	сільська	43075,15	90,19	217,01	0,45	1794,383	3,76
3.	Арбузинська	селищна	39333,3532	91,37	**	**	**	**
4.	Баштанська	міська	62990,188	81,4	752,63	0,97	2096,0359	2,71
5.	Березанська	селищна	74293,79	81,68	7541,29	8,29	2153,573	2,37
6.	Березнегуватська	селищна	116238,0	91,98	1279	1,01	5776	4,57
7.	Благодатненська	сільська	33938,6081	91,7	382,89	1,03	1435,34	3,88
8.	Братська	селищна	68360,0	96,65	439,0	0,01	1500,0	2,12
9.	Бузька	сільська	27450,870	87,2	375,5	1,20	3852,0	12,2
10.	Веселинівська	селищна	83711,1	85,39	225,92	0,23	6261,0	6,4
11.	Веснянська	сільська	3832,0	79,87	241,6036	5,0	214,1624	4,46
12.	Вознесенська	міська	5883,5375	64,65	95,97	1,1	192,9	2,1
13.	Володимирівська	сільська	18129,75	52,23	369,5	1,06	3671,58	10,58
14.	Воскресенська	селищна	29615,8844	90,0	246,95	0,8	1649,28	5,0
15.	Врадіївська	селищна	67154,2	83,83	385,7	0,48	6651	8,3
16.	Вільнозапорізька	сільська	**	89	**	1	**	**
17.	Галицинівська	сільська	**	**	**	**	**	**
18.	Горохівська	сільська	26204,0	87,8	1099,73	3,67	790,1	2,43
19.	Доманівська	селищна	65143,0	89,27	362,49	0,50	3342,0	4,58
20.	Дорошівська	сільська	29804,3	82,0	400,1	1,12	676,1	1,89
21.	Казанківська	селищна	79587,0	79,44	975,5	0,97	3586,51	3,58
22.	Кам'яномостівська	сільська	27122,0	82,44	185,0	0,56	«2,0	6,75
23.	Коблівська	сільська	34402,31	82,65	3943,67	9,5	1057,88	2,5
24.	Костянтинівська	сільська	36642,38	82,7	133,38	0,3	2692,659	6,08
25.	Кривоозерська	селищна	71»,0	87,45	368,5	0,45	4857,0	6,0

26.	Куцурубська	сільська	27086,05	35,97	45168,55	60,0	1390,0	1,85
27.	Мигіївська	сільська	31714	84,33	477	1,27	1939	5,16
28.	Миколаївська	міська	**	**	**	**	**	**
29.	Мостівська	сільська	37126,73	86,84	422,48	1,0	2707,30	6,33
30.	Мішково-Погорілівська	сільська	**	**	892,0	5,18	320,0	1,86
31.	Нечаянська	сільська	**	**	284,0	1,12	**	**
32.	Новобузька	міська	33801,0144	74,27	663,0	1,46	2118,6973	4,66
33.	Новомар'ївська	сільська	35500,0	83,94	86,0	0,2	484,0	1,14
34.	Новоодеська	міська	54673	88,0	1434	2,3	1838,9	3,0
35.	Олександрівська	селищна	22878,1	79,38	816,95	2,83	2440,4	8,47
36.	Ольшанська	селищна	**	**	**	**	**	**
37.	Очаківська	міська	**	**	**	**	**	**
38.	Первомайська	міська	570,6	50,1	**	**	**	**
39.	Первомайська	селищна	595,0140	19,65	516,4835	17,06	0,4794	0,02
40.	Прибужанівська	сільська	31414,0	86,4	274,5	0,76	1985,0	5,50
41.	Прибузька	сільська	25750,7581	85,6	646,18	2,15	1709,4432	5,68
42.	Привільненська	сільська	36880,3	79,28	17,0	0,04	3834,0	8,24
43.	Радсадівська	сільська	13053,99	63,44	**	**	406,3595	1,97
44.	Синюхинобрідська	сільська	**	**	**	**	77,0	0,22
45.	Снігурівська	міська	56918,2594	89,6	1372,33	2,16	1818,09	2,86
46.	Софіївська	сільська	37609,0	88,8	1753,45	4,0	2105,53	5,0
47.	Степівська	сільська	44840,3198	59,5	509,5168	0,68	1748,9415	2,32
48.	Сухосланецька	сільська	33701,48	92,0	**	**	**	**
49.	Чорноморська	сільська	27499,6	86,17	1554,2	5,65	589,6	2,14
50.	Шевченківська	сільська	26673,98	89,87	63,93	0,22	**	**
51.	Широківська	сільська	19631,7244	90,43	676,97	3,12	823	3,79
52.	Южноукраїнська	міська	11842,8517	74,29	1212,0652	7,6	507,6898	3,18

* Узагальнено автором на основі офіційних даних територіальних громад Миколаївської області

** Інформація відсутня

По наповненню доходної частини місцевих бюджетів гарні результати мають Бузька сільська, Кривоозерська, Врадіївська селищні, Новоодеська міська, Синюхинобрідська сільська, Веселинівська, Коблівська, Казанківська, Єланецька селищні та Новобузька міська територіальні громади (з рівнем доходів понад 100 млн.грн. за 2023 рік) (Додаток А, табл. А1).

Найменше наповнення доходної частини місцевих бюджетів мають Горохівська (що знаходилася в окупації у 2022 році) та Широківська (частина якої вісім місяців знаходилася на лінії фронту, а інша частина відразу опинилася за позиціями ЗСУ) сільські територіальні громади Миколаївської області (з рівнем доходів менше, ніж 20 млн.грн. за 2023 рік) (Додаток А, табл. А1).

Доходи на 1 мешканця в середньому по Миколаївському регіону склали у 2023 році 8179 грн. Найвищі доходи на 1 мешканця у 2023р. отримали Бузька сільська (26577 грн.), Очаківська міська (23598 грн.) та Синюхинобрідська сільська (21291 грн.) територіальні громади за рахунок концентрації бізнесу на своїх територіях, значного отримання ПДФО до місцевого бюджету та порівняно невеликій кількості мешканців в сільських громадах (Додаток А, табл. А2).

Варто зазначити, що найнижчі надходження до загального фонду місцевого бюджету на 1 мешканця у 2023р. мали Кривоозерська, Доманівська селищні, Софіївська сільська, Новобузька міська, Шевченківська, Вільнозапорізька, Ольшанська, Інгульська, Дорошівська, Привільненська сільські, Березнегуватська селищна, Широківська сільська, Снігурівська міська, Куцурубська, Горохівська сільські, Воскресенська, Первомайська селищні територіальні громади Миколаївської області (Додаток А, табл. А2).

Причини найнижчих надходжень до загального фонду місцевого бюджету на 1 мешканця у 2023р. (менше, ніж 6000 грн.), можна поділити на три групи: І група – наслідки окупації та бойових дій на території громад (Шевченківська, Березнегуватська, Широківська, Снігурівська, Куцурубська, Горохівська, Первомайська (селищна) територіальні громади);

Таблиця 3.3

Фінансові ресурси територіальних громад Миколаївського регіону (доходи)*

№	Територіальна громада	Населення, осіб на 01.01.2023	Загальні доходи громади, грн.		Місцеві податки і збори		Міжбюджетні трансферти, грн.	
			усього	на 1 мешканця	грн.	% до заг. доходів	дотації	реверсні платежі
1.	Єланецька	14379	101695356	7072	48746961	47,9	26070700	0
2.	Інгульська	8275	37168548	4492	17954626	48,3	21658000	0
3.	Арбузинська	10046	86282146	8589	29255689	33,9	12290700	0
4.	Баштанська	21612	219736036	10167	41727895	19,0	0	0
5.	Березанська	13492	96710119	7168	45132686	46,7	25023000	0
6.	Березнегуватська	18734	76347988	4075	26463662	34,7	37541900	0
7.	Благодатненська	5580	56757376	10172	16742506	29,5	0	907800
8.	Братська	11761	85227996	7247	39650709	46,5	15972600	0
9.	Бузька	5218	138681097	26577	21790990	15,7	0	1821000
10.	Веселинівська	17414	118296163	6793	61977083	52,4	34488400	0
11.	Веснянська	8584	67933610	7914	19795647	29,1	12494100	0
12.	Вознесенська	34789	421800259	12125	56442993	13,4	0	61625100
13.	Володимирівська	3292	26730099	8120	14199837	53,1	5436200	0
14.	Воскресенська	14792	38161611	2580	15178817	39,8	42096200	0
15.	Врадіївська	16309	131398760	8057	48478319	36,9	28517800	0
16.	Вільнозапорізька	5420	27645407	5101	13714282	49,6	12364700	0
17.	Галицинівська	7385	58329734	7898	10258088	17,6	0	0
18.	Горохівська	7134	18899678	2649	7399494	39,2	21968500	0
19.	Доманівська	14398	85508070	5939	39374188	46,0	24566400	0
20.	Дорошівська	5349	24016245	4490	11629961	48,4	14944900	0
21.	Казанківська	14488	105311944	7269	45799331	43,5	18717600	0
22.	Кам'яномостівська	7199	53411450	7419	15607802	29,2	12605900	0
23.	Коблівська	7670	117515291	15321	48517643	41,3	9113900	0
24.	Костянтинівська	9522	65488567	6878	25198223	38,5	10749700	0

Продовження табл. 3.3

25.	Кривоозерська	23090	137173878	5941	47057390	34,3	32635500	0
26.	Куцурубська	7458	25288394	3391	7712330	30,5	15199300	0
27.	Мигіївська	8087	73672572	9110	24694067	33,5	3153600	0
28.	Миколаївська	470011	4877029170	10376	818328153	16,8	0	0
29.	Мостівська	4367	36125865	8272	21347834	59,1	8580500	0
30.	Мішково-Погорілівська	7063	62718202	8800	10405335	16,6	840200	0
31.	Нечаянська	4176	43988886	10534	12148748	27,6	11402700	0
32.	Новобузька	18078	100000128	5532	36314653	36,3	23317100	0
33.	Новомар'ївська	4863	40064100	8239	20807319	51,9	5922500	0
34.	Новоодеська	17209	129793813	7542	35213105	27,1	27255100	0
35.	Олександрівська	8897	79849506	8975	18270626	22,9	14906000	0
36.	Ольшанська	8942	43154861	4826	20257772	46,9	17373500	0
37.	Очаківська	14346	338538710	23598	10492998	3,1	0	0
38.	Первомайська (міська)	69256	570704271	8241	108081299	18,9	0	25575000
39.	Первомайська (селищна)	9225	20995483	2276	8013184	38,2	26620600	0
40.	Прибужанівська	7551	46070692	6101	14694700	31,9	6115100	0
41.	Прибузька	4931	33769673	6848	15143264	44,8	9439900	0
42.	Привільненська	5568	24524601	4405	14341831	58,5	15637500	0
43.	Радсадівська	4060	35559703	8759	9068811	25,5	3195400	0
44.	Синюхинобрідська	5646	120210134	21291	23487695	19,5	0	17667200
45.	Снігурівська	22729	89373455	3932	19892086	22,3	49372400	0
46.	Софіївська	5541	32906945	5939	16483986	50,1	12189800	0
47.	Степівська	8756	71174236	8129	25966174	36,5	1678100	0
48.	Сухоєланецька	4743	29514142	6223	19804724	67,1	12872700	0
49.	Чорноморська	5214	64957245	12458	16545644	25,5	0	0
50.	Шевченківська	14184	76699409	5407	16275101	21,2	20232400	0
51.	Широківська	3363	13672127	4065	5168235	37,8	7573700	0
52.	Южноукраїнська	41625	783649105	18826	124568298	15,9	0	165345200

* Складено автором на основі [274]

II група – невеликі за чисельністю громади, що розташовані біля міст, куди йде відтік робочої сили (Вільнозапорізька, Інгульська, Софіївська, Дорошівська, Привільненська, Воскресенська територіальні громади); III група – міська та селищні громади (колишні районні центри) з низьким рівнем зайнятості населення, тіньовою зайнятістю, низькою економічною активністю (Кривоозерська, Доманівська, Новобузька, Ольшанська територіальні громади).

Що стосується міжбюджетних трансфертів, то загалом в Миколаївському регіоні ситуація виглядає наступним чином (рис. 3.2): 67% територіальних громад області отримували дотації до місцевого бюджету (тобто кожна друга громада), бездотаційними були 21%, здійснювали реверсні платежі до держбюджету 11,5% від загальної кількості громад області.

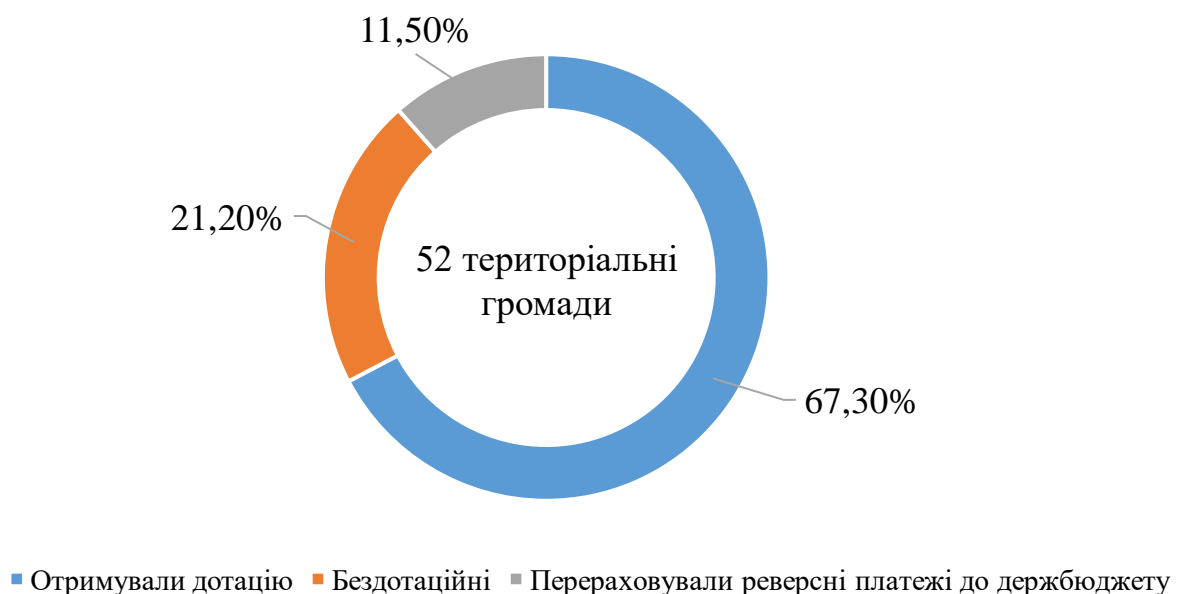

Рис. 3.2. Міжбюджетні трансферти територіальних громад Миколаївської області у 2023 році (сформовано автором з використанням [274])

Виходячи з вищезазначеного, розглянемо ТОП територіальних громад Миколаївського регіону в сфері міжбюджетних трансфертів (табл. 3.4).

Поглиблюючи дослідження дотаційності територіальних громад Миколаївської області, визначимо обсяг дотацій в розрахунку на 1 мешканця.

В результаті отримали, що найбільші обсяги дотацій в розрахунку на 1 мешканця у 2023 році мали Доманівська селищна, Горохівська сільська, Первомайська селищна, Воскресенська селищна та Привільненська сільська територіальні громади.

Таблиця 3.4

ТОП територіальних громад Миколаївського регіону за дотаційністю*

ТОП громад, що отримували дотації		ТОП громад, що перераховували реверсні платежі до держбюджету		Громади, що не отримували дотацій та не перераховували реверсні платежі
Громада	Частка до обсягу доходів бюджету	Громада	Частка до обсягу доходів бюджету	
Снігурівська міська	55%	Южноукраїнська міська	21%	Миколаївська міська
Воскресенська селищна	50%	Синюхинобрідська сільська	14,7%	Чорноморська сільська
Березнегуватська селищна	49%	Вознесенська міська	14,6%	Очаківська міська
Веселинівська селищна	29%	Первомайська міська	4,5%	Галицинівська сільська
Кривоозерська селищна	24%	Благодатненська сільська	1,6%	Баштанська міська
		Бузька сільська	1,3%	

* Систематизовано автором на основі [274]

Вищезазначені громади за доходами на 1 мешканця (Додаток А) належать до «найбідніших» громад Миколаївської області, через окупацію (Горохівська сільська) та активні бойові дії (Первомайська селищна), а також через ненадходження ПДФО до місцевих бюджетів (Доманівська, Воскресенська селищні, Привільненська сільська) внаслідок низької інвестиційної привабливості та залучення бізнесу на територію громади. Зазначимо, що до цієї ж категорії (громади з найвищим показником дотаційності на 1 мешканця та найнижчим показником доходів на 1 мешканця) можна віднести Дорошівську, Інгульську та Вільнозапорізьку сільські територіальні громади. Перспективи збільшення власних доходів в таких

громадах низькі, а залежність від державного бюджету з кожним роком може зростати. Для органів місцевого самоврядування це є сигналом до активної роботи в напрямку підвищення спроможності громад.

Проаналізуємо обсяг видатків місцевих бюджетів територіальних громад Миколаївського регіону у 2023р. (табл. 3.5). Абсолютним лідером за видаткам є Миколаївська міська територіальна громада – 4,552 млрд.грн. Також високий рівень видатків мають Южноукраїнська, Первомайська, Вознесенська, Очаківська, Баштанська міські та Кривоозерська селищна територіальні громади. Зрозуміло, що в цих громадах йде постійне фінансування на утримання великої кількості закладів комунальної власності. А ось найменші видатки місцевих бюджетів мають Прибузька, Радсадівська, Дорошівська, Сухоєланецька, Горохівська, Володимирівська, Широківська сільські територіальні громади області (Додаток А, табл. А3).

Що стосується обсягу видатків на одного мешканця, то найвищі видатки на одного мешканця у 2023 році мали Синюхинобрідська сільська (25893 грн.), Очаківська (23435 грн.), Южноукраїнська (19420 грн.) міські та Бузька сільська (19133 грн.) територіальні громади. Ці громади мають бюджетоутворюючі підприємства і незалежно, яка кількість мешканців проживає в цих громадах. В основному можна зазначити, що розбіжність обсягу видатків на 1 мешканця в громадах Миколаївської області становить від 7 тис. грн. до 25,9 тис. грн. Виняток становлять Широківська та Горохівська сільські територіальні громади Баштанського району з видатками на 1 мешканця менше, ніж 7 тис. грн на рік (Додаток А, табл. А4).

Щодо структури видаткової частини місцевих бюджетів, то, перш за все, проаналізуємо видатки на утримання інфраструктури громад. Інфраструктура відіграє важливу роль у соціальному та економічному житті територіальної громади. Потужна інфраструктура громади не лише покращує привабливість та естетичність території, але й впливає на соціальні зв'язки жителів громади, їхнє здоров'я, рівень освіти, показники якості життя, тобто безпосередньо на їх соціально-економічний статус.

Таблиця 3.5

Видатки територіальних громад Миколаївського регіону*

№	Територіальна громада	Населення, осіб на 01.01.2023	Загальні видатки громади, грн.		Видатки на ЖКГ, % до заг. обсягу	Видатки на освіту, % до заг. обсягу	Видатки на культуру, % до заг. обсягу	Інші видатки, % до заг. обсягу
			усього	на 1 мешканця				
1.	Сланецька	14379	156474224	10882	7,3	59,0	3,4	30,3
2.	Ігульська	8275	78791921	9522	8,9	66,3	4,0	20,8
3.	Арбузинська	10046	117361773	11682	3,4	50,2	3,1	43,3
4.	Баштанська	21612	238381722	11030	20,5	46,5	5,6	27,4
5.	Березанська	13492	119729901	8874	12,0	57,9	3,0	27,1
6.	Березнегуватська	18734	137978391	7365	2,2	62,8	5,1	29,9
7.	Благодатненська	5580	65707433	11776	6,0	64,7	3,7	25,6
8.	Братська	11761	120703129	10263	13,3	57,7	3,6	25,4
9.	Бузька	5218	99834517	19133	11,5	43,4	5,7	39,4
10.	Веселинівська	17414	194265319	«56	17,0	56,0	3,7	23,3
11.	Веснянська	8584	87607596	10206	5,6	52,5	1,9	40,0
12.	Вознесенська	34789	488725950	14048	7,2	42,8	1,7	48,3
13.	Володимирівська	3292	2725»8	8278	9,1	48,2	2,8	39,9
14.	Воскресенська	14792	103795164	7017	9,3	64,8	4,6	21,3
15.	Врадіївська	16309	177705786	10896	6,0	58,4	4,1	31,5
16.	Вільнозапорізька	5420	56409877	10408	3,0	54,3	2,8	39,9
17.	Галицинівська	7385	105848802	14333	21,0	49,0	3,0	27,0
18.	Горохівська	7134	36912764	5174	4,5	75,7	2,2	17,6
19.	Доманівська	14398	138974899	9652	4,3	64,1	2,6	29,0
20.	Дорошівська	5349	43801636	8189	3,0	67,1	5,2	24,7
21.	Казанківська	14488	136592530	9428	5,5	58,3	5,3	30,9
22.	Кам'яномостівська	7199	77037846	10701	6,2	61,8	2,0	30,0
23.	Коблівська	7670	117392383	15305	24,0	44,2	1,5	30,3
24.	Костянтинівська	9522	87016463	9138	2,7	66,9	2,6	27,8

Продовження табл. 3.5

25.	Кривоозерська	23090	224385570	9718	8,5	58,7	4,1	28,7
26.	Куцурубська	7458	56865859	7625	7,3	65,0	2,7	23,0
27.	Мигіївська	8087	87554561	10827	7,0	61,9	1,8	29,3
28.	Миколаївська	470011	4551758034	9684	24,1	39,6	3,5	32,8
29.	Мостівська	4367	51680542	11834	5,2	58,9	1,2	34,7
30.	Мішково-Погорілівська	7063	85765680	12143	12,6	42,8	2,5	42,1
31.	Нечаянська	4176	61229610	14662	14,3	32,6	2,0	51,1
32.	Новобузька	18078	138678577	7671	19,6	55,1	4,7	20,6
33.	Новомар'ївська	4863	51493928	10589	2,4	63,2	2,4	32,0
34.	Новоодеська	17209	170963533	9935	9,1	53,0	3,7	34,2
35.	Олександрівська	8897	93931632	10558	5,9	54,7	2,2	37,2
36.	Ольшанська	8942	74352584	8315	8,1	58,2	6,9	26,8
37.	Очаківська	14346	336203299	23435	19,7	21,4	0,7	58,2
38.	Первомайська (міська)	69256	793708»	11460	25,9	42,9	2,0	29,2
39.	Первомайська (селищна)	9225	65529090	7103	5,4	50,2	3,3	41,1
40.	Прибужанівська	7551	67472270	8936	12,3	64,7	3,7	19,3
41.	Прибузька	4931	47462157	9625	8,5	58,4	2,6	30,5
42.	Привільненська	5568	55837645	10028	12,4	58,6	2,5	26,5
43.	Радсадівська	4060	46655411	11491	2,2	57,3	7,5	33,0
44.	Синюхинобрідська	5646	146192366	25893	4,6	25,1	1,3	69,0
45.	Снігурівська	22729	166364555	7319	13,2	49,8	3,4	33,6
46.	Софіївська	5541	51635561	9319	6,9	55,8	4,6	32,7
47.	Степівська	8756	102410249	11696	3,8	53,3	1,8	41,1
48.	Сухоєланецька	4743	38548038	8127	3,5	60,0	4,3	32,2
49.	Чорноморська	5214	86130614	16519	22,2	39,3	2,4	36,1
50.	Шевченківська	14184	109283497	7705	3,4	62,8	3,3	30,5
51.	Широківська	3363	20268155	6027	2,0	74,8	1,2	22,0
52.	Южноукраїнська	41625	808355131	19420	10,5	35,8	1,2	52,5

* Складено автором на основі [274]

Проект Praxis [140] пропонує розглядати «громадську інфраструктуру, яку також називають антропогенним середовищем, як складну систему об'єктів, споруд та середовищ на території, які сприяють якості життя і загальній безпеці та здоров'ю громади» [140]. При цьому мова йде про громадську інфраструктуру, не наголошуючи на відмінностях між місцевою та центральною громадською інфраструктурою, оскільки немає якісних відмінностей, окрім розміру та рівня органу влади, який її забезпечує. Під терміном «громадська інфраструктура» зарубіжні дослідники [117] розуміють усі об'єкти, системи та споруди, які відкриті для широкого користування та якими володіють та керують органи публічної влади, а саме: транспортна, водна, енергетична, телекомунікаційна, політична, освітня, рекреаційна та інфраструктура охорони здоров'я.

З економічної точки зору громадську інфраструктуру поділяють на такі види (рис.3.3).

Рис. 3.3. Види громадської інфраструктури [Складено автором]

Як зазначається у [117], «критична інфраструктура - це всі активи, які уряд визначає як ключові для функціонування економіки. Вона включає активи, що використовуються для житла та опалення, телекомунікацій, охорони здоров'я, сільськогосподарських об'єктів тощо. Приклади таких активів: природний газ, питна вода, ліки. М'яка інфраструктура стосується всіх установ, які допомагають підтримувати здорову економіку. Зазвичай вони потребують значного людського капіталу та орієнтовані на обслуговування населення. М'яка інфраструктура включає усі системи освіти, охорони

здоров'я, фінансів, правопорядку, урядові системи (наприклад, соціальне забезпечення) та інші установи, які вважаються ключовими для добробуту економіки. Жорстка інфраструктура включає всі фізичні системи, які мають вирішальне значення для роботи сучасної економіки. Вона включає транспортні системи, такі як дороги та шосе, і телекомунікаційні послуги: телефонні лінії та системи широкосмугового зв'язку».

Ряд латвійських дослідників [129] характеризують «міцєву інфраструктуру» як «об'єкти, що розташовані на певній території і надають підприємствам матеріального виробництва, організаціям, невиробничим установам і населенню цієї території послуги з транспортування і зберігання продукції, передачі інформації, пересування людей, постачання матеріальних ресурсів, включаючи воду, тепло, газ та електроенергію» [129]. Тоді як у вітчизняному академічному середовищі «загальну інфраструктуру» поділяють на виробничу та соціальну. У зв'язку з принциповою відмінністю характеру послуг, що надаються населенню, І. Заблодська та ін. [164] всередині соціальної інфраструктури виділяють «об'єкти, що створюють певні матеріальні умови життєдіяльності людей (житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля та громадське харчування, пасажирський транспорт, зв'язок) та соціально-культурну інфраструктуру, яка забезпечує духовні потреби (заклади освіти, культури і мистецтва, охорони здоров'я, установи фізичної культури і спорту, заклади соціального захисту)».

Оскільки територіальні громади залучені практично до всіх сфер життя населення: соціальної, економічної, охорони здоров'я, освіти, то лише збалансований зв'язок складових громадської інфраструктури є необхідним фактором інклюзивного зростання шляхом розширення доступу до життєво важливих послуг і покращення економічних можливостей для всіх, в кінцевому підсумку, - фактором місцевого економічного розвитку. Інфраструктура, яка в Україні зазвичай утримується за рахунок державних субвенцій, за кордоном фінансується декількома способами, зокрема через

державні податки, шляхом залучення приватних інвестицій та через публічно-приватне партнерство.

Ключовою складовою інфраструктури територіальної громади є система житлово-комунального господарства. У свідомості представників органів місцевого самоврядування ця сфера «ніяк не працює» на місцевий економічний розвиток. Як зазначають А. Konyeva та О. Dolgalova [83], «ситуація є проблематичною через невідповідність цілей та інтересів інституційних суб'єктів господарювання житлово-комунального господарства (держава, органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, інвестори та бізнес-структури, керуючі компанії, власники та орендарі тощо) та відповідних можливостей, які вони використовують для досягнення своїх цілей» [83].

Розбіжність частки видатків на житлово-комунальне господарство в загальному обсязі видатків в громадах Миколаївської області становить від 2 до 25,9% (табл. 3.5). Найбільша частка видатків на житлово-комунальне господарство (>20%) у 2023р. виділялась у Первомайській (25,9%), Миколаївській (24,1%) міських, Коблівській (24%), Чорноморській (22,2%), Галицинівській (21%) сільських та Баштанській (20,5%) міській територіальних громадах. Найменша частка видатків (<5%) на житлово-комунальне господарство в загальному обсязі видатків виділялась в 14 селищних та сільських громадах Миколаївського регіону, серед яких найменше - у Радсадівській сільській (2,2%), Березнегуватській селищній (2,2%) та Широківській сільській (2%) територіальних громадах.

Важливою складовою інфраструктури територіальної громади та забезпечення місцевого економічного розвитку також вважаємо систему освіти. Перед територіальними громадами постають питання забезпечення стійких конкурентних позицій у боротьбі за можливості економічного розвитку. Наряду з існуючими підприємствами та створенням робочих місць, багато громад наголошують на своєму зручному розташуванні. Але ж в умовах сьогодення саме покращення людського капіталу територіальної громади

допомагає залучити і підприємства, і інвесторів, і туристів. І саме система освіти є важливим ресурсом для місцевості, оскільки генерує людський капітал, який робить внесок в економіку. С. Curtis [36] у своєму дослідженні піднімає питання про якість надання освітніх послуг в різних місцевостях. Американський дослідник зазначає, що «численні закони були створені та спрямовані на допомогу в покращенні шкіл із недостатньою успішністю, щоб гарантувати, що вчителі найвищої кваліфікації викладають для усіх учнів на високому рівні. Тим не менш, батьки по всій країні продовжують відправляти дітей до шкіл за межами своїх територіальних громад, щоб уникнути певних невдалих шкіл» [36]. Одним з ключових висновків цього дослідження [36] є відмінності в можливостях економічного розвитку навколо територій, де є менш продуктивні школи, навіть зі створенням нових робочих місць та підприємств. Вітчизняними дослідниками ще не проводилося подібне дослідження, але, на нашу думку, ця проблема є актуальною також і для українських територіальних громад.

Розбіжність частки видатків на освіту в загальному обсязі видатків в громадах Миколаївської області становить від 21 до 75,7% (табл. 3.5), в залежності від частки освітніх субвенцій у загальних доходах та власних доходів місцевих бюджетів. Найбільша частка видатків на освіту (>70%) у 2023р. спрямована у Горохівській (75,7%) та Широківській (74,8%) сільських територіальних громадах Баштанського району. Це пов'язано з низькою часткою власних доходів в місцевих бюджетах цих громад, а, звідси, вказує на їх низьку фінансову спроможність. Найменша частка видатків (<40%) на освіту в загальному обсязі видатків спостерігається в Миколаївській (39,6%), Южноукраїнській (35,8%) міських, Чорноморській (39,3%), Нечаянській (32,6%), Синюхинобрідській (25,1%) сільських та Очаківській (21,4%) міській територіальних громадах.

Не менш важливим фактором місцевого розвитку і ваговою складовою громадської інфраструктури є сфера культури. Це доводить дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) «Culture and

Local Development» в рамках Програми розвитку місцевої економіки та зайнятості (LEED) [35]. Як зазначається у дослідженні, «сучасний внесок культури у місцевий економічний розвиток:

- не обмежується лише залученням туристів;
- виступає каталізатором для подальшого розвитку інших видів діяльності через територіальні кластери;
- є інструментом соціальної інтеграції людей в громадах, таким чином сприяючи сталому розвитку» [35].

В цьому контексті цікавим є також наукове дослідження італійських авторів M. Lazzeroni, N. Bellini, G. Cortesi, A. Loffredo [86], які визначають зв'язок між місцевою спадщиною, культурною діяльністю та стратегіями розвитку міст і громад. Дослідники наголошують на ролі, яку може відігравати система культурних цінностей у динаміці економічного та соціального розвитку конкретної території, надаючи у своїх наукових пошуках перевагу середнім, малим містам і сільській місцевості [86].

Розбіжність частки видатків на культуру в загальному обсязі видатків в громадах Миколаївської області становить від 0,7 до 7,5% (табл. 3.5). Найбільша частка видатків на культуру (>5%) у 2023р. виділялась у Радсадівській сільській (7,5%), Ольшанській селищній (6,9%), Бузькій сільській (5,7%), Баштанській міській (5,6%), Казанківській селищній (5,3%), Дорошівській сільській (5,2%) та Березнегуватській селищній (5,1%) територіальних громадах. До основних причин цього можна віднести наявність об'єктів культурної інфраструктури комунальної власності, які потребують постійного фінансування. Найменша частка видатків (<3%) на культуру в загальному обсязі видатків виділялась в 25 територіальних громадах Миколаївського регіону, серед яких найменше – в Очаківській міській (0,7%) територіальній громаді.

Однією з ключових складових інфраструктури територіальної громади та забезпечення місцевого економічного розвитку вважаємо систему охорони здоров'я. Як зазначається у [25], «здоров'я та благополуччя сприяють

економічному та соціальному прогресу, і, у свою чергу, економічна безпека та соціальна згуртованість є двома ключовими детермінантами здоров'я».

Система охорони здоров'я:

- має важливе значення для визначення економічної ефективності та стабільності територіальної громади;
- позитивно впливає на економічні показники інших секторів економіки через робочі місця, які вона створює, а також через придбання товарів і послуг;
- відіграє важливу роль у зменшенні соціального відчуження на місцевому рівні завдяки впливу на зайнятість, умови праці та доходи домогосподарств;
- як ключовий сектор може підвищити статус територіальної громади для просування та реалізації місцевих цілей сталого розвитку.

Якщо раніше органи місцевого самоврядування здебільшого розмірковували про важливість традиційних ресурсів для громади, то сьогодні підкреслюється цінність усіх груп громадської інфраструктури у побудові мереж та відносин на багатьох рівнях управління. Як підкреслюють дослідники [81], «нестабільність фінансування інфраструктури підриває її потенціал». Планування розвитку, проєктування, будівництво (повоєнне відновлення) та експлуатація інфраструктурних систем є складними завданнями, які потребують багато ресурсів. Таким чином, органи місцевого самоврядування мають співпрацювати з приватним сектором у публічно-приватному партнерстві, щоб полегшити фінансовий та адміністративний тягар публічного сектору та використати досвід і навички приватного сектору. У більшості випадків орган місцевого самоврядування також повинен взяти на себе провідну роль, враховуючи характер інфраструктурного продукту.

Аналізуючи показники *видатків місцевих бюджетів на власні повноваження* територіальних громад Миколаївської області, зазначимо, що важливе місце серед них займають видатки на утримання апарату управління

Таблиця 3.6

Видатки на власні повноваження територіальних громад Миколаївського регіону*

№	Територіальна громада	Тип	Населення, осіб на 01.01.2023	Загальні видатки громади, грн.		Видатки на утримання апарату управління, % до заг. обсягу	Капітальні видатки, % до заг. обсягу
				усього	на 1 мешканця		
1.	Єланецька	селищна	14379	156474224	10882	14,7	13,6
2.	Інгульська	сільська	8275	78791921	9522	16,8	1,7
3.	Арбузинська	селищна	10046	117361773	11682	9,9	21,2
4.	Баштанська	міська	21612	238381722	11030	14,0	26,6
5.	Березанська	селищна	13492	119729901	8874	13,5	32,9
6.	Березнегуватська	селищна	18734	137978391	7365	15,6	19,6
7.	Благодатненська	сільська	5580	65707433	11776	17,8	6,6
8.	Братська	селищна	11761	120703129	10263	12,4	25,8
9.	Бузька	сільська	5218	99834517	19133	17,6	33,3
10.	Веселинівська	селищна	17414	194265319	«56	13,9	7,1
11.	Веснянська	сільська	8584	87607596	10206	16,8	21,8
12.	Вознесенська	міська	34789	488725950	14048	11,8	46,0
13.	Володимирівська	сільська	3292	2725»8	8278	30,8	6,9
14.	Воскресенська	селищна	14792	103795164	7017	17,0	6,0
15.	Врадіївська	селищна	16309	177705786	10896	15,8	16,0
16.	Вільнозапорізька	сільська	5420	56409877	10408	20,6	14,1
17.	Галицинівська	сільська	7385	105848802	14333	19,8	6,5
18.	Горохівська	сільська	7134	36912764	5174	14,0	6,4
19.	Доманівська	селищна	14398	138974899	9652	12,8	8,1
20.	Дорошівська	сільська	5349	43801636	8189	18,3	5,0
21.	Казанківська	селищна	14488	136592530	9428	15,5	5,2
22.	Кам'яномостівська	сільська	7199	77037846	10701	13,0	14,1
23.	Коблівська	сільська	7670	117392383	15305	17,5	52,2
24.	Костянтинівська	сільська	9522	87016463	9138	19,3	5,8

Продовження табл. 3.6

25.	Кривоозерська	селищна	23090	224385570	9718	15,7	7,8
26.	Куцурубська	сільська	7458	56865859	7625	15,4	24,8
27.	Мигіївська	сільська	8087	87554561	10827	17,3	14,5
28.	Миколаївська	міська	470011	4551758034	9684	8,7	42,6
29.	Мостівська	сільська	4367	51680542	11834	17,6	12,7
30.	Мішково-Погорілівська	сільська	7063	85765680	12143	25,3	15,1
31.	Нечаянська	сільська	4176	61229610	14662	20,3	6,8
32.	Новобузька	міська	18078	138678577	7671	12,7	16,3
33.	Новомар'ївська	сільська	4863	51493928	10589	26,7	3,0
34.	Новоодеська	міська	17209	170963533	9935	12,4	10,5
35.	Олександрівська	селищна	8897	93931632	10558	13,5	40,6
36.	Ольшанська	селищна	8942	74352584	8315	17,5	25,5
37.	Очаківська	міська	14346	336203299	23435	13,8	23,0
38.	Первомайська	міська	69256	793708»	11460	8,6	17,3
39.	Первомайська	селищна	9225	65529090	7103	41,4	2,4
40.	Прибужанівська	сільська	7551	67472270	8936	12,5	13,2
41.	Прибузька	сільська	4931	47462157	9625	12,8	9,9
42.	Привільненська	сільська	5568	55837645	10028	25,3	8,5
43.	Радсадівська	сільська	4060	46655411	11491	15,4	19,1
44.	Синюхинобрідська	сільська	5646	146192366	25893	9,2	10,4
45.	Снігурівська	міська	22729	166364555	7319	16,2	26,7
46.	Софіївська	сільська	5541	51635561	9319	23,9	25,5
47.	Степівська	сільська	8756	102410249	11696	11,0	12,6
48.	Сухоєланецька	сільська	4743	38548038	8127	24,4	13,7
49.	Чорноморська	сільська	5214	86130614	16519	7,7	49,8
50.	Шевченківська	сільська	14184	109283497	7705	22,1	39,9
51.	Широківська	сільська	3363	20268155	6027	20,7	1,0
52.	Южноукраїнська	міська	41625	808355131	19420	11,0	10,7

* Складено автором на основі [274]

(«державне управління») (табл. 3.6). Їх частка у загальному фонді видатків місцевих бюджетів коливається від 7 до 41,4%.

Найбільшу частку видатків на утримання апарату управління (від 25 до 41%) мають Первомайська селищна (41,4%), Володимирівська (30,8%), Новомар'ївська (26,7%), Мішково-Погорілівська (25,3%) та Привільненська (25,3%) сільські територіальні громади. Більше половини територіальних громад Миколаївської області витрачають на утримання апарату управління від 13 до 20% від загального обсягу видатків місцевих бюджетів. І п'ять громад регіону витрачають на цю статтю до 10% місцевого бюджету, а саме: Арбузинська (9,9%) селищна, Синюхинобрідська (9,2%) сільська, Миколаївська (8,7%), Первомайська (8,6%) міські та Чорноморська (7,7%) сільська територіальні громади (Додаток А, табл. А5).

Джерелом фінансування довгострокових цілей місцевого економічного розвитку є *капітальні видатки* (без субвенцій з держбюджету).

Розбіжність частки капітальних видатків в громадах Миколаївської області становить від 1 до 52% (табл. 3.6). Найбільша частка капітальних видатків (>40%) у 2023р. спостерігається у Коблівській (52,2%), Чорноморській (49,8%) сільських, Вознесенській (46,0%), Миколаївській (42,6%) міських, Олександрівській селищній (40,6%) територіальних громадах Миколаївської області. Найменша частка капітальних видатків (<10%) в загальному обсязі видатків виділялась у 18 територіальних громадах Миколаївського регіону, серед яких найменше – в Первомайській селищній (2,4%), Інгульській (1,7%), Широківській (1%) сільських територіальних громадах (Додаток А, табл. А6).

Також аналіз показує значну розбіжність капітальних видатків у розрахунку на 1 мешканця громади: від 8» грн. у Чорноморській сільській територіальній громаді до 59 грн. у Широківській сільській територіальній громаді (Додаток А, табл. А7). Показник капітальних видатків на 1 мешканця свідчить, що високий рівень власних доходів не завжди залежить від чисельності населення громади, адже ТОП-5 за цим показником становлять

Чорноморська (8» грн.), Коблівська (7985 грн.), Бузька (6366 грн.) сільські територіальні громади, де працює бізнес, сплачуються податки, і гроші спрямовуються на місцевий економічний розвиток, а також Вознесенська (6465 грн.) та Очаківська (5399 грн.) міські територіальні громади, де кількість мешканців перевищує 10000 осіб (Додаток А, табл. А7).

Найменше капітальних видатків у розрахунку на 1 мешканця (< 1000 грн.), а отже і нижчі перспективи до місцевого економічного розвитку мають 18 територіальних громад Миколаївської області, серед яких останні місця в цьому рейтингу займають Первомайська (167 грн. на 1 мешканця) селищна, Інгульська (160 грн. на 1 мешканця), Широківська (59 грн. на 1 мешканця) сільські територіальні громади (Додаток А).

Далі, в рамках контекстно-системного підходу визначимо *регулятивні характеристики територіальних громад Миколаївської області*, тобто належним чином створені інструменти, які дозволять здійснити місцевий економічний розвиток. Дослідження діючих інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку в сучасних умовах представлені у табл. 3.7.

Аналіз локальних стратегій розвитку у Миколаївському регіоні свідчить про дискретний характер забезпечення соціальних та економічних складових розвитку базових інфраструктурних підприємств в громадах. Тоді як проблеми цих підприємств, на думку Л.О. Мармуль, О.Ю. Жучінського [365], «в багатьох випадках залишаються гострими та потребують нагального вирішення; мають різні прояви відповідно до секторально-галузевих та територіальних особливостей; залежать від ефективності управлінських рішень керівництва, фахівців громад, активної громадянської позиції всіх їх членів» [365, с.80]. Узгодженість соціальних та економічних складових розвитку інфраструктури територіальної громади зі стратегічними пріоритетами місцевого економічного розвитку є обов'язковим завданням для органів місцевого самоврядування, яке потрібно вирішити в найближчому майбутньому.

Сьогодні постала нагальна проблема дослідити наскільки гармонійним є розвиток інфраструктури і як він співвідноситься з місцевим економічним розвитком (табл. 3.7).

З другої половини 2022 року територіальні громади Миколаївської області почали долучатися до процесу стратегічного планування, коригуючи існуючі напрацювання на повоєнне відновлення для якісного життєзабезпечення населення, що є важливим для місцевого економічного розвитку. На 01.03.2024р. 79% територіальних громад області мають затверджені Стратегії відновлення та розвитку. Стратегічні пріоритети розвитку територіальних громад синхронні з основними стратегічними напрямками регіональної стратегії розвитку. Однак прагнення до забезпечення місцевого економічного розвитку, модернізації та розвитку системи освіти, системи охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та культурного і духовного середовища спостерігається тільки у 40% територіальних громад Миколаївської області, що мають затверджену стратегію розвитку (табл. 3.7). Однак економічні та демографічні виклики, що постали перед громадами внаслідок повномасштабної збройної агресії проти України, означають, що будь-яке рішення, прийняте органами місцевого самоврядування, має коригуватися згідно реалій воєнного часу та перспектив повоєнного відновлення. Важливим є те, що в стратегіях відновлення та розвитку територіальних громад з'явилася безпекова складова як одна з стратегічних цілей. І вона, до речі, не прив'язана до бойових дій зараз, оскільки навіть після нашої Перемоги, прикордонні з рф (прифронтові) території, навряд чи стануть територіями сталого розвитку. Це завжди будуть ризиковані території зі своєю специфікою. Це потрібно враховувати при місцевому плануванні. Отже, прагнення до забезпечення власної безпеки через програми захисту населення та територій підтвердили 37% територіальних громад Миколаївської області, що мають затверджену стратегію розвитку (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Дослідження діючих інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку територіальних громад
Миколаївського регіону*

№	Територіальна громада	Наявність затвердженої Стратегії відновлення та розвитку на період до 2027р.	Програма (план) місцевого економічного розвитку, залучення інвестицій тощо	Програма розвитку охорони здоров'я	Програма розвитку освіти	Програма розвитку ЖКГ	Програма розвитку культурного і духовного середовища	Програми забезпечення безпеки мешканців та захисту територій	Інші програми забезпечення місцевого економічного розвитку, наявність Комунікаційної та ін. стратегій
1.	Єланецька								
2.	Ігульська								
3.	Арбузинська								
4.	Баштанська								
5.	Березанська								
6.	Березнегуватська								
7.	Благодатненська								
8.	Братська								
9.	Бузька								
10.	Веселинівська								
11.	Веснянська								
12.	Вознесенська								
13.	Володимирівська								
14.	Воскресенська								
15.	Врадіївська								
16.	Вільнозапорізька								
17.	Галицинівська								
18.	Горохівська								

Продовження табл. 3.7

№	Територіальна громада	Наявність затвердженої Стратегії відновлення та розвитку на період до 2027р.	Програма (план) соціально-економічного розвитку, залучення інвестицій тощо	Програма розвитку охорони здоров'я	Програма розвитку освіти	Програма розвитку ЖКГ	Програма розвитку культурного і духовного середовища	Програми забезпечення безпеки мешканців та захисту територій	Інші програми забезпечення місцевого економічного розвитку, наявність Комунікаційної та ін. стратегій
19.	Доманівська								
20.	Дорошівська								
21.	Казанківська								
22.	Кам'яномостівська								
23.	Коблівська								
24.	Костянтинівська								
25.	Кривоозерська								
26.	Куцурубська								
27.	Мигіївська								
28.	Миколаївська								
29.	Мостівська								
30.	Мішково-Погорілівська								
31.	Нечаянська								
32.	Новобузька								
33.	Новомар'ївська								
34.	Новоодеська								
35.	Олександрівська								
36.	Ольшанська								
37.	Очаківська								

Продовження табл. 3.7

№	Територіальна громада	Наявність затвердженої Стратегії відновлення та розвитку на період до 2027р.	Програма (план) соціально-економічного розвитку, залучення інвестицій тощо	Програма розвитку охорони здоров'я	Програма розвитку освіти	Програма розвитку ЖКГ	Програма розвитку культурного і духовного середовища	Програми забезпечення безпеки мешканців та захисту територій	Інші програми забезпечення місцевого економічного розвитку, наявність Комунікаційної та ін. стратегій
38.	Первомайська (міська)								
39.	Первомайська (селищна)								
40.	Прибужанівська								
41.	Прибузька								
42.	Привільненська								
43.	Радсадівська								
44.	Синюхинобрідська								
45.	Снігурівська								
46.	Софіївська								
47.	Степівська								
48.	Сухоєланецька								
49.	Чорноморська								
50.	Шевченківська								
51.	Широківська								
52.	Южноукраїнська								

* Складено автором на основі офіційних даних територіальних громад Миколаївської області

Міста і громади, що прагнуть не лише прискорити темп місцевого економічного розвитку, але й зробити співпрацю зі стейкхолдерами (партнерами, інвесторами тощо) професійною та утримати її на високому рівні, схиляються до створення самостійно або у співробітництві з іншими громадами агенцій розвитку (агенцій місцевого розвитку, агенцій економічного розвитку), а також діючих на подібних принципах об'єднань органів влади чи фондів. Перші такі агенції були створені в країнах Європи (Франція, Німеччина, Бельгія) після Другої світової війни як відповідь на локальні кризи, спричинені війною, та мали на меті запуснути процес економічного відновлення територій. Сьогодні агенції розвитку в країнах Східної Європи, Південної Азії, Латинської Америки та Африки функціонують з метою сприяння місцевому економічному розвитку у нових умовах економічної інтеграції. В Україні агенції місцевого розвитку створюються переважно у формі комунального підприємства, мають пряме фінансування з місцевого бюджету та тісний зв'язок із місцевою владою, підтримують політику економічного розвитку місцевої влади.

Наявність функціонуючих агенцій місцевого розвитку у громадах Миколаївської області представлено на рис. 3.4.

Функції агенцій місцевого розвитку		
✓ Допомога муніципалітету ✓ Культурні ініціативи розвитку ✓ Міська сфера та інфраструктура відбудови ✓ Сприяння партнерству ✓ Допомога волонтерським організаціям	✓ Моніторинг та громадська експертиза ✓ Залучення громадськості ✓ Сприяння партнерству ✓ Аналітика, дослідження	✓ Сприяння партнерству ✓ Залучення інвестицій ✓ Початок бізнесу і зростання ✓ Планування ✓ Брендінг і міжнародне просування
<i>КП «Агенція розвитку Миколаєва» (2016)</i>	<i>ГО «Агентство економічного розвитку» м. Вознесенська (2003) ГО «АМР «Громада можливостей» Радсадівської ТГ (2020)</i>	<i>КУ «Агенція місцевого розвитку Коблівської сільської ради» (2017)</i>

Рис. 3.4. Напрями функціонування агенцій розвитку територіальних громад Миколаївської області [Складено автором]

Отже, підсумуємо вищезазначене по територіальних громадах Миколаївської області та визначимо характер і наслідки існуючого механізму забезпечення місцевого економічного розвитку. Як вже зазначалося, серед 52 територіальних громад області – 43 сільських та селищних, в яких проживає 382166 осіб, що складає 35% населення Миколаївської області, та 9 міських територіальних громад, в яких проживає 709355 осіб, що, відповідно, становить 65% населення області. Дані табл. 3.8 демонструють певні диспропорції в показниках щільності населення різних типів громад Миколаївської області, що формують як потенційні можливості, так і обмеження на шляху до місцевого економічного розвитку.

Таблиця 3.8

Рейтинг територіальних громад Миколаївської області за щільністю населення, осіб/км²*

№ рейтингу	Територіальна громада	Тип	Щільність населення, осіб/км ²
1.	Миколаївська	міська	1482,7
2.	Вознесенська	міська	382,3
3.	Южноукраїнська	міська	266,8
4.	Первомайська	міська	247,3
5.	Очаківська	міська	106,3
6.	Новобузька	міська	40,3
7.	Снігурівська	міська	35,7
8.	Баштанська	міська	28,4
9.	Новоодеська	міська	27,8
1.	Воскресенська	селищна	45,2
2.	Ольшанська	селищна	36,5
3.	Олександрівська	селищна	31,0
4.	Кривоозерська	селищна	28,4
5.	Первомайська	селищна	23,7
6.	Арбузинська	селищна	23,4
7.	Врадіївська	селищна	20,4
8.	Доманівська	селищна	19,8
9.	Веселинівська	селищна	19,2
10.	Братська	селищна	16,6
11.	Березанська	селищна	15,3
12.	Березнегуватська	селищна	14,9
13.	Казанківська	селищна	14,4
14.	Єланецька	селищна	14,2
1)	Мішково-Погорілівська	сільська	54,8
2)	Радсадівська	сільська	27,8

3)	Шевченківська	сільська	27,4
4)	Веснянська	сільська	24,7
5)	Горохівська	сільська	23,9
6)	Галицинівська	сільська	23,8
7)	Кам'яномостівська	сільська	21,8
8)	Прибужанівська	сільська	20,6
9)	Мигіївська	сільська	20,5
10)	Куцурубська	сільська	20,4
11)	Костянтинівська	сільська	20,3
12)	Коблівська	сільська	19,3
13)	Інгульська	сільська	17,3
14)	Бузька	сільська	16,7
15)	Синюхинобрідська	сільська	16,5
16)	Нечаянська	сільська	16,4
17)	Прибузька	сільська	16,4
18)	Широківська	сільська	15,6
19)	Вільнозапорізька	сільська	15,1
20)	Дорошівська	сільська	15,0
21)	Чорноморська	сільська	14,9
22)	Благодатненська	сільська	13,8
23)	Софіївська	сільська	13,0
24)	Сухоєланецька	сільська	12,8
25)	Степівська	сільська	12,4
26)	Привільненська	сільська	12,0
27)	Новомар'ївська	сільська	11,5
28)	Мостівська	сільська	10,3
29)	Володимирівська	сільська	9,5

* Розроблено автором

Серед міських територіальних громад (табл. 3.8) найбільшу щільність населення має Миколаївська міська громада - 1482,7 осіб/км². До ТОП-5 за щільністю населення серед міських громад входять також Вознесенська, Южноукраїнська, Первомайська та Очаківська територіальні громади. Найменшу щільність населення серед міських громад області має Новоодеська територіальна громада – 27,8 осіб/км².

Серед селищних територіальних громад (табл. 3.8) найбільшу щільність населення має Воскресенська селищна громада - 45,2 осіб/км². До ТОП-5 за щільністю населення серед селищних громад входять також Ольшанська, Олександрівська, Кривоозерська та Первомайська територіальні громади.

Найменшу щільність населення серед селищних громад області має Єланецька територіальна громада – 14,2 осіб/км².

Серед сільських територіальних громад (табл. 3.8) найбільшу щільність населення має Мішково-Погорілівська сільська громада – 54,8 осіб/км². До ТОП-5 за щільністю населення серед сільських громад входять також Радсадівська, Шевченківська, Веснянська та Горохівська територіальні громади. Найменшу щільність населення серед сільських громад області має Володимирівська територіальна громада – 9,5 осіб/км², що є найменшим показником серед усіх громад Миколаївської області. Варто зазначити, що в Мішково-Погорілівській сільській громаді, що знаходиться в приміській зоні м. Миколаєва, щільність населення більша, ніж у Новобузькій, Снігурівській, Баштанській та Новоодеській міських громадах.

Диспропорції у показниках щільності міських територіальних громад області складають 53 рази. В той же час різниця між значеннями максимального та мінімального показників щільності селищних та сільських територіальних громад області становить майже 6 разів. Тобто мова йде про різні передумови, що вже склалися у громадах Миколаївської області для місцевого економічного розвитку. Для створення потужного соціально-економічного потенціалу важливим є все ж таки не загальна чисельність та щільність мешканців, а структура населення громади, економічна активність, демократичне врядування.

Проаналізуємо рейтинг територіальних громад Миколаївської області за наявністю основних природних ресурсів. Дані табл. 3.9 демонструють ТОП-5 різних типів громад за природними ресурсами, у яких сконцентрований найбільший природно-ресурсний потенціал області. Отже, серед міських громад області потужний природно-ресурсний потенціал мають Баштанська громада (сільгоспугіддя – 1 місце, лісові ресурси – 2 місце, водні ресурси - 5 місце рейтингу), Снігурівська громада (сільгоспугіддя – 2 місце, водні ресурси - 3 місце, лісові ресурси – 4 місце рейтингу) та Новоодеська громада (водні ресурси – 2 місце, сільгоспугіддя – 3 місце, лісові ресурси – 3 місце рейтингу).

Таблиця 3.9

Рейтинг територіальних громад Миколаївської області за основними природними ресурсами

Тип громади	Територіальна громада	Сільськогосподарські	Територіальна громада	Водні ресурси	Територіальна громада	Лісовий фонд
		угіддя		місце рейтингу		місце рейтингу
міська	Баштанська	1	Очаківська	1	Новобузька	1
міська	Снігурівська	2	Новоодеська	2	Баштанська	2
міська	Новоодеська	3	Снігурівська	3	Новоодеська	3
міська	Новобузька	4	Южноукраїнська	4	Снігурівська	4
міська	Южноукраїнська	5	Баштанська	5	Южноукраїнська	5
селищна	Березнегуватська	1	Березанська	1	Врадіївська	1
селищна	Єланецька	2	Березнегуватська	2	Веселинівська	2
селищна	Веселинівська	3	Єланецька	3	Березнегуватська	3
селищна	Казанківська	4	Казанківська	4	Кривоозерська	4
селищна	Березанська	5	Олександрівська	5	Єланецька	5
сільська	Степівська	1	Куцурубська	1	Бузька	1
сільська	Інгульська	2	Коблівська	2	Привільненська	2
сільська	Софіївська	3	Софіївська	3	Володимирівська	3
сільська	Мостівська	4	Чорноморська	4	Мостівська	4
сільська	Привільненська	5	Горохівська	5	Костянтинівська	5

Серед селищних громад області потужний природно-ресурсний потенціал мають Березнегуватська громада (сільгоспугіддя – 1 місце, водні ресурси – 2 місце, лісовий фонд - 3 місце рейтингу), Єланецька громада (сільгоспугіддя – 2 місце, водні ресурси - 3 місце, лісові ресурси – 5 місце рейтингу) та Казанківська громада (сільгоспугіддя – 4 місце, водні ресурси - 4 місце, лісові ресурси – 6 місце рейтингу).

Серед сільських громад області потужний природно-ресурсний потенціал мають Софіївська громада (сільгоспугіддя – 3 місце, водні ресурси – 3 місце, лісовий фонд - 7 місце рейтингу), Мостівська громада (сільгоспугіддя – 4 місце, лісові ресурси – 4 місце, водні ресурси -11 місце рейтингу) та Степівська громада (сільгоспугіддя – 1 місце, водні ресурси – 9 місце, лісовий фонд - 11 місце рейтингу) (Додаток Б, табл. Б1).

Проаналізуємо рейтинг територіальних громад Миколаївської області за площею території, оскільки цей показник пов'язаний із надходженням земельного податку до місцевих бюджетів. Дані рис. 3.5 та 3.6 демонструють, що серед міських громад області найбільшими за площею території є Баштанська, Снігурівська та Новоодеська міські територіальні громади. Найменшою за площею в Миколаївській області серед міських громад є Вознесенська територіальна громада ($< 200 \text{ км}^2$).

Серед селищних громад області найбільшу площу мають Березнегуватська, Єланецька громада та Казанківська селищні громади. Найменшими за площею в Миколаївській області серед селищних громад є Олександрівська та Ольшанська територіальні громади ($< 300 \text{ км}^2$).

Найбільшими за площею серед сільських громад області є Степівська, Шевченківська та Інгульська територіальні громади. Найменшими за площею в Миколаївській області серед сільських громад є Радсадівська та Мішково-Погорілівська територіальні громади ($< 200 \text{ км}^2$).

Порівнюючи «жорсткі» показники територіальних громад Миколаївської області, такі як щільність населення, наявність основних природних ресурсів, площа території (табл. 3.10), бачимо, що найкращі

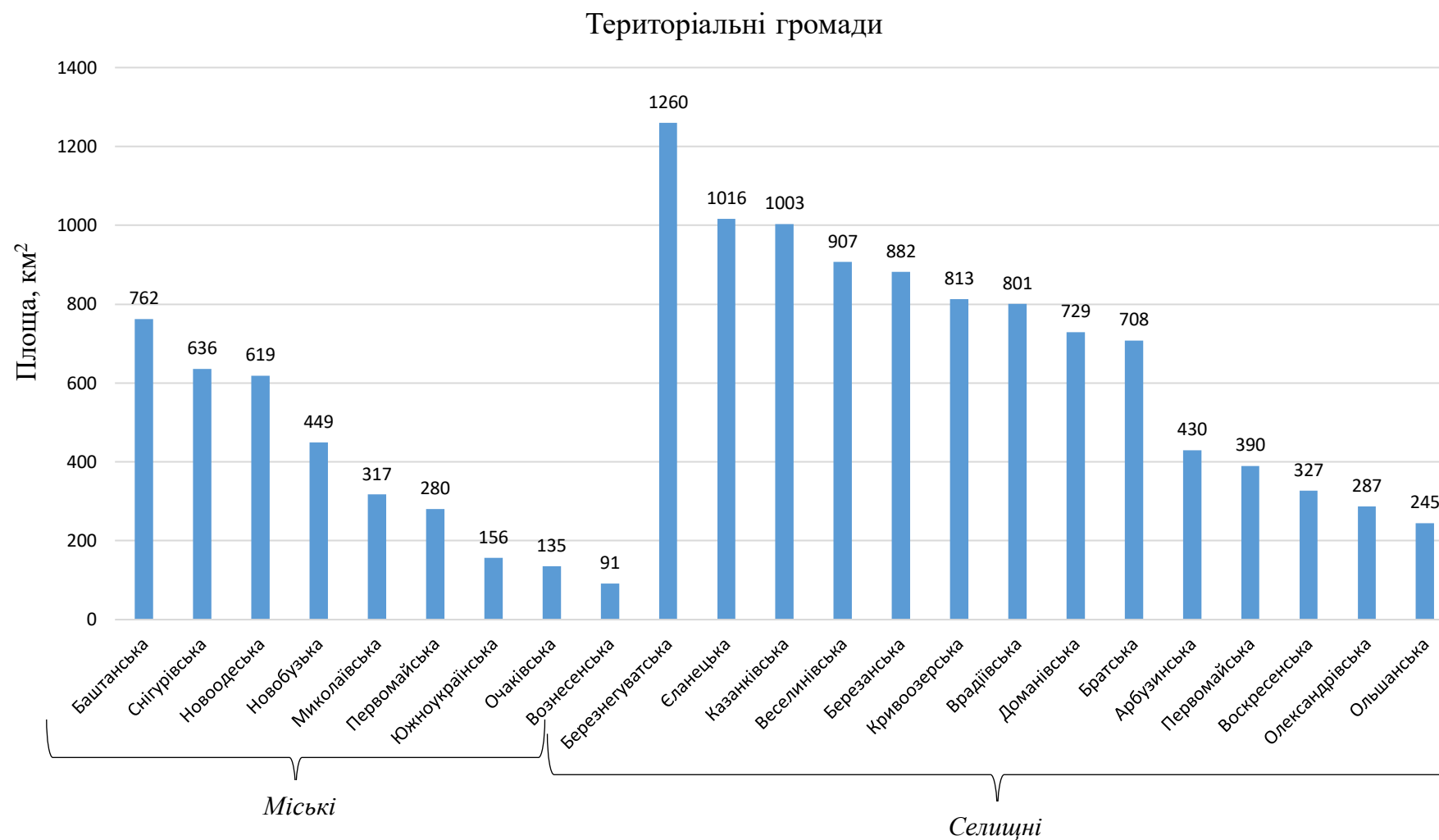

Рис. 3.5. Рейтинг міських та селищних територіальних громад Миколаївського регіону за площею території [Розроблено автором]

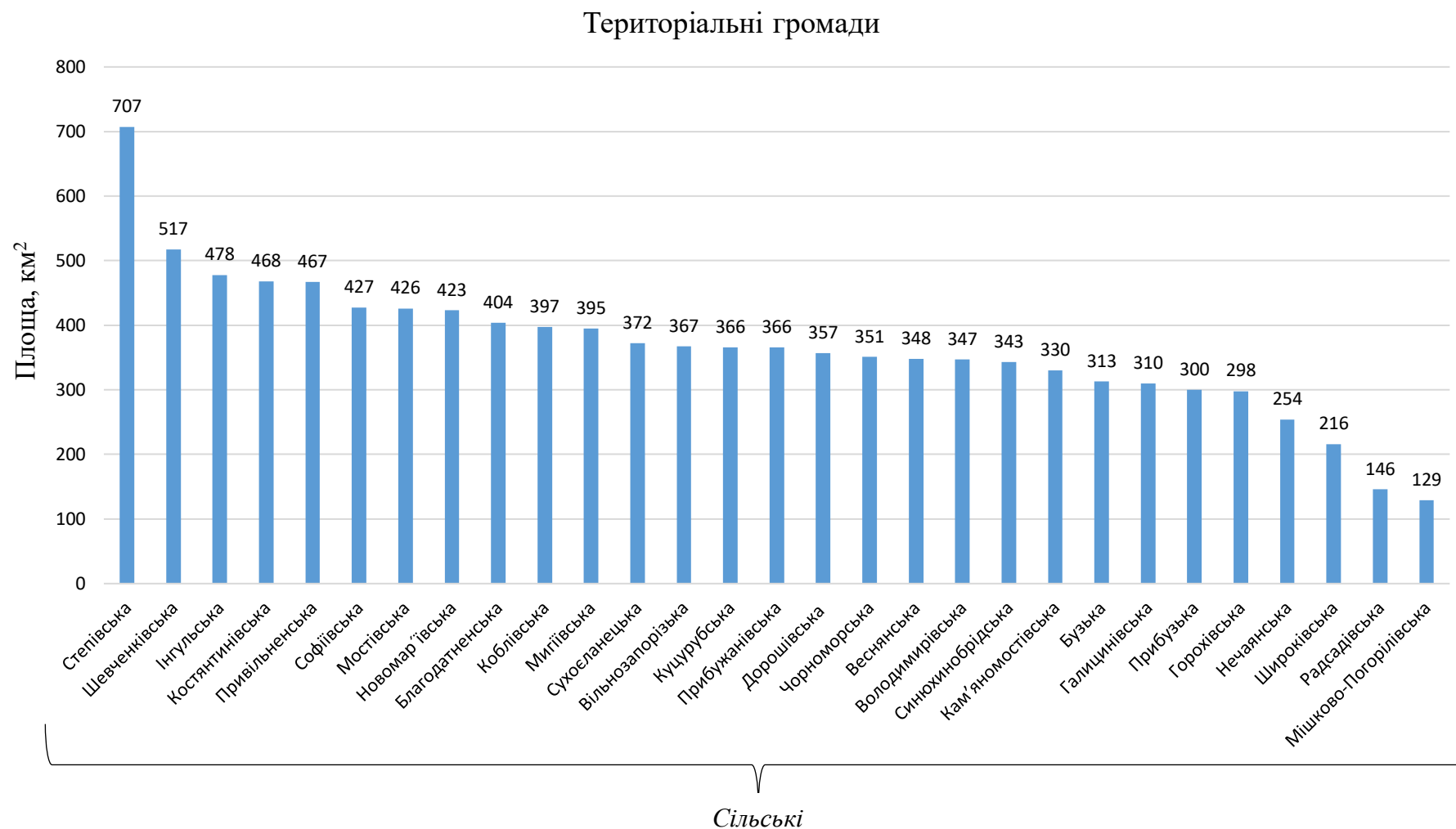

Рис. 3.6. Рейтинг сільських територіальних громад Миколаївського регіону за площею території [Розроблено автором]

Таблиця 3.10

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за найвищими показниками «жорстких» характеристик для забезпечення місцевого економічного розвитку

Тип громади	Територіальна громада	Щільність населення	Територіальна громада	Природні ресурси	Територіальна громада	Площа громади
		<i>місце рейтингу</i>		<i>місце рейтингу</i>		<i>місце рейтингу</i>
міська	Миколаївська	1	Баштанська	1	Баштанська	1
міська	Вознесенська	2	Снігурівська	2	Снігурівська	2
міська	Южноукраїнська	3	Новоодеська	3	Новоодеська	3
міська	Первомайська	4	Новобузька	4	Новобузька	4
міська	Очаківська	5	Южноукраїнська	5	Миколаївська	5
селищна	Воскресенська	1	Березнегуватська	1	Березнегуватська	1
селищна	Ольшанська	2	Єланецька	2	Єланецька	2
селищна	Олександрівська	3	Казанківська	3	Казанківська	3
селищна	Кривоозерська	4	Веселинівська	4	Веселинівська	4
селищна	Первомайська	5	Березанська	5	Березанська	5
сільська	Мішково-Погорілівська	1	Софіївська	1	Степівська	1
сільська	Радсадівська	2	Мостівська	2	Шевченківська	2
сільська	Шевченківська	3	Степівська	3	Інгульська	3
сільська	Веснянська	4	Коблівська	4	Костянтинівська	4
сільська	Горохівська	5	Костянтинівська	5	Привільненська	5

характеристики для місцевого економічного розвитку мають територіальні громади різних типів, однак ті громади, у яких висока щільність населення є міськими або старопромисловими селищними або приміськими селищними та сільськими. Територіальні громади, що мають високий показник за природними ресурсами та площею території, не належать до ТОП-5 за високою щільністю населення. Отже, можемо виділити громади, що за двома «жорсткими» характеристиками мають найкращу здатність до забезпечення місцевого економічного розвитку: Миколаївська, Южноукраїнська, Баштанська, Снігурівська, Новоодеська міські територіальні громади; Березнегуватська, Єланецька, Казанківська, Веселинівська, Березанська селищні територіальні громади; Шевченківська, Степівська, Костянтинівська, Софіївська, Коблівська сільські територіальні громади.

Далі важливо проаналізувати, яким фінансовим ресурсом володіють територіальні громади області для забезпечення місцевого економічного розвитку. Розглянемо «м'які» характеристики місцевого економічного розвитку, починаючи від доходів місцевих бюджетів на 1 мешканця; місцевих податків і зборів; міжбюджетних трансфертів; індексу податкоспроможності; частки капітальних видатків як джерела фінансування довгострокових цілей місцевого економічного розвитку; капітальних видатків у розрахунку на 1 мешканця (табл. 3.11). При аналізі слід звернути увагу на наповнюваність місцевих бюджетів, рівень дотаційності територіальних громад та фінансування довгострокових цілей місцевого економічного розвитку.

Міжбюджетні трансферти у 2023 році отримували 41 місцевий бюджет Миколаївської області (з них: 3 – міських, 14 – селищних; 24 – сільських). Основними одержувачами найбільших сум дотацій у 2023 році стали місцеві бюджети Снігурівської міської (49,4 млн.грн.), Воскресенської (42,1 млн.грн.), Березнегуватської (37,5 млн.грн.), Веселинівської (34,5 млн.грн.), Кривоозерської (32,6 млн.грн.) селищних територіальних громад. Реверсну дотацію у 2023 році до державного бюджету України перерахували 6 місцевих бюджетів.

Таблиця 3.11

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за «м'якими» характеристиками забезпечення місцевого економічного розвитку

Тип громади	Територіальна громада	Загальні доходи на 1 мешк.	Територіальна громада	Місцеві податки і збори	Територіальна громада	Міжбюджетні трансферти
		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>
міська	Очаківська	1	Миколаївська	1	Южноукраїнська	1
міська	Южноукраїнська	2	Южноукраїнська	2	Вознесенська	2
міська	Вознесенська	3	Первомайська	3	Первомайська	3
міська	Миколаївська	4	Вознесенська	4	Миколаївська	4
міська	Баштанська	5	Баштанська	5	Баштанська	5
селищна	Олександрівська	1	Веселинівська	1	-	-
селищна	Арбузинська	2	Єланецька	2	-	-
селищна	Врадіївська	3	Врадіївська	3	-	-
селищна	Казанківська	4	Кривоозерська	4	-	-
селищна	Братська	5	Казанківська	5	-	-
сільська	Бузька	1	Коблівська	1	Благодатненська	1
сільська	Синюхинобрідська	2	Степівська	2	Бузька	2
сільська	Коблівська	3	Костянтинівська	3	Галицинівська	3
сільська	Чорноморська	4	Мигіївська	4	Синюхинобрідська	4
сільська	Нечаянська	5	Синюхинобрідська	5	Чорноморська	5

Продовження табл. 3.11

Тип громади	Територіальна громада	Індекс податко-спроможності	Територіальна громада	Частка капітальних видатків у заг. обсягу видатків бюджету	Територіальна громада	Капітальні видатки на 1 мешк
		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>
міська	Южноукраїнська	1	Вознесенська	1	Вознесенська	1
міська	Вознесенська	2	Миколаївська	2	Очаківська	2
міська	Очаківська	3	Снігурівська	3	Миколаївська	3
міська	Миколаївська	4	Баштанська	4	Баштанська	4
міська	-		Очаківська	5	Южноукраїнська	5
селищна	Ольшанська	1	Олександрівська	1	Олександрівська	1
селищна	Арбузинська	2	Березанська	2	Березанська	2
селищна	Братська	3	Братська	3	Братська	3
селищна	Казанківська	4	Ольшанська	4	Арбузинська	4
селищна	Березанська	5	Арбузинська	5	Ольшанська	5
сільська	Галицинівська	1	Коблівська	1	Чорноморська	1
сільська	Благодатненська	2	Чорноморська	2	Коблівська	2
сільська	Мішково-Погорілівська	3	Шевченківська	3	Бузька	3
сільська	Широківська	4	Бузька	4	Шевченківська	4
сільська	Мигіївська	5	Софіївська	5	Синюхинобрідська	5

З них 3 – міських: Южноукраїнська, Вознесенська, Первомайська територіальні громади; 3 – сільських: Синюхинобрідська, Бузька, Благодатненська територіальні громади. З бюджетів селищних громад реверсні платежі не перераховувалися; і вони усі є дотаційними. Як зазначають Т. Заяць та ін. [318], «збільшення дотаційності місцевих бюджетів у воєнний час зумовлено необхідністю фінансової підтримки громад для подолання наслідків війни» [318, с.145]. Також група вчених [318] проаналізували «дотаційність територіальних громад за групами чисельності населення» і дійшли висновку, що «територіальні громади із чисельністю населення понад 15 тис. осіб характеризуються нижчими показниками базової та реверсної дотації, що зумовлено наявністю значних людських ресурсів - платників податків у місцеві бюджети» [318, с.151]. Ми не можемо повністю погодитися з цим висновком, оскільки серед найбільш дотаційних громад Миколаївської області тільки Воскресенська селищна та Шевченківська сільська відповідають цим вимогам (населення < 15 тис. осіб). Ці громади є приміськими, і трудові ресурси працюють, в основному, в обласному центрі.

У міських громадах Миколаївської області чітко простежується потенціал до забезпечення місцевого економічного розвитку, оскільки певні міські громади мають можливості для нарощування такого потенціалу (табл. 3.11). За підсумками 2023р. найбільший рівень доходів на 1 мешканця мають Очаківська, Южноукраїнська, Вознесенська, Миколаївська, Баштанська громади, з них Южноукраїнська та Вознесенська разом із Первомайською міською громадою перераховували реверсну дотацію питомо вага якої склала 92,5% усіх реверсних платежів місцевих бюджетів області. Найбільшу частку місцевих податків і зборів в бюджетах мають Миколаївська, Южноукраїнська, Первомайська, Вознесенська та Баштанська міські громади. За часткою капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів (так званий бюджет розвитку громади), як прагнення до довгострокових вкладень у місцевий економічний розвиток, ТОП-5 складають: Вознесенська, Миколаївська, Снігурівська, Баштанська та Очаківська міські громади. За

капітальними видатками на 1 мешканця першість серед міських громад області мають: Вознесенська, Очаківська, Миколаївська, Баштанська, Южноукраїнська громади (табл. 3.11).

Щодо потенціалу до забезпечення місцевого економічного розвитку у селищних та сільських громадах Миколаївської області, то тут за вищеперерахованими характеристиками (табл. 3.11) ситуація неоднозначна, оскільки усі селищні громади області є дотаційними. За підсумками 2023р. найбільший рівень доходів на 1 мешканця мають Олександрівська, Арбузинська, Владіївська, Казанківська, Братська селищні територіальні громади та Бузька, Синюхинобрідська, Коблівська, Чорноморська, Нечаянська сільські громади області, з них Синюхинобрідська та Бузька разом із Благодатненською перераховували реверсну дотацію питома вага якої склала 7,5% усіх реверсних платежів місцевих бюджетів області.

Найбільшу частку місцевих податків і зборів в бюджетах мають Веселинівська, Сланецька, Владіївська, Кривоозерська, Казанківська селищні територіальні громади та Коблівська, Степівська, Костянтинівська, Мигіївська, Синюхинобрідська сільські громади області. За часткою капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів, як прагнення до довгострокових вкладень у місцевий економічний розвиток, ТОП-5 серед селищних територіальних громад складають: Олександрівська, Березанська, Братська, Ольшанська та Арбузинська громади, а ТОП-5 серед сільських територіальних громад складають: Коблівська, Чорноморська, Шевченківська, Бузька та Софіївська громади. Причому за капітальними видатками на 1 мешканця першість серед селищних та сільських громад області мають ці ж самі громади, тільки замість Софіївської, ТОП-5 в цій категорії завершує Синюхинобрідська сільська територіальна громада (табл. 3.11).

Розглянемо рейтинг територіальних громад Миколаївської області за індексом податкоспроможності бюджету територіальної громади (Додаток Б, табл. Б1). Принаймні досі цей показник є головним, що визначає розвиток

громади, оскільки показує рівень сплати ПДФО (податку на доходи фізичних осіб) в місцевому бюджеті. Варто зазначити, що інші податки місцевого бюджету тут не враховуються. Згідно Методики формування спроможних територіальних громад (2015р.) [440], «індекс податкоспроможності - це співвідношення середньо-українського ПДФО на людину до обсягу ПДФО на людину в громаді: 0,3 - низький, 0,3 - 0,9 - середній, від 0,9 – високий». Згідно з даними [275], середній індекс податкоспроможності місцевих бюджетів по Миколаївській області у 2021-2023рр. складає 0,8.

ТОП-5 міських, селищних та сільських громад Миколаївського регіону за індексом податкоспроможності місцевих бюджетів представлено у табл. 3.11. Дані рис. 3.7-3.8 чітко демонструють, що суто чисельність населення не впливає на показники податкоспроможності місцевого бюджету, а саме створення робочих місць, розвиток місцевих підприємств, офіційні заробітні плати у громадах формують високий індекс податкоспроможності (від 0,9). Мова йде про Южноукраїнську (2,45), Вознесенську (1,8), Очаківську (1,53), Миколаївську (1,24) міські та Галицинівську (3,06), Благодатненську (1,5), Мішково-Погорілівську (1,16), Широківську (1,1), Мигіївську (1,01), Шевченківську (1,0), Веснянську (0,98), Коблівську (0,98), Бузьку (0,9) сільські територіальні громади.

Як вже зазначалося вище, селищні територіальні громади Миколаївської області є дотаційними і мають середній рівень податкоспроможності місцевих бюджетів (0,3-0,9). Ті громади, які мають першість у місцевих податках та зборах одночасно на останніх місцях з частки капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів (Кривоозерська, Веселинівська, Казанківська селищні громади) та найменші капітальні видатки із розрахунку на 1 мешканця (Кривоозерська, Казанківська). А ось між міськими та сільськими громадами області у частині фінансових ресурсів і, відповідно, забезпечення місцевого економічного розвитку, нівелюються обмеження.

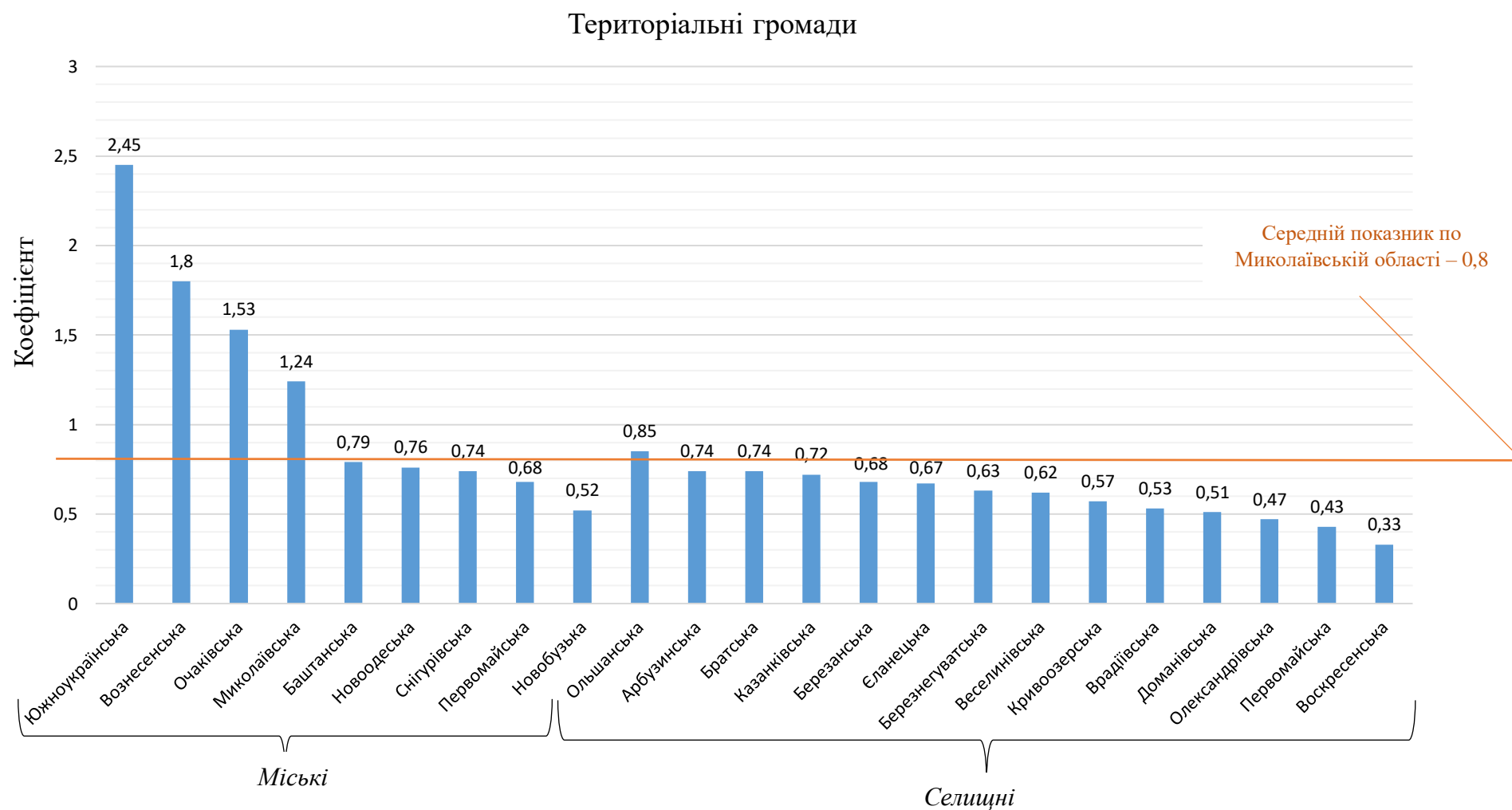

Рис. 3.7. Рейтинг міських та селищних територіальних громад Миколаївського регіону за індексом податкоспроможності місцевого бюджету [Сформовано автором]

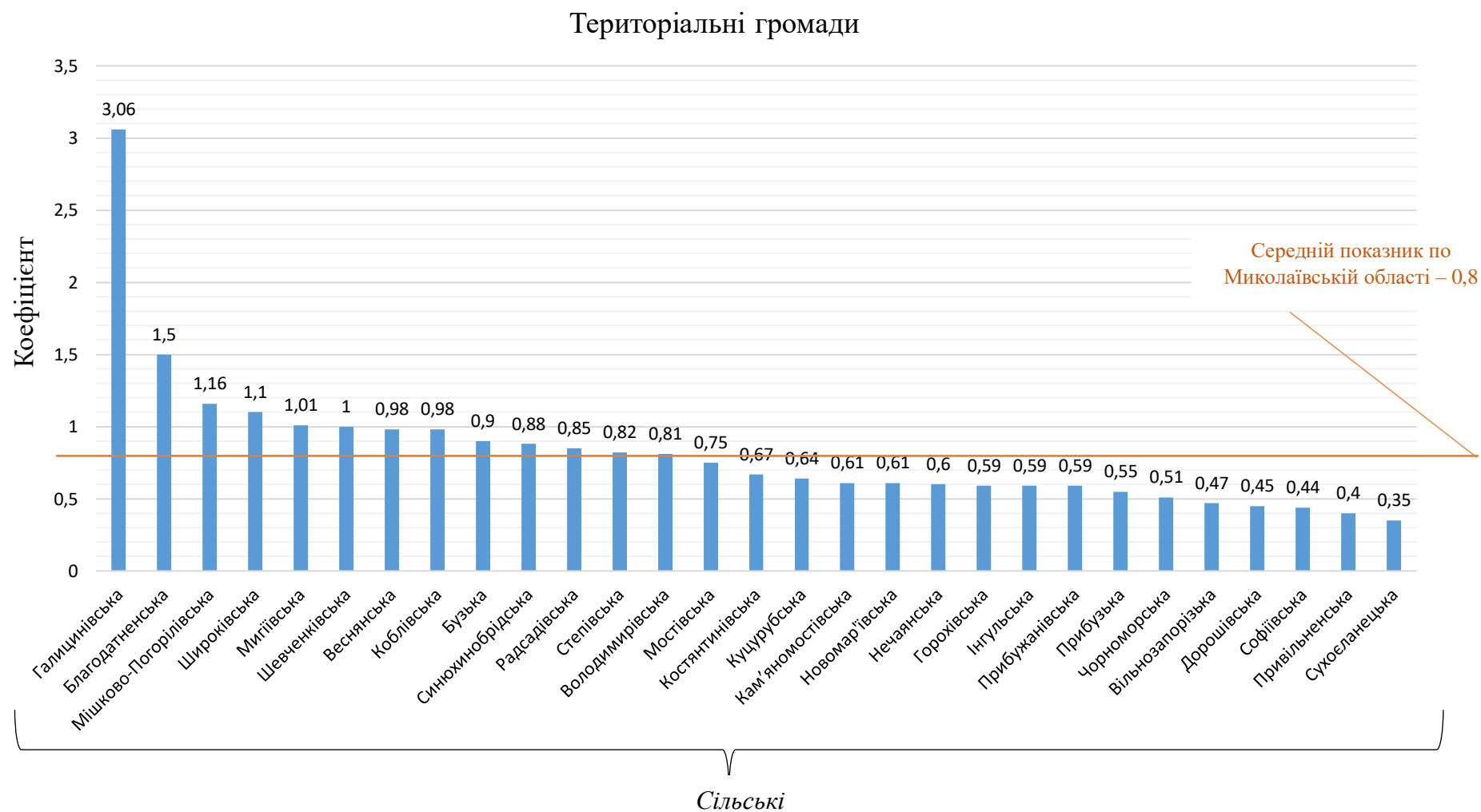

Рис. 3.8. Рейтинг сільських територіальних громад Миколаївського регіону за індексом податкоспроможності місцевого бюджету [Сформовано автором]

Дійсно, сільські громади поступаються міським за часткою капітальних видатків у загальному обсягу видатків місцевих бюджетів, або за сумою капітальних видатків на 1 мешканця, однак сільські громади мають вищі значення індексу податкоспроможності бюджетів, обсягу місцевих податків та зборів, обсягу видатків на 1 мешканця, ніж деякі міські територіальні громади. Мова йде про Галичинівську, Коблівську та Чорноморську сільські територіальні громади.

Що стосується видаткової частини місцевих бюджетів, необхідно досліджувати витрати, щоб розуміти, як громади Миколаївської області забезпечують потреби кожного мешканця (табл. 3.12). Найбільш забезпечені видатками загального фонду місцевих бюджетів - мешканці Очаківської, Южноукраїнської, Вознесенської, Первомайської та Баштанської міських громад. Варто зазначити, що мешканці сільських громад мають видатки з розрахунку на 1 жителя більше, ніж мешканці селищних громад області. Мова йде про Синюхинобрідську, Бузьку, Чорноморську, Коблівську, Нечаянську, Галичинівську, Мішково-Погорілівську, Мостівську та Благодатненську сільські громади (Додаток Б, табл. Б3).

Важливою статтею видатків для місцевої влади є достатні кошти на утримання управлінського персоналу, тобто варто розглянути, наскільки «дорого» обходиться утримання управлінського апарату 1 мешканцю територіальних громад Миколаївської області. У середньому по регіону цей показник складає у 2023 році – 1832 грн. на 1 мешканця. У табл. 3.12 ми представили ТОП-5 міських, селищних та сільських територіальних громад з найменшими видатками на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешканця. Хоча не можна стверджувати, що великі витрати на управлінський апарат завжди є чимось недобрим, оскільки кошти цієї статті витрачаються на покращення якості управління територією, на збільшення та доступність надання адміністративних послуг. Далі ми дослідимо, чи в тих громадах, що мають найбільші витрати на апарат управління, якість забезпечення місцевого економічного розвитку покращується чи залишається незмінною.

Таблиця 3.12

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за «м'якими» характеристиками забезпечення місцевого економічного розвитку на 1 мешканця

Тип громади	Територіальна громада	Загальні видатки на 1 мешканця	Територіальна громада	Видатки на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешк.	Територіальна громада	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету, %
		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>
міська	Очаківська	1	Миколаївська	1	Очаківська	1
міська	Южноукраїнська	2	Новобузька	2	Южноукраїнська	2
міська	Вознесенська	3	Первомайська	3	Миколаївська	3
міська	Первомайська	4	Снігурівська	4	Первомайська	4
міська	Баштанська	5	Новоодеська	5	Вознесенська	5
селищна	Арбузинська	1	Березнегуватська	1	Арбузинська	1
селищна	Веселинівська	2	Арбузинська	2	Братська	2
селищна	Врадіївська	3	Березанська	3	Врадіївська	3
селищна	Єланецька	4	Воскресенська	4	Кривоозерська	4
селищна	Олександрівська	5	Доманівська	5	Веселинівська; Березанська	5
сільська	Синюхинобрідська	1	Горохівська	1	Синюхинобрідська	1
сільська	Бузька	2	Прибужанівська	2	Нечаянська	2
сільська	Чорноморська	3	Куцурубська	3	Чорноморська	3
сільська	Коблівська	4	Широківська	4	Бузька	4
сільська	Нечаянська	5	Чорноморська	5	Степівська	5

Продовження табл. 3.12

Тип громади	Територіальна громада	Капітальні видатки з розрахунку на 1 мешканця	Територіальна громада	Видатки на ЖКГ з розрахунку на 1 мешканця	Територіальна громада	Видатки на культуру, фізкультуру, спорт на 1 мешканця
		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>		<i>ТОП-5</i>
міська	Вознесенська	1	Очаківська	1	Баштанська	1
міська	Очаківська	2	Первомайська	2	Миколаївська	2
міська	Миколаївська	3	Миколаївська	3	Новоодеська	3
міська	Баштанська	4	Баштанська	4	Новобузька	4
міська	Южноукраїнська	5	Южноукраїнська	5	Вознесенська	5
селищна	Олександрівська	1	Веселинівська	1	Казанківська	1
селищна	Березанська	2	Братська	2	Ольшанська	2
селищна	Братська	3	Березанська	3	Врадіївська	3
селищна	Арбузинська	4	Кривоозерська	4	Арбузинська	4
селищна	Ольшанська	5	Єланецька	5	Веселинівська	5
сільська	Чорноморська	1	Коблівська	1	Бузька	1
сільська	Коблівська	2	Чорноморська	2	Радсадівська	2
сільська	Бузька	3	Галицинівська	3	Дорошівська	3
сільська	Шевченківська	4	Бузька	4	Софіївська	4
сільська	Синюхинобрідська	5	Нечаянська	5	Благодатненська	5

Отже, найдешевше коштує утримувати управлінський апарат мешканцям Миколаївської, Новобузької, Первомайської, Снігурівської та Новоодеської міських територіальних громад. Найбільші видатки на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешканця має Очаківська міська територіальна громада (3227 грн.). ТОП-5 серед селищних територіальних громад з найменшими видатками на утримання власного апарату управління складають: Березнегуватська, Арбузинська, Березанська, Воскресенська, Доманівська громади, а ТОП-5 серед сільських територіальних громад складають: Горохівська, Прибужанівська, Куцурубська, Широківська та Чорноморська громади (Додаток Б, табл. Б4).

Що стосується рейтингу територіальних громад області за часткою заробітної плати у видатках загального фонду бюджету, то не можна стверджувати, що громади вдало балансували свої витрати. Найменшу частину своїх коштів на заробітні плати витрачали Очаківська (31,8%), Южноукраїнська (43,7%), Миколаївська (43,8%), Первомайська (45,6%), Вознесенська (50,1%) міські територіальні громади (табл. 3.12). На жаль, Новобузька територіальна громада має більше, ніж 70% заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету, і займає останнє місце рейтингу серед міських громад Миколаївської області.

Селищні територіальні громади Миколаївської області витрачають на заробітну плату у видатках бюджету від 60% та більше. Кращі показники мають Арбузинська (59,1%), Братська (63,8%), Врадіївська (66,4%), Кривоозерська (66,5%), Веселинівська та Березанська (по 67,9%) селищні громади (табл. 3.12). А найбільше коштів витрачають на заробітні плати серед селищних громад - Первомайська (86,9%) та Воскресенська (83,7%) громади.

Сільські територіальні громади Миколаївської області більш вдало збалансували витрати, оскільки рейтинг сільських громад в цьому аспекті відкривають Синюхинобрідська (32,8%) та Нечаянська (43,1%) територіальні громади, а також Чорноморська (50,2%), Бузька (55,3%) та Степівська (59%) громади (табл. 3.12). Вони найменше витратили грошей на заробітну плату у

видатках місцевих бюджетів. Антилідерами цього рейтингу є Широківська (91%), Горохівська (87,8%), Володимирівська (81%) та Сухоєланецька (80,3%) сільські територіальні громади з найбільшими витратами на заробітні плати по області.

Одна з найбільш затратних галузей місцевих громад – житлово-комунальне господарство. Абсолютні цифри демонструють збільшення цих витрат за період 2021-2023рр. в усіх територіальних громадах області від 0,9 разів (Широківська сільська громада) до 12,6 разів (Первомайська міська громада). Якщо визначити питому вагу цих витрат у загальному обсязі витрат місцевих бюджетів, то у 2023 році найбільше це склало у Первомайській (25,9%), Миколаївській (24,1%), Баштанській (20,5%) міських та Коблівській (24%), Чорноморській (22,2%), Галицинівській (21%) сільських територіальних громадах Миколаївської області. Територіальні громади, де частка витрат на ЖКГ в загальному обсязі витрат залишається незначною (до 3%) – Березнегуватська селищна та Костянтинівська, Новомар’ївська, Радсадівська, Широківська сільські громади (Додаток Б, табл. Б8).

Витрати на ЖКГ у розрахунку на 1 мешканця територіальної громади (табл. 3.12) свідчать про розмір забезпечення кожного мешканця житлово-комунальними послугами. Звісно не усі кошти вкладаються в громадах у перспективні проекти (на кшталт, енергоефективного освітлення тощо), частина коштів використовується на благоустрій та підтримку роботи комунальних підприємств цієї галузі. Отже, (табл. 3.12) найбільше грошей у розрахунку на 1 мешканця у 2023 році витратили Очаківська (4605,85 грн.), Первомайська, (2963,39 грн.), Миколаївська (2334,47 грн.), Баштанська (2255,68 грн.), Южноукраїнська (2042,19 грн.) міські громади, а також Коблівська (3677,62 грн.), Чорноморська (3670,80 грн.), Галицинівська (3010,81 грн.), Бузька (2194,33 грн.), Нечаянська (2096,70 грн.) сільські громади. Як бачимо, обсяг видатків на ЖКГ на 1 мешканця в цих громадах перевищує 2000 грн. на рік. Що стосується селищних громад області, то ТОП-5 громад за цим показником складають Веселинівська (1893,59 грн.), Братська

(1365,84 грн.), Березанська (1062,99 грн.), Кривоозерська (821,82 грн.), Єланецька (798,82 грн.) громади. Однак витрати невеликі порівняно з ТОП-5 міських та сільських громад області. Найменше витрат на ЖКГ у розрахунку на 1 мешканця громади мають Первомайська, Березнегуватська селищні та Вільнозапорізька, Сухосланецька, Шевченківська, Радсадівська, Новомар'ївська, Костянтинівська, Дорошівська, Горохівська, Широківська сільські територіальні громади. Видатки на ЖКГ не перевищують в цих громадах 400,00 грн за 2023 рік у розрахунку на 1 мешканця.

Щодо культурного і фізичного розвитку мешканців територіальних громад області, варто зазначити, що в умовах сьогодення видатки на культуру, фізкультуру та спорт фінансуються за остаточним принципом (Додаток Б, табл. Б5-Б7). Звісно, що через повномасштабну війну фінансування цих статей значно скоротилося, однак ми взяли для порівняння із сьогоденням також 2021 рік (рис. 3.9-3.11), коли у цих видатках спостерігалось певне пожвавлення після пандемії Covid-19. Що стосується суто культурної сфери, то ще у 2020 році розпочалася реформа регіонального фінансування культури. Замість простого утримання закладів культури пропонується оплачувати конкретні культурні послуги, які надаються громадянам, а зарплату працівників прив'язувати до показників ефективності та наданих послуг. У результаті місцева влада отримала право ліквідувати свої заклади культури та створювати сучасні громадські простори, що надають різноманітні культурні послуги населенню. На практиці у громадах Миколаївської області утримується «культурна інфраструктура» за рахунок місцевого бюджету - клуби, бібліотеки, школи творчості тощо – без особливого реформування. Однак, з початком процесу стратегування у 2022 році, місцеві громади визначили, що реформи у сфері культури є необхідними, і в оперативних цілях прописали, що саме планують здійснити в цьому напрямку.

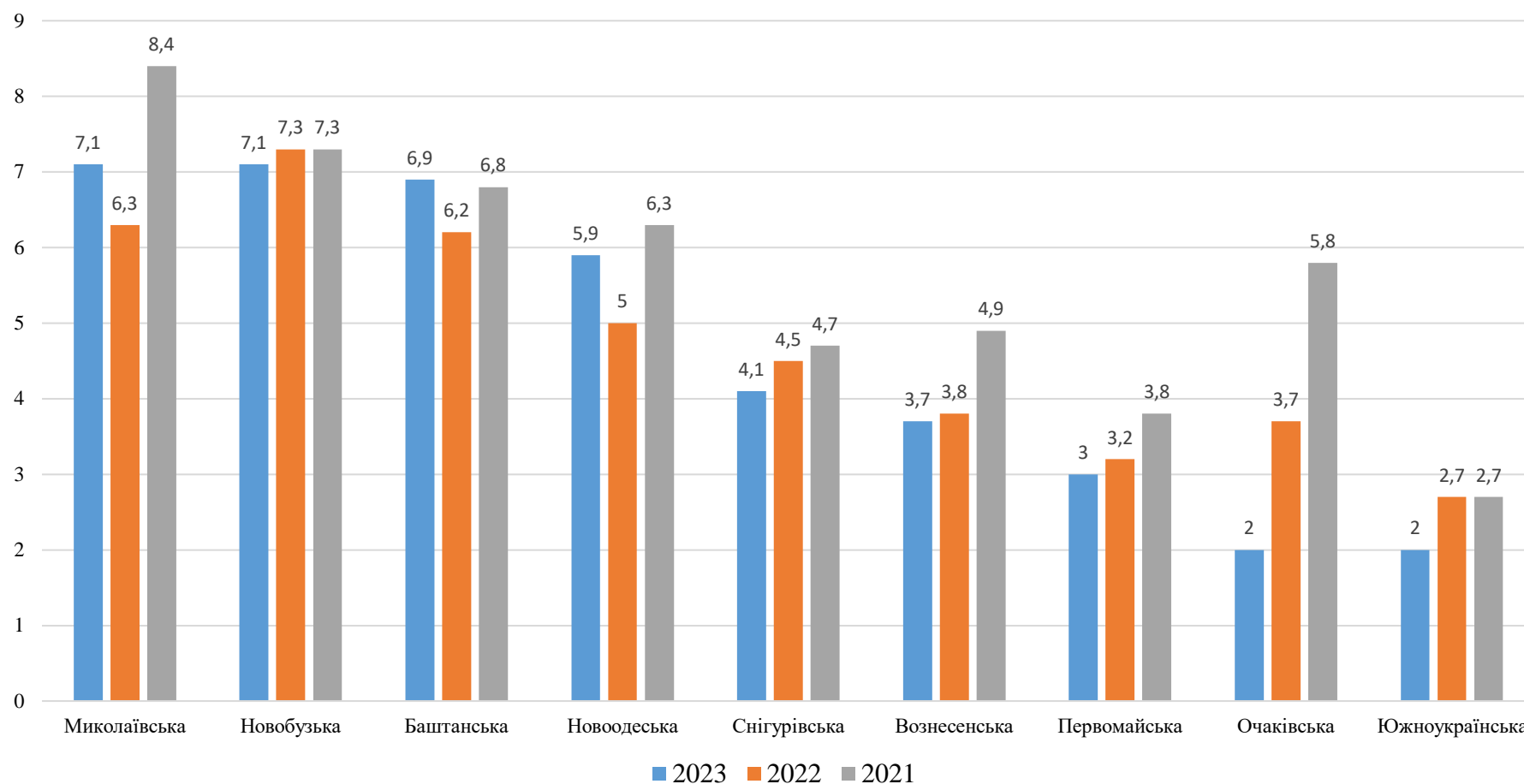

Рис. 3.9. Рейтинг міських територіальних громад Миколаївського регіону за часткою видатків на культуру, фізкультуру і спорт у загальному обсязі видатків місцевого бюджету у 2021-2023 рр., % [Сформовано автором]

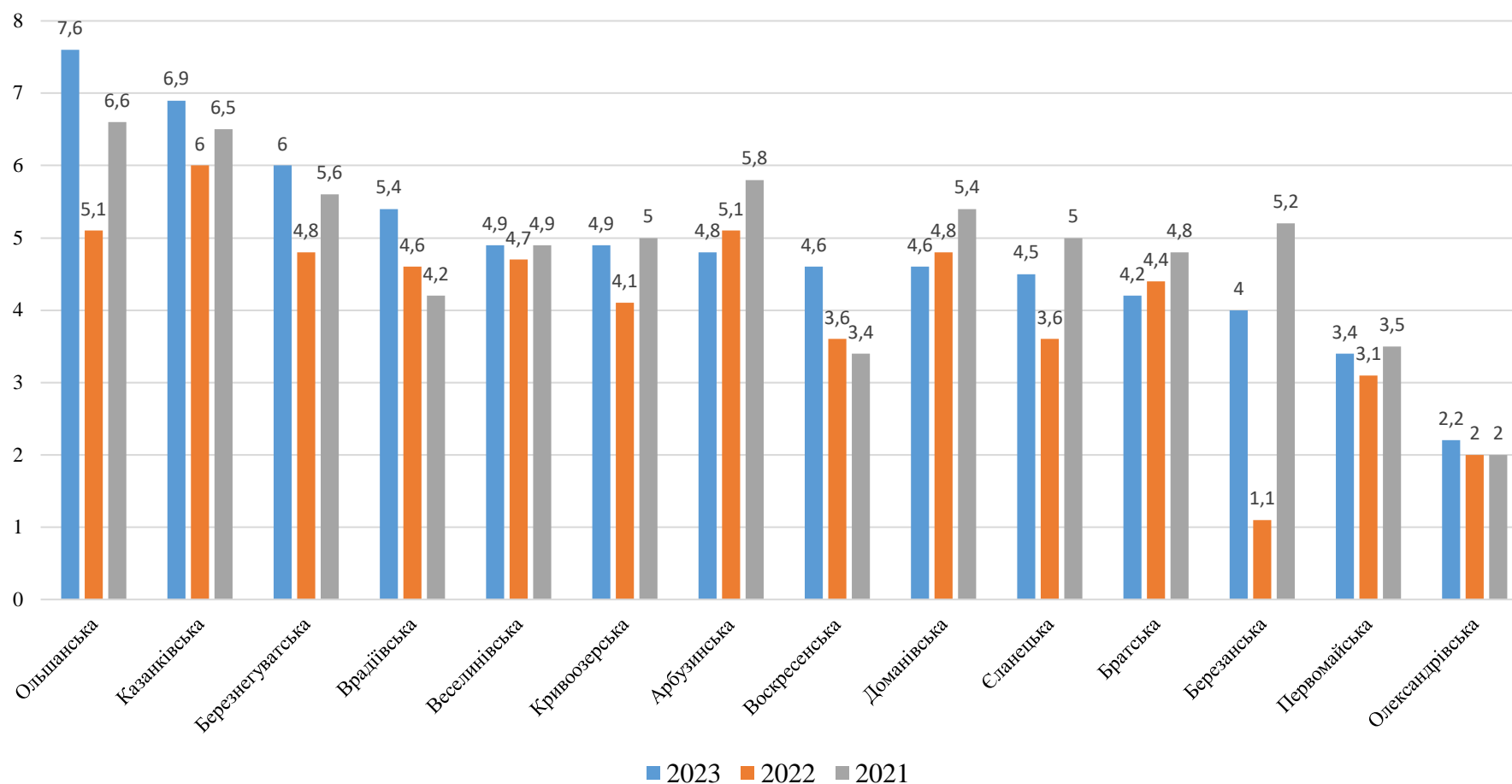

Рис. 3.10. Рейтинг селищних територіальних громад Миколаївського регіону за часткою видатків на культуру, фізкультуру і спорт у загальному обсязі видатків місцевого бюджету у 2021-2023 рр., % [Сформовано автором]

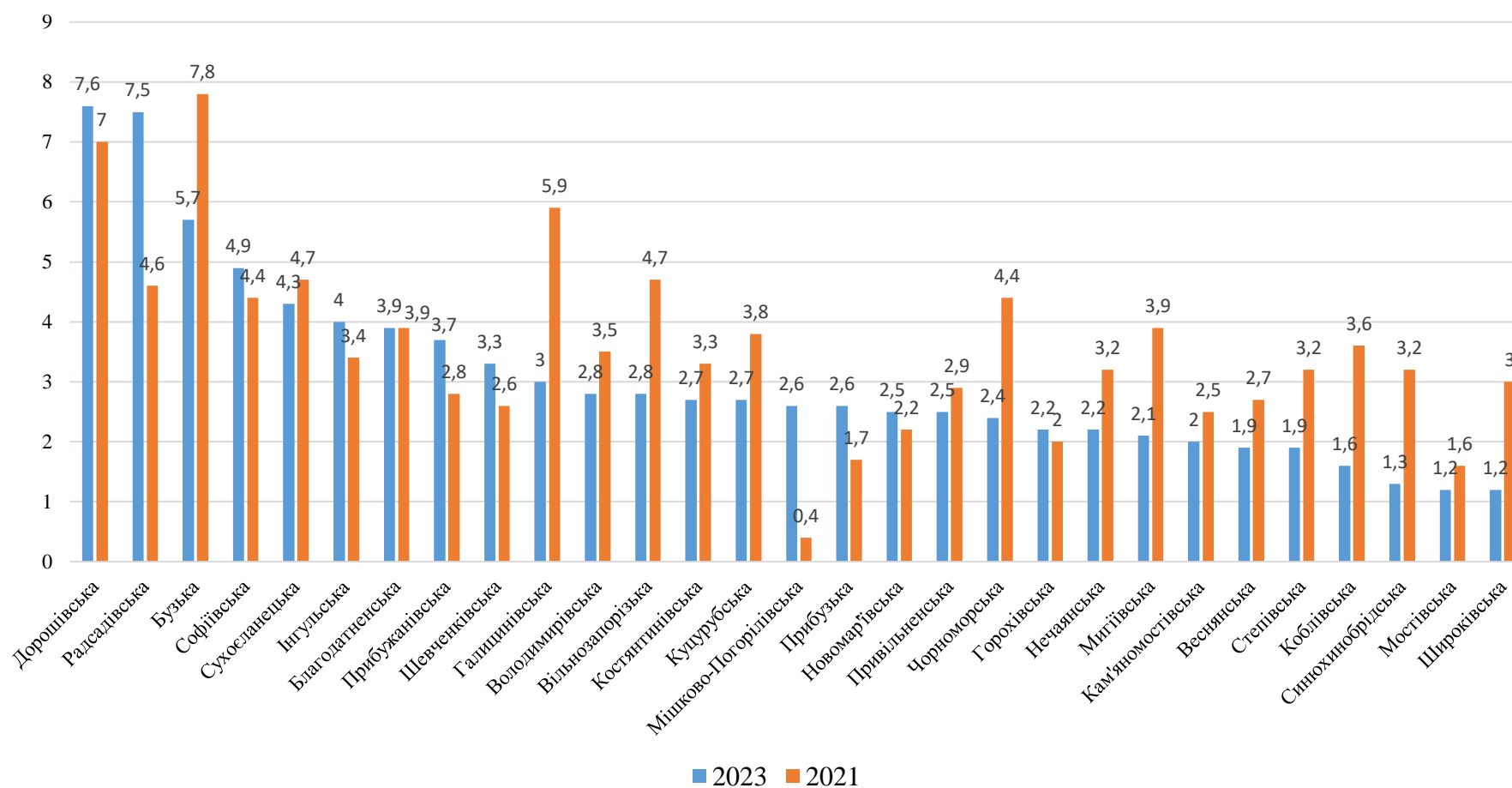

Рис. 3.11. Рейтинг сільських територіальних громад Миколаївського регіону за часткою видатків на культуру, фізкультуру і спорт у загальному обсязі видатків місцевого бюджету у 2021-2023 рр., % [Сформовано автором]

Що стосується фізичної культури і спорту, то прагнення бути спортивними і здоровими є в деклараціях представників усіх громад Миколаївської області, однак у 2023 році у місцевих бюджетах 18 сільських територіальних громад витрати за статтею «фізкультура і спорт» були відсутні. За досліджуваний рік дві міських (Очаківська та Южноукраїнська), одна селищна (Олександрівська) та 19 сільських громад витратили на культуру, фізкультуру і спорт менше 3% від усієї суми видатків місцевих бюджетів (Додаток Б, табл. Б5).

Для порівняння у 2021 році таких громад було 12 (1 – міська, 1 – селищна, 10 – сільських). Тобто за період 2021-2023рр. кількість громад Миколаївської області, що витратили менше 3% на сфери культури, фізкультури і спорту, зросла на 75% (рис. 3.8-3.10).

Якщо ж проаналізувати частку культури, фізкультури і спорту з розрахунку на 1 мешканця (табл. 3.12), то у 2023 році видатки в розрахунку на 1 особу збільшилися у порівнянні з 2021 роком в середньому від 6 до 29% по територіальних громадах області. Основна причина цього – інфляція. В загальному, найбільше видатків в цій сфері на 1 мешканця у 2023 році припадає на Баштанську (760,56 грн.), Миколаївську (687,31 грн.), Новоодеську (538,80 грн.), Новобузьку (546,35 грн.) та Вознесенську (515,55 грн.) міські громади; Казанківську (650,02 грн.), Ольшанську (628,48 грн.), Владіївську (586,45 грн.), Арбузинську (564,61 грн.), Веселинівську (547,92 грн.) селищні громади; Бузьку (1093,29 грн.), Радсадівську (858,90 грн., хоча без видатків на фізкультуру і спорт), Дорошівську (625,36 грн.), Софіївську (458,13 грн.), Благодатненську (457,33 грн.) сільські громади.

Найменше видатків на 1 мешканця за 2023 рік припадає у Первомайській (239,05 грн.), Олександрівській (236,56 грн.) селищних громадах та Куцурубській (207,48 грн.), Веснянській (189,06 грн.), Мостівській (138,82 грн.), Горохівській (114,07 грн.) та Широківській (71,13 грн.) сільських громадах. Варто зазначити, що і до повномасштабного вторгнення у Первомайській і Олександрівській селищних громадах, а також у Мостівській

та Горохівській сільських громадах найменше коштів виділялося на сферу культурного розвитку мешканців і не враховувалася взагалі сфера фізкультури і спорту.

Отже, проаналізувавши «м'які» характеристики місцевого економічного розвитку, можемо виділити громади, що за цими характеристиками мають найкращу спроможність до забезпечення місцевого економічного розвитку: Очаківська, Миколаївська, Вознесенська, Первомайська, Баштанська міські територіальні громади; Бузька, Чорноморська, Синюхинобрідська, Коблівська, Галицинівська сільські територіальні громади.

В умовах повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України, важливим є урахування безпекового фактору в громадах області з метою убезпечення мешканців від військової агресії. Згідно Наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [переліктер], на 01.06.2024р. до територій на яких ведуться бойові дії та територій можливих бойових дій належать: Баштанська, Новобузька, Снігурівська, Миколаївська міські, Березнегуватська, Первомайська, Воскресенська селищні та Горохівська, Інгульська, Привільненська, Широківська, Мішково-Погорілівська, Шевченківська, Галицинівська, Чорноморська сільські територіальні громади Миколаївської області. Вважаємо ці території територіями підвищеної небезпеки для життя.

Отже, проаналізувавши «жорсткі» та «м'які» характеристики місцевого економічного розвитку, діючи регулятивні інструменти забезпечення місцевого економічного розвитку та стан безпеки мешканців в територіальних громадах, визначимо критерії оцінювання кожної характеристики для вимірювання спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку в громадах Миколаївської області за 2023 рік. На нашу думку, варто оцінити п'ятнадцять характеристик за 4-бальною шкалою – відповідно 0, 1, 2 та 3 бали (табл. 3.13). Сумарна оцінка спроможності до місцевого економічного розвитку визначається як проста сума п'ятнадцяти оцінок по кожній громаді.

Таблиця 3.13.

Критерії оцінювання характеристик місцевого економічного розвитку*

Характеристика	Критерії оцінювання			
	3б	2б	1б	0б
Щільність населення	> 1000 осіб / км ²	500-1000 осіб / км ²	200-500 осіб / км ²	до 200 осіб / км ²
Забезпеченість природними ресурсами	висока	середня	низька	інформація відсутня
Площа території	> 1000 км ²	500-1000 км ²	200-500 км ²	до 200 км ²
Доходи місцевого бюджету на 1 мешканця	> 20000 грн. на рік	10000-20000 грн. на рік	5000-10000 грн. на рік	< 5000 грн. на рік
Дотаційність громад	перерахування реверсних платежів	не отримували дотацій та не перераховували реверсні платежі	до 40% від загальних доходів місцевих бюджетів	> 40% від загальних доходів місцевих бюджетів
Індекс податкоспроможності	> 2	0,9-2	0,3-0,9	< 0,3
Видатки місцевого бюджету на 1 мешканця	> 20000 грн. на рік	10000-20000 грн. на рік	5000-10000 грн. на рік	< 5000 грн. на рік
Видатки на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешканця	до 1000 грн. на рік	1000-2000 грн. на рік	2000-3000 грн. на рік	> 3000 грн. на рік
Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету, %	0-25%	25-50%	50-75%	> 75%
Капітальні видатки з розрахунку на 1 мешканця	> 10000 грн. на рік	5000-10000 грн. на рік	1000-5000 грн. на рік	< 1000 грн. на рік
Видатки на ЖКГ з розрахунку на 1 мешканця	> 5000 грн. на рік	2500-5000 грн. на рік	1000-2500 грн. на рік	< 1000 грн. на рік
Видатки на культуру, фізкультуру, спорт на 1 мешканця	> 1500 грн. на рік	1000-1500 грн. на рік	500-1000 грн. на рік	< 500 грн. на рік
Планування та програмування забезпечення місцевого економічного розвитку	75-100% наявності стратегій, планів, програм	50-75% наявності стратегій, планів, програм	25-50% наявності стратегій, планів, програм	до 25% наявності стратегій, планів, програм
Наявність агенцій місцевого розвитку	є в наявності	-	-	немає в наявності

Безпекові обмеження	Тилова громада	Громада належить до територій можливих бойових дій	Громада належить до територій на яких ведуться бойові дії	Громада належить до територій активних бойових дій

* Авторська розробка

Далі, відповідно до зазначених п'ятнадцяти характеристик та їхнього оцінювання за наведеними критеріями, сформуємо рейтинг територіальних громад області за спроможністю до місцевого економічного розвитку – «найкраща» (якщо сума набраних балів складає 35-45), «дуже добра» (25-34 бали), «посередня» (15-24 бали), «слабка» (0-14 балів) (табл. 3.14).

Отже, розрахунки демонструють, що за досліджуваний період у Миколаївській області відсутні територіальні громади, що мають «найкращу» спроможність до забезпечення місцевого економічного розвитку (жодна громада не набрала 35-45 балів по зазначених характеристиках місцевого економічного розвитку) (табл. 3.14).

Безумовними лідерами цього рейтингу є Вознесенська (27 балів) та Миколаївська (26 балів) міські громади, що мають «дуже добру» спроможність до забезпечення місцевого економічного розвитку.

24 територіальні громади області мають «посередню» спроможність до забезпечення місцевого економічного розвитку. Серед них: 6 міських, 7 селищних та 11 сільських громад. Варто зазначити, що Южноукраїнська, Первомайська, Баштанська міські, а також Коблівська і Бузька сільські територіальні громади області мають високий потенціал до економічного розвитку, та за умови позитивного коригування «м'яких» характеристик місцевого економічного розвитку перейдуть до групи громад з «дуже доброю» спроможністю. Як бачимо, ці «найспроможніші» громади області різняться між собою, оскільки від самого об'єднання мали різні умови для забезпечення економічного розвитку. За 2021-2023рр. спроможність ряду сільських територіальних громад значно зросла та за критеріями оцінювання (табл. 3.13) наздогнала міські громади. Мова йде про Коблівську, Бузьку, Чорноморську та Синюхинобрідську сільські громади.

Таблиця 3.14

Рейтинг територіальних громад Миколаївської області за спроможністю до місцевого економічного розвитку*

Громада	Сума балів	Громада	Сума балів	Громада	Сума балів	Громада	Сума балів
1 Вознесенська	27	14 Врадіївська	17	27 Нечаянська	15	40 Прибузька	11
2 Миколаївська	26	15 Казанківська	17	28 Арбузинська	14	41 Сухоеланецька	11
3 Южноукраїнська	23	16 Благодатненська	17	29 Доманівська	14	42 Ольшанська	10
4 Коблівська	22	17 Мигіївська	17	30 Олександрівська	14	43 Вільнозапорізька	10
5 Первомайська	21	18 Мостівська	17	31 Веснянська	14	44 Володимирівська	10
6 Бузька	21	19 Степівська	17	32 Снігурівська	13	45 Новомар'ївська	10
7 Баштанська	20	20 Радсадівська	17	33 Березнегуватська	13	46 Привільненська	10
8 Синюхинобрідська	19	21 Новобузька	16	34 Прибужанівська	13	47 Воскресенська	9
9 Чорноморська	19	22 Новоодеська	16	35 Костянтинівська	12	48 Горохівська	9
10 Очаківська	18	23 Кривоозерська	16	36 Мішково-Погорілівська	12	49 Інгульська	9
11 Березанська	18	24 Галицинівська	16	37 Софіївська	12	50 Куцурубська	9
12 Єланецька	18	25 Кам'яномостівська	16	38 Шевченківська	12	51 Широківська	9
13 Веселинівська	17	26 Братська	15	39 Дорошівська	11	52 Первомайська	7

Міська територіальна громада
Селищна територіальна громада
Сільська територіальна громада

Половина територіальних громад області мають, на жаль, «слабку» спроможність до забезпечення місцевого економічного розвитку. В цій групі варто виокремити шість громад (2 – селищні та 4 – сільські), що набрали менше 10 балів (табл. 3.14). Окрім низьких показників «жорстких» та «м'яких» характеристик, відсутності регулятивних інструментів, ці громади мають високий ступінь небезпеки від військової агресії.

Така методика дослідження забезпечення місцевого економічного розвитку в рамках контекстно-системного підходу дозволяє комплексно оцінити будь-яку виробничо-господарську діяльність на певній території і діяльність системи управління на рівні конкретних характеристик. Крім цього, ця методика дозволить органам місцевої влади проаналізувати та порівняти з іншими громадами «м'які» характеристики місцевого економічного розвитку, забезпечити ефективне планування та програмування розвитку, оцінити результати свого функціонування, і на основі цього ухвалювати відповідні рішення щодо забезпечення місцевого економічного розвитку.

Ця методика також рекомендується департаментам економічного розвитку на регіональному рівні для ухвалення відповідного рішення щодо регіональної політики та подальшого впровадження її через оновлення планувальних документів регіону.

Для громадськості такий аналіз в рамках контекстно-системного підходу дає змогу звернути увагу на проблемні питання громади і, відповідно, співпрацювати з органами місцевого самоврядування для підвищення рейтингу і забезпечення місцевого економічного розвитку.

3.2. Інституційні бар'єри модернізації механізму забезпечення місцевого економічного розвитку

Інституційне забезпечення розвитку територій включає систему відповідних нормативно-правових актів, публічні установи і організації та їх

компетенцію, недержавні інституції регіонального і місцевого розвитку, а також норми, правила, критерії, орієнтири, що представляють державну політику регіонального розвитку. Надзвичайно важливим для удосконалення управління розвитком територій є визначення пріоритетів державної регіональної політики та узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів. Місцевий зміст в економічному розвитку створює багато викликів для державної регіональної політики, оскільки це передбачає розробку відповідних нормативних актів і рамок. Разом з тим, в умовах нової державної регіональної політики проблеми інституційного забезпечення управління розвитком територій призводять до низки протиріч і дисбалансів.

На вищому інституційному рівні не сформована владна вертикаль. Відсутнє чітке розмежування повноважень за ключовими напрямками, а також регулювання питання формування та організації діяльності обласних і районних державних адміністрацій. Законопроект від 30.10.2020р. № 4298 [456] досі не затверджений, і надалі потягне за собою рішення про ухвалення інституту префектів та принципів їх діяльності. Крім того, триває процес розгляду законопроекту від 24.02.2020р. № 3118 [455] та інших законопроектів, які, на нашу думку, є суто технічними, і начебто не повинні викликати гострих дискусій та заперечень. Формування ієрархії органів регіональної та місцевої влади і визначення статусу регіонів згідно європейському міжнародному праву має бути завершеним відповідно до нової моделі управління адміністративно-територіальним устроєм.

У процесі інституційної розбудови забезпечення місцевого економічного розвитку не сформована платформа управління для стимулювання співробітництва територіальних громад. Важливим інструментом розвитку територій є муніципальне співробітництво. Співробітництво передбачає співпрацю громад на договірній основі з метою вирішення існуючих проблем. Кінцевим результатом такого співробітництва має бути підвищення якості життя громад. У 2014-2016рр. в Україні сформувалося основне законодавство щодо співробітництва територіальних громад: ЗУ «Про співробітництво

територіальних громад» [448], Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України «Про затвердження Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад та додаткових договорів про приєднання до співробітництва» тощо. Як зазначає З. Сірик [482], «задекларувавши таку можливість вітчизняний законодавець не забезпечив її належним механізмом практичного здійснення. Необхідність у такому механізми викликана потребою уніфікувати моделі співробітництва по всій державі, а також впорядкувати процес спільного розпорядження та управління фінансовими та матеріально технічними ресурсами» [482, с.106].

Сьогодні непросто знайти успішні практики співробітництва територіальних громад в усіх регіонах країни. Звідси, недостатній рівень компетенції службовців місцевого самоврядування, низьке залучення органів державної та регіональної влади, органів місцевого самоврядування в процесі організації співробітництва територіальних громад, що створює хибне уявлення про зменшення очікуваної ефективності від співробітництва та надмірну складність процесу.

В умовах воєнного стану в Україні набрав чинності Закон «Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад» [433], з метою удосконалення та спрощення укладання договорів про співробітництво.

Для визначення кількісного виміру співробітництва громад, проаналізуємо дані Реєстру договорів по співробітництву територіальних громад (рис. 3.12).

Отже, станом на 04 червня 2024р. укладено 1123 договори серед громад. Договори уклалися як між двома громадами, так і більше – залежно від розміру громади, наявної проблеми та потреб. За часовим розподілом найбільше договорів було укладено у 2019 році (2 договори), найменше – у 2014 (2 договори), що є цілком логічним, адже ЗУ «Про співробітництво

територіальних громад» набрав чинності у 2014 році, відповідно громади вивчали процедурні особливості укладання договорів.

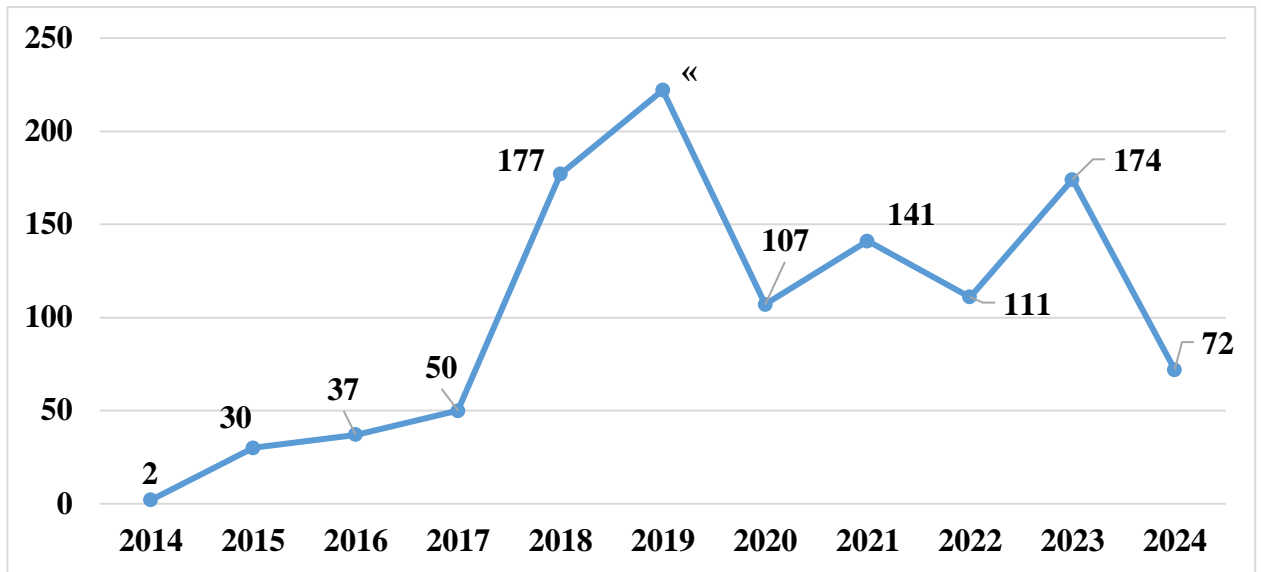

Рис. 3.12. Кількість договорів про співробітництво територіальних громад України станом на 04.06.2024р. (Складено автором за [461])

До повномасштабного військового вторгнення в Україну найбільшу кількість договорів укладено у формі реалізації спільних проєктів, заходів. Однією з причин вибору саме цієї форми є можливість спрощеної процедури укладання договорів, оскільки у ЗУ «Про співробітництво територіальних громад» [448] зазначено, що для підготовки проєкту договору процедурні вимоги, які передбачені у Законі, можуть не застосовуватися. У період 2023-2024рр. територіальні громади обирають для співробітництва першу форму – «делегування одному ОМС-учаснику договору іншому учаснику (учасникам)-ОМС виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів» [448].

Наприклад, 18 грудня 2023р. п'ять громад Миколаївської області (Мішково-Погорілівська сільська, Снігурівська міська, Первомайська, Воскресенська селищні, Шевченківська сільська територіальні громади) підписали договір про співробітництво у формі делегування виконання окремих завдань. Актуальні на сьогодні питання у сфері містобудування та

архітектури громади вирішуватимуть саме у вищезазначеній формі, не застосовуючи створення спільного комунального підприємства. Мішково-Погорілівська сільська рада має відділ містобудування та архітектури і, відповідно, має архітектора в штаті. Інші чотири громади у договорі делегували виконання таких завдань, як:

- 1) надання послуг у сфері будівництва, містобудування та архітектури громадянам, що проживають та організаціям, які знаходяться на їхніх територіях;
- 2) забезпечення у цих громадах реалізації місцевої політики у сфері містобудування та архітектури;
- 3) забезпечення містобудівною документацією населених пунктів цих громад і усе інше, що стосується містобудування та просторового розвитку.

Цей договір про співробітництво має строк – 3 роки із дня підписання. Фінансування цих завдань здійснюється згідно Бюджетного кодексу України. Сторони 2, 3, 4, 5 передаються в місцевий бюджет сторони 1, тобто Мішково-Погорілівської сільської ради обсяг коштів, що встановлюється кошторисом, згідно розрахунків. Мішково-Погорілівський голова раз на півроку має звітувати перед іншими сторонами про стан виконання завдань.

Щодо якісного виміру договорів про співробітництво, то здебільшого у 2023-2024рр. в Україні договори стосуються таких сфер, як охорона здоров'я, освіта, у т.ч. інклюзивна, безпека, культура, містобудування та архітектура.

Численні європейські дослідження демонструють значний позитивний вплив співробітництва громад на місцевий економічний розвиток. На національному рівні є чітке усвідомлення необхідності співробітництва територіальних громад як інструменту досягнення цілей відновлення та розвитку України, оскільки одним з пріоритетів проекту змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки зазначено – «побудову партнерств, розвиток міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва». Однак моніторинг співпраці вітчизняних

громад [співробі], що проведений Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України, зосереджений лише на кількості договорів, стані їхньої реалізації, напрямках, формах укладання. Чітко зазначається проблематика моніторингу: «1) відсутність стандартів моніторингу співробітництва громад; 2) нестандартизовані вимоги щодо форми та принципів звітування щодо співробітництва; 3) відсутність критеріїв ефективності; 4) непрозорість критеріїв визначення кращих практик; 5) не визначено спосіб та принципи оприлюднення кращих практик; 6) відсутність даних щодо реально діючих договорів про співробітництво» [співробі], тому за 10 років запровадження інструменту співробітництва громад, в Україні відсутні дослідження щодо його впливу на місцевий економічний розвиток.

Вплив співробітництва територіальних громад на місцевий економічний розвиток в них буде носити «м'який» характер. Отже, з інституційної точки зору, в основі платформи управління для стимулювання співробітництва територіальних громад має бути:

- на національному рівні - усунення обмежень законодавчих рамок, адміністративних процедур з метою розбудови потенціалу для регіональної згуртованості;
- на регіональному рівні - створення інноваційних просторів для поширення досвіду та знань; визначення територіальної функціональності;
- на місцевому рівні – створення неформальних мереж та партнерств; модернізація процесів стратегічного планування; зміцнення соціально-економічних зв'язків між громадами.

Таким чином, процеси, спрямовані на спільне створення та спільне володіння, цілеспрямовану взаємодію між громадами, чутливість до питань місцевих проблем, можливостей та доступу, створюватимуть не лише конкретні економічні наслідки, але й переосмислення місцевими громадами інструментів, що стимулюють налагодження багаторівневого партнерства, доступу до послуг, досягнення цілей ефективності і сталого розвитку.

На прикладі моніторингу співробітництва територіальних громад, можна стверджувати, що в *Україні відсутня повноцінна система моніторингу впливів реформ*, що відбуваються з 2014 року. Запроваджуючи окремі інструменти розвитку територій, органи місцевої влади не оцінюють, як вплинули ці інструменти на їхній розвиток. Нещодавно нами була здійснена спроба з'ясувати, як вплинув брендинг території як стратегічний інструмент місцевого розвитку на залучення інвестицій, динаміку туристичних потоків та підвищення якості життя місцевих жителів, а також на їх згуртованість та залученість до прийняття публічних рішень. Аналіз ніхто в територіальних громадах Миколаївської області не проводив.

Оскільки система управління державною регіональною політикою – це інституції, планування, фінансування, реалізація, моніторинг та оцінка, то потреба в систематичному моніторингу і, відповідно, оцінці на десятий рік децентралізаційної реформи є нагальною. Оцінка забезпечення місцевого економічного розвитку в Україні зводилася до пошуку «кращих практик» впровадження того чи іншого інструменту (тобто добре задокументовані випадки за допомогою організацій МТД), і на цій основі робилися висновки, що саме цей інструмент забезпечить місцевий економічний розвиток. Цілком логічно, що могли бути проігноровані «добрі практики» невеликих громад, що незадокументовані, хоча складають основну частину місцевого економічного розвитку.

Причиною цього виступають, по-перше, відсутність методичних рекомендацій щодо моніторингу та оцінки впливів на місцевий економічний розвиток з боку профільного міністерства, де були б стандартизовані вимоги, принципи, форми, критерії тощо; по-друге, відсутність статистики на місцевому рівні та недосконалість набору статистичних показників на регіональному; по-третє, недостатній рівень компетенції посадових осіб для виконання цієї функції.

В процесі оновлення та реалізації державної регіональної політики України Агенції регіонального розвитку не стали активними учасниками цього процесу на місцях.

Міжнародний досвід свідчить, що одним з напрямків забезпечення системної та ефективної діяльності у сфері розвитку територій є використання потенціалу Агенцій регіонального розвитку, які виступають своєрідними каталізаторами територіального розвитку. Так, швейцарсько-український проєкт UCORD розглядає Агенції регіонального розвитку як «інклюзивні платформи із залученням багатьох зацікавлених сторін для надання практичної підтримки відновлення України через впровадження узгоджених національних, регіональних та місцевих стратегій відновлення та розвитку» [458]. Місце і роль АРР у формуванні державної регіональної політики в українських реаліях та перспективах повоєнного відновлення представлена на рис. 3.13.

<i>Рівні політики</i>	Місцевий	Регіональний	Національний
<i>Компоненти підтримки регіонального розвитку</i>	Відновлення та стратегічне планування Розвиток спроможностей та обмін досвідом Координація планування під керівництвом АРР	Підсилення АРР Трансформація управлінських структур АРР Інституційне підсилення: • управління • планування • фінанси • людські ресурси • комунікації	Формування політик та планування відновлення Фасилітування діалогової платформи для розробки та моніторингу національних політик регіонального розвитку та регіональних планів відновлення

Рис. 3.13. Місце і роль АРР у формуванні державної регіональної політики в українських реаліях та перспективах повоєнного відновлення (Узагальнено автором з використанням [458])

В українських реаліях модернізовано законодавство щодо функціонування та фінансування агенцій регіонального розвитку (в рамках ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [431]) та майже в усіх регіонах створені АРР, які беруть участь у процесах стратегічного планування та смарт-спеціалізації регіонів. Але експерти сходяться в думці, що ці установи ще не стали активними учасниками процесу реалізації державної регіональної політики на місцях. Причинами цього є: по-перше, нерозуміння регіональною владою потенціалу АРР, що можуть стати дієвою платформою діалогу між органами влади, бізнесом та громадськістю навколо виконання усіх цілей, визначених у регіональній стратегії розвитку, тим більше, завдяки місцевим ініціативам та проектам міжнародної технічної допомоги створено безліч організацій, що підсилюють інституційну спроможність громад; по-друге, неукомлектованість АРР кадрами, які пройшли відповідну фахову підготовку для реалізації завдань державної регіональної політики.

Що стосується функціонування АРР в Миколаївській області, то варто зазначити, що створена Агенція Миколаївською обласною радою та обласною військовою адміністрацією у 2023р., фінансується за рахунок обласного бюджету. Модель, на основі якої функціонує АРР, скоріше, має форму проєктної організації. Не можна стверджувати, що це погано, оскільки все ж таки забезпечується професійна реалізація проєктів місцевого розвитку для громад області. Однак крім пошуків грантових проєктів відновлення, на нашу думку, місією АРР має бути розбудова мережі відносин в Миколаївському регіоні між різними стейкхолдерами регіональної політики (органи державної та регіональної влади, представники бізнес-сектору, науково-дослідні структури, громадські організації, асоціації місцевого розвитку) та об'єднання досліджень, навчання і підтримки забезпечення регіонального економічного розвитку. Тобто розглядаємо Агенцію регіонального розвитку як партнера влади у формуванні і впровадженні регіональної політики.

В умовах сьогодення недостатня увага з боку органів державної, регіональної влади, органів місцевого самоврядування приділяється економічній безпеці.

Передача значної частки прав і відповідальності на місцевий рівень накладає зобов'язання на нову регіональну політику, в тому числі в частині забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека громади є основною добробуту мешканців, як кінцевої мети місцевого економічного розвитку. «Центр економічного розвитку громади Insight у Каліфорнії розглядає економічну безпеку як: «свободу процвітати, душевний спокій, щоб жити сьогодні та планувати майбутнє, не турбуючись про економічні труднощі...» [145]. Якщо на глобальному та національному рівнях, згідно Цілям сталого розвитку (SDGs), значна увага має приділятися подоланню бідності, то на регіональному та місцевому рівні необхідно приділяти увагу економічній захищеності суспільства.

У травні 2024р. Європейська Комісія, враховуючи економічні виклики останнього десятиріччя, ввела ініціативи з економічної безпеки, розробивши нові інструменти, що включені в Стратегію економічної безпеки ЄС (European Economic Security), спрямовану на «сприяння економічній базі та конкурентоспроможності ЄС; захист від ризиків; партнерство з якомога більшим колом країн для вирішення спільних проблем та інтересів». ЄС має чітке усвідомлення, що економічна безпека повинна охоплювати всі заходи, спрямовані на зменшення вразливості економіки шокам, як зовнішнім, так і внутрішнім. Тому за останні кілька років економічна безпека стала політичним пріоритетом більшості великих економік.

Деякі країни, включаючи США, Китай та Японію, чітко розширили рамки своєї національної безпеки до економічної безпеки, тоді як інші країни (наприклад, Південна Корея, Австралія, Тайвань) мають певні елементи економічної безпеки у свої стратегії розвитку. Сьогодні в Україні економічній безпеці приділяється недостатньо уваги з боку центральної влади, наразі вона не відображається у статистичних даних для вимірювання

соціально-економічного розвитку. Проблема економічної безпеки отримала визнання на державному рівні в Законі України «Про Національну безпеку України» [446], згідно з яким «економічна безпека» входить до складу «національної безпеки України», а державна політика у сфері національної безпеки спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [446]. При цьому саме забезпечення економічної безпеки є основою суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності країни тощо. Звідси - все більшої актуальності набуває один з основних пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки – сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір [493].

Проблеми забезпечення економічної безпеки, у свою чергу, зумовлюють актуальність створення інститутів та механізмів її забезпечення на різних рівнях. У Стратегії національної безпеки України [447] чітко зазначено, що Україна має завершити процес децентралізації і сформувати спроможні об'єднані територіальні громади [447], що є одним з основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки.

Більшість академічних досліджень із забезпечення економічної безпеки присвячено вивченню її національного та регіонального рівнів. Економічну безпеку традиційно визначають як «найважливішу якісну характеристику економічної системи держави, яка означає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами для розвитку галузей господарства, та послідовну реалізацію національних інтересів. Крім того, економічна безпека як система інструментів і механізмів інституційної взаємодії, має здатність запобігати загрозам або мінімізувати їх вплив на економіку в цілому та на її частини - галузі, регіони, підприємства» [291, с.26]. Під економічною безпекою регіону розуміється насамперед «здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність,

стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами» [423, с.94].

В умовах сьогодення постає необхідність переглянути систему рівнів економічної безпеки та зосередити увагу на питаннях інституційного забезпечення економічної безпеки саме на рівні територіальних громад. При дослідженні проблеми забезпечення безпеки територіальних громад, варто визначитися щодо її складових, оскільки комплексна система безпеки територіальної громади має орієнтуватися на захищеність від агресії, сталість, самодостатність, здатність до саморозвитку та прогресу. Досліджуючи офіційну звітність територіальних громад Миколаївської області станом на 01.01.2022р. (табл. 3.15), зроблено висновок, що в органах місцевого самоврядування регіону відсутня практика створення комплексних концепцій безпеки, а поодинокі її складові розглядаються як частини плану соціально-економічного розвитку відповідної громади.

Таблиця 3.15

Впровадження складових безпеки в територіальних громадах Миколаївської області станом на 01.01.2022р.*

Громада	Наявність Концепції безпеки	Наявність складових безпеки у складі інших нормативних документів
Арбузинська	немає	немає
Баштанська	немає	немає
Березанська	немає	соціальна, екологічна
Березнегуватська	немає	немає
Благодатненська	немає	соціальна екологічна
Братська	-	-
Бузька	немає	соціальна, екологічна
Веселинівська	немає	соціальна, екологічна
Веснянська	немає	немає
Вознесенська	немає	соціальна, екологічна
Володимирівська	немає	соціальна, екологічна
Воскресенська	немає	соціальна, екологічна, енергетична

Врадіївська	-	-
Вільнозапорізька	немає	соціальна, екологічна
Галицинівська	немає	фінансова
Горохівська	немає	соціальна, техногенна
Доманівська	немає	соціальна, екологічна
Дорошівська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Казанківська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Калинівська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Кам'яномостівська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Коблівська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Костянтинівська	-	-
Кривоозерська	-	-
Куцурубська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Мигіївська	немає	соціальна
Миколаївська	-	-
Мостівська	немає	техногенна, екологічна
Мішково-Погорілівська	-	-
Нечаянська	немає	екологічна
Новобузька	немає	соціальна, економічна, екологічна
Новомар'ївська	немає	соціальна, енергетична
Новоодеська	-	-
Олександрівська	немає	соціальна
Ольшанська	немає	соціальна, енергетична
Очаківська	-	-
Первомайська (міська)	-	-
Первомайська (селищна)	-	-
Прибужанівська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Прибузька	немає	-
Привільненська	-	-
Радсадівська	-	-
Синюхинобрідська	-	-
Снігурівська	-	-
Софіївська	немає	соціальна
Степівська	-	-
Сухосланецька	-	соціальна
Чорноморська	немає	соціальна, екологічна, техногенна
Шевченківська	немає	соціальна, техногенна
Широківська	немає	-
Южноукраїнська	-	-

* Сформовано автором згідно [157]

Як демонструють дані табл. 3.15, в громадах Миколаївської області відсутня практика створення комплексної концепції безпеки взагалі та економічного виміру безпеки громади зокрема.

В умовах військової агресії проти України вітчизняні вчені В.К. Антошкін та Л.І. Антошкіна [170] розширили поняття економічної безпеки та обґрунтували стан «військово-економічної безпеки, яка спонукає країни світу частину ВВП направляти не на соціально-економічний розвиток, а на забезпечення обороноздатності країни та зміцнення військово-економічного потенціалу» [170, с.81]. Таким чином, мобілізація ресурсів спрямовується не на економічний розвиток, а на нові виклики, що постали перед країною. Територіальні громади Миколаївської області стикнулися з низкою особливо гострих і складних соціальних, економічних та інституційних викликів. Отже, в умовах перспектив повоєнного відновлення та розвитку, на нашу думку, до системи безпеки рівня територіальної громади можуть бути віднесені наступні складові: убезпечення мешканців від військової агресії; економічна; інформаційна; екологічна; соціальна; продовольча (рис. 3.14).

Складові безпеки територіальної громади перебувають у щільній взаємодії, спричиняють істотний вплив одна на одну, так як і система безпеки територіальної громади в цілому взаємодіє із зовнішнім середовищем і впливає на забезпечення її повоєнного відновлення та сталого розвитку.

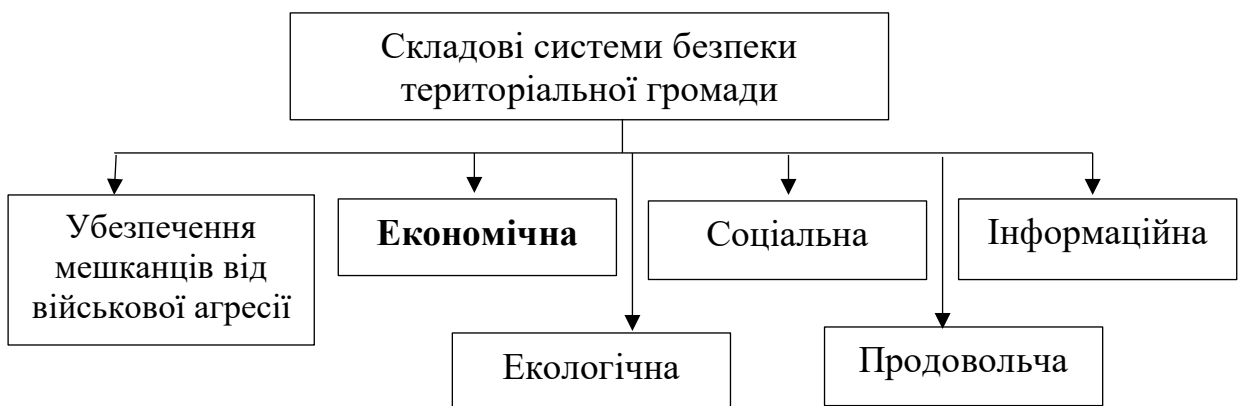

Рис. 3.14. Система безпеки рівня територіальної громади [Складено автором]

Оскільки сталий розвиток територіальної громади потребує не лише її ефективного функціонування, але й гарантування економічної безпеки, це дозволяє імплементувати забезпечення останньої у систему стратегічного управління громадою, що продемонстровано у Розділі 4 цього дисертаційного дослідження.

3.3. Аналіз ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку

Державна регіональна політика потребує скоординованої інституційної підтримки з боку держави та інших суб'єктів, планування та фінансування, наявності системи моніторингу та оцінки її впливу на розвиток національної економіки, активної співпраці з міжнародними організаціями та участі усіх зацікавлених сторін. Суб'єктами та стейкхолдерами державної регіональної політики є (рис. 3.15):

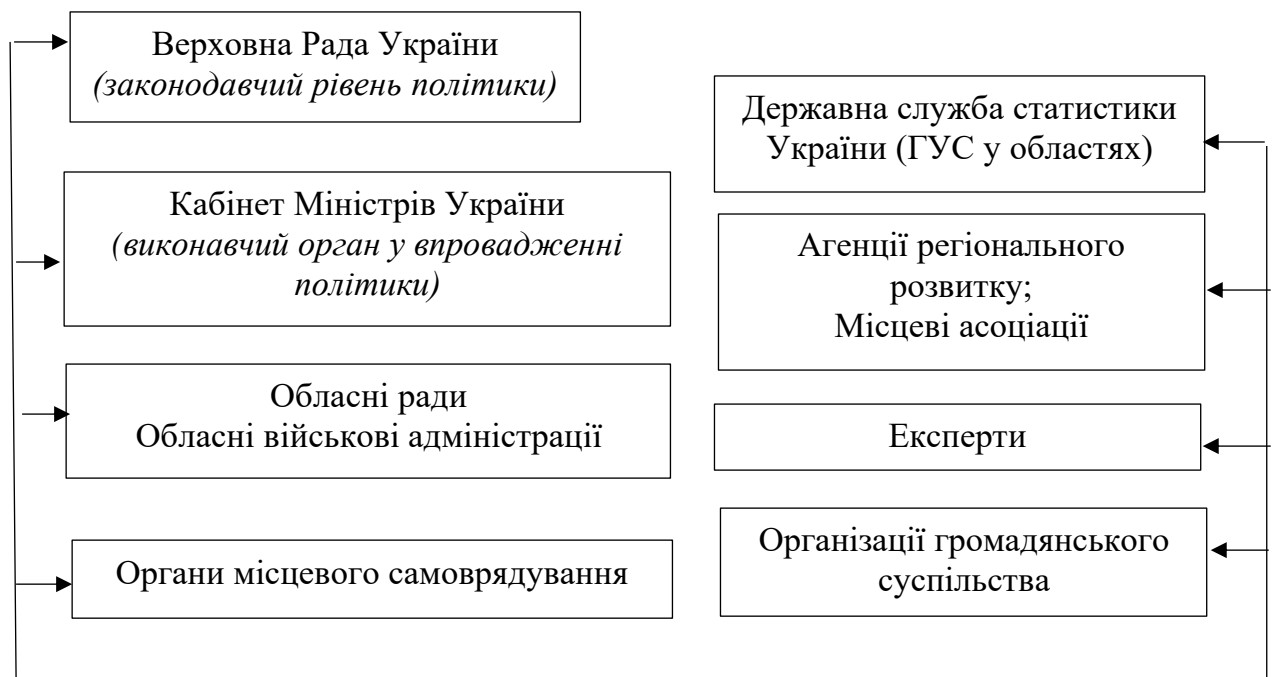

Рис. 3.15. Суб'єкти та стейкхолдери державної регіональної політики України [Складено автором]

▪ Верховна Рада України - представляє законодавчий рівень регіональної політики та має профільний комітет – з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування;

- Кабінет Міністрів України, а саме Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України є виконавчим органом у впровадженні державної регіональної політики;

- Обласні ради, обласні військові адміністрації;

- Органи місцевого самоврядування. Коли ми кажемо про регіональну політику, безумовно, ми також маємо на увазі базовий рівень місцевого самоврядування. Крім того, регіональна політика безпосередньо впливає на кожну територіальну громаду;

- Державна служба статистики України здійснює статистичне забезпечення соціально-економічних показників для аналізу регіональних тенденцій;

- Агенції регіонального розвитку, місцеві асоціації (це суб'єкти, що беруть участь в підготовці нормативних актів, в різних заходах щодо їх виконання);

- Експерти (тобто люди, діяльність яких відрізняється професійністю в цьому напрямі);

- Організації громадянського суспільства в умовах сьогодення сприяють відновленню та розвитку громад і територій через свою діяльність, не замінюючи при цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування, бізнес-сектор.

Державну регіональну політику в Україні сьогодні визначає документальний підхід, який містить:

- I. Державну Стратегію регіонального розвитку України (ДСРР -2027);
- II. План заходів з реалізації Державної Стратегії регіонального розвитку;

- III. План відновлення України;
- IV. Національні програми відновлення України;
- V. Програму фінансової підтримки України від Європейського Союзу - Ukraine Facility;
- VI. План Кабінету Міністрів України для реалізації програми Ukraine Facility;
- VII. Плани відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України;
- VIII. Регіональні стратегії відновлення та розвитку;
- IX. Плани заходів з реалізації регіональних стратегій відновлення та розвитку;
- X. Регіональні програми відновлення та розвитку;
- XI. Регіональні проекти (інвестиційні, грантові та ін.) відновлення та розвитку;
- XII. Стратегії відновлення та розвитку територіальних громад;
- XIII. Плани заходів з реалізації стратегій відновлення та розвитку територіальних громад;
- XIV. Програми відновлення та розвитку територіальних громад;
- XV. Проекти (інвестиційні, грантові та ін.) відновлення та розвитку територіальних громад.

Закон України «Про засади державної регіональної політики» [437] передбачає проведення оцінювання її реалізації шляхом:

«1) оцінювання індикаторів результативності, ефективності та впливу виконання документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики на розвиток регіонів, територіальних громад та функціональних типів територій;

2) оцінювання результативності та ефективності використання публічних коштів на цілі державної регіональної політики» [437].

Ми бачимо, що мова йде про оцінювання результатів державної регіональної політики в трьох аспектах:

- через ступінь досягнення запланованих цілей державної регіональної політики – результативність;
- через співвідношення між витратами на проведення державної регіональної політики та досягнутими результатами - ефективність;
- через дослідження впровадження (або дослідження взаємозв'язку між формуванням державної регіональної політики та її наслідками) – вплив виконання документів і реалізації політики на територіальний розвиток.

Взаємозв'язок між цими аспектами полягає в аналізі показників та їх подальшому коригуванні при реалізації завдань, зазначених у планувальних та програмних документах регіонів і територіальних громад. Погоджуємось з думкою С.Д. Щеглюк [533], що саме ефективність є комплексною категорією для аналізу державної регіональної політики.

У березні 2024р. набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення моніторингу та оцінювання державної регіональної політики» [284]. Варто зазначити, що моніторинг використовується на кожному етапі впровадження та реалізації державної регіональної політики, а оцінювання використовується для аналізу завершеної запланованої діяльності. Це два інструменти контролю, але відрізняються застосуванням на різних етапах реалізації політики.

У нашому дослідженні з метою аналізу регіональних процесів забезпечення місцевого економічного розвитку ми використали методику статистичного прогнозування, обравши три групи факторів - економічних, соціальних та екологічних, – та їх вплив на величину валового регіонального продукту у розрахунку на 1 особу в Миколаївській області (Y), за даними Державної служби статистики України з 2014р. по 2021р. (Додаток В).

Економічну групу факторів - обсяг продукції сільського господарства (X1), індекс споживчих цін (X2), обсяг капітальних інвестицій на 1 особу (X3), зовнішньоторговельний оборот (X4), обсяг реалізованої промислової продукції (X5) - перш за все, ми перевірили на викиди (тобто результати, що

«випадають» із загальної вибірки), для чого побудували діаграми типу «ящик з вусями» (box-and-whisker plot) (рис. 3.16).

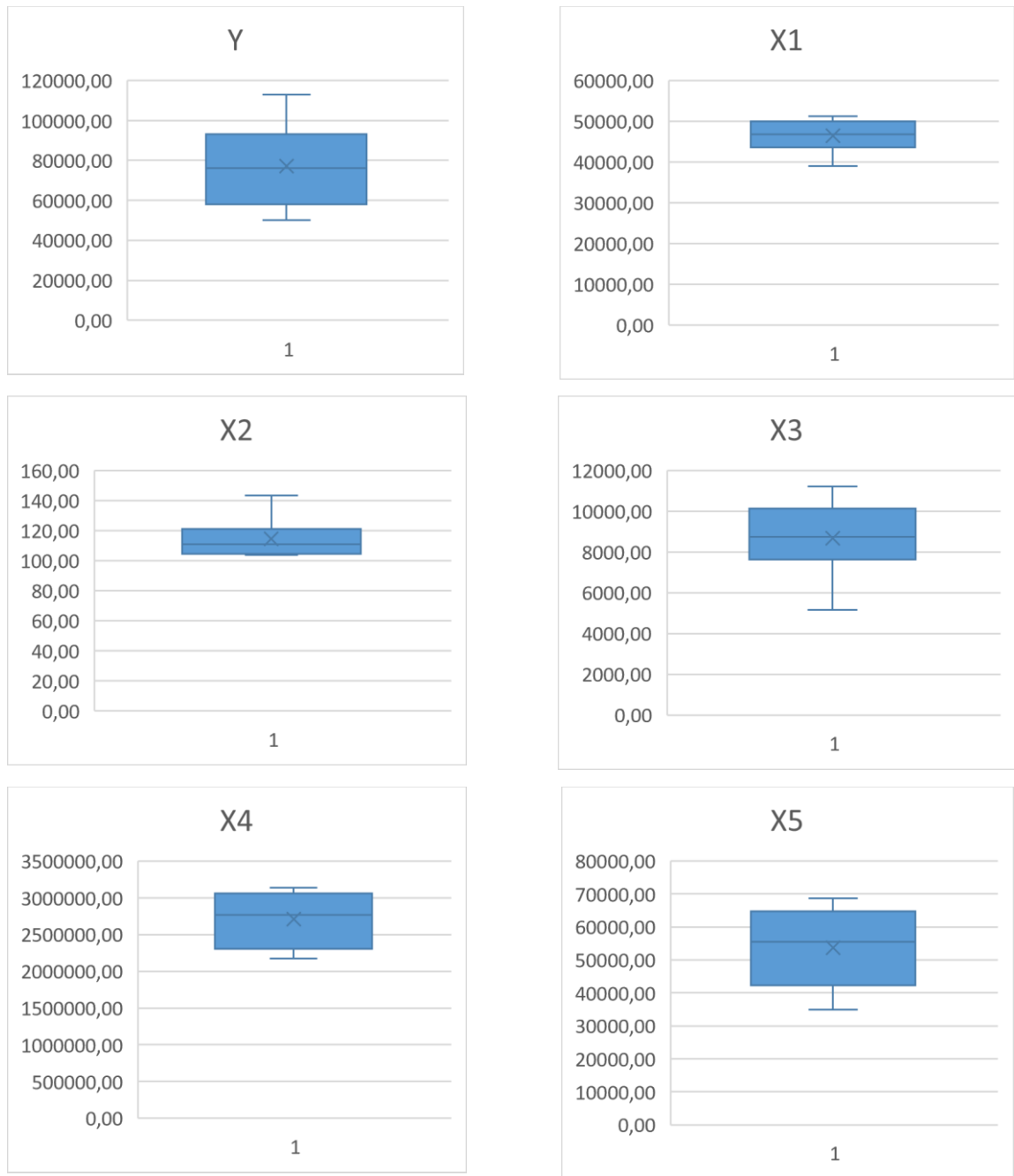

Рис. 3.16. Перевірка економічних факторів на викиди [Складено автором]

Інформація, наведена на рис. 3.16, підтверджує відсутність викидів у цих даних. Проте, діаграми свідчать про те, що не всі наведені дані відповідають закону нормального розподілу (наприклад, яскравий представник - X2). Вказане доводить, що для розрахунку кореляційної матриці первинні дані необхідно перевести у рангові значення та застосувати для оцінки залежності

між Y (ВРП на 1 особу) та незалежними змінними коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (Spearman's rank correlation coefficient).

Отримана кореляційна матриця (табл. 3.16) свідчить, що на величину ВРП у розрахунку на 1 особу найбільше впливають наступні фактори: X_2 - Індекс споживчих цін, відсотків до грудня попереднього року (сильний вплив за шкалою Чеддока, $0,7 < |r| \leq 0,9$), X_4 - Зовнішньоторговельний оборот (сильний вплив) та X_5 - Обсяг реалізованої промислової продукції (дуже сильний вплив, $0,9 < |r| \leq 1,0$). Обсяг продукції сільського господарства у постійних цінах (фактор X_1), дуже незначно впливає на залежну змінну ($0 < |r| \leq 0,3$). Фактор X_3 - Обсяг капітальних інвестицій на 1 особу, становить середній вплив на рівень ВРП ($0,5 < |r| \leq 0,7$).

Проте, інформація табл. 3.16 свідчить про можливу наявність мультиколінеарності між факторами. Для первинного її підтвердження був зроблений розрахунок оберненої матриці (R^{-1}) від матриці парної кореляції факторів (табл. 3.17). Значення на головній діагоналі оберненої матриці $\{87,50; 338,33; 17,50; 105,00; 408,33\}$ перевищують 4,0, що підтверджує критично високий рівень мультиколінеарності між факторами X_2, X_4, X_5 (дані яких передбачається використовувати для побудови регресійної моделі).

Таблиця 3.16

Кореляційна матриця впливу показників економічної групи на рівень ВРП / 1 особу в Миколаївській області*

	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Y	1	-0,14286	-0,88571	0,6	0,942857	1
X1	-0,14286	1	-0,31429	0,257143	0,142857	-0,14286
X2	-0,88571	-0,31429	1	-0,6	-0,94286	-0,88571
X3	0,6	0,257143	-0,6	1	0,771429	0,6
X4	0,942857	0,142857	-0,94286	0,771429	1	0,942857
X5	1	-0,14286	-0,88571	0,6	0,942857	1

* Складено автором

Таблиця 3.17

Обернена матриця, R^{-1} *

	X1	X2	X3	X4	X5
X1	87,50	166,25	-26,25	-8,75	183,75
X2	166,25	338,33	-61,25	26,25	335,42
X3	-26,25	-61,25	17,50	-26,25	-43,75
X4	-8,75	26,25	-26,25	105,00	-61,25
X5	183,75	335,42	-43,75	-61,25	408,33

* Складено автором

Проведений у подальшому тест Фаррара–Глобера (Farrar-Glauber Test) також підтвердив наявність мультиколінеарності, що ускладнює побудову багатofакторної регресійної моделі для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу за допомогою методу найменших квадратів. Тому, при подальшому дослідження вирішено діяти за наступними напрямками:

- побудувати однофакторні моделі за факторами X2, X4, X5 за допомогою методу найменших квадратів;
- застосувати до інформації обраних факторів метод головних компонент та спробувати побудувати регресійну модель за допомогою методу найменших квадратів;
- побудувати багатofакторні моделі за допомогою методів машинного навчання, оскільки на їхню якість не впливає мультиколінеарність факторів.

В межах першого напрямку було вирішено побудувати лінійні та нелінійні однофакторні моделі за рівняннями (3.1-3.10). Для побудови моделей за рівняннями 3.9 та 3.10 були зроблені перетворення даних за допомогою десятичного логарифму.

$$\hat{y} = a_0 + a_1 x + \varepsilon, \quad (3.1)$$

$$\hat{y} = a_1 x + \varepsilon, \quad (3.2)$$

$$\hat{y} = a_0 + a_1 \ln x + \varepsilon, \quad (3.3)$$

$$\hat{y} = a_1 \ln x + \varepsilon, \quad (3.4)$$

$$\hat{y} = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \varepsilon, \quad (3.5)$$

$$\hat{y} = a_1x + a_2x^2 + \varepsilon, \quad (3.6)$$

$$\hat{y} = a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3 + \varepsilon, \quad (3.7)$$

$$\hat{y} = a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3 + \varepsilon, \quad (3.8)$$

$$\hat{y} = a_0x^{a_1} + \varepsilon, \quad (3.9)$$

$$\hat{y} = x^{a_1} + \varepsilon, \quad (3.10)$$

Внаслідок моделювання за методом найменших квадратів були визначені внутрішні параметри отриманих моделей (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Внутрішні параметри однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X2, X4, X5)*

Номер рівняння	Внутрішні параметри			
	a ₀	a ₁	a ₂	a ₃
<i>для фактору X2</i>				
1	205528,6025	-1121,012098	-	-
2	-	648,9358158	-	-
3	748117,1605	-141716,2305	-	-
4	-	16204,228	-	-
5	138»2,185	-20340,21872	77,04783433	-
6	-	2188,916373	-13,05894784	-
7	-19797908,51	518510,1786	-4454,078821	12,5757933
8	-	14898,09228	-219,8387661	0,82542588
9	926664730,1	-1,991215528	-	-
10	-	2,36719255	-	-
<i>для фактору X4</i>				
1	-61262,60705	0,05»1499	-	-
2	-	0,028851126	-	-
3	-1911245,082	134322,2366	-	-
4	-	5219,85901	-	-
5	-80855,25031	0,066119367	-2,82373E-09	-
6	-	0,004509654	8,71295E-09	-
7	2903257,034	-3,345588924	1,28516E-06	-1,60646E-13
8	-	-0,035221269	3,88177E-08	-5,60917E-15
9	1,32563E-07	1,827697645	-	-
10	-	0,757980277	-	-
<i>для фактору X5</i>				
1	-13047,28626	1,676602257	-	-
2	-	1,444597746	-	-

3	-811606,3161	81777,97558	-	-
4	-	7129,407145	-	-
5	92350,25342	-2,603901761	4,12651E-05	-
6	-	1,059078752	6,61105E-06	-
7	-306523,6653	22,07056801	-0,000451055	3,18022E-09
8	-	3,340453941	-8,16814E-05	8,19477E-10
9	0,464860488	1,102835693	-	-
10	-	1,032380175	-	-

* Складено автором

З метою перевірки отриманих величин внутрішніх параметрів лінійних та нелінійних регресійних моделей на суттєвість було розраховано p -значення для параметрів (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Розрахунок p -значення для параметрів однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X_2 , X_4 , X_5)

Номер рівняння	p -значення для параметрів моделі			
	a_0	a_1	a_2	a_3
<i>для фактору X_2</i>				
*1	0,023835946	0,089406071	-	-
2	-	0,001716801	-	-
*3	0,058907264	0,078603126	-	-
4	-	0,000505457	-	-
*5	0,15974269	0,191756026	0,210621513	-
6	-	0,010864268	0,033236559	-
*7	0,689364262	0,681104799	0,674931269	0,669910648
*8	-	0,114552026	0,138940588	0,155971106
9	0,002974146	0,042137737	-	-
10	-	5,68518E-08	-	-
<i>для фактору X_4</i>				
*1	0,178299164	0,020589849	-	-
2	-	3,06213E-05	-	-
3	0,02370716	0,020874724	-	-
4	-	0,000311098	-	-
*5	0,86410227	0,854522922	0,966664675	-
*6	-	0,781958526	0,183000919	-
*7	0,652378771	0,649272067	0,64347699	0,642654153
*8	-	0,844754481	0,775724825	0,824394164
9	0,045823236	0,008100502	-	-
10	-	2,92013E-10	-	-
<i>для фактору X_5</i>				
*1	0,41451331	0,003012651	-	-

2	-	1,31511E-06	-	-
3	0,009885814	0,007183492	-	-
4	-	0,00024504	-	-
*5	0,175751455	0,301127136	0,131804683	-
*6	-	0,023979496	0,261067886	-
*7	0,257869177	0,206977214	0,198387969	0,173893999
*8	-	0,042299082	0,116268»	0,097862141
*9	0,637545685	0,001345808	-	-
10	-	2,32026E-12	-	-

* Складено автором

Дані табл. 3.19 демонструють, що за фактором X2 перевірку параметрів на суттєвість пройшли 5 моделей, за фактором X4 – 5 моделей та за фактором X5 – 4 моделі. Інші отримані регресійні моделі були усунені від подальшого вивчення, так як p -значення їх внутрішніх параметрів перевищило граничне значення (0,05).

Моделі, що залишилися, необхідно перевірити на їх якість. Для цього ми побудували порівняльну таблицю (табл. 3.20) за наступними показниками: коефіцієнтом детермінації, R^2 ; критерієм Фішера, F ; середньою помилкою апроксимації, A .

Досліджуючи отримані значення коефіцієнту детермінації можна стверджувати, що за цим показником всі регресійні моделі (табл. 3.20) виявилися придатними: 2 моделі - прийнятні (за рівнянням 9 для фактору X2 та за рівнянням 3 для фактору X4), оскільки $0,5 < R^2 < 0,8$; 6 моделей – добрі ($0,8 < R^2 < 0,95$); а 6 моделей - мають високу точність апроксимації ($0,95 < R^2 < 1,00$).

Таблиця 3.20

Порівняння однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X2, X4, X5)

Номер рівняння	Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A , %
		розрахунковий	табличний	
<i>для фактору X2</i>				
*2	0,88147656	37,186	6,608	31,08
*4	0,926811817	63,317	6,608	24,97

*6	0,96654718	57,786	6,944	13,90
*9	0,684511935	8,679	7,709	11,13
*10	0,998052734	2562,703	6,608	45,43
<i>для фактору X4</i>				
*2	0,9759811	203,169	6,608	12,43
3	0,773679823	13,674	7,709	7,93
*4	0,939609879	77,795	6,608	22,48
9	0,856706267	23,915	7,709	7,30
*10	0,99976352	21138,416	6,608	13,34
<i>для фактору X5</i>				
2	0,993163905	726,412	6,608	5,93
3	0,864854194	25,598	7,709	8,49
*4	0,945064017	86,015	6,608	21,36
10	0,999965813	146249,296	6,608	5,21

* - моделі які не досягли прийнятних значень

За величинами критерія Фішера всі отримані моделі є статистично значимими, оскільки розрахункові величини цього показника перевищують табличні значення. Величина середньої помилки апроксимації виявилася прийнятною тільки у п'ятьох моделях (у 2 моделях за фактором X4 та 3 моделях за фактором X5). Всі інші моделі були усунені від порівняння, тому що за цим показником вони були більшими за граничне значення (10%).

Найбільш якісною регресійною моделлю оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу за допомогою методу найменших квадратів виявилася модель за фактором X5 (обсяг реалізованої промислової продукції), що має середню помилку апроксимації в 5,21%. Це ступенева модель. У формалізованому вигляді дана модель має наступний вигляд:

$$\hat{y} = x^{1,032380175} + \varepsilon, \quad (3.11)$$

У межах другого напрямку, дані факторів X2, X4, X5 були перетворені за допомогою методу головних компонент (principal component analysis, PCA). Перед застосування методу головних компонент дані були стандартизовані методом мінімаксу (MinMaxScaler). Після розрахунку головних компонент було встановлено, що значення дисперсії, які пояснюються головними компонентами складають: 93,49; 6,50; 0,01 відсотків. Перша головна

компонента (PC1) пояснює 93,49% величини дисперсії. Тому, при побудові регресійних моделей будемо використовувати першу головну компоненту (рис. 3.17).

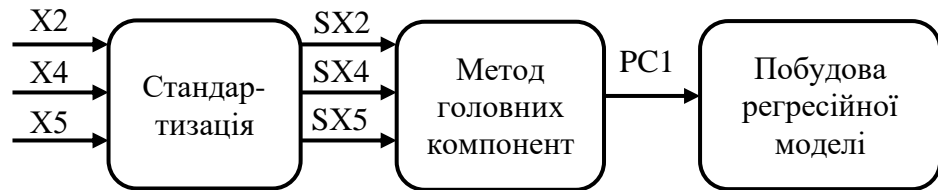

Рис. 3.17. Етапи перетворення первинних даних для побудови регресійної моделі за факторами X2, X4, X5

Внаслідок центрування даних під час застосування методу головних компонент неможливо здійснювати логарифмічні перетворення, тому при побудові моделей за методом найменших квадратів не можна використовувати рівняння: 3.3, 3.4, 3.9, 3.10. Розрахунок внутрішніх параметрів регресійних моделей наведено у табл. 3.21.

Таблиця 3.21

Внутрішні параметри моделей за методом найменших квадратів (за PC1)

Номер рівняння	a_0	a_1	a_2	a_3
<i>внутрішні параметри</i>				
1	77116,63008	-31360,47352	-	-
2	-	-31360,74272	-	-
5	71518,72822	-37868,68669	16749,26963	-
6	-	-84479,79147	136705,4087	-
7	71121,89574	-35004,97315	20103,67931	-5577,049169
8	-	42018,38517	245639,7112	-225947,8564
<i>p-значення для параметру</i>				
1	6,48817E-05	0,015132837	-	-
*2	-	0,623807581	-	-
*5	0,001558138	0,026418038	0,329088094	-
*6	-	0,143127172	0,063732002	-
*7	0,015305098	0,390713063	0,66117302	0,933013493
*8	-	0,78945508	0,15359375	0,420976512

* внутрішні параметри несуттєві

Дані таблиці 3.21 демонструють, що тільки у лінійній моделі за рівнянням 1 внутрішні параметри суттєві, всі інші моделі необхідно відкинути від подальшого дослідження. Величина коефіцієнту детермінації свідчить, що модель має добру точність апроксимації (табл. 3.22). Значення критерія Фішера стверджує про статистичну значимість отриманої моделі.

Таблиця 3.22

Показники якості моделі за рівнянням 1 (для РС1)*

Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
	розрахунковий	табличний	
0,806049108	16,624	7,709	9,69

* Складено автором

Середня помилка апроксимації не перевищують граничне значення (табл. 3.22). У формалізованому виді отримана модель за першою головною компонентою для факторів X2, X4, X5 має наступний вигляд:

$$\hat{y} = 77116,63008 - 31360,47352x + \varepsilon, \quad (3.12)$$

Проте, необхідно зазначити, що отримана модель за величиною середньої помилки апроксимації гірше, ніж модель за рівнянням 11.

У межах третього напрямку вирішено побудувати регресійну модель для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу за допомогою методів машинного навчання. Безпосередньо, було вирішено спробувати метод k-найближчих сусідів (k-nearest neighbor method) та метод дерева рішень (decision trees). У нашому випадку буде використане регресійне бінарне дерево рішень. З метою розв'язання завдання машинного навчання був розроблений скрипт на мові Python та застосована бібліотека для машинного навчання - Scikit-learn. Для методу k-найближчих сусідів в якості гіперпараметру було обрано кількість сусідів (n_neighbors). У дерева рішення в якості гіперпараметру було обрано глибину дерева (max_depth). Всі інші гіперпараметри моделі використовувалися «за замовчуванням».

Характеристики багатofакторних регресійних моделей за факторами X2, X4, X5 наведено у табл. 3.23.

Таблиця 3.23

Порівняння багатofакторних моделей побудованих за допомогою метода k-найближчих сусідів та бінарного дерева рішень (за факторами X2, X4, X5)

Значення гіперпараметру	Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
		розрахунковий	табличний	
<i>метод k-ближніх сусідів</i>				
*n_neighbors =2	0.810	2.839	9,718	10.211
*n_neighbors =3	0.773	2.269	9,718	9.083
<i>метод дерева рішень</i>				
max_depth=2	0.976	27.217	9,718	3.418

* - моделі які не досягли прийнятних значень

Інформація табл. 3.23 свідчить, що обидві моделі побудовані за методом k-найближчих сусідів є неприйнятними, оскільки розрахована величина критерія Фішера свідчить, що моделі не є статистично значимими.

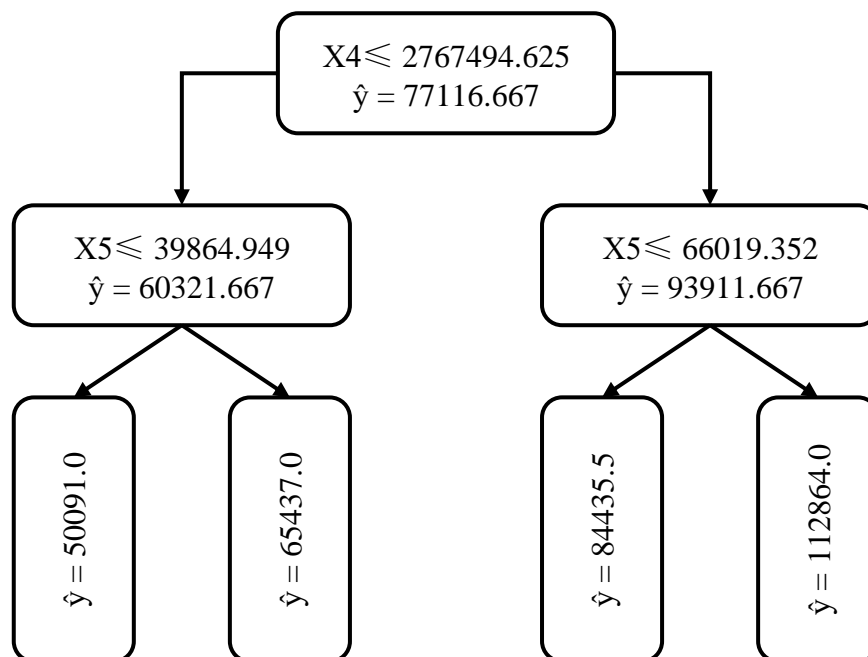

Рис. 3.18. Регресійне дерево для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу (за факторами X2, X4, X5) [Складено автором]

Модель бінарного дерева рішень задовольняє усі критерії якості: вона має високу точність апроксимації; є статистично значимою та величина середньої помилкою апроксимації склала 3,418%, що краще за усі регресійні моделі, які побудовані раніше. У графічному вигляді отримана модель наведена на рис. 3.18.

Результати побудови моделей для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу за допомогою методів машинного навчання для першої головної компоненти наведено у табл. 3.24. Як бачимо, одна модель k- найближчих сусідів (при $n\_neighbors = 2$) та модель дерева рішень є прийнятними. Проте, регресійна модель за деревом рішень має кращі характеристики за модель k- найближчих сусідів. Тому в якості найкращої моделі із усіх моделей наведених у табл. 3.24 була обрана модель бінарного дерева рішень (рис. 3.19).

Таблиця 3.24

Порівняння моделей побудованих за допомогою метода k-ближніх сусідів та бінарного дерева рішень (за PC1)

Значення гіперпараметру	Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
		розрахунковий	табличний	
<i>метод k-ближніх сусідів</i>				
$n\_neighbors = 2$	0.816	17.706	6,608	9.877
* $n\_neighbors = 3$	0.742	11.522	6,608	11.099
<i>метод дерева рішень</i>				
$max\_depth = 2$	0.976	163.300	6,608	3.418

* - моделі які не досягли прийнятних значень

Обидві моделі за методом дерева рішень мають однакові якісні характеристики за коефіцієнтом детермінації та середньою помилкою апроксимації. А отже, обидві моделі можна рекомендувати для застосування з метою прогнозування рівня ВРП у розрахунку на 1 особу.

Проте, якщо згадати простоту розрахунків, то для моделі дерева рішень за факторами X2, X4, X5 (рис. 3.18) вона дещо простіша, ніж для моделі за головною компонентою, оскільки в останньому випадку необхідні додаткові операції на трансформацію первинних даних (рис. 3.17).

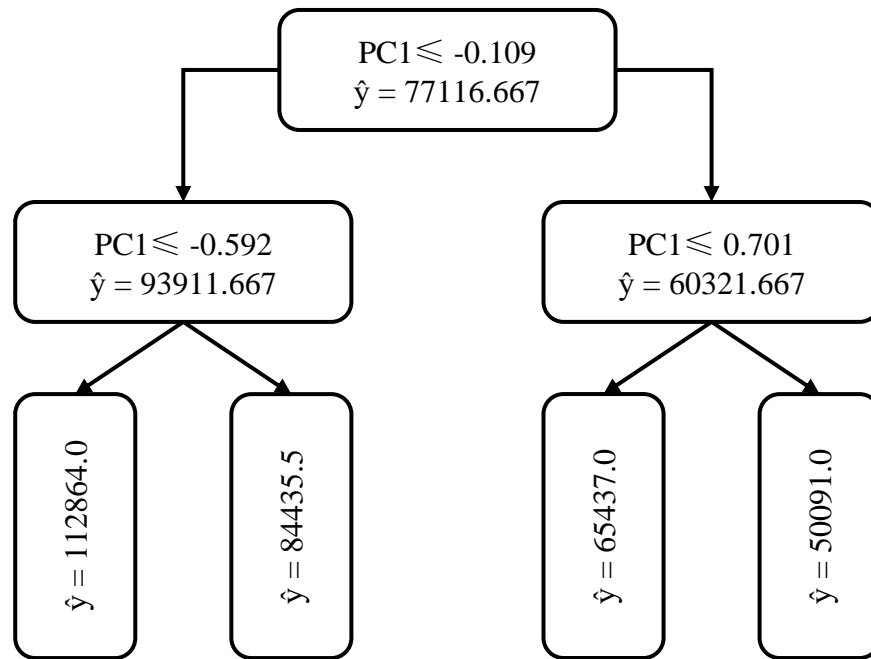

Рис. 3.19. Регресійне дерево для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу (за PC1) [Складено автором]

Отже, зазначимо, що саме обсяг реалізованої промислової продукції має найсильніший вплив на рівень ВРП Миколаївської області у розрахунку на 1 особу впродовж 2014-2021рр.

Розглянемо тепер вплив групи соціальних факторів на формування величини ВРП у розрахунку на 1 особу. Для проведення дослідження були відібрані наступні фактори Миколаївської області впродовж 2014-2021рр.: рівень безробіття населення у віці 15-70 років, % до робочої сили відповідного віку (X6); наявний дохід у розрахунку на 1 особу, грн. (X7); зайнятість населення, тис. осіб (X8). Перш за все, перевіримо їх на викиди, для чого побудуємо діаграми типу «ящик з вусами» (box-and-whisker plot). Побудовані діаграми (рис. 3.20) не виявили наявності викидів.

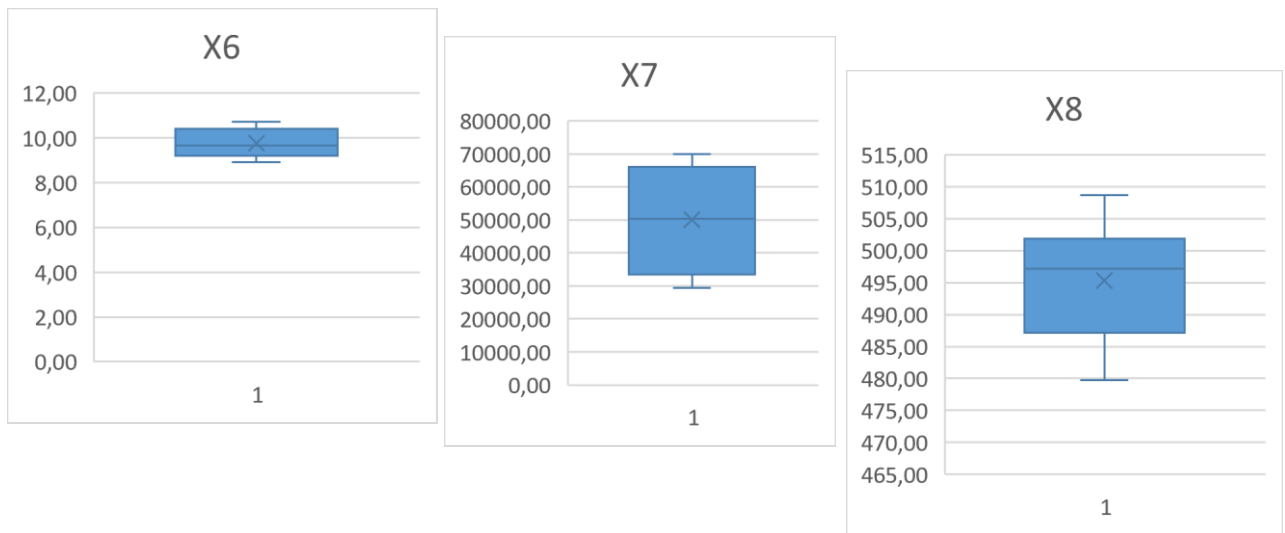

Рис. 3.20. Перевірка соціальних факторів на викиди [Складено автором]

Кореляційна матриця наведена у табл. 3.25. За даними матриці видно, що фактор X7 (наявний дохід населення у розрахунку на 1 особу) має дуже сильний прямий вплив, а фактор X8 (зайнятість населення) - сильний опосередкований вплив на рівень ВРП у розрахунку на 1 особу.

Таблиця 3.25

Кореляційна матриця впливу показників соціальної групи
на рівень ВРП / 1 особу в Миколаївській області*

	Y	X6	X7	X8
Y	1	0,67397	0,957926	-0,81289
X6	0,67397	1	0,511054	-0,97798
X7	0,957926	0,511054	1	-0,67219
X8	-0,81289	-0,97798	-0,67219	1

* Складено автором

Для підтвердження чи спростування наявності мультиколінеарності між вказаними факторами побудована обернена матриця (табл. 3.26). Оскільки величини на головній діагоналі оберненої матриці менше, ніж 4,0, можна стверджувати про відсутність мультиколінеарності між факторами та можливості побудови багатofакторної регресійної моделі за методом найменших квадратів.

Таблиця 3.26

Обернена матриця для факторів X7, X8, R^{-1*}

	X7	X8
X7	1,824289	1,226272
X8	1,226272	1,824289

* Складено автором

Для розрахунку багатofакторних моделей були обрані наступні рівняння:

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \varepsilon, \quad (3.13)$$

$$\hat{y} = a_1x_1 + a_2x_2 + \varepsilon, \quad (3.14)$$

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_1^2 + a_4x_2^2 + \varepsilon, \quad (3.15)$$

$$\hat{y} = a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_1^2 + a_4x_2^2 + \varepsilon, \quad (3.16)$$

Результати розрахунку внутрішніх параметрів моделей за рівняннями 3.13-3.16 наведені у табл. 3.27.

Таблиця 3.27

Внутрішні параметри багатofакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X7, X8)*

Номер рівняння	a₀	a₁	a₂	a₃	a₄
<i>внутрішні параметри</i>					
13	370213,13	1,023788827	-694,963262	-	-
14	-	1,329058755	21,52933182	-	-
15	1978060,903	-0,469436725	-7045,63662	1,49676E-05	6,404183878
16	-	-0,901423803	1024,184639	1,92336E-05	-1,78205266
<i>p-значення для параметру</i>					
*13	0,100829786	0,011642056	0,107775926	-	-
*14	-	0,002271039	0,345664217	-	-
*15	0,899211915	0,901455437	0,911831261	0,702868134	0,920903314
*16	-	0,439440611	0,060199285	0,174366656	0,066034172

* внутрішні параметри несуттєві

Результати розрахунку *p*-значень внутрішніх параметрів регресійних моделей (табл. 3.27) дозволяють зробити висновок про не суттєвість

внутрішніх параметрів, а отже усі розроблені багатофакторні моделі виявилися непридатними для подальшого дослідження. У зв'язку з чим, вирішено побудувати однофакторні моделі за допомогою методу найменших квадратів у розрізі факторів X7 та X8 за рівняннями 1-10. Результати розрахунку внутрішніх параметрів вказаних моделей наведено у табл. 3.28.

Таблиця 3.28

Внутрішні параметри однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X7, X8)*

Номер рівняння	Внутрішні параметри			
	a ₀	a ₁	a ₂	a ₃
<i>для фактору X7</i>				
1	11858,14841	1,306380945	-	-
2	-	1,524590637	-	-
3	-572203,4264	60283,13894	-	-
4	-	7205,02783	-	-
5	46812,87257	-0,241013407	1,55982E-05	-
6	-	1,761806736	-4,09231E-06	-
7	-217687,9321	17,39545432	-0,000356028	2,4932E-09
8	-	3,123764554	-6,02006E-05	5,37267E-10
9	1,109134026	0,804479238	-	-
10	-	1,041379053	-	-
<i>для фактору X8</i>				
1	984857,4942	-1832,585789	-	-
2	-	155,0364181	-	-
3	5696326,365	-905584,0969	-	-
4	-	12420,16439	-	-
5	5764351,824	-21198,6192	19,61065356	-
6	-	2152,962021	-4,030870061	-
7	1843654785	-»72926,08	22568,80789	-15,19453096
8	-	13236,»77	-48,919392	0,045436145
9	36,11970634	-11,59530445	-	-
10	-	1,807933655	-	-

* Складено автором

Для перевірки внутрішніх параметрів на суттєвість зроблено розрахунок їх *p*-значень (табл. 3.29). Перевірку на суттєвість внутрішніх параметрів пройшли 4 однофакторні моделі оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1

особу, побудовані за фактором X7 та 6 моделей за фактором X8. Інші моделі були усунені від подальшого дослідження.

Таблиця 3.29

Розрахунок p -значення для параметрів однофакторних моделей за методом найменших квадраті (за факторами X7, X8)

Номер рівняння	p -значення для параметрів моделі			
	a_0	a_1	a_2	a_3
<i>для фактору X7</i>				
*1	0,30951317	0,002618136	-	-
2	-	1,43239E-06	-	-
3	0,007976395	0,005070004	-	-
4	-	0,000207517	-	-
*5	0,370330137	0,908269548	0,477947814	-
*6	-	0,003164527	0,431493928	-
*7	0,31545925	0,247961952	0,254951795	0,240197223
*8	-	0,047132727	0,214855303	0,237905166
*9	0,07335777	0,001211307	-	-
10	-	1,64418E-11	-	-
<i>для фактору X8</i>				
1	0,038853729	0,049240143	-	-
2	-	0,000479282	-	-
3	0,046916943	0,048784696	-	-
4	-	0,000379586	-	-
*5	0,769560857	0,790004538	0,80756738	-
6	-	0,031727745	0,039725766	-
*7	0,286694227	0,287112003	0,287464614	0,287766757
*8	-	0,739728746	0,761333463	0,780167291
*9	0,034643999	0,052893368	-	-
10	-	3,79467E-09	-	-

* внутрішні параметри несуттєві

Для порівняння однофакторних регресійних моделей побудована табл. 3.30. Досліджуючи отримані величини коефіцієнту детермінації можна зробити наступні висновки: 2 моделі є прийнятними; 4 моделі є добрими та 4 моделі мають високу точність апроксимації. Всі моделі, що наведені у табл. 3.30, за даними порівняння розрахункової величини та табличного значення критерія Фішера є статистично значимими. Проте дослідження отриманих величин середньої помилки апроксимації показало, що всі моделі за фактором X8 та одна модель за фактором X7 є неприйнятними (табл. 3.30).

Таблиця 3.30

Порівняння однофакторних моделей за методом найменших квадратів
(за факторами X7, X8)

Номер рівняння	Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
		розрахунковий	табличний	
<i>для фактору X7</i>				
2	0,992926533	701,867	6,608	7,77
3	0,886017053	31,093	7,709	6,61
*4	0,948570704	92,221	6,608	20,54
10	0,999925179	66821,18622	6,608	7,94
<i>для фактору X8</i>				
*1	0,660789228	7,792	7,709	13,80
*2	0,928335511	64,770	6,608	24,01
*3	0,66224842	7,843	7,709	13,83
*4	0,934655811	71,518	6,608	23,42
*6	0,978005339	88,931	6,944	13,74
*10	0,999340405	7575,413	6,608	23,94

* - моделі які не досягли прийнятних значень

Між прийнятними моделями за фактором X7 (наявний дохід у розрахунку на 1 особу) найліпшою за середньої помилки апроксимації є логарифмічна модель (де дані фактору були перетворені за допомогою натурального логарифму), яка має наступний вигляд:

$$\hat{y} = 0,007976395 + 0,005070004 \ln x + \varepsilon, \quad (3.17)$$

У зв'язку з тим, що раніше не вдалося побудувати багатofакторну модель за допомогою методу найменших квадратів було вирішено спробувати за факторами X7, X8 побудувати моделі за допомогою методів k-найближчих сусідів та бінарного дерева рішень. Результати моделювання наведені у порівняльній таблиці (табл. 3.31). Інформація табл. 3.31 свідчить, що отримані багатofакторні моделі за величиною критерія Фішера не є статистично значимими, тому повинні бути відкинуті. Модель на основі бінарного дерева рішень має високий ступень апроксимації, що підтверджують величини коефіцієнта детермінації та середньої помилки апроксимації.

Таблиця 3.31

Порівняння багатofакторних моделей побудованих за допомогою метода k-найближчих сусідів та бінарного дерева рішень (за факторами X7, X8)

Значення гіперпараметру	Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
		розрахунковий	табличний	
<i>метод k-ближніх сусідів</i>				
*n_neighbors =2	0.822	6.921	6,944	9.483
*n_neighbors =3	0.787	5.539	6,944	8.286
<i>метод дерева рішень</i>				
max_depth=2	0.976	61.238	6,944	3.418

* - моделі які не досягли прийнятних значень

Причому середня помилка апроксимації для моделі, що досліджується, краще, ніж відповідний показник для моделі за рівнянням (3.17). Тому, в якості найкращої моделі для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу від впливу «соціальних факторів» приймається багатofакторна регресійна модель на основі бінарного дерева рішень, яка зображена на рис. 3.21.

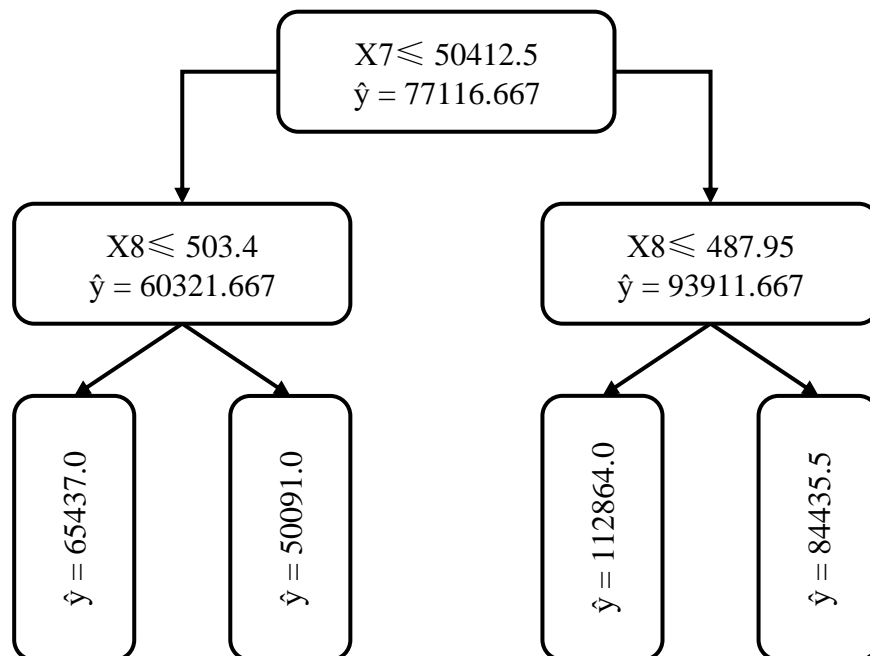

Рис. 3.21. Регресійне дерево для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу (за факторами X7, X8) [Складено автором]

Отже, зазначимо, що за даними, якими ми оперували, саме наявний дохід у розрахунку на 1 особу та зайнятість населення мають найсильніший вплив на рівень ВРП Миколаївської області у розрахунку на 1 особу впродовж 2014-2021рр.

Не зважаючи на досягнуті результати в аналізі залежності величини ВРП у розрахунку на 1 особу від впливу «економічної» та «соціальної» складової, невіршним залишається питання залежності цього показника від «екологічної» складової. Тому спробуємо оцінити вплив на рівень ВРП у розрахунку на 1 особу Миколаївської області (Y) групи екологічних факторів: X9 - витрати на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн.; X10 - поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн.; X11 - капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн.; X12 - викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів, тис. тон; X13 - викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів, тис. тон.

Традиційно для такого дослідження почнемо з побудови діаграм типу «ящик з вусами» у розрізі факторів, що досліджуються (рис. 3.22). На рис. 3.22 спостерігаємо наявність викиду в даних фактору X11 (капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища), тому він буде усунений від подальшого дослідження. Також спостерігається відсутність розподілу даних відповідно до закону нормального розподілу. Тому знову перетворимо первинні дані у рангові значення та визначимо кореляцію за коефіцієнтом Спірмена. Розрахунок кореляційної матриці наведено у табл. 3.32.

За даними кореляційної матриці (табл. 3.32) видно, що за шкалою Чеддока фактор X13 здійснює середній вплив на рівень залежної змінної. Фактори X9, X10 та X12 здійснюють сильний обернений вплив на Y, тому дані фактори пропонується використовувати при побудові регресійної моделі оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу.

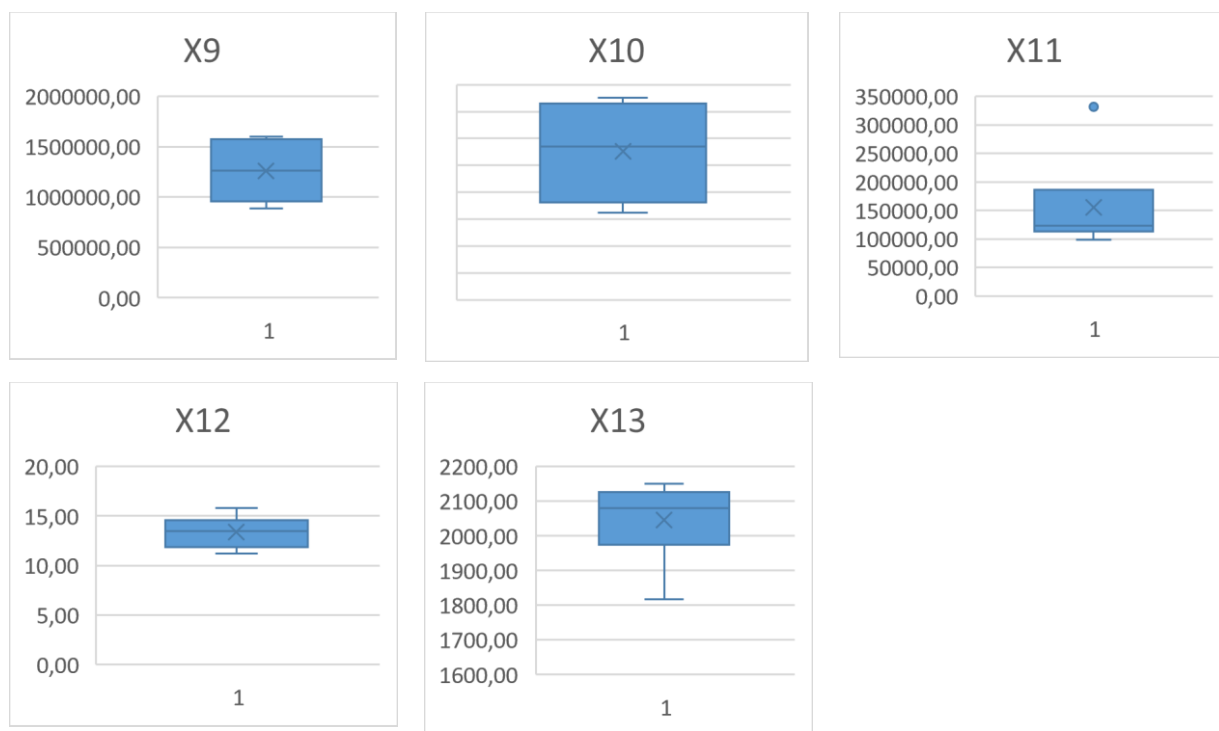

Рис. 3.22. Перевірка екологічних факторів на викиди [Складено автором]

Проте, між вказаними факторами також існує сильний зв'язок, що ставить питання про наявність мультиколінеарності між факторами та можливість застосування методу найменших квадратів для побудови багатofакторної моделі. Відповідно, для перевірки на мультиколінеарність був зроблений розрахунок оберненої матриці (табл. 3.33).

Таблиця 3.32

Кореляційна матриця впливу показників екологічної групи
на рівень ВРП / 1 особу в Миколаївській області*

	Y	X9	X10	X12	X13
Y	1	-0,77142857	-0,8857143	-0,9428571	0,6
X9	-0,77142857	1	0,94285714	0,82857143	-0,14286
X10	-0,88571429	0,942857143	1	0,94285714	-0,25714
X12	-0,94285714	0,828571429	0,94285714	1	-0,48571
X13	0,6	-0,14285714	-0,2571429	-0,4857143	1

* Складено автором

Таблиця 3.33

Обернена матриця для факторів X9, X10, X12, R^{-1} *

	X9	X10	X12
X9	12,80	-18,63	6,96
X10	-18,63	36,13	-18,63
X12	6,96	-18,63	12,80

* Складено автором

Згідно даних табл. 3.33, маємо недопустимий рівень мультиколінеарності між факторами для застосування методу найменших квадратів, оскільки значення на головній діагоналі оберненої матриці {12,80; 36,13; 17,50; 12,80} більше за 4,00.

Тому, як й під час дослідження впливу «економічної» складової, вирішено проводити подальше дослідження за трьома напрямками:

- побудувати однофакторні регресійні моделі за допомогою методу найменших квадратів;
- застосувати до факторів метод головних компонент і побудувати модель за допомогою методу найменших квадратів та відповідних головних компонент;
- спробувати отримати регресійні моделі за допомогою методів k-найближчих сусідів та бінарного дерева рішень.

Результати розрахунку внутрішніх параметрів моделей за рівняннями 3.1-3.10 та p -значення для параметрів наведено у табл. 3.34 та 3.35.

Таблиця 3.34

Внутрішні параметри однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X9, X10, X12)*

Номер рівняння	Внутрішні параметри			
	a_0	a_1	a_2	a_3
<i>для фактору X9</i>				
1	146930,7005	-0,055420581	-	-
2	-	0,05514982	-	-
3	1013849,567	-66824,11459	-	-
4	-	5479,984859	-	-
5	-48911,59273	0,274986308	-1,31649E-07	-

6	-	0,192912733	-9,90903E-08	-
7	-814625,7028	2,23755953	-1,77186E-06	4,46485E-13
8	-	0,185282621	-8,63622E-08	-5,02686E-15
9	19024410392	-0,888145866	-	-
10	-	0,79984116	-	-
<i>для фактору X10</i>				
1	134998,5855	-0,052415486	-	-
2	-	0,059023164	-	-
3	837147,5269	-54829,85327	-	-
4	-	5528,548798	-	-
5	182768,6335	-0,150330936	4,51182E-08	-
6	-	0,217313768	-1,22119E-07	-
7	480024,2479	-1,080343329	9,7101E-07	-2,93465E-13
8	-	0,384212438	-4,50765E-07	1,47494E-13
9	1310970153	-0,70518234	-	-
10	-	0,808489099	-	-
<i>для фактору X12</i>				
1	249848,4457	-12906,48411	-	-
2	-	5534,464635	-	-
3	526675,2511	-173721,4985	-	-
4	-	29422,75571	-	-
5	538914,5725	-56363,68534	1613,324599	-
6	-	24128,93923	-1356,088699	-
7	2635982,916	-528713,5494	36779,5472	-865,5303541
8	-	63841,46276	-7248,540842	216,0014369
9	7,411480402	-2,259246048	-	-
10	-	4,323123872	-	-

* Складено автором

За інформацією табл. 3.35 видно, що 5 моделей за фактором X9, 3 моделі за фактором X10 та 3 моделі за фактором X12 не пройшли перевірку на суттєвість внутрішніх параметрів.

Таблиця 3.35

Розрахунок p -значення для параметрів однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X9, X10, X12)

Номер рівняння	p -значення для параметрів моделі			
	a_0	a_1	a_2	a_3
<i>для фактору X9</i>				
*1	0,004808112	0,050779791	-	-
2	-	0,006465997	-	-
*3	0,046324736	0,057881816	-	-
4	-	0,000470395	-	-
*5	0,873196528	0,602062864	0,535028189	-

6	-	0,001088861	0,003609117	-
*7	0,630441762	0,603150829	0,618143668	0,641980129
*8	-	0,505512252	0,845866409	0,977039121
9	0,005613921	0,046312117	-	-
10	-	2,91022E-08	-	-
<i>для фактору X10</i>				
1	0,000909984	0,016635679	-	-
2	-	0,013877486	-	-
3	0,009743258	0,013557497	-	-
4	-	0,000543138	-	-
*5	0,153053468	0,495348817	0,64797784	-
6	-	0,001273188	0,003835909	-
*7	0,342610506	0,460563298	0,494804951	0,511367063
*8	-	0,051495922	0,152808965	0,257792041
9	0,000923822	0,014926767	-	-
10	-	7,02624E-08	-	-
<i>для фактору X12</i>				
1	0,000924148	0,003623573	-	-
2	-	0,002006601	-	-
3	0,001355071	0,002452268	-	-
4	-	0,000760621	-	-
*5	0,107748892	0,210464809	0,307530716	-
6	-	0,001180048	0,003077109	-
*7	0,758482641	-0,676534997	0,632763974	-0,605204501
*8	-	0,042848352	0,080025686	0,124066836
9	2,82062E-05	0,001836451	-	-
10	-	4,17938E-07	-	-

* внутрішні параметри несуттєві

Для порівняння регресійних моделей, що залишилися, побудована табл. 3.36. Інформація порівняльної таблиці показує, що всі моделі за факторами X9, X10 та 3 моделі за фактором X12 є непридатними для прогнозування величини ВРП у розрахунку на 1 особу.

Таблиця 3.36

Порівняння однофакторних моделей за методом найменших квадратів (за факторами X9, X10, X12)

Номер рівняння	Коефіцієнт детермінації, R^2	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, А, %
		розрахунковий	табличний	
<i>для фактору X9</i>				
*2	0,801187057	20,149	6,608	43,34
*4	0,928864318	65,288	6,608	25,02

*6	0,980819317	102,272	6,944	12,67
*9	0,670312003	8,133	7,709	12,91
*10	0,998510206	3351,169	6,608	42,31
<i>для фактору X10</i>				
*1	0,79701042	15,705	7,709	10,10
*2	0,733368167	13,752	6,608	46,76
*3	0,816060359	17,746	7,709	10,23
*4	0,924700528	61,402	6,608	25,55
*6	0,973494568	73,456	6,944	13,33
*9	0,80732568	16,760	7,709	10,28
10	0,997880634	2354,196	6,608	48,97
<i>для фактору X12</i>				
1	0,903334271	37,380	7,709	7,72
*2	0,873995754	34,681	6,608	32,16
3	0,920236558	46,148	7,709	7,15
*4	0,913983154	53,128	6,608	26,88
6	0,988760569	175,945	6,944	9,67
9	0,930844653	53,841	7,709	5,99
*10	0,99567661	1151,500	6,608	69,33

* моделі які не досягли прийнятних значень

Серед придатних моделей за фактором X12 (табл. 3.36) три моделі за величиною коефіцієнту детермінації є добрими, а одна модель має високу точність апроксимації. Розрахункові величини критерія Фішера свідчить, що всі моделі за фактором X12 є статистично значимими. Досліджуючи величину середньої помилки апроксимації можна зробити висновок, що найкращою регресійною однофакторною моделлю є ступенева модель, у якої величина вказаного показника якості моделі складає 5,99%.

У формалізованому вигляді запропонована модель має наступний вигляд:

$$\hat{y} = 7,411480402x^{-2,259246048} + \varepsilon, \quad (3.18)$$

Після стандартизації цих факторів та застосування до них методу головних компонент (рис. 3.17) було встановлено, що значення дисперсії, які пояснюються головними компонентами складають: 94,24; 5,25; 0,51 відсотків. Оскільки перша головна компонента (PC1) пояснює 94,24 % величини

дисперсії, то її будемо використовувати для побудови регресійних моделей за методом найменших квадратів. Для побудови моделей скористаємося рівняннями 3.1, 3.2, 3.5-3.8. Розрахунок внутрішніх параметрів вказаних моделей наведено в табл. 3.37.

Інформація табл. 3.37 свідчить, що усі моделі, окрім першої, є неприйнятними, оскільки розраховані величини p -значень параметрів моделей перевищують граничне значення.

Таблиця 3.37

Внутрішні параметри моделей за методом найменших квадратів (для РС1 розрахованою за факторами X9, X10, X12)

Номер рівняння	a ₀	a ₁	a ₂	a ₃
<i>внутрішні параметри</i>				
1	77116,68081	-28290,63764	-	-
2	-	-28290,54394	-	-
5	70851,42143	-28518,77912	15224,60996	-
6	-	-30621,61529	155554,6473	-
7	69154,22417	-4867,240426	20052,6079	-46967,21418
8	-	9»,783537	158019,9057	-78954,83355
<i>p-значення для параметру</i>				
1	6,37988E-05	0,014867904	-	-
*2	-	0,62344868	-	-
*5	0,007973227	0,032091193	0,579183928	-
*6	-	0,281604256	0,01091189	-
*7	0,021253843	0,827723929	0,468627489	0,328589661
*8	-	0,913248»	0,026049228	0,623320576

* - де внутрішні параметри несуттєві

Коефіцієнт детермінації лінійної моделі за рівнянням 3.1 демонструє, що модель добра (табл. 3.38). Розрахована величина критерія Фішера підтверджує, що модель має статистичну значимість.

Таблиця 3.38

Показники якості моделі за рівнянням 3.1
(для РС1 розрахованою за факторами X9, X10, X12)

Коефіцієнт детермінації, R ²	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
	розрахунковий	табличний	
0,807692075	16,800	7,709	9,80

* Складено автором

Середня помилка апроксимації моделі склала 9,8 %, що знаходиться в межах норми. Проте, за даним показником знайдена модель гірше, ніж модель за фактором X12 (рівняння 3.18). У формалізованому вигляді модель оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу побудована за методом найменших квадратів (для РС1 розрахованою за факторами X9, X10, X12) має наступний вигляд:

$$\hat{y} = 77116,68081 - 28290,63764x + \varepsilon, \quad (3.19)$$

На останньому етапі дослідження впливу «екологічної» складової на рівень ВРП / 1 особу були знову використані методи машинного навчання. Характеристики багатофакторних регресійних моделей за факторами X9, X10, X12 наведені у табл. 3.39.

Таблиця 3.39

Порівняння багатофакторних моделей побудованих за допомогою метода k-найближчих сусідів та бінарного дерева рішень (за факторами X9, X10, X12)

Значення гіперпараметру	Коефіцієнт детермінації, R ²	Критерій Фішера, F		Середня помилка апроксимації, A, %
		розрахунковий	табличний	
<i>метод k-ближніх сусідів</i>				
*n_neighbors =2	0.711	1.642	19,164	12.944
*n_neighbors =3	0.692	1.496	19,164	12.405
<i>метод дерева рішень</i>				
max_depth=2	0.976	27.217	19,164	3.418

* моделі які не досягли прийнятних значень

За даними табл. 3.39 видно, що моделі, які побудовані за методом k-найближчих сусідів, є непридатними, оскільки не мають статистичної значимості та їх середня помилка апроксимації перевищує критичне значення (10%).

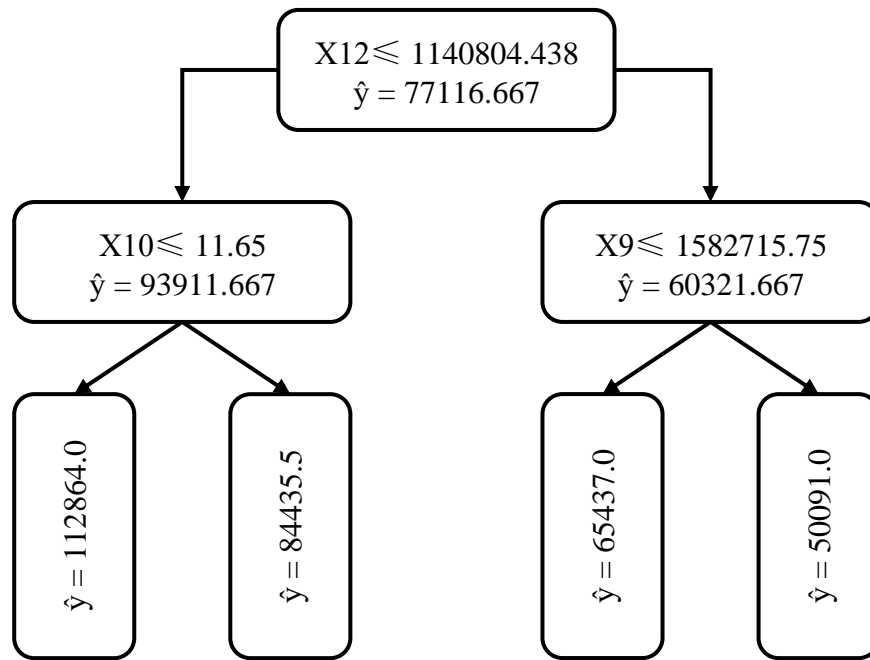

Рис. 3.23. Регресійне дерево для оцінювання рівня ВРП у розрахунку на 1 особу (за факторами X9, X10, X12) [Складено автором]

Регресійна модель за методом бінарного дерева рішень відповідає усім дослідженим якісним показникам: згідно розрахованої величини коефіцієнту детермінації модель має високу точність апроксимації, за розрахунком критерія Фішера модель має статистичну значимість, а середня помилка апроксимації моделі складає 3,418%. За останнім показником модель дерева рішень краще раніше побудованих моделей, тому дану багатofакторну регресійну модель можна рекомендувати для прогнозування величини ВРП у розрахунку на 1 особу внаслідок впливу «екологічної» складової (рис. 3.23).

Таким чином, за даними, якими ми оперували, саме витрати, у т.ч. поточні витрати, на охорону навколишнього середовища, а також викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів мають найсильніший обернений вплив на рівень ВРП Миколаївської області у розрахунку на 1 особу впродовж 2014-2021рр. Чим нижче їх показники, тим вище рівень валового регіонального продукту у розрахунку на 1 особу.

Отже, для проведення статистичного аналізу регіональних процесів забезпечення місцевого економічного розвитку ми використали три групи факторів - економічних, соціальних та екологічних – та їх вплив на величину валового регіонального продукту у розрахунку на 1 особу в Миколаївській області (Y), за даними Державної служби статистики України з 2014 по 2021рр. Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу є одним з найважливіших показників економічного розвитку регіону, оскільки:

- 1) є одним з основних індикаторів рівня життя населення. Чим вищий цей показник, тим більше товарів та послуг можуть собі дозволити жителі регіону;
- 2) дозволяє порівнювати економічний розвиток різних регіонів, як в межах однієї країни, так і між різними країнами;
- 3) демонструє ефективність використання ресурсів регіону. Чим вищий ВРП у розрахунку на 1 особу, тим ефективніше використовуються ресурси в області;
- 4) високий ВРП у розрахунку на 1 особу зазвичай супроводжується кращою інфраструктурою, більш розвиненою системою освіти та охорони здоров'я;
- 5) свідчить про економічну стабільність регіону та його привабливість для інвесторів.

Однак ми розуміємо, що ВРП у розрахунку на 1 особу як показник економічного розвитку регіону має певні обмеження. По-перше, до офіційної статистики не включаються багато факторів, які є необхідними для аналізу, що дещо спотворює реальну картину. По-друге, високий ВРП у розрахунку на 1 особу не означає, що доходи розподілені рівномірно серед населення регіону.

За аналізом тих даних, якими ми оперували, можна зробити висновок, що у Миколаївській області України в період 2014-2021рр. економічний розвиток регіону залежить від ряду економічних, соціальних та екологічних факторів (рис. 3.24). Причому вплив цих факторів проявляється у наступному: з «економічної» групи факторів впливу найпотужніший вплив на регіональний

розвиток має обсяг реалізованої промислової продукції, оскільки промисловість є важливою складовою економіки Миколаївської області: промисловість створює значну додану вартість, перетворюючи сировину на готову продукцію; розвиток промисловості стимулює розвиток інших галузей економіки, що створює додаткові робочі місця та збільшує валовий регіональний продукт; зростання обсягів промислового виробництва приваблює інвестиції в регіон, що сприяє подальшому економічному розвитку території.

Рис. 3.24. Результати статистичного прогнозування регіональних процесів (на прикладі Миколаївської області)

Однак, переважання певної галузі в економіці регіону (у нашому випадку, промисловості) має і негативні наслідки для регіонального розвитку. Промисловість регіону має високу енергоємність, що збільшує залежність від зовнішніх постачальників енергії та підвищує витрати виробництва. Промислове виробництво негативно впливає на довкілля, що, як бачимо за

проведеного аналізу, вимагає додаткових витрат на його захист. Ми можемо також говорити про нестабільність економічного розвитку через циклічний характер промислового виробництва. Для досягнення збалансованого економічного розвитку необхідно в новій регіональній політиці створювати умови для розвитку всіх секторів економіки області, враховуючи їхні специфічні характеристики та взаємозв'язки.

З «соціальної» групи факторів дуже сильний прямий вплив на регіональний розвиток здійснює наявний дохід у розрахунку на 1 особу. Зростання доходів населення, в свою чергу, стимулює споживання та інвестиції, які є важливими компонентами валового регіонального продукту. Другий фактор - зайнятість населення - має потужний опосередкований вплив на регіональний економічний розвиток (рис. 3.24).

Такий вплив пов'язаний із:

- інноваціями та технологічним прогресом. Високий рівень зайнятості стимулює розвиток інновацій та технологій, оскільки більше людей залучено до досліджень та розробок. Це, в свою чергу, підвищує продуктивність праці та сприяє економічному зростанню.
- соціальною стабільністю. Високий рівень зайнятості знижує рівень безробіття, що позитивно впливає на соціальну стабільність та зменшує соціальну напругу. Це створює більш сприятливі умови для інвестицій та економічного розвитку.
- спеціалізацією та диверсифікацією економіки. Збільшення зайнятості може сприяти спеціалізації та диверсифікації економіки, що знижує залежність від окремих галузей та підвищує стійкість економіки до зовнішніх шоків.

Зазначені фактори «соціальної» групи відображають економічний добробут регіону. Однак добробут і якість життя залежать не лише від економічних факторів, таких як зайнятість і дохід, а й від так званих «неринкових» вартостей», зокрема, від доступу до освіти та інших гуманітарних послуг, наявності вільного часу, індивідуального відчуття

безпеки і справедливості, задоволення від співучасті в діяльності спільноти та спільному прийнятті рішень тощо. Тому комплексне врахування у регіональній політиці всіх аспектів життя населення дозволить створити збалансовану і стійку модель розвитку регіону.

З «екологічної» групи факторів найпотужніший обернений вплив на ВРП у розрахунку на 1 особу, а отже на економічну активність Миколаївської області, мають три фактори: витрати на охорону навколишнього середовища, поточні витрати на охорону навколишнього середовища та викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів. З одного боку, природні ресурси області можуть бути джерелом економічного зростання, а з іншого, їх надмірна експлуатація може призвести до екологічних проблем і, як наслідок, до зниження валового регіонального продукту. У нашому випадку, забруднення повітря є важливим негативним фактором впливу на економічний розвиток територій. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря можуть призвести до захворювань дихальних шляхів, зниження продуктивності праці та збільшення витрат на охорону здоров'я, тому чим нижчим є цей показник, тим більшим є рівень валового регіонального продукту.

Вплив витрат та поточних витрат на охорону навколишнього середовища на рівень ВРП у розрахунку на 1 особу є складним і залежить від багатьох факторів, таких як:

- тип екологічних заходів. Інвестиції в енергоефективність, відновлювані джерела енергії, очищення води та відходів можуть мати різний вплив на ВРП;
- розмір витрат. Великі витрати на охорону довкілля можуть негативно вплинути на ВРП, особливо для малих і середніх підприємств;
- структура економіки. Регіони з різною структурою економіки по-різному реагують на витрати на охорону довкілля.

При проведенні аналізу ми отримали обернений вплив цих факторів на регіональний розвиток. Це може означати, що витрати на охорону

навколишнього середовища та дотримання екологічних норм можуть збільшити собівартість продукції і знизити конкурентоспроможність підприємств, а для деяких підприємств, особливо малих і середніх, можуть призвести до зменшення прибутків або навіть збитків. Однак, варто зазначити, що у короткостроковій перспективі витрати на охорону довкілля можуть призвести до зниження ВРП у розрахунку на 1 особу, але в довгостроковій перспективі вони можуть сприяти стійкому економічному зростанню та підвищенню якості життя мешканців, що проживають в Миколаївській області. Тому забезпечення місцевого економічного розвитку – це досягнення оптимального балансу між економічними, соціальними та екологічними інтересами.

Проведене дослідження регіональних процесів забезпечення місцевого економічного розвитку за методиками статистичного аналізу можна рекомендувати для прогнозування економічного розвитку регіонів внаслідок впливу економічної, соціальної та екологічної груп складових. Це потужний інструмент для оцінки ефективності регіональної політики. Він дозволяє не тільки описувати минулі та поточні процеси, але й прогнозувати майбутні тенденції розвитку регіону, оцінюючи вплив різних факторів, зокрема, реалізованих політик. Аналіз статистичних даних Миколаївської області дозволив виявити, які саме політики та фактори вплинули на розвиток цього регіону, а також зробити висновок про неефективність сучасної регіональної політики через переважання промисловості в економіці регіону, неврахування усіх соціальних факторів впливу на якість життя населення та екологічні виклики.

Висновки до Розділу 3

Аналіз тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку в сучасних реаліях дозволив визначити характер та наслідки існуючого механізму забезпечення місцевого економічного розвитку, який реалізується органами місцевого самоврядування в Україні в загальній системі державної

регіональної політики. Базою нашого дослідження є 52 територіальних громади Миколаївської області.

На основі оцінювання екстрактивних та регулятивних характеристик територіальних громад регіону, рейтингового дослідження «жорстких» та «м'яких» характеристик забезпечення місцевого економічного розвитку серед міських, селищних та сільських громад та стану безпеки мешканців в територіальних громадах, ми визначили критерії оцінювання кожної характеристики для вимірювання спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку в громадах Миколаївської області. Відповідно до зазначених 15 характеристик та їхнього оцінювання за наведеними критеріями, ми сформували рейтинг територіальних громад області за спроможністю до місцевого економічного розвитку.

Така методика дослідження забезпечення місцевого економічного розвитку в рамках контекстно-системного підходу дозволяє органам місцевої влади проаналізувати та порівняти з іншими громадами «м'які» характеристики місцевого економічного розвитку, забезпечити ефективне планування та програмування розвитку, оцінити результати свого функціонування, і на основі цього ухвалювати відповідні рішення щодо забезпечення місцевого економічного розвитку. Ця методика також рекомендується департаментам економічного розвитку на регіональному рівні для ухвалення відповідного рішення щодо регіональної політики та подальшого впровадження її через оновлення планувальних документів регіону. Для громадськості такий аналіз в рамках контекстно-системного підходу дає змогу звернути увагу на проблемні питання громади і, відповідно, співпрацювати з органами місцевого самоврядування для підвищення рейтингу і забезпечення місцевого економічного розвитку.

Нами визначено, що в умовах нової державної регіональної політики України проблеми інституційного забезпечення управління розвитком територій призводять до низки протиріч і дисбалансів: 1) на вищому інституційному рівні не сформована владна вертикаль; 2) не сформована

платформа управління для стимулювання співробітництва територіальних громад; 3) відсутня повноцінна система моніторингу впливів реформ, що відбуваються з 2014 року; 4) агенції регіонального розвитку не стали активними учасниками цього процесу на місцях; 5) недостатня увага з боку органів державної, регіональної влади, органів місцевого самоврядування приділяється економічній безпеці.

Аналіз ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку демонструє результати статистичного прогнозування регіональних процесів у Миколаївській області України.

На основі методики статистичного прогнозування (використання кореляційного та регресійного аналізу, дослідження мультиколінеарності, методу найменших квадратів, побудови лінійних та нелінійних однофакторних моделей), методики машинного навчання (k-найближчих сусідів та методу дерева рішень), обравши три групи факторів - економічних, соціальних та екологічних, – та їх вплив на величину валового регіонального продукту у розрахунку на 1 особу в Миколаївській області, зроблено висновок, що регіональний розвиток залежить від ряду економічних, соціальних та екологічних факторів. Причому вплив цих факторів проявляється у наступному: з «економічної» групи факторів найпотужніший вплив на регіональний розвиток має обсяг реалізованої промислової продукції; з «соціальної» групи факторів дуже сильний прямий вплив на регіональний розвиток здійснює наявний дохід у розрахунку на 1 особу, потужний опосередкований вплив на регіональний економічний розвиток - зайнятість населення; з «екологічної» групи факторів найпотужніший обернений вплив на економічну активність Миколаївської області, мають три фактори: витрати на охорону навколишнього середовища, поточні витрати на охорону навколишнього середовища та викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів. На основі аналізу зроблено висновок про неефективність сучасної регіональної політики через переважання

промисловості в економіці регіону, неврахування усіх соціальних факторів впливу на якість життя населення та екологічні виклики.

Проведений аналіз можна рекомендувати департаментам економічного розвитку для обґрунтування стратегічних рішень на рівні регіону. Однак в перспективі для більш об'єктивної картини та прийняття більш обґрунтованих публічних рішень, варто застосовувати комплексний підхід, поєднуючи методи статистичного прогнозування з експертними оцінками.

Основні положення третього розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [159; 214; 217; 230; 244; 250; 389; 391].

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Модель сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку на принципах диверсифікації

Дефініція «забезпечення місцевого економічного розвитку» охоплює ряд важливих понять для всіх, хто зацікавлений у розробці та реалізації державної регіональної політики. Оскільки регіони зазвичай охоплюють кілька міських громад, а також сільські громади, з певними особливостями розвитку та потребами, які вимагають політичного втручання для загального (національного і регіонального) блага, то керівництво регіонів розробляє стратегії довгострокового розвитку, що є важливим політичним інструментом для виявлення можливостей економічного зростання. Саме термін «економічне зростання» є часто вживаним у стратегіях розвитку, оскільки, як вже зазначалось, «зростання можна досягнути і без розвитку». Проведені в попередніх розділах дисертаційної роботи дослідження продемонстрували необхідність модернізації моделі регіональної політики крізь призму забезпечення місцевого економічного розвитку на принципах диверсифікації, для того щоб вітчизняні регіони демонстрували економічний розвиток, який не тільки спричиняє економічне зростання, але й підвищення стандартів життя людей (збільшення доходів, доступ до працевлаштування тощо).

Деякі аспекти модернізації державної політики управління розвитком територій висвітлюються у наукових працях Г. Монастирського [384], О. Бобровської [190], М. Скиби [484], О. Чуріканової [521], І. Сторонянської та інших [498]. Значна кількість дослідників розглядають ефективність регіонального розвитку у взаємозв'язку із диверсифікацією економічної

діяльності (економічною диверсифікацією). Місце та роль диверсифікації регіональних економічних комплексів у системі державної політики розглядають такі науковці як С. Біла [184], М. Мельник, І. Лещух [374], О. Снігова [490], А. Шпак [525], С. Шульц, О. Луцків [531] та інші. Аналізуючи останні дослідження і публікації, необхідно зазначити, що в наукових працях відзначається, що у диверсифікації регіонів України важливим аспектом є особливості реалізації державної регіональної політики, які «полягають у сприянні економічному розвитку громад та територій» [525]. Однак ще й досі не існує цілісної концепції модернізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку ані в працях зарубіжних, ані вітчизняних дослідників.

Економічна політика держави є відправною точкою для просування ініціатив регіонального розвитку. Диверсифікація регіональної економіки є ключовим елементом цього розвитку, за якого регіон є стійким до зовнішніх викликів (у т.ч. викликів, пов'язаних із повномасштабним військовим вторгненням РФ на територію України), що можуть підірвати довгострокове економічне зростання та покращення якості життя мешканців.

Загалом, диверсифікація регіону розглядається науковцями як «системний та комплексний розвиток на основі інноваційно-інвестиційного підходу, що передбачає організаційні, економічні, правові, фінансові, соціальні зміни» [525, с.144].

Варто зазначити, що донедавна економічна диверсифікація розглядалася як необхідність появи нових спеціалізацій. «У минулому основна увага приділялася розвитку цілих галузей і переміщенню ресурсів між старими (низькопродуктивними) і новими (високопродуктивними) секторами. Це зазвичай вимагало інвестицій у всі елементи виробництва в межах сектора» [2]. Іншими словами, диверсифікація уявлялась як процес, що породжує нові види діяльності в регіонах.

Більш пізні наукові дослідження [15] розглядають диверсифікацію як розширення діяльності існуючих секторів в рамках технологічних

компетенцій, що набулися з часом. Кожний регіон має накопичену в минулому базу знань та компетенцій, тобто спеціалізується на випуску певної продукції, а також ресурси, притаманні саме цьому регіону. В основі SMART-спеціалізації регіонів лежить «логіка технологічної спорідненості», тобто створення нових секторів ґрунтується на схожій діяльності в цьому регіоні.

Сучасні погляди на економічну диверсифікацію приділяють увагу:

- зростанню продуктивності та підвищенню якості продукції в існуючих секторах. Оскільки цьому сприяє диверсифікація асортименту та якості імпортованої продукції;
- створенню регіональних ланцюжків доданої вартості. Оскільки технологічні зміни та зниження транспортних витрат призводять до найбільш ефективного розташування різних видів діяльності або завдань і керування ними;
- орієнтації на розширення сфери соціальних послуг у порівнянні з традиційними секторами (сільським господарством, промисловим комплексом). Це сприятиме доступу до нових ринків, збільшенню зайнятості, зростанню інклюзивності та зменшенню вразливості економіки.

Таким чином, великий обсяг наукових досліджень у країнах ЄС щодо диверсифікації регіонального розвитку (тобто впливу інноваційного зростання на регіональний розвиток) зведемо до двох основних блоків (рис. 4.1).

Отже, економічна диверсифікація – це процес розширення економічної бази регіону шляхом розвитку нових галузей та секторів, що дозволяє знизити залежність від однієї основної галузі, або шляхом технологічного зростання в існуючих секторах, що сприяє зростанню продуктивності та підвищенню якості продукції. Це стратегічний крок органів регіональної влади, який може суттєво вплинути на стійкість економіки регіону, підвищити його конкурентоспроможність та забезпечити рівномірний розвиток.

Диверсифікована регіональна економіка, на відміну від концентрованої, є менш вразливою до впливу зовнішніх шоків у певних секторах (сільському господарстві, видобувній галузі тощо), орієнтована на збереження

виробничого та трудового потенціалу, зменшення ризиків та втрат, переформатування використання наявних ресурсів, пристосування фінансово-господарської діяльності до непередбачуваних змін зовнішнього середовища. Такий підхід надає можливість територіальним громадам забезпечити конкурентоспроможність та фінансову стабільність, а звідси економічну безпеку в майбутньому.

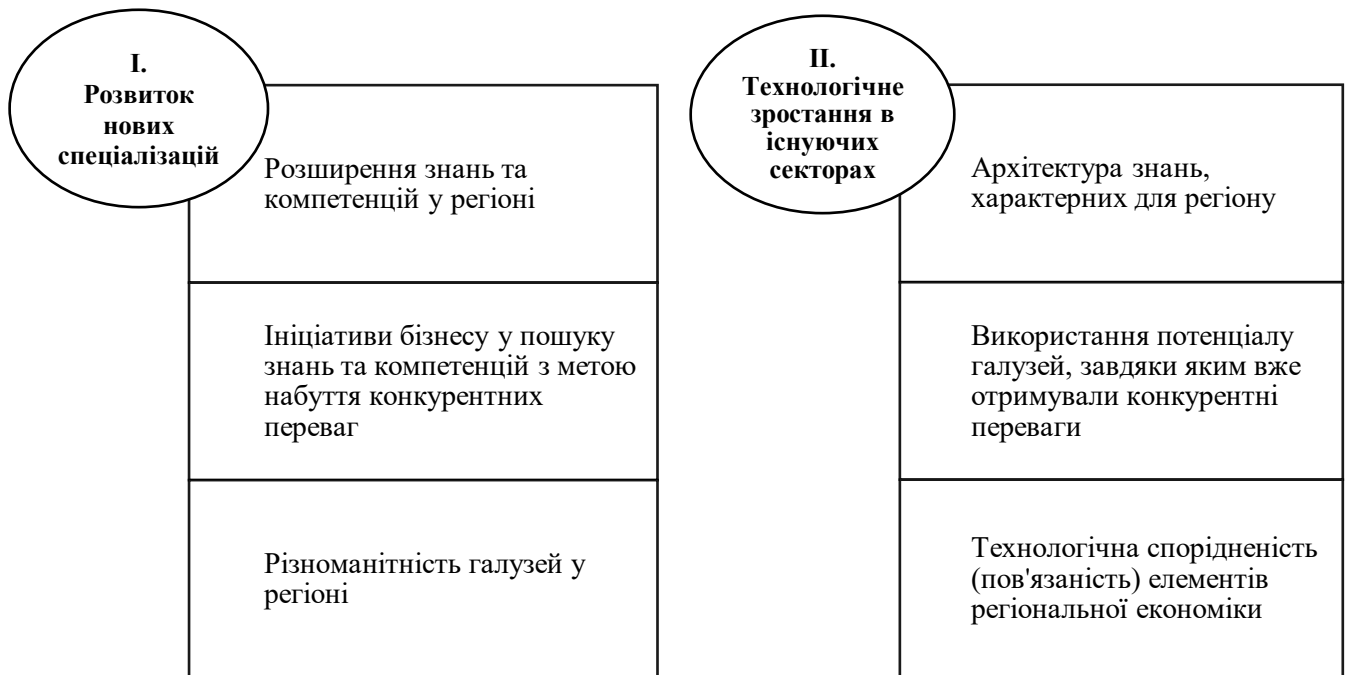

Рис. 4.1. Теоретичні блоки диверсифікації регіонального розвитку [12]

Диверсифікація регіональної економіки вимагає узгоджених зусиль усіх учасників економічного життя. Кожна зі сторін - держава, бізнес і громадянське суспільство – відіграє свою важливу роль у цьому процесі. Держава створює умови для розвитку бізнесу, бізнес інвестує в нові виробництва і створює робочі місця, а громадянське суспільство контролює діяльність влади і сприяє розвитку бізнесу. З перелічених ролей, на нашу думку, потребує найбільшого посилення активність держави в цьому процесі, оскільки окрім створення умов для розвитку бізнесу, економічна диверсифікація вимагає проведення активної промислової політики. Однак це не означає, як в епоху індустріалізації, що представники державної влади

мають обирати перспективні сектори промисловості для швидкого економічного зростання регіону.

В сучасній політиці неоіндустріального розвитку країни Європейського Союзу виділяють наступні основні напрями реалізації оновлення промисловості (рис. 4.2). Ця промислова екосистема склалася на основі Стратегії розвитку промисловості ЄС [75], а також її оновлення у травні 2021 року, після кризи COVID-19.

Рис. 4.2. Промислова екосистема оновленої Стратегії розвитку промисловості ЄС [48]

«Дні промисловості ЄС» (*EU Industry Days*) - це щорічна платформа Європейського Союзу для обговорення та діалогу щодо майбутнього промисловості. У 2019р. президент Європейської комісії (2014-2019) Жан-Клод Юнкер у своєму вступному слові наголосив: «Промисловість лежить в основі суспільства ЄС. Це також означає, що промисловість несе відповідальність перед суспільством. Успішна промислова політика може

сприяти рівності та справедливості. У Європі жоден громадянин та жоден регіон не повинні залишатися позаду індустріальної трансформації» [142]. І вже EU Industry Days-2023 заглиблюється в незамінну роль європейських технологічних галузей на шляху до майбутнього України поруч із Європою.

В основі нової промислово-інноваційної політики України має лежати процес реіндустріалізації, спрямований на відтворення промислового потенціалу країни. Зрозуміло, що реіндустріалізація означає оновлення, відродження промисловості. Н. Ситник та Ю. Шушкова [481] констатували наявність у сучасних наукових дослідженнях реіндустріалізації трьох основних підходів до розуміння цього процесу: «1) реіндустріалізація як загальна тенденція відродження промисловості як основи економіки країни; 2) реіндустріалізація як комплекс заходів державної промислової чи економічної політики, спрямованої на відновлення промисловості та її значення в економіці; 3) реіндустріалізація як процес, пов'язаний із розвитком високотехнологічних галузей і відновленням традиційних галузей реального сектора економіки на технологічних засадах із активним розвитком та впровадженням інновацій» [481, с.63]. На нашу думку, безпосередня участь держави в цьому процесі, впливає на цю дефініцію.

Таким чином, *реіндустріалізація* – система заходів, методів та інструментів нової державної промислової політики, спрямованої на реалізацію завдань щодо оновлення існуючої структури промисловості за рахунок розвитку галузей четвертого технологічного укладу та формування галузей п'ятого і шостого технологічних укладів, забезпечення прискорення інноваційно-технологічного розвитку традиційних галузей, підвищення конкурентоспроможності промислової продукції на глобальному індустріальному ринку.

Узагальнення думок науковців дозволило нам визначити, що промислова політика України може формуватися у актуальних напрямках: 1) під час воєнного стану; 2) в умовах повоєнного відновлення; 3) в умовах переходу до неоіндустріального суспільства (табл. 4.1). В таких умовах

технологічне оновлення існуючого промислового потенціалу України та швидкий розвиток високотехнічного виробництва є вкрай необхідним.

Таблиця 4.1

Сценарії формування та реалізації промислової політики України*

Умови	Напрямок	Інструменти реалізації напрямку
Під час воєнного стану	Підтримка та координація військово-промислового комплексу	замовлення від військового керівництва країни
		фінансування комерційних підприємств за рахунок держави «все для фронту, все для перемоги»
		релокація промислових підприємств у безпечні місця України
В умовах повоєнного відновлення	Проведення індустріальної модернізації економічної політики	відродження індустрії як єдиної бази економічного розвитку
		залучення високих технологій, створення та впровадження інновацій
		решоринг виробництва
В умовах переходу до неоіндустріального суспільства	Реіндустріалізація України	трансформація ролі держави у формуванні і реалізації нової промислової політики
		«наздогоняюча модернізація»
		формування повноцінного корпоративного сектору, сприятливого до нововведень
		взаємодія держави та бізнесу у виході на світові індустріальні ринки з конкурентоспроможною продукцією тих галузей промисловості, де Україна має чи може мати конкурентні переваги

* Складено на основі власних досліджень та згідно [270; 320; 328; 393; 400; 465; 467]

Аналіз наукових досліджень доводить відсутність державної підтримки та стимулювання промислових підприємств, малу частку вітчизняних та іноземних інвестицій у виробництво інноваційної промислової продукції, недосконалість механізму забезпечення якісних змін в системі освіти та

стимулювання зацікавленості кадрів в безперервному вдосконаленні знань, вмінь, практичних навичок, винахідницької активності.

Отже, повертаючись до диверсифікації регіональної економіки, визначимо ролі усіх учасників економічного життя в цьому процесі (рис. 4.3). Взаємодія усіх сторін є ключовим фактором успішної економічної диверсифікації розвитку територій. Однак вже сьогодні спільні зусилля регіональної влади та органів місцевого самоврядування мають бути спрямовані на: 1) створення сприятливого бізнес-клімату на території: спрощення адміністративних процедур, зниження податкового навантаження, забезпечення прозорості та передбачуваності регуляторного середовища; 2) розвиток людського капіталу, інвестування в освіту та перепідготовку кадрів, відповідно до потреб ринку; 3) захист довкілля: збереження природних ресурсів, впровадження екологічно чистих технологій.

Як зазначають М. Мельник, І. Лещух [374], «сучасна модель регіонального розвитку має будуватися на основі диверсифікованих підходів до реалізації локальної структурної економічної політики з урахуванням ендогенних чинників розвитку території» [374, с.119]. Крім ендогенного підходу, в останні десятиліття зростання екологічної обізнаності поставило на перше місце в питаннях територіального розвитку в усьому світі – розвиток на основі сталості. Подібним чином глобальне підвищення рівня урбанізації підвищило роль міст як двигунів регіонального розвитку в загальнонаціональних стратегіях і політиці розвитку. Дослідники А. Ільницький та А. Чикурова [74] визначають диверсифікацію економічної діяльності в локальному розвитку як «один з інструментів антикризової стратегії» і наголошують, що «ефективність диверсифікації залежить від своєчасного орієнтування на види товарів і послуг, які користуються попитом або близькі до рівня конкурентоспроможності» [74].

Дослідження стійкого розвитку регіональної економіки розглядаємо через здатність регіонів справлятися з викликами та шоками та забезпечувати цей розвиток.

Рис. 4.3. Ролі учасників економічного життя у процесі диверсифікації регіонального розвитку [Складено автором]

Економічне зростання регіонів України загалом та повоєнне відновлення зокрема залежить від здатності регіонів розвивати нові види економічної діяльності. Як зазначає Т. Swanstrom [135], «жоден регіон не може покладатися на свій спадок минулих успіхів, щоб досягти успіху в майбутньому». Тому вкрай важливим є переосмислення державної регіональної політики, щоб протистояти наслідкам військового вторгнення в Україну: гуманітарної катастрофи, втрати людського, соціального, фізичного капіталу, диспропорцій у регіональному розвитку, руйнування багатьох галузей промисловості, і дослідження варіантів диверсифікації розвитку регіонів України. Розглянемо процеси диверсифікації, що відбуваються в регіонах України (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Розповсюдженість галузей економіки у стратегіях розвитку регіонів України*

Поширеність галузей			
у 75% і більше регіональних стратегій	у 50-75% регіональних стратегій	у 25-50% регіональних стратегій	у менше ніж 25% регіональних стратегій
1	2	3	4
Сільське, лісове та рибне господарство	Постачання електроенергії, пари, газу та кондиційованого повітря	Виробництво гумових, пластмасових та інших неметалевих виробів	Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Виготовлення виробів з деревини, деревообробка, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	Виробництво фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів
Машинобудування, приладобудування	Туристична галузь	Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри	Олійна галузь
Добувна промисловість та розроблення кар'єрів			Виробництво меблів
Металургійне виробництво, готові металеві вироби			Виробництво будматеріалів і скловиробів

1	2	3	4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність			
Оптова та роздрібна торгівля			

* Складено автором згідно офіційних даних обласних військових адміністрацій

Для оцінювання процесів диверсифікації (наявних галузей спеціалізації регіонів та майбутніх структурних змін), використовуємо метод контент-аналізу для вивчення 25 стратегій розвитку регіонів України до 2027 року (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) (табл. 4.2), де обґрунтовані SMART-спеціалізації для інноваційного розвитку регіонів. Загалом, концепція SMART-спеціалізації («розумної спеціалізації») - це сучасний підхід до регіонального розвитку в економіках країн ЄС, заснованих на знаннях. Мета такого підходу – «зосередження ресурсів на обмеженому наборі секторів науково-дослідницьких та інноваційних досліджень, де держава має критичну масу знань, потенціалу, компетенції та в яких вона має інноваційний потенціал для позиціонування на глобальному ринку з метою максимізації позитивного впливу на конкурентоспроможність, зростання та робочі місця» [56].

Підхід до забезпечення економічного розвитку у концепції SMART-спеціалізації – інклюзивний, висхідний, який додає користувачів і громадянське суспільство до екосистеми інновацій. Як зазначається у [97], «ключовим елементом для успішного проектування та реалізації концепції є процес підприємницького відкриття (entrepreneurial discovery process - EDP), який фактично являє собою безперервний публічно-приватний діалог між чотирма спіралями сучасного інноваційного суспільства, що складається з наукових кіл, промисловості, урядового сектору і громадянського суспільства» [97, с.5].

Дані табл. 4.2 демонструють найбільш поширені галузі у стратегіях регіонів України. У більшості проаналізованих документів галузі економіки, що роблять значний внесок у валовий регіональний продукт області, – це

сільське, лісове та рибне господарство; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; машинобудування, приладобудування; добувна промисловість та розроблення кар'єрів; металургійне виробництво, готові металеві вироби; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; оптова та роздрібна торгівля.

SMART-спеціалізація демонструє корисний для регіонів процес диверсифікації через локальну концентрацію ресурсів і компетенцій, які представляють можливі шляхи трансформації виробничих структур.

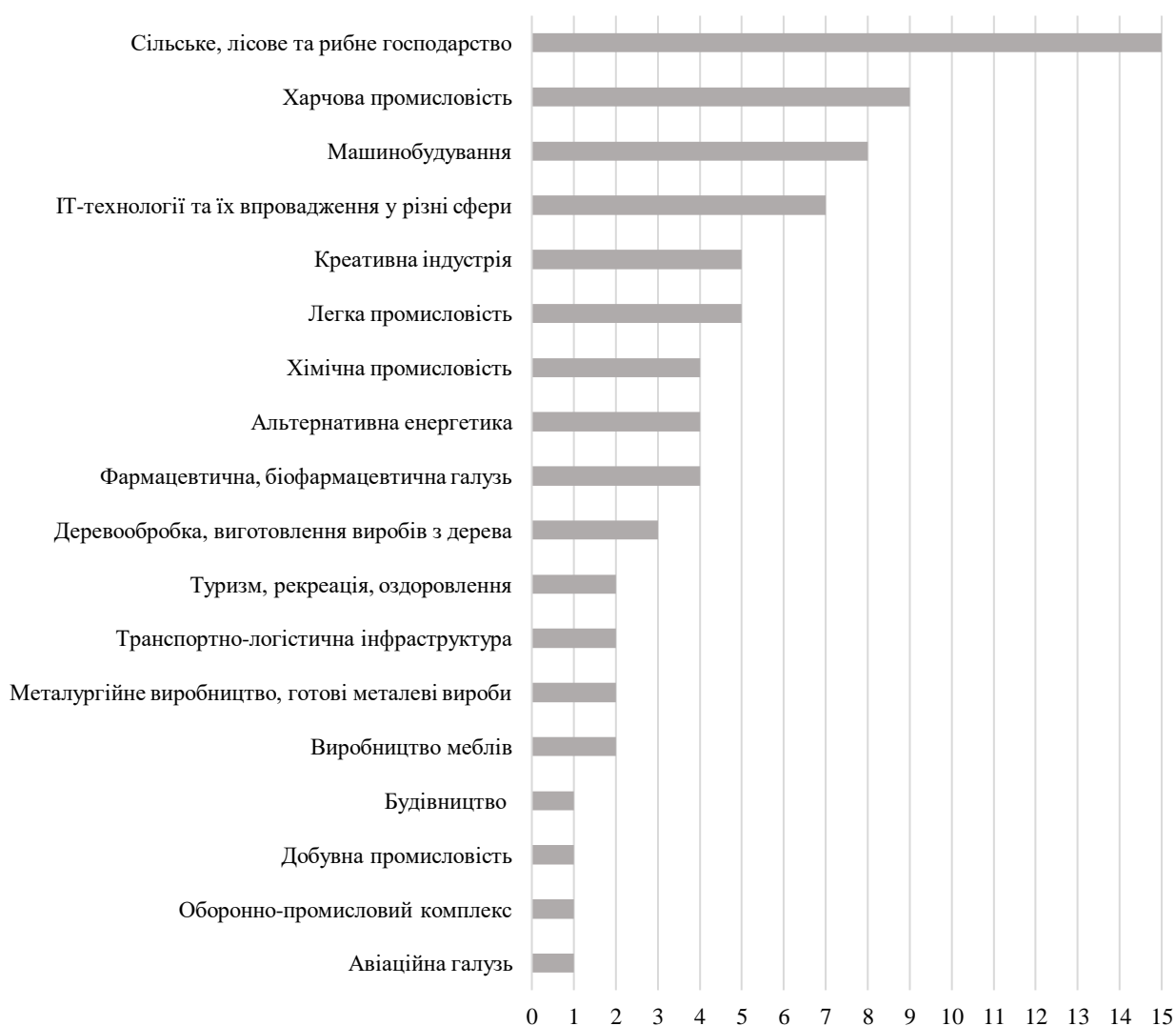

Рис. 4.4. SMART-спеціалізації областей [Складено на основі контент-аналізу 25 стратегій розвитку регіонів України до 2027 року (без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополя)]

Пріоритетні сфери економічної діяльності, що визначають основу для SMART-спеціалізації областей, мають інноваційний потенціал, сприятимуть регіональному розвитку, продемонстровані на рис. 4.4.

Як бачимо з рис. 4.4, високотехнологічні сектори економіки зазначаються дещо в меншій кількості стратегічних планів в якості довгострокових активів. 15 регіонів України визначили пріоритетними сферами - сільське, лісове та рибне господарство, 9 регіонів – харчову промисловість.

Варто зазначити, що основу SMART-спеціалізації області 8 регіонів вбачають у машинобудуванні, 7 – у ІТ-технологіях та їх впровадженні у різні сфери життєдіяльності і виробництва.

Далі, наряду з традиційним прагненням розвитку легкої промисловості, 5 регіонів бажають розвивати креативні індустрії, що є важливим кроком до інноваційності їх розвитку.

Ряд регіонів має прагнення розвивати біоекономіку, що містить такі сектори як деревообробна та меблева промисловість; поліграфія; органічне сільське господарство; біоенергетика; біотехнології тощо, що було зазначено в їх стратегічних планах до 2027 року.

Найменш пріоритетними секторами для SMART-спеціалізації регіонів виявилися: створення інноваційної продукції для будівництва, дизайну та побуту (Київська область), добувна промисловість (Миколаївська область), виробництво бронетанкової техніки (Харківська область), авіаційна промисловість (Харківська область).

Здійснено порівняльний аналіз між станом економічного розвитку регіонів та процесами диверсифікації їх економіки (табл. 4.3). За кількістю зазначених пріоритетних секторів, що визначають SMART-спеціалізацію регіону, лідерами є Харківська (8), Івано-Франківська (7), Запорізька (5), Київська (5), Луганська (5), Львівська (5) та Чернівецька (5) області України.

Таблиця 4.3

Порівняння характеристик диверсифікованого регіонального розвитку України у 2019-2021рр.*

Області	Показники економічного розвитку областей					Кількість пріоритетних секторів для SMART-спеціалізації	
	ВРП, млн. грн		Темп зростання 2021/2019, %	ВРП у розрахунку на 1 особу, грн.			Темп зростання 2021/2019, %
	2019	2021		2019	2021		
Вінницька	129097	173531	+34,4	83133	114218	+37,4	3
Волинська	75637	92535	+22,3	73192	90331	+23,4	2
Дніпропетровська	390325	582363	+49,2	1»98	186697	+52,7	2
Донецька	204893	283326	+38,3	49385	69446	+40,6	-
Житомирська	85267	113919	+33,6	70225	95948	+36,6	1
Закарпатська	61325	75626	+23,3	48853	60632	+24,1	3
Запорізька	155158	228906	+47,5	91452	138521	+51,5	5
Івано-Франківська	86679	119680	+38,1	63237	88227	+39,5	7
Київська	218647	291519	+33,3	123216	162696	+32,0	5
Кіровоградська	73066	99564	+36,3	77788	109183	+40,4	3
Луганська	40291	52135	+29,4	18793	24684	+31,3	5
Львівська	214400	296182	+38,1	85177	119049	+40,0	5
Миколаївська	92427	124162	+34,3	82121	112864	+37,4	4
Одеська	197153	271669	+37,8	82879	115129	+38,9	2
Полтавська	187289	266694	+42,4	134383	195825	+45,7	1
Рівненська	67363	88859	+32,0	58318	77599	+33,1	-
Сумська	75827	105254	+38,8	70550	100760	+42,8	1
Тернопільська	57140	81485	+42,6	54821	79412	+44,9	3
Харківська	247592	319796	+29,2	92835	1»27	+31,7	8
Херсонська	61939	88182	+42,4	59972	87378	+45,7	3
Хмельницька	83006	119876	+44,4	65893	96964	+47,2	4
Черкаська	103466	131154	+26,8	86279	112145	+30,0	2
Чернівецька	41660	54582	+31,0	46135	61088	+32,4	5
Чернігівська	77981	113474	+45,5	78098	117225	+50,0	3
м. Київ	949570	1276376	+34,4	320898	431616	+34,5	2

* Складено згідно офіційних даних Державної служби статистики України [403] та на основі власних розрахунків

Потрібно зазначити, що усі перелічені регіони, за винятком Запорізької області, за три останні роки до повномасштабного військового вторгнення в Україну, мали порівняно невеликі темпи економічного зростання. А лідери за показником валового регіонального продукту у розрахунку на 1 особу – Дніпропетровська (темп зростання ВРП на 1 особу - +52,7%), Чернігівська (+50,0%), Хмельницька (+47,2%), Херсонська (+45,7%), Полтавська (+45,7%) області – задекларували лише від 1 до 4 пріоритетних секторів.

Менш економічно розвинуті регіони за темпом зростання ВРП на 1 особу за 2019-2021рр. – Волинська (темп зростання ВРП на 1 особу - +23,4%), Закарпатська (+24,1%), Черкаська (+30,0%) - задекларували 2-3 пріоритетні сектори для SMART-спеціалізації їх областей (табл. 4.3).

Звісно в період повномасштабної війни проти України, ми ще не можемо робити остаточні висновки, але, вже виходячи із даних табл. 4.3, можемо зазначити, що регіони, які прагнуть економічного розвитку, обирають диверсифіковану економіку.

Ще потрібно зазначити, що пріоритетні сектори для SMART-спеціалізації регіонів сфокусовані, в основному, на традиційних для України галузях – сільському господарстві та харчовій промисловості. Через це не виражені чітко конкурентні переваги регіонів (Додаток Г). Хоча вже сьогодні бачимо прагнення окремих регіонів диверсифікувати економіку і бути конкурентоспроможними. Мова йде про такі нові пріоритети як лікування та оздоровлення (Вінницька область), створення інфраструктури підтримки кіноіндустрії (Закарпатська область), виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів (Запорізька область), світлотехнічна галузь та розвиток геліцекультури (Тернопільська область), біофармацевтика (Київська та Харківська області).

Тому для регіональних органів влади вкрай важливим є:

- 1) чітке формування конкурентних переваг територій;
- 2) ідентифікація галузей, які мають найбільші перспективи для регіону;

- 3) стратегічне планування диверсифікації регіональної економіки для визначення SMART-спеціалізації регіонів;
- 4) створення сприятливого інвестиційного клімату та залучення інвестицій;
- 5) підтримка створення, функціонування та розвитку малого і середнього бізнесу;
- 6) розвиток людського капіталу через інвестування в освіту та професійну підготовку і перекваліфікацію;
- 7) співпраця з науковими установами;
- 8) маркетинг та брендинг регіону, створення його позитивного іміджу.

Поєднання розвитку функціональних типів територій та SMART-спеціалізації відкриває широкі перспективи для регіонів (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Акценти розвитку функціональних типів територій через призму економічної диверсифікації [Складено автором]

По-перше, це збільшення конкурентоспроможності, оскільки регіони стають більш привабливими для інвесторів та талантів; по-друге, це створення нових робочих місць, оскільки розвиваються нові галузі економіки; по-третє, це зближення рівнів розвитку різних регіонів країни. І врешті решт, забезпечення високого рівня життя для населення.

Якщо ж зосередитися на функціональній типології територій України [431], то очікується, що саме «полюси економічного зростання» будуть рушіями регіонального розвитку і відіграватимуть важливу роль у збалансованому просторовому розвитку, оскільки центральне місце в полюсах зростання займають динамічні галузі, пов'язані навколо певного ресурсу. Очікується, що ці галузі матимуть здатність до інновацій та адаптації регіональної економіки до змін, а також, що їх зростання призведе до залучення інвестицій, збільшення економічної активності, підвищення зайнятості. Але акцент в полюсах економічного зростання робиться на розповсюдженні зовнішніх ефектів, які стимулюють нові галузі.

Території відновлення потребують різноманітної економічної діяльності, однак, як і у територій відновлення, економічна диверсифікація може бути орієнтована на розширення діяльності існуючих секторів в рамках технологічних компетенцій, що набулися з часом. Крім того, для територій відновлення важливим є те, що розвиток нових галузей або технологічне зростання в існуючих секторах, вимагає вдосконалення інфраструктури, що позитивно впливає на увесь регіон. Зруйновані дороги, залізниці, порти та енергетичні мережі підвищують вартість виробництва та обмежують можливості для технологічного зростання та інноваційної активності бізнесу. Важливим тут є достатність інвестицій в інфраструктуру.

Для територій з особливими умовами для розвитку залежність від однієї галузі чи специфікації робить її вразливою до зовнішніх шоків (наприклад, зміни цін на сировину, глобальні кризи тощо). Диверсифікація розподіляє ці ризики між галузями та секторами і підвищує стійкість економіки регіону.

Території сталого розвитку визначаються [460] як території, «центри яких не є полюсами економічного зростання, територія яких не зазнала руйнувань та не має особливих умов, що обмежують використання її потенціалу для розвитку», тобто за характеристиками не відноситься до жодного з попередніх функціональних типів. Хоча таке визначення є дещо дискусійним, оскільки сталий розвиток якраз досягається через диверсифікацію. «Перехід до передових технологій, таких як Green Hydrogen, Electric vehicles, Biomass and Bio Fuels, Wind energy, Big Data, Nanotechnology, Block Chain, and Internet of Things відбувається дуже швидко» [73], і територіям, щоб досягти сталого розвитку, необхідно приділяти велику увагу «екологічно відповідальним технологіям, розвитку необхідної інфраструктури, відкритим і адаптивним політичним і адміністративним системам, децентралізованому процесу прийняття рішень, мінімальному погіршенню навколишнього середовища, більшій справедливості та соціальній рівності, достатнім фінансовим ресурсам і відкритим економічним системам» [73, с.6].

Економічна диверсифікація – складний процес, але важливий для регіонального та місцевого розвитку, оскільки розвиток нових галузей потребує додаткової робочої сили, що сприяє зниженню рівня безробіття; різноманітність економічної діяльності веде до зростання доходів населення та підвищення його добробуту; конкуренція між різними галузями та секторами стимулює інноваційну діяльність та впровадження нових технологій.

Для забезпечення місцевого економічного розвитку сформуємо методологічні аспекти дослідження сучасної концепції державної регіональної політики (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Методологічні аспекти дослідження концепції сучасної державної
регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку

Аспекти дослідження	Опис
<i>Об'єктивні передумови впровадження</i>	1) Формування спільного європейського простору на основі політики згуртованості. 2) Зростаюче значення регіональних економічних систем у європейському та світовому контексті. 3) Прискорена інтеграція регіонів України у європейську економічну конкуренцію. 4) Посилення демографічних диспропорцій в Україні у зв'язку зі старінням населення та міграцією робочої сили. 5) Доступ українських регіонів до інвестицій, а звідси нове розуміння майбутніх можливостей розвитку та викликів, які можуть бути трансформовані в проекти та дії.
<i>Методологічні підходи</i>	Контекстно-системний, територіальний
<i>Мета сучасної державної регіональної політики</i>	Забезпечення місцевого економічного розвитку
<i>Управлінський вектор</i>	1) Формування регіонами конкурентних переваг і диверсифікація регіональної економіки на основі довгострокового регіонального планування 2) Реагування на виклики та зовнішні шоки і адаптація регіональної економіки до змін
<i>Регіональний результат</i>	Структурні зміни, збільшення інноваційної активності, покращення конкурентоспроможності секторів економіки, підвищення рівня зайнятості населення
<i>Місцевий результат</i>	Сталий розвиток, економічне різноманіття, економічна безпека, задоволеність життям людей, які проживають на території
<i>Оцінювання результатів</i>	Територіальний аналіз (історичні, політичні, етнічні, географічні, демографічні, соціально-економічні фактори) Планове та фактичне оцінювання Проміжний моніторинг Опитування мешканців та представників бізнес-сектору Аналіз впливу управлінських рішень та заходів на місцевий економічний розвиток

<i>Просторова орієнтація</i>	Загальнорегіональна спрямованість, а орієнтація – на функціональні типи територій
<i>Фокусування</i>	Місцеві ресурси, активи
<i>Інструментарій</i>	Планування сталого та безпечного розвитку Програми регіонального та місцевого розвитку Фінансування регіонального і місцевого економічного розвитку з різних джерел Формування партнерств Формування кластерних стратегій на основі «розумної спеціалізації»

Як вже вище зазначалося в цьому дослідженні, впродовж останніх трьох десятиліть спостерігалися прагнення європейських науковців, експертів та осіб, що приймають рішення, масштабувати методологію забезпечення місцевого економічного розвитку. Були різні спроби широкомасштабного інтегрування, починаючи з кінця 1990-х років, від серії регіональних угод щодо зайнятості, програм розвитку сільських територій, ініціатив пріоритезації місцевого розвитку на національному та регіональному рівнях. Варто зазначити, що місцевий економічний розвиток погано підлягає стандартизації та систематизації. Це, безумовно, процес, який необхідно досліджувати, щоб допомогти українським регіонам та територіальним громадам вистояти в умовах війни та досягти економічного зростання та підвищення якості життя людей у повоєнний час.

Багаторічні спостереження демонструють, що місцевий економічний розвиток має здатність адаптуватися до свого контексту. Цей процес, безумовно, можна використовувати при формуванні певної державної політики, чи то пов'язаної із демографічними проблемами, чи з навколишнім середовищем, чи із технологіями та інноваціями. Парадоксально, але в умовах війни, гуманітарної катастрофи, втрати людського, соціального, фізичного капіталу, економічного спаду, створюються можливості, які можуть бути вигідними для місцевого економічного розвитку. Головне, зуміти цими можливостями скористатися.

Виходячи з вищенаведеного, зазначимо, що до базових елементів формування нової моделі регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку в Україні належать принципи економічної диверсифікації, на яких вона ґрунтується:

- стратегічна спрямованість - нова регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку має бути проактивною та спрямованою на розвиток усіх територій без виключення («принцип згуртованості»). Самі по собі публічні рішення не є загальною основою ефективного стратегічного планування економічного розвитку. Плани місцевого економічного розвитку починаються з місцевих активів, визначають управлінські рішення для досягнення успіху, а потім окреслюють той тактичний інструментарій, що рухатиме регіон у правильному напрямку;
- багатоконпонентність - модель регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку містить різні елементи, орієнтовані на практичне моделювання окремих регіонів.
- адаптивність – модель сучасної регіональної політики має бути адаптована до непередбачуваних змін зовнішнього середовища для вирішення актуальних проблем;
- інтегрованість – успіх нової регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку принаймні частково залежить і від інших політик: просторового планування, секторальної, промислово-інноваційної, соціальної, екологічної, створення ефективних інститутів для управління регіональним розвитком тощо. Усі ці політики впливають одна на одну, і повинні бути розроблені таким чином, щоб якнайменше - забезпечити інтеграцію, а якнайбільше – забезпечити синергетичний ефект від їх впровадження та реалізацію через програми;
- ефективність та результативність - визначаються тим, наскільки успішно регіональна політика сприяє досягненню поставлених цілей

розвитку регіону. Ефективна модель регіональної політики є ключовим фактором успішного подолання наслідків військової агресії;

- економічна безпека – нова державна регіональна політика має створити передумови для формування належного рівня комплексної безпеки територіальних громад, у тому числі економічної;
- SMART-спеціалізація функціональних типів територій - «розумна спеціалізація» пов'язана з Політикою згуртованості Європейського Союзу, головним інвестиційним інструментом на європейському рівні, тому у новій державній регіональній політиці мають бути вмонтовані технології та сектори, що сприяють інноваціям на місцевому рівні, зосереджуючись на конкурентних перевагах кожної території та уникаючи їх дублювання;
- підтримка економіки знань, навчання та інновацій - вкладення (інвестиції) у людський капітал пов'язані із значними синергетичними ефектами, що суттєво впливають на місцевий економічний розвиток у довгостроковій перспективі, тому нова регіональна політика повинна стимулювати це за рахунок програм, які доповнюють інноваційні плани розвитку місцевих інноваційних ініціатив;
- набуття регіональним рівнем суб'єктності (ключова роль регіональних агентів та інституцій у позитивних шляхах розвитку). Оскільки регіони відіграють ключову роль у впровадженні та поширенні нової регіональної політики, мають чітку відповідальність за стійку регіональну політику, то участь регіональних інституцій у забезпечення місцевого економічного розвитку через залучення інвестицій від ЄС має фундаментальне значення. Потрібно вже зараз до цього готуватися і не просто говорити про відмінності українських регіонів, а розглядати суб'єктність регіонів, в тому числі у визначенні функціональних типів.

Рис. 4.6. Дизайн концептуальної моделі сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку [Авторська розробка]

В основі концепції сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку (рис. 4.6) лежить комплементарність парадигми сталого розвитку, теорій економічного зростання, теорій регіоналістики, теорій систем, теорій інституціоналізму, теорій місцевого розвитку, теорій публічного управління; теорій демократії, теорій конкурентоспроможності, теорії національної безпеки та концепції розумної спеціалізації. Під комплементарністю цих теорій ми розуміємо їх корисність за різних обставин, взаємодоповнюваність при адаптації регіональної політики до непередбачуваних змін зовнішнього середовища для вирішення актуальних проблем. Множина усього цього теоретичного підґрунтя, взаємодоповнюючи одна одну, утворює сучасну концепцію державної регіональної політики.

Принципи, на яких ґрунтується концептуальна модель сучасної державної регіональної політики дозволяють врахувати диверсифікацію регіонального розвитку з фокусуванням на функціональних типах територій для забезпечення місцевого економічного розвитку. Тоді підходами до забезпечення місцевого економічного розвитку в цій концепції стають:

- контекстно-системний підхід - комплексне оцінювання будь-якої виробничо-господарської діяльності і діяльності системи управління на рівні конкретних характеристик, що допоможе аналізувати будь-яку ситуацію в межах окремо взятої системи; розглядаємо як підхід з економічної точки зору;
- територіальний підхід – як місцевий вміст в економічному розвитку (досліджуючи особливості міських, селищних, сільських громад та враховуючи потреби кожної громади, які зазнали різного рівня руйнувань), дозволяє найкращим чином організувати процес ухвалення рішень на всіх рівнях в системі управління; розглядаємо як підхід з управлінської точки зору.

Врахування зазначених підходів дозволяє забезпечити внутрішню цілісність моделі сучасної державної регіональної політики на основі структури з наступних блоків забезпечення місцевого економічного розвитку:

1. *Правовий. Інтеграційний.* Правові рамки вітчизняної регіональної політики одночасно в умовах воєнного стану, перспектив повоєнного економічного відновлення, інтеграції в Європейський Союз, членства в ОЕСР мають бути узгоджені з європейським законодавством. Тут варто розуміти важливість таких кроків для українських регіональних і місцевих політик, оскільки мова йде про нові можливості для регіонів і громад посилити економічну та адміністративну спроможність.

2. *Економічний.* У цей блок входять стратегічні та тактичні інструменти місцевого економічного розвитку: стратегічне планування економічного, соціального та екологічного розвитку територій, маркетинг і брендинг територій, логістика, збереження та розширення бізнесу, розвиток робочої сили та створення робочих місць, створення умов для залучення інвестицій, відбудова та розвиток громадської інфраструктури, конкретні фінансові інструменти, моніторинг та оцінювання ефективності тощо.

3. *Інституційний.* Організація управління місцевим економічним розвитком на усіх ієрархічних рівнях, суб'єкти управління, вертикальна та горизонтальна координація, формальні та неформальні інститути забезпечення місцевого економічного розвитку, залучення та участь зацікавлених сторін, широка партисипація та добре врядування.

4. *Безпековий.* Забезпечення комплексної безпеки територіальних громад, що містить економічну, інформаційну, соціальну та екологічну складові. Безпекова складова сьогодні має бути імplementована у стратегії відновлення та розвитку різних ієрархічних рівнів. На рівні територіальних громад з точки зору місцевого економічного розвитку вона не прив'язана до бойових дій, оскільки прикордонні з росією та Білоруссю території, навряд чи стануть територіями сталого розвитку. Це завжди будуть ризиковані території

зі своєю специфікою. Це потрібно враховувати при регіональному та місцевому плануванні.

5. *Інформаційний. Комунікативний.* Відкритість та актуальність інформації (місцева статистика, інформаційно-аналітичні системи тощо) та ефективні комунікації сформують консенсус і дозволять обмін знаннями серед зацікавлених сторін для досягнення стратегічного бачення та цілей розвитку. Вочевидь, гострими стають два питання. Перше, як здійснювати правильну комунікацію з мешканцями та знаходити баланс рішень між популізмом та реалізмом. Друге, як зробити спадкоємність та непереривність програм та проєктів, не зважаючи на політичну зміну складу депутатського корпусу та голів ОМС. Єдиним виходом з цієї ситуації є поєднання та паралельна розробка разом із стратегією розвитку територіальної громади комунікативної стратегії, яка забезпечить через комунікацію вивчення реальних потреб та ставлення до них населення, його готовність брати участь у здійсненні цих планів. Ефективна комунікація з мешканцями, підприємцями, платниками податків – це дієвий інструмент наповнення місцевого бюджету. Разом з тим, необхідною є комунікативна робота над збільшенням ресурсної бази податків: виведення з тіні підприємців та найманих працівників, створення умов для розвитку малого та середнього бізнесу, розвитку місцевого туризму та інвестиційної привабливості громади. Синергетична взаємодія сфер діяльності ОМС таким чином дозволяє знаходити рішення в складних ситуаціях розвитку структури, бюджетування, комунікації, вирішення кадрових питань, розширення ресурсної бази, залучення стейкхолдерів, платників податків, мешканців, стратегічного планування та місцевого економічного розвитку.

6. *Освітньо-науковий* як спеціальна структура підтримки місцевого економічного розвитку, що надає усім учасникам цього процесу компетенції та навички.

Структура запропонованої концепції складається з наступних тверджень:

1. Держава шляхом впровадження державної регіональної політики здійснює управління місцевим економічним розвитком, підтримку (стимулювання) місцевого економічного розвитку та забезпечення місцевого економічного розвитку.

2. Місцевий економічний розвиток забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування.

3. Мета місцевого економічного розвитку - досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади.

4. Місцевий економічний розвиток можливий за умови модернізації регіональної економіки на принципах диверсифікації.

5. Пріоритети державної регіональної політики формуються та масштабуються на основі контекстно-системного та територіального підходів.

6. Механізм управління місцевим економічним розвитком в посткризових умовах (в умовах післявоєнної відбудови) є інституційно-інноваційним.

7. Формування системи економічної безпеки територіальної громади та її імплементація у систему стратегічного управління територіальною громадою гарантує забезпечення місцевого економічного розвитку.

Дійсно, актуальність територіального розвитку призвела до створення широкого масиву теоретичних і практичних наукових робіт, спрямованих на представлення найбільш позитивних концепцій розвитку територій. Це теоретичне підґрунтя еволюціонувало протягом останніх десятиліть у міру розвитку знань і культурного сприйняття. Від традиційних теорій забезпечення економічного розвитку, підкріплених політичними підходами «зверху вниз», до альтернативних, висхідних («знизу вгору») і ендогенних підходів, усі концептуальні моделі розвитку територій мають як переваги, так іноді й недоліки.

В основі запропонованої нами сучасної моделі державної регіональної політики лежить необхідність забезпечення місцевого економічного розвитку

на основі комплементарності теорій управління та економічного розвитку територій і сукупності принципів, підходів, методів, інструментів шляхом:

- 1) модернізації державної регіональної політики на принципах економічної диверсифікації;
- 2) встановлення пріоритетів та розширення масштабів на різні функціональні типи українських громад та територій на основі SMART-спеціалізацій;
- 3) формування системи економічної безпеки територіальної громади та її імплементації у систему стратегічного управління;
- 4) заповнення інституційних прогалин та вирівнювання інституційних дисбалансів завдяки інституційно-інноваційному механізму управління місцевим економічним розвитком.

Проблема економічної безпеки отримала визнання на державному рівні в Законі України «Про Національну безпеку України» [446], згідно з яким «економічна безпека» входить до складу «національної безпеки України», а «державна політика у сфері національної безпеки спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо» [446]. При цьому саме забезпечення економічної безпеки є основою суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності країни тощо. Звідси - все більшої актуальності набуває один з основних пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки – сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір [447].

Проблеми забезпечення економічної безпеки, у свою чергу, зумовлюють актуальність створення інститутів та механізмів її забезпечення на різних рівнях. У Стратегії національної безпеки України [447] чітко зазначено, що «Україна має завершити процес децентралізації і сформувати спроможні об'єднані територіальні громади, що є одним з основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки» [447].

В економічній літературі немає єдиного підходу щодо визначення терміну «економічна безпека територіальної громади», принципів, які визначають її сутність, що є основними факторами і критеріями безпеки тощо. Сьогодні, на нашу думку, усі наукові підходи до визначення сутності терміну «економічна безпека територіальних громад» зводяться до двох напрямків: економічного [174; 185; 204; 216; 315; 464] і політичного [172, 324].

Пропонуємо розглядати *економічну безпеку територіальної громади* як такий стан рівня життєздатності територіальної громади, що одночасно гарантує виконання місії і цілей її функціонування, сталість розвитку та забезпечення захищеності від внутрішніх і зовнішніх ризиків. При цьому дефініція «економічна безпека територіальної громади» повинна розглядатися в сукупності складових (рис. 3.14) з утворенням конкретної системи в кожній громаді, оскільки територіальні громади мають специфічні відмінності, які обумовлені тісним зв'язком соціально-економічних відносин із природним середовищем даної території.

Крім цього, посилена увага науковців до складових економічної безпеки територіальних громад: фінансової та бюджетної. Під фінансовою складовою комплексного поняття «економічна безпека територіальної громади» розуміється захищеність її фінансових інтересів, яка досягається шляхом стабільного та повноцінного фінансового забезпечення потреб її функціонування й розвитку [174, с.106]. Фінансова складова економічної безпеки громади впливає та відчуває вплив від фінансової безпеки домогосподарств і суб'єктів господарювання, розташованих на території даної громади. Умови забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки територіальної громади виробив О.Д. Рожко [464].

З фінансовою складовою часто ототожнюють бюджетну складову економічної безпеки територіальної громади, яка характеризується як стан забезпечення платоспроможності з урахуванням балансу доходів і видатків місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів, зокрема на це спирається С.Я. Бугіль [204, с.57].

Г.В. Возняк [216] вважає, що «сутність бюджетної безпеки розкривається здатністю органів влади чи місцевого самоврядування забезпечувати стійкість фінансово-економічних систем, максимальний ступінь збалансованості місцевих бюджетів, нейтралізувати дію зовнішніх та внутрішніх загроз, запобігати нераціональному розподілу і використанню бюджетних коштів в цілях забезпечення сталого поступу територій» [216, с.104]. На думку А. Мельник [369], найбільш об'єктивним кількісним індикатором результативності впливу на економічну безпеку територіальної громади є приріст частки доходів місцевого бюджету за рахунок власних джерел в загальній сумі доходів місцевого бюджету, водночас якісним індикатором є загроза недостатності ресурсів для утримання переданих до територіальних громад об'єктів [369, с.46].

Рис. 4.7. Основні складові економічної безпеки територіальної громади

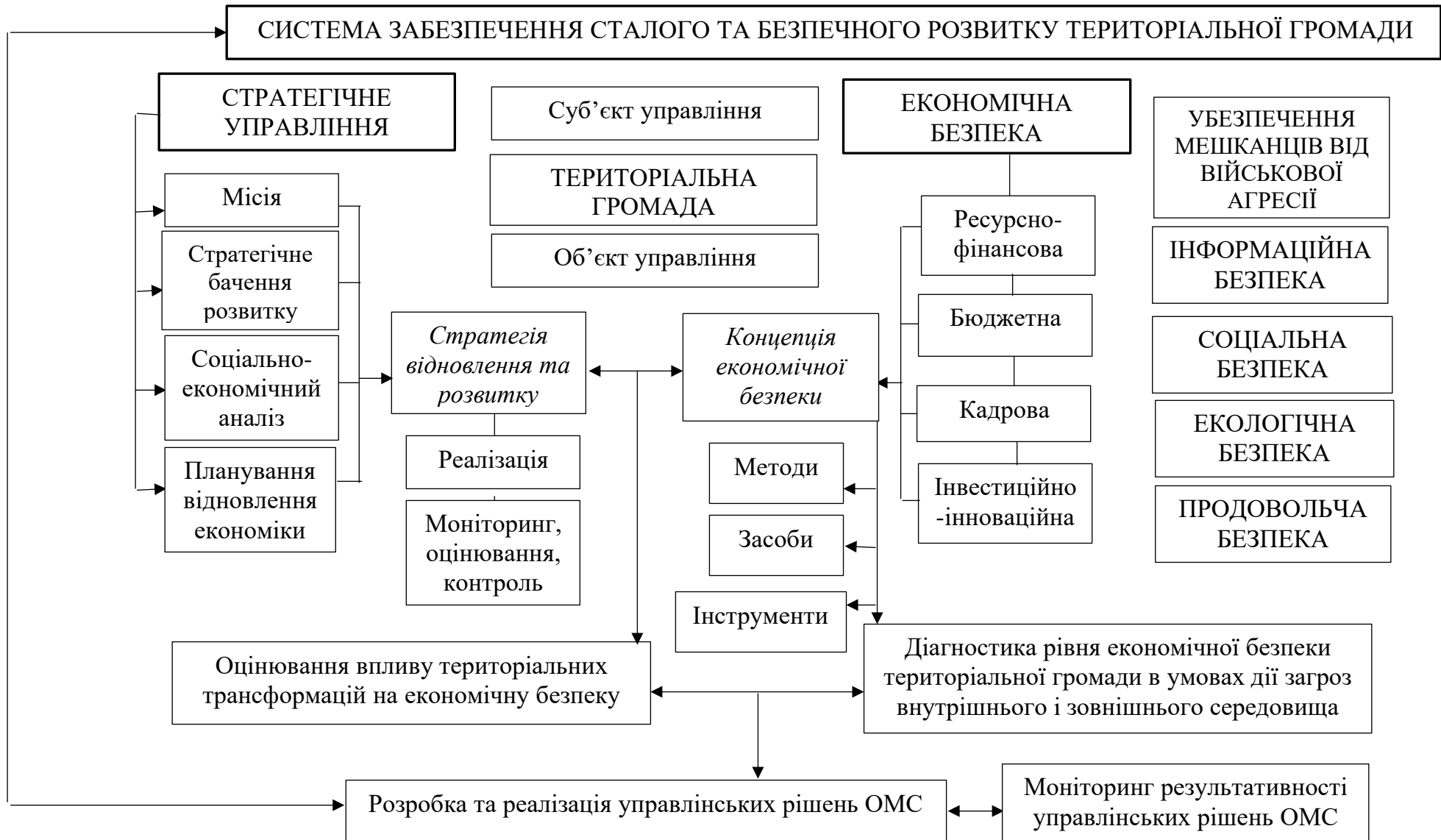

Рис. 4.8. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого та безпечного розвитку [Авторська розробка]

На нашу думку, проблематику визначення складових економічної безпеки територіальних громад не можна вважати повністю розробленою. Спираючись на вищезазначені дослідження та специфіку життєдіяльності територіальної громади виділимо основні складові її економічної безпеки (рис. 4.7).

Оскільки сталий розвиток територіальної громади потребує не лише її ефективного функціонування, але й гарантування економічної безпеки, це дозволяє імплементувати забезпечення останньої у систему стратегічного управління громадою (рис. 4.8). Сьогодні більшість територіальних громад працює над формуванням та реалізацією стратегій місцевого розвитку.

У цьому процесі життєво важливою є роль органів місцевого самоврядування, їхня спроможність зосереджуватися не на короткострокових результатах, а стратегічно планувати та реалізовувати рішення, які забезпечать збалансованість економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку на довгострокову перспективу.

Крім того, економічна безпека територіальних громад набуває особливої актуальності в умовах збройного конфлікту. Війна завдає значних руйнувань інфраструктури, перериває виробничі ланцюжки, призводить до масової міграції населення та інших негативних наслідків, що безпосередньо впливають на економічний стан громад.

Необхідним є формування довгострокових стратегій розвитку громад, які враховують особливості воєнного часу, перспективи післявоєнного відновлення, а також територіальні трансформації, що впливають на економічну безпеку.

Щодо загроз внутрішнього і зовнішнього середовища, то вони визначаються кожною громадою при проведенні SWOT, TOWS та PESTLE аналізів у стратегічному плануванні.

«Суб'єктом і об'єктом управління є територіальна громада» [381, с.88]. Реалізуючи стратегію розвитку територіальної громади варто враховувати вплив територіальних трансформацій на складові економічної безпеки. При

цьому систематично проводити діагностику рівня економічної безпеки територіальної громади в умовах дії загроз внутрішнього і зовнішнього середовища.

Вплив територіальних трансформацій на економічну безпеку громад у воєнний час розглядаємо як виклики, а саме:

1) руйнування інфраструктури: пошкодження доріг, мостів, енергетичних мереж, промислових підприємств призводить до значних економічних втрат та ускладнює процес повоєнного відновлення;

2) зменшення виробництва, тому що війна зупиняє або сповільнює виробничі процеси, що призводить до скорочення обсягів продукції та зниження доходів місцевих бюджетів;

3) втрата робочих місць внаслідок руйнування підприємств, міграції населення та інших факторів призводить до зростання безробіття та соціальної напруги;

4) зростання цін на товари та послуги, спричинене дефіцитом товарів, збільшенням попиту на певні види продукції та іншими факторами;

5) зменшення інвестицій, оскільки інвестори уникають ризиків, пов'язаних з веденням бізнесу в умовах війни, що призводить до скорочення інвестиційних потоків;

6) зміна галузевої структури економіки, оскільки деякі галузі можуть бути повністю зруйновані, а інші – навпаки, розвиватися швидкими темпами.

Оцінюючи ситуацію в територіальній громаді за схемою «ціль сталого розвитку – стратегічний напрям – рівень економічної безпеки», органи місцевого самоврядування приймають та реалізують управлінські рішення, систематично проводячи моніторинг результативності їх виконання та коригуючи їх з урахуванням можливої трансформації існуючих та появи нових небезпек і загроз для життєдіяльності територіальної громади та економічної безпеки в найближчій та віддаленій перспективі.

Тому, органам місцевого самоврядування, починаючи роботу над Концепцією економічної безпеки територіальної громади як елементу

забезпечення її відновлення та сталого розвитку, доцільно орієнтуватися на наступний алгоритм дій:

1. Усвідомлення унікальності. Виклики та загрози для економічної безпеки територіальної громади, для кожної громади є унікальними.

2. Обрання пріоритетних Цілей сталого розвитку для своєї територіальної громади. Спрямування на їх досягнення методів забезпечення економічної безпеки громади.

3. Орієнтованість на потреби громади. Концепція економічної безпеки має задовольняти запити членів громади та її гостей і мінімізувати реальні ризики/загрози, які існують в громаді.

4. Системність. Забезпечення високого рівня економічної безпеки в територіальній громаді – це системна робота щодо управління комплексом змін, а не окремий короткостроковий проект.

5. Залученість. Важливо, щоб до процесу розробки Стратегії місцевого розвитку та Концепції економічної безпеки, реалізації та моніторингу результатів втілення максимально долучалися всі значущі суб'єкти (стейкхолдери) у цій сфері.

6. Синхронізація та координація. Передбачає узгодження спільного бачення формування економічної безпеки в громаді та координацію дій суб'єктів, які мають вплив на громаду.

7. Формування місцевої статистики, звітність та поширення інформації.

У найближчій перспективі шляхами забезпечення економічної безпеки громади, що має бути імplementовано у стратегічні напрями є:

- I. Відбудова пошкодженої інфраструктури, що дозволить відновити виробництво та забезпечити нормальне функціонування громади. Для цього необхідно оцінити масштаби руйнувань та актуальні потреби громади, розробити план відновлення економіки.
- II. Надання малому і середньому бізнесу громади фінансової допомоги, консультаційної підтримки для відновлення та розвитку бізнесу.

- III. Запровадження програм підтримки підприємництва, розвиток нових галузей економіки, які можуть бути перспективними в умовах війни, задля створення нових робочих місць.
- IV. Активне залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій для відновлення економіки та розвитку нових проектів.
- V. Забезпечення соціального захисту населення, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам.
- VI. Співпраця з міжнародними організаціями, залучення міжнародної допомоги для відновлення економіки та подолання наслідків війни.

Отже, економічна безпека - це фундаментальний фактор, який визначає стабільність громади, здатність до місцевого економічного розвитку та добробут мешканців. Економічна безпека має стати стратегічним пріоритетом для забезпечення місцевого економічного розвитку. Для досягнення економічної безпеки необхідна комплексна робота на всіх ієрархічних рівнях управління, залучення усіх зацікавлених сторін та вдосконалення механізму управління місцевим економічним розвитком.

4.2. Механізм управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови

Розробка державної регіональної політики, яка має стати інноваційною, контекстуальною, системною та ефективною, висуває високі вимоги до інституційної спроможності регіональних та місцевих органів влади, оскільки розробка та реалізація регіональної політики не є суто науковою, нейтральною та безконфліктною діяльністю. Держава шляхом впровадження державної регіональної політики здійснює регулювання місцевого економічного розвитку, підтримку (стимулювання) місцевого економічного розвитку та забезпечення місцевого економічного розвитку (рис. 4.9). Забезпечення місцевого економічного спрямоване на *створення умов* для зростання

економічної активності та задоволення місцевих інтересів. Підтримка спрямована на *надання допомоги та стимулів* для місцевого економічного розвитку. Спрямованість регулювання місцевого економічного розвитку полягає у *встановленні системи законів та правил*, які визначають межі допустимої економічної діяльності, нагляд за дотриманням встановлених норм та правил, застосування санкцій за їх порушення, видачу дозволів на здійснення певних видів діяльності, встановлення стандартів якості продукції та послуг. Іншими словами, спрямованість регулювання місцевого економічного розвитку орієнтована на контроль та корекцію негативних явищ, що виникають в процесі розвитку.

Рис. 4.9. Схема організаційної моделі впровадження державної регіональної політики [Авторська розробка]

Рушійні сили, які безпосередньо піддаються впливу регулювання місцевого економічного розвитку, - це повоєнна відбудова та стратегічне планування (рис. 4.9). На інші – інновації, інвестиції, дотації та субвенції, державний та міжнародні фонди тощо – більш безпосередньо впливає

державна підтримка на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Рушійними силами забезпечення місцевого економічного розвитку виступають усунення перешкод для сталого розвитку, гарантування захисту прав власності, формування системи економічної безпеки, ефективне використання ресурсів території. Ці функції держави є взаємопов'язаними та перебирають риси одне одного. Однак саме забезпечення місцевого економічного розвитку містить людський капітал, економічне різноманіття та комунікації. Таким чином, вплив на ці рушійні сили потребує багаторівневого врядування, яке гарантує, що розробка регіональної політики не є суто державною функцією.

Щорічні міжнародні заходи з реформування та модернізації України призводять до надання надзвичайної допомоги нашій країні від міжнародного співтовариства у стабілізації, відбудові, реконструкції у воєнний період та в умовах повоєнного відновлення. З метою підтримки економічного та соціального відновлення України після російської агресії, 11-12 червня 2024р. Німеччина спільно з Україною провели Конференцію з відновлення України (URC2024) [146]. Напередодні відбувся Форум «All Reconstruction is Local» за присутності представників ОГС, благодійників, бізнесу та медіа з України та країн-партнерів, а також представників українських міст та регіонів.

Міжнародне співтовариство має чітке усвідомлення, що саме українські регіони і громади - рушії стійкого розвитку та економічного зростання. Повоєнна реконструкція має відбуватися на локальному рівні, оскільки усі проєкти міжнародних партнерів зосереджені безпосередньо на місцевих потребах з відновлення: енергопостачання, водопостачання та водовідведення, санітарні умови, надання притулку постраждалим тощо. Крім цього, зважаючи на європейський підхід щодо принципів регіонального розвитку, місцеві та регіональні «актори» (органи регіональної влади та місцевого самоврядування, зацікавлені сторони, стейкхолдери та інші суб'єкти) відіграють центральну роль у відбудові.

Загалом проблема регіонального та місцевого післявоєнного відновлення та розвитку сьогодні є вкрай актуальною серед експертів та політиків, на яких покладаються очікування та сподівання розробки нової ефективної регіональної політики. Вітчизняні експерти пропонують наступні заходи для подолання воєнних обмежень та реалізації можливостей післявоєнного відновлення територій:

- «розвиток внутрішнього ринку; аграрний сектор та добувна промисловість; оборонна промисловість та інновації; виробництво будівельних матеріалів; підтримка малого підприємництва» (А. Ткачук, 2023 [501]);
- «структурна перебудова економіки; стратегія продуктивного перерозподілу наявних у країні ресурсів і міжнародної допомоги на цілі відновлення та нарощування виробничого потенціалу країни; державна політика створення робочих місць» (Б. Данилишин, 2023 [269]);
- «максимальне залучення новітніх технологій; практичне розроблення та впровадження диференційованих політик та інструментів для різних функціональних типів територій; посилення інституційної та ресурсної спроможності і повноважень територіальних громад» (Я. Жаліло, 2024 [308]);
- «максимізація виробництва внутрішнього продукту для задоволення потреб фронту і тилу через прийняття раціональних рішень з воєнно-промислової, монетарної та фіскальної політик» (І. Богдан, 2024 [191])

Як бачимо, в контексті поточних викликів та змін на державу покладається розробка чітких, системних, логічних державних політик, у тому числі регіональної. Усі державні політики мають бути орієнтовані на «дерегуляцію, лібералізацію, демонополізацію» [478, с.65].

Запровадження *інституційно-інноваційного механізму* управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови (рис. 4.10), на нашу думку, має заповнити інституційні прогалини та вирівняти інституційні дисбаланси, оскільки його елементи є взаємопов'язаними та містять функціональне навантаження, що спонукає органи влади до певних дій в процесі його застосування.

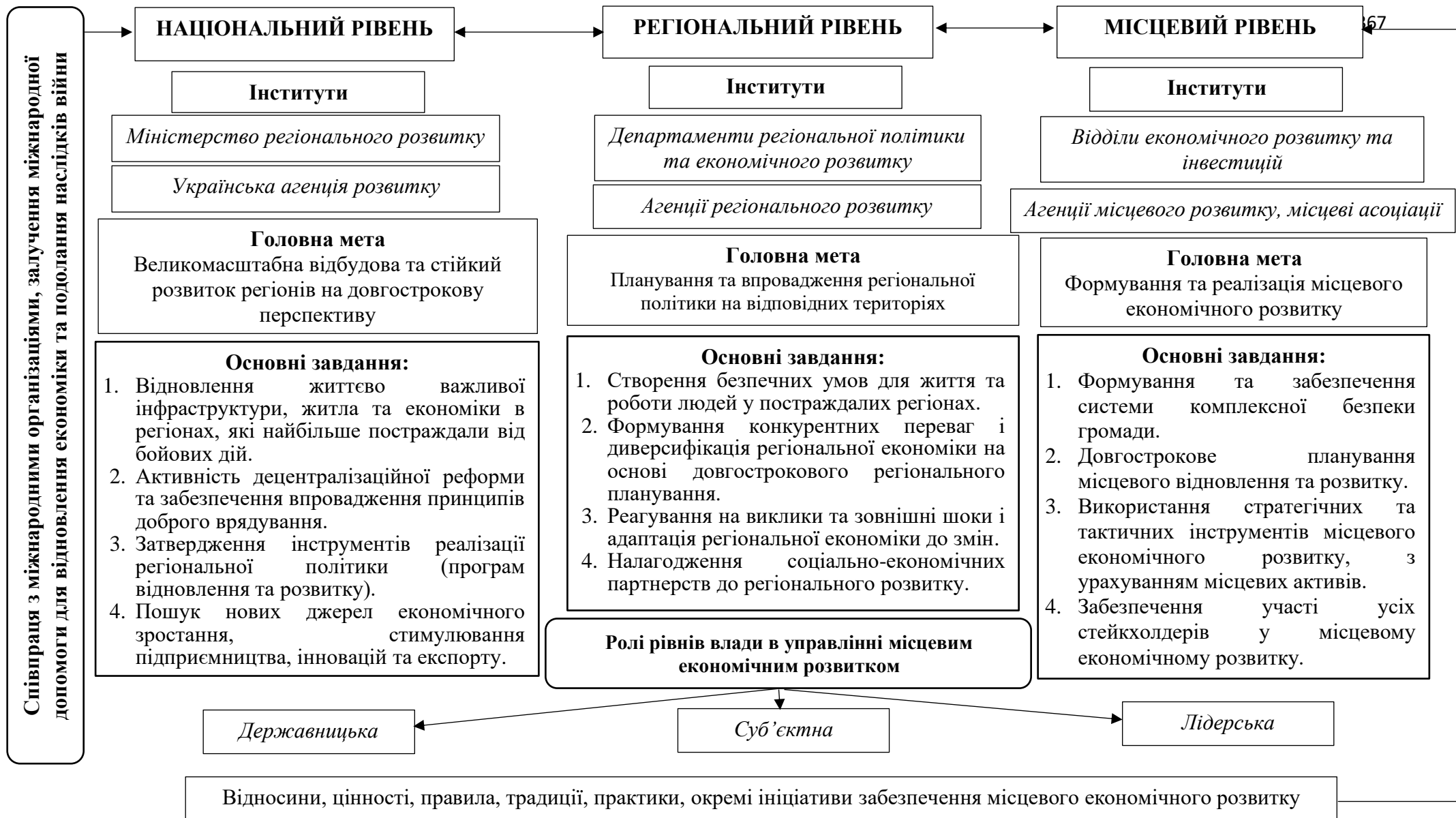

Рис. 4.10. Інституційно-інноваційний механізм управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови [Авторська розробка]

Особливістю запропонованого інституційно-інноваційного механізму управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови є визначення ролей, які мають відігравати інститути влади різних ієрархічних рівнів в цьому процесі (рис. 4.10). Саме ці ролі вказують на цінності, які мають сенс на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Державницька роль дозволяє інститутам національного рівня у післявоєнний період забезпечувати економічне відновлення територій шляхом формування заходів, спрямованих на досягнення таких результатів, як: структурні зміни в регіонах, збільшення інноваційної активності, покращення конкурентоспроможності секторів економіки, підвищення рівня зайнятості населення, сталий розвиток територіальних громад, економічна безпека, задоволеність життям людей, які проживають на території.

«Державницький підхід пропонує відновлення як процес відродження країни з відбудованою інфраструктурою (економічною, соціальною, критичною тощо), розвинутою демократією (реалізація антикорупційної, судової, реформи держслужби, регіонального розвитку, децентралізації тощо), розширеною інтеграцією (підтримка міжнародних партнерів, створення інвестиційного та безпечного середовища) в ЄС і НАТО, оновленим людським потенціалом (повернення громадян, створення комфортних умов життєдіяльності, забезпечення прав і свобод для кожного тощо)» [478, с.65], зазначають І.Б. Семигуліна, І.В. Ярошенко.

На національному рівні управління, інститутами формування державної регіональної політики можуть стати Міністерство регіонального розвитку як центральна інституція національного рівня та Українська агенція розвитку як ключова структура економічного розвитку поза державним управлінням, що допомагає вирішувати економічні виклики регіонів і громад. Така агенція може надавати програми підтримки для забезпечення місцевого економічного розвитку. Навіть у випадках, коли потреби щодо розвитку та безпеки територій задовольняються недержавною агенцією, державний орган влади залишається основним і важливим як зв'язок з іншими державами, залучаючи

міжнародні інвестиції та міжнародну технічну допомогу. До речі, 2023 рік став роком ліквідації Міністерства розвитку громад та територій України (Мінрегіон), яке було головним ідеологом реформи місцевого самоврядування, децентралізації владних повноважень в системі центральних органів виконавчої влади. Функції Мінрегіону Кабінет Міністрів України передав Мінінфраструктури і перейменував останнє у Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури. В об'єднаному міністерстві основну увагу сфокусували на відновленні та відбудові зруйнованої інфраструктури та на інших питаннях, важливих для протидії викликам війни.

В умовах повномасштабної російської агресії та необхідності відбудови зруйнованих територій і механізм управління, і мета державної регіональної політики мають зазнати значних трансформацій. Якщо раніше акцент робився на збалансованому розвитку всіх регіонів та створенні рівних можливостей, то нині головною метою інститутів національного рівня мають бути - великомасштабна відбудова та стійкий розвиток регіонів на довгострокову перспективу, оскільки «в умовах післявоєнної відбудови» - це час, коли регіони прагнуть швидко відновитися та економічно розвиватися після потрясінь. Тому створення інституту національного рівня, який би зосередився на регіональному розвитку, є вкрай необхідним кроком для України в умовах повоєнної відбудови. Наприклад, створення Міністерства регіонального розвитку дозволило б глибоко вивчати потреби та особливості кожного регіону, розробляти індивідуальні стратегії розвитку, ефективно використовувати ресурси та пришвидшити відновлення країни після війни. І, найголовніше, що такий інститут міг би мати більшу автономію і менше залежати від політичних циклів, що забезпечило б стабільність у реалізації довгострокових стратегій.

Без визнання державницької ролі інститутів національного рівня важливість місцевого економічного розвитку залишається недооціненою та невідтриманою. На нашу думку, вирішальне значення для успіху місцевого економічного розвитку мають:

1. Відновлення життєво важливої інфраструктури, житла та економіки в регіонах, які найбільше постраждали від бойових дій. Створення безпечних умов для життя та роботи людей у постраждалих регіонах. Міжнародні донори та партнери відіграють тут важливу роль, оскільки надають фінансову допомогу на відбудову інфраструктури, гуманітарну допомогу (продукти харчування, медикаменти, тимчасове житло) та експертну допомогу в різних сферах. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє залучити нові технології, знання та досвід. Для цього розробляються спеціальні стратегії та програми, спрямовані на відновлення економіки, соціальної сфери та інфраструктури.

2. Активність децентралізаційної реформи та забезпечення впровадження принципів доброго врядування. Впровадження 12 принципів доброго врядування є необхідною умовою для сталого розвитку країни, регіону, громади, особливо в умовах післявоєнної відбудови. Як зазначає Н.С. Павлов [407], «наразі в Україні функціонує змішана система державного управління, яка містить в собі ознаки концепції нового публічного менеджменту, що тісно переплелася з пережитками радянської адміністративної системи» [407, с.7]. Однак сьогодні продовжується процес реформування вітчизняної системи публічного управління у напрямку імплементації європейських прав у національну правову систему. Один з елементів законодавства для прискорення набуття Україною членства в Європейському Союзі – Закон України «Про адміністративні процедури» [427] – набрав чинності у грудні 2023р. Це ще один крок до доброго врядування, щоб покращити якість надання адміністративних послуг. Таким чином українці відчуватимуть себе більш захищеними у свої правах.

3. Затвердження інструментів реалізації регіональної політики (програм відновлення та розвитку) як найважливіше завдання інститутів управління місцевим економічним розвитком національного рівня. Державна регіональна політика має стати важливим інструментом досягнення належного рівня добробуту населення (незалежно від того, до якого

функціонального типу відноситься територія проживання або типу населеного пункту) та забезпечення економічної безпеки територіальної громади (ресурсно-фінансової, бюджетної, кадрової, інвестиційно-інноваційної). Програмування та реалізацію програм відновлення та розвитку, разом з міжнародними партнерами та за їх координації, може бути покладено на Українську агенцію розвитку.

4. Пошук нових джерел економічного зростання, стимулювання підприємництва, інновацій та експорту. Це завдання пов'язане з тим, що державна регіональна політика має бути проактивною, сприяти підвищенню конкурентоспроможності кожного регіону, прискорюючи таким чином місцевий економічний розвиток.

Незважаючи на те, що в період воєнного часу та подальших перспектив відновлення міжнародні та національні суб'єкти державної регіональної політики, безперечно, є головними «гравцями», вони не є єдиними суб'єктами цього процесу. Місцевим та регіональним суб'єктам приділяється менше уваги, але вони є центральними «гравцями» у формуванні або модернізації управління місцевим економічним розвитком.

Оскільки існують територіальні відмінності та неоднорідність економічного розвитку українських регіонів, то усі державні політики так чи інакше мають регіональний вимір. *Суб'єктна роль* інститутів регіонального рівня виступає як спосіб діалогу та взаємодії між регіонами та центральною владою, наприклад, у розробці бюджетної політики; у міжрегіональному співробітництві; у відносинах між регіонами та територіальними громадами. Регіони мають порівняльні переваги у визначенні своїх потреб і, можливо, також у адаптації державної політики до регіонального середовища. Однак органи державної влади мають переваги в тому, що вони можуть вимагати узгодженості та сталості в часі при впровадженні різноманітних політик. Неповне вирішення конфліктів між ієрархічними рівнями може призвести до того, що державні програми будуть розроблені неналежним чином без

урахування регіональних змінних у їх розробці та застосуванні в заходах, які не узгоджені між собою або не є стійкими в часі.

Крім того, серед гострих суспільних проблем сьогодення, пов'язаних із безпекою, продовольством, енергетикою, здоров'ям тощо, регіональні органи влади в змозі діяти на випередження провалів ринку, прагнучи отримати соціальні переваги для своїх громад. Державні органи регіонального рівня в рамках міжрегіонального співробітництва переймають зовнішні ноу-хау та «вносять» їх у свої регіони. Місцеві фірми, що впроваджують інновації, відкривають нові економічні можливості, додаючи соціальну цінність на регіональному ринку.

Далі, регіональна влада, на жаль, має дуже мало механізмів моніторингу, оцінки та контролю того, що відбувається в територіальних громадах, і на жаль, не може зупинити певні дії, якщо навіть в них є нелогічність, необ'єктивність, заангажованість. Сьогодні потрібно вносити зміни, додаткові запобіжники у плани відновлення громад, тому що за п'ять років, завдяки коштам державного бюджету, програм допомоги і грантів Європейського Союзу та інших джерел фінансування, ми будемо мати відбудовану соціальну інфраструктуру, в якій не буде людей, і держава абсолютно має право ставити такі запобіжники, реалізовувати які мають органи регіональної влади.

На регіональному рівні управління, інститутами формування державної регіональної політики є Департаменти регіональної політики та економічного розвитку обласних військових адміністрацій, а також Агенції регіонального розвитку (АРР). Вибір моделі функціонування АРР залежить від конкретних умов кожного регіону та країни в цілому.

Основні моделі функціонування АРР в країнах Європи:

1) Публічні агенції:

- створюються і фінансуються державою.
- мають широкий спектр повноважень, включаючи розробку стратегій розвитку, управління фондами ЄС, надання консультацій бізнесу.
- така модель АРР представлена у Франції, Німеччині, Італії.

2) Асоціації розвитку (партнерські):

- створені на основі партнерства між державними органами, бізнесом і громадськими організаціями. Фінансуються за рахунок державних субсидій, членських внесків, грантових проєктів та ін.
- мають більшу гнучкість у діяльності, можуть адаптуватися до місцевих умов, але можуть мати проблеми з фінансуванням.
- поширені в країнах Скандинавії.

3) Приватні агенції розвитку:

- створюються приватними компаніями або організаціями. Фінансуються за рахунок власних коштів, інвестицій та ін.
- спеціалізуються на певних видах діяльності (наприклад, інновації, туризм).
- більш гнучкі та інноваційні, але можуть бути менш орієнтовані на суспільні інтереси.
- поширені у Великобританії.

Не існує єдиної «правильної» моделі. Важливо, щоб АРР ефективно виконували свої функції та сприяли розвитку регіону. На нашу думку, модель функціонування таких агенцій в регіонах України має бути партнерською, тобто агенції створені на основі партнерства між державними органами, бізнесом і громадськими організаціями певного регіону. В цьому випадку агенції мають більшу гнучкість у своїй діяльності, більшу автономію та тісно співпрацюють з місцевою владою, бізнесом та науковими установами.

Головною метою регіонального рівня є планування та впровадження регіональної політики на відповідних територіях. Особлива увага з боку Департаментів регіональної політики та економічного розвитку обласних військових адміністрацій має приділятися наступним завданням:

1. Створенню безпечних умов для життя та роботи людей у постраждалих регіонах.

2. Формуванню конкурентних переваг і диверсифікація регіональної економіки на основі довгострокового регіонального планування.

3. Реагуванню на виклики та зовнішні шоки і адаптація регіональної економіки до змін.

4. Налагодженню соціально-економічних партнерств до регіонального розвитку.

АРР як суб'єкт регіональної політики під час воєнного стану виконують наступні функції:

1) проводять комплексну оцінку наслідків військової агресії, детальний аналіз економічних, соціальних та інфраструктурних збитків, визначають пріоритетні напрямки відновлення та допомагають територіальним громадам сформувавши план відновлення та модернізувати відповідні стратегії відновлення та розвитку;

2) активно працюють над залученням фінансових ресурсів у територіальні громади з різних джерел для реалізації проєктів відновлення та підтримки соціальної сфери;

3) надають консультаційну підтримку малому і середньому бізнесу та сприяють кооперації між підприємствами, допомагаючи їм відновити свою діяльність;

4) організують співпрацю між науковими установами та бізнесом з метою впровадження наукових розробок в реальний сектор економіки та його диверсифікацію;

5) залучають територіальні громади до процесу прийняття рішень та реалізації проєктів відновлення, що підвищує ефективність та легітимність цих процесів.

Для ефективної роботи вітчизняних агенцій регіонального розвитку необхідно, по-перше, зміцнити фінансову базу діяльності цих інститутів, а, по-друге, підвищити професійний рівень співробітників агенцій, інвестувати в навчання та підвищення кваліфікації персоналу.

Під час будь-якої кризи, а тим більше військово-політичної та економічної, саме місцева влада опиняється на передовій через свою близькість до місцевих жителів. Мешканці завжди очікують, що органи місцевого самоврядування вживуть необхідних заходів та скерують їх до вирішення проблем. Вітчизняні органи місцевого самоврядування (ОМС) стикаються зі значними труднощами, пов'язаними не тільки із забезпеченням фізичної безпеки людей, продовольчої безпеки, але й з масовим потоком внутрішньо переміщених осіб, релокацією бізнесу, їм важко здійснювати звичайний розподіл послуг, а також покривати додаткові фінансові втрати. Тоді ОМС є джерелом розчарування та невдоволення, підвищення соціальної напруги в територіальній громаді.

Лідерська роль та організаційні і особисті здібності щодо місцевого економічного розвитку у місцевому самоврядуванні є важливими факторами, особливо під час підготовки та впровадження політики забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах післявоєнної відбудови.

У вітчизняних територіальних громадах функцію комплексного забезпечення місцевого економічного розвитку перебирають агенції місцевого розвитку чи місцеві асоціації. Якщо взяти до уваги виконавчі комітети міських рад, то це питання розсосереджено по різних департаментах в межах міського управління; є вибрані офіційні особи, що займаються виключно економічним розвитком та залученням інвестицій; а місцеві комісії орієнтовані на конкретні питання місцевого економічного розвитку. Селищні та сільські ради не залучені так глибоко та менш зосереджені на місцевому економічному розвитку. Частково на це впливає менший розмір їх виконкомів та менша кількість працівників загалом. Місцевий економічний розвиток за таких організаційних умов є непостійною діяльністю і, відповідно, менш ефективною. Тим не менш, це дозволяє тимчасово мобілізуватися для розгляду певних незначних ініціатив та проєктів економічного розвитку, а також частково розробляти та впроваджувати політику.

Місцевий економічний розвиток навряд чи можна розглядати як рутинну діяльність у чітко визначеному просторі діяльності. Успіх здебільшого залежить від наявності місцевих лідерів із глибоким особистим залученням, навичками, креативністю, умінням долучати партнерів, координувати спільні зусилля тощо. Сучасний досвід місцевого економічного розвитку підтвердив важливу роль місцевих лідерів у прискоренні місцевого економічного розвитку. Вони беруть на себе керівну роль відповідно до своєї особистої відданості, здібностей та організаційних переваг. Особливо це стосується ініціативних чи досвідчених голів або їх заступників - професійних менеджерів, залучених до місцевого економічного розвитку. Важливим управлінським інструментом на місцевому рівні вбачається – контроль.

Проте, вирішальною у формуванні економічної траєкторії територіальної громади все ж таки є роль депутатського корпусу, як колективного органу обраних посадовців. Їхні рішення та дії безпосередньо впливають на бізнес-середовище, розвиток інфраструктури, створення робочих місць і загальну якість життя мешканців громади. Ключові ролі депутатів у місцевому економічному розвитку:

1) Формування та реалізація політики: депутати відіграють важливу роль у створенні та реалізації політики, яка сприяє економічному зростанню. Ця політика може варіюватися від податкових пільг для бізнесу до правил зонування, які підтримують розвиток.

2) Розподіл бюджету: депутати контролюють бюджет місцевої влади, вирішуючи, як розподіляти кошти між різними ініціативами економічного розвитку.

3) Розвиток інфраструктури: Інвестиції в транспорт, комунальні послуги та громадські місця є важливими для економічного зростання. Депутати відіграють вирішальну роль у затвердженні та фінансуванні інфраструктурних проектів.

4) Підтримка бізнесу: депутати можуть створити сприятливий бізнес-клімат, зменшивши бюрократичні перепони, забезпечивши доступ до фінансування та підтримуючи підприємництво.

5) Розвиток громади: сильна громада є важливою для економічного процвітання. Депутати сприяють розвитку громади, інвестуючи в освіту, охорону здоров'я та громадську безпеку.

6) Публічно-приватне партнерство: Побудова міцних відносин із приватним сектором має вирішальне значення для економічного успіху. Депутати можуть сприяти партнерству для залучення ресурсів і досвіду.

7) Залучення інвестицій: Депутати можуть працювати над створенням привабливого середовища для інвесторів, демонструючи сильні сторони регіону та надаючи певні стимули.

Хоча депутати мають потенціал значно вплинути на місцевий економічний розвиток, вони стикаються з проблемами політичної приналежності та електорального тиску, що може вплинути на прийняття рішень; бюджетними обмеженнями, які безпосередньо лімітують масштаби ініціатив місцевого економічного розвитку; узгодження інтересів різних зацікавлених сторін, включаючи бізнес, мешканців та екологічні групи; прагнення отримати негайні результати, коли місцевий економічний розвиток є тривалим процесом тощо.

Незважаючи на ці виклики, місцеві депутати мають спроможність створити тривалі позитивні зміни шляхом:

- прийняття рішень лише на основі актуальних даних територіального аналізу та вимірювання впливу політики;
- створення міцних партнерських відносин із підприємствами, науковими установами, міжнародними благодійними організаціями, організаціями громадянського суспільства та іншими зацікавленими сторонами;
- забезпечення місцевої робочої сили навичками, необхідними для роботи в умовах сьогодення, інвестування в місцеву робочу силу;

- сприяння сталому розвитку, збалансування економічного зростання із захистом навколишнього середовища та підвищенням якості життя місцевих жителів.

Ефективно виконуючи свої функції та вирішуючи виклики, депутати можуть стати потужними каталізаторами місцевого економічного процвітання.

На місцевому рівні управління (рис. 4.10), інститутами управління місцевим економічним розвитком є Відділи економічного розвитку та інвестицій виконавчих комітетів місцевих рад, а також агенції місцевого розвитку та місцеві асоціації.

Для реалізації головної мети на місцевому рівні сприяння місцевому економічному розвитку необхідне виконання наступних завдань:

1. Формування та забезпечення системи комплексної безпеки громади, що містить економічну, інформаційну, екологічну, соціальну складові.
2. Довгострокове планування місцевого відновлення та розвитку.
3. Використання стратегічних та тактичних інструментів місцевого економічного розвитку, з урахуванням місцевих активів.
4. Забезпечення участі усіх стейкхолдерів у місцевому економічному розвитку.

Інституційне середовище є одним з вирішальних факторів, що впливає на місцевий економічний розвиток. Формування в країні інституційного середовища управління місцевим економічним розвитком на національному рівні демонструє справжній інтерес державної влади до місцевого економічного розвитку. Інституційне середовище на регіональному рівні є досить насиченим і зосереджується на різноманітних видах діяльності, що є позитивним, оскільки призводить до диверсифікації регіонального розвитку, що супроводжується розширеною спеціалізацією, накопиченням досвіду та доступністю ресурсів. Локальна інституційна товщина звісно має вплив на місцевий економічний розвиток і інвестори та бізнес тяжіють до тих територій,

які пропонують найкраще інституційне середовище для підтримки їхніх потреб.

Зазначимо, що інституційне середовище не варто сприймати лише як реальні інститути (рис. 4.10), також тут маємо на увазі відносини, цінності, правила, традиції, практики та інше. Управління місцевим економічним розвитком може приймати різних форм, починаючи від залучення в цей процес органів державної та регіональної влади, органів місцевого самоврядування з їх процесуальними повноваженнями до окремих ініціатив місцевого економічного розвитку. Так на місцевому рівні до управління місцевим економічним розвитком можуть бути віднесені:

- діяльність органів місцевого самоврядування та їх виконавчих комітетів;
- діяльність організацій, створених органами місцевого самоврядування, наприклад, інформаційно-консультаційні центри, бізнес-інкубатори, агенції розвитку тощо;
- нетворкінг, ініційований органами місцевого самоврядування;
- відносини співпраці та підтримки;
- формальні та неформальні партнерства.

Важливою є також роль міжнародних організацій для відновлення економіки та подолання наслідків війни (рис. 4.10). Звісно важливою є роль іноземних інвесторів, що створюють нові робочі місця та змінюють місцеву економіку. Як наслідок, багато поточних заходів та інструментів, що використовуються в місцевому економічному розвитку, спрямовані на залучення іноземних інвесторів. Як зазначається в Резюме Конференції з відновлення України-2024 (URC2024) [146], під час проведених заходів відбулися зустрічі приватних інвесторів та вперше 200 місцевих та регіональних українських учасників. «Учасники обговорили, як більший і раціональний розподіл фінансових ресурсів, розбудова потенціалу та партнерства можуть прискорити відновлення. Українські учасники продемонстрували свої потреби, пропозиції щодо проектів відновлення та

найкращі практики створення придатних для життя стійких громад шляхом сприяння сталому розвитку міст, житло, енергоефективність та теплоефективність, швидкі та розумні рішення для підготовки до зими, а також посилення місцевого самоврядування для інтеграції в ЄС та економічної діяльності» [146]. Європейський Союз сприяє розвитку місцевого потенціалу, оскільки визнає його вирішальну роль у відбудові, і органи місцевого самоврядування є досить активними в різних формах міжнародних відносин

Найбільш типовою сьогодні формою є партнерство міст різних країн. Майже кожне місто в Україні сформувало групу міст-партнерів сусідніх та західноєвропейських країн. Так «за часів повномасштабного вторгнення Миколаївська міська громада підписала угоди про партнерство з дев'ятьма європейськими містами. Містами-побратимами Миколаєва стали шотландський Глазго, польський Хелм, німецькі міста Бедбург та Ганновер, болгарське місто Бургас, Сент Гелієр із Британських островів, норвезький Крістіансанн, данський Ольборг, албанський Дуррес» [378].

Однак не усі ці партнерства приділяють велику увагу місцевому економічному розвитку, за винятком обговорення досвіду в цій сфері, налагодження співпраці між школами, університетами для молодіжних і студентських обмінів. Найчастіше спільні заходи міст-партнерів проводяться у таких сферах як культура, спорт, освіта і молодіжна діяльність. Досить складно знайти партнера для потенційного економічного співробітництва, однак в сучасних умовах досить вагомим є, як окрема складова меморандумів про партнерство, післявоєнна відбудова через реалізацію спільних проєктів після перемоги України.

Отже, запропонований інституційно-інноваційний механізм управління місцевим економічним розвитком дозволяє узагальнити організацію, функціональне навантаження та цінності органів влади на усіх ієрархічних рівнях в умовах післявоєнної відбудови.

4.3. Стратегічний підхід до координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку

Координація є постійним викликом у публічній політиці, і набуває все більшого значення не тільки в академічних колах, але й серед експертів та практиків реалізації політики.

Згідно Oxford Learner's Dictionaries [106], «координація – це процес примушення частин чогось або груп людей працювати разом ефективним і організованим способом» [106]. Згідно зі Словником термінів і понять з державного управління В.Я. Малиновського [362], а також з Енциклопедичним словником з державного управління за редакцією Ю.В. Ковбасюка та ін. [304], координація являє собою «метод управління, суттю якого є встановлення між суб'єктами та об'єктами державного управління горизонтальних зв'язків, тобто поєднання двох і більше однорівневих з точки зору визначеного критерію дій, що забезпечують досягнення запланованого результату. Координаційні відносини розрізняються за видами: узгодження, предметно-технологічна взаємодія, ієрархічна або складна взаємодія». Згідно з Економічним словником Й.С. Завадського та ін. [313], «координація – це процес, спрямований на забезпечення пропорційного і гармонійного розвитку різних сторін об'єкта (технічної, виробничої, фінансової та ін.) при оптимальних для даних умов трудових, грошових і матеріальних затратах. Принципи координації: раціональність, надійність, чіткість, оперативність» [313, с.150-151].

І.А. Ботнарєнко [201] розглядає координацію і «як форму діяльності, і як управлінську функцію, направлену на досягнення загальної мети» [201, с.5].

О.І. Безпалова [175] у своїх наукових працях зазначає, що координація - це не єдина форма спільної діяльності органів публічної служби. Мова йде також про взаємодію між ними при реалізації державної політики. Координацію дослідниця розглядає як «одну із функцій управління, зміст якої

полягає в забезпеченні впорядкування взаємозв'язків між учасниками процесу управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль для вирішення спільних завдань. Основна відмінність взаємодії від координації полягає у тому, що остання передбачає наявність керуючого (владного) цілеспрямованого впливу координуючого органу системи, що спрямовує діяльність окремих суб'єктів на виконання загальних завдань, поставлених перед ними» [175, с.106].

О. Шевченко та Л. Сенченко [523] підкреслюють, що «координація входить до групи управлінських функцій, що забезпечують впорядкованість системи, відповідають за погодження у діяльності» [523, с.86]. Іншими словами, як зазначає В. Guy Peters, «координація відбувається, коли рішення, прийняті в одній програмі чи організації, враховують рішення, прийняті в інших, і намагаються уникнути конфлікту» [112]. Як підкреслює дослідник, «проблеми з координацією пов'язані не лише з конфліктами, а також можуть виникати через надмірність програм або наявність прогалин у їх охопленні через те, що програми не були скоординовані. Ці проблеми також можна вирішувати позитивно, щоб надавати кращі адміністративні послуги» [112]. В. Guy Peters виділяє три підходи «для забезпечення координації та впровадження політики: ієрархія, співпраця, формування мереж» [112].

У юридичній літературі та наукових працях з державного управління є чітке усвідомлення, що функція координації є невід'ємною складовою публічного управління. Частина дослідників ототожнюють поняття «координація» та «взаємодія», інші вважають, що це відмінні форми організаційного процесу. Якщо ж координація виходить за рамки взаємодії та обміну інформацією між суб'єктами певної державної політики, то передбачає використання широкого спектру механізмів координації, тобто «такого набору зв'язків між суб'єктами прийняття управлінських рішень, який забезпечить узгодження спільної позиції та порозуміння в питаннях, які обговорюються та приймаються головними інституціями в певній сфері» [283, с.65].

Ми переконані, що координація - це багатогранне поняття, яке можна розглядати з різних точок зору. Вона одночасно є: динамічним процесом, який передбачає постійну взаємодію між різними елементами системи з метою досягнення узгодженості дій; специфічним видом діяльності, спрямованим на встановлення та підтримку взаємозв'язків між елементами системи; однією з основних функцій управління поряд з плануванням, організацією, мотивацією та контролем, оскільки забезпечує узгодженість дій всіх учасників управлінського процесу.

Щодо механізмів координації державної регіональної політики України в сучасних умовах, то аналітичний документ, який підготовлений у 2023 році програмою «U-LEAD з Європою» [342], демонструє комплексний аналіз сучасного стану та пропозиції щодо покращення вертикальної та горизонтальної координації процесу відбудови та відновлення з політикою регіонального розвитку України. Згідно цьому аналітичному документу, «система координації повинна забезпечити середовище, орієнтоване на людей; формальні структури; формальні та неформальні процеси; документи, де зафіксовані узгоджені цілі, напрямки політики та заходи» [342, с.6-7].

Покращення вертикальної координації пропонується в трьох напрямках:

1) «на основі диференціації територій за потребами та можливостями розвитку (місцевий підхід)» [342, с.30-32]. В цьому напрямку аналітики поєднали підходи до визначення функціональних типів територій, що запропоновані Державною Стратегією регіонального розвитку на 2021-2027рр. [438] та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [431], що є дискусійним питанням.

2) «за документами планування розвитку» (стратегічний підхід) [342, с.33-35]. Тут аналітична група пропонує перехід «від ієрархічної до скоординованої системи планування, де роль центрального рівня полягатиме насамперед у підтримці ініціатив на місцях та їх реалізації», що є цілком доцільним.

3) «за фінансуванням розвитку регіонів і громад» [342, с.36-40]. В цьому напрямку аналітичний документ демонструє наявне на сьогодні фінансування розвитку через конкурсний відбір, що на думку експертів, «може призвести до непропорційного розподілу державної фінансової підтримки на користь більш спроможних та економічно сильніших регіонів і територій. Цей ризик буде ще більш відчутним у період післявоєнної відбудови...». Тому кошти на відновлення пропонується «розподіляти відповідно до об'єктивних потреб і пріоритетів, а найменш спроможним громадам надавати підтримку у розробці та управлінні проєктами» [342, с.36].

Покращення горизонтальної координації пропонується: 1) «між регіональними та галузевими політиками» [342, с.41-42]; 2) «між галузевими та регіональними бюджетами розвитку» [342, с.42-44] шляхом приведення структури та процесів координації у відповідність до правової системи Європейського Союзу *Acquis communautaire*.

Програма розвитку ООН в Україні в межах Програми із відновлення та розбудови миру підготувала у 2023р. рекомендації зі створення регіонального механізму міжвідомчої та міжтериторіальної координації процесів відновлення та розвитку громад і територій [462]. Для цілей відновлення та розвитку регіонів і громад Програмою пропонується «створення регіонального офісу відновлення та розвитку», а також три механізми його функціонування, як «комунікаційної платформи або окремого структурного підрозділу ОДА / ОВА або юридичної особи (агенції регіонального розвитку)», а також практичні рекомендації для органів місцевого самоврядування щодо «механізму партнерства с такою інституцією» [462, с.38-47].

У 2024р. ГО «Інститут громадянського суспільства» надав свої пропозиції щодо створення європейської системи формування та реалізації державної регіональної політики в Україні [416] шляхом об'єднання існуючих «Мінінфраструктури та Мінреінтеграції у Мінрегіон з експертно-консультативною радою з відновлення та розвитку; приведення вітчизняного

регіонального законодавства, системи стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку у відповідність до європейських норм; формування інституційного забезпечення вступу в ЄС» [416]. Погоджуємось з думкою експертів щодо об'єднання існуючих Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у Мінрегіон, оскільки перші інституції побудовані на слабкій основі, погано впроваджені у забезпечення регіонального та місцевого розвитку, хоча піддаються регулярним змінам, та можуть призвести до «інституційної патології» у цьому секторі.

Наше дослідження має на меті зробити внесок у більш системне розуміння того, як має координуватися діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку і які механізми координації мають використовуватися. Проблема полягає у підвищенні рівня складності економічних, соціальних, екологічних та безпекових проблем, тому вертикальна і горизонтальна координація діяльності органів влади є складовою відповіді державної регіональної політики на зміни. Для цього варто використовувати *стратегічний підхід* (рис. 4.11).

Стратегічний підхід передбачає координацію програм навколо широких стратегічних цілей органів державної влади (уряду). Досягнення основних цілей місцевого економічного розвитку вимагатиме залучення багатьох суб'єктів у публічному секторі. Крім того, стратегічний підхід до координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку вимагає діяти перспективно, а не ретроспективно, як це часто буває для інших форм координації. Механізмом вертикальної координації діяльності є встановлення спільних цілей спільної політики, визначення пріоритетних у разі несумісності. Механізмом горизонтальної координації діяльності є наскрізні цілі та цілі для різних секторів політики.

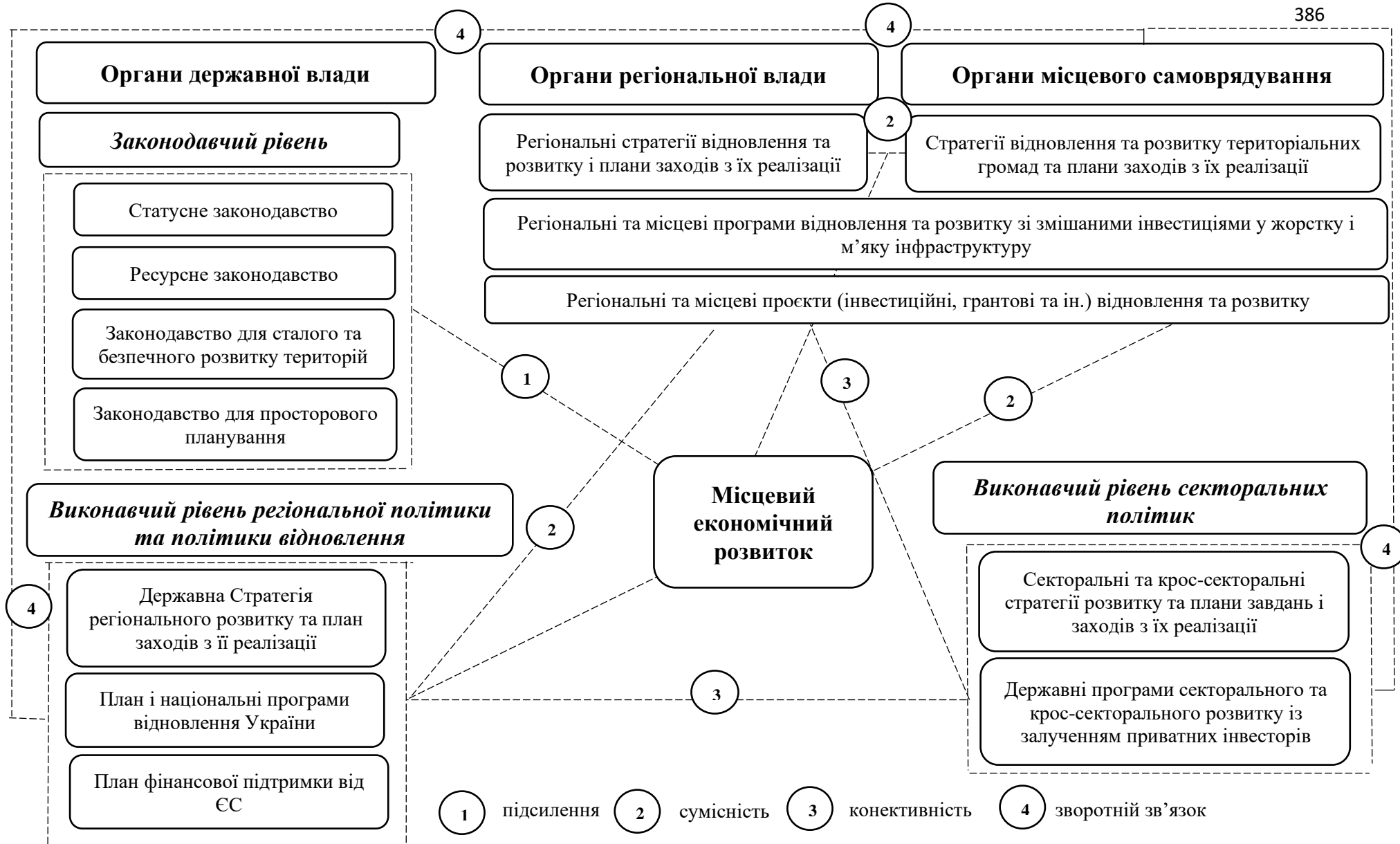

Рис. 4.11. Стратегічний підхід до координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку [Авторська розробка]

Також ми взяли за основу концепцію Gretchen Helmke та Steven Levitsky [69], яка згодом розширена до рівня регіонів німецькими дослідниками Johannes Glückler та Regina Lenz [58], щодо взаємодії між установами та регулюванням, оскільки ця концепція найбільш системно демонструє залучення інституцій до регіональної політики і аналізує різноманітні координаційні зв'язки.

Ключовим фактором у нашому підході (рис. 4.11) є інституційне середовище, на яке спрямований механізм координації політики, а у центр прийняття рішень ми ставимо місцевий економічний розвиток, який є об'єктом координації. Архітектура управління стратегіями розвитку територій значною мірою спирається на функціонування вертикальних (на різних рівнях влади) і горизонтальних (між різними органами влади одного рівня) механізмів координації для успішного проектування та впровадження державних заходів. Координаційні зв'язки, які ми виділяємо у стратегічному підході до забезпечення місцевого економічного розвитку, це: підсилення, сумісність, конективність та зворотній зв'язок.

Основним аспектом ефективного функціонування механізму вертикальної координації є необхідність встановлення довгострокових цілей на основі реалізації регіональної політики. Законодавчий рівень державної регіональної політики багатокomпонентий і складається зі статусного законодавства, ресурсного, законодавства для сталого та безпечного розвитку територій та просторового планування. Усі закони прямо чи опосередковано стосуються розвитку територій, тому органи влади, що продукують зміни до цього законодавства мають розуміти, яким чином ці зміни вплинуть на ситуацію в територіях. І все це має бути узгоджено між собою, і певним чином переглянуто на те, щоб не було створено додаткових проблем, які потребують розв'язання на законодавчому рівні, чи на рівні уряду. Отже, законодавство формує юридичну рамку та *підсилює* місцевий економічний розвиток. Усвідомлюючи та враховуючи позитивні місцеві умови, державна регіональна

політика може зміцнити вже існуючі регіональні повноваження та кумулятивно посилити залежність від стратегічного шляху.

Діючи відповідно до існуючих законних поведінкових очікувань, виконавчий рівень регіональної політики та політики відновлення формує стратегічні заходи, засоби та інструменти реалізації стратегічних цілей. Необхідним зв'язком в цьому випадку постає *сумісність* між територіальними стратегіями різних ієрархічних рівнів управління через узгодженість стратегічного бачення та цілей. Викликом в цьому випадку може стати неврахування в схемах національної та регіональної політики місцевих потреб. Тоді розподіл відповідальності за управління місцевим економічним розвитком адаптований до специфіки різних територій і територіальних інструментів та може бути представлений таким чином (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Розподіл відповідальності за управління місцевим економічним розвитком у механізмі вертикальної координації

Орган влади	Етап	Відповідальність
Національний / регіональний рівень	Планування	- вказувати, які області / громади за функціональними типами мають право на підтримку реалізації програм місцевого економічного розвитку - рекомендувати зміни до місцевих стратегій
	Реалізація	- затверджувати підтримку областей / громад за функціональними типами - активно сприяти створенню інституційних просторів для переговорів та співпраці
	Моніторинг та оцінка	оцінювати місцеві стратегії на програмному рівні
Місцевий рівень	Планування	- визначити місцеві потреби - розробити місцеву стратегію - співпрацювати з органами державної / регіональної влади щодо пріоритетів розвитку

	Реалізація	• брати участь у прийнятті рішень щодо підтримки програм з місцевого економічного розвитку • інформувати і заохочувати місцеві зацікавлені сторони
	Моніторинг та оцінка	здійснювати моніторинг та оцінку реалізації стратегічних цілей

У контексті багаторівневого управління особливу увагу необхідно приділяти залученню місцевих зацікавлених сторін для забезпечення стратегічної узгодженості з місцевими потребами, викликами та можливостями розвитку, використання місцевих знань і мобілізації ключових учасників навколо стратегічних цілей .

Для забезпечення координації на різних рівнях управління використовуються різні інструменти в країнах Європейського Союзу, що довели вже свою ефективність [66]. Так досвід Фінляндії рекомендує створення *інституційних карт*, що можуть допомогти виявити збіги акторів і угод про співпрацю, які вже діють на певній території. Механізми, розроблені в Австрії, демонструють, наскільки ефективною може бути координація між регіональними та місцевими органами влади шляхом створення посередницької організації, що є справжнім *центром «єдиного вікна»*, пропонуючи широкий спектр схем підтримки для місцевих учасників. *Контракти* можуть використовуватися як інструменти для вертикальної та/або горизонтальної координації. Так, у Польщі «контракти місцевого самоврядування» зменшили адміністративний тягар. У Португалії координація забезпечується через контракти між регіоном і муніципалітетами, залученими до територіальних стратегій. У Франції експериментували з «контрактами взаємності» для підтримки співпраці між міськими центрами та сільською місцевістю [66].

Наголосимо, що за обставин, коли розподіл обов'язків і нагальні питання вимагають співпраці між різними ієрархічними рівнями управління, усі

зазначені інструменти – інституційні карти, посередницькі організації, контракти розвитку - можуть бути корисними для вирішення цих взаємозалежностей. В кожному конкретному випадку варто адаптувати інструменти координації відповідно до наявних можливостей. Слід уникати складних структур і процедур для сумісності між територіальними стратегіями, оскільки це може призвести до затримки впровадження та збільшення витрат на координацію. На нашу думку, активне сприяння створенню інституційних просторів для регулярних переговорів і співпраці між суб'єктами є важливою умовою успіху стратегій для забезпечення місцевого економічного розвитку.

Конективність як координаційний зв'язок є важливим у горизонтальній координації забезпечення місцевого економічного розвитку як здатність до взаємодії різних органів влади одного рівня. Ефективна горизонтальна координація є важливою для підтримки інтегрованих міжсекторальних політичних втручань і поєднання різних джерел фінансування.

На місцевому рівні горизонтальна координація може допомогти побудувати постійні моделі співпраці для вирішення проблем місцевих органів влади, включаючи брак персоналу, фрагментований доступ до інформації про потреби місцевого бізнесу та трудові компетенції та навички. Така співпраця може здійснюватися через інституціолізовані органи (на місцевому чи регіональному рівні) або більш гнучкі угоди.

Слід визнати, що фактична координація територіальних і секторальних політик відбувається рідко через вагу галузевих інтересів і переважання в основному галузевих процесів прийняття рішень. Можна запропонувати діяти на основі *спільної програми* з переліком наскрізних заходів для залучених органів місцевої влади та секторальних органів. Наскрізні заходи – це дії, які пронизують усі етапи реалізації спільної програми, від планування до оцінки результатів. Вони забезпечують послідовність та ефективність виконання програми. Це забезпечуватиме спільне планування з чітким розподілом ролей та відповідальності, формування команд фахівців з різних органів для

вирішення конкретних завдань, систематичний контроль за ходом виконання програми та оцінку досягнутих результатів, необхідне фінансування для впровадження додаткових заходів, які можуть створити більшу конективність середовища для місцевого економічного розвитку.

Висновки до Розділу 4

У перспективах повоєнного відновлення, забезпечення місцевого економічного розвитку залежить від здатності регіонів розвивати нові види економічної діяльності. Дослідження, які проведені у попередніх розділах, продемонстрували необхідність модернізації моделі державної регіональної політики на принципах диверсифікації.

На основі методів контент-аналізу та порівняльного аналізу, оцінено процеси диверсифікації у 25 регіонах України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). Дослідження наявних галузей спеціалізації та майбутніх структурних змін на основі SMART-спеціалізації продемонстрували прагнення українських регіонів до диверсифікованої економіки.

Диверсифікована регіональна економіка, на відміну від концентрованої, є менш вразливою до впливу зовнішніх шоків у певних секторах та забезпечує стійкий регіональний розвиток на основі інноваційного підходу.

Для відкриття широких перспектив у цьому напрямі, запропоновано формування розвитку функціональних типів територій України через призму економічної диверсифікації та надано конкретні пропозиції щодо узгоджених зусиль усіх учасників економічного життя у процесі диверсифікації регіонального розвитку. Підкреслюється активна роль держави у цьому процесі, тому запропонована організаційна модель впровадження державної регіональної політики.

Сформовано методологічні аспекти дослідження концепції сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку, на основі яких запропоновано її концептуальну модель. В основі цієї

моделі лежать комплементарність теоретичних підвалин сучасної державної регіональної політики, принципи економічної диверсифікації та мета концепції, методи дослідження, підходи та основні блоки забезпечення місцевого економічного розвитку, а також механізм управління місцевим економічним розвитком.

Розроблено інституційно-інноваційний механізм управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови. Запровадження інституційно-інноваційного механізму має заповнити інституційні прогалини та вирівняти інституційні дисбаланси, оскільки усі його елементи є взаємопов'язаними та містять функціональне навантаження, що спонукає органи влади до певних дій в процесі його застосування. Але особливістю його є визначення ролі інституцій у регіональній політиці місцевого економічного розвитку: на національному рівні – державницька, на регіональному рівні – суб'єктна, на місцевому рівні – лідерська. Саме ці ролі вказують на цінності, відносини, правила, традиції, практики, окремі ініціативи забезпечення місцевого економічного розвитку.

У зв'язку з цим постала необхідність зробити внесок у більш системне розуміння того, як має координуватися діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку. Для цього запропоновано стратегічний підхід до координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку. Ключовим фактором у стратегічному підході є інституційне середовище, на яке спрямований механізм координації політики, а у центр прийняття рішень поставлений місцевий економічний розвиток, який є об'єктом координації. Координаційні зв'язки, які ми виділяємо у стратегічному підході до забезпечення місцевого економічного розвитку, це: підсилення, сумісність, конективність та зворотній зв'язок.

Основні положення четвертого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [226; 227; 230; 234; 236; 239; 251; 252].

РОЗДІЛ 5

ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

5.1. Технології стимулювання місцевого економічного розвитку в контексті державної регіональної політики України

Державна регіональна політика України ґрунтується на оновлених у серпні 2024 року пріоритетах регіонального розвитку, зазначених у Державній Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027рр. [398].

Хоча забезпечення місцевого економічного розвитку в Україні не є єдиним вирішенням повоєнних проблем, воно, без сумніву, буде значною частиною цього процесу. Програми Міжнародної технічної допомоги, які працюють сьогодні в Україні, зосереджується на гуманітарній допомозі та розбудові демократичного врядування, а економічні питання відсуваються на другий план, щоб вирішувати їх пізніше. Аналіз економічного зростання країн, що пережили воєнні конфлікти, доводить, що раннє звернення уваги держави на забезпечення місцевого економічного розвитку збільшує ймовірність успішного та швидкого просування вперед із відновленим зростанням.

Першим і вкрай важливим пріоритетом державної регіональної політики України є «сприяння економічному розвитку регіонів через залучення інвестицій для реалізації інноваційних проєктів». Інвестиції в інноваційні проєкти дозволяють створювати нові робочі місця, підвищувати якість життя населення та робити регіони більш конкурентоспроможними. Для успішного розвитку інноваційної економіки необхідна тісна співпраця держави, бізнесу та наукової спільноти.

До технологій стимулювання місцевого економічного розвитку в Україні, яка на сьогодні має статус кандидата на членство в ЄС, відносимо:

Створення сприятливого інноваційного клімату. Це передбачає розвиток інноваційної інфраструктури, підтримку наукових досліджень, створення бізнес-інкубаторів та акселераторів.

В сучасній Україні міста та громади зіткнулися з критичними викликами місцевої економіки, які зумовлені політичними та економічними змінами. Однак інновації завжди були та залишаються ключовими рушійними силами місцевого та регіонального економічного розвитку. Для органів влади інновації – це не створення, а, перш за все, управління. ОЕСР (2018р.) описує управління інноваціями як процес, який «охоплює всі види діяльності з ініціювання, розвитку та досягнення результатів інновацій. Відповідні здібності тісно пов'язані із загальними організаційними та управлінськими здібностями». Управлінські процеси тут включають:

- виявлення, генерацію, оцінку та реалізацію ідей щодо інновацій;
- організацію інноваційної діяльності (тобто узгодження різних інноваційних заходів);
- розподіл ресурсів на інноваційну діяльність;
- управління інноваційною діяльністю, що проводиться у співпраці із зовнішніми партнерами;
- моніторинг результатів інноваційної діяльності та вивчення досвіду.

Паралельно зі створенням сприятливого інноваційного клімату, органи місцевого самоврядування можна розглядати як джерела інновацій, які виступають ініціаторами інноваційної діяльності в місті або громаді, фасилітаторами інновацій та каналами передачі знань. Можна сказати, що це зміна підходу до місцевого управління, оскільки це відповідальність за економічну безпеку громади.

Як наслідок, необхідним є місцевий контекст, оскільки не можна розглядати інноваційну активність підприємств окремо від середовища, в якому вони знаходяться. Розглядаючи місцеве середовище, необхідно звернути увагу на взаємодію формальних і неформальних інституцій (Розділ 2), які можуть підтримувати цей рух до інновацій. Місцеві підприємства

включені в мережу інституцій, які відіграють ключову роль у поширенні інформації, знань і навчання, що сприяє як адаптації, так і потенціалу для економічного розвитку. На практиці така мережа інституцій, необхідних для місцевих інновацій - і регіональна політика, яка їх підтримує - стає одним із партнерств між бізнесом, органами влади, вищими навчальними закладами, інноваційними центрами, підприємцями, некомерційними організаціями та іншими зацікавленими сторонами, що дозволяє регіонам досягати більшого. Тому важливо розуміти роль, яку відіграють органи місцевого самоврядування в цьому середовищі, щоб визначити, як вони сприяють інноваціям. Отже, ключовими чинниками інновацій виступають - місцева економіка, формування партнерств та поширення знань.

З досліджень, запропонованих у Розділі 4, стає зрозуміло, що деякі міста України починають змінювати свої стратегічні пріоритети, оскільки це стосується стимулювання місцевих інновацій, тобто пошуку різних способів нарощування місцевого потенціалу, покращенні місцевих характеристик для створення сприятливого інноваційного клімату.

Залучення інвестицій. Передбачає залучення прямих іноземних інвестицій, венчурного фінансування, державних інвестицій та інвестицій від приватних осіб. В умовах війни інвестори вбачають великі ризики для своїх вкладень, одночасно для них це і великі можливості в перспективах повоєнного відновлення.

Щоб залучення інвестицій стало реальним механізмом сприяння місцевому економічному розвитку, необхідно розуміти як потреби і можливості інвесторів, так і потреби, цінності та місцеві активи громади.

Так, на місцевому рівні в Україні сьогодні посилюється увага до залучення інвестицій в інфраструктурні проєкти з метою забезпечення нових джерел доходу для покриття витрат на вкрай необхідні соціальні послуги в громадах. Тобто органами місцевої влади розглядається розвиток інфраструктури через призму довгострокової прибутковості з потенціалом соціального покращення життя. Дійсно, відбудова інфраструктури має

переваги, які виправдовують ризик інвестування, стимулюючи економічне зростання через забезпечення функціонування транспорту, комунальних послуг, комунікацій, необхідних як для домогосподарств, так і для секторів промисловості. Громадська інфраструктура та соціальна підтримка мають потенціал для створення відчуття стабільності в громадах, які перебувають у економічному занепаді, забезпечуючи стабільність та зручності, необхідні мешканцям для роботи та проживання в регіоні. Разом з тим, громадська інфраструктура викликає зростаючий інтерес для інституційних інвесторів, які шукають стабільних прибутків для довгострокових інвестицій.

Таке розуміння між потребами, цінностями та місцевими активами громад та потребами і можливостями інвесторів спрямувалося у 2024р. у державну політику управління публічними інвестиціями.

Система публічного інвестування є відносно новою для України сферою діяльності. Лише 2018 року Україна приєдналася до рекомендації Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) відносно впровадження принципів публічного інвестування в діяльність органів місцевого самоврядування. Необхідно зазначити, що такий крок був елементом загальної адміністративно-територіальної реформи, наслідком якої стала також бюджетна децентралізація, яка дала у розпорядження територіальних громад фінансові ресурси, достатні для спрямування на потреби регіонального соціально-економічного розвитку.

Загальновідомо, що джерелом фінансування довгострокових цілей місцевого економічного розвитку є капітальні видатки. Так от, в період з 2014 по 2021 рік частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів збільшилася з 6, % до 20%. У 2022 році ця частка зменшилася до 3%.

До 2022 року законодавством було передбачено 15 видів потоків капітальних інвестицій, включаючи державні інвестиційні проекти, державний дорожній фонд, державний фонд регіонального розвитку, кошти та кредити МФО та іноземних урядів, кредити під державні/місцеві гарантії, ДПП, різні субвенції місцевим бюджетам на здійснення капітальних вкладень,

бюджет розвитку місцевого бюджету, власні кошти державних підприємств, тощо. Всі ці потоки мають правила та процедури різного ступеню складності та охоплення, що не дає можливості говорити про цілісну систему управління публічними інвестиціями, а також дає можливість ініціаторам проектів обирати не найбільш підходящий, а найменш вимогливий з точки зору процедур спосіб отримання фінансування.

З початком повномасштабної збройної агресії проти України до цього переліку додався ще один потік – кошти фонду ліквідації наслідків збройної агресії, який, разом з коштами і кредитами МФО та іноземних урядів і державним дорожнім фондом, став фактично єдиним механізмом здійснення капітальних інвестицій в умовах воєнного стану внаслідок тимчасового припинення всіх інших процедур.

Відповідно, забезпечення ефективності функціонування такої системи є першочерговим завданням органів державної влади. Отже, можна стверджувати, що в умовах, коли в Україні зростає потреба у повоєнній відбудові країни, саме продумана система публічного інвестування здатна забезпечити не лише відновлення зруйнованої інфраструктури, але й стимулювати економічне зростання країни загалом. На регіональному та місцевому рівнях необхідно упорядкувати та оптимізувати велику кількість існуючих наразі інструментів для інвестиційних проектів через удосконалення системи планувальних документів регіонального і місцевого розвитку та містобудування.

Підтримка малого та середнього інноваційного бізнесу. Передбачає надання податкових пільг, грантів, кредитів на пільгових умовах. Розвиток інноваційного бізнесу, стартапів є рушійною силою місцевої та регіональної економіки. Тому в інтересах органів регіональної та місцевої влади має бути вжиття заходів щодо їх організаційного та ресурсного забезпечення. Однак в умовах обмежених державних ресурсів - це складне і багатогранне завдання.

Створення малого та середнього інноваційного бізнесу та їх розвиток означає традиційне зростання місцевого підприємництва, а також сприяє

більш широкому просуванню та підвищенню впізнаваності регіону. Вони також стають основою для більш динамічного місцевого економічного розвитку шляхом залучення нових галузевих інвесторів та створення нових робочих місць. У довгостроковій перспективі добре функціонуючий інноваційний бізнес сприяє збільшенню рівня доходів місцевої громади та покращенню якості життя в регіоні.

Повоєнний розвиток українських громад, а також різноманітні форми підприємництва та інновацій, які виникають у цих громадах, є особливо важливими для відновлення, оскільки це дозволяє збільшити динаміку економічного зростання. Перш за все, ми маємо на увазі міські територіальні громади. Інноваційні підприємства, в тому числі стартапи, найчастіше створюються в містах або в безпосередній близькості від них. Це пов'язано як з доступом до технічної та соціальної інфраструктури, так і з близькістю до потенційних ринків. Отже, саме міська громада є середовищем, сприятливим для розвитку інноваційного підприємництва. Проте лише існування міста не гарантує виникнення інноваційних бізнесів.

По-перше, чим кращі загальні економічні, технологічні та цивілізаційні умови пропонує міська громада, тим сприятливіший клімат для підприємницької діяльності та створення стартапів. Це організаційна підтримка місцевих органів влади. Типовими формами організаційної підтримки є створення в місті бізнес-інкубаторів і технопарків. Технологічні парки забезпечують потік знань і нових технологій між наукою та бізнесом. Їхня роль полягає у посиленні інновацій та креативності через масштабування відкриттів і наукових досягнень, які є відправною точкою для їх практичного використання в економіці.

По-друге, місцеві органи влади також можуть вживати заходів для безпосереднього посилення економічних ініціатив шляхом надання фінансової підтримки. Діяльність у цій сфері формує другу умову розвитку інноваційного підприємництва. Підтримкою може бути як пряма допомога, яка надається в рамках міських бюджетів (дотації, субсидії та/або звільнення

від місцевих податків і зборів), так і непряма допомога, пов'язана з пошуком та інформуванням щодо доступних зовнішніх коштів та адміністративної допомоги під час їх отримання. Через обмеженість бюджетних коштів, непряма допомога зустрічається набагато частіше. Виходом з цього становища є публічно-приватне партнерство у підтримці інноваційного підприємництва.

У вересні 2024р. Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки. Однією зі стратегічних цілей до 2027 року визначено – інформаційна, цифрова та зелена трансформація - шляхом запровадження таких інструментів як: галузеві кластери та наукові парки, цифрові ваучери, професійні енергоаудити, зелена таксономія. Результатом цього має бути підвищення наукоємності валового внутрішнього продукту країни. Це є вкрай важливим для повоєнного відновлення України, оскільки наукоємна економіка дозволяє країні менше залежати від експорту сировини, виробляти більш конкурентоспроможну продукцію, яка відповідає сучасним технологічним вимогам, що підвищує економічну безпеку країни.

Підвищення наукоємності ВВП є складним і багатогранним завданням, яке вимагає спільних зусиль на всіх рівнях управління. Місцеві органи влади відіграють у цьому процесі важливу роль, оскільки мають безпосередній контакт з громадянами та бізнесом, що дозволяє їм краще розуміти їхні потреби та розробляти відповідні програми підтримки, можуть швидко реагувати на зміни ринкового середовища та адаптувати свої програми до нових умов, мають більшу довіру громадян, що полегшує реалізацію спільних проєктів, таким чином місцеві органи влади можуть забезпечити безпосередню підтримку інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Співпраця з науковими установами та університетами. Передбачає створення спільних проєктів з органами регіональної та місцевої влади, обмін знаннями та технологіями. Напрямую пов'язана з усіма вищезазначеними технологіями стимулювання місцевого економічного розвитку. На рис. 5.1.

продемонстрована співпраця наукових установ, університетів з органами регіональної влади для стимулювання місцевого економічного розвитку.

Роль університетів (рис. 5.1) впливає з традиційної концепції університету як двигуна економічного розвитку, просування знань та інновацій. Університети зазвичай надають таку підтримку як бізнес-навчання, науково-освітні заходи, доступ до ресурсів і знань університету. Однак наукові установи та університети відіграють обслуговувальну роль для бізнес-сектору та відносно пасивну роль з точки зору управління інноваціями. Цю роль беруть на себе органи регіональної та місцевої влади, як вже зазначалося вище.

Рис. 5.1. Співпраця наукових установ, університетів з органами місцевого самоврядування для стимулювання місцевого економічного розвитку
[Складено автором]

Smart-спеціалізація як стратегічний підхід до місцевого економічного розвитку. Це такий цілеспрямований підхід, який фокусується на визначенні та розвитку сильних сторін регіону, його унікальних можливостей та

потенціалу для інновацій, дозволяє створити більш чітку та привабливу пропозицію для інвесторів. Чіткий фокус на конкретних галузях та наявність підтримки з боку місцевої влади знижують інвестиційні ризики, що, в свою чергу, створює сприятливе середовище для інновацій та залучення інвестицій, нових технологій та знань.

Логіка існуючого інноваційного потенціалу в українських регіонах (Розділ 4) підтверджує, що smart-спеціалізація не буде зводитися до високотехнологічних та передових досліджень в певному секторі. У більшості регіональних економік це означає поступові, кумулятивні та, можливо, неформальні (без науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт) інновації, а також формування нових компетенцій та управлінського потенціалу, інституційні та організаційні зміни - усе це розвивається переважно в традиційних секторах.

Оскільки smart-спеціалізація значною мірою пов'язана з інституційними змінами, то вибір напрямів smart-спеціалізації для регіону має ґрунтуватися на процесі взаємодії між органами регіональної влади, органами місцевого самоврядування та бізнес-сектором. Це сприятиме вибору невеликої кількості унікальних комбінацій між існуючим потенціалом і новими можливостями для трансформації регіональних структур. Визначені таким чином області спеціалізації не слід розглядати як незмінні структури, а радше як новаторські підприємства та експерименти.

Наполягаючи на комбінації підходів - «диверсифікація - smart-спеціалізація», - ми впевнені, що їх синтез дозволить створити більш збалансовану стратегію розвитку регіону, а саме:

- 1) Диверсифікація в межах smart-спеціалізації: розширення спектру діяльності в межах обраних пріоритетних галузей. Наприклад, якщо пріоритетною галуззю є агропромисловий комплекс, то диверсифікація може полягати у розвитку переробки сільськогосподарської продукції, виробництва органічних продуктів тощо.

2) Смарт-спеціалізація в рамках диверсифікації: визначення пріоритетних напрямків розвитку в нових галузях, які базуються на наявних ресурсах і компетенціях регіону.

Однак визначення оптимального балансу між диверсифікацією та смарт-спеціалізацією є одним з найскладніших завдань при розробці стратегії регіонального розвитку. Методами визначення балансу можуть стати: матричний аналіз (використання матриць для порівняння різних галузей за різними критеріями (потенціал зростання, ризики, синергія з іншими галузями тощо); сценарний аналіз (розробка різних сценаріїв розвитку регіону за умови різних рівнів диверсифікації та спеціалізації); експертні оцінки (залучення експертів з різних галузей для оцінки потенціалу різних напрямків розвитку); соціологічні дослідження (опитування населення та бізнесу для виявлення їхніх очікувань та потреб).

Тоді принципами оптимального балансу стають: 1) гнучкість стратегії розвитку регіону; 2) збалансованість між диверсифікацією, яка забезпечує стійкість, і спеціалізацією, яка дозволяє досягти конкурентних переваг; 3) стимулювання інновації та нових технологій; 4) тісна співпраця між органами регіональної влади, органами місцевого самоврядування, бізнес-сектором та науковими установами.

Smart-спеціалізація може бути потужним інструментом сприяння економічному розвитку та конкурентоспроможності для Миколаївської області України. Так, зосередження області на забезпеченні економічного розвитку приморських територій через регулювання та підтримку морегосподарського комплексу може допомогти регіону стати лідером у певних секторах, посилити економічне зростання та створення робочих місць, зменшити вразливість до економічних потрясінь.

Отже, стимулювання місцевого економічного розвитку в Україні заплановано у Державній стратегії регіонального розвитку, у т.ч. через залучення інвестицій для реалізації інноваційних проєктів. Інноваційними технологіями, що можуть бути застосовані на місцевому рівні, є: цифрові

технології (розробка мобільних додатків, платформ електронної комерції, систем «розумного міста»), «зелені» та «блакитні» технології; біотехнології (розробка нових лікарських препаратів, біопалива, біоматеріалів); розробка нових матеріалів з унікальними властивостями. Впровадження нових технологій сприяє створенню нових ринків і виробничих ланцюгів як для підприємств, секторів, регіонів, так і в цілому для країни. У цьому сенсі роль органів державної влади (уряду) як мотиватора інноваційного процесу є фундаментальною через фінансові та/або політичні стимули.

5.2. Механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій

Інтеграція державної регіональної політики України до політики згуртованості ЄС передбачає забезпечення необхідних умов сталого розвитку для різних функціональних типів територій з метою зменшення диспропорцій у територіальному розвитку. Реагуючі на поточні виклики, органи влади різних ієрархічних рівнів шукають напрями економічного розвитку у повоєнній перспективі. Потенційно привабливим варіантом для стабільного зростання та надходження диверсифікованих інвестицій можуть стати сектори та діяльність, пов'язані з морем.

У світовому академічному середовищі активно досліджуються питання сталості «блакитної» економіки, особливості вимірювання масштабів розвитку морської економіки в різних країнах світу, проблеми та перспективи управління прибережними територіями, вплив галузей морського господарства на соціально-економічний та екологічний розвиток регіонів і громад. Зазначені питання розглянуті в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: M. Graziano, K.A. Alexander, S.J. McGrane, G.J. Allan, E. Lema [62], N. Hamdy, C. Bevilacqua [64], J.L. Harris, B.S. Thompson [67], J.M.

Kwiatkowski, J. Zaucha [84], J. Penca [110], M. Voyer, D. Benzaken, C. Rambourg [159], L. Wenhai [162], В. Парсяк, О. Жукова, А. Ващиленко [109] та інші.

Ще донедавна один з головних недоліків управління приморськими територіями пов'язаний саме з недостатньою комплексністю розвитку їх економіки. У результаті діяльність на цих територіях, пов'язана з реалізацією продукції з низькою доданою вартістю, стала більш прибутковою, а орієнтація на зовнішній ринок призвела до примітивізації виробничо-технологічних ланцюжків і зниження попиту на вітчизняну науку. Це призвело до відсутності прориву в розвитку висококонкурентних і високотехнологічних сегментів економіки приморських територій і тривалого закріплення їх сировинної спрямованості.

В умовах воєнного стану в Україні та у перспективі повоєнного відновлення дослідимо питання забезпечення економічного розвитку приморських територій України в контексті сталої «блакитної» економіки ЄС.

Розуміння сутності «блакитної» економіки зосереджено, перш за все, на економічному вимірі. Стала «блакитна» економіка – це морська економіка, яка:

- забезпечує соціальні та економічні вигоди для нинішніх та майбутніх поколінь: продукти харчування, засоби до існування, дохід, зайнятість, охорона здоров'я, безпека, викорінення бідності, справедливість, інклюзія;
- відновлює, захищає та підтримує різноманіття, продуктивність, основні функції, внутрішні цінності морських екосистем;
- базується на чистих технологіях, відновлювальних джерелах енергії та циркулярних потоках для забезпечення економічного зростання;
- стимулюється публічними та приватними процесами, які є: інклюзивними; підзвітними та прозорими; цілісними, міжгалузевими та довгостроковими; інноваційними та проактивними.

Серед науковців та експертів і сьогодні триває дискусія щодо сутності стійкої «блакитної» економіки. Ми можемо чітко побачити три концептуальних підходи до цієї дефініції (рис. 5.2).

Аналізуючи розвиток «блакитної» (морської) економіки в країнах Європейського Союзу, ми дійшли висновку, що ЄС дивиться на море як серйозну альтернативу для полегшення та підтримки своєї економіки. «Блакитна» (морська) економіка поєднує людську діяльність (суднобудування, транспорт, логістику, риболовлю, аквакультуру, енергетику, безпеку, охорону здоров'я, туризм) із вигодами від використання природних ресурсів.

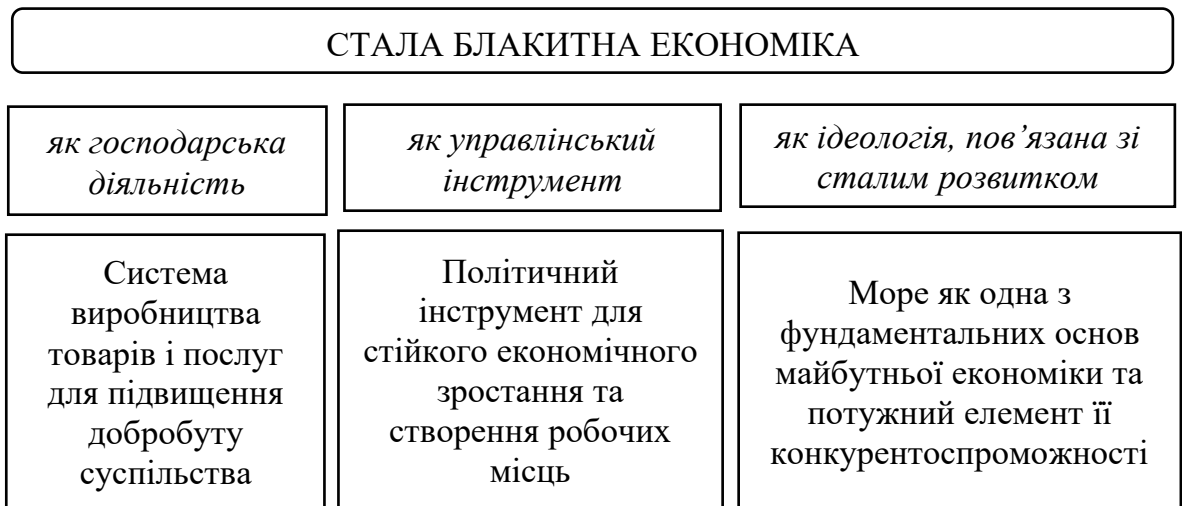

Рис. 5.2. Концептуальні підходи до сталої «блакитної» економіки [84; 151; 162]

Усі ці міркування ставлять «блакитну» економіку в центр сталого майбутнього для всього світу (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Глобальне забезпечення розвитку «блакитної» економіки*

Рік	Походження	Глобальне значення
2012	Конференція ООН зі сталого розвитку, Ріо+20	Розширення «зеленої» економіки, щоб охопити «блакитну» економіку
2015	Саміт ООН зі сталого розвитку в Нью-Йорку	Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року: Ціль 14: «Зберігати та раціонально використовувати океани, моря та морські ресурси для сталого розвитку»

2016	Стратегія Європейської Комісії «Blue Growth»	«Блакитна» економіка і розумна спеціалізація: морська економіка представляє нішу інноваційних можливостей для багатьох регіонів ЄС
2017	Поглиблення досліджень та ініціатив з боку провідних фахівців ЄС щодо Blue Growth Strategy	Оголошення ери «маріотизації», що прийшла на зміну «новій індустріалізації», яка забезпечує стійкі, довгострокові економічні вигоди від морської економіки
2018-2021	Річні економічні звіти про «блакитну» економіку ЄС	• оцінка рушійних сил і потенціалу океанів і узбережжя для забезпечення сталого економічного зростання та підтримки розробки політики управління, яка забезпечить стійке зростання (2018) • підтримка усіма зацікавленими сторонами напрямів сталого розвитку океанів, морів і прибережних ресурсів (2019) • розуміння минулих подій, тенденцій і майбутніх можливостей у блакитній економіці та всій окремій економічній діяльності ЄС (2020) • аналіз сталого розвитку океанів, прибережних ресурсів і, особливо, у розробці та реалізації політики та ініціатив у рамках Європейської зеленої угоди (2021)
2022	Новий підхід до сталої «блакитної» економіки в ЄС	Перехід від «блакитного зростання» до «стійкої блакитної економіки», що забезпечує узгодженість між секторами блакитної економіки, полегшує їхнє співіснування та шукає синергію в морському просторі, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Забезпечення екологічного та інклюзивного відновлення після пандемії
2023	Річний економічний звіт про «блакитну» економіку ЄС	Аналіз впливу російського вторгнення в Україну на деякі сектори блакитної економіки. Підкреслюється необхідність інвестицій у дослідження, навички та інновації

* Систематизовано за [19; 118; 143; 150; 151]

Отже, концепція «блакитної» економіки має глибоке коріння, виникла з міжнародної екологічної практики, є однією з пріоритетних політик ЄС, і протягом останніх років зазнала трансформацій, що відображено у відповідних міжнародних деклараціях та документах (табл. 5.1). Оголошений у 2022р. в Європейському Союзі курс на нову «блакитну» економіку спрямований на просування її потенціалу та демонструє зв'язок між навколишнім середовищем, суспільством та економікою.

Перед цим, щорічні звіти ЄС про «блакитну» економіку презентують масштаб і розміри європейської «блакитної» економіки (табл. 5.1). Відомо, що морський сектор є «другою діяльністю у світі з оборотом в 1,5 млрд. євро (половина з цього припадає на нові види діяльності морської економіки – відновлювальні джерела енергії, аквакультура, біотехнології, опріснення, видобуток глибинних порід), на морях плавають сьогодні 50000 кораблів (за останні 10 років цей показник збільшився на 40%), тоннаж, що перевозиться морським транспортом сьогодні сягнув 11 млрд. тон (до речі, у 1970-х роках він складав 2,6 млрд. тон), збільшилася риболовля, розвивається аквакультура, крім усього цього, більше 1-го мільйона кабелів вже покладено на морське дно, від яких сьогодні залежать 95% телекомунікацій у світі (тобто більше тисячі повідомлень, ніж у всіх космічних супутниках), динамічно розвиваються залежні від морської діяльності косметологія, фармація, харчування» [151, с.20]. Крім того, моря та океани поглинають близько 93% тепла, яке надходить від викидів парникових газів.

Однак, останній звіт Європейської комісії перед оголошенням переходу до нової «блакитної економіки» (European Commission (2021a) - The EU blue economy report [118]), демонструє незадовільність вимірювання розвитку морської економіки. Наголошується на тому, що індикатори вимірювання є приблизними і можуть відрізнятись в різних країнах навіть в межах одного морського простору. Тобто вимірювання «блакитної» економіки здійснюється за галузями, пов'язаними з морем, однак існують розбіжності у морському господарстві різних країн. Тому науковці активно почали шукати досягнення

взаємовигідної ефективності для всіх галузей. Щоб виміряти ефективність однієї галузі та досягти її зростання, її потрібно вимірювати ще в декількох галузях, пов'язаних з морем.

На нашу думку, ключовою проблемою тут є складність підходів та методів оцінювання економічних, соціальних та екологічних впливів, створених «блакитною» економікою, на розвиток приморських територій.

Проте приморські території стикаються з різними проблемами в розвитку «блакитної» економіки, і міжнародна увага зосереджена сьогодні на питаннях розробки стратегій управління такими територіями; збору та аналізу даних для прийняття управлінських рішень; використання потенціалу морської економіки для економічного зростання та покращення якості життя мешканців. Аналіз наукових досліджень розвитку приморських регіонів продемонстрував пошук інструментів для подолання складностей вимірювання впливу «блакитної» економіки на зазначені сектори.

Варто зазначити, що методологія Європейського Союзу трактує саме «прибережні території», розуміючи під ними «місцеві адміністративні одиниці, які межують з береговою лінією або знаходяться поблизу неї, які мають щонайменше 50% площі їх поверхні на відстані 10 км від берегової лінії. Берегова лінія визначається як лінія, де суша та водна поверхня стикаються» [136]. В більшості ці території пов'язані з морем, однак існує невелика кількість особливих випадків, коли визначення «берегової лінії» розглядається в кожному окремому випадку; наприклад, берегова лінія з фіордами, гирлами річок або невеликими островами. Ці винятки для конкретних країн із базової методології були погоджені з національними статистичними органами відповідних держав-членів ЄС.

Наукове дослідження N. Hamdy та C. Bevilacqua [64] щодо оцінки ролі «блакитної» економіки у всебічному розвитку італійського прибережного регіону Калабрії. Автори, наголошуючи на тому, що в італійській «блакитній» економіці домінують такі галузі, як прибережний туризм та морський транспорт, визначили Калабрію як відстаючий регіон півдня Італії.

Результатом дослідження стали оцінка регіону у фізичному та економічному вимірах, виявлення міжгалузевих зв'язків в регіоні та домінантних галузей морської економіки для сталого та інклюзивного переходу, а також розуміння ролі регіонального та місцевого стратегічного управління, необхідного для «блакитного» зростання територій.

Польські дослідники J.M. Kwiatkowski та J. Zaucha [84] зосередили свою увагу на новій методології вимірювання розміру (фізичного та вартісного) «блакитної» економіки, наголошуючи на компромісі між універсальним підходом обчислення розміру морської економіки та використанням методів, характерних для кожної країни.

Ряд вчених M. Graziano, K.A. Alexander, S.J. McGrane, G.J. Allan, E. Lema [62] зосередилися на аналізі даних про зайнятість, продуктивність праці та валову додану вартість на рівні галузей морської економіки двох прибережних регіонів: Шотландії (Великобританія) та Мічигану (США). При чому зазначили, що наразі немає на рівні усієї «блакитної» економіки визначення, які саме галузі чи економічні сектори належать до неї, що є вкрай важливим для вивчення впливу «блакитної» економіки на розвиток прибережних територій.

Сплеск світових академічних досліджень у сфері розв'язання проблем прибережних регіонів присвячений інноваційним трансформаційним процесам, які «переформатують» прибережні території. J.L Harris та B.S. Thompson [67] зазначають, що мова йде, по-перше, про технологічні процеси, оскільки «прибережні регіони повинні адаптуватися до швидко мінливих технологічних інновацій, інакше вони ризикують зазнати занепаду. По-друге, про соціокультурні процеси, щоб подолати просторову нерівність (освіта, інвестиції, трудові ресурси) у занепадаючих та деіндустріалізованих прибережних регіонах. По-третє, про фізико-екологічні процеси, що підкреслюють географічно різноманітні можливості та проблеми, пов'язані з природними ресурсами, морським біорізноманіттям і зміною клімату в прибережних регіонах» [67].

Отже, вищезазначені різноманітні трансформації мають бути поєднані політикою розвитку прибережних територій таким чином, щоб забезпечити баланс між інтересами та наслідками цих трьох трансформаційних тисків та стимулювати регіональний і місцевий економічний розвиток.

Ряд наукових досліджень розвитку прибережних регіонів зосереджені на його інституціональній складовій. Так, дослідниця з Словенії J. Renca [110] підкреслює, що завдяки масштабам міжрегіональної співпраці в секторах «блакитної» економіки європейських середземноморських країн, реалізуються принципи Політики згуртованості ЄС [121], а саме зменшення диспропорцій у розвитку між регіонами, увага на регіони з особливими умовами для розвитку.

Найпоширенішими методами інституалізації «блакитної» економіки є певна політика на національному рівні, регіональні плани дій чи стратегії або різні інтеграційні механізми для сприяння гармонізації та координації наявних галузевих інститутів. Однак чіткого стандарту управління «блакитною» економікою, як і єдиної інтерпретації цього терміну, на сьогодні не існує.

M. Voyer, G. Quirk, A. Mcilgorm, K. Azmi [160] пропонують розглядати «блакитну» економіку як «структуру, за допомогою якої можна досягти багатьох Цілей сталого розвитку» [160, с.3].

У науковому дослідженні [159] визначено ступінь інституційного залучення країн до «блакитної» економіки: «1) країни із встановленими інституційними механізмами, такими як політика, законодавство чи спеціальне міністерство; 2) країни з інституційними механізмами в стадії розвитку; 3) країни з політичною чи урядовою підтримкою блакитної економіки, але не мають існуючих інституційних механізмів; 4) країни, де відсутні будь-які заходи, що були спеціально розроблені для підтримки або розвитку блакитної економіки» [159].

Варто зазначити, що усі наукові дискусії стверджують, що прибережні території не просто існують у «блакитних просторах», а що «блакитна» економіка генерує процеси, які змінюють прибережні регіони. Однак ми розуміємо, що не усі зміни зумовлюють економічний розвиток. Тому

важливим є формування потенційних публічних рішень та територіально-орієнтованої політики, які могли б допомогти прибережним територіям вирішувати різноманітні проблеми, розширювати можливості задля економічного розвитку.

У квітні 2024р. опубліковано дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), де в основі сталої «блакитної» економіки лежить територіальний підхід [104]. Глобальне опитування ОЕСР щодо локалізації «блакитної» економіки показує, що «найбільш поширені сектори блакитної економіки в містах і регіонах - це морепродукти (90%), водний туризм (86%) і водний пасажирський транспорт (70%). Головними рушійними силами блакитної економіки на регіональному рівні є створення робочих місць (90%) та економічне зростання (88%)» [104].

Це дослідження також висвітлює управлінські аспекти стимулювання і розвитку «блакитної» економіки. Якщо національні уряди компетентні в сферах політики, які впливають на сталість «блакитної» економіки, то політика і стратегії «блакитного зростання» на регіональному та місцевому рівнях все ще знаходяться «в зародковому стані, порівняно з національним рівнем. З іншого боку, регіони використовують низку інструментів, таких як: ініціативи з розбудови потенціалу та підвищення обізнаності, інструменти планування, інноваційні мережі та інструменти регулювання та фінансування. Наприклад, більше однієї третини респондентів прямо підтримують ініціативи з розбудови потенціалу щодо блакитної економіки для державних службовців (36%), приватного сектору (35%) та громадянського суспільства (32%)» [104]. Таким чином, основними перешкодами для розвитку сталої «блакитної» економіки на регіональному рівні є: відсутність фінансових ресурсів; недостатній збір даних для аналізу; недостатній рівень обізнаності; нерозуміння розподілу обов'язків і відповідальності за формування політики «блакитної» економіки; розбіжності та неузгодженість щодо базових аспектів і пріоритетів морської економіки між різними рівнями управління. На основі цього зроблено висновок, що саме територіальний підхід до «блакитної»

економіки (що відповідає місцевим особливостям, проблемам і пріоритетам) стане імпульсом нівелювання усіх цих проблемних питань.

Отже, можемо систематизувати існуючі напрацювання у вигляді підходів до стимулювання сталої «блакитної» економіки у прибережних територіях (рис. 5.3).

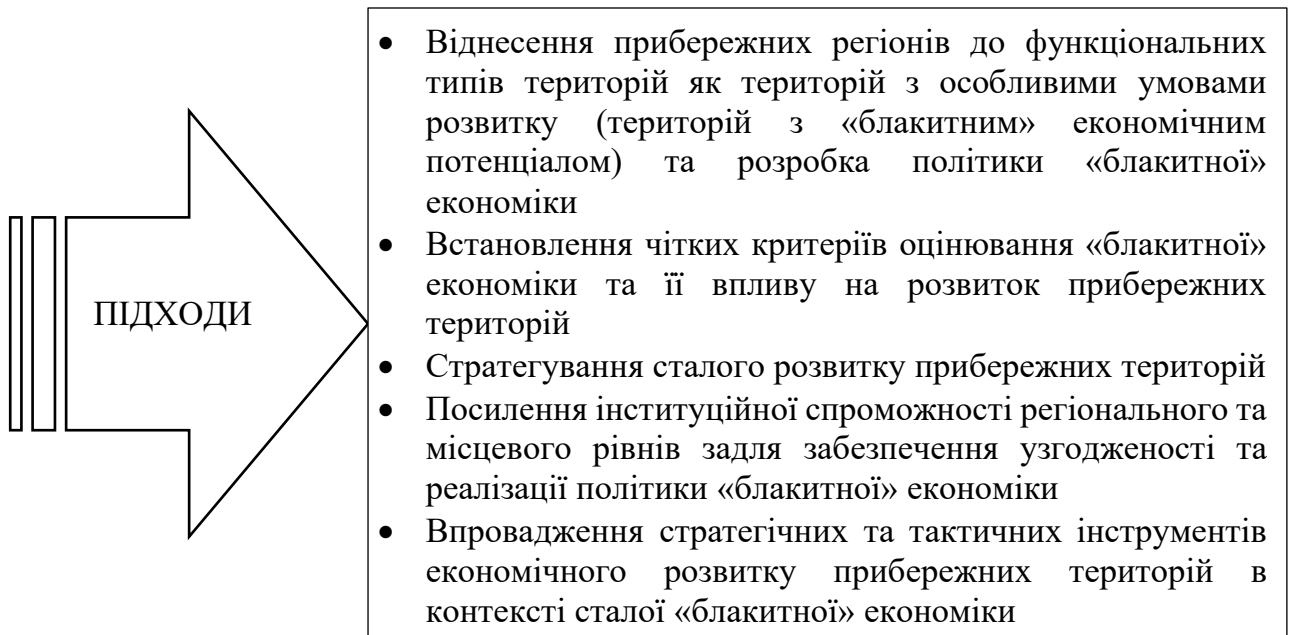

Рис. 5.3. Підходи до стимулювання сталої «блакитної» економіки у прибережних територіях [Систематизовано автором]

Таким чином, «блакитна» економіка має велике значення в умовах сучасних викликів, особливо для прибережних регіонів, оскільки вона є рушійною силою створення робочих місць, підвищення добробуту населення, сприяє сталим практикам використання морських ресурсів і, отже, вимагає пошуку відповідей на питання: 1) як приморські території України можуть використовувати потенціал «блакитної» економіки для економічного розвитку, 2) які можливості відкриваються для бізнесу та органів місцевого самоврядування приморських територій, 3) яка система підтримки розвитку «блакитної» економіки необхідна в Україні.

Варто зазначити, що у нормативно-правовому середовищі України відсутнє визначення та основні засади сталої «блакитної» економіки, хоча

окремі її складові, в основному ті, що охоплюють галузі людської діяльності, відображаються в нормативних документах на національному рівні. В основному, це – «природоохоронне законодавство, інвестиційно-інноваційне, галузеве тощо» [335, с.14]. Що стосується дефініції «приморські регіони», то Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027рр. [438] визначає «частину території України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності» як макрорегіон «Азов-Чорне море», куди входять частини регіонів України – Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей та тимчасова окупована територія АР Крим.

Багаторічні системні й оригінальні дослідження в академічній сфері України ведуться вітчизняними науковцями. Так, наукові інтереси професора О. Котлубая (Одеський інститут проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАН України) і очолюваної ним наукової школи спрямовані на вирішення теоретичних проблем формування сучасної міжнародної судноплавної політики, національної морської політики України, методичного інструментарію та законодавчого забезпечення розвитку міжнародного та національного морського судноплавства, морської торгівлі України, фрахтової незалежності національних зовнішньоторговельних зв'язків. За участю та під керівництвом професора Б. Буркинського в Одеському інституті проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАН України створено й інші наукові школи, які проводять дослідження з проблем структурної перебудови морегосподарського комплексу Українського Причорномор'я, формування національних транспортно-технологічних систем. Функціонують одеські школи морського та митного права (професори О. Кібік, О. Подцерковний, Ю. Драпайло, Є. Додін).

Факультет економіки моря Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (професор В. Парсяк та ін.), окрім наукових досліджень потенціалу «блакитної» економіки та перспектив економічного зростання, пов'язаних з морською галуззю, зацікавлений у

науковому сприянні різноманітним підприємницьким ініціативам та «діловій активності в ключових секторах української блакитної економіки» [109].

Регіональне забарвлення та територіальний підхід мають вітчизняні наукові дослідження останніх років. Приморські території вже розглядаються як об'єкт державної регіональної політики України, звідти обумовлюються наступні підходи та характеристики їх розвитку (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Наукові основи розвитку приморських регіонів*

№	Науковий підхід	Характеристика розвитку
1.	Методологічний	«території першого від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарку територіальних громад, а також території другого від морського узбережжя та узбережжя морських заток і лиманів прошарку територіальних громад, якщо частина останньої перебуває в межах 30-кілометрової доступності до відповідного узбережжя»
2.	Адміністративно-територіальний	«приморський регіон складається з двох рівнів: приморські регіони як області та приморські регіони як територіальні громади, адміністративні межі яких поширюються до узрізу морського узбережжя»
3.	Просторовий	«поділ приморських регіонів на лінійно-вузлові та кластерні підтипи для виявлення реальних динамічних просторових територіально-акваторіальних систем із плаваючими межами, на відміну від жорстких адміністративно-територіальних кордонів»
4.	Функціональний	«поділ приморських регіонів за певними видами спеціалізації на: рекреаційні території; сільськогосподарські приморські мікрорегіони; промислові центри; транспортні центри і портово-промислові комплекси»
5.	Екосистемний	«просторова та екологічна зв'язаність приморських регіонів; передбачає розуміння динаміки та взаємодії між ресурсами/середовищем, ринками та суспільством у визначенні та розробці управлінських реакцій»
6.	Конкурентний	«ресурсна, інституційна складові та високий потенційний рівень інвестиційної привабливості є основою конкурентних переваг приморського регіону»

* Систематизовано за [176; 262; 280; 296; 513]

Авторська точка зору полягає у *економічно-господарському підході* до розвитку приморських територій. Погоджуючись, що приморський регіон – це обмежена частина суші з притаманними їй природними та антропогенними ресурсами, географічним положенням та іншими економічними, політичними та військовими якостями, що є об'єктом конкретної діяльності або дослідження, наполягаємо, що саме приморські території – зосередження всіх галузей морегосподарської діяльності, які розглядаються для розвитку прибережної зони в цілому.

Тут необхідно підкреслити, що в окремих публікаціях приморські території представляються, як своєрідний «феномен» [511], роль якого в житті суспільства не оцінена в достатньому ступені, незважаючи на тривалу історію їх освоєння. Тому в цих умовах необхідна розробка напрямів структурної перебудови господарства приморських регіонів, їх територіальної і функціональної структури, організації управління, що сприятиме підвищенню економічної та соціальної ефективності їх розвитку.

Дійсно, приморські регіони – складні системи, що містять географічну, економічну, екологічну та соціальну підсистеми. Привабливість цих територій, що пов'язана з посиленням господарського засвоєння, викликає необхідність комплексного вивчення потенціальних можливостей даних територій для забезпечення їх сталого розвитку. Тому найбільш вдалою характеристикою економічної значущості приморської території може слугувати морегосподарський потенціал приморської території. Морегосподарський потенціал приморської території ми розглядаємо як сукупну здатність секторів та галузей економіки, які складають морегосподарський комплекс приморського регіону, здійснювати виробничо-економічну діяльність, задовольняти потреби населення та забезпечувати сталий розвиток морської діяльності держави.

Звісно, сьогодні ми говоримо про неокуповані морські та прибережні простори України. Серед викликів вітчизняних воєнних реалій та повоєнних

перспектив розвитку сталої «блакитної» економіки в Україні можемо визначити:

- 1) нерозуміння суб'єктами, що приймають рішення, сутності та перспектив «блакитної» економіки;
- 2) низьку обізнаність громадськості та бізнес-сектору щодо можливостей «блакитної» економіки;
- 3) відсутність в стратегічних орієнтирах країни «блакитної» складової;
- 4) технологічні розриви між Україною та тими країнами, що вже модернізували морські та прибережні галузі за рахунок значних технологічних інновацій;
- 5) недостатню кількість кваліфікованих трудових ресурсів для роботи в морських та прибережних галузях і обмеження розширення морської інфраструктури;
- 6) постійні обстріли та замінованість частини акваторії та українського узбережжя Чорного моря внаслідок бойових дій проти України.

У контексті євроінтеграційного руху, враховуючи правові умови воєнного стану та повоєнні очікування, пропонуємо економічний розвиток приморських територій України впроваджувати через вектори модернізації в контексті нового підходу ЄС до «блакитної» економіки (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Вектори модернізації економічного розвитку приморських територій України в контексті сталої «блакитної» економіки*

№	Вектор модернізації	Спрямування
1.	Розробка прозорої рамкової політики	Зосередження уваги на приморських територіях (регіонах і громадах) України, їх особливих умовах економічного розвитку в контексті сталої «блакитної» економіки, врахування потреб місцевої території, а не лише факторів національного рівня
2.	Інституційно-інноваційний підхід до управління розвитком приморських територій	Як результат діяльності публічного і приватного секторів, які прагнуть встановити пріоритетні програми та правила, сприяють і спрямовують

		регіональні та національні інновації відповідно до глобальних правил економіки, що необхідно враховувати при виробленні державної політики
3.	Економічний розвиток та безпека	Узгодження економічного розвитку приморських територій з цілями національної безпеки
4.	Місцевий підхід	Зростання ролі органів місцевого самоврядування та локальних рішень у використанні стратегічних та тактичних інструментів економічного розвитку приморських територій (просторове планування, землевідведення, управління водними ресурсами, управління відходами тощо)
5.	Стимулювання інноваційної екосистеми	Створення умов для розробки інноваційних продуктів, послуг, платформ, бізнес-моделей, здатних перенаправляти та використовувати ресурси, тим самим допомагаючи розкрити потенціал моря як для економіки регіону, так і для довкілля
6.	Інклюзивна «блакитна» економіка	Можливості працевлаштування в галузях «блакитної» економіки регіону, відпочинку та охорони здоров'я усіх верств населення, включаючи найбільш уразливих, підвищення якості життя мешканців
7.	Цифрові технології у підтримці ініціатив розвитку прибережних територій	Трансформація традиційних морських та приморських галузей, розширення можливостей для економічної діяльності, якісні зміни в соціально-демографічному профілі приморської території, сприяння усім рівням участі у формуванні та реалізації публічних рішень
8.	Забезпечення захисту і відновлення прибережного і морського середовища	Узгодження економічного розвитку приморських територій із захистом місцевих громад, які потерпають від забруднення води, стихійних лих тощо.
9.	Використання культурної та історичної спадщини приморських регіонів	Просування «культу моря», конкурентоспроможного морегосподарського комплексу регіону, власної ідентифікації, пов'язаної з узбережжям, бренду всесвітньо відомого морського регіону, міста тощо

10.	Добре демократичне врядування	Налагодження різноманітних партнерств з метою обміну інформацією, знаннями, досвідом, перспективами, фінансовими ідеями та інструментами на взаємовигідній основі

* Складено автором

Концепція сталої «блакитної» економіки узгоджується з новими економічними можливостями для приморських територій, включаючи не тільки абстрактні знання і бізнес-практики, а й трансформації в управлінні такими територіями. Тоді механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій виглядатиме наступним чином (рис. 5.4).

Сталу «блакитну» економіку ЄС розглядаємо як набір інструментів, що дозволяють більш ефективно та раціонально використовувати місцеві активи приморських територій. Стала «блакитна» економіка передбачає розумний баланс між соціально-економічним розвитком приморських територій та збереженням довкілля.

Державна політика забезпечення економічного розвитку приморських територій ґрунтується на концепції сталої «блакитної» економіки та складається з трьох напрямів:

1. Формування політики:

- віднесення приморських регіонів до функціональних типів територій як територій з особливими умовами розвитку (територій з «блакитним» економічним потенціалом);
- стратегування сталого розвитку приморських територій;
- встановлення чітких критеріїв оцінювання «блакитної» економіки та її впливу на розвиток приморських територій;

Рис. 5.4. Механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій [Авторська розробка]

- збір та обмін даними та інформацією про кращі практики та ефективність «блакитної» економіки.
2. Узгодженість політики:
    - посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів задля забезпечення координації та реалізації політики «блакитної» економіки;
    - інтеграція цілей і заходів «блакитної» економіки у інші секторальні політики.
  3. Реалізація політики:
    - модернізація економічного розвитку приморських територій України в контексті сталої «блакитної» економіки (табл. 5.3).

Перехід приморських територій (регіонів та територіальних громад) до сталої «блакитної» економіки має базуватися на цілях розвитку:

1. економічних, які полягають у забезпеченні стійкого економічного зростання на основі диверсифікації виробництва у напрямку «блакитних» інновацій. В інноваційній економіці приморських територій особливе значення слід приділяти тим технологічним напрямкам, для застосування яких є значний потенційний попит, як в регіоні, так і в країні, та власні передові напрацювання у науково-дослідних установах та закладах вищої освіти. Однак для цього необхідна серйозна фінансова підтримка науково-інноваційних кластерів.

2. соціальних, якими є підготовка кваліфікованих кадрів та накопичення критичної маси унікальних знань в морській галузі, а також створення нових «блакитних» робочих місць, покращення середовища проживання та якості життя населення приморських територій;

3. екологічних, що полягають у зменшенні шкідливого впливу на довкілля (зелені технології та альтернативні види палива як засіб зниження антропогенного впливу на екосистему суша-море).

Другою складовою в цьому механізмі на регіональному та місцевому рівнях є - створення та підтримка екосистеми місцевих суб'єктів «блакитної»

економіки, оскільки забезпечення сталого використання морських ресурсів потребує екосистемного підходу. До такої екосистеми ми відносимо усіх бенефіціарів морських та прибережних товарів і послуг, що генеруються на морі та суші у секторах, які забезпечують освоєння ресурсів (рибну промисловість, нафтодобувну промисловість, морську енергетику тощо); секторах, які пов'язані з освоєнням морів та океанів (морську авіацію, суднобудування, судноремонт тощо); туризмі та оздоровленні; а також місцевий бізнес, наукову та освітню спільноти, регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування, представників сфери охорони здоров'я, культури, спорту та ін., організації громадянського суспільства, екологічні асоціації тощо.

Така екосистема може функціонувати у вигляді морегосподарського кластеру. Морегосподарський кластер повинен формуватися на регіональному рівні. Такий кластер дозволить вийти приморському регіону та секторам морегосподарського комплексу, а також окремим учасникам на якісно новий рівень та конкурувати на світовому ринку. Морегосподарський комплекс не обмежується тільки межами акваторії, а враховує й прибережну діяльність та поділяється на функціональні сегменти, які є, з одного боку, самостійними видами господарської діяльності, а, з іншого – взаємопов'язаними, і таким чином складають єдину систему, що має синергетичний потенціал та внутрішні резерви для формування інфраструктур акваторіального та територіального розвитку при їх взаємодії. Цей підхід до функціонування морегосподарського комплексу як цілісної системи є основою для побудови кластерної форми організації цього комплексу, яка має підвищити внутрішню і міжнародну конкурентоспроможність його членів за рахунок комерційної і некомерційної співпраці, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання і заходів політики підтримки.

Принципи побудови кластерних структур при розробці нової системи управління морегосподарським комплексом України:

- залучення до розробки стратегії розвитку морегосподарського кластеру, а також до вирішення поточних наукових задач, профільні науково-дослідні організації, освітні установи регіону;
- формування «портфелю замовлень» спеціалістів окремих спеціальностей в необхідних галузях знань сумісно з підприємствами та організаціями морегосподарського комплексу, щоб у подальшому запобігти надлишку або нестачі кадрів певних спеціальностей;
- місцева влада при розробці стратегічних планів розвитку приморської територіальної громади повинна враховувати плани розвитку підприємств, що функціонують на їхній території, а регіональній владі необхідно приймати до уваги тенденції розвитку приморських територіальних громад, інакше результатом буде значне зниження рівня використання їх активів.

На нашу думку, спираючись на принципи, етапи формування кластерів у приморських регіонах та аналізуючи світовий й вітчизняний досвід напрацювань у сфері кластеризації, можна запропонувати наступний функціональний поділ морегосподарських кластерів:

1. Морський судноремонтний та суднобудівний кластер.

Сьогоднішня ситуація в суднобудівній галузі України критична, негативні явища посилюються ще більше. Повномасштабне військове вторгнення в Україну призвело до істотних структурних змін у галузі, а також серйозних соціальних проблем у приморських регіонах, де суднобудування певною мірою носить містоутворюючий характер. Створення судноремонтного та суднобудівного кластера ставить перед собою, в першу чергу, такі цілі як підвищення конкурентоспроможності, розвиток морської та експортноорієнтованих галузей приморських регіонів, покращення координації в рамках кластера.

Так, морський кластер м. Гамбургу (Німеччина) є одним із світових центрів суднобудування та судноремонту. Уряд Німеччини перетворив порт Гамбург на основний транспортно-логістичний центр Північно-Східної

Європи. В рамках кластеру було засновано фінансовий центр підтримки суднобудівної галузі.

Німеччина здійснює підтримку кластерних ініціатив на федеральному та регіональному рівні. На федеральному рівні створено Морську координаційну раду при Федеральному міністерстві економіки та технологій з метою сприяння співробітництву між секторами морської галузі Німеччини. На регіональному рівні за підтримки уряду м. Гамбургу було проведено ряд досліджень з метою визначення політики та основи кластерних ініціатив. Першим конкретним результатом стало відкриття Гамбурзької школи логістики у 2003 році.

Норвезький морський кластер вважається кластером глобального значення. Основу спеціалізації даного кластеру складають: судновласники, суднобудівники, виробники обладнання для суден, брокери, фінансисти, страхувальники, консультанти та ін. Спеціалізація кластеру – пароплавство. Загальна кількість учасників сягає 600. Організації-члени: Норвезька асоціація судновласників; Федерація норвезьких машинобудівних галузей; Асоціація робітників металургійної галузі; Норвезька асоціація морських офіцерів та ін.

Спільним органом Норвезького морського кластеру є Морський форум, заснований у 1990 році. Він є відкритим для норвезьких компаній та організацій, які мають відношення до морської галузі та включає до себе як роботодавців, так і робітників. Морський форум Норвегії об'єднує в собі декілька сотень учасників, на його основі здійснюються спільні проекти в морській галузі, координація роботи з Дослідним центром Норвегії, який розвиває інновації як основну конкурентну перевагу Норвегії, координує дослідження Європейського Союзу в морській галузі. Функції сервісного обслуговування морських видів діяльності здійснює морський сервісний кластер в м. Осло [41].

2. Морський транспортно-логістичний кластер.

У перспективі повоєнного відновлення є передумови для формування морських портових (транспортно-логістичних) кластерів в Одеській,

Миколаївській, Херсонській областях. На основі транспортно-логістичних кластерів виникає можливість підвищити конкурентоздатність вітчизняних портів за рахунок залучення інвестицій, будівництва нових терміналів, здачі в концесію приватному бізнесу портових об'єктів.

До речі, морський кластер Сінгапуру заснований на портовій діяльності, пароплаванні, суднобудуванні та судноремонті. Як порт він виступає на рівні із Роттердамом, через який проходить близько 300 млн. тонн вантажів щорічно. Відомий як центр реєстрації суден. Велика кількість суднохідних компаній, що розміщені в Сінгапурі, сприяють концентрації навколо них супровідних сервісних компаній в таких сферах як агентування, логістика, фінанси, морське страхування, юридичні та арбітражні послуги. Від самого початку уряд поставив за мету перетворення Сінгапуру на провідний глобально інтегрований логістичний центр з потужним авіаційним та наземним транспортом.

3. Морський рибний (рибогосподарський) кластер.

Формування у приморських регіонах України рибного (рибогосподарського) кластера дозволить освоювати раціонально наявну сировинну базу. Потенційні ресурси Чорного та Азовського морів дають можливість додаткового залучення в господарський оборот недозасвоєваних морських біологічних ресурсів в обсязі 300-400 тис. тонн. Це дає змогу завантажити потужності берегових рибообробних підприємств і на основі їх модернізації збільшити випуск продукції глибокого ступеня переробки (філе, кліпфіск), розширити асортимент продукції на основі інноваційних технологій. Випереджаюче збільшення обсягу продукції з морських біологічних ресурсів високого ступеня переробки стане провідним сектором виробництва валового внутрішнього продукту рибної галузі [364]. У [364] зазначено формат рибного кластера, що представляє собою інтеграцію базової виробничої корпорації, яка функціонує в сфері видобутку і переробки морських біологічних ресурсів з корпоративними утвореннями суміжних і

добувних галузей. Така мезоекономічна кластерна система рибогосподарського комплексу включає три основні підсистеми:

- «механізми взаємодії державної і регіональної влади, місцевого самоврядування, громадських і професійних організацій»;
- комплекс базисних елементів, що включає суднобудування і ремонт, рибальство і видобуток морепродуктів, промислову переробку морепродуктів, зберігання, упаковку і збут морепродуктів, інноваційну інфраструктуру»;
- комплекс безперебійної поставки і реалізації рибної продукції» [364].

Аналогічна структура рибогосподарського кластеру зазначена у [485], яка містить три основні підсистеми: «1) комплекс базисних елементів, що включає виробничо-експериментальні рибовідтворювальні підприємства, підприємства марікультури (морські ферми), комплексну промислову переробку водних біоресурсів, зберігання, пакування і збут морепродуктів, суднобудування і ремонт, інноваційну інфраструктуру; 2) механізм взаємодії національної і регіональної влади, місцевого самоврядування, громадських і професійних організацій; 3) комплекс безперервного постачання і реалізації рибної продукції» [485].

4. Морський туристичний кластер.

В Європі можна виділити наступні країни, які впроваджують кластерну модель організації туризму: Італія, Франція, Норвегія. Наприклад, у Норвегії розвиваються туристичні кластери в галузі морського господарства. У Франції туристичний кластер «Ніцца» щороку відвідують декілька мільйонів туристів, що становить майже 1% світового торговельного обороту в галузі туризму. Подібні моделі на високому рівні функціонують в Греції, Шотландії, Бельгії, Іспанії, Ірландії. В Італії кластерна організація туризму має високий рівень наукового обґрунтування. Наприклад, в деяких областях країни встановлено особливі умови, які є підставою для їх створення: передумови для розвитку декількох видів туризму, значні туристичні ресурси, значимість туристичної зони тощо.

5. Морський освітній кластер.

Вирішальне значення для кластера мають кваліфіковані кадри та накопичення критичної маси унікальних знань в морській галузі. Так, для зміцнення конкурентоспроможності Сінгапуру як морського центру уряд здійснює підтримку у підготовці фахівців для морської галузі та впровадженні інформаційних технологій та електронної комерції, здійснює значні інвестиції в наукові дослідження (у 2003 році було виділено 100 млн. сінгапурських доларів на розробку стратегії розвитку морського технологічного кластера; з метою просування кластера було засновано фонд розміром 80 млн. сінгапурських доларів). Створено чотири спеціалізовані навчальні курси в сінгапурських університетах: морське право, економіка, пароплавство, менеджмент в пароплаванні, економіка морського бізнесу [364]. Освітня система м. Миколаєва також забезпечує підготовку необхідних фахівців для роботи у морських кластерних структурах за всіма спеціалізаціями. Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (НУК) вже більше ста років озброює спеціальними знаннями та практичними навичками. Крім того, з формуванням та розвитком морського освітнього кластера навчання може проводитись на базі НУК у формі семінарів, конференцій і тренінгів з питань подальшого кластерного розвитку морегосподарського комплексу, управління якістю, стратегічного планування, впровадження нових технологій, законодавчо-нормативного забезпечення, фінансової діяльності тощо. Наявність системної інформаційної та методичної підтримки учасників кластера, діяльність якого пов'язана з морегосподарським комплексом регіону, суттєво підвищить рівень їхньої професійної підготовки. І саме це зрозуміли країни, розвиток яких забезпечується, окрім іншого, і завдяки морегосподарському комплексу.

Третьою складовою в цьому механізмі на регіональному та місцевому рівнях є – раціональне використання місцевих активів приморських територій для економічного розвитку. Україна має широке розмаїття приморських ландшафтів, тому місцеві активи можуть стосуватися різних аспектів

місцевого економічного розвитку: екологічних, соціальних, культурних, економічних. Найважливішими місцевими активами вважаємо спеціальні знання та практичні навички, а також фінансові ресурси. Однак, «крім знань і фінансових ресурсів, широкий набір можливостей і проблем із ресурсами може обмежити здатність і зацікавленість приморських громад у залученні до «блакитної» економіки через бідність і відсутність соціального забезпечення; брак спеціальної освіти та навичок; віддаленість та організаційні проблеми. Вони створюють безпосередні перешкоди для доступу до фінансів, розуміння політики чи наукової мови (включаючи мову «блакитної» економіки) та орієнтування в бюрократичних процесах. Щоб забезпечити ефективне залучення громади до «блакитної» економіки, управлінські рішення повинні враховувати та вирішувати проблеми спроможності в громадах» [50].

Наголошуємо, що ініціативи зі сталої «блакитної» економіки в Україні з'явилися, перш за все, на місцевому рівні, стейкхолдерами яких є органи місцевого самоврядування, технологічні бізнес-спільноти, представники наукових кіл та вищої освіти, інноваційні кластери та організації громадянського суспільства. Наукові дискурси та практики «блакитної» економіки в Україні сприяють стратегіям економічного розвитку та орієнтовані на програми і проекти, що забезпечують використання ресурсів моря з максимальною користю для прибережних територій та мінімальною шкодою для довкілля.

Перехід у 2014 році від централізованого управління регіонами України до децентралізованих партнерств дозволяє усім стейкхолдерам зміцнити свої мережі та відносини з організаціями громадянського суспільства, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, формуючи втручання в управління прибережними територіями відповідно до економічних інтересів. Таким чином, стала «блакитна» економіка відображає процес управління прибережними та морськими просторами через дискусійну та матеріальну регіоналізацію, у якій нові партнерства між суб'єктами державного та приватного секторів формують мережі, кордони та методи управління.

Запровадження зазначеного механізму забезпечення економічного розвитку приморських територій (рис. 5.4) має дозволити, на нашу думку, досягти економічного оздоровлення прибережних територій, оскільки ці перетворення надають широкі можливості для застосування абсолютно нових рішень в економіці, таких як:

1. Нові технології замкнутого циклу на основі інтеграції виробництва або інноваційні підходи до виробництва електроенергії в прибережних регіонах.

В останнє десятиліття багато дослідників вивчають і просувають сорбційні когенераційні, тригенераційні та полігенераційні системи, які працюють від низько- та середньотемпературних джерел тепла. Так, сьогодні спостерігається великий інтерес до встановлення систем полігенерації в житлових будівлях, промисловості та комунальних закладах.

«Полігенерація - це концепція стійкої енергії, яка може забезпечити численні вектори енергії (електро-, тепла та охолодження) та інші корисні продукти (опріснена морська чи солонувата вода, водень тощо) шляхом можливої інтеграції відповідних технологій. Для застосування у приморській зоні система полігенерації керується гібридним котлом на сонячній енергії та біоолії для виробництва енергоємних продуктів охолодження, електроенергії, опалювальної води та гарячого повітря для осушення» [61].

Таким чином, система полігенерації може одночасно забезпечити електроенергію, охолодження, опріснену воду та гаряче повітря, що є вкрай необхідним для життєзабезпечення людей та функціонування секторів промисловості у приморських регіонах.

2. Підвищення продуктивності приморських територій

Вчені довели, що прибережні зони є одними з найпродуктивніших морських екосистем у світі, оскільки природні умови (мілководність, вітер, сильний вплив наземної системи, що вносить значну кількість поживних речовин) роблять їх привабливими для морських риб і безхребетних, і, в той же час, об'єктами експлуатації аквакультури. «Прибережні зони

використовують як місця розплідника та годівлі морепродуктів на ранніх фазах життєвого циклу, і більшість лагун підтримують рибальство або експлуатацію аквакультури» [111].

3. Інвестиційна привабливість ефективного використання морських і прибережних ресурсів

У минулому інвестиційні активи, націлені на море, мали загальний підхід і поєднувалися з такими секторами, як сільське господарство, постачання та логістика, енергетика, інфраструктура, продукти харчування та фармацевтика. Поява в останні два десятиліття нових «блакитних» секторів і технологій, таких як «блакитні» біотехнології, відновлювані джерела енергії та цифрове спостереження за океаном, змінили інвестиційний ландшафт.

Реалії сьогодення вказують на одну ключову слабкість – це недостатнє державне та приватне фінансування ризиків для найбільш інноваційних морських технологій, тобто залишається проблема виходу на ринок морських інновацій. Доступ до фінансування продовжує бути проблемою для багатьох суб'єктів морської економіки, особливо для високопотенційних, але ризикованих підприємств. Європейська Комісія підтримує великі проекти, такі як розробка морських вітрових електростанцій або інвестування у порти, але не дійшла поки що до малих, менш відомих галузей морської економіки.

Розуміючи це, у 2014р.в місті Пірей (найбільшому пасажирському порту Європи), вперше був проведений конкурс інновацій для морської економіки, з метою сприяння молодим підприємцям реалізовувати інноваційні концепції й створювати робочі місця і послуги, пов'язані з морськими ресурсами. Відтоді постійно проводяться різноманітні заходи, спрямовані на виявлення бізнес-ідей, просування сталої «блакитної» економіки, залучення спонсорів та інших зацікавлених сторін. Ця перша ініціатива створила людську екосистему (партнери, спонсори, радники, академічні кола) навколо «блакитної» економіки. Успішне співробітництво між зацікавленими сторонами дає можливість проводити експерименти і мати доступ до нових технологій у

морській економіці, створювати канали для обміну знаннями, укріплювати співробітництво в галузі досліджень, освіти і практики.

4. Розвиток «морської» культури населення

Зарубіжні дослідники, які працюють у прибережних громадах, давно досліджують і описують аспекти культури, які можна класифікувати як прибережну або морську культурну спадщину. Такі дослідження відрізняються, наприклад, різними описами від техніки будівництва човнів і рибальських знарядь до описів охоронців маяків та обробки риби, все це обертається навколо приморських культурних відносин. «Море та узбережжя - це місця, де місцеві жителі та громади мають сильну прихильність та ідентичність, засновану на почутті причетності з пережитого та історичного досвіду. Стосунки мешканців узбережжя та морських народів між собою та їхніми узбережжями та морями формують спільноту та індивідуальну ідентичність і, таким чином, створюють живу прибережну та морську культурну спадщину» [39].

З «морської» культури населення (як от, будівництво човнів, культура морепродуктів, специфічний одяг, знаряддя праці, архітектура тощо) розвиваються спеціальні знання та навички, розширюються можливості приморських територій (наприклад, у туристичному секторі), що має важливе значення для їх економічного підйому та економічного розвитку.

Для переходу до сталої «блакитної» економіки в усьому світі використовується широкий спектр інструментів, зокрема:

- система державних (муніципальних) закупівель, спрямована на стимулювання «блакитного» виробництва та енергоефективних методів виробництва;
- державно-приватне партнерство у сфері «блакитної» економіки;
- зростання державних інвестицій в інфраструктури, які є пріоритетними для розвитку «блакитної» економіки;
- соціальна відповідальність бізнесу;

- цільова державна підтримка наукових досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням інноваційних «блакитних» технологій виробництва.

Покращення доступу до стійкого фінансування, а також розбудова потенціалу щодо бізнес-планування та розвитку підприємств є ключовими факторами залучення приморських територій України до сталої «блакитної» економіки.

5.3. Система економічних інструментів соціального розвитку територій

На шляху до досягнення Цілей сталого розвитку ключовим є соціальний розвиток та соціальна справедливість. Це є особливо актуальним в умовах сучасних реалій України, коли увесь світ став свідком військових злочинів РФ та їх наслідків для суспільства. Такі умови вимагають не тільки безпрецедентної реакції міжнародного співтовариства, але й проведення ефективної та системної внутрішньодержавної політики соціального розвитку. Система економічних інструментів соціального розвитку територій – це комплекс заходів і механізмів органів влади, спрямованих на покращення якості життя населення, підвищення рівня соціального захисту та створення сприятливих умов для розвитку людського потенціалу на певній території. Основні цілі використання таких інструментів представлені на рис. 5.5.

Важливо розуміти, що система економічних інструментів соціального розвитку територій є динамічною і повинна постійно адаптуватися до мінливих умов сьогодення. Більш того, не існує універсального набору інструментів, які б підходили для всіх країн. Ефективність економічних інструментів залежить від конкретних історичних, культурних та економічних умов, що склалися на певній території.

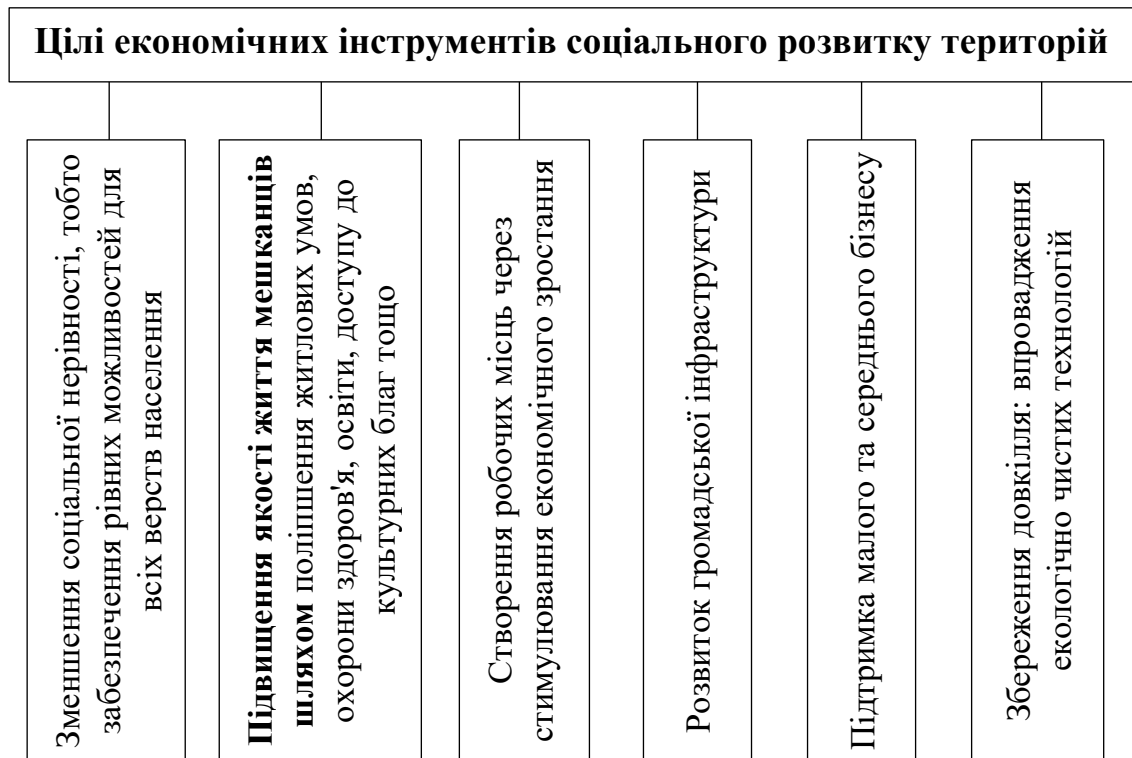

Рис. 5.5. Цілі використання економічних інструментів соціального розвитку територій [Складено автором]

Систему економічних інструментів соціального розвитку територій ми згрупували за певними напрямками:

1. *Публічні інвестиції*, куди входять такі інструменти як: фінансування соціальних програм (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист); інвестиції в інфраструктуру (дороги, комунікації, соціальні об'єкти); підтримка малого та середнього бізнесу (гранти, пільги).

Ефективні практики країн світу доводять, що такі капіталовкладення, здійснені державою або місцевими органами влади з метою розвитку інфраструктури, соціальної сфери та економіки в цілому, відіграють ключову роль у забезпеченні стійкого економічного зростання, підвищенні якості життя населення та подоланні соціальних проблем.

Так, у 2023 році Урядом Канади започатковано Програму «Інвестування в інфраструктуру Канади» [402]. Згідно з Програмою, фінансування на суму понад 33 мільярди доларів США надається через двосторонні угоди між

Міністерством житла, інфраструктури та громад Канади та кожною з провінцій і територій. Провінції Канади розробляють проекти на фінансування, а Міністерство житла, інфраструктури та громад відстежує на інтерактивній карті та по затверджених списках місцевих проектів усі анонсовані проекти.

Метою канадської урядової Програми є створення сильних, динамічних та інклюзивних громад, а також забезпечення канадським сім'ям доступу до сучасних надійних послуг, які покращують якість їхнього життя.

Урядова Програма «Інвестування в інфраструктуру Канади»

<i>Інфраструктурні потоки</i>			
Громадський транспорт	«Зелений» потік	Громада, культура і відпочинок	Сільські і Північні громади
<i>Інфраструктурні «підпотоки»</i>			
Покращення пропускної здатності громадського транспорту	Створення умов для пом'якшення кліматичних змін	Покращення культурної інфраструктури: музеїв та центрів спадщини корінного населення	Покращення продовольчої безпеки
Покращення якості та безпеки існуючих або майбутніх транзитних систем	Адаптація, стійкість і пом'якшення наслідків стихійних лих	Модернізація рекреаційних об'єктів та просторів	Покращення дорожньої, повітряної чи морської інфраструктури
Покращення доступу мешканців до системи громадського транспорту	Екологічна якість життя в громаді	Покращення стану громадських просторів: громадських центрів та бібліотек	Розширення доступу до ширококутного підключення, а також до більш ефективних та надійних джерел енергії
			Модернізація освітніх та медичних закладів

Рис. 5.6. Напрями публічних інвестицій в інфраструктуру для соціального розвитку територій Канади [402]

Канадська урядова Програма поділена на чотири інфраструктурні «потокі», які містять ряд «підпотоків» (рис. 5.6), що стосуються громадського транспорту, екологічної якості життя, культури та відпочинку, а також розвитку сільських та Північних громад Канади, як громад з особливими умовами розвитку.

Фінансування інфраструктурних проєктів громад Канади є спільним. Провінції повинні будуть брати участь у розмірі мінімум 33,33% прийнятних витрат. За рахунок реалізації зазначених «інфраструктурних потоків» Уряд Канади планує досягти наступних соціальних результатів: 1) створення більших можливостей працевлаштування для уразливих груп населення; 2) створення більш інклюзивних громад; 3) збільшення пропозицій та утримання різноманітних працівників у галузях, пов'язаних з інфраструктурою.

2. *Місцева податкова політика*, як напрям соціального розвитку громад містить такі економічні інструменти: 1) місцеві пільги для підприємств, які створюють нові робочі місця; 2) зниження податків для малого бізнесу; 3) введення податків на негативні зовнішні ефекти (екологічні податки).

У США, як вже зазначалось у Розділі 2 цього наукового дослідження, політика забезпечення місцевого економічного розвитку здійснюється переважно державними та місцевими органами влади. Один з основних напрямків такої політики – це «стимули», як от податкові пільги, що надаються окремим підприємствам. Також застосовується поняття «допомога місцевому економічному розвитку». Це можуть бути послуги, що включають індивідуальне професійне навчання, наприклад, місцевий коледж, який забезпечує навчання для потреб окремого підприємства. Ще одна поширена послуга економічного розвитку – бізнес-консультації. Публічні послуги для бізнесу також можуть включати розвиток нерухомості та покращення інфраструктури бізнес-майданчиків. Індустріальні парки, бізнес-парки, парки

високих технологій та бізнес-інкубатори є прикладами розвитку нерухомості, яка підтримує розвиток бізнесу.

Хоча ці публічні послуги є важливими для заохочення розвитку місцевого бізнесу, вони не є тією частиною політики, яка отримує найбільше ресурсів. Політика місцевого економічного розвитку у США, в основному спирається на стимули для бізнесу, тобто податкові пільги або грошові гранти, щоб спонукати підприємства знаходити, розширювати або зберігати робочі місця на місцевому ринку праці. Стимули часто мають досить високі витрати на одне робоче місце, тому їх чиста вигода сумнівна.

Тому в українських реаліях запропонована модель нової регіональної політики, що дозволяє врахувати диверсифікацію регіонального розвитку з фокусуванням на використанні місцевих активів, сприяє широкому діапазону зростання місцевої промисловості як у існуючих, так і в нових галузях. В умовах повоєнних перспектив відновлення України регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку повинна бути прийнята державними, регіональними та місцевими органами влади, що діють в найкращих інтересах своїх жителів. Органи влади різних ієрархічних рівнів повинні мати колективні ресурси для значного вирішення проблем ринку праці у постраждалих внаслідок бойових дій регіонах і громадах.

3. *Кредитно-інвестиційна політика*, що містить такі економічні інструменти, як: 1) надання кредитів під низькі відсоткові ставки для розвитку соціальної сфери; 2) залучення соціальних інвестицій в економіку громади.

Інвестиції в соціальну інфраструктуру суттєво відрізняються від традиційних інвестицій. «Соціальні» інвестиції є прерогативою і відповідальністю органів місцевої влади. А, отже, вони підпадають під жорсткі бюджетні обмеження.

У Великій Британії функції розширення можливостей громад виконують установи фінансування розвитку громад (CDFI). Це некомерційні соціальні підприємства, які працюють з місцевим бізнесом, надаючи боргове фінансування та підтримку для побудови успішних бізнес-моделей.

Багатьом малим і середнім підприємствам важко отримати доступ до основного фінансування через обмежений досвід, вищі трансакційні витрати та передбачуваний ризик. Це, у свою чергу, формує недостатньо забезпечену громаду, яка не може реалізувати свої амбіції щодо зростання та повної участі в економіці. Тому у Великобританії спостерігаються значні диспропорції у регіональному економічному розвитку, що призводить до негативних наслідків для національного економічного зростання та зайнятості. Віддаючи пріоритет інвестиціям із позитивними соціальними результатами, таким як доступне житло та ініціативи щодо відновлюваної енергії, установи фінансування розвитку громад (CDFI) відіграють важливу роль у зменшенні нерівності та зміцненні економічної стійкості. Надаючи індивідуальні кредитні рішення та підтримку бізнесу, CDFI дозволяють підприємствам розвиватися, створюючи більше робочих місць і покращуючи місцеву економіку громади, усуваючи регіональні економічні диспропорції та сприяючи національному економічному зростанню та зайнятості.

Варто зазначити, що соціальне фінансування - це не лише доступ до кредитів. Соціальні інвестиції та інвестиції в соціальну інфраструктуру часто є набагато більш необхідними, оскільки в перспективі вони можуть окупитися не грошима або доступом до необхідних товарів і послуг, а кращою якістю життя мешканців громади, що можна назвати «соціальними дивідендами».

4. *Соціальні програми*, як наступний напрям соціального розвитку громад містить такі економічні інструменти: 1) програми підтримки сімей із дітьми; 2) програми зайнятості населення; 3) програми перекваліфікації та підвищення кваліфікації.

Так, у США на державному рівні є чітке усвідомлення, що надання грошової допомоги сім'ям з низькими доходами є розумною політичною інвестицією для сімей і дітей. Прямі інвестиції у дорослих (наприклад, програми професійної підготовки) та у соціальний розвиток громад (наприклад, надійний громадський транспорт) також є важливим доповненням до надання грошової допомоги сім'ям з дітьми. Але саме надання фінансових

ресурсів сім'ям з низькими доходами може покращити розвиток дітей, задовольнити їх базові потреби, такі як достатнє харчування та належний медичний догляд, покращення успішності в школі, зниження злочинності серед неповнолітніх тощо.

Сім'ї з низькими доходами, як правило, мають обмежені можливості, «батьки використовують різноманітні стратегії економічного виживання, щоб задовольнити базові потреби, такі як участь у неофіційній роботі, позичання у родини та друзів, використання державних програм допомоги, відвідування продовольчих банків, покупки в магазинах за вигідною ціною та відмова від покупок. Це забирає час у батьківства та може поставити під загрозу здатність батьків надавати чуйну та турботливу турботу своїм дітям».

У США функціонують безліч державних програм, які надають такі послуги, як охорона здоров'я, житло, раннє навчання грамоти, консультування з питань психічного здоров'я дитини, додаткове харчування для жінок, немовлят і дітей, шкільні програми сніданку та обіду та ін.

Безсумнівно, економічно успішні сім'ї мають значення для економічного розвитку усієї громади, оскільки в них є час брати участь у місцевих справах. Місцевий економічний розвиток має бути інклюзивним, забезпечуючи підтримку та можливості для чоловіків та жінок, молоді та людей похилого віку, етнічних меншин, людей з інвалідністю та ін. Місцевий економічний розвиток також має бути екологічно стійким, забезпечуючи майбутнім поколінням такі ж можливості, як і нинішнім. А ще він має зміцнювати здатність людей надавати сенс і мету своїй участі в соціальному та економічному житті своєї громади.

5. *Соціальне партнерство*, як наступний напрям соціального розвитку, має на увазі співпрацю держави, бізнесу та організацій громадянського суспільства, яку ще називають «трисекторна співпраця».

Соціальне партнерство є суспільною необхідністю, оскільки місцевий економічний розвиток має бути побудований через участь бізнесу та громадськості, що має посилити децентралізаційні процеси в Україні.

Можна виділити такі основні форми взаємодії місцевої влади, бізнесу та громадськості:

- формування на паритетній основі спеціальних органів для реалізації спільних програм, здійснення конкретних дій в окремих сферах життєдіяльності територіальної громади;
- проведення семінарів за участю представників органів місцевого самоврядування, бізнес-сектору та громадянського суспільства;
- спільне планування заходів із розподілом відповідальності між учасниками щодо їх реалізації;
- складання аналітичних звітів про взаємодію місцевих органів влади, бізнесу та громадського сектору з метою виявлення позитивного досвіду та його впровадження.

Подібні форми взаємодії є способами зовнішнього вираження партнерства місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості.

Згідно з аналізом діяльності органів місцевої влади Воскресенської селищної територіальної громади Миколаївської області у взаємовідносинах з бізнес-сектором та громадськістю, формування ефективних партнерських відносин розпочалося на етапі стратегічного планування відновлення та розвитку території громади.

У грудні 2022р. у Воскресенській селищній територіальній громаді було проведено опитування мешканців, а у січні 2023р. - опитування представників бізнес-сектору, з метою вивчення їх думки, визначення переліку основних проблем та пропозицій щодо покращення життя в громаді.

Таблиця 5.4

Відповіді респондентів опитування щодо основних проблем у Воскресенській селищній ТГ Миколаївської області*

Мешканці, %	Проблеми	Бізнес-сектор, %
43,0	Недостатня громадська ініціативність та активність мешканців	55,6
32,4	Відсутність зовнішніх інвестицій	50,0
30,2	Безробіття	16,7

*Складено автором на основі офіційних даних територіальних громад Миколаївської області

У табл. 5.4. наведені основні проблеми, які, на думку жителів та представників бізнесу, заважають розвитку Воскресенської територіальної громади Миколаївської області.

Досить красномовним сигналом на початку партнерства між місцевою владою, жителями та бізнесом, є найголовніший чинник, що заважає місцевому економічному розвитку, – «недостатня громадська ініціативність та активність мешканців», який поставили на перше місце у свої відповідях як жителі, так і представники бізнесу (табл. 5.4). Коли місцевим жителям задали питання щодо участі у житті громади, то ситуація виглядає скоріше позитивною, оскільки майже 74% мешканців цікавляться тим, що відбувається на території громади. Щодо представників бізнес-сектору, то підприємці оцінили рівень співпраці своїх підприємств з різними інституціями. Згідно відповідей респондентів, частково задовільна співпраця представлена податковим органом (50% відповідей), селищною радою та депутатами (38,9%), відділами виконавчого органу селищної ради (38,9%) та національною поліцією (38,9%). Проте, частина опитаних має і негативний досвід спілкування з різними установами та уповноваженими особами. Так, 27,8% вважають незадовільною співпрацю з головою громади та заступником голови.

При розробці Стратегії відновлення та розвитку Воскресенської селищної ТГ були враховані усі потреби бенефіціарів, згідно даних опитування. З 26.05.2023р. по 25.06.2023р. оголошено громадське обговорення документу – консультації відбулися у Воскресенській селищній раді. Загалом відбулося 8 зустрічей, у яких взяло участь 15 осіб, що дійсно свідчить про недостатню громадську ініціативність та активність мешканців. Хоча з боку місцевої влади завжди була готовність до консультування з жителями та підприємцями щодо відновлення та подальшого розвитку.

Щоб перейти до належного партнерства, яке передбачає, перш за все, розподіл відповідальності за процес вироблення політики з місцевого

економічного розвитку, необхідно налагодити трьохсторонню комунікацію між органами місцевої влади, з одного боку, бізнес-сектором, що працює на території Воскресенської ТГ, з другого боку, та жителями Воскресенської ТГ, з третього. Тристороння комунікація може бути не пов'язана з конкретним питанням або актуальним процесом стратегічного планування. Вона є загальним способом обговорення нагальних питань органами влади, представниками бізнес-спільноти та громадським сектором. Тому питання для обговорення можуть визначатися трьома сторонами. Така співпраця часто веде до вироблення спільних комунікацій, проєктів нормативних рішень, місцевих ініціатив.

На сьогоднішній день, як у підприємців, так і у мешканців Воскресенської селищної територіальної громади, відсутня довіра до влади. Хоча багато хто з представників бізнесу або громадського суспільства не довіряють представникам влади, разом з тим, вони підсвідомо очікують довіру до себе. Тому, на нашу думку, влада Воскресенської територіальної громади має стати ініціатором перетворення бізнес-сектору та громадського сектору у суб'єктів спільної взаємодії (рис. 5.7).

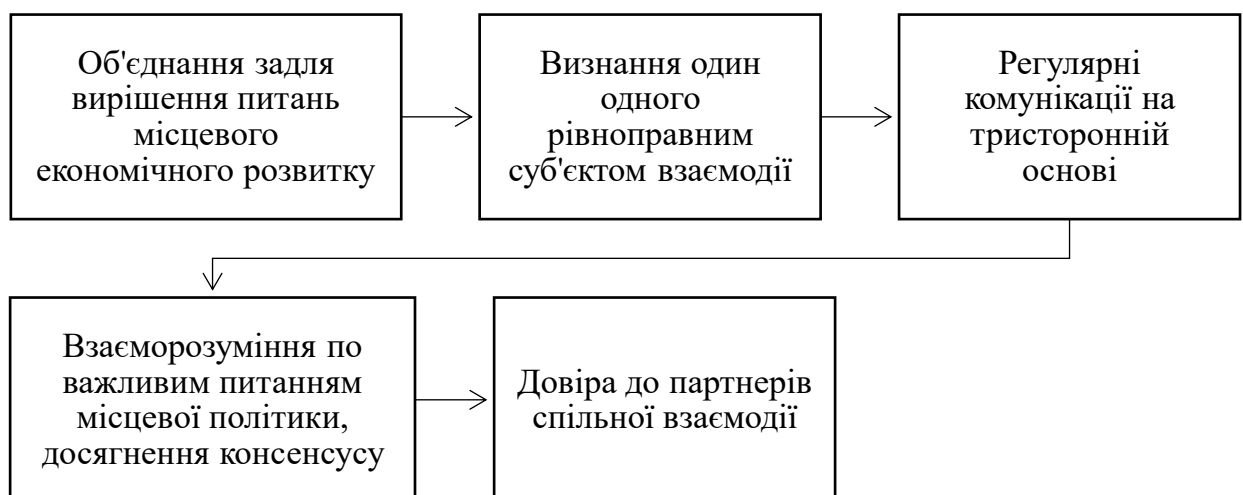

Рис. 5.7. Формування належних партнерських відносин між місцевою владою, бізнесом та громадськістю задля місцевого економічного розвитку

Очевидно, що в правових умовах воєнного стану, одночасного планування повоєнного відновлення та європейської інтеграції України, взаємодія місцевої влади, бізнесу та громадськості у місцевих громадах має будуватися на основі об'єднання, визнання, комунікації, взаєморозуміння та довіри.

6. *Соціальне підприємництво* як економічний інструмент соціального розвитку територій.

Соціальне підприємництво та місцевий економічний розвиток - це два взаємопов'язані поняття, які все частіше згадуються разом не тільки в академічних працях, але й у практиках та ініціативах різних країн світу. Їх взаємодія створює потужний синергетичний ефект, сприяючи не лише економічному зростанню, а й соціальним змінам на локальному рівні.

Соціальне підприємництво - це вид підприємницької діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем. Соціальні підприємства створюють товари та послуги, які мають соціальний вплив, одночасно генеруючи дохід для підтримки своєї діяльності. Ключовими характеристиками соціального підприємництва є:

- 1) соціальна місія, тобто вирішення конкретних соціальних проблем (безробіття, бідність, екологічні проблеми тощо);
- 2) економічна самодостатність, оскільки такі підприємства мають здатність генерувати достатній дохід для самозабезпечення та розширення своєї діяльності;
- 3) інноваційність шляхом впровадження нових підходів та моделей бізнесу;
- 4) співпраця з громадою, мається на увазі залучення місцевих громад до розробки та реалізації соціальних проектів.

Ініціатива соціального бізнесу, започаткована у 2011 році, визначила дії для реальних змін і покращення ситуації в місцевих громадах. Звіти Європейської Комісії за ряд років продемонстрували наступні тенденції:

- соціальні підприємства сприяють економічній стійкості та відновленню після криз;
- бізнес-моделі соціальних підприємств є більш життєздатними у порівнянні з суб'єктами суто державного чи приватного секторів, завдяки своїм новаторським моделям господарювання, місцевій орієнтації та знанням, та за умови ухвалення законодавства, що створює конкретні правові форми та фіскальні рамки для соціальних підприємств;
- є важливими рушійними силами економічної діяльності та створення робочих місць.

За останні два десятиліття академічні та експертні дослідження соціальних підприємств значно розширилися, приділяючи особливу увагу створенню та розширенню цих організацій. Крім того, зростає усвідомлення важливості локального підходу до соціальних підприємств. Наприклад, у Франції сьогодні з'являються підприємства, які позиціонують себе як «підприємства території» («entreprises de territoire»). Їх головна місія полягає в тому, щоб служити виключно місцевому економічному та соціальному розвитку. Їх прагнення полягає в тому, щоб відігравати ключову роль у створенні та структуруванні сталого виробництва та секторів споживання, щоб принести користь місцевому населенню (розвиток місцевого сталого сільського господарства, запуск діяльності з виробництва зеленої енергії, відродження переробки та зберігання пляшок тощо). У більш широкому плані ці організації прагнуть трансформувати економічні та соціальні відносини для розвитку місцевих партнерств.

Французькі дослідники R. Slitine, D. Chabaud, N. Richez-Battesti дослідили організаційну трансформацію соціальних підприємств у «підприємства території». Вчені дійшли висновку, що така трансформація «тісно пов'язана з історією місцевого економічного розвитку та мінливими потребами місцевого населення». Соціальні підприємства повинні розвивати свою організаційну форму, щоб не тільки відповідати на місцеві соціальні та екологічні проблеми, як більшість соціальних підприємств, а організовувати

свою стратегію навколо територіальних питань. «Новий підхід до соціального підприємництва розширює традиційну економічну спрямованість, включаючи соціальну та екологічну стійкість через колективну територіальну динаміку, надання пріоритету рівності та довгостроковому мисленню в доступі та використанні місцевих ресурсів та зв'язку між нинішніми та майбутніми поколіннями» [129]. Соціальному бізнесу належить і надалі відігравати активну роль у сприянні місцевому економічному розвитку.

Отже, проаналізувавши досвід використання економічних інструментів соціального розвитку, ми дійшли висновку, що немає універсального рецепту запровадження того чи іншого інструменту соціального розвитку. Ефективність економічних інструментів залежить від конкретних умов кожної території. Соціальний розвиток вимагає комплексного підходу через поєднання економічних та інституційних заходів і механізмів органів влади, а також активної участі суспільства, що може сприяти більш справедливому розподілу ресурсів.

Висновки до Розділу 5

В контексті сучасної державної регіональної політики, стимулювання забезпечення місцевого економічного розвитку можливе через залучення інвестицій для реалізації інноваційних проєктів. Тому до технологій стимулювання відносимо: створення сприятливого інноваційного клімату у місцевому контексті; залучення різноманітних інвестицій з урахуванням як потреб і можливостей інвесторів, так і потреб, цінностей та місцевих активів громади; підтримку малого та середнього інноваційного бізнесу у міських територіальних громадах; співпрацю органів влади з науковими установами та університетами; smart-спеціалізацію як стратегічний підхід до місцевого економічного розвитку.

Потенційно привабливим варіантом для стабільного зростання та надходження диверсифікованих інвестицій можуть стати сектори та діяльність, пов'язані з морем.

Ми акцентуємо увагу саме на економічно-господарському підході до розвитку приморських територій як об'єктів державної регіональної політики України. Приморський регіон – це обмежена частина суші з притаманними їй природними та антропогенними ресурсами, географічним положенням та іншими економічними, політичними та військовими якостями, що є об'єктом конкретної діяльності або дослідження. Саме приморські території – зосередження всіх галузей морегосподарської діяльності, які розглядаються для розвитку прибережної зони в цілому.

У контексті євроінтеграційного руху, враховуючи правові умови воєнного стану та повоєнні очікування, запропоновано вектори модернізації економічного розвитку приморських територій України: 1) розробка прозорої рамкової політики; 2) інституційно-інноваційний підхід до управління розвитком приморських територій; 3) економічний розвиток та безпека; 4) місцевий підхід; 5) стимулювання інноваційної екосистеми; 6) інклюзивна «блакитна» економіка; 7) цифрові технології у підтримці ініціатив розвитку прибережних територій; 8) забезпечення захисту і відновлення прибережного і морського середовища; 9) використання культурної та історичної спадщини приморських регіонів; 10) добре демократичне врядування.

На цій основі запропоновано механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій, у якому формування політики «блакитної» економіки України ґрунтується на концепції сталої «блакитної» економіки ЄС, та передбачає модернізацію економічного розвитку приморських регіонів та громад через оновлення цілей розвитку, створення та підтримку екосистеми місцевих суб'єктів «блакитної» економіки, раціональне використання місцевих активів приморських територій, впровадження стратегічних та тактичних інструментів економічного розвитку задля економічного оздоровлення приморських територій України. Ці перетворення надають

широкі можливості для застосування абсолютно нових рішень в економіці: розробку та впровадження нових технологій замкнутого циклу на основі інтеграції виробництва у приморських регіонах; підвищення продуктивності приморських територій; інвестиційну привабливість ефективного використання морських та прибережних ресурсів; розвиток «морської» культури населення.

Щоб забезпечити зацікавленість громад та ефективно залучення до «блакитної» економіки, управлінські рішення повинні враховувати та вирішувати проблеми спроможності в громадах: інституційної, фінансової та кадрової, а також використовувати економічні важелі для покращення соціального благополуччя мешканців.

Система економічних інструментів соціального розвитку територій – це комплекс заходів і механізмів органів влади, спрямованих на покращення якості життя населення, підвищення рівня соціального захисту та створення сприятливих умов для розвитку людського потенціалу на певній території. До системи належать наступні групи економічних інструментів: публічні інвестиції; місцева податкова політика; кредитно-інвестиційна політика; соціальні програми; соціальне партнерство; соціальне підприємництво.

Основні положення п'ятого розділу дисертаційної роботи висвітлені у працях [82; 156; 158; 215; 216; 222; 223; 224; 225; 228; 229; 232; 233; 235; 237; 238; 241; 242; 243; 245; 246; 248; 249; 253; 254; 497].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження місцевого економічного розвитку в умовах сучасних викликів та державна регіональна політика його забезпечення дали змогу сформулювати наступні висновки та пропозиції:

1. В контексті вдосконалення теоретичних засад запропоновано розглядати місцевий економічний розвиток як процес кількісних та якісних змін на рівні територіальної громади, що забезпечується державною регіональною політикою і реалізується системою місцевого самоврядування з метою досягнення належного рівня добробуту населення та забезпечення економічної безпеки територіальної громади. Причому економіка в «місцевому економічному розвитку» як об'єкті управлінського впливу підкреслює важливість виявлення та використання місцевих ресурсів та можливостей для створення й розширення бізнесу, підтримки підприємницьких ініціатив, полегшення доступу до ринків та створення клімату, сприятливого для інвестицій та ділової активності.

2. При доповненні і розширенні концепцій забезпечення місцевого економічного розвитку запропоновано дефініцію з точки зору інституційного підходу. Забезпечення місцевого економічного розвитку розглядається нами як система публічно-управлінських дій, заходів і рішень, що спрямовані на створення умов для зростання локальної економічної активності та задоволення місцевих інтересів. Етапи забезпечення місцевого економічного розвитку: 1) визначення цілей і завдань та показників ефективності на основі національних пріоритетів; 2) розробка загально регіональних концепцій (уявлень), що використовуються для моделювання масштабу різних комбінацій інструментів державної політики щодо регіонального розвитку; 3) планування (моделювання) цього процесу в громадах з вибором індивідуальних інструментів місцевого економічного розвитку.

3. З метою дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку, проведено групування існуючих методологічних підходів, за результатами якого виокремлено базові (гіпотетико-дедуктивний,

історичний, діалектичний, соціологічний, системний, інституційний, порівняльний, статистичний, прогностичний, структурно-функціональний, ситуаційний) та модернізовані (програмно-цільовий, синергетичний, ресурсний, управлінсько-логістичний, комплексний, когерентний) методологічні підходи; запропоновано авторську методологію дослідження механізму забезпечення місцевого економічного розвитку – контекстно-системний методологічний підхід, що дозволяє комплексно дослідити місцеву економічну діяльність і діяльність системи публічного управління на рівні конкретних характеристик, та містить наступні методи дослідження для вирішення конкретних завдань забезпечення місцевого економічного розвитку: I - визначення конкретних характеристик місцевого економічного розвитку; II – оцінка спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку. Обидва методи в дослідженні можуть відігравати важливу роль у наданні інформації особам, які приймають рішення в управлінні політикою місцевого економічного розвитку.

4. Шляхом використання теоретико-методологічного підходу та його методів ретроспективної систематизації наукових концепцій, а також інституційного підходу, проаналізовано генезу державної регіональної політики. З точки зору теоретико-методологічного підходу виявлено, що світова академічна спільнота розглядає регіональну політику держави з точки зору теорій регіонального розвитку, і сучасна парадигма регіональної політики має місцевий науковий підхід (контекстно-залежний). З точки зору інституційного підходу, регіональна політика Європейського Союзу дотримується зазначеного місцевого прояву. Новим управлінським підходом у політиці згуртованості ЄС є розвиток місцевого потенціалу та співпраця з партнерами, тобто залучення місцевої влади до реалізації політики згуртованості.

5. В контексті управління економічним розвитком територій, основними науковими підходами є інституційний, кластерний та ресурсний підходи. Причому кожний з підходів управління вимагає активної державної

регіональної політики, яка забезпечуватиме планування, організацію, мотивацію та контроль з метою досягнення місцевого економічного розвитку.

6. У процесі ідентифікації передумов формування, напрямів та завдань державної регіональної політики України виокремлено основні проблеми і виклики, які впливають на формування сучасної вітчизняної регіональної політики. В умовах сучасних викликів фокус державної регіональної політики України зміщується на: формування системи доброго врядування регіональним та місцевим розвитком; стратегування соціально-економічного розвитку громад та територій; забезпечення місцевого економічного розвитку з урахуванням функціональних типів територій; посилення інституційної спроможності регіонального та місцевого рівнів задля ефективного впровадження державної регіональної політики; безпековий пріоритет у відновленні та розвитку територій.

7. Проведений аналіз тенденцій та чинників місцевого економічного розвитку на прикладі територіальних громад Миколаївської області України, з використанням авторської методології контекстно-системного підходу, дав змогу визначити критерії оцінювання кожної місцевої характеристики для вимірювання спроможності до забезпечення місцевого економічного розвитку в громадах області. Відповідно до зазначених 15 характеристик та їхнього оцінювання за наведеними критеріями, сформовано рейтинг територіальних громад за спроможністю до місцевого економічного розвитку. Окрім органів місцевого самоврядування, представників місцевого бізнес-сектору та громадськості, такий аналіз може бути рекомендований регіональним суб'єктам та стейкхолдерам для ухвалення відповідного рішення щодо регіональної політики та подальшого впровадження її через модернізацію планувальних документів регіону.

8. Ідентифіковано протиріччя та дисбаланси, що перешкоджають формуванню ефективної системи інституційного забезпечення управління розвитком територій. Це дослідження спрямоване на переосмислення державної регіональної політики в напрямку місцевого економічного

розвитку, за якого можливе забезпечення основи для заповнення інституційних прогалів, вирівнювання дисбалансів, встановлення пріоритетів та розширення масштабів на різні типи українських громад та територій.

9. На основі проведеного аналізу ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку методами статистичного прогнозування та машинного навчання, зроблено висновок, що регіональний розвиток Миколаївської області України залежить від ряду економічних, соціальних та екологічних факторів. Причому цей вплив є прямим (обсяг реалізованої промислової продукції; наявний дохід у розрахунку на 1 особу), опосередкованим (зайнятість населення) та оберненим (витрати на охорону навколишнього середовища, поточні витрати на охорону навколишнього середовища та викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів). На основі аналізу зроблено висновок про неефективність сучасної регіональної політики через переважання промисловості в економіці регіону, неврахування усіх соціальних факторів впливу на якість життя населення та екологічні виклики.

10. З метою модернізації державної регіональної політики розроблено концептуальну модель сучасної державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку, що ґрунтується на принципах економічної диверсифікації, інституційно-інноваційному механізмі управління розвитком територій, контекстно-системному та територіальному підходах до забезпечення місцевого економічного розвитку та інституційній структурі, що забезпечує внутрішню цілісність моделі сучасної державної регіональної політики. Причому особлива увага приділяється імплементації економічної безпеки, як фундаментального фактору забезпечення повоєнного відновлення територіальних громад та їх подальшого сталого розвитку, у систему стратегічного управління громадою.

11. Для управління місцевим економічним розвитком в умовах післявоєнної відбудови розроблено інституційно-інноваційний механізм. Новим управлінським підходом в процесі його застосування є виконання

ролей інститутами різних ієрархічних рівнів, що залучають їх до ефективної реалізації державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку: на національному рівні – державницька роль, на регіональному рівні – суб'єктна роль, на місцевому рівні – лідерська роль. Саме ці ролі вказують на цінності, відносини, правила, традиції, практики, окремі ініціативи забезпечення місцевого економічного розвитку.

12. Для координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні місцевого економічного розвитку запропоновано стратегічний підхід. Ключовим фактором у стратегічному підході є інституційне середовище, на яке спрямований механізм координації політики, а у центр прийняття рішень поставлений місцевий економічний розвиток, який є об'єктом координації. Архітектура управління стратегіями розвитку територій значною мірою спирається на функціонування вертикальних і горизонтальних механізмів координації. Визначено координаційні зв'язки у процесі забезпечення місцевого економічного розвитку, це: підсилення, сумісність, конективність та зворотній зв'язок. Як інструмент горизонтальної координації територіальних і секторальних політик запропоновано спільні програми для вирішення складних проблем та досягнення цілей місцевого економічного розвитку.

13. З метою стимулювання місцевого економічного розвитку рекомендовано наступні технології: створення сприятливого інноваційного клімату у місцевому контексті; залучення різноманітних інвестицій з урахуванням як потреб і можливостей інвесторів, так і потреб, цінностей та місцевих активів громади; підтримка малого та середнього інноваційного бізнесу у міських територіальних громадах; співпраця органів влади з науковими установами та університетами; smart-спеціалізація як стратегічний підхід до місцевого економічного розвитку.

14. Пошуки пріоритетних напрямів управління місцевим економічним розвитком у повоєнній перспективі привели до висновків про переосмислення поглядів на неокуповані морські та прибережні простори

України. Надано наукову характеристику приморського регіону з точки зору економічно-господарського підходу. Із врахуванням правових умов воєнного стану та перспектив повоєнних очікувань, запропоновано вектори модернізації економічного розвитку приморських територій України в контексті сталої «блакитної» економіки ЄС. Розроблено механізм забезпечення економічного розвитку приморських територій, що передбачає його модернізацію через оновлення цілей розвитку, створення та підтримку екосистеми місцевих суб'єктів «блакитної» економіки, раціональне використання місцевих активів приморських територій, впровадження стратегічних та тактичних інструментів економічного розвитку задля економічного оздоровлення приморських територій України. Ці перетворення надають широкі можливості для застосування абсолютно нових рішень в економіці: розробку та впровадження нових технологій замкнутого циклу на основі інтеграції виробництва у приморських регіонах; підвищення продуктивності приморських територій; інвестиційну привабливість ефективного використання морських та прибережних ресурсів; розвиток «морської» культури населення.

15. Для досягнення належного рівня добробуту населення, покращення соціального благополуччя мешканців місцевих громад, рекомендовано впровадження системи економічних інструментів соціального розвитку територій. До системи належать наступні групи економічних інструментів: публічні інвестиції; місцева податкова політика; кредитно-інвестиційна політика; соціальні програми; соціальне партнерство; соціальне підприємництво.

Використання розроблених у дисертаційній роботі пропозицій сприятиме модернізації державної регіональної політики України і дасть змогу забезпечити місцевий економічний розвиток вітчизняних громад у перспективі повоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 12 Principles of Good Governance. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles>
2. Aid for Trade at a Glance 2019: Economic Diversification and Empowerment. Chapter 5. Economic Diversification: Lessons from Practice. OECD, WTO 2019. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/>
3. Allain-Dupré D. (2020). The multi-level governance imperative. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2020. Vol. 22(4) 800–808. DOI: 10.1177/1369148120937984
4. Alonso J.A. (2020). Is there an institutional trap in middle-income countries? *NEW SOCIAL CONTRACT*. URL: <https://oecd-development-matters.org/>
5. Antonescu D. (2014). Regional development policy in context of Europe 2020 Strategy. *Procedia Economics and Finance*. 15 (2014). 1091-1097. URL: <https://pdf.sciencedirectassets.com/>
6. Anyebe A.A. (2018). An Overview of Approaches to the Study of Public Policy. *International Journal of Political Science (IJPS)*. Volume 4, Issue 1, January 2018, pp. 08-17. DOI: <http://dx.doi.org/10.20431/2454-9452.0401002>
7. Armstrong H.W. (2002). European Union regional policy: Reconciling the convergence and evaluation evidence. In: J.R. Cuadrado-Roura and M. Parellada (eds.) *Regional Convergence in the European Union. Facts, Prospects and Policies*. Springer, Berlin: 231-272.
8. Asheim B., Boschma R., Cooke P. (2011). Constructing Regional Advantage: Platform Policies Based on Related Variety and Differentiated Knowledge Bases. *Regional Studies*. 45: 893–904. DOI:10.1080/00343404.2010.543126.
9. Bachtler J., Méndez C., Vironen H. (2014). Regional development and policy in Europe: Contributions for the debate in Latin America. EUROsocial Programme with the collaboration of The International and Ibero-American Foundation for Administration and Public Policies (FIIAPP). URL: <http://sia.eurosocial-ii.eu/>

10. Bachtler J., Yuill D. (2001). Policies and strategies for regional development: a shift in paradigm? *Regional and Industrial Policy Research Paper*. Number 46. URL: [http://clementeruizduran.mx/regional/resources/Lecturas/Bachtler-&-Yuill-\(2001\)---Policies_and_strategies_for_regional_development.pdf](http://clementeruizduran.mx/regional/resources/Lecturas/Bachtler-&-Yuill-(2001)---Policies_and_strategies_for_regional_development.pdf)
11. Background paper on the concept of multilevel governance and general / preliminary issues for consideration / Secretariat Memorandum prepared by the Directorate General of Democracy and Human Dignity Democratic Governance Division. [GT-G(2023)4]. URL: <https://rm.coe.int/gt-g-2023-4e-background-paper-on-multilevel-governance-2749-1881-8823-/1680aa54e3>
12. Balland P.A., Boschma R., Crespo J., Rigby D.L. (2018). Smart specialization policy in the European Union: relatedness, knowledge complexity and regional diversification. *Regional Studies*. 53(9), 1252–1268. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2018.1437900>
13. Banaszewska M., Bischoff I., Bode E., Chodakowska A. (2022). Does inter-municipal cooperation help improve local economic performance? - Evidence from Poland. *Regional Science and Urban Economics*. Volume 92. 103748. URL: <https://www.sciencedirect.com/>
14. Bartlett W., Maleković S., Monastiriotis V. (2013). *Decentralization and Local Development in South East Europe*. Palgrave Macmillan London. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137295651>
15. Berge M., Weterings A., Alkemade F. 2020. Do existing regional specialisations stimulate or hinder diversification into cleantech? *Environmental Innovation and Societal Transitions*. Volume 35. 185-201. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.10.002>
16. Biedka W., Herbst M., Rok J., Wójcik P. (2021). The local-level impact of human capital investment within the EU cohesion policy in Poland. *Regional Science Association International*. Vol. 101. Issue 2. p.303-325. URL: <https://rsaiconnect.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/pirs.12648>
17. Birkhölzer K. (2005). *Local Economic Development and its Potential Paper for the seminar on «Local Economic Development»*, organized by the Network of

- Associations of Local Authorities of South-Eastern Europe, 14th to 15th of April 2005 in Brcko, Bosnia and Herzegovina. URL: <https://base.socioeco.org/>
18. Blakely Edward J., Leigh Nancey G. (2013). *Planning Local Economic Development: Theory and Practice*. - Fifth edition. Sage Publication. Inc. 536 pages.
  19. Blue Growth – Opportunities for marine and maritime sustainable growth – Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <http://www.ec.europa.eu>
  20. Bobrovska O., Durman M., Kravchenko T., Nekriach A., Diegtiar O. (2021). *Management Decisions to Support and Maintain the Socio-Economic Development of the Territories. Special Issue: Innovative Development and Economic Growth in the CIS Countries / Monograph. Vol. 39 No. 6*. DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5266>
  21. Boryshkevych I., Yakubiv V., Zawicki M. *Methods for Evaluation of the Effectiveness Level of the Territorial Community's Development Strategy. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2022. Vol. 9, No. 3, 28-35. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.9.3.28-35>
  22. Boschma R., Frenken K. (2011). Technological relatedness, related variety and economic geography. In P. Cooke, B. Asheim, R. Boshcma, R. Martin, D. Schwartz, Tödting F. (Eds.), *Handbook of regional innovation and growth* (pp. 187–198). Cheltenham: Edward Elgar. URL: elgaronline.com
  23. Brakrim H. & Huron D. (2022). Quelle gestion de la performance en matière de développement économique local? Le cas d'une métropole française. *Gestion et management public*, 10 (N3), 79-102. <https://doi.org/10.3917/gmp.103.0079>
  24. Brennan J., Hamilton-Jones N., Kennedy B., O'Connell-Hussey E., Ramsay A. (2021). *Evaluating the Common Agricultural Policy 2023-2027*. URL: <https://assets.gov.ie/>
  25. Brol R. (1998) *Rozwój lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, no. 785, pp.11–15.

26. Camagni R. (2020). The Pioneering Quantitative Model for TIA: TEQUILA. In Territorial Impact Assessment. Advances in Spatial Science (The Regional Science Series), edited by E. Medeiros, 27–54.
27. Camagni R., Capello R. (2013). Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union, *Regional Studies*, 47:9, 1383-1402, DOI: 10.1080/00343404.2012.681640
28. Charbit C. (2011). Governance of Public Policies in Decentralised Contexts: The Multi-level Approach. OECD Regional Development Working Papers, 2011/04, OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5kg883pkxkhc-en>
29. Churski P., Herodowicz T., Konecka-Szydłowska B., Perdał R. (2021). Spatial Differentiation of the Socio-Economic Development of Poland - «Invisible» Historical Heritage. *Land*. 10. 1247. DOI: <https://doi.org/10.3390/land10111247>. URL: <https://mdpi-res.com/>
30. Citkowski M. (2020). Cluster and cluster policy as tools for regional development management. *Optimum. Economic Studies*. Issue 3. Pp. 91-106. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=897300>
31. Cluster Management Excellence. European Secretariat for Cluster Analysis. URL: <https://www.cluster-analysis.org/cluster-management-excellence>
32. Cohesion Fund. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/
33. Connecting Europe Facility. URL: <https://cinea.ec.europa.eu/>
34. Cotella G., Rivolin U.J., Pede E., Pioletti M. (2021). Multi-level regional development governance: A European Typology. *European Spatial Research and Policy*. 28(1): 201-221. DOI: <https://doi.org/10.18778/1231-1952.28.1.11>
35. Culture and Local Development. (2005). OECD. 2005. 188 pages. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264009912-en>
36. Curtis C. (2013). The Impact of Local Public Education on Economic Development. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Urban and Regional Planning at Virginia Commonwealth

- University. Virginia Commonwealth University Richmond, VA. URL: <https://scholarscompass.vcu.edu/>
37. Dao H., Cantoreggi P., Rousseaux V. (2017). Operationalizing a Contested Concept: Indicators of Territorial Cohesion. *European Planning Studies*. 25 (4). 638–660. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1281230>.
  38. DataBank. The World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/>
  39. Delaney A.E., Frangoudes K. (2024). Coastal and maritime cultural heritage: from the European Union to East Asia and Latin America. *Maritime Studies* 23, 26 (2024). DOI: <https://doi.org/10.1007/s40152-024-00369-x>
  40. Delivering local development - New growth and investment strategies. (2013). Report OECD. URL: <https://www.oecd.org/>
  41. Development in the Norwegian maritime cluster. 1st European Maritime Cluster Organisation Roundtable Wassenaar, Netherlands 26-27 April 2004. URL: <https://www.fisheradvisory.com/wp-content/uploads/2017/01/Norwegian-Maritime-Cluster.pdf>
  42. Dijk J.V., Folmer H., Oosterhaven J. (2009). Regional policy: Rationale, foundations and measurement of its effects. URL: [//www.researchgate.net/publication/228790379_Regional_policy_Rationale_foundations_and_measurement_of_its_effects](https://www.researchgate.net/publication/228790379_Regional_policy_Rationale_foundations_and_measurement_of_its_effects)
  43. European Cluster Conference 2024. URL: <https://europeanclusterconference2024.eu/>
  44. European Commission, Directorate-General for Regional and Urban Policy, The regions in the 1990s: Fourth periodic report on the social and economic situation and development of the regions of the Community, Publications Office, 1991. URL: <https://op.europa.eu/>
  45. European Commission, Directorate-General for Regional and Urban Policy, EC regional policies; Competitiveness and cohesion: Trends in the regions. Fifth periodic report on the social and economic situation and development of the regions in the Community, Publications Office, 1994. URL: <https://op.europa.eu/>

46. European Commission, Directorate-General for Regional and Urban Policy, EC regional policies; Competitiveness and cohesion: Trends in the regions. Sixth periodic report on the social and economic situation and development of the regions in the Community, Publications Office, 1999. URL: <https://op.europa.eu/>
47. European Commission, The regions of the enlarged Community: Third periodic report on the social and economic situation and development of the regions of the Community: Summary and conclusions, Publications Office, 1990. URL: <https://op.europa.eu/>
48. European industrial strategy. URL: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/>
49. European Smart Cities. URL: <http://www.smart-cities.eu>
50. Evans L.S., Buchan P.M., Fortnam M., Honig M., Heaps L. (2023). Putting coastal communities at the center of a sustainable blue economy: A review of risks, opportunities, and strategies. *Front. Polit. Sci.*, Sec. Comparative Governance. Volume 4-2022. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.1032204>
51. Ferry M. (2021). Pulling things together: regional policy coordination approaches and drivers in Europe. *Policy and Society*. Volume 40. Issue 1. Pages 37–57. DOI: <https://doi.org/10.1080/14494035.2021.1934985>
52. Fleszer D. (2017). Local Development and Municipal Authorities. *Annals of the Administration and Law*. № 17(1). p.129-143. URL: <https://bibliotekanauki.pl/>
53. Garcia M. (2022). Smart Territory, infrastructure maintenance and sustainability: the necessary evolution of «smart» after Covid-19. *Duna*. 258-262. URL: <https://www.revistadyna.com/> DOI: <https://doi.org/10.6036/10403>
54. Garcia-Ayllon S., Miralles J.L. (2015). New strategies to improve governance in territorial management: evolving from «smart cities» to «smart territories». *Procedia Engineering*. 118. 3-11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2015.08.396>
55. Gazuda L. (2015). Development Management of Territorial Economic Systems under Integration and Convergence Conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*, 1(2), 23-27. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2015-1-2-23-27>

56. Gianelle C., Kyriakou D., McCann P., Morgan K. (2020). Smart Specialisation on the move: reflections on six years of implementation and prospects for the future. *Regional Studies*. 54(10): 1323-1327. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1817364>
57. Gløersen E., Michelet J. Experiences and concepts on vertical and horizontal coordination for regional development policy. URL: <https://www.seco.admin.ch/>
58. Glückler J., Lenz R. (2016). How institutions moderate the effectiveness of regional policy: A framework and research agenda. *Journal of Regional Research*, no. 36, pp. 255-277. URL: <https://www.redalyc.org/journal/>
59. Glückler J., Lenz R. (2016). How institutions moderate the effectiveness of regional policy: A framework and research agenda. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 36, 255–277. URL: <https://www.redalyc.org/journal/289/28966571013/28966571013.pdf>
60. Godfrey P.C. (2008). What is Economic Self-Reliance? URL: <https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1152&context=esr>
61. Govindasamy P.K., Rajagopal S., Coronas A. (2020). Integrated polygeneration system for coastal areas. *Thermal Science and Engineering Progress*. Volume 20. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tsep.2020.100739>
62. Graziano M., Alexander K.A., McGrane S.J., Allan G.J., Lema E. (2022). The many sizes and characters of the Blue Economy. *Ecological Economics*. Volume 196. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107419>
63. Hall R. (2014). *The Development of Regional Policy in the Process of European Integration: An Overview*. Innsbruck University Press. 100p. URL: <https://books.openedition.org/>
64. Hamdy N., Bevilacqua C. (2023). Assessing the Role of the Blue Economy in the Comprehensive Development of Lagging Coastal Areas. A Case Study of Calabria. *New Metropolitan Perspectives*, vol 639. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34211-0_2

65. Handbook for Self-reliance. (2005). Prepared by Reintegration and Local Settlement Section Division of Operational Support UNHCR, Geneva. URL: <https://www.unhcr.org/44bf7b012.pdf>
66. Handbook of territorial and local development strategies. URL: <https://urban.jrc.ec.europa.eu/strategies/handbook-ter/>
67. Harris J.L., Thompson B.S. (2023). Supporting places left to the sea: A place-based research agenda for regional coastal transformations in the blue economy. *Progress in Environmental Geography*, 2(4), 266-288. <https://doi.org/10.1177/27539687231212672>
68. Hawkins R.L. (2005). From Self-Sufficiency to Personal and Family Sustainability: A New Paradigm for Social Policy. *Journal of Sociology and Social Welfare*. Volume XXXII. Number 4. URL: <https://heinonline.org/>
69. Helmke G., Levitsky S. (2004). «Informal institutions and comparative politics: A research agenda». *Perspectives on Politics*, 2, 725-740. URL: https://wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/883_informal-institutions.pdf
70. Hermansons Z. (2018). Job places in local economy - role of municipalities in light of the EU competitiveness: Background report. URL: <https://ec.europa.eu/>
71. Huang Y., Xue D., Huang G. (2021). Economic Development, Informal Land-Use Practices and Institutional Change in Dongguan, China. *Sustainability*. 13, 22-49. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13042249>
72. Huber J. (2000). Towards industrial ecology: sustainable development as a concept of ecological modernization. *Journal of Environmental Policy & Planning*. Volume 2. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/>
73. Iftikhar A. (2023). Sustainable Development through Diversification: Challenges and Potential for Developing Economies. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/ciimem4_2023_c01
74. Ilnitsky A., Chikurova A. Diversification as a tool of anti-crisis strategy of development of rural territories in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2015. 1(2). 51-55. URL: <http://baltijapublishing.lv/>

75. Investing in a smart, innovative and sustainable Industry: A renewed EU Industrial Policy Strategy. European Commission. Brussels, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/>
76. Irtyshcheva I., Kramarenko I., Shults S., Boiko Y., Blishchuk K., Hryshyna N., Popadynets N., Dubynska I., Ishchenko O., Kravyvina D. (2020). Building favorable investment climate for economic development. *Accounting 6*. 773–780. DOI: 10.5267/j.ac.2020.6.006
77. Isaksen A., Jakobsen S.E. (Eds.). (2018). Path Dependence and Regional Economic Renewal. Routledge. ISBN 13: 978-1-138-57698-8. URL: api.taylorfrancis.com
78. Jenal M., Liesner M. (2017). Causality and attribution in market systems development. The BEAM. URL: <https://beamexchange.org>
79. Jungell-Michelsson J., Heikkurinen P. (2022). Sufficiency: A systematic literature review. *Ecological Economics*. Volume 195. Article 107380. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107380>. URL: <https://www.sciencedirect.com/>
80. Karpinska, H., & Tsynalievskaya, I. (2023). Institutional efficiency as an imperative of the post-war innovation development of territorial and economic systems in Ukraine. *Economic Innovations*, 25(2(87)), 27-38. DOI: [https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2023.25.2\(87\).27-38](https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2023.25.2(87).27-38)
81. Kavanagh S.A., Hawe P., Shiell A. et al. (2022). Soft infrastructure: the critical community-level resources reportedly needed for program success. *BMC Public Health* 22. 420(2022). DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-022-12788-8>
82. Kharichkov S.K., Volosiuk M.V., Lukianova Yu.O. Innovative trends in management of the development of Ukrainian port infrastructure (section 4.3). Innovative management: theoretical, methodical, and applied grounds / Illiashenko S.M., Strielkowski W (eds.). Prague: Prague Institute for Qualification Enhancement, 2018. 296 pages (151-159pp.) ISBN 978-80-906210-1-5

83. Konyeva A., Dolgalova O. Improving the quality of services of housing and communal services management companies in Ukraine based on the application of cognitive modeling methodology. *Financial and Credit Activity: problems of theory and practice*. 2022. Volume 3(44). DOI: 10.55643/fcaptp.3.44.2022.3688
84. Kwiatkowski J.M., Zaucha J. (2023). Measuring the blue economy in the EU: The Polish experience. *Front. Mar. Sci. Sec. Marine Affairs and Policy*. Volume 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fmars.2023.1129075>
85. Legendijk A. (2011). Regional Innovation Policy between Theory and Practice. Chapters, in: Philip Cooke & Bjørn Asheim & Ron Boschma & Ron Martin & Dafna Schwartz & Franz Tödting (ed.). *Handbook of Regional Innovation and Growth*. Chapter 44. Edward Elgar Publishing. DOI: <https://doi.org/10.4337/9780857931504>
86. Lazzeroni M., Bellini N., Cortesi G., Loffredo A. (2013). The Territorial Approach to Cultural Economy: New Opportunities for the Development of Small Towns. *European Planning Studies*. 21(4). DOI:10.1080/09654313.2012.722920
87. Liu A., McDearman B., Souza Briggs X., Muro M., Pipa A.F., Tomer A., Vey J.S. (2022). Making local economies prosperous and resilient: The case for a modern Economic Development Administration: Report. URL: <https://www.brookings.edu/>
88. Local Economic Development: a Primer Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans. (2002). Bertelsmann Stiftung, Gütersloh; The World Bank, Washington, D.C. URL: <https://documents1.worldbank.org/>
89. Lubacha-Sember J., Godlewska M. (2017). The Role of Local Formal and Informal Institutions in Microfirms' Development: Evidence from Poland. *Economics and Sociology*, 11(3), 43-58. DOI: 10.14254/2071-789X.2018/11-3/3
90. Major projects 2014-2020 – Regional Policy - European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/>

91. Marks-Bielska R., Wojarska M., Lizinska W., Babuchowska K. (2020). Local Economic Development in the Context of the Institutional Efficiency of Local Governments. *Inzinerine Ekonomika - Engineering Economics*. 31(3). 323–333. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ee.31.3.22261>. URL: <https://inzeko.ktu.lt/>
92. Marra M. (2014). What coordination mechanisms work to manage regional development programmes? Insights from Southern Italian regions. *European Urban and Regional Studies*, 21(3), 254–271. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0969776412442766>
93. Mashtaler O., Tetiana G., Maslyhan O., Cheban Y., Tsymbalistova O. (2023). Clusters in the strategy of economic development of Ukraine and its regions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(50), 320–329. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.3.50.2023.3945>
94. Medeiros E. (2016). Territorial Cohesion: An EU Concept. *European Journal of Spatial Development*. 60. URL: <http://www.nordregio.org/publications/>
95. Medeiros E. (2017). From Smart Growth to European Spatial Planning: a new paradigm for EU Cohesion Policy post-2020. *European Planning Studies*. 25(10). 1856–1875. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1337729>.
96. Medeiros E., Zaucha J., Ciołek D. (2022). Measuring territorial cohesion trends in Europe: a correlation with EU Cohesion Policy. *European Planning Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2143713>
97. Methodological guidelines for qualitative analysis of economic, innovation and scientific potential in the EU enlargement and neighbourhood. (2023). URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/en/>
98. Meyer-Stamer, Jörg. Governance and Territorial Development. URL: https://www.mesopartner.com/fileadmin/media_center/Working_papers/mp-wp07_01.pdf
99. Molla N., Delonno J., Herman J. (2021). Dynamics of resilience–equity interactions in resource-based communities. *Commun Earth Environ* 2, 27. DOI: <https://doi.org/10.1038/s43247-021-00093-y>

100. Mykolaichuk M., Kuspliak H., Kuspliak I. (2022). Sustainable Development and Tools for Stimulating the Achievement of its goals at the local level. *THEORETICAL AND APPLIED ISSUES OF STATE-BUILDING*. Issue 27. 116-127pp. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb272022276521>
101. National Strategy of Regional Development 2030. Socially sensitive and territorially sustainable development. URL: <https://www.gov.pl/>
102. Nijkamp P. (2016). The «resourceful region». A new conceptualisation of regional development strategies. *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, no. 36, pp. 191-204. URL: https://www.redalyc.org/journal/289/28966571010/html/#redalyc_28966571010_ref84
103. Njøs R., Jakobsen S.E. (2016). Cluster policy and regional development: scale, scope and renewal. *Regional Studies, Regional Science*, 3(1), 146–169. <https://doi.org/10.1080/21681376.2015.1138094>
104. OECD (2024), The Blue Economy in Cities and Regions: A Territorial Approach, OECD Urban Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bd929b7d-en>
105. Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC-2022 «Lugano Declaration». Lugano, 4–5 July, 2022. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1060/Lugano_Declaration_URC2022-1.pdf
106. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/>
107. Palinchak M., Tsalan M., Brenzovych K., Kucher A., Kajánek T., Grešš M. (2021). Competitiveness as the Basis of EU Regional Policy: Smart Specialization and Sustainability. *European Journal of Sustainable Development*. 10, 4, 227-239. DOI: 10.14207/ejsd.2021.v10n4p227
108. Parrilli M.D. (2023). Cluster policy: the challenging and complex horizon in the 2020s. *European Planning Studies*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/09654313.2023.2239281>

109. Parsyak V., Zhukova O., & Vashchylenko A. (2023). UKRAINE'S BLUE ECONOMY: POTENTIAL AND PROSPECTS FOR INTEGRATION INTO THE EUROPEAN SPACE. *Three Seas Economic Journal*, 4(1), 58-63. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2023-1-7>
110. Penca J. (2019). Blue economy in the Euro-Mediterranean: implications of the policy paradigm. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies EMUNI*. Volume 12. Number 1. 69-92pp. URL: https://emuni.si/wp-content/uploads/2019/11/2019-12-1_69-92.pdf
111. Pérez-Ruzafa A., Molina-Cuberos G.J., García-Oliva M., Umgiesser G., Marcos C. (2024). Why coastal lagoons are so productive? Physical bases of fishing productivity in coastal lagoons. *Science of The Total Environment*. Volume 922. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.171264>
112. Peters B.G. (2018). The challenge of policy coordination. *Policy Design and Practice*, 1(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/25741292.2018.1437946>
113. Plummer P., Taylor M. (2001). Theories of local economic growth (part 1): concepts, models, and measurement. *Environment and Planning A*. 33. 219-236. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1068/a339a?id=a339a>
114. Polido A., Pires S.M., Rodrigues C., Teles F. (2019). Sustainable development discourse in Smart Specialization Strategies. *Journal of Cleaner Production*. 240. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118224>
115. Polterovich V. (2007). Institutional Trap. *Research Gate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/46444688_Institutional_Trap
116. Przywojska J., Podgórnjak-Krzykacz A. (2022). The economic dimension of revitalisation in Poland – local authorities' perspective. *Acta Sci. Pol. Administratio Locorum*. 21(3). 415–433. URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/aspal/article/view/7620/6224>
117. Public Infrastructure. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/>
118. Publications Office of the European Union. URL: <https://op.europa.eu/en/>
119. Regional and Local Development Department: Activity Report, February-May 2022. URL: <https://www.krg.ca/en-CA/assets/Council/RLD-May2022-En.pdf>

120. Regional and Urban Policy. URL: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/regional-and-urban-policy_en
121. Regional Policy. EU regional and urban development. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/2021-2027_en
122. Rodríguez-Pose A. (2020). Institutions and the fortunes of territories. *Regional Science Policy & Practice*. Volume 12. Issue 3. p. 371-386. DOI: <https://doi.org/10.1111/rsp3.12277>
123. Rostow W.W. (1991). *The Stages of Economic Growth: A NonCommunist Manifesto*. New York: Cambridge University Press. 274pp.
124. Saito, F. (2008). Decentralization and Local Governance: Introduction and Overview. In: Saito, F. (eds) *Foundations for Local Governance*. Physica-Verlag HD. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-7908-2006-5_1
125. Samuel A. (2017). *Sufficiency Economy: Envisioning a prosperous descent*. URL: <http://samuelalexander.info/>
126. Scott Z. (2009). *Decentralization, Local Development and Social Cohesion: An Analytical Review*. GSDRC Research Paper. URL: <http://gsdrc.org/>
127. Sekuła A. (2002). Local Development – the definition aspect in the 21ST century. *Politechnika Rzeszowska*. Rzeszów. pp.59-64. URL: <https://depot.ceon.pl/>
128. Sienkiewicz M.W. (2014). Local economic development policy in Poland: Determinants and outcomes. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Rijeka*. Vol. 32. Sv. 2. 405-427. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/194367>
129. Špilova V., Ostrovska I., Jermolajeva E., Aleksejeva L., Oļehnovičs D. (2017). Evaluation of Sustainable Development in Rural Territories in Latgale Region (Latvia) by Using the Conception of Smart Specialization. *Journal of Teacher Education for Sustainability*. 19(1). 82-105. DOI: <https://doi.org/10.1515/jtes-2017-0006>
130. Smart cities / An official website of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/>

131. Storper M. (2018). Separate Worlds? Explaining the current wave of regional economic polarization. *Journal of Economic Geography*, Volume 18, Issue 2, Pages 247–270. DOI: <https://doi.org/10.1093/jeg/lby011>
132. Strategy of Innovation and Good Governance at Local Level. (2008). European Committee on Local and Regional Democracy (CDLR). URL: <https://rm.coe.int/1680746d1d>
133. Summary report on cluster policies and programmes across Europe and priority third countries. European Cluster Collaboration Platform. 14 December 2022. URL: <https://clustercollaboration.eu/>
134. Supporting decentralisation, local governance and local development through a territorial approach: Reference Document № 23. Directorate-General for International Cooperation and Development European Commission. Brussels – Luxembourg. 2016. 166pp. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/>
135. Swanstrom T. (2008). Regional resilience: A critical examination of the ecological framework. University of California. URL: <https://escholarship.org/content/qt9g27m5zg/qt9g27m5zg.pdf?t=lnqg82>
136. Territorial typologies manual - coastal areas. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
137. The Methodological manual on territorial typologies is an online Eurostat publication, also available on paper (latest edition 2018, ISBN: 978-92-79-94873-2, DOI: 10.2785/228845. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/>
138. The new common agricultural policy: 2023-27. URL: <https://agriculture.ec.europa.eu/>
139. The Quick Guide, Strategic Planning for Local Economic Development. (2005). UN-Habitat. 222 pages. URL: <https://unhabitat.org/>
140. The Rraxis Project: Building Community Power. URL: <https://www.thepraxisproject.org/sdoh/community-infrastructure>
141. Theories of local economic development: linking theory to practice / [edited] by James E. Rowe, University of Auckland, New Zealand. (2016). London: Routledge. 398 pp. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315236315>

142. Third EU Industry Days 5-6 February 2019: Summary of the discussions. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/summary_of_discussions_2.pdf
143. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations: Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
144. Treaty of Rome (EEC): Treaty establishing the European Economic Community (1957). URL: <https://www.europarl.europa.eu/>
145. Turvey R.A. (2023). Perspectives on Economic Security. Cambridge Scholars Publishing. 250pp. URL: <https://www.cambridgescholars.com/>
146. Ukraine Recovery Conference, 11-12 June 2024-Berlin, Germany. URL: <https://www.urc-international.com/>
147. Ukrainian Cluster Alliance. URL: <https://www.clusters.org.ua/>
148. Umanets T., Grynevych L., Topalova I., Darienko O., Shatalova L. Economical Self-Sufficiency of a Territorial Community as a System Characteristic of its Self-Development. Academy of Strategic Management Journal. 2018. Vol: 17 Issue: 5. URL: <https://www.abacademies.org/>
149. United Nations (2015) Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
150. United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20. Future We Want - Outcome document A/RES/66/288. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20/futurewewant>
151. Vallat F. (2017). «Maritimization» of the world and sustainable development. *The European Files*. №47. pp.20-21. URL: <https://www.europeanfiles.eu>
152. Van Well L. (2012). Conceptualizing the Logics of Territorial Cohesion. *European Planning Studies*. 20(9). 1549–1567. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.708021>.
153. Vanthillo T., Verhetsel A. (2012). Paradigm change in regional policy: towards smart specialization? Lessons from Flanders (Belgium). URL: <http://journals.openedition.org/belgeo/7083>. DOI: 10.4000/belgeo.7083

154. Vdovychenko L.Yu., Volosiuk M.V. Problems of state regulatory activities in the field of sea farming of Ukraine. *Shipbuilding & Marine Infrastructure*. 2016. № 1-2 (5). 97-107. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/00936956-4475-4605-87d7-c54913387a9a/content>
155. Volosiuk M., Monastyrskyi G., Sirenko I., Fedenchuk S., Kisilevych V. (2024). The Interaction between Regional Policy and Economic Development. *Economic Affairs*, Vol. 69 (Special Issue), pp. 381-388. DOI: <http://doi.org/10.46852/0424-2513.1.2024.40> URL: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv69n1z14.pdf>
156. Volosiuk M., Vdovychenko L., Sirenko I. (2022). Maritime clusters as an innovative form of development of coastal regions of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 8. Number 2. 44-50 pages. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-44-50>
157. Volosiuk M.V., Sirenko I.V. Комплексна безпека як складова відновлення та розвитку українських громад. International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia. 2023. 1316-1334pp. ISSN 1512-4916. DOI 10.5281/zenodo.7825520
158. Volosiuk, M., Kharytonov, O., Kotsur, V., Monastyrskyi, G., & Ovsianiuk-Berdadina, O. (2024). Managing economic operations in the face of military and political turmoil: evaluating the public sector's role. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0724. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0724> URL: <https://malque.pub/ojs/index.php/msj/article/view/2990>
159. Voyer M., Benzaken D., Rambourg C. (2022). Institutionalizing the Blue Economy: an examination of variations and consistencies among Commonwealth countries. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci.*; 377(1854): 20210125. <https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0125>

160. Voyer M., Quirk G., Mcilgorm A., Azmi K. (2018). Shades of blue: what do competing interpretations of the Blue Economy mean for oceans governance? *J. Environ. Policy Plan.* 20, 1-22. <https://doi.org/10.31230/osf.io/ksq6n>
161. Weiss T.G. (2000). Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges. *Third World Quarterly*. Vol 21. No 5. pp. 795-814. URL: <https://library.fes.de/>
162. Wenhai L., Cusack C., Baker M., Tao W., Mingbao C.H., Paige K., et al. (2019). Successful blue economy examples with an emphasis on international perspectives. *Front. Mar. Sci.* 6 (6). DOI: 10.3389/fmars.2019.00261
163. Yeung H.W. (2015). Regional development in the global economy: A dynamic perspective of strategic coupling in global production networks. *Regional Science Policy & Practice*. Volume 7, Issue 1. March 2015. Pages 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1111/rsp3.12055>
164. Zabłodska I., Rohozian Y., Melnykova O., Romakhova O., Karielin S. (2021). Territorial Dimension for Sustainable Development of Infrastructure Enterprises: Information and Administrative Component. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Vol.43. No.3. 354-362. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.32>
165. Zaucha J., Komornicki T. (2019). Territorial Cohesion: The Economy and Welfare of Cities. In *Territorial Cohesion. The Urban Book Series*, edited by E. Medeiros, 39–66.
166. Агенції регіонального розвитку Канади. URL: <https://ised-isde.canada.ca/site/ised/en/about-us/our-organization/canadas-regional-development-agencies/>
167. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / наук. ред. В.С. Кравців / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 264с.
168. Андрієнко А.О. Концепція «розумного міста»: уточнення ключових понять у контексті забезпечення розвитку великого муніципального утворення.

- Аспекти публічного правління*. 2018. Том 6. № 8. С.24-34. URL: <https://aspects.org.ua/>
169. Антонюк Н.А., Процик О.С., Любка В.В., Жеребух Ю.-Д.Р., Савка В.Б. Система управління соціально-економічним розвитком територіальних громад у сучасних інституційних умовах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Випуск 36. С.217-224. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7794831>
170. Антошкін В.К., Антошкіна Л.І. Концептуальні положення збереження економічної безпеки в умовах війни та військового стану. *Економічний вісник університету*. 2022. Випуск № 55. С.77-83. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-77-83>
171. Ахромкін Є.М., Заблодська І.В., Корсакова О.С. Дослідження проблем об'єднаних територіальних громад на сході України: організаційно-методичний аспект / Досвід об'єднання територіальних громад на Сході України: економіко-правові аспекти: колективна монографія / За наук. ред. В.А. Устименка та І.В. Заблодської. НАН України. Інститут економіко-правових досліджень. К.: ТОВ «ВІСТКА», 2018. 210с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14219.pdf>
172. Бабець І.Г. Економічна безпека сільських територій в умовах інтеррегіонального співробітництва України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
173. Бажал Ю.М., Пісоцька Ю.А. Необхідність вивчення теорії економічного Й. Шумпетера в українських університетах. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2012. Том 136. С.14-18. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/>
174. Бак Н.А. Фінансова безпека територіальних громад в Україні: сутність, структурні складові, загрози. *Світ фінансів*. 2019. № 1(58). С.98-110. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1098>

175. Безпалова О.І. Сутність та значення координаційних органів як суб'єктів реалізації державної політики. *Підприємництво. Господарство. Право*. 2020. №6. С.105-109. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.19>
URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/6/20.pdf>
176. Безхлібна А.П. Сутність конкурентоспроможності приморських регіонів. *Проблеми економіки*. 2021. №1(47). С.45-51. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-1-45-51>
177. Бендасюк О.О., Сахарнацька Л.І., Крохтяк О.В., Тирпак С.Б. Концептуальні засади удосконалення еколого-економічного механізму розвитку сільських територій. Збалансоване природокористування. 2022. №2. С.14-23. URL: <http://journals.urau.ua/>
178. Бенчмаркінг доброго врядування: практичний посібник / За заг.ред. А. Гука. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон». 2018. 60с. URL: <http://www.slg-scoe.org.ua/>
179. Берданова О. Ресурсне забезпечення регіонального та місцевого розвитку: матеріали до курсу № 5. Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального та місцевого розвитку. Київ, 2014. 37с. URL: <https://regionet.org.ua/>
180. Белікова Н.В., Іванова О.Ю. Формування фінансової самодостатності регіонів в контексті реалізації економічних реформ. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №3(177). С.219-228. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/>
181. Бжуска Я., Пика Я. Розумна спеціалізація регіону. 2012. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25853/1/65-362-366.pdf>
182. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Платформне забезпечення сталого просторового розвитку муніципальних утворень. *Просторовий розвиток територій: традиції та інновації: матеріали II Міжнар. наук-практ. конф. (м. Київ, 26–27 листопада 2020р.)*. Київ: ДКС Центр, 2020. С. 16–18. URL: <http://iino.knuba.edu.ua/>

183. Бігун Р., Литвин В. Моделювання процесів розвитку територіальних громад. *Інформаційні системи та мережі*. 2022. Том 11. С.173-186. DOI: <https://doi.org/10.23939/sisn2022.11.173>
184. Біла С.О. Стратегічні пріоритети диверсифікації регіональної економіки в контексті викликів євроінтеграції. 2013. №2. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/>
185. Білик Р.Р. Забезпечення економічної безпеки на рівні територіальної громади: принципи, підходи, критерії. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. Випуск №3(15). URL: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua>
186. Білик Р.Р., Філіпчук Н.В. Проблеми економічної безпеки та конкурентоспроможності регіонів в умовах децентралізації. *Регіональна економіка*. 2019. №4. С.53-63. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2019-4-4>
187. Білопольський М.Г., Харченко В.А. Характеристика розвитку промислового підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. №1(35). С.148-156. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>
188. Білоус Я.Ю. Теоретичні аспекти організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальних громад України. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. DOI: <http://dx.doi.org/10.32702/2307-2105-2022.3.73>
189. Бліщук К. Управління розвитком території: економічні аспекти. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1(54). Ч.2. С.217-224. URL: <https://www.researchgate.net/>
190. Бобровська О.Ю., Бондаренко Д.М. Економічна система регіонів як квазіоб'єкт публічного і галузевого управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №15. С.77-85. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
191. Богдан І. Економічне падіння та відновлення України. *Дзеркало тижня*. 20 березня 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/>
192. Богун М.М. Особливості розвитку детермінації «економічне зростання» та «економічний розвиток» в країні. *Економіка та підприємництво*. Збірник наукових праць. 2020. №45. С. 159-168. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/>

193. Богуславська С.І., Овсюк Н.В. Стратегія ресурсного забезпечення сталого розвитку регіону. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. С.154-158. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-27>
194. Бондарук Т.Г. Точки зростання та їх роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*. 2021. Випуск 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-46>
195. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). *Економіка України*. 2014. № 4(629). С.55-72.
196. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 1. С.70-85. URL: <http://eip.org.ua/>
197. Борщевський В., Чемерис В., Хомюк Н., Люблін В. Фінансово-інвестиційний потенціал розвитку регіонів України та перспективи його нарощування в умовах сучасних викликів глобалізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том 4(45). С.212-222. DOI: 10.55643/fcaptr.4.45.2022.3812
198. Борщевський В.В. Сучасні тенденції ендегенного розвитку регіонів у контексті впливу глобалізаційних чинників. *Регіональна економіка*. 2021. №4. С.5-13. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-4-1>
199. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Засадко В.В. Сталий розвиток «видобувних» ОТГ у контексті впровадження демократичних практик публічного управління. *Electronic Scientific Publication «Public Administration and National Security»*. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-5>
200. Борщевський В.В., Залуцький І.Р., Присяжнюк Ю.І. Концептуальні засади та механізми стимулювання розвитку сільських територіальних громад в контексті соціально-економічних пріоритетів ЄС. Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України. 2018. Випуск 4(132). С.73-78. URL: <https://er.ucu.edu.ua/>

201. Ботнарєнко І.А. Теоретичні основи взаємодії та координації в правоохоронних органах: управлінський аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. №4. С.3-6. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/4/3.pdf>
202. Брич В.Я., Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О., Гунько С.І. Смарт-спеціалізація в системі інноваційного розвитку територій. *Інноваційна економіка*. 2021. №7-8. С.56-63. URL: <http://inneco.org/index.php/>
203. Бричко А.М. Кластерний підхід в управлінні та адмініструванні на регіональному рівні. 2019. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/8223/1/4.pdf>
204. Бугіль С.Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. URL: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua>
205. Бузун О. Концепт інтегрованого розвитку самоврядних територій. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4 (39). С. 159–165. URL: <http://www.dridu.dp.ua/>
206. Бюджетний кодекс України. Закон України в редакції від 24.08.2023р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
207. Варук В.В. Вплив стратегії розвитку смарт-спеціалізації на рівень добробуту мешканців об'єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2020. № 7. С.338-345. URL: <https://www.business-inform.net/>
208. Васильєва О.І., Васильєва Н.В. Концептуальні засади впровадження Smart-технологій сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №7. С.86-89. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
209. Васильєва О.І., Васильєва Н.В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №8. С.74-78. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
210. Вдовиченко Л.Ю., Волосюк М.В. Механізм стратегічного управління економічною безпекою підприємства. Матеріали Всеукраїнської науково-

- практичної конференції «Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики». Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.19-21.
211. Вдовиченко Л.Ю., Волосюк М.В. Пропозиції щодо створення в Україні державної інформаційної бази приморських регіонів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 6. С. 74-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_6_13
212. Вдовиченко Л.Ю., Волосюк М.В. Стан і тенденції розвитку підприємств морегосподарського комплексу (на прикладі Миколаївської області). *Бізнес Інформ*. 2016. №12. С.77-82. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-12_0-pages-77_82.pdf
213. Вдовиченко Л.Ю., Волосюк М.В. Теоретико-методологічні аспекти формування механізму стратегічного управління економічною безпекою підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. №10. С.469–477. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-469-477>
214. Верлан О.О., Малюська В.А. Історико-правовий аспект територіальної громади в Україні. *Правова держава*. 2005. №8. С.271-275. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/220446/220123>
215. Вініченко О.М. Характеристика, види та сутність розвитку підприємства. *Агросвіт*. 2015. №15. С.49-57. URL: <http://www.agrosvit.info/>
216. Возняк Г.В. До питання бюджетної безпеки регіонів і громад України в умовах нестабільної економіки. *Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю*. 21 січня 2021р. Полтава: НУПП. 2021.135с. URL: <https://nupr.edu.ua>
217. Войціцька К.М. Публічне управління економічним розвитком урбанізованих територій. Кваліфікована наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. –Державний університет «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Житомир. 2023. 296с. URL: <https://ztu.edu.ua/>

218. Волосюк М.В. Внесок імпакт-інвестування у економічні можливості територіальних громад. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти*: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 9 червня 2022р., Миколаїв-с.Коблеве. Миколаїв: МНАУ. 2022. С.74-77.
219. Волосюк М.В. Економіка моря в контексті цілей сталого розвитку. *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці*: Матеріали XI Міжнародної науково-технічної конференції, в 2ч. Ч.2. Миколаїв: НУК. 2020. С.230-233.
220. Волосюк М.В. Економічний розвиток прибережних територій в контексті сталої «блакитної» економіки. *Бізнес Інформ*. 2024. №4. С. 54-62. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-54-62>
221. Волосюк М.В. Інвестиції як інструмент місцевого економічного розвитку: посібник. Миколаїв: ФОП Швець В.М. 2020. 96с. ISBN 978-617-7421-45-9
222. Волосюк М.В. Інституційно-інноваційний розвиток територій в умовах нової регіональної політики України. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 16 травня 2024 року). Полтава, ПДАУ. 2024. С.148-152.
223. Волосюк М.В. Концептуалізація забезпечення місцевого економічного розвитку: зарубіжний досвід і можливості його адаптації в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. №12. С.154-163. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-154-163>
224. Волосюк М.В. Морська економіка: нові виклики та реалії. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та проблеми». Одеса: МГУ, 2019. С.24-27.
225. Волосюк М.В. Напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. *Проблеми науки*. 2012. № 12. С.19-23. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51124/04-Volosiuk.pdf?sequence=1>

226. Волосюк М.В. Особливості стратегування регіонального та місцевого відновлення і розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*. Матеріали доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 04 травня 2023 року). Тернопіль, ЗУНУ. 2023. С.30-33. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48083>
227. Волосюк М.В. Особливості сучасної державної політики регіонального розвитку. *Проблеми управління економічним потенціалом регіонів: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції: Запорізький національний університет*. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. С.8-10.
228. Волосюк М.В. Перспективи «блакитної» трансформації економіки прибережних територій. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*. Матеріали доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 16 травня 2024 року). Тернопіль, ЗУНУ. 2024. С.23-25.
229. Волосюк М.В. Потенціал морегосподарського комплексу – резерв економічного розвитку України. *Збірник наукових праць НУК*. Миколаїв: НУК 2014. №1 (451). С.17-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnuk_2014_1_5
230. Волосюк М.В. Пріоритети державної регіональної політики України в контексті викликів воєнного стану та повоєнної відбудови. *Забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку територій і громад в Україні: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпро, 4 травня 2023 р. / за заг. ред. І.А. Чикаренко; Т.В. Маматової*. Дніпро: НТУ «Дніпровська політехніка», 2023. С.56-58. URL: <https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/ConfDUMS-040523.pdf>
231. Волосюк М.В. Пріоритетні напрями розвитку портової галузі України. Матеріали IX Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці». Миколаїв: НУК, 2018. С.443-444.

232. Волосюк М.В. Реіндустріалізація України як передумова економічного зростання. *Бізнес Інформ*. 2020. №4. С.63-70. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-63-70>
233. Волосюк М.В. Роль інноваційно-технологічної складової у забезпеченні економічної безпеки та конкурентоспроможності держави. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи вирішення*: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-22 травня 2020р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол.: Є.М. Палига, Я.Я. Пушак та ін. Львів: Укр. акад. друкарства, 2020. С.21-24.
234. Волосюк М.В. Роль морегосподарського комплексу в економічному розвитку України. Матеріали Всеукраїнських наукових економічних читань з міжнародною участю «Технології та методи піднесення економіки України», 29-30 травня 2014р. Миколаїв: НУК, 2014. С.24-25.
235. Волосюк М.В. Трансформація державної регіональної політики управління розвитком громад у контексті викликів воєнного стану та післявоєнної відбудови. *Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитивної економіки*: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 21 вересня 2022р., Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2022. С.129-131.
236. Волосюк М.В. Формальні та неформальні інститути у забезпеченні економічного розвитку територій. *Актуальні вектори відновлювальної трансформації економіки України*: Збірник матеріалів наукових економічних читань. Миколаїв: НУК, 2023. Том 1. С.54-58. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Thesis_FEM2023_Vol1.pdf
237. Волосюк М.В., Богач Ю.А. Локальна комунікаційна політика в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України*. Матеріали доповідей Всеукраїнської науково-

- практичної конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 31 травня 2022 року). Тернопіль, ЗУНУ. 2022. С.86-88.
238. Волосюк М.В., Богач Ю.А. Роль корпоративної соціальної відповідальності у місцевому економічному розвитку. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки: Матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (15 травня 2020р., м. Тернопіль) / Відп. за вип.: М.М. Шкільняк. Тернопіль: ТНЕУ. Частина 1. С.30-33.*
239. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Морегосподарський комплекс: проблеми розвитку та регулювання: монографія. Київ: ЦУЛ, 2018. 152с. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/2428>
240. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Рекомендації щодо вдосконалення регуляторної політики на етапі проведення адміністративної реформи центральних та місцевих органів виконавчої влади. *Економіст*. 2011. №7. С.32-35. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/items/52b5343a-1bad-4fe8-ac2a-50fdde623721>
241. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Розвиток морегосподарського комплексу в контексті сучасної регіональної політики України. Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції «Проблеми розвитку регіону: промисловий і економічний аспект». Первомайськ: ППІ НУК, 2018. С.166-169.
242. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Функціональна структура морегосподарського комплексу України. *Бізнес Інформ*. 2016. №2. С. 14-20. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0000565285>
243. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Шляхи модернізації існуючої моделі державної регуляторної політики в Україні. *Економічний вісник університету: збірник наук. праць*. Переяслав-Хмельницький: Вид-во ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2012. Випуск 18/3. С.59-62. URL:

<https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c9aba78-4b9a-4d5f-a654-3394d97d9cf6/content>

244. Волосюк М.В., Дудюк О.Л. Ефективні комунікації в системі забезпечення місцевого економічного розвитку. Матеріали XI Міжнародної науково–практичної конференції «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (м. Одеса, 27 травня 2022). Одеса: Державний університет «Одеська політехніка». 2022. С.72-73.
245. Волосюк М.В., Жигалкін Ю.О. Державна політика регіонального розвитку приморських територій. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Економіка. 2015. Т.265. Вип.253. С.83-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdues_2015_265_253_16
246. Волосюк М.В., Прокопович Л.Б. Модель прогнозування витрат на інноваційну діяльність у промисловому секторі України. *Бізнес Інформ*. 2023. №5. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-73-79>
247. Волосюк М.В., Сіренко І.В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С.105-109. DOI: 10.32702/23066806.2021.6.105
248. Волосюк М.В., Сіренко І.В. Економічна безпека територіальної громади як інструмент забезпечення її сталого розвитку. *Перспективи морської економічної діяльності в контексті трендів Індустрії 4.0: Збірник матеріалів Всеукраїнських наукових економічних читань*. Миколаїв: НУК. 2020. С. 228-231.
249. Волосюк М.В., Смородінов І.П. Європейський досвід кластерної організації морегосподарського комплексу. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Дніпро: Університет митної справи та фінансів. 2021. С. 649-651.
250. Волосюк М.В., Степаненко Т.О., Максимова І.І. Економічні механізми стимулювання зелених інвестицій та підприємництва. *Економіка та*

- суспільство*. 2024. Випуск 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-127>
251. Воронкова Т.Є. Циклічність світового розвитку та закономірності виникнення економічних криз. *Ефективна економіка*. 2019. №11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/>
252. Галгаш Р.А., Білоус Я.Ю. Оцінювання розвитку територіальних громад як основа для ухвалення управлінських рішень органами публічної влади. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. №6(270). С.88-95. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2021-270-6-82-89>
253. Гальчинський А., Львовчкін С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України. *Економіка України*. 2004. №6. С. 4-11.
254. Гаража О.П. Розвиток інституціоналізму в системі управління. *Економіка АПК*. 2017. №2. С.54-61. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
255. Гбур З.В. Інституційне забезпечення економічно безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №3. С.98-102. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/22.pdf
256. Геєць В. Інституційна обумовленість ендогенізації економічного розвитку. *Журнал європейської економіки*. 2018. Том 17. № 2 (65). С.155-165. ISSN 1684-906X. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/>
257. Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2011. №4. С.30-47. URL: <http://www.re.gov.ua/>
258. Герцег В. Інституційне забезпечення інфраструктурного розвитку територій сільської місцевості. *Актуальні проблеми економіки*. 2021. №7-8 (241-242). С.32-40. DOI: 10.32752/1993-6788-2021-1-241-242-32-40
259. Глинський Н.Ю. Ринковий інструментарій формування та реалізації стратегій розвитку слабоурбанізованих територій в умовах трансформації національного господарства. - Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та

- управління національним господарством. - Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів. 2022. 477с.
260. Глуха Г.Я. Економічне зростання: еволюційно-змістовий аналіз. *Академічний огляд*. 2013. №1(38). С.32-38. URL: <http://ir.duan.edu.ua/>
261. Гоголь Т.В. Механізми державного регулювання розвитком сільських територій України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук з держ. упр. за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Київ. 2020. URL: https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/aref_Hohol.pdf
262. Гончаренко І.В. Особливості забезпечення екосистемної конкурентоспроможності приморських регіонів. *Економічний простір*. 2023. №184. С.134-137. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-23>
263. Горошкова Л., Лісовський С., Хлобистов Є. Управління сталим територіальним розвитком з використанням моделі регіональних кластерів м. Енрайта. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2020. Випуск 32. С.26-35. DOI: 10.26565/2075-1893-2020-32-03
264. Гринчук Н. Ресурсне забезпечення територіального розвитку / Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: монографія / за заг. ред. Л.Г. Комахи, І.В. Алексеєнко; Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2022. С.305-352. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/123456789/2181>
265. Гринчук Ю.С., Шемігон О.І. Родова садиба і відокремлена фермерська садиба: економіко-правові аспекти порівняння. Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (28 квітня 2020 р., м. Херсон). 2020. С.225-227. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/>

266. Громова Т.М. Сталий економічний розвиток міст і регіонів: проблеми та перспективи. *Економічний простір*. 2020. №156. С.15-19. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/529/514>
267. Гурняк І.Л., Дацко О.І., Яремчук О.І. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2015. №1. С.37-46.
268. Давидович О.І. Формування ефективної експортоорієнтованої моделі економічного розвитку України. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук зі спеціальності 08.05.01 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Київ. 2005. URL: <https://kneu.edu.ua/>
269. Данилишин Б. Перемога близько: економічна відбудова на часі. *Дзеркало тижня*. 28 серпня 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/>
270. Данилишин Б. Як Україні будувати конкурентоспроможну економіку. *УкрІнформ*. 12 червня 2019р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2719877-ak-ukraini-buduvati-konkurentospromoznu-ekonomiku.html>
271. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: підручник. Х.: Право. 2010. 312с.
272. Дацій Н.В. Особливості розвитку територіальних громад: зарубіжний досвід. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/> DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1491373>
273. Дацій Н.В., Бойчук Л.В., Кравченко Ю.О. Основні концепції соціально-економічного розвитку територій в контексті розвитку місцевого самоврядування в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск, 2022. С.39-44. DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-spec.6>
274. Дашборд «Бюджети територіальних громад України». Національний проєкт «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/finance/dashboard>
275. Дашборд «Індекс податкоспроможності територіальних громад», 2021-2023pp. ArcGIS Online. URL: <https://www.arcgis.com/>

276. Дем'янчук О.П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки НаУКМА*. Том 18 Політологія. К. 2000. С.31-36. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/>
277. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К.: НАДУ.2014. 448с.
278. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820с.
279. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2010. 288с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Vorotin_Valerii/Derzhavne_upravlinnia_rehionaln_ym_rozvytkom_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=g17dm30bojtaa883luljscb1u7
280. Деркач Т.В. Просторово-функціональний підхід у типологізації приморських регіонів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 19, частина 1. С.119-122. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_1_2018ua/28.pdf
281. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянської І.З. Львів: ІРД НАНУ, 2018. 144с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20180705.pdf>
282. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук Я.А. Жаліла. Київ: НІСД. 2020. 153с.
283. Децик О.П. Державний механізм координації діяльності суб'єктів публічної дипломатії в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. №3. Том 30(69). С.59-66. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/11>
284. Деякі питання проведення моніторингу та оцінювання державної регіональної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2024р. №305-2024-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

285. Деякі питання реалізації у 2018-2020 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2018р. № 733. URL: <https://kmu.gov.ua>
286. Деякі питання реформування державного управління України. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021р. (із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМУ № 1199-р від 23.12.2022р.) № 831-2021-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
287. Дзвінчук Д.І., Лютий М.О. Про оцінювання ефективності публічного управління територіальним громадами. *Міжрегіональна академія управління персоналом*. 2022. URL: <http://journals.maup.com.ua/>. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-6](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-6)
288. Диганова А.Ю. Теоретико-методологічні аспекти визначення сутності поняття «регіональна політика». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2018. №2. Том 29 (68). С.6-13. URL: <http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/>
289. Дикань В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дій. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. №58. С.18-25. URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/view/106155/102621>
290. Дикань В.Л. Європейська модель соціально-орієнтованої економіки в реаліях України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. №37. С.13-19. URL: <http://btie.kart.edu.ua/>
291. Дічек О.І. Економічна безпека регіонів – складова системи національної безпеки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. Випуск 33. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
292. Довідник з економічного розвитку «Що таке економічний розвиток?» Міжнародна рада економічного розвитку. URL: <https://www.iedconline.org/>
293. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. К.: Наукова думка, 2006. 511с.

294. Дороховський О.М., Радзієвський О.І. Особливості стимулювання соціально-еколого-економічного розвитку регіонів. *Ефективна економіка*. 2019. №2. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.16
295. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики: монографія / авт. кол.: [Л.В. Гонюкова, В.М. Козаков, В.А. Ребкало та ін.]; за заг. ред. Л.В. Гонюкової, В.М. Козакова. Київ: НАДУ. 2018. 400с.
296. Дуб А.Р. Детермінація прибережних територій як об'єкта реалізації державної регіональної політики в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 9. С.99-106. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-9-99-106>
297. Дудзяк О.А. Відновлення та розвиток сільських територій: теорія, методологія і практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. - Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський. 2019. URL: <https://www.pdatu.edu.ua/>
298. Дудкіна О., Дудкін П. Регіональна соціально-економічна асиметрія: діагностика та шляхи подолання. *Галицький економічний вісник*. 2012. №5(38). с.21-27. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/60790659.pdf>
299. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства». *Проблеми підвищення інфраструктури: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 32. С.70-75. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/>
300. Дятлова В.В., Дятлова Ю.В. Управління розвитком територій на засадах реновації житлового фонду: сутність та сучасні підходи в світі й Україні. *Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління*. 2021. № 2. Том 91. С.36-46. DOI: 10.35340/2308-104X.2021.91-2-04
301. Економіка знань та її перспективи для України: Наук. доп. / В.М. Геєць, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, М.С. Данько, В.В. Дем'яненко; К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України. 2005. 168с.

302. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. К.:Знання-Прес. 2007. 719с.
303. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. К.: Інститут економіки НАН України. 2005. 540с.
304. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820с. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua/>
305. Ємець В.В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: регіональний та місцевий аспекти. *Економіка та держава*. 2022. №5. С.68-72. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.68
306. Єрмаков О.Ю., Личук Л.І. До проблеми формування і використання трудового потенціалу на засадах сталого розвитку сільських територій. *Економіка та держава*. 2018.№ 5. С.28-33. URL: <http://www.economy.in.ua/>
307. Єфремова Н.Ф., Коваленко О.В. Економічне зростання, економічний розвиток: можливості економіки інноваційного типу. *Бізнес Інформ*. 2018. №1. С.14-20. URL: <https://www.business-inform.net/>
308. Жаліло Я. Три кроки до відродження регіонів України. *Дзеркало тижня*. 22 січня 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/tri-kroki-do-vidrozhennja-rehioniv-ukrajini.html>
309. Жук В. Дослідження основних підходів до забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Публічне управління та адміністрування. 2021. № 1(1). С.32-36. URL: <https://visnuk.dano.dp.ua/>
310. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». 2017. 96с.

311. Жук П.В., Сірик З.О. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. *Регіональна економіка*. 2017. №2. С.16-22. URL: <https://re.gov.ua/>
312. Жуковська А. Детермінанти інклюзивного розвитку муніципальних утворень. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2020. Вип. 25. С.42-48. DOI: 10.35774/rarpsu2020.25.042
313. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. К.: Кондор, 2006. 356с. URL: <https://library.nlu.edu.ua/>
314. Закоморна К. Принцип муніципальної автономії як гарантія децентралізації публічної влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С.143-147.
315. Залізко В.Д. Економічна безпека сільських територій: сутність поняття, структура, функції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С.49-56. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
316. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку підприємства. *Проблеми матеріальної культури – Економічні науки*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36354/10-Zapasna.pdf>
317. Захарін С. Інвестиції в інновації: теорія, парадигма, методологія досліджень. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4 (106). С.60-64. URL: <https://eco-science.net/>
318. Заяць Т., Романюк С., Краєвська Г., Дяконенко О., Сова О. Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. 2024. Vol.10. No.1. Pp.135–164. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06>
319. Зварич І.Т., Зварич О.І. Методологічний підхід до формування сучасної концепції економічного розвитку регіону. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Випуск 1(24). С.30-39. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-5>
320. Зверяков М.І., Жданова Л.Л., Шараг О.С. Нова індустріалізація як модель економічного розвитку України. Одеса, «Астропринт», 2017. 244с.

321. Зеленський С.В. Управління розвитком міст у процесі забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України. *Комунальне господарство міст*. 2019. Том 4. Випуск 150. С.91-98. DOI: 10.33042/2522-1809-2019-4-150-91-98
322. Злупко С. Економічна наука і наукознавство: Монографія / Упорядник Ярослава Злупко. Львів: Тріада-плюс. 2006. 776с.
323. Зміни до Конституції України в частині децентралізації влади. Фінальний звіт за результатами інклюзивних позапарламентських публічних консультацій «Зміни до Конституції України у частині децентралізації через консенсус». 29.11.2021р. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/>
324. Іванишин В.В., Стельмащук А.М. Інституційно-інноваційний розвиток сільських територій та громад як стратегічний пріоритет економічної безпеки держави і конвергенції її до стандартів ЄС. *Інноваційна економіка*. 2019. №5-6. С.5-14. URL: <http://inneco.org>
325. Іванов Ю., Іванова О., Лаптев В. Концептуальні засади державного регулювання просторового розвитку територіальних громад. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2021. Вип. 26. С.41-54. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/>
326. Інклюзивна економіка: теорія і практика: монографія. За заг. ред. М.Д. Балджи. К.: ФОП Гуляєва В.М. 2021. 367с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/>
327. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів. 2019. 55с. URL: <http://ird.gov.ua/>
328. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. К., 2015. 336с.
329. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України Гриценко А.А.; НАН України, ДУ «Інститут економ. та прогнозування НАН України». К. 2015. 344с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/262.pdf>

330. Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія / за ред. В.І. Ляшенка, О.В. Прокопенка, В.А. Омеляненко. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327с.
331. Іщенко М.П. Політико-правові пріоритети і принципи взаємоузгодженості регіональної політики і державної політики України. Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика [зб.наук.пр.]: Матеріали Третьої Міжнар.наук.-практ.конф., (Київ, 22-23 листопада 2017р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ.нац.ун-т будівн. і архіт-ри та ін. «Бескиди». 2017. В 2-х част. Ч.1. 327с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>
332. Карпенко Г.Ю. Формування інноваційної моделі сталого розвитку регіонів в умовах глобальної турбулентності. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеський національний технологічний університет, Одеса. 2022. 230с. URL: <https://ontu.edu.ua/>
333. Кльоба Т.Л. Суть та значення ендогенно-орієнтованого розвитку регіонів. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2018. Вип. 1 (129). С. 46–52. URL:<http://ird.gov.ua/>
334. Ковалевська А.В., Зеленський С.В., Петрова Р.В. Стійкий розвиток міст: сутність, поняття та передумови впровадження. *Соціальна економіка*. 2017. Випуск 53 (1). С.69-75. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socseconom/article/view/9775/9298>
335. Коваленко О.В., Богомазова В.М., Кваша Т.К. Нормативно-правове забезпечення морських наукових досліджень за напрямом «Блакитна економіка, блакитне зростання» в рамках «Інтегрованої морської політики» в ЄС та Україні: науково-аналітична записка. К.: УкрІНТЕІ, 2023. 18с. URL: https://www.ukrintei.ua/sites/default/files/blakytna_ekonom
336. Ковальський М.Р. Програмно-цільовий підхід до публічного управління територіальним розвитком. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.9.77>

337. Ковтун І.Б., Терещенко Т.В. Теоретичні аспекти формування економічного потенціалу територіальної громади: синергетичний підхід. *Наука, технології, інновації*. 2021. №3. С. 3-9. URL: <http://nti.ukrintei.ua/> DOI: <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2021-3-01>
338. Кожина А.В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №22. С.102-109. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
339. Козаков В.М. Логіка і методологія наукових досліджень у державно-управлінській науці України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 3. С.64-67. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2011/18.pdf
340. Кондратьєва Г.В. Організація управління розвитком територій під час військових дій в Україні. Громадська організація «Інформаційно-аналітичний центр «Громадський Простір». 2022. URL: <https://www.prostir.ua/>
341. Конституція України. Закон від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР в редакції від 01.01.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
342. Координація процесу відбудови та відновлення з політикою регіонального розвитку в Україні. Аналітичний документ. Програма «U-LEAD з Європою». Травень 2023 року. URL: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/c645baa4abf99c915677b8d6b334f7bc.pdf>
343. Кормишкін Ю.А. Стратегія економічного розвитку Smart Growth для об'єднаних територіальних громад. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 4. С.4-11. DOI: 10.31521/2313-092X/2020-4(108)
344. Корнієвський С. Використання методології державного управління у дослідженні процесів регіонального розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 4. Том 9. С.50-60. DOI: <https://doi.org/10.15421/152137>
345. Крайник О.П. Напрями реалізації державної політики регіонального та місцевого економічного розвитку в умовах децентралізації. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. №21. С.7-11. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.21.2022.254716>

346. Кришталь Т.М., Чечетова Н.Ф., Гончарук В.В. Особливості регіонального розвитку в умовах соціальних та еколого-економічних імператив. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С.33-42. URL: <http://efm.vsau.org/>
347. Крючкова М.І. Теоретичні підходи до визначення понять «розвиток», «економічний розвиток», «економічне зростання». *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2014. Вип. 5. С.25-29. URL: <http://nbuv.gov.ua/>
348. Кубай Т.Є. Територіальна громада в системі місцевого самоврядування в Україні: управлінсько-правові проблеми. *Держава та суспільство*. 2014. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
349. Куйбіда В.С. Формування та реалізація нової регіональної політики в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип.1 (50). Ч.1. С.13-20.
350. Лизун М.В. Випереджаюче економічне зростання: міжнародний та український аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Тернопіль. 2007. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua>
351. Лисяк Н.М. Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем. - Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 - розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. - Національний університет «Львівська політехніка», ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів. 2021. 440с.
352. Лі Інін, Захарін С.В., Волосюк М.В. Активізація та підвищення ефективності китайсько-українського інвестиційного співробітництва в контексті реалізації ініціативи «Один пояс – Один шлях». *Бізнес Інформ*. 2018. №1. С.42-47. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-1_0-pages-42_47.pdf

353. Лі Інін, Захарін С.В., Волосюк М.В. Перспективи зростання торгово-економічного співробітництва Китайської Народної Республіки та України в контексті реалізації ініціативи «Один пояс – Один шлях». *Економіка та держава*. 2018. №5. С.14-16. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2018/5.pdf
354. Лопатинський Ю.М., Кобеля З.І., Галицький А.Е. Структурно-функціональні засади розвитку підприємництва на сільських територіях. *Економіка АПК*. 2021. №12. С.65-73. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/>
355. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К. 2015. 356с. URL: <https://www.idss.org.ua/>
356. Лях Т.Л., Спіріна Т.П., Лехолетова М.М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Випуск 1(50). С.178-181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181>
357. Ляховець О.О. Інституційна модернізація економіки: сутність та основні напрямки. *Наукові праці. Економіка*. 2014. Випуск 235. Том 247. С.7-10. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
358. Ляшенко В.І., Петрова І.П. Система інституцій сприяння регіональному розвитку на засадах смарт-спеціалізації. Управління публічною економікою: нові виклики та стратегія: зб. тез доповідей учасників V Міжнар. наук.-практ. конф.: 5-6 грудня 2019 р. Київ: КНЕУ. 2019. С. 62-68.
359. Мазур Г. Кластеризація в управлінні економічною безпекою регіону в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». 2022. Вип. 2. С.47-54. DOI: 10.32782/2786-5681-2022-2.06
360. Майстро С. Роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку сільських громад. *Держава і суспільство*. 2018. URL: <http://29ujmo6.257.cz/>

361. Макроперспективи ендогенізації економічного розвитку України: колективна монографія / за ред. д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України М.І. Скрипниченко. К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». 2021. 518с. URL: <http://ief.org.ua/>
362. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 251с. URL: <https://core.ac.uk/>
363. Малько Ю. Конвергенція політики сільського розвитку в Європейському просторі. Демократичне врядування. 2014. Вип.14. URL: <https://science.lpnu.ua/>
364. Маркова Є.Ю. Стратегія і механізми управління виробничо-господарською діяльністю підприємств рибогосподарського підкомплексу: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. Харків, 2017. 423с. URL: http://www.lnau.lviv.ua/lnau/attachments/4415_dis.pdf
365. Мармуль Л.О., Жучінський О.Ю. Напрями підвищення ефективності розвитку підприємств соціальної інфраструктури у сільських громадах в умовах децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2022. Випуск №53. С.75-82. URL: <http://ehsupir.uhsp.edu.ua/>
366. Маруняк Є.О. Просторовий розвиток України в глобальній візії. *Вісник НАН України*. 2020. № 4. С. 73–83. URL: <https://files.nas.gov.ua/>
367. Мацелюх Н.П., Корж М.А. Сталий економічний розвиток України: концептуальні основи, механізми забезпечення та драйвери розвитку. *Ефективна економіка*. 2021. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.5
368. Медвідь В.Ю., Коблянська І.І., Данько Ю.І. Формування та реалізація механізму інтегрованого територіального управління в тріаді соціо-еколого-економічних чинників: науково-методичні рекомендації. Суми: Університетська книга. 2018. 86с.
369. Мельник А. Сучасні виклики регіонального розвитку: загрози економічній безпеці. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*.

2017. №1. С. 39-51. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/730>
370. Мельник А. Управління ресурсами території в контексті європейської та національної політики регіонального розвитку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. № 3. С.7-22. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/912/1023>
371. Мельник А., Адамик В. Регіональна політика ЄС та України в умовах поглиблення суперечностей глобалізації. *Журнал Європейської економіки*. 2013. Том 12 (№1). С.57-78. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>
372. Мельник А.Ф., Оболенський О.Ю., Васіна, А.Ю., Гордієнко, Л.Ю. Державне управління: навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2003. 150-151. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>
373. Мельник Г.В., Чемерис Є.Т. Дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності понять «економічне зростання» і «економічний розвиток». *Економічний вісник Донбасу*. 2017. №2(48). С.50-54. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>
374. Мельник М.І., Лещух І.В. Диверсифікація локальної структурної економічної політики міст: концептуальний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2021. №55. С.119-126. URL: <http://www.market-infr.od.ua/>
375. Мельник М.І., Лещух І.В. Когерентний підхід до формування сучасної моделі просторового розвитку економіки України. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С.23-33. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-1-3>
376. Методичні рекомендації щодо критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального (районного) рівня. Методичні рекомендації Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08 серпня 2019р. URL: <http://www.minregion.gov.ua>
377. Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць. Житомир: Поліський національний університет, 2020. 320с.
378. Миколаїв і шотландське місто Глазго стали побратимами. *Укрінформ*. 26.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

379. Миронов Ю.Б., Миронова М.І. Інституціоналізація як соціально-економічний феномен. *Вісник Херсонського державного університету. Економіка*. 2016. Вип. 17. Ч. 3. С. 9-11. URL: <https://kerivnyk.info/>
380. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / А.П. Лелеченко, О.І. Васильєва, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. К.: 2017. 110с.
381. Мокій А.І., Дацко О.І. Територіальна громада в системі економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1(34). С.83-89. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/
382. Молдаван Л.В. Інституціоналізація концепції багатофункціональності сільського господарства: досвід ЄС для України. *Економіка і прогнозування*. 2019. №4. С.121-130. URL: <http://eip.org.ua/>
383. Монастирський Г. Актуальні виклики модернізації публічного управління розвитком громад в умовах післявоєнної відбудови. *Матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України»* (Тернопіль, 31 травня 2022 року). Тернопіль: ЗУНУ. 2022. С.64-67.
384. Монастирський Г. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. №4. С. 166-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_23
385. Монастирський Г., Волосюк М. Інституційні дисбаланси моделі управління розвитком території. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 4. С.23-37. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.04.023>
386. Монастирський Г.Л. Адаптація муніципального управління в Україні до демократичних стандартів у контексті європейської інтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Випуск 119 (частина II). С.15-22. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/>

387. Монастирський Г.Л., Волосюк М.В. Гармонізація соціальних та економічних складових розвитку інфраструктури територіальних громад. *Проблеми економіки*. 2023. №1(55). С.86-95. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-86-95>
388. Монастирський Г.Л., Волосюк М.В. Диверсифікація державної політики управління місцевим економічним розвитком. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. Випуск 2(88). С.22-29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-2-3>
389. Мунько М. Роль внутрішнього ринку та експорторозширювального розвитку в економічному зростанні. *Міжнародна економічна політика*. 2007. № 2(7). URL: <http://journals.uran.ua/>
390. Нагара М.Б. Сталий розвиток: трансформація парадигми в умовах екологізації економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. №5-6. С.36-42.
391. Назаркевич І.Б. Еволюція економічних циклів і детермінація структурних змін у національній економіці. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. Випуск 3(143). С.3-8. URL: <http://ird.gov.ua/>
392. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України / [Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М. та ін.]; за ред. Я.М. Гадзала. К.: ННЦ «ІАЕ». 2019. 40с.
393. Національна модель неіндустріального розвитку України: монографія / В.П. Вишневський, Л.О. Збаразька, М.Ю. Заніздра, В.Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського. К.: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2016. 518с.
394. Національний проєкт «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/>
395. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. К.: Видавництво «АКОНІТ». 2005. Том 3. 863с.
396. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюби. К.: Основи. 2000. 198с.

397. Ольшанський О. Ресурсне забезпечення розвитку території: двовимірний підхід. *Держава і суспільство*. №4. 2013. С.220-225. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
398. Оновлена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: ключові аспекти. Інформаційна брошура Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України. 2024. <https://mtu.gov.ua/files/>
399. Осецький В.Л. Інвестиційно-інноваційна модель розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора екон. наук зі спеціальності 08.00.01 – економічна теорія. Київ. 2004. URL: <http://www.disslib.org/>
400. Осецький В.Л., Кузьменко Т.М., Куліш В.А. Посилення політики реіндустріалізації як фактор інноваційної модернізації економіки України. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 6. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-137>
401. Офіційний сайт Адміністрації економічного розвитку США. URL: <https://www.eda.gov/>
402. Офіційний сайт Уряду Канади. URL: <https://www.canada.ca/>
403. Офіційні дані Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
404. Павленко О.О., Мартинець В.В., Рибальченко С.М. Еколого-орієнтований кластерний підхід до розвитку об'єднаних територіальних громад. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2018. № 1. С.60-64. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>
405. Павліха Н.В., Войчук М.В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації. *Регіональна економіка*. 2018. №3. С.29-35. URL: <https://re.gov.ua/>
406. Павлов В.І., Гринчуцький В.І., Кравців В.С., Павліха Н.В. Концептуальні засади управління облаштуванням просторових систем у контексті

- забезпечення їх сталого розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2007. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/>
407. Павлов Н.С. Концепція «належного врядування»: сучасне розуміння та стан її реалізації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. Ч.3. С.3-7. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.1>
408. Палагнюк Ю.В. «Державна політика» та «публічна політика»: теоретичний аспект. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Випуск 169. Том 181. С.63-67. URL: <http://www.irbis-nbuiv.gov.ua/>
409. Панасюк Р.В. Структурно-функціональна модель об'єднаної територіальної громади як первинного елемента системи місцевого самоврядування. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. № 1(13). С. 96-103. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/629>
410. Патицька Х.О. Стратегія Смарт-спеціалізації в контексті забезпечення конкурентоспроможності регіону: теоретичний аспект. *Ефективна економіка*. 2019. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
411. Пашкевич М.С., Шагоян С.М. Розвиток регіонів та формування регіональної політики на основі міжнародних кластерних утворень в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2022. №2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.15>
412. Пелехатий А.О. Інституційне забезпечення бюджетної політики розвитку територій. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2019. Випуск 4(82). С.15-21. URL: <https://snaujournal.com.ua/>
413. Переверзєва А.В. Оцінка розвитку територіальних громад як соціально-економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія *Економіка*. 2019. Випуск 2(54). С.61-70. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2\(54\).61-70](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2(54).61-70)

414. Перезозова І.В., Поленкова М.В. Сталий розвиток сільських територій: сучасний стан проблеми. Причорноморські економічні студії. 2020. Випуск 59-1. С.68-75. URL: <http://bses.in.ua/> DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.59-11>
415. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України в редакції від 07.05.2024р. № з1668-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
416. Першочергові заходи створення європейської системи формування та реалізації державної регіональної політики в Україні. Пропозиції ГО «Інститут громадянського суспільства». URL: <https://www.csi.org.ua/>
417. Петренко Н.О., Поліщук О.А. Формування економічної безпеки регіону: теоретико-методологічний підхід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21-22. С.112-118. DOI: 10.32702/23066814.2020.21—22.112
418. Пирог О.В. Факторна модель розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №16. С.40-43. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
419. Підоричева І.Ю. Інституційне забезпечення розширення функціоналу регіональних наукових центрів НАН України та МОН України у контексті смарт-спеціалізації (на прикладі Придніпровського економічного району). *Вісник економічної науки України*. 2020. №2. С.63-74. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).63-74](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).63-74)
420. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>
421. План для реалізації програми Ukraine Facility. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-plan-dlia-realizatsii-prohramy-ukraine-facility>
422. Плотнікова М.Ф. Багатофункціональний розвиток сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2013. №10. С.86-92.
423. Повзун Д.І. Економічна безпека регіону як складова національної безпеки України. *Економіка та держава*. 2020. №8. С.89-94. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.89

424. Повзун Д.І. Економічна безпека регіону як складова національної безпеки України. *Економіка та держава*. 2020. №8. С.89-94. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.89. URL: <http://www.economy.in.ua/>
425. Податковий кодекс України. Закон України в редакції від 03.09.2023р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
426. Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення: монографія / О.Ю. Бобровська, Т.А. Крушельницька, М.А. Латинін [та ін.]; за заг.ред. д. держ. упр., проф. О.Ю. Бобровської. Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2017. 362с. URL: <http://www.dridu.dp.ua/>
427. Про адміністративну процедуру. Закон України в редакції від 01.01.2024р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
428. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад: Закон України від 26.11.2015р. № 837-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
429. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України в редакції від 01.01.2017р. № 79-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
430. Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій: Закон України від 17.11.2020р. № 1009-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
431. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій. Закон України від 09.07.2022р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
432. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель. Закон України в редакції від 09.06.2022р. № 711-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
433. Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань

- співробітництва територіальних громад. Закон України від 12.01.2023р. № 2867-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
434. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України в редакції від 01.01.2017р. № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
435. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України в редакції від 14.05.2020р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
436. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 27.06.2023р. № 996-2010-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
437. Про засади державної регіональної політики. Закон України в редакції від 01.01.2024р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
438. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
439. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
440. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2015р. № 214, в редакції від 03.05.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
441. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022р. № 265. URL: <https://mtu.gov.ua/>
442. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 11.08.2023р. № 731-2023-п. URL: https://zakon.rada.gov.ua

443. Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля. Постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 13.09.2023р. № 989-2017-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
444. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.10.2022р. № 1159-2022-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
445. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України в редакції від 10.07.2022р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
446. Про Національну безпеку України. Закон України в редакції від 31.03.2023р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
447. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 14.09.2020р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
448. Про співробітництво територіальних громад. Закон України в редакції від 04.04.2023р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
449. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
450. Про утворення робочої групи з питань впровадження в Україні Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні. Наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 09.02.2009р. № v0062661-09. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
451. Про утворення та ліквідацію районів. Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020р. № 807-IX (чинна редакція від 07.09.2023р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

452. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону. Закон України в редакції від 15.03.2022р. № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
453. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/>
454. Програма з відновлення України Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/>
455. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення додержання державних гарантій місцевого самоврядування та захисту його економічних основ від 24.02.2020р. № 3118. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
456. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні від 30.10.2020р. № 4298. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
457. Проект «Партисипативна демократія та обґрунтовані рішення на місцевому рівні в Україні»: підсумки та результати. *Вісник Асоціації міст України. Спеціальний випуск.* 2018. № 153. 44с. URL: <https://auc.org.ua/>
458. Проект UCORD. URL: <https://decentralization.ua/>
459. Пухир С.Т. Інституційне забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики в Україні. *Регіональна економіка.* 2014. №2. С.17-26. URL: http://re.gov.ua/re201402/re201402_017_PukhyrST.pdf
460. Регіональний розвиток: функціональні типи територій. Інтерактивний ГІС-довідник Товариства дослідників України. 2023. URL: <https://region.development.tdukr.com/>
461. Реєстр договорів про співробітництва територіальних громад. URL: <https://mtu.gov.ua/>
462. Рекомендації зі створення регіонального механізму міжвідомчої та міжтериторіальної координації процесів відновлення та розвитку громад і

- територій. Конгрес регіональних та місцевих влад при Президентові України за сприяння ПРООН в Україні у межах Програми із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки ЄС, урядів Данії та Швеції. 2023. URL: <https://www.undp.org/>
463. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість: монографічний збірник / за ред. акад. НАН України Гейця В.М., чл.-кор. НАН України Гриценка А.А.; К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». 2016. 240с. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf>
464. Рожко О.Д. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2(24). URL: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua>
465. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон.наук Дейнеко Л.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2018, 158с.
466. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні. Національна академія наук України, Ін-т економічного прогнозування НАН України; ред.: Б.Є. Кваснюк. - К.; Харків: Форт. 2003. 424с.
467. Романчук Я. Новий захід. Українська мрія. Х.: Вид-во «Літера Нова», 2023. 672с.
468. Романюк С.А. Економічна щільність як показник розвитку міст. *Ефективна економіка*. 2013. №1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/>
469. Россоха В., Плотнікова М. Розвиток сільських територій України в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. Економічний дискурс. 2018. Випуск 4. С.41-53. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/>
470. Рудакевич І. Геопросторові аспекти фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області. *Наукові записки*. 2023. №1. С.68-78. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.1.8> URL: <http://nztg.tnpu.edu.ua/article/view/284231>

471. Рудь Ю.Л. Формування стратегії всеосяжного розвитку національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03: захист 21.11.2019 / науковий керівник Покатаєва О.В. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2019. 200с.
472. Рябєв А.А., Тонкошкур М.В., Кравцова С.Ф. Концепція «Smart City» та її вплив на сферу туризму в умовах цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 35. URL: <http://economyandsociety.in.ua/>
473. Савчук Д.М. Характеристика ресурсного потенціалу громади та оцінка ефективності його використання. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 1. С. 83-94. URL: <http://ujae.wunu.edu.ua/index.php/ujae/article/viewFile/219/217>
474. Самборський О.В., Гласов П.В. Сучасна кластерна політика України: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2021. №11. С.57-64. DOI: 10.32702/2306&6792.2021.11.57
475. Сапич В.І., Сапич Н.М. Становлення національної моделі економічного розвитку України. *Mechanism of Economic Regulation*. 2013. №1. С.78-87. URL: <https://mer.fem.sumdu.edu.ua/>
476. Сахно Т.А. Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону: – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» – Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, 2023. 277с. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/>
477. Сегеда С.А. Методологічні основи категорії «розвиток»: філософський аспект. *Економіка та держава*. 2018. №10. С.14-22. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.14. URL: <http://www.economy.in.ua/>
478. Семигуліна І.Б., Ярошенко І.В. Складові механізми відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України в повоєнний період. *Бізнес Інформ*. 2024. №4. С.63-71. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-63-71>

479. Семцов В.М. Дисемінація інституційних змін: внутрішнє планування, імпорт та спонтанне становлення. *Облік і фінанси*. 2018. №2(80). С.130-140. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/195352965.pdf>
480. Сергієнко Л.В. Сучасні стратегії розвитку міст в забезпеченні безпеки урбанізованих територій. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. №1. Том 33 (72). С.123-129. URL: <https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/>
481. Ситник Н.С., Шушкова Ю.В. Концептуальні аспекти реіндустріалізації економіки на основі технологічної модернізації. *Бізнес Інформ*. 2019. №11. С.61-67. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-61-67>
482. Сірик З.О. Проблеми та можливості співробітництва територіальних громад України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №16. С.102-107. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
483. Сірик З.О., Панухник О.В., Білик Р.Р. Внутрішньо-ресурсний потенціал місцевого самоврядування: особливості використання. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 26–41. URL: <http://ujae.org.ua/> DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-3>
484. Скиба М.В. Концептуальні засади публічного управління соціально-економічним розвитком регіону. *Регіональна економіка*. 2020. № 3. С.35-45. URL: <https://re.gov.ua/>
485. Скупський Р.М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру. *Економічний форум*. 2015. №1. С. 86-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_1_16
486. Скупський Р.М., Волосюк М.В. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки як похідна інноваційного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С.150-154. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-11_0-pages-150_154.pdf
487. Слюсаренко В. Є. Інституційне забезпечення функціонування механізму реалізації регіональної політики розвитку трьохстороннього партнерства.

- Економічний простір*. 2018. № 132. С. 95–106. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/>
488. Смесова В.Л. Діалектика та еволюційний підхід як методологічна основа дослідження системи відтворення економічних відносин. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 5. Том 31 (70). С.15-20. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-5-2>
489. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / Переклад з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. К.: «Наш формат». 2018. 722с.
490. Снігова О.Ю. Оцінювання перспектив забезпечення інклюзивного розвитку в процесі реалізації державної регіональної політики. *Регіональна економіка*. 2019. №2. С.10-17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/
491. Співробітництво громад: аналіз стану та методичні рекомендації для поліпшення співпраці. Стан виконання Закону України «Про співробітництво територіальних громад». URL: <https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1373>
492. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні / С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір, В.І. Жук [та ін.]. К.: НІСД. 2013. 54с. URL: <https://niss.gov.ua/>
493. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Луценко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Луценка. К.: ННЦ ІАЕ. 2020. 60с.
494. Стратегія інклюзивного сільського розвитку на базі громад: проекти, реалії та європейські перспективи для України: монографія / за ред. проф. Т.О. Зінчук. Київ: «Центр учбової літератури». 2019. 352с.
495. Талавирия М.П. Розвиток сільських територій на засадах сталості. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2016. Випуск 1(47). Т.2. С.146-150. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>

496. Телешун С. Ефективне управління і публічна політика як напрям реалізації політичної влади в умовах кризи. *Політичний менеджмент*. 2009. №2. С.35-45. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/>
497. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стимулювання розвитку регіонів на засадах смарт-спеціалізації: бар'єри та механізми імплементації: наукова доповідь / наук.ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2021. 155с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20210034.pdf>
498. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В.С. Кравців. Львів. 2015. 246с. URL: <http://ird.gov.ua/>
499. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України. 2020. 531с. URL: <https://ird.gov.ua/>
500. Тертичка В. Державна політика: аналіз її здійснення в Україні. К.: Вид-во ім. Соломії Павличко «Основи». 2002. 750с. URL: <https://ipas.org.ua/>
501. Ткачук А. Як розпочати процес відновлення України вже зараз? *Реанімаційний пакет реформ*. 30.10.2023. URL: <https://rpr.org.ua/news/anatoliy-tkachuk-yak-rozpochaty-protses-vidnovlennia-ukrainy-vzhe-zaraz/>
502. Ткачук О.М., Недбалюк О.П. Просторові та суспільно-економічні аспекти управління територіальним розвитком. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Випуск 3(08). С.84-89. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/17.pdf
503. Тютюнник Г.О., Купінець Л.Є. Концептуальні засади повоєнного упорядкування урбаністичного простору України, зруйнованого внаслідок військових дій. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Випуск 75. С.69-75. URL: <http://bses.in.ua/>
504. Тютюнникова С.В., Бервено О.В. Модернізація та децентралізація економічного розвитку: суперечності та комплементарність взаємодії.

- Економічна теорія та право*. 2022. № 2(49). С. 28–47. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-49-2-28>
505. Уманець Т.В., Шаталова Л.С. Передумови формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону. *Бізнес Інформ*. 2015. №2. С.92-96. URL: <https://business-inform.net/>
506. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи: монографія / Н.Л. Гавкалова, Л.Й. Аведян, Г.М. Шумська та ін.; за заг. ред. докт. екон. наук, професора Гавкалової Н.Л. Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/>
507. Успішна територіальна громада: будуємо разом / М. Бриль, О. Врублевський, О. Данчева, А. Сеїтосманов, Е. Чубаров. Харків: Видавничий будинок Фактор. 2018. 128с. URL: <http://despro.org.ua>
508. Феофанов Л.К. Мотивація як фактор ефективності виробничого процесу в контексті трансформації економіки та суспільства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Випуск 2. С.23-26. URL: <http://global-national.in.ua/>
509. Філатов С., Філатова В. Кластери – як інструмент економічного розвитку регіонів України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 4(72). С.102-110. DOI: 10.31732/2663-2209-2023-72-102-110
510. Філіппова С.В., Волосюк М.В. Щодо питання нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2019. № 2(8). С.50-58. URL: <https://economics.opu.ua/> DOI: 10.5281/zenodo.3566993
511. Філіпенко А. О., Баришнікова В. В. Пріоритети розвитку морегосподарського комплексу України в умовах глобалізації: аналітична доповідь. Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. Одеса: Фенікс, 2013. 168с.
512. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис. 2002. VI. 742с.

513. Фінагіна О.В. Інвестиційна привабливість як основа конкурентоспроможності приморського регіону. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2023. №1. Том 34(73). С.51-55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4803/73-1-8>
514. Хвесик М.А., Хвесик Ю.М. Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2013. №1. С.66-76. URL: <http://eapk.org.ua/>
515. Хижнякова Н.О. Методологічні засади аналізу розвитку територій. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2019. № 1(7). С.61-69. URL: <https://economics.opu.ua/ejoru/2019/No1/61.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.3406174.
516. Хошуляк О. Концептуальні основи стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економічний дискурс*. 2021. Випуск 3-4. С.79-86. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2021-2-8>
517. Царик Л., Царик П., Оливко О., Янковська Л. Функціональні особливості і типологія міських територіальних громад Тернопільської області. *Наукові записки*. 2023. №2. С.36-42. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.2.4> URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/>
518. Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://mepr.gov.ua/>
519. Червяков І.М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №6. С.99-102. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
520. Черчик Л.М. Імперативи інклюзивного розвитку в рекреаційному природокористуванні. *Економічні інновації*. 2020. Вип. 4(77). Том 22. С.171-182. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.4\(77\).171-182](https://doi.org/10.31520/ei.2020.22.4(77).171-182)
521. Чуріканова О.Ю. Актуальні засади управління регіональним розвитком і формування регіональної політики. *Бізнес Інформ*. 2020. №12. С. 128–133. URL: <https://www.business-inform.net/>

522. Швець Т.В., Овдіюк О.М., Плотнікова М.Ф., Костюк Л.П. Підприємництво та багатофункціональний розвиток сільських територій: public management, стратегія, організація і планування. *Економіка та держава*. 2021. №4. С.137-142. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.137
523. Шевченко О., Сенченко Л. Правові засади координації центральних органів виконавчої влади. *Зовнішня торгівля, економіка, фінанси, право*. 2020. №5. С.84-93. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)08)
524. Шинкарьов А. Міжсекторальне партнерство: теоретико-правові засади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. №5. С.169-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_5_24
525. Шпак А.Д. Диверсифікація регіонів: сутність, причини та наслідки виникнення. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». 2015. Том 21. № 1. С.139-145. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/966/628>*
526. Шпак Ю.В. Кластерний підхід в управлінні територіальним розвитком України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С.187-191. DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.32>
527. Шпильова Ю.Б. Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Київ. 2019. URL: http://ecos.kiev.ua/share/upload/files/thesis_abstracts/aref_Shylova.pdf
528. Штулер І.Ю. Еволюція теорій економічного розвитку у сучасному вимірі знань. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 9. С.216-219. URL: <http://www.global-national.in.ua/>

529. Штулер І.Ю. Інституціональні засади зміни концепцій гомеостазису як базової основи розвитку на сучасному етапі. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Випуск 4. С.45-48. URL: <http://bses.in.ua/>
530. Шульц С.Л. Школа регіоналістики М.І. Долішнього: ідейні витoki та сучасні здобутки. *Регіональна економіка*. 2016. №2. С.7-12. URL: https://re.gov.ua/re201602/re201602_007_ShultsSL.pdf
531. Шульц С.Л., Луцків О.М. Структурно-технологічні зрушення в економіці регіонів у контексті перспектив розвитку смарт-спеціалізації. *Регіональна економіка*. 2021. №2. С.15-26. URL: <https://re.gov.ua/>
532. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2011. 244с.
533. Щеглюк С.Д. Підходи до оцінювання ефективності державної регіональної політики. *SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE*. 2021. Випуск 3 (149). С.26-35. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2021-3-5> URL: <https://ird.gov.ua/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за надходженнями до загального фонду місцевих бюджетів у 2023р.

№	Загальні доходи громади, грн.	Територіальна громада
1.	4877029170	Миколаївська міська
2.	783649105	Южноукраїнська міська
3.	570704271	Первомайська міська
4.	421800259	Вознесенська міська
5.	338538710	Очаківська міська
6.	219736036	Баштанська міська
7.	138681097	Бузька сільська
8.	137173878	Кривоозерська селищна
9.	131398760	Врадіївська селищна
10.	129793813	Новоодеська міська
11.	120210134	Синюхинобрідська сільська
12.	118296163	Веселинівська селищна
13.	117515291	Коблівська селищна
14.	105311944	Казанківська селищна
15.	101695356	Єланецька селищна
16.	100000128	Новобузька міська
17.	96710119	Березанська селищна
18.	89373455	Снігурівська міська
19.	86282146	Арбузинська селищна
20.	85508070	Доманівська селищна
21.	85227996	Братська селищна
22.	79849506	Олександрівська селищна
23.	76699409	Шевченківська сільська

24.	76347988	Березнегуватська селищна
25.	73672572	Мигіївська сільська
26.	71174236	Степівська сільська
27.	67933610	Веснянська сільська
28.	65488567	Костянтинівська сільська
29.	64957245	Чорноморська сільська
30.	62718202	Мішково-Погорілівська сільська
31.	58329734	Галіцинівська сільська
32.	56757376	Благодатненська сільська
33.	53411450	Кам'яномостівська сільська
34.	46070692	Прибужанівська сільська
35.	43988886	Нечаянська сільська
36.	43154861	Ольшанська селищна
37.	40064100	Новомар'ївська сільська
38.	38161611	Воскресенська селищна
39.	37168548	Інгульська сільська
40.	36125865	Мостівська сільська
41.	35559703	Радсадівська сільська
42.	33769673	Прибузька сільська
43.	32906945	Софіївська сільська
44.	29514142	Сухоеланецька сільська
45.	27645407	Вільнозапорізька сільська
46.	26730099	Володимирівська сільська
47.	25288394	Куцурубська сільська
48.	24524601	Привільненська сільська
49.	24016245	Дорошівська сільська
50.	20995483	Первомайська селищна
51.	18899678	Горохівська сільська
52.	13672127	Широківська сільська

Таблиця А.2

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за надходженнями до загального фонду місцевих бюджетів на 1 мешканця у 2023р.

№	Доходи громади на 1 мешканця, грн.	Територіальна громада
1.	26577	Бузька сільська
2.	23598	Очаківська міська
3.	21291	Синюхінобрідська сільська
4.	18826	Южноукраїнська міська
5.	15321	Коблівська сільська
6.	12458	Чорноморська сільська
7.	12125	Вознесенська міська
8.	10534	Нечаянська сільська
9.	10376	Миколаївська міська
10.	10172	Благодатненська сільська
11.	10167	Баштанська міська
12.	9110	Мигіївська сільська
13.	8975	Олександрівська селищна
14.	8800	Мішково-Погорілівська сільська
15.	8759	Радсадівська сільська
16.	8589	Арбузинська селищна
17.	8272	Мостівська сільська
18.	8241	Первомайська міська
19.	8239	Новомарівська сільська
20.	8129	Степівська сільська
21.	8120	Володимирівська сільська
22.	8057	Врадіївська селищна
23.	7914	Веснянська сільська
24.	7898	Галицинівська сільська
25.	7542	Новоодеська міська

26.	7419	Кам'яномостівська сільська
27.	7269	Казанківська селищна
28.	7247	Братська селищна
29.	7168	Березанська селищна
30.	7072	Єланецька селищна
31.	6878	Костянтинівська сільська
32.	6848	Прибузька сільська
33.	6793	Веселинівська селищна
34.	6223	Сухоеланецька сільська
35.	6101	Прибужанівська сільська
36.	5941	Кривоозерська селищна
37.	5939	Доманівська селищна
38.	5939	Софіївська сільська
39.	5532	Новобузька міська
40.	5407	Шевченківська сільська
41.	5101	Вільнозапорізька сільська
42.	4826	Ольшанська селищна
43.	4492	Інгульська сільська
44.	4490	Дорошівська сільська
45.	4405	Привільненська сільська
46.	4075	Березнегуватська селищна
47.	4065	Широківська сільська
48.	3932	Снігурівська міська
49.	3391	Куцурубська сільська
50.	2649	Горохівська сільська
51.	2580	Воскресенська селищна
52.	2276	Первомайська селищна

Таблиця А.3

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за загальними
видатками місцевих бюджетів у 2023р.

№	Територіальна громада	Загальні видатки громади, грн
1.	Миколаївська міська	4551758034
2.	Южноукраїнська міська	808355131
3.	Первомайська міська	793708222
4.	Вознесенська міська	488725950
5.	Очаківська міська	336203299
6.	Баштанська міська	238381722
7.	Кривоозерська селищна	224385570
8.	Веселинівська селищна	194265319
9.	Врадіївська селищна	177705786
10.	Новоодеська міська	170963533
11.	Снігурівська міська	166364555
12.	Єланецька селищна	156474224
13.	Синюхинобрідська сільська	146192366
14.	Доманівська селищна	138974899
15.	Новобузька міська	138678577
16.	Березнегуватська селищна	137978391
17.	Казанківська селищна	136592530
18.	Братська селищна	120703129
19.	Березанська селищна	119729901
20.	Коблівська сільська	117392383
21.	Арбузинська селищна	117361773
22.	Шевченківська сільська	109283497
23.	Галицинівська сільська	105848802
24.	Воскресенська селищна	103795164

25.	Степівська сільська	102410249
26.	Бузька сільська	99834517
27.	Олександрівська селищна	93931632
28.	Веснянська сільська	87607596
29.	Мигіївська сільська	87554561
30.	Костянтинівська сільська	87016463
31.	Чорноморська сільська	86130614
32.	Мішково-Погорілівська сільська	85765680
33.	Інгульська сільська	78791921
34.	Кам'яномостівська сільська	77037846
35.	Ольшанська селищна	74352584
36.	Прибужанівська сільська	67472270
37.	Благодатненська сільська	65707433
38.	Первомайська селищна	65529090
39.	Нечаянська сільська	61229610
40.	Куцурубська сільська	56865859
41.	Вільнозапорізька сільська	56409877
42.	Привільненська сільська	55837645
43.	Мостівська сільська	51680542
44.	Софіївська сільська	51635561
45.	Новомар'ївська сільська	51493928
46.	Прибузька сільська	47462157
47.	Радсадівська сільська	46655411
48.	Дорошівська сільська	43801636
49.	Сухоеланецька сільська	38548038
50.	Горохівська сільська	36912764
51.	Володимирівська сільська	27252228
52.	Широківська сільська	20268155

Таблиця А.4

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за загальними
видатками місцевих бюджетів на 1 мешканця, у 2023р.

№	Територіальна громада	Загальні видатки громади на 1 мешканця, грн
1.	Синюхинобрідська сільська	25893
2.	Очаківська міська	23435
3.	Южноукраїнська міська	19420
4.	Бузька сільська	19133
5.	Чорноморська сільська	16519
6.	Коблівська сільська	15305
7.	Нечаянська сільська	14662
8.	Галицинівська сільська	14333
9.	Вознесенська міська	14048
10.	Мішково-Погорілівська сільська	12143
11.	Мостівська сільська	11834
12.	Благодатненська сільська	11776
13.	Степівська сільська	11696
14.	Арбузинська селищна	11682
15.	Радсадівська сільська	11491
16.	Первомайська міська	11460
17.	Веселинівська селищна	11156
18.	Баштанська міська	11030
19.	Врадіївська селищна	10896
20.	Єланецька селищна	10882
21.	Мигіївська сільська	10827
22.	Кам'яномостівська сільська	10701
23.	Новомар'ївська сільська	10589
24.	Олександрівська селищна	10558

25.	Вільнозапорізька сільська	10408
26.	Братська селищна	10263
27.	Веснянська сільська	10206
28.	Привільненська сільська	10028
29.	Новоодеська міська	9935
30.	Кривоозерська селищна	9718
31.	Миколаївська міська	9684
32.	Доманівська селищна	9652
33.	Прибузька сільська	9625
34.	Інгульська сільська	9522
35.	Казанківська селищна	9428
36.	Софіївська сільська	9319
37.	Костянтинівська сільська	9138
38.	Прибужанівська сільська	8936
39.	Березанська селищна	8874
40.	Ольшанська селищна	8315
41.	Володимирівська сільська	8278
42.	Дорошівська сільська	8189
43.	Сухоеланецька сільська	8127
44.	Шевченківська сільська	7705
45.	Новобузька міська	7671
46.	Куцурубська сільська	7625
47.	Березнегуватська селищна	7365
48.	Снігурівська міська	7319
49.	Первомайська селищна	7103
50.	Воскресенська селищна	7017
51.	Широківська сільська	6027
52.	Горохівська сільська	5174

Таблиця А.5

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками місцевих бюджетів на власні повноваження, 2023р. («державне управління»)

№	Територіальна громада	Тип	Видатки на утримання апарату управління, % до заг. обсягу
1.	Первомайська	селищна	41,4
2.	Володимирівська	сільська	30,8
3.	Новомар'ївська	сільська	26,7
4.	Мішково-Погорілівська	сільська	25,3
5.	Привільненська	сільська	25,3
6.	Сухоеланецька	сільська	24,4
7.	Софіївська	сільська	23,9
8.	Шевченківська	сільська	22,1
9.	Широківська	сільська	20,7
10.	Вільнозапорізька	сільська	20,6
11.	Нечаянська	сільська	20,3
12.	Галицинівська	сільська	19,8
13.	Костянтинівська	сільська	19,3
14.	Дорошівська	сільська	18,3
15.	Благодатненська	сільська	17,8
16.	Бузька	сільська	17,6
17.	Мостівська	сільська	17,6
18.	Коблівська	сільська	17,5
19.	Ольшанська	селищна	17,5
20.	Мигіївська	сільська	17,3
21.	Воскресенська	селищна	17,0
22.	Інгульська	сільська	16,8
23.	Веснянська	сільська	16,8
24.	Снігурівська	міська	16,2

25.	Врадіївська	селищна	15,8
26.	Кривоозерська	селищна	15,7
27.	Березнегуватська	селищна	15,6
28.	Казанківська	селищна	15,5
29.	Куцурубська	сільська	15,4
30.	Радсадівська	сільська	15,4
31.	Єланецька	селищна	14,7
32.	Баштанська	міська	14,0
33.	Горохівська	сільська	14,0
34.	Веселинівська	селищна	13,9
35.	Очаківська	міська	13,8
36.	Березанська	селищна	13,5
37.	Олександрівська	селищна	13,5
38.	Кам'яномостівська	сільська	13,0
39.	Доманівська	селищна	12,8
40.	Прибузька	сільська	12,8
41.	Новобузька	міська	12,7
42.	Прибужанівська	сільська	12,5
43.	Братська	селищна	12,4
44.	Новоодеська	міська	12,4
45.	Вознесенська	міська	11,8
46.	Степівська	сільська	11,0
47.	Южноукраїнська	міська	11,0
48.	Арбузинська	селищна	9,9
49.	Синюхинобрідська	сільська	9,2
50.	Миколаївська	міська	8,7
51.	Первомайська	міська	8,6
52.	Чорноморська	сільська	7,7

Таблиця А.6

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками місцевих бюджетів на власні повноваження у 2023р. («капітальні видатки»)

№	Територіальна громада	Тип	Капітальні видатки, % до заг. обсягу
1.	Коблівська	сільська	52,2
2.	Чорноморська	сільська	49,8
3.	Вознесенська	міська	46,0
4.	Миколаївська	міська	42,6
5.	Олександрівська	селищна	40,6
6.	Шевченківська	сільська	39,9
7.	Бузька	сільська	33,3
8.	Березанська	селищна	32,9
9.	Снігурівська	міська	26,7
10.	Баштанська	міська	26,6
11.	Братська	селищна	25,8
12.	Ольшанська	селищна	25,5
13.	Софіївська	сільська	25,5
14.	Куцурубська	сільська	24,8
15.	Очаківська	міська	23,0
16.	Веснянська	сільська	21,8
17.	Арбузинська	селищна	21,2
18.	Березнегуватська	селищна	19,6
19.	Радсадівська	сільська	19,1
20.	Первомайська	міська	17,3
21.	Новобузька	міська	16,3
22.	Врадіївська	селищна	16,0
23.	Мішково-Погорілівська	сільська	15,1
24.	Мигіївська	сільська	14,5

25.	Вільнозапорізька	сільська	14,1
26.	Кам'яномостівська	сільська	14,1
27.	Сухоеланецька	сільська	13,7
28.	Єланецька	селищна	13,6
29.	Прибужанівська	сільська	13,2
30.	Мостівська	сільська	12,7
31.	Степівська	сільська	12,6
32.	Южноукраїнська	міська	10,7
33.	Новоодеська	міська	10,5
34.	Синюхинобрідська	сільська	10,4
35.	Прибузька	сільська	9,9
36.	Привільненська	сільська	8,5
37.	Доманівська	селищна	8,1
38.	Кривоозерська	селищна	7,8
39.	Веселинівська	селищна	7,1
40.	Володимирівська	сільська	6,9
41.	Нечаянська	сільська	6,8
42.	Благодатненська	сільська	6,6
43.	Галицинівська	сільська	6,5
44.	Горохівська	сільська	6,4
45.	Воскресенська	селищна	6,0
46.	Костянтинівська	сільська	5,8
47.	Казанківська	селищна	5,2
48.	Дорошівська	сільська	5,0
49.	Новомар'ївська	сільська	3,0
50.	Первомайська	селищна	2,4
51.	Інгульська	сільська	1,7
52.	Широківська	сільська	1,0

Таблиця А.7

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками місцевих бюджетів на власні повноваження у 2023р.
(«капітальні видатки» на 1 мешканця)

№	Територіальна громада	Тип	Населення, осіб на 01.01.2023	Капітальні видатки, грн.	
				усього	на 1 мешканця
53.	Чорноморська	сільська	5214	42867192	8222
54.	Коблівська	сільська	7670	61248017	7985
55.	Вознесенська	міська	34789	224895407	6465
56.	Бузька	сільська	5218	33215367	6366
57.	Очаківська	міська	14346	77449172	5399
58.	Олександрівська	селищна	8897	38172463	4290
59.	Миколаївська	міська	470011	1939174283	4126
60.	Шевченківська	сільська	14184	43613244	3075
61.	Баштанська	міська	21612	63489928	2938
62.	Березанська	селищна	13492	39424389	2922
63.	Синюхинобрідська	сільська	5646	15198915	2692
64.	Братська	селищна	11761	31142076	2648
65.	Арбузинська	селищна	10046	24921118	2481
66.	Софіївська	сільська	5541	13166493	2376
67.	Веснянська	сільська	8584	19094692	2224
68.	Радсадівська	сільська	4060	8900819	2192
69.	Ольшанська	селищна	8942	18963802	2121
70.	Южноукраїнська	міська	41625	86814709	2086
71.	Первомайська	міська	69256	137360350	1983
72.	Снігурівська	міська	22729	44457253	1956
73.	Куцурубська	сільська	7458	14084698	1889
74.	Мішково-Погорілівська	сільська	7063	12913320	1828
75.	Врадіївська	селищна	16309	28420849	1743
76.	Мигіївська	сільська	8087	12679054	1568
77.	Кам'яномостівська	сільська	7199	10860514	1509

78.	Мостівська	сільська	4367	6557065	1502
79.	Єланецька	селищна	14379	21258101	1478
80.	Степівська	сільська	8756	12926390	1476
81.	Вільнозапорізька	сільська	5420	7931076	1463
82.	Березнегуватська	селищна	18734	27036180	1443
83.	Новобузька	міська	18078	22535879	1247
84.	Прибужанівська	сільська	7551	8918111	1181
85.	Сухоеланецька	сільська	4743	5282000	1114
86.	Новоодеська	міська	17209	18008894	1046
87.	Нечаянська	сільська	4176	4161844	997
88.	Прибузька	сільська	4931	4696540	952
89.	Галицинівська	сільська	7385	6903714	935
90.	Привільненська	сільська	5568	4735870	851
91.	Веселинівська	селищна	17414	13886251	797
92.	Доманівська	селищна	14398	11255716	782
93.	Благодатненська	сільська	5580	4323649	775
94.	Кривоозерська	селищна	23090	17416290	754
95.	Володимирівська	сільська	3292	1877312	570
96.	Костянтинівська	сільська	9522	5033189	529
97.	Казанківська	селищна	14488	7063751	488
98.	Воскресенська	селищна	14792	6217457	420
99.	Дорошівська	сільська	5349	2203175	412
100.	Горохівська	сільська	7134	2364579	331
101.	Новомар'ївська	сільська	4863	1559636	321
102.	Первомайська	селищна	9225	1541751	167
103.	Інгульська	сільська	8275	1327440	160
104.	Широківська	сільська	3363	198501	59

Додаток Б

Таблиця Б.1

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за основними природними ресурсами

№	Територіальна громада	Тип	Сільсько-господарські угіддя	Водні ресурси	Лісовий фонд
			<i>місце рейтингу</i>	<i>місце рейтингу</i>	<i>місце рейтингу</i>
1.	Баштанська	міська	1	5	2
2.	Вознесенська	міська	6	7	6
3.	Миколаївська	міська	8	-	-
4.	Новобузька	міська	4	6	1
5.	Новоодеська	міська	3	2	3
6.	Очаківська	міська	9	1	-
7.	Первомайська	міська	7	-	-
8.	Снігурівська	міська	2	3	4
9.	Южноукраїнська	міська	5	4	5
1.	Арбузинська	селищна	10	-	-
2.	Березанська	селищна	5	1	9
3.	Березнегуватська	селищна	1	2	3
4.	Братська	селищна	7	7	11
5.	Веселинівська	селищна	3	12	2
6.	Воскресенська	селищна	11	11	10
7.	Врадіївська	селищна	8	8	1
8.	Доманівська	селищна	9	10	7
9.	Єланецька	селищна	2	3	5
10.	Казанківська	селищна	4	4	6
11.	Кривоозерська	селищна	6	9	4
12.	Олександрівська	селищна	12	5	8
13.	Ольшанська	селищна	-	-	-
14.	Первомайська	селищна	13	6	12

1.	Благодатненська	сільська	9	13	13
2.	Бузька	сільська	15	14	1
3.	Веснянська	сільська	24	18	23
4.	Вільнозапорізька	сільська	-	-	-
5.	Володимирівська	сільська	22	15	3
6.	Галицинівська	сільська	-	-	-
7.	Горохівська	сільська	19	5	17
8.	Дорошівська	сільська	13	12	18
9.	Інгульська	сільська	2	19	10
10.	Кам'яномостівська	сільська	16	20	6
11.	Коблівська	сільська	8	2	15
12.	Костянтинівська	сільська	6	21	5
13.	Куцурубська	сільська	17	1	14
14.	Мигіївська	сільська	11	10	9
15.	Мішково- Погорілівська	сільська	-	6	22
16.	Мостівська	сільська	4	11	4
17.	Нечаянська	сільська		16	-
18.	Новомар'ївська	сільська	7	22	20
19.	Прибужанівська	сільська	12	17	8
20.	Прибузька	сільська	20	8	12
21.	Привільненська	сільська	5	24	2
22.	Радсадівська	сільська	23	-	21
23.	Синюхинобрідська	сільська	-	-	24
24.	Софіївська	сільська	3	3	7
25.	Степівська	сільська	1	9	11
26.	Сухоєланецька	сільська	10	-	-
27.	Чорноморська	сільська	14	4	19
28.	Шевченківська	сільська	18	23	-
29.	Широківська	сільська	21	7	16

Таблиця Б.2

Індекс податкоспроможності бюджетів територіальних громад

Миколаївського регіону у 2021-2023рр.

№	Територіальна громада	Тип	Індекс податкоспроможності		
			2021	2022	2023
1.	Баштанська	міська	0,79	0,76	0,79
2.	Вознесенська	міська	0,84	0,81	1,8
3.	Миколаївська	міська	1,24	1,28	1,24
4.	Новобузька	міська	0,52	0,56	0,52
5.	Новоодеська	міська	0,76	0,78	0,76
6.	Очаківська	міська	1,53	1,42	1,53
7.	Первомайська	міська	0,68	0,69	0,68
8.	Снігурівська	міська	0,74	0,74	0,74
9.	Южноукраїнська	міська	2,45	2,81	2,45
1.	Арбузинська	селищна	0,74	0,74	0,74
2.	Березанська	селищна	0,68	0,68	0,68
3.	Березнегуватська	селищна	0,63	0,66	0,63
4.	Братська	селищна	0,74	0,68	0,74
5.	Веселинівська	селищна	0,62	0,56	0,62
6.	Воскресенська	селищна	0,33	0,32	0,33
7.	Врадіївська	селищна	0,53	0,54	0,53
8.	Доманівська	селищна	0,51	0,54	0,51
9.	Єланецька	селищна	0,67	0,78	0,67
10.	Казанківська	селищна	0,72	0,75	0,72
11.	Кривоозерська	селищна	0,57	0,58	0,57
12.	Олександрівська	селищна	0,47	0,50	0,47
13.	Ольшанська	селищна	0,85	0,71	0,85
14.	Первомайська	селищна	0,43	0,51	0,43
1.	Благодатненська	сільська	1,50	1,39	1,50
2.	Бузька	сільська	0,90	1,03	0,90
3.	Веснянська	сільська	0,98	0,93	0,98

4.	Вільнозапорізька	сільська	0,47	0,49	0,47
5.	Володимирівська	сільська	0,81	0,79	0,81
6.	Галицинівська	сільська	3,64	3,95	3,64
7.	Горохівська	сільська	0,59	0,63	0,59
8.	Дорошівська	сільська	0,45	0,45	0,45
9.	Інгульська	сільська	0,59	0,61	0,59
10.	Кам'яномостівська	сільська	0,61	0,64	0,61
11.	Коблівська	сільська	0,98	0,94	0,98
12.	Костянтинівська	сільська	0,67	0,65	0,67
13.	Куцурубська	сільська	0,64	0,63	0,64
14.	Мигіївська	сільська	1,01	1,11	1,01
15.	Мішково- Погорілівська	сільська	1,16	1,12	1,16
16.	Мостівська	сільська	0,75	0,69	0,75
17.	Нечаянська	сільська	0,60	0,53	0,60
18.	Новомар'ївська	сільська	0,61	0,68	0,61
19.	Прибужанівська	сільська	0,59	0,56	0,59
20.	Прибузька	сільська	0,55	0,53	0,55
21.	Привільненська	сільська	0,40	0,41	0,40
22.	Радсадівська	сільська	0,85	0,88	0,85
23.	Синюхинобрідська	сільська	0,88	0,84	0,88
24.	Софіївська	сільська	0,44	0,50	0,44
25.	Степівська	сільська	0,82	0,80	0,82
26.	Сухоєланецька	сільська	0,35	0,35	0,35
27.	Чорноморська	сільська	0,51	0,54	0,51
28.	Шевченківська	сільська	1,00	1,01	1,00
29.	Широківська	сільська	1,10	1,01	1,10

Таблиця Б.3

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за загальними
видатками на 1 мешканця

№	Територіальна громада	Тип	Загальні видатки громади, грн.
			на 1 мешканця
1.	Очаківська	міська	23435
2.	Южноукраїнська	міська	19420
3.	Вознесенська	міська	14048
4.	Первомайська	міська	11460
5.	Баштанська	міська	11030
6.	Новоодеська	міська	9935
7.	Миколаївська	міська	9684
8.	Новобузька	міська	7671
9.	Снігурівська	міська	7319
1.	Арбузинська	селищна	11682
2.	Веселинівська	селищна	11156
3.	Врадіївська	селищна	10896
4.	Єланецька	селищна	10882
5.	Олександрівська	селищна	10558
6.	Братська	селищна	10263
7.	Кривоозерська	селищна	9718
8.	Доманівська	селищна	9652
9.	Казанківська	селищна	9428
10.	Березанська	селищна	8874
11.	Ольшанська	селищна	8315
12.	Березнегуватська	селищна	7365
13.	Первомайська	селищна	7103
14.	Воскресенська	селищна	7017
1.	Синюхинобрідська	сільська	25893
2.	Бузька	сільська	19133
3.	Чорноморська	сільська	16519

4.	Коблівська	сільська	15305
5.	Нечаянська	сільська	14662
6.	Галицинівська	сільська	14333
7.	Мішково-Погорілівська	сільська	12143
8.	Мостівська	сільська	11834
9.	Благодатненська	сільська	11776
10.	Степівська	сільська	11696
11.	Радсадівська	сільська	11491
12.	Мигіївська	сільська	10827
13.	Кам'яномостівська	сільська	10701
14.	Новомар'ївська	сільська	10589
15.	Вільнозапорізька	сільська	10408
16.	Веснянська	сільська	10206
17.	Привільненська	сільська	10028
18.	Прибузька	сільська	9625
19.	Інгульська	сільська	9522
20.	Софіївська	сільська	9319
21.	Костянтинівська	сільська	9138
22.	Прибужанівська	сільська	8936
23.	Володимирівська	сільська	8278
24.	Дорошівська	сільська	8189
25.	Сухоеланецька	сільська	8127
26.	Шевченківська	сільська	7705
27.	Куцурубська	сільська	7625
28.	Широківська	сільська	6027
29.	Горохівська	сільська	5174

Таблиця Б.4

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешканця

№	Територіальна громада	Тип	Видатки на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешк.
1.	Очаківська	міська	3227
2.	Южноукраїнська	міська	2134
3.	Вознесенська	міська	1655
4.	Баштанська	міська	1544
5.	Новоодеська	міська	1236
6.	Снігурівська	міська	1182
7.	Первомайська	міська	980
8.	Новобузька	міська	973
9.	Миколаївська	міська	842
1.	Первомайська	селищна	2938
2.	Врадіївська	селищна	1717
3.	Єланецька	селищна	1596
4.	Веселинівська	селищна	1556
5.	Кривоозерська	селищна	1527
6.	Казанківська	селищна	1458
7.	Ольшанська	селищна	1453
8.	Олександрівська	селищна	1423
9.	Братська	селищна	1276
10.	Доманівська	селищна	1235
11.	Воскресенська	селищна	1195
12.	Березанська	селищна	1194
13.	Арбузинська	селищна	1162
14.	Березнегуватська	селищна	1150
1.	Бузька	сільська	3360
2.	Мішково-Погорілівська	сільська	3072

3.	Нечаянська	сільська	2980
4.	Галицинівська	сільська	2839
5.	Новомар'ївська	сільська	2829
6.	Коблівська	сільська	2678
7.	Володимирівська	сільська	2546
8.	Привільненська	сільська	2536
9.	Синюхинобрідська	сільська	2370
10.	Софіївська	сільська	2223
11.	Вільнозапорізька	сільська	2145
12.	Благодатненська	сільська	2096
13.	Мостівська	сільська	2081
14.	Сухоеланецька	сільська	1981
15.	Прибузька	сільська	1902
16.	Мигіївська	сільська	1875
17.	Радсадівська	сільська	1768
18.	Костянтинівська	сільська	1763
19.	Веснянська	сільська	1715
20.	Шевченківська	сільська	1705
21.	Інгульська	сільська	1599
22.	Дорошівська	сільська	1502
23.	Кам'яномостівська	сільська	1392
24.	Степівська	сільська	1286
25.	Чорноморська	сільська	1265
26.	Широківська	сільська	1245
27.	Куцурубська	сільська	1175
28.	Прибужанівська	сільська	1118
29.	Горохівська	сільська	726

Таблиця Б.5

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками на культуру, фізкультуру і спорт у 2023 році

№	Територіальна громада	Тип	Видатки на культуру	Видатки на фізкультуру і спорт	Всього	% до заг. обсягу видатків бюджету
1.	Миколаївська	міська	157122406	165920740	323043146	7,1
2.	Новобузька	міська	6798207	3078650	9876857	7,1
3.	Баштанська	міська	13234404	3202864	16437268	6,9
4.	Новоодеська	міська	6282404	3764193	10046597	5,9
5.	Снігурівська	міська	5589996	1247555	6837551	4,1
6.	Вознесенська	міська	8482970	9452335	17935305	3,7
7.	Первомайська	міська	16192436	7732292	23924728	3,0
8.	Очаківська	міська	2501215	4098833	6600048	2,0
9.	Южноукраїнська	міська	10085303	6293875	16379178	2,0
1.	Ольшанська	селищна	5131232	488613	5619845	7,6
2.	Казанківська	селищна	7303036	2114442	9417478	6,9
3.	Березнегуватська	селищна	7094638	1265009	8359647	6,0
4.	Врадіївська	селищна	7351560	2212928	9564488	5,4
5.	Веселинівська	селищна	7263686	2277825	9541511	4,9
6.	Кривоозерська	селищна	9115854	1967858	11083712	4,9
7.	Арбузинська	селищна	3668878	2003219	5672097	4,8
8.	Воскресенська	селищна	4784121	37838	4821959	4,6
9.	Доманівська	селищна	3602987	2841855	6444842	4,6
10.	Єланецька	селищна	5386975	1707510	7094485	4,5
11.	Братська	селищна	4350902	759313	5110215	4,2
12.	Березанська	селищна	3634582	1163098	4797680	4,0
13.	Первомайська	селищна	2159457	45819	2205276	3,4
14.	Олександрівська	селищна	2036014	68661	2104675	2,2
1.	Дорошівська	сільська	2263649	1081417	3345066	7,6
2.	Радсадівська	сільська	3487118	0	3487118	7,5

3.	Бузька	сільська	5682498	22279	5704777	5,7
4.	Софіївська	сільська	2391459	147014	2538473	4,9
5.	Сухоєланецька	сільська	1660444	0	1660444	4,3
6.	Інгульська	сільська	3182776	0	3182776	4,0
7.	Благодатненська	сільська	2429452	122465	2551917	3,9
8.	Прибужанівська	сільська	2492881	0	2492881	3,7
9.	Шевченківська	сільська	3633269	0	3633269	3,3
10.	Галицинівська	сільська	3182101	0	3182101	3,0
11.	Володимирівська	сільська	766220	0	766220	2,8
12.	Вільнозапорізька	сільська	1553001	0	1553001	2,8
13.	Костянтинівська	сільська	2246015	96211	2342226	2,7
14.	Куцурубська	сільська	1547400	0	1547400	2,7
15.	Мішково- Погорілівська	сільська	2146296	68661	2214957	2,6
16.	Прибузька	сільська	1243363	0	1243363	2,6
17.	Новомар'ївська	сільська	1230078	68661	1298739	2,5
18.	Привільненська	сільська	1409371	0	1409371	2,5
19.	Чорноморська	сільська	2077235	0	2077235	2,4
20.	Горохівська	сільська	813789	0	813789	2,2
21.	Нечаянська	сільська	1194327	130270	1324597	2,2
22.	Мигіївська	сільська	1559241	239292	1798533	2,1
23.	Кам'яномостівська	сільська	1518072	0	1518072	2,0
24.	Веснянська	сільська	1622884	0	1622884	1,9
25.	Степівська	сільська	1843726	56713	1900439	1,9
26.	Коблівська	сільська	1764409	68661	1833070	1,6
27.	Синюхинобрідська	сільська	1923803	0	1923803	1,3
28.	Мостівська	сільська	606264	0	606264	1,2
29.	Широківська	сільська	239222	0	239222	1,2

Таблиця Б.6

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками на культуру, фізкультуру і спорт у 2022 році

№	Територіальна громада	Тип	Видатки на культуру	Видатки на фізкультуру і спорт	Всього	% до заг. обсягу видатків бюджету
1.	Новобузька	міська	7577878	2297633	9875511	7,3
2.	Миколаївська	міська	98015956	123000000	221015956	6,3
3.	Баштанська	міська	8734156	2858105	11592261	6,2
4.	Новоодеська	міська	4086760	2295603	6382363	5,0
5.	Снігурівська	міська	4542469	1214057	5756526	4,5
6.	Вознесенська	міська	7172629	6280131	13452760	3,8
7.	Очаківська	міська	3726789	3743540	7470329	3,7
8.	Первомайська	міська	13001994	4928386	17930380	3,2
9.	Южноукраїнська	міська	8327547	6005358	14332905	2,7
1.	Казанківська	селищна	6021985	1602543	7624528	6,0
2.	Арбузинська	селищна	3054036	1388740	4442776	5,1
3.	Ольшанська	селищна	2705940	361270	3067210	5,1
4.	Березнегуватська	селищна	5382097	1315414	6697511	4,8
5.	Доманівська	селищна	2653512	2791205	5444717	4,8
6.	Веселинівська	селищна	5455730	1681376	7137106	4,7
7.	Врадіївська	селищна	4504176	1713807	6217983	4,6
8.	Братська	селищна	3842307	578163	4420470	4,4
9.	Кривоозерська	селищна	6775327	1334033	8109360	4,1
10.	Єланецька	селищна	3563128	855477	4418605	3,6
11.	Воскресенська	селищна	3165005	0	3165005	3,6
12.	Первомайська	селищна	1674363	0	1674363	3,1
13.	Олександрівська	селищна	1505433	0	1505433	2,0
14.	Березанська	селищна	372120	824882	1197002	1,1
1.	Бузька	сільська	3819647	0	3819647	6,3
2.	Дорошівська	сільська	1221920	817203	2039123	5,7

3.	Софіївська	сільська	2191331	4739	2196070	4,6
4.	Благодатненська	сільська	2223775	11000	2234775	3,8
5.	Сухоєланецька	сільська	1263458	0	1263458	3,7
6.	Костянтинівська	сільська	2439312	820	2440132	3,4
7.	Радсадівська	сільська	1185786	0	1185786	3,4
8.	Володимирівська	сільська	721209	0	721209	2,9
9.	Привіленьська	сільська	1239592	0	1239592	2,8
10.	Чорноморська	сільська	1849861	0	1849861	2,8
11.	Галицинівська	сільська	2449029	190522	2639551	2,6
12.	Степівська	сільська	2145312	11597	2156909	2,6
13.	Куцурубська	сільська	1376047	0	1376047	2,5
14.	Мигіївська	сільська	1486039	398300	1884339	2,4
15.	Новомар'ївська	сільська	1191291	0	1191291	2,4
16.	Прибужанівська	сільська	1327657	0	1327657	2,3
17.	Шевченківська	сільська	2206415	0	2206415	2,2
18.	Коблівська	сільська	1907799	0	1907799	2,1
19.	Широківська	сільська	364175	0	364175	2,0
20.	Нечаянська	сільська	492799	0	492799	1,7
21.	Веснянська	сільська	1061229	0	1061229	1,6
22.	Кам'яномостівська	сільська	1077650	0	1077650	1,6
23.	Мостівська	сільська	645891	0	645891	1,6
24.	Синюхинобрідська	сільська	1241642	0	1241642	1,6
25.	Інгульська	сільська	901497	0	901497	1,5
26.	Горохівська	сільська	459197	0	459197	1,2
27.	Мішково- Погорілівська	сільська	732232	0	732232	1,1
28.	Прибузька	сільська	370224	0	370224	1,0
29.	Вільнозапорізька	сільська	1935063	0	1935063	0,4

Таблиця Б.7

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками на культуру, фізкультуру і спорт у 2021 році

№	Територіальна громада	Тип	Видатки на культуру	Видатки на фізкультуру і спорт	Всього	% до заг. обсягу видатків бюджету
1.	Миколаївська	міська	144263132	167938451	312201583	8,4
2.	Новобузька	міська	8200357	2237812	10438169	7,3
3.	Баштанська	міська	9666709	3336282	13002991	6,8
4.	Новоодеська	міська	6016043	4040262	10056305	6,3
5.	Очаківська	міська	3610292	3950844	7561136	5,8
6.	Вознесенська	міська	6773952	7269853	14043805	4,9
7.	Снігурівська	міська	7350616	1974671	9325287	4,7
8.	Первомайська	міська	12267972	6099860	18367832	3,8
9.	Южноукраїнська	міська	9828546	6255641	16084187	2,7
1.	Ольшанська	селищна	3871458	599263	4470721	6,6
2.	Казанківська	селищна	7403674	1718494	9122168	6,5
3.	Арбузинська	селищна	3671468	1494056	5165524	5,8
4.	Березнегуватська	селищна	6976040	2195597	9171637	5,6
5.	Доманівська	селищна	3424326	3165913	6590239	5,4
6.	Березанська	селищна	5505025	1333023	6838048	5,2
7.	Єланецька	селищна	6413097	1192701	7605798	5,0
8.	Кривоозерська	селищна	8119222	1459943	9579165	5,0
9.	Веселинівська	селищна	6008863	1963109	7971972	4,9
10.	Братська	селищна	4141171	824352	4965523	4,8
11.	Врадіївська	селищна	4753365	1516110	6269475	4,2
12.	Первомайська	селищна	2737483	50186	2787669	3,5
13.	Воскресенська	селищна	3344438	0	3344438	3,4
14.	Олександрівська	селищна	1455524	0	1455524	2,0
1.	Бузька	сільська	4866890	0	4866890	7,8
2.	Дорошівська	сільська	1587857	1154225	2742082	7,0

3.	Галицинівська	сільська	7264646	1189770	8454416	5,9
4.	Вільнозапорізька	сільська	2061694	0	2061694	4,7
5.	Сухоєланецька	сільська	1636261	0	1636261	4,7
6.	Радсадівська	сільська	1865996	0	1865996	4,6
7.	Софіївська	сільська	2313028	0	2313028	4,4
8.	Чорноморська	сільська	2244956	0	2244956	4,4
9.	Благодатненська	сільська	2363356	7340	2370696	3,9
10.	Мигіївська	сільська	2195814	684006	2879820	3,9
11.	Куцурубська	сільська	2220800	0	2220800	3,8
12.	Коблівська	сільська	4183931	9388	4193319	3,6
13.	Володимирівська	сільська	813051	0	813051	3,5
14.	Інгульська	сільська	2405205	4450	2409655	3,4
15.	Костянтинівська	сільська	2421917	0	2421917	3,3
16.	Нечаянська	сільська	1138831	50000	1188831	3,2
17.	Синюхинобрідська	сільська	1679301	0	1679301	3,2
18.	Степівська	сільська	2402876	16526	2419402	3,0
19.	Широківська	сільська	668734	237518	906252	3,0
20.	Привільненська	сільська	1372199	0	1372199	2,9
21.	Прибужанівська	сільська	1643785	12000	1655785	2,8
22.	Веснянська	сільська	2334710	0	2334710	2,7
23.	Шевченківська	сільська	3232854	0	3232854	2,6
24.	Кам'яномостівська	сільська	1483135	215243	1698378	2,5
25.	Новомар'ївська	сільська	1050590	0	1050590	2,2
26.	Горохівська	сільська	1151136	0	1151136	2,0
27.	Прибузька	сільська	678854	0	678854	1,7
28.	Мостівська	сільська	749071	0	749071	1,6
29.	Мішково- Погорілівська	сільська	310104	0	310104	0,4

Таблиця Б.8

Рейтинг територіальних громад Миколаївського регіону за видатками на житлово-комунальне господарство у 2023 році

№	Територіальна громада	Тип	Загальні видатки громади, грн.		Видатки на ЖКГ	% до заг. обсягу
			усього	на 1 мешканця		
1.	Первомайська	міська	793708222	11460	205232539	25,9
2.	Миколаївська	міська	4551758034	9684	1097227297	24,1
3.	Баштанська	міська	238381722	11030	48749763	20,5
4.	Очаківська	міська	336203299	23435	66075586	19,7
5.	Новобузька	міська	138678577	7671	27183244	19,6
6.	Снігурівська	міська	166364555	7319	21988271	13,2
7.	Южноукраїнська	міська	808355131	19420	85006127	10,5
8.	Новоодеська	міська	170963533	9935	15481086	9,1
9.	Вознесенська	міська	488725950	14048	35115704	7,2
1.	Веселинівська	селищна	194265319	11156	32974890	17,0
2.	Братська	селищна	120703129	10263	16063657	13,3
3.	Березанська	селищна	119729901	8874	14341831	12,0
4.	Воскресенська	селищна	103795164	7017	9605659	9,3
5.	Кривоозерська	селищна	224385570	9718	18975857	8,5
6.	Ольшанська	селищна	74352584	8315	5988149	8,1
7.	Єланецька	селищна	156474224	10882	11486171	7,3
8.	Врадіївська	селищна	177705786	10896	10695178	6,0
9.	Олександрівська	селищна	93931632	10558	5560397	5,9
10.	Казанківська	селищна	136592530	9428	7557153	5,5
11.	Первомайська	селищна	65529090	7103	3515585	5,4
12.	Доманівська	селищна	138974899	9652	5989445	4,3
13.	Арбузинська	селищна	117361773	11682	4038908	3,4
14.	Березнегуватська	селищна	137978391	7365	3051449	2,2
1.	Коблівська	сільська	117392383	15305	28207380	24,0
2.	Чорноморська	сільська	86130614	16519	19139537	22,2

3.	Галицинівська	сільська	105848802	14333	22234844	21,0
4.	Нечаянська	сільська	61229610	14662	8755804	14,3
5.	Мішково- Погорілівська	сільська	85765680	12143	10764453	12,6
6.	Привільненська	сільська	55837645	10028	6933578	12,4
7.	Прибужанівська	сільська	67472270	8936	8274218	12,3
8.	Бузька	сільська	99834517	19133	11450003	11,5
9.	Володимирівська	сільська	27252228	8278	2488334	9,1
10.	Інгульська	сільська	78791921	9522	7027398	8,9
11.	Прибузька	сільська	47462157	9625	4019762	8,5
12.	Куцурубська	сільська	56865859	7625	4144035	7,3
13.	Мигіївська	сільська	87554561	10827	6096649	7,0
14.	Софіївська	сільська	51635561	9319	3580333	6,9
15.	Кам'яномостівська	сільська	77037846	10701	4738485	6,2
16.	Благодатненська	сільська	65707433	11776	3919011	6,0
17.	Веснянська	сільська	87607596	10206	4906441	5,6
18.	Мостівська	сільська	51680542	11834	2668863	5,2
19.	Синюхинобрідська	сільська	146192366	25893	6794669	4,6
20.	Горохівська	сільська	36912764	5174	1668722	4,5
21.	Степівська	сільська	102410249	11696	3841841	3,8
22.	Шевченківська	сільська	109283497	7705	3920233	3,6
23.	Сухоєланецька	сільська	38548038	8127	1356871	3,5
24.	Вільнозапорізька	сільська	56409877	10408	1714304	3,0
25.	Дорошівська	сільська	43801636	8189	1304806	3,0
26.	Костянтинівська	сільська	87016463	9138	2336182	2,7
27.	Новомар'ївська	сільська	51493928	10589	1213483	2,4
28.	Радсадівська	сільська	46655411	11491	1040193	2,2
29.	Широківська	сільська	20268155	6027	397930	2,0

Додаток В
Валовий регіональний продукт

	Миколаївська область ВРП, млн. грн.	ВРП у розрахунку на 1 особу, грн (Y).	
		Миколаївська область	Україна
2014	35408	30357	1586915
2015	48195	41501	1988544
2016	57815	50091	2385367
2017	69371	60549	70233
2018	79903	70325	84228
2019	92427	82121	94633
2020	96648	86750	101138
2021	124162	112864	131734

Група «економічних» факторів

Обсяг продукції сільського господарства у постійних цінах, млн. гривень (X1)

	Миколаївська область	Україна
2014	44890,5	1182710,1
2015	45735,4	1125939,9
2016	49570,3	1196874,2
2017	45162,3	1170543,0
2018	47945,0	-
2019	51229,8	1284259,1
2020	39051,0	1154549,0
2021	57307,4	1344276,1

Індекс споживчих цін, відсотків до грудня попереднього року (X2)

	Миколаївська область	Україна
2014	124,9	124,9
2015	143,5	143,3
2016	112,2	112,4
2017	113,5	113,7
2018	109,4	109,8
2019	103,8	104,1
2020	104,9	105,0
2021	110,3	110,0

Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу населення, грн. (X3)

	Миколаївська область	Миколаївська область	Микол. область	Україна	Україна	Україна
	Наявне населення, тис. осіб	Обсяг капітальних інвестицій, млн.грн.	Обсяг капітальних інвестицій на 1 особу, грн.	Наявне населення, тис. осіб	Обсяг капітальних інвестицій, млн.грн	Обсяг капітальних інвестицій на 1 особу, грн.
2014	1164,3	3771,4	3239,2	42928,9	219419,9	5111,2
2015	1157,5	5989,9	5174,9	42760,5	273116,4	6387,1
2016	1150,1	9730,2	8460,3	42584,5	359216,1	8435,4
2017	1141,3	11178,0	9794,1	42386,4	448461,5	10580,3
2018	1130,4	10099,2	8934,2	42153,2	578726,4	13729,1
2019	1119,1	12549,3	11213,7	41902,4	623978,9	14891,2
2020	1107,7	9504,9	8580,8	41588,4	508217,0	12220,2
2021	1091,1	12135,8	11122,5	41130,4	673899,3	16384,5

Зовнішньоторговельний оборот, тис. дол. США (X4)

	Миколаївська область	Україна
2014	2468761,3	108330406,0
2015	2177804,7	75643592,7
2016	2352144,6	75611508,4
2017	2682361,8	92871909,9
2018	2852627,6	104522565,0
2019	3140987,7	110854778,9
2020	3038473,7	103527961,2
2021	4651084,5	140915455,4

Обсяг реалізованої промислової продукції підприємств, млн. грн. (X5)

	Миколаївська область	Україна
2014	-	1195592,4
2015	34948,5	1496013,0
2016	44781,4	1767093,3
2017	51013,4	2153031,3
2018	59884,7	2508579,5
2019	63426,1	2480804,2
2020	68612,6	2481148,5
2021	83680,5	3589379,0

Група «соціальних» факторів

Рівень безробіття населення у віці 15-70 років, % до робочої сили
відповідного віку (X6)

	Миколаївська область	Україна
2014	9,1	9,3
2015	8,9	9,1
2016	9,7	9,3
2017	10,3	9,5
2018	9,6	8,8
2019	9,3	8,2
2020	10,7	9,5
2021	11,3	9,9

Наявний дохід населення

	Миколаївська область Наявний дохід млн.грн.	Наявний дохід у розрахунку на 1 особу, грн. (X7)	
		Миколаївська область	Україна
2014	27362	23459	26782
2015	34075	29342	31803
2016	40363	34971	37080
2017	51964	45356	47270
2018	63024	55469	58442
2019	72820	64700	69140
2020	77858	69884	74688
2021	94142	85575	90036

Зайнятість населення (X8)

	Миколаївська область, тис. осіб	Миколаївська область, % до всього населення	Україна, тис. осіб	Україна, % до всього населення
2014	501,5	57,3	18073,3	56,6
2015	508,7	58,4	16443,2	56,7
2016	498,1	57,5	16276,9	56,3
2017	489,7	56,8	16156,4	56,1
2018	496,2	58,1	16360,9	57,1
2019	499,6	59,1	16578,3	58,2
2020	479,7	57,3	15915,3	56,2
2021	466,5	56,4	15610,0	55,7

Група «екологічних» факторів

Витрати на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн. (X9)

	Миколаївська область	Україна
2014	800106,7	21925579,9
2015	1600686,8	24591132,2
2016	1481542,1	32488702,1
2017	1564744,8	31491958,5
2018	886576,3	34392270,3
2019	1046956,7	43735862,1
2020	977772,1	41332201,7
2021	1233737,4	44804922,1

Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, тис.
грн. (X10)

	Миколаївська область	Україна
2014	748268,4	1395726,0
2015	1502518,4	16915535,2
2016	1358819,7	19098224,8
2017	1446683,9	20466423,3
2018	748595,1	24317991,0
2019	922789,1	27480190,3
2020	646336,3	28092551,9
2021	770411,2	30691187,1

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища,
тис. грн. (X11)

	Миколаївська область	Україна
2014	51838,3	7959853,9
2015	98168,4	7675597,0
2016	122722,4	13390477,3
2017	118060,9	11025535,2
2018	137981,2	10074279,3
2019	124167,6	16255671,8
2020	331435,8	13239649,8
2021	463326,2	14113735,0

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів, тис. тон (X12)

	Миколаївська область	Україна
2014	15,9	3350,0
2015	15,8	2857,4
2016	13,9	3078,1
2017	14,2	2584,9
2018	13,1	2508,3
2019	12,1	2459,5
2020	11,2	2238,6
2021	12,2	2242,0

Викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів, тис. тон (X13)

	Миколаївська область	Україна
2014	1871,7	166926,7
2015	1816,4	138932,1
2016	2066,6	150581,0
2017	2119,0	124217,9
2018	2028,0	126378,3
2019	2149,8	121282,9
2020	2093,2	109079,4
2021	2129,7	111854,2
2022	522,9	63393,2
2023	547,9	65294,9

Додаток Г

Таблиця Г.1

Дослідження різноманітності галузевої структури регіонів України
(без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополя)

Область	Наявна галузева структура регіонів	SMART-спеціалізації регіонів
Вінницька	• сільське, лісове та рибне господарство; • переробна промисловість; • транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; • операції з нерухомим майном; • ІТ-діяльність, інформація та телекомунікації; • добувна промисловість та розроблення кар'єрів; • будівництво	• транспортно-логістична інфраструктура регіону • лікування та оздоровлення • сільське господарство
Волинська	• сільське, лісове та рибне господарство; • промисловість; • оптова та роздрібна торгівля	• харчова промисловість (екологічно-чисте виробництво продуктів харчування); • розвиток інноваційно-інвестиційної дорожньо-транспортної логістичної інфраструктури регіону
Дніпропетровська	• переробна промисловість; • оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; • сільське, лісове та рибне господарство; • транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; • операції з нерухомим майном	• хімічна промисловість; • наукоємне машинобудування;
Донецька	• переробна промисловість • добувна промисловість і розробка кар'єрів; • сільське, лісове та рибне господарство	-
Житомирська	• сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство • промисловість	• сільське господарство

Продовження табл. Г.1

	• будівництво • та інші послуги (оптова роздрібна торгівля, транспорт, фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном тощо)	
Закарпатська	• туризм • переробна промисловість	• лісо обробна галузь • створення інфраструктури підтримки кіноіндустрії • виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук
Запорізька	• промисловість • оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів • сільське, лісове та рибне господарство • будівництво	• виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів; • електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; • проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв; • машин і устаткування для сільського та лісового господарства; • двигунів та запчастин до гвинтокрилів • розвиток альтернативної енергетики • розвиток ІТ-галузі
Івано-Франківська	• промисловість • сільське, лісове та рибне господарство • оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів • транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність • будівництво	• машинобудування • легка промисловість • меблева промисловість • у сфері деревообробки, • хімічна промисловість, • агропромисловий комплекс, • креативні індустрії
Київська	• постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; • сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; • оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів;	• сільське господарство • харчова промисловість • альтернативна енергетика • інноваційна продукція для будівництва, дизайну та побуту • біоактивні речовини та фармацевтика для здоров'я людини

Продовження табл. Г.1

	• транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; будівництво.	
Кіровоградська	• сільське господарство • промисловість • торгівля • будівництво	• сільське господарство • харчова промисловість • розвиток ІТ-галузі
Луганська	• промисловість • сільське господарство • оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	• хімічна, • біохімічна, • фармацевтична, біоінженерна • відновлювальна енергетика • розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій ІКТ
Львівська	• торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів • переробна промисловість • сільське, лісове та рибне господарство • транспорт і зв'язок • добувна промисловість	• машинобудування та приладобудування, • текстильна, • фармацевтична, • харчова промисловість • біоекономіка (деревообробна та меблева промисловість; поліграфія; харчова промисловість; органічне сільське господарство; біоенергетика; біотехнології) • креативні індустрії
Миколаївська	• сільське господарство • переробна промисловість • постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; • оптова та роздрібна торгівля • транспорт та зв'язок	• машинобудування, • енергетика, • добувна • харчова промисловість
Одеська	• сільське господарство • торгівля • легка промисловість (текстильна промисловість виробництво взуття, швейна промисловість),	• харчова промисловість (овочівництво, садівництво, ягідництво, олійно-ефірні культури) • переробка агросировини

Продовження табл. Г.1

	• переробна промисловість (зберігання та переробка первинної та вторинної сільськогосподарської сировини, виробництво харчової продукції, виробництво меблів) • складська діяльність (склади сировини, матеріалів, комплектуючих та іншої продукції виробничого призначення) • транспорт і зв'язок • операції з нерухомим майном • будівництво	
Полтавська	• сільське, лісове, рибне господарство; • добувна промисловість і розроблення кар'єрів; • переробна промисловість • оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	• сільське господарство
Рівненська	• промисловість • сільське господарства • торгівля, ремонт • транспорт і зв'язок • будівництво	-
Сумська	• сільське господарство	• сільське господарство
Тернопільська	• сільське, рибне, лісове господарство • промисловість • оптова та роздрібна торгівля, ремонт • транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність • операції з нерухомим майном	• світлотехнічна, • молочна, • виробництво нішевої та органічної продукції • розвиток геліцекультури (розведення равликів)
Харківська	• послуги • промисловість • торгівля • сільське, лісне, рибне господарство	• енергомашинобудування; • виробництво бронетанкової техніки; • авіаційна промисловість; • створення та виробництво нових матеріалів • біофармацевтична;

Продовження табл. Г.1

	• транспорт, складські приміщення, поштова і кур'єрська діяльність • будівництво	• інформаційні технології ІТ; • креативна індустрія (окрім ІТ); • агропереробна галузь
Херсонська	• сільське господарство • промисловість • будівництво • торгівля • транспорт і зв'язок • туризм	• сільське господарство • рибне господарство • креативна індустрія
Хмельницька	• сільське господарство • промисловість • транспорт і поштовий зв'язок • оптова і роздрібна торгівля • операції з нерухомим майном • будівництво	• легка, • харчова • машинобудування • металообробка
Черкаська	• промисловість • сільське, лісове та рибне господарство • оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів • операції з нерухомим майном • транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність • будівництво	• сільське господарство (інноваційні агротехнології, глибока переробка сільськогосподарської продукції, висока якість продуктів харчування); • розвиток ІТ-галузі та інформаційно-комунікаційних технологій
Чернівецька	• сільське, лісове та рибне господарство; • промисловість; • оптова та роздрібна торгівля; • ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; • операції з нерухомим майном; • транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	• сільське господарство (інтенсивний розвиток тваринництва, садівництва, ягідництва) • деревообробна, • текстильна, • харчова • розвиток туризму та рекреації
Чернігівська	• сільське, лісове та рибне господарство	• сільське господарство

Продовження табл. Г.1

	• промисловість	• біоекономіка • розвиток інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадження у різних сферах життєдіяльності і виробництва
м. Київ	• послуги • харчова промисловість • легка промисловість	• розвиток інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадження у різних сферах життєдіяльності і виробництва • креативні індустрії

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

вул. Адміральська, 22, м. Миколаїв, 54001, тел./факс: (0512) 37-09-32, тел. (0512) 37-09-32
E-mail: econom@mk.gov.ua, сайт: economy-mk.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 38694316

від 03.06 2024 р. № 162/1-01.01.19 На № _____ від _____ 20__ р.

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій
за спеціальністю 08.00.03 –
Економіка та управління національним господарством
Західноукраїнського національного університету

У процесі оновлення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки на національному рівні відповідно до військових, економічних, соціальних викликів і євроінтеграційних зобов'язань, Департаментом економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної військової адміністрації можуть бути враховані пропозиції дисертаційного дослідження «Державна регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку» кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова Волосюк Марини Валеріївни щодо здійснення моніторингу місцевого економічного розвитку територіальних громад області та аналізу ефективності державної регіональної політики забезпечення місцевого економічного розвитку при подальшому коригуванні Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2027 року включно.

Директор департаменту економічного
розвитку та регіональної політики
облвійськадміністрації

Олександр КОРОЛЬОВ

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ЗАПОРІЗЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

вул. Шкільна, 1, м. Запоріжжя, 69095, тел.: 050 489 98 68
e-mail: centerzapsich_1@ukr.net; www.zcpk.com.ua; Код ЄДРПОУ 19279973

д.д. 05. дод. 4 № 105/03-19

На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій
за спеціальністю 08.00.03

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Волосяк Марини Валеріївни на тему "Державна регіональна
політика забезпечення місцевого економічного розвитку",**

Результати дисертаційної роботи "Державна регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку", що виконана кандидатом економічних наук, доцентом, доцентом кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова Волосяк Мариною Валеріївною, впроваджені в систему професійного навчання державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад у Запорізькому регіональному центрі підвищення кваліфікації:

1. При розробці та реалізації загальних короткострокових програм підвищення кваліфікації: "Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку: територіальний підхід"; "Реалізація державної політики на регіональному та місцевому рівнях в умовах сучасних викликів"; "Аналіз державної політики. Практика підготовки аналітичних документів"; "Управління державними інвестиціями".

2. При розробці та реалізації модуля "Економічна безпека територіальних громад на основі спроможностей" загальної професійної (сертифікатної) програми підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування.

3. При розробці та запровадженні у навчальну діяльність Центру навчального посібника "Аналіз державної політики. Практика підготовки аналітичних документів".

Директор

Любов ЯНОВСЬКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

54007, м. Миколаїв, пр. Героїв України 9, тел./факс +38(0512) 42-42-80, e-mail: university@nuos.edu.ua

21.06.2024 66-02/2360

Голові спеціалізованої вченої ради Д 58.082.05
Західноукраїнського національного університету

ДОВІДКА

**про впровадження у навчальний процес результатів наукового дослідження
Волосюк Марини Валеріївни
на тему: Державна регіональна політика забезпечення місцевого
економічного розвитку**

Основні положення та отримані результати дисертаційного дослідження *Волосюк Марини Валеріївни* на тему «*Державна регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку*», поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «*Економіка та управління національним господарством*», впроваджені у навчальний процес Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова при формуванні змістовного наповнення таких дисциплін: «*Стратегічне управління*» (для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» освітньо-професійних програм «Менеджмент організацій і адміністрування», «Менеджмент транспортних систем і логістика», «Менеджмент готельного і туристичного бізнесу»); «*Міське господарювання*» (для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти усіх спеціальностей); «*Місцевий економічний розвиток*» (для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти усіх спеціальностей).

Проректор НУК
з науково-педагогічної роботи

Сергій Слободян
Сергій СЛОБОДЯН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЧАСТИНА

46009, Україна, м. Тернопіль, вул. Львівська, буд. 5А, тел. (0352) 51-75-52

№ 21/ 64-2024

03 06 20 24 року

Голові спеціалізованої
вченої ради Д 58.082.05
проф. Михайлу ШКІЛЬНЯКУ

ДОВІДКА

Видапа **ВОЛОСЮК Марині Валеріївни** про те, що вона у 2022-2023 рр. брала участь у виконанні науково-дослідних робіт за такими господарськими договорами: «Механізм активізації бізнес-середовища як суб'єкта трансформації міст України на засадах сталого розвитку та впровадження смарт-технологій» (державний реєстраційний номер 0119U101365); «Розроблення програми підвищення ефективності управління розвитком територіальної громади в умовах сучасних загроз» (державний реєстраційний номер 0122U200784).

Заступник начальника
науково-дослідної
частини

Юрій МОСКАЛЬ
Юрій МОСКАЛЬ

**ВОСКРЕСЕНСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул.Соборна, 86, смт Воскресенське, Миколаївський р-н, Миколаївська обл., 57210,
тел.(0512) 68-84-21, 68-11-39, 68-11-94, 68-11-37;
E-mail: vselrada@gmail.com, Web: <https://voskresenska.rada.today>
ЄДРПОУ 04376682

від 05.06.2023р. № 1073/02-54

на № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої
ради по захисту
докторських дисертацій

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Воскресенській територіальній громаді Миколаївського району Миколаївської області з листопада 2022р. по червень 2023р. розроблялася Стратегія відновлення та розвитку Воскресенської селищної територіальної громади на 2023-2027рр. (далі Стратегія).

Процес стратегічного планування здійснювався Робочою групою з розроблення Стратегії із залученням зовнішніх експертів з Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Рада громад» (м. Миколаїв). У Воскресенську селищну раду поступили пропозиції к.е.н., доцента, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, експерта Місцевої асоціації ОМС «Рада громад» Волосюк Марини Валеріївни щодо розробки проєкту Стратегії відновлення та розвитку, формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Воскресенської територіальної громади, ідентифікації ключових проблем громади, формування стратегічних та операційних цілей, розробки Плану заходів. Усі пропозиції використані селищною радою під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Воскресенської селищної територіальної громади на 2023-2027рр..

Секретар селищної ради

Людмила Мельник 68-84-21

Тетяна БІЛОЗОР

УКРАЇНА

**ПЕРВОМАЙСЬКА СЕЛИЩНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул.Ювілейна,9, смт.Первомайське, Миколаївський р-н, Миколаївська обл., 57232
тел./факс 68-31-59, тел. 68-31-29

E-mail:pervomaiskasva@ukr.net; E-mail: korovay-max@ukr.net. код ЄДРПОУ 45105461

«28» листопада 2023 р. № 662/02-10

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Первомайській селищній територіальній громаді Миколаївського району Миколаївської області з квітня 2023 р. по листопад 2023 р. розроблялася Стратегія відновлення та розвитку Первомайської селищної територіальної громади на період до 2027 р. (далі – Стратегія).

У Первомайську селищну військову адміністрацію надійшли пропозиції одного з членів Робочої групи з розроблення Стратегії, створеної Розпорядженням начальника Первомайської СВА від 13.03.2023 р. № 33-р, Волосяк Марини Валеріївни, кандидата економічних наук, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Первомайської селищної територіальної громади, налагодження партнерських відносин між представниками бізнес-сектору громади та місцевою владою з метою залучення бізнесу до формування та реалізації публічних рішень, розробки стратегічних та операційних цілей.

Усі пропозиції Волосяк М.В. використані Первомайською селищною військовою адміністрацією під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії.

Начальник селищної
військової адміністрації

Максим КОРОВАЙ

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ РАЙОН
КОСТЯНТИНІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

вул. Гагаріна, 29, с. Костянтинівка, 56663, код ЄДРПОУ 20902743

тел.: +380(512)53-22-42, +380(95)005-66-63

веб-сайт: kost-gromada.gov.ua e-mail: office@kost-gromada.gov.ua

№ 397 від 19.12.2023 р.
на № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Костянтинівській сільській територіальній громаді Миколаївського району Миколаївської області з серпня 2023р. по грудень 2023р. розроблявся Стратегічний план відновлення та розвитку Костянтинівської територіальної громади на період до 2027р. (далі – Стратегія).

До Робочої групи з розроблення Стратегії була залучена, як зовнішній експерт, Волосюк Марина Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. У Костянтинівську сільську раду поступили пропозиції Волосюк М.В. щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Костянтинівської територіальної громади, формування стратегічних та операційних цілей, пошуку джерел наповнення місцевого бюджету і підвищення фінансової спроможності громади, розробки Плану заходів.

Усі пропозиції Волосюк М.В. використані Костянтинівською сільською радою під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії.

Сільський голова

Антон ПАЄНТКО

**СЛАНЕЦЬКА СЕЛИЩНА РАДА
ВОЗНЕСЕНСЬКОГО РАЙОНУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Паркова, 15 А, смт Єланець, 55501, тел./факс: (05159) 9 13 04, 9 15 46,
E-mail: 04375079@mail.gov.ua, код ЄДРПОУ 04375079

від 21. 12. 23 № 1484/12-22

На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради по
захисту докторських дисертацій

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Єланецькій селищній територіальній громаді Вознесенського району Миколаївської області з грудня 2021р. по грудень 2023р. розроблялася Стратегія розвитку Єланецької територіальної громади на період до 2027р. (далі – Стратегія).

У Єланецьку селищну раду поступили пропозиції залученого зовнішнього експерта з розроблення Стратегії Волосюк Марини Валеріївни, канд. екон. наук, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Єланецької селищної територіальної громади, формування Молодіжної ради як консультативно-дорадчого органу при Єланецькій селищній раді з метою залучення молоді громади до формування та реалізації публічних рішень, розробки стратегічних та операційних цілей, що сприятимуть місцевому економічному розвитку.

Усі пропозиції Волосюк М.В. використані Єланецькою селищною радою під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії.

Єланецький селищний голова

Любов БАДЕНКО

**СТЕПІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Козацька, 1-а, с. Степове, 57107, тел./факс: (0512) 51-12-33

E-mail: stepsilrada2@ukr.net, код згідно з ЄДРПОУ 02125987

від 08.02.2024 № 181/02-15

**Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій**

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Степівській територіальній громаді Миколаївського району Миколаївської області з вересня 2023 р. по січень 2024 р. розроблявся Стратегічний план відновлення та розвитку на період до 2027 року.

У Степівську сільську раду поступили пропозиції залученого зовнішнього експерта Волосюк Марини Валеріївни, канд. екон. наук, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Степівської територіальної громади, ідентифікації ключових проблем громади, вивчення потреб бенефіціарів, формування стратегічних, оперативних цілей та завдань розвитку громади. Усі пропозиції використані сільською радою під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії відновлення та розвитку Степівської територіальної громади на період до 2027 р.

Секретар сільської ради

Віктор ФЕДЮК

**НОВООДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Центральна, 208 м. Нова Одеса, Миколаївський район, Миколаївська область,
56602, тел./факс: (05167) 2-14-38, тел. 2-14-38, E-mail: nmiskarada@gmail.com,
Web: nodmr.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 35433613

20. 02. 2024 № 107

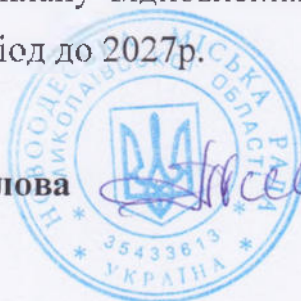
**Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій**

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Новоодеській міській територіальній громаді Миколаївської області з квітня 2023р. по лютий 2024р. розроблявся Стратегічний план відновлення та розвитку на період до 2027 року.

У Новоодеську міську раду поступили пропозиції залученого зовнішнього експерта Волосюк Марини Валеріївни, кандидата економічних наук, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Новоодеської територіальної громади, ідентифікації ключових проблем громади, вивчення потреб бенефіціарів, формування стратегічних, оперативних цілей розвитку громади та технічних завдань, що становлять План заходів з реалізації Стратегії. Усі пропозиції використані міською радою під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегічного плану відновлення та розвитку Новоодеської територіальної громади на період до 2027р.

Міський голова

Олександр ПОЛЯКОВ

МИКОЛАЇВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
ЕКСПЕРТНО-ГРОМАДСЬКА РАДА

54027, м. Миколаїв, вул. Адміральська, 20, тел.: (0512) 37-21-11, 067-234-06-77
e-mail: cgrinmk@gmail.com; artem.biz.mk@gmail.com

Вих. № ЕГР/2024-010
від «28» лютого 2024р.

**Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій**

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У рамках Програми сталої трансформації міста Миколаєва для переходу до блакитної економіки, Миколаївська міська рада разом з ВГО «Українська асоціація центрів підтримки бізнесу» запровадили проект з розробки концепції і 3D-моделі Миколаївського індустріального парку для місцевого економічного розвитку (далі – Концепція).

Процес розробки Концепції здійснювався експертною робочою групою, створеною Розпорядженням від 17.11.2023 р. №23-127, із залученням представників Миколаївської міської ради, експертно-громадської ради виконавчого комітету Миколаївської міської ради, галузей промисловості, бізнесу та науки.

Під час роботи над проектом поступили пропозиції члена експертної робочої групи Волосюк Марини Валеріївни, кандидата економічних наук, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, щодо структури та змістовного наповнення Концепції, формування місії та завдань індустріального парку, що спрямовані на відновлення місцевої економіки, опитування мешканців м. Миколаєва та представників бізнесу з метою залучення громадськості до формування Концепції.

Усі пропозиції Волосюк М.В. використані експертною робочою групою під час розроблення, обговорення та затвердження концепції Миколаївського індустріального парку.

**голова Експертно - громадської ради
виконкому Миколаївської міської ради**

Артем ВАЩИЛЕНКО

УКРАЇНА

ГОРОХІВСЬКА СІЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ БАШТАНСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

с. Горохівське, вул. Поштова, 8 Баштанського району Миколаївської області
57356 E-mail: gorohivska_sr@ukr.net

вих. №261/01-02-29/24 від 18.03.2024

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Горохівській сільській територіальній громаді Баштанського району Миколаївської області з липня 2023р. по березень 2024р. розроблявся Стратегічний план відновлення та розвитку на період до 2027року. Процес стратегічного планування здійснювався Робочою групою із залученням зовнішніх експертів з Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Рада громад» (м. Миколаїв).

У Горохівську сільську військову адміністрацію поступили пропозиції зовнішнього експерта Волосюк Марини Валеріївни, кандидата економічних наук, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Горохівської територіальної громади, вивчення потреб бенефіціарів, формування стратегічних, оперативних цілей розвитку громади та технічних завдань, що становлять План заходів з реалізації Стратегії.

Усі пропозиції Волосюк Марини Валеріївни використані Горохівською сільською військовою адміністрацією під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегічного плану відновлення та розвитку Горохівської територіальної громади на період до 2027р.

Начальник Горохівської сільської
військової адміністрації

Радіон ЗАВАДСЬКИЙ

**ЧОРНОМОРСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вулиця Суворова, 126, с. Чорноморка, Миколаївський район, Миколаївська область, 57515,
тел. факс (05154) 3-12-14; E-mail: 04377184@ukr.net,
сайт: chornomorska.rada.today, код згідно з ЄДРПОУ: 04377184

№ 159/04/03 від « 27 » 03 20 24 року
на № _____ від « _____ » _____ 20 _____ року

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

У Чорноморській сільській територіальній громаді Миколаївського району Миколаївської області з серпня 2023р. по січень 2024р. розроблявся Стратегічний план відновлення та розвитку Чорноморської територіальної громади на період до 2027р. (далі – Стратегія).

До Робочої групи з розроблення Стратегії була залучена, як зовнішній експерт, Волосюк Марина Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. У Чорноморську сільську раду поступили пропозиції Волосюк М.В. щодо формування структури та змістовного наповнення стратегічного плану, проведення соціально-економічного аналізу Чорноморської сільської територіальної громади, формування стратегічних та операційних цілей, пошуку джерел наповнення місцевого бюджету і підвищення фінансової спроможності громади.

Усі пропозиції Волосюк М.В. використані Чорноморською сільською радою під час розроблення, обговорення та затвердження Стратегії.

Сільський голова

Андрій ДМИТРЕНКО

**МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

вул. Шевченка, 64, м. Миколаїв, 54001, тел./факс: (0512) 47-98-13, тел. (0512) 47-41-87
E-mail: mo-cppk@mk.gov.ua, mcpk.mk@ukr.net, сайт: www.mcpk.mk.ua, код ЄДРПОУ 22439951

від 20.05.2024 № 129/01-14/2024

Голові спеціалізованої вченої ради
по захисту докторських дисертацій

**АКТ
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Волосюк Марини Валеріївни**

Результати дисертаційної роботи кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова *Волосюк Марини Валеріївни* «Державна регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку» впроваджені в систему підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад у Миколаївському регіональному центрі підвищення кваліфікації:

1) При розробці та реалізації загальних професійних (сертифікатних) програм підвищення кваліфікації: «Управління соціально-економічним розвитком територій»; «Стратегічний менеджмент та управління публічними фінансами».

2) При розробці та реалізації спеціальної професійної програми підвищення кваліфікації «Професійно-посадовий розвиток державних службовців: компетентнісний підхід».

3) При розробці та реалізації загальних короткострокових програм підвищення кваліфікації: «Державна політика: перспективи післявоєнного відновлення на центральному, регіональному та локальному рівнях»; «Управління розвитком національної економіки та інвестиційна політика у післявоєнний період»; «Аналіз державної політики. Підготовка аналітичних документів»; «Перспективи співробітництва територіальних громад в контексті реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027рр.»; «Соціально відповідальний бізнес як інструмент антикризового розвитку територій».

4) При реалізації загальних короткострокових програм підвищення кваліфікації: «Пріоритетні вектори розбудови національної економіки країни та інвестиційна політика у післявоєнний період»; «Інструменти зовнішнього фінансування відбудови економіки країни».

5) При укладанні та виданні посібника «Інвестиції як інструмент місцевого економічного розвитку» для депутатів місцевих рад, працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, активних громадян міст, селищ, сіл, об'єднаних територіальних громад. Миколаїв, ФОП Швець В.М. 2020. 96с. ISBN 978-617-7421-45-9, що рекомендований навчально-методичною радою МО ЦППК (протокол №1 від 11 червня 2020 року).

Директор

Дмитро ДИБЧЕНКО